

সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল

SATTRIYA DANCES OF ASSAM AND THEIR RHYTHMS

সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল

ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেগ
ক্ৰিষ্টেনঃ চাংকাকটী বাঙ-কিনাক

সংস্কৰণ ১
ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেগ

SATTRIYA DANCES OF ASSAM AND THEIR RHYTHMS

In Two Parts

- I. Sattriya Dances, by Dr Maheswar Neog
- II. Rhythms in Sattriya Dances (Kamalaharyasattri),
and in Devadasi Dance (Doh)
notated by Keshav Changkakati, Vadya-vyāhāra

Edited by

DR MAHESWAR NEOG
Secretary, Barga Research Committee,
Assam Sangeet Natak Akademi

১৯৭৪

অসম প্ৰকাশন পৰিষদ
গুৱাহাটী : কন

SATTRIYA NRITYA ARU SATTRIYA NRITYAR TAL, or Sattriya
Dances of Assam and Their Rhythms, with a Foreword by Dr Sumti
Kumar Chatterji National Professor of India in Humanities
Part I General Essays in English and Assamese on the
Classical Dance Traditions of Assam and the Sattriyā Dances by
Dr Maheswar Neog Jawaharlal Nehru Professor Gauhati University
Part II Rhythms in the Sattriyā Dances Kamalābāri sattrā pre
pared within the Research Scheme of Bargit Research Committee
with the help of funds made available by Sangeet Natak Akademi
New Delhi and *Appendix* Rhythms in the Devadāsī Dance Dibrū
Kamrup by Keshav Changkakati Vādya vīśārada All India Radio
Gauhati Edited by Dr Maheswar Neog Edition 1 1973 Edition 2
Gauhati 1975

Published by
Chandra Prasad Saikia
Secretary
Publication Board Assam

First Edition October 1973
Second Edition August 1975

Price 35 00

PRINTED IN INDIA
BY K C PAL AT NABAJIBAN PRESS
66 GREY STREET CALCUTTA 700006

INTRODUCTION

WE have much pleasure in bringing the present volume to the reading public in general and the lovers of music and dance in particular

ASSAM is deservedly well known for her dances. Her folk-dances, in particular, have become very popular in the Indian Capital during the past twenty five years or so. But a few forms of dance with the classical pattern in them are also in existence and these have not so far been properly studied. Deogharar Nati (Devadasi) dances are almost extinct now only one such single form having been reclaimed sometime back. There are two other styles namely Sattriyā and Oja pālī which still have a somewhat active existence. Sankaradeva the saint poet of Assam was born in a family of scholars and artists and in the wake of the great renaissance that he initiated were evolved different beautiful forms of dance and dance-drama. These are still very vigorously practised in the Sankaradeva type of establishments namely sattras. We have also in the western part of the State a form of dance attached to the institution of choral singing namely Ojā pālī. All these dance forms await the investigation of scholars and their resuscitation by modern artists. It is a matter of great pity that not much has been found done in that direction. It is however heartening to note that mainly through the single handed efforts of Dr Maheswar Neog of Gauhati University Sattriyā and Oja pālī dance styles have been recognised by our National Sangeet Akademi for the National Awards. They have also taken up Ankiyā Nat and Bargit as forms of Traditional Drama and Traditional Music in the categories of the Awards and have just extended their Fellowship scheme to reach out these two art modes.

THE Bargit Research Committee set up by Asam Sangeet Natak Akademi took up the work of studying the dance rhythms in sattras. The investigation was conducted under the guidance of Dr Neog known for his work on various aspects of Assam's culture. He has written the Introductory Essays in Part I of this book while Part II contains notations of the tālas employed in the dances of the Kamalābārī sattrā and of the Devadāsī by way of comparison all rendered by Shri Keshav Changkakati Vadyavisharad.

THIS is the first attempt at rendering into notation all the rhythms of a sattrā used in the dances and dramas including the preliminary dhemālīs and at a scientific reporting of the dance forms themselves.

WE believe this publication will go a long way not only in preserving these rhythms, and the dances associated with them from decay, but also in

providing a very useful text for the teaching of sattria music and dancing. Some of Dr Neog's Introductory Essays have already been published or presented in all-India seminars, and this has already helped Assam's dances with a classical pattern to be known and recognised outside the State.

We are deeply indebted to Dr Suniti Kumar Chatterji, National Professor of India, for writing the foreword to this book.

We also express our gratitude to the Cultural Affairs Department of the Government of Assam for contributing a sum of rupees ten thousand for the publication of this book.

GAUHATI 3 ASSAM
30 OCTOBER 1973

C P SAIKIA
Secretary
PUBLICATION BOARD ASSAM

SECOND EDITION

THE first edition of the book having been exhausted within the short period of only two months since its publication we had to bring out a second edition. We hope like the first edition this edition too will be generously received by all.

GAUHATI 3 ASSAM
15 AUGUST 1975

C P SAIKIA
Secretary
PUBLICATION BOARD ASSAM

সত্ৰীয়া নাচত কালৰ কবাল হাত পৰিব খোজা দেখি
যি গভীৰ বেদনা অহুভৱ কৰিছিল
নকৈ বছৰ বয়সতো যি ভিত্তিত খোলটি লৈ
নৃত্যৰ ভঙ্গিমা দিছিল
যি বৰগীত গবেষণা সমিতিক সৰ্বপ্ৰকাৰে সাহায্যেৰে সমৃদ্ধ কৰিছিল
যাৰ নৃত্যই সত্ৰীয়া নৃত্যক বাঙালীৰ সন্মানৰ যোগ্য কৰিছিল
আৰু যি নিজে বাঙালী সঙ্গীত নাটক অকাডেমিৰপৰা
সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বাবে বাঙালী পুৰস্কাৰ লাভ কৰিছিল
সেই বৈকুণ্ঠভূত পৰিত্ৰাত্মা
অণিৰাম বান্ধৱ মুক্তিলাভৰ পৱিত্ৰ স্মৃতিত

*Inscribed in the name of the late Shri Maniram Bayan Muktiyār
Chief Dance Guru Kumalabari sattrā and Sangeet Natak Akademi Award winner*

সূচীপত্ৰ

Contents

Introduction vi

Foreword by Suniti Kumar Chatterji xv

সম্পাদকৰ ছাৰাৰ—ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ [১২]

প্ৰথম খণ্ড : সত্ৰীয়া নৃত্য

ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ

Classical dance tradition in Assam and Sattriya dances

An ancient tradition 3

The Deogharar Nati or
Devadāsī style 6

Non neo-Vaishnava

Ojā pālī dance 8

Suknānni Ojā pālī 9

Vyāh gowā Ojā pālī 11

The Sattriyā style 13

Neo Vaishnava dramas 13

Preliminaries 15

Classification of Sattriyā
dances 15

Sūtradhārī nāch 15

Gosāi praveśar nāch 17

Gopī praveśar nāch 18

Other dances in dramatic
representations 19

Jhumurā 21

Nādu bhangī 21

Chālī nāch 21

Rajā ghariyā nāch 22

Behār nāch or Bāhār nāch 22

Vara praveśa 23

Some other Sattriyā dances 23

Part I Sattriya Dances

Dr Maheswar Neog

Gestures of different limbs 23

Costume make up etc 24

Ojā pālī dances in sattras 27

Conclusion the problem 27

Hastas in Sūbhankara's Hastamuktāvalī 29

Asamyuta hastas 31

Samyuta hastas 35

অসমত ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ ঐতিহ্য ৪১

বিয়াহৰ ওজা পালিৰ নৃত্য ৪৪

সুকনান্নী ওজা পালিৰ নৃত্য ৪৫

দেওঘৰৰ দেৱ নটীৰ নৃত্য ৪৭

নৰবৈষ্ণৱ বা সত্ৰীয়া নৃত্য ৫

সত্ৰীয়া আৰু ওজা-পালি নাচৰ ধ্ৰুপদী
বীৰুতি ৫১

সত্ৰীয়া নৃত্য ৫৮

বাস্ত ৬

নাচৰ শিক্কা ৬

বায়ন আৰু নটুৱাৰ শিক্কা ৬

কমলাবাবী সত্ৰৰ বাট আখৰা ৬২

ওজা পালিৰ শিক্কা ৭০

সুজাধাৰী নাচ ৭১

গোসাঁই-প্ৰৱেশৰ নাচ ৭৩

গোপী-প্ৰৱেশৰ নাচ ৭৪

বৃন্দৰ নাচ ৭৪

ধেমালি আৰু চাহিনি ৭৪

গায়ন বাদ্যনৰ সাজ ৭৭

গুৰু-হাত ৭৮

ঘোষা ধেমালি ৭৮

হাতবি সঁচাবৰ হাত ৭৮

খোল লোহা ৭৯

ঘোষা-ধেমালিৰ ঘোষা ৮

চালি নাচ ৮১

ৰামদানি ৮২

গীতৰ নাচ ৮৪

য়েলা নাচ ৮৪

বজাখৰীয়া নাচ ৮৫

বুহুৰা নাচ ৮৬

নাচু তলি ৮৭

বেহাৰ নাচ (বাহাৰ নাচ) ৮৮

মানচোক নাচ ৮৮

বৰ-প্ৰৱেশৰ নাচ ৮৯

গুজা পালি ৮৯

সত্ৰীয়া নাচৰ তাল ৯২

সত্ৰীয়া নৃত্যৰ সৰুট ৯২

গ্ৰন্থ পঞ্জী ৯৪

দ্বিতীয় খণ্ড : সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল শ্ৰীকেশৱ চাংকাকতী

পাতনি ৯৭

চালি নাচ

ৰামদানি ১ ১০২

ৰামদানি ২ ১১৬

ৰামদানি ৩ ১২

ৰামদানি ৪ ১২৩

ৰামদানি ৫ ১৩

ৰামদানি ৬ ১৩৬

ৰামদানি ৭ ১৩৯

ৰামদানি ৮ ১৪২

গীতৰ নাচ ১৪৯

য়েলা নাচ ১৫৭

বজাখৰীয়া নাচ

ৰূপক তাল ১৬৩

ব্ৰহ্মতাল ১৬৮

চুটী তাল ১৭২

ৰূপগঞ্জল তাল ১৭৫

যতিতাল ১৭৯

Rhythms in Sattriya Dances Keshav Changkakati

মিঞ্জ (চাৰিখনীয়া) তাল ১৮৪

সৰুবিষম তাল ১৯১

ৰামদানি ১ ১২৫

ৰামদানি ২ ২ ২

ৰামদানি ৩ ২১

বুহুৰা নাচ

ৰামদানি ১ ২১৭

ৰামদানি ২ ২২

গীতৰ নাচ প্ৰথম খণ্ড ২২৬

দ্বিতীয় খণ্ড ২৩৬

ধেমালি আৰু চাহিনি

ধেমালিৰ থিয় চাহিনি ২৩৯

সৰুহুৰা চাহিনি ২৫০

বাগ-ধেমালিৰ চাহিনি খণ্ড ১ ২৬১

খণ্ড ২ ২৬৮

বাগ ধেমালি খণ্ড ১ ২৭০

খণ্ড ২ ২৭৪

বং-ধেমালিৰ চাহিনি ২৭২	নাটৰ নাচ ৪৫৮
বং ধেমালি ২৮১	মৃগধাবী নাচ ৪৫৮
জকৰ্দ্দন ধেমালিৰ চাহিনি ২২৪	বাজনাৰ নাচ ৪৫৮
জকৰ্দ্দন ধেমালি ২২৭	লোকৰ নাচ ৪৭১
ছৌৰ ধেমালি ৩১৭	গোসাঁই নাচ ৪৭৭
ন ধেমালিৰ চাহিনি চাহিনি ১ ৩২২	বাজনাৰ নাচ ৪৭৭
চাহিনি ২ ৩৩১	লোকৰ নাচ ৪৮২
ন ধেমালি খণ্ড ১ ৩৩৩	গোপী নাচ ৪৮৪
খণ্ড ২ ৩৪১	বাজনাৰ নাচ ৪৮৪
বাম ধেমালিৰ চাহিনি ৩৪৭	লোকৰ নাচ ৪৮৭
বাম ধেমালি ৩৫১	প্ৰৱেশৰ নাচ ৪৮২
বব-ধেমালিৰ চাহিনি ১৬৫	বজাৰ প্ৰৱেশ ৪৮২
বব ধেমালিৰ থিয় চাহিনি ৩৭২	বীৰৰ প্ৰৱেশ ৪৮২
বব ধেমালি ৩৭৫	ঋষি মূৰিৰ প্ৰৱেশ ৪৮২
বব ধেমালিৰ বাগ-সঁচাৰ ৩৮	গকণ্ড পক্ষীৰ প্ৰৱেশ ৪২০
ববপেটীয়া ধেমালিৰ চাহিনি ১৮৮	হস্তমন্ত্ৰ আৰি বানবৰ প্ৰৱেশ ৪২১
ববপেটীয়া ধেমালি ৩২১	বাৰ্ক্ষসৰ প্ৰৱেশ ৪২১
ঘোষা ধেমালি ৪০৫	দূতৰ প্ৰৱেশ ৪২২
আবজ্জি ৪ ৫	মুৰুৰ নাচ ৪২৩
প্ৰৱেশৰ সঁচাৰ ৪ ৫	ধেহুৰে ৪২৩
হাতৰি সঁচাৰ ১ ৪ ৭	গদাৰে ৪২৪
হাতৰি সঁচাৰ ২ ৪১১	অগিৰে ৪২৫
হাতৰি সঁচাৰ ৩ ৪১৪	খাণ্ডা বাকৰে ৪২৬
হাতৰি সঁচাৰ ৪ ৪১২	মেলা যতি তালৰ ৪২৭
হাতৰি সঁচাৰ ৫ ৪২৩	সম্বলৈ ৪২৮
হাতৰি সঁচাৰ ৬ ৪২৫	বাসৰ নাচ ৪২২
হাতৰি সঁচাৰ ৭ ৪২৫	কুৰুৰ আন নাচ ৫০৩
খোল লোৱা হাতৰি সঁচাৰ ১ ৪২৫	কালীৰ শিৰত ৫০৩
খোল লোৱা হাতৰি সঁচাৰ ২ ৪২৭	লনী চুৰি ৫ ৫
শেৰৰ গা মান আৰু সঁচাৰ ৪২৮	কংসৰ বজালাত ৫ ২
শেৰৰ ভাঙনি ৪৩০	ভোজন বেহাৰ নাচ ৫১০
শেৰৰ লনা দ্বাত ৪৩	বামদানি ৫১০
নাহু ভক্তি ৪৩২	পীতৰ নাচ ৫১৪
বামদানি ৪৩২	বব-প্ৰৱেশ ৫৪৫
পীতৰ নাচ ৪৩৬	

ওপৰৰ ক : দেৱদাসী নৃত্যৰ তাল ৫৫৭

খ : সত্ৰীয়া নাচৰ বিষয়ে টোকা ৫৬৩

চিত্ৰ-কলক-সূচী ৫৬৫

FOREWORD

DR SUNITI KUMAR CHATTERJI

National Professor of India in Humanities

DR MAHESWAR NEOG is one of the outstanding scholars of Assam who have given us their studies of the language literature and culture of the State, which have enabled not only Assamese people but also outsiders both in other parts of India and abroad to form a just and proper estimate of the contribution of Assam to the civilisation and culture of India. Dr Neog particularly is a scholar with a very wide horizon of knowledge and viewpoints and whatever he writes is worthy of respectful attention. He is a versatile scholar who has made not only language and literature and history but also many other branches of the cultural expression of the Assamese people his very own and these are very close to his heart. In the present work the introductory article on Classical Dance Tradition in Assam and Sattriya Dances has been a contribution from Dr Neog in a subject in which I did not know he had given so much time and attention and has so much to say. And all that he has said is based on facts culled both from historical tradition from Assamese and Sanskrit literature and also from the Assamese dance as it is still performed in the State—dances of various types which he has enumerated and fully described. In the introduction he is interested only of course in the classical tradition and herein we have a rich harvest at least with very promising suggestions. Hindu or Indian culture in general in Sanskrit-oriented and we have used the term Sanskritisation to an all-embracing a pan India movement which has been going on for the last 2 500 years or more to bring all forms of Indian culture under a standard form, gathering within its umbrage and linking up all the various expressions of culture (including the fine arts—music and the dance and the rest also) into one integrated type. Treatises in Sanskrit were written and in this way Sanskrit tradition grew up embracing the whole of India, from Kerala in the South and Manipur in the North East, Nepal and Kashmir in the North and Panjab Sindh and Gujarat and Maharashtra in the West.

AN intensive study of various forms of local and provincial culture—each culture-type finding one of its expressions in the local language during the last 1 200 to 1 500 years—is bringing to us newer and newer phases and facts relating to this pan Indian 'Sanskritic' culture so to say, which were neglected and were not known before. These were mostly in a moribund state—the various schools of dance for example, and they were confined to a few exponents who were getting old and were neglected and had a

feeling of despair that their art was on the way to pass into the limbo of forgetfulness through ignorance and neglect. Thus, apart from the well-known classical schools of dance in India like the Kathak of North India, and the Bharata Nāṭyam of the Tamil Nad besides the Kathākali of Kerala and the Rāsa of Manipur the other schools were languishing. But now this expression of Indian culture has been enriched by the discovery and rehabilitation of the Kuchipudi system of the Andhra country the Odissi system of Orissa the Pre Vaiṣṇava Lāihārāoba and allied dances of Manipur the Bihu and Sattriyā of Assam the Chhau dances of Seraikella the other type of Chhau of Purulia the Jari and Jhumur as well as the Kālī Kachh and other dances of Bengal and various other lesser known forms which are now coming up.

It has been established during the past few years how the Assamese tradition of the dances is so rich and of these dances the Bihu is also performed by the various Bodo and other peoples of Assam. The Hindu Assamese of the Brahmaputra Valley as well as the other schools have got the richness of a folk-dance quality. But it was not very much known or appreciated that the ancient pan Indian Sanskrit or what has also been correctly described as the Hindu Classical Tradition of the dance has still been preserved very well in Assam. Dr Maheswar Neog has given accounts of these various types e.g. the Deogharar Nati or Devadāsī style of temple dances the Ojā pālī dances which are both Vaiṣṇava as well as connected with the cults of Manasū and with themes from the Ramayana and the Mahabharata. The Sukanānni Ojā pālī dance has been described by him in detail. Then there are the Viyāh gowā Ojā pālī dances which are also distinctive and finally there is the Neo Vaiṣṇava dance which is performed mostly in a Vaiṣṇava religious environment in the various Vaiṣṇava Sattras or Vaiṣṇava temples and religious establishments. Here we have a good deal of the old classical tradition together with many of the Sanskrit terms which are preserved. This is a most interesting phase of the Indian drama, which developed locally in Assam. Dr Neog has given a fairly detailed account of this.

In these dances there are the various hastas (or mudrās) or gestures with the hands and fingers which are in the style of the classical dance which belongs to all parts of India and Dr Neog has given an enumeration and description of all the various gestures that he could find out.

Like music and dance as well as painting, any amount of verbal description will not be able to make the thing clear, and naturally not merely a theoretical but also a practical understanding of the various dance movements and figures would be necessary for a full understanding of the folk and classical dances of any country. This of course could not be found from a book alone. But Dr Maheswar Neog's essays present this subject, which is of absorbing interest, in a form which those who feel attracted to

it may certainly find helpful I am sure this book will serve its purpose in bringing some knowledge of the technique of the classical tradition in Assam to the outside world The Asam Sangeet Nātak Akademi's Bargit Research Committee is certainly doing very commendable work and the books they are publishing will add to the glory of this art, as it is practised in Assam and to the spirit of scholarly research which is at the back of it bringing out the result of these researches in the form of books like the present one

CALCUTTA

THE 1ST SEPTEMBER 1972

সম্পাদকৰ দুআৰাৰ

আমাৰ এই প্ৰকাশনৰ শুভিত থকা কেইবাগৰাকীও ব্যক্তিলৈ পোনতে এখনি শৰাই আগ বঢ়োৱাটি আমাৰ কৰ্তব্য। বৰগীত গৱেষণা সমিতিৰ সদন্তসকলক পোনতে শ্ৰদ্ধা কৰিব লাগিব। অসম সঙ্গীত নাটক অকাদেমিৰ বাহিৰে ভিতৰে আমাৰ কামত উৎসাহ দিয়াতকৈ প্ৰতিবন্ধক ওপজাবৰ চেষ্টা কৰা লোকৰ কাৰণেই যেতিয়া এনে কামত হাতত ল'বলৈ আমি সঙ্কোচবোধ কৰিছিলো, তেতিয়া তেতিয়াৰ অকাদেমিৰ কাৰ্যকৰী সভাপতি শ্ৰীদেৱকান্ত বৰুৱাই আমাক উৎসাহ আৰু পৰামৰ্শ যোগাইছিল। বৰুৱা ডাঙৰীয়াৰ উৎসাহন আমাৰ পুথি প্ৰকাশনৰ এতিয়াৰ সময়লৈকে সক্ৰিয় হৈ বৈছে। অসমৰ নিকা আৰু সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ মন্ত্ৰী শ্ৰীহৰেন্দ্ৰনাথ তালুকদাৰে অকাদেমিৰ কাৰ্যকৰী সভাপতি হৈয়ে এই পুথিৰ বিষয়ত বিশেষ অহুৰাগ দেখুৱায়। তালুকদাৰদেৱৰ এই সংকৃত অহুৰাগৰ মাধ্যমতে অসম চৰকাৰৰ পক্ষৰপৰা পুথিখনিৰ প্ৰকাশৰ উদ্দেশ্যে এটি অহুৰান লাভ কৰে। তালুকদাৰ ডাঙৰীয়াৰ অহুবোধক্ৰমেই বিশ্ববন্দ্য পণ্ডিত অধ্যাপক ডক্টৰ সুনীতিকুমাৰ চট্টোপাধ্যায়ৰ (মানৱিকত ভাৱতৰ ৰাষ্ট্ৰীয় অধ্যাপক) মহামূল্য আগবঢ়াতি পোৱা হৈছে। ১৯৫৮-৫৯ বছৰতে নৱদিল্লীস্থ ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমিয়ে বৰ্তমান পুথি প্ৰণয়নৰ শুবিৰ গৱেষণা আঁচনিৰ হকে অহুৰান এটি দিছিল। কিন্তু অহুৰানটি অসম অকাদেমিৰ দুৰাৰেদি গৱেষণা সমিতিৰ হাত পায়হিমান বহু-চৰেক পাৰ হৈ গৈছিল। নিকুৎসাহজনক পৰিস্থিতিৰ মাজেদি কাম কৰি গৱেষণা সমিতিয়ে ১ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৬৯ তাৰিখে বৰ্তমান পুথিখন প্ৰকাশৰ বাবে গ্ৰহণ কৰে। কিন্তু ছপা খৰচৰ বৰ্ধিত হাবৰ নিমিত্তে প্ৰকাশৰ কামত তিল পৰিবলৈ ধৰে। শেহান্তৰত অসম চৰকাৰৰ সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমা বিভাগে তাৰ অৰ্থে অসম প্ৰকাশন পৰিষদক বহু হেজাৰ টকাৰ অহুৰান এটি দিয়ে। সেই বিষয়ত বিভাগৰ সকালক শ্ৰীসত্যপ্ৰসাদ বৰুৱা আৰু উপসকালক শ্ৰীকান্ত বৰুৱাৰ আগ্ৰহ বিশেষভাৱে শ্ৰবণীয়।

গৱেষণা আঁচনিৰ কৰ্মীৰূপে শ্ৰীকেশৱ চাংকাকতীয়ে দ্বিতীয় খণ্ডত সন্নিৱিষ্ট সকলো ভালখিনি আৰু গুৱাহাটীৰ সঙ্গীত সত্ৰৰ কল্যাণত ওপৰকিত দিয়া ভূবিৰ দেৱদাসী নৃত্যৰ বোলখিনি গ্ৰন্থত কৰিছে। প্ৰথম খণ্ডৰ প্ৰবন্ধকেইটা প্ৰকৃততে গৱেষণা আঁচনিৰ অন্তৰ্গত নহয়, গৱেষণা সমিতিয়েহে সেইখিনি আমাৰ পুথি লেখা বৰ্তমান পুথিৰ বাবে সামৰি লৈছে। কলমাবাৰী-সত্ৰৰ সকলো বোল পুণ্যস্বৰ্ণিত ৰূপিবায় ৰায়ন মূক্তিমাৰ আৰু শ্ৰীৰামেশ্বৰ শইকীয়াৰপৰা লোৱা। ভূবিৰ ভাল লোৱা হৈছে শ্ৰীৰামকান্ত তালুকদাৰৰপৰা। ৰূপিবায় ৰায়ন মূক্তিমাৰ, ৰূপিবায় ৰায়ন মূক্তিমাৰ আদি কলমাবাৰীৰ প্ৰৱীণসকল আৰু শ্ৰীশইকীয়া, শ্ৰীমদকান্ত এৰা আদি নৱীনসকলৰপৰা সঙ্গীয়া নৃত্যৰ বৰ্ণনা আদি লোৱা

হৈছে। ছবি লঠতে সত্ৰীয়া নাচত শ্ৰীশইকীয়া, শ্ৰীবৰা আৰু শ্ৰীনবেল্লনাথ খাটনিয়াৰ, ডুবৰ নাচত কুমাৰী চিত্ৰলেখা তালুকদাৰ, 'শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী'ৰ হস্তত শ্ৰীমতী অঞ্জনা দেৱী আৰু কুমাৰী গায়ত্ৰী দেৱী কেমেৰাৰ সমুখীন হৈছিল আৰু আলোকচিত্ৰখিনি গ্ৰহণ কৰিলে গুৱাহাটীস্থ কোবেনছিক লেবৰেটৰিৰ ছায়েণ্টিফিক অফিচাৰ শ্ৰীমহনচন্দ্ৰ লহকৰ আৰু আমাৰ প্ৰাক্তন ছাত্ৰ শ্ৰীহেমচন্দ্ৰ কাকতীয়ে আৰু তাৰ প্ৰায়খিনি ডেভেলপ আৰু প্ৰিণ্ট কৰি দিছিল নৱদিল্লীস্থ ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাডেমিৰ লেবৰেটৰিত অকাডেমিৰ ফিল্ড অফিচাৰ শ্ৰীগোৱিন্দ বিজাৰ্থীয়ে। ডুবী অঞ্চলৰ অলঙ্কাৰৰ ছবি শ্ৰীসৰ্বেশ্বৰ পাটগিৰিৰ সৌজন্যত গ্ৰহণ কৰা হৈছিল। আমাৰ শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱ' গ্ৰন্থৰপৰা জৰাবাৰী সত্ৰৰ চালি-নাচ আৰু এটি মুখাৰ চিত্ৰ লোৱা হৈছে। শ্ৰীবিজাৰ্থীয়ে আৰু বোম্বাইৰ শ্ৰীমুনীল কোঠাৰীৰ যোগে শ্ৰীপ্ৰবোধ চন্দ্ৰই নিজৰ ভোলা কেইটিমান চিত্ৰ আমালৈ পঠিয়াইছিল। মোৰ ছাত্ৰ শ্ৰীবিশ্বকিঙ্কৰ গোস্বামী, শ্ৰীভৱানীপ্ৰসাদ অধিকাৰী, ছাত্ৰীকল্প শ্ৰীমতী নন্দিতা চলিহা আদিয়ে মহাভাৰতৰ গণেশৰ ভূমিকা গ্ৰহণ কৰি ব্যাসক সহায় কৰিছে।

অসমৰ সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ বিষয়ে বৰ বেছি কথা আজিও প্ৰকাশ হোৱা নাই। অসমৰ ভিতৰত কিতাপ আকাৰৰ হোৱাটো দূৰৰ কথা আলোচনীত প্ৰবন্ধ আকাৰেও অতি কম কথাই ছপা হৈ ওলাইছে। মাজে মাজে গৱেষণা, স্বীকৃতি, এক্সপাৰ্ট আদি দুই এটা শব্দ লৈ খবৰ কাগজত দুই এটা কথা ওলায়। কিন্তু আমাৰ সঙ্গীত-নৃত্যৰ গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত কোনো কামেই হোৱা নাই বুলিব পাৰি আৰু আমাৰ সঙ্গীত আৰু নৃত্য বাহিৰলৈ নি সিবিলাকক কাৰ্যত সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ বিশিষ্ট সম্প্ৰদায়ৰূপে প্ৰতিষ্ঠা দিয়া আৰু নিজেও প্ৰতিষ্ঠা লাভ কৰা কলাকাৰ আমাৰ এতিয়াও ওলোৱা নাই। তাত্ত্বিক কালৰপৰা আমি প্ৰায় অকলশৰে ই-ৰাজী ভাষাত প্ৰবন্ধ লেখি বা সৰ্বভাৰতীয় আলোচনা-সম্ৰত যোগ দি কিছু কথা বাহিৰত জনাই ফুৰিছে, যাৰ বাবে শ্ৰীশান্তিদেৱ দ্বৈধৰ নিচিনা গুণগ্ৰাহী লোকে ডিগবৈত বহা অসম সাহিত্য-সভাৰ সঙ্গীত শাখাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণত লেখিছিল 'স্বাধীনতা লাভৰ পাছৰপৰা ভাৰতৰ প্ৰত্যেক প্ৰদেশত সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ বিষয়ত এক নতুনৰ চেতনাৰ উন্মেষ হৈছে। অসম যে সেই পথত পিছ পৰি থকা নাই, সেই খবৰ আমি পাই আছে। যিসকলে সেই পথত গঠনমূলক কাম কৰি আছে, তেওঁলোকৰ মাজত প্ৰথমেই মনত পৰে ডক্টৰ শ্ৰীমহেশ্বৰ নেওগ আৰু ডক্টৰ শ্ৰীভূপেন হাজৰিকাৰ নাম। অসমৰ প্ৰাচীন নাচ-গান, অভিনয় আৰু লোক নৃত্য গীতৰ খবৰ যিসকলে বাখে, তেওঁলোক সকলোৱেই বিশেষভাৱে কৃতজ্ঞ ডক্টৰ নেওগৰ ওচৰত। তেওঁৰ এই বিষয়ৰ বক্তৃতা, প্ৰবন্ধ আৰু কিতাপে যেনে আগ্ৰহৰ সৃষ্টি কৰিছে, তেনেকুৱাকৈ এই যুগত তেওঁৰ পূৰ্বে ইমান ব্যাপকভাৱে আৰু কোনেও কৰিব পৰা নাই। নিজৰ দেশৰ সঙ্গীত, নৃত্য আৰু অভিনয়-কলাৰ প্ৰতি তেওঁৰ নিষ্ঠা আৰু ভাল পোৱাৰ পৰিচয় পাই আমি তেওঁৰ অভিনন্দন নকৰাই নোৱাৰোঁ। এনেকুৱা এটি গঠনমূলক কামত হাত দি তেওঁ দেশৰ অপ্ৰশংস উপকাৰ কৰিছে, ধৈৰ্য্যেৰে সৈতে অসমৰ সাংস্কৃতিক ঐশ্বৰ্যৰ পৰিচয়টি ধীৰে ধীৰে প্ৰকাশ কৰি গৈছে।'

ভাবতবরণো এজন কলাকাৰ আৰু কলা-সমালোচকৰ মূখ্য বিন্দুত ভিগবৈত আমাৰ এনে অভিশ্রুতিগণা শুনি অনেকজনে বোলে নতুন খবৰ পোৱাৰি পাইছিল, কাৰণ তেওঁলোক দেশ ছুনিয়াৰণৰ। বিচ্ছিন্ন আৰু তেওঁলোকৰ ইমানেই ধাৰণা যে নিজে গায়ক বা নটুৱা নহ'লে নৃত্য গীতৰ বিষয়ে লেখিবই নোৱাৰে। কিন্তু তেওঁলোকে বোধ হয় নাজানে যে গায়ক আৰু নটুৱাসকলে কমেইহে লেখে, স্তম্ভৰকৈ গোৱা আৰু নচাতে তেওঁলোক মগ্ন হৈ থাকে। বাস্তৱ সঙ্গীত নাটক অকাঙ্কি আৰু মাজাজৰ মিউজিক একাডেমি আৰু পিছৰটি অস্থানৰে পত্ৰিকাই আমাক আমাৰ সংস্কৃতি সম্পৰ্বে বাতৰি বাহিৰত বিলোৱাত স্তম্ভিতা উলিয়াই দিছিল। আমাৰ দুখনমান ইংৰাজী কিতাপ, নিজৰ প্ৰকাশিত 'শব্দৰদেৱ এণ্ড হিজ প্ৰেজিছেছাৰ্ছ', গুৱাহাটী বিশ্ববিদ্যালয় প্ৰকাশিত 'শব্দৰদেৱ এণ্ড হিজ টাইমছ আৰু দিল্লীৰ নেচনেল বুক ট্ৰাষ্টৰ ইংৰাজী প্ৰকাশন 'শব্দৰদেৱ' বঙলা, হিন্দী, মৰাঠী, ওড়িয়া, অসমীয়া আৰু গুজৰাটী ভাষানিয়ে সৈতে এই প্ৰচাৰত বিশেষ সহায় কৰিছিল। দিল্লীৰ নেচনেল স্কুল অব ড্ৰামা এণ্ড এড্ৰিয়ান থিয়েটাৰ চেটাৰত আমাৰ নাট্যকলাৰ সম্পৰ্কে দিয়া আমাৰ বক্তৃতা মানিয়েও কোঁতুহল সৃষ্টি কৰিছিল। অতি সম্ভাৱ্য কথা শ্ৰীজগদীশচন্দ্ৰ মাধৱ আৰু ডক্টৰ দশৰথ ওয়াৰ পাণ্ডিত্যপূৰ্ণ 'প্ৰাচীন ভাষা নাটক সংগ্ৰহ'ত মহাপুৰুষ দুজনৰ কেৱোখনি নাটৰ উপৰিও গোপাল আতা, ৰামচৰণ ঠাকুৰ, দৈভ্যাৰি ঠাকুৰ আৰু ভূষণ বিজয় নাটকখনি নাগৰী হৰফত সন্নিৱিষ্ট হৈছে। বাহিৰৰ কৃতী সংস্কৃতি প্ৰেমী পণ্ডিত সমাজৰ অসমৰ সঙ্গীত নৃত্য সংস্কৃতিত এই নৱজাত কচিয়ে আমাক বাহিৰৰ চকুত গোবদাৱিত কৰিছে, সঁচা। কিন্তু আমাৰ গায়ন-বায়ন আৰু নটুৱাই গীত গাই, বাজনা বজাই আৰু নাচ নাচি সেই সংস্কৃতিক ভাৰতৰ নয়ন আৰু শ্ৰৱণত প্ৰতিষ্ঠিত কৰিব লাগিব। যিসকলে এই বিষয়ত নিজৰ গোবৰ কৰে, তেওঁলোকলৈ সময়ৰ ই এক কঠিন কিন্তু মধুৰ চেলেক, প্ৰত্যাহ্বান।

আমাৰ নিজৰ সংস্কৃতি সম্পৰ্কে আলোচনা ইমান কম যে সেই সংস্কৃতিৰ বিষয়ে আমাৰ ধাৰণা ধুৱলী কুঁৱলী। আন কি, সেই সম্পৰ্কে আলোচনাৰ পদ্ধতিৰ জ্ঞান আমাৰ মাজত আজিও প্ৰতিষ্ঠিত হোৱা নাই। গৱেষণা, বৈজ্ঞানিক আলোচনা আদি দুই এটা শব্দ দুই এজনে মুখেৰে মাতে, কিন্তু তাৰ অৰ্থ তেওঁলোকৰ ভিতৰলৈ যোৱা যেন নালাগে। 'অমুকটো প্ৰাচীন প্ৰবাদ আছে', 'তমুকটো সম্পৰ্কে আমাৰ আত্মকোকাণ্ডেউতাই নিজ মূখে কৈ গৈছে'—এনে যুক্তিৰ ওপৰত তেওঁলোকে আটৰ ইতিহাস প্ৰতিষ্ঠা কৰিবলৈ বিচাৰে। দুই একৰ বাবে পৰিনিদাই ডাঙৰ ঐশ্বৰ্য। জ্ঞানৰ চৰ্চাত তৰ্ক লাগে, কাৰণ জ্ঞানঃ তৰ্কমূলম্। কিন্তু বাহ, জ্ঞান, বিতণ্ডা, এই তিনিবিধৰ শেষৰ বিধৰণৰা সত্য প্ৰতিষ্ঠিত নহয়। একো আচৰিত কথা নহয় যে শ্ৰীকৃষ্ণকান্ত সন্দিকৈৰ দৰে বিশ্ব বিখ্যাত পণ্ডিতক সংস্কৃতৰ একোটা নজনা বুলি কোৱা লোক অসমত আছে, আৰু শব্দৰদেৱৰ সাংস্কৃতিক আন্দোলন সহ কৰিব নোৱাৰি বহুতে হিংসাত উত্তপ্ত পৃথী' কৰি ছুনিছিল। কিন্তু সেই প্ৰতিক্ৰিয়াশীলসকলৰ নামটো পৰ্ব্বত বুৰঞ্জীয়ে হেলাবঙে পাহৰি পেলাইছে আৰু

পেলাব। কাৰণ, ‘লভ্যম্বেৰ জয়ন্তে’ক আমাৰ দেশে শিবোবদ্ব মন্ত্ৰ কৰি লৈছে। অলপ লক্ষীত নাটক অকাদমি বয়সত কুৰি হ’লহি আগৰ দিনত হোৱা হ’লে আৰু অকাদমি ডিবোতা হোৱা হ’লে কুৰিতে বুঢ়ী বুলিয়ে লোকে ক’লেহেঁতেন। বহুভবে সমালোচনা যে ইমান বছৰে অকাদমিয়ে একো কৰিব পৰা নাই। তাৰ উত্তৰ দিবলৈ নাযাওঁ। কিন্তু এইটো ক’ব খুজিব পাৰোঁ যে ‘স্ববেখাত বৰগীত’, ‘বিদ্য ইন দ্য ৱৈকল্পিক মিউজিক্ অব আসাম’ আৰু বৰ্তমান পুৰিখনি লেখি লৈখাই আমি অকাদমিৰ নামত ৱাইলৰ খুঁটা বছৰাবৰ কাৰণে উৎকট যত্ন এটা কৰিছিলো। অকাদমিয়ে এই কথা কৈ আনন্দ কৰিব লাগে বুলি আমি ভাবোঁ। বাস্তৱিকতে অকাদমিৰ গুণগ্ৰাহী সম্পাদকে (শ্ৰীপৰাগ চলিহা) প্ৰতিৱেশনবোৰত সেই কথা স্বৰণ কৰিছে “The Bargit Research Committee with the abiding initiative and untiring efforts of its Secretary, Dr Maheswar Neog, has already brought out the second volume in the second phase of its long drawn out research programme” (মেই ১৯৬৩) ‘বিভিন্ন গৱেষণাৰ ক্ষেত্ৰত বৰগীত গৱেষণা শাখাইহে তৃতীয় পৰ্যায়ৰ কাম সম্পূৰ্ণ কৰিছে। এই ক্ষেত্ৰত গৱেষণা পৰিষদৰ সম্পাদক ডক্টৰ নেগু আমাৰ শলাগৰ পাত্ৰ’ (মাৰ্চ ১৯৭১)। অৱশ্যে ইতিমধ্যে প্ৰকাশ হোৱা প্ৰথম দুখন গ্ৰন্থৰ কেইকপি অসমীয়া সংস্কৃতি প্ৰেমী ৰাইজৰ মাজত বিক্ৰী হৈছে, এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ দিবলৈ গ’লেহে ভয় হয়, লেফ্ট ডাচাৰ্ছ অব ফিলিস্টাইনছ বিজইছ। তেনে থলত এই তৃতীয় প্ৰকাশনৰ প্ৰয়োজন ক’ত, নিজকে হুমিৰব মন যায় যদিহে উৎপত্তিতে কোহলি মে সমানধৰ্মী বুলি ভৱভূতীয় গৰ্বত নোফন্দো।

বিশেষকৈ আমাৰ প্ৰথম খণ্ডৰ আৰবি-বিবি লেখা পঢ়ি ক’বাত কাৰাবাৰ কিবা লন্দেহ বৈ যায় বুলি আশঙ্কা হোৱাত তাৰ পাৰ্শ্বটীকা ৰূপে কিছু কৈফিয়ৎ লেখাৰ আৱশ্যকতা অনুভৱ কৰিলো, কাৰণ কোনোৱে কিছুমান কথা সতকাই গ্ৰহণ কৰিবলৈ টান পায় আৰু কোনোৱে বিৱৰ্তবাদৰ মোহত পৰি গণতে ভুলজাকৈ থাকে। উদাহৰণ স্বৰূপে, আমি ৯০ পিঠিত বৰ্ণোৱা দৰে কমলাবাৰী সজ্জৰ ওজা পালিৰ ওজাই ‘চতুৰ্বিশতি অৱতাৰ’ গাওঁতে নাটোতে (সজ্জত দশাৱতাৰ নৃত্য বুলি স্কীয়া এটি বস্তু দেখা পোৱা নাই) ‘আৰ কিনা ৰংগ’ আদি বুলি বুলি হাত (যাক নৃত্য শাস্ত্ৰ নজনা লোকে সাধাৰণতে মূত্ৰা) বোলে) দিয়ে। এজন এক্সপাৰ্টে বোলে সত্ৰীয়াসকলৰ এইটো মহাভুল বুলি ঘোষণা কৰি ‘আৰ কিনা’ ছবুলিবলৈ স্বত প্ৰণোদিত এটি উপদেশ দি থৈ আহিছে। কাৰণ, তেওঁৰ ভাষা জ্ঞান অনুসৰি ‘আৰ’ আৰু ‘কিনা’ বঙলা।! কিন্তু স্বয়ং শব্দৰেৰে মাথৰেৰে ভাষাতে শব্দ দুটাৰ প্ৰয়োগ আছে, সেই কথা নজনাটোহে দুখৰ কথা হ’ব। শব্দৰেৰে এইকেইটা শাৰী বিখ্যাত

আৰ না তনোহো বেণু কৰষক মূল।—বৰগীত

অৰ বক কেদী কংস মিটো আৰ।—কল্পিতৰূপ নাট

আৰ হামাৰ হৈছে কি বহল।—পাৰিজাতহৰণ

অৰণ চৰণ আৰ নেদেখো তোহাবি।—কালিদাস

মাধৱদেৱৰ কেৱল বৰগীতৰপৰা ছটামান শাৰী লওক

অকণ চৰণ বিনে ধন নাহি আৰ।

ভকতি সন্মান বলী নাহি নাহি আৰ।

কোন দিন চলি শৰীৰ পৰ, আৰ কি বাট চাই আছা।

যোৰ পতিত পাৱন প্ৰভু, হৰি হেৰোৱে বাশ, কিনা গতি হইবে হায়াৰ।

মোকে কিনা গতি দিলা গোপাল তুমি অগতিৰ গতি।

কিনা মজি ছাৰ অগিয়ান। তোমাক ডেকিয়া কৈলো ধনৰ ঘিয়ান।

কানাই কিনা ৰূপিয়া। শোণীৰ হৰিল মন মুচুকি হাসিয়া।

শব্দ মাধৱ ভাষা নজনা কৈ সত্ৰীয়া ভাষাৰ ‘আলৌৱাহ’ ধৰিবলৈ যোৱাটো আচৰিত কথা। শব্দ ছটা নিত্যন্তই অসমীয়া নহ’লেও, সত্ৰৰ সেই বিশেষ নাচৰ বেলা যেতিয়া তাৰ প্ৰয়োগ হৱেই তাক উল্লেখ কৰাটো কেতিয়াও ‘আলৌৱাহ’ হ’ব নোৱাৰে, বৰং লুপ্তাবলৈ যত্ন কৰাহে বৈজ্ঞানিক পদ্ধতিসেই ছট হ’ব।

২১ পিঠিৰ বাঙালীয়াৰ গীতটিৰ বিষয়তো একে কথা। তাৰ ‘বাজিছে বণেৰ দামা লো’ বঙলা কথা হ’ল বুলি নজনা জনৰ ভ্ৰম উপজিব পাৰে। কিন্তু ভাষাতত্ত্ববিদে সেই কথা ক’লে, সি ‘অসঠন চালুকীয়া’ উক্তি হ’ব, কাৰণ ‘এৰ প্ৰত্যয়ান্ত বগীৰ উদ্ধাহৰণ মাধৱদেৱৰ গীততে অনেক আছে ‘নৈসলা নন্দেৰ বাগী।’ ‘কংসেৰ নগৰী মধুপুৰী।’ ‘তুৱা ভকতৰ পদ বেণু সেৱা নকৰিলো।’ লো’ ‘আলো’ আদিও প্ৰাচীন অসমীয়াত বিৰল নহয়। শব্দদেৱৰ বৰগীতত ‘তুন লো পতিত, হৰি পদ সেৱা বসে থিব কক চিত্ত।’ ‘কিৰিবি কক আলো মনাই।’ মাধৱদেৱৰ বৰগীতত ‘আলো মজি কি কহবো ছুখ।’ ‘তুন লো যশোৱা মাই বচন হায়াৰি।’ ‘আলো তুন গোৱালেৰ জায়া বোলয় গোপালে।’ ‘আলো সই, দেখু সই, বিহাবে চলিয়া আছে কাছ।’ ‘দামা’ শব্দও অসমীয়াই। বায়চন্দ্ৰ বৰপাণ্ডাই (১৬ ৮ শক) ‘মণিকুট’ পুথিত মাধৱ মন্দিৰৰ আৰতিৰ বাস্তব তালিকাত দামাৰ নাম দিছে। তেওঁ ‘কেন্দুগুৰি নামে গ্ৰাম, শস্ত্ৰে যন্ত্ৰে অহুপায়, দিলীহৰ আতি অতুল’ (শিৱসাগৰৰ বেতবাৰী) অঞ্চলৰ লোক। ‘দমা’ শব্দৰ দৰে ‘দামা’ আৰু ‘দামা’ শব্দ অন্তত নামনি অজিও প্ৰচলিত। ১৬৬৭ শকত ডকণ দুৱৰা বৰফুকনে বিশেষৰ মন্দিৰত দিয়া এখন সেৱা ভোগৰ কাকতত ‘দমা’ (দামা ?) শব্দটো আছে। এই মন্দিৰত নিযুক্ত বিষয়াৰ ভিতৰত ‘দামাধাৰী’ও আছিল। নক’লেও হ’ব যে দামা, দমা, দাৰা, দবা—সকলোৰে মূল সাঁওতালী ‘দামামা’ আৰু সাঁওতালীৰ লগত সাদৃশ্য থকা অনেক অসমীয়া শব্দৰ তালিকা তেওঁৰ কাকতিয়ে দিছে। এটা গতিশীল ভাষা আৰু শক্তিশালী লেখকৰ নিৰ্ভীকতা যে ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত এটা ভাঙৰ গুণ আৰু লক্ষণ, তাক জেছপাৰ্চেঁন জাহাবে স্বন্দৰকৈ দেখুৱাইছে। বেৰুছপিয়েৰ সেই নিৰ্ভীকতাৰ উদাহৰণ। শব্দদেৱ মাধৱদেৱ তাৰ পটভূমি। ভাষাৰ ক্ষেত্ৰত দুৱা দুৱা বুলি জপিওৱা-সকলৰ ঠাই ক’বাবৰ বোকটত। ভাষা ‘বহতী নদী’, ‘হুণ জল’ নহয়। সত্ৰত তিনি

চাৰি শ বছৰে চলি অহা নাচৰ সাজ বা ভঙ্গি, প্ৰথা বা ভাষা নিজৰ অজ্ঞাতবশত
সলনি কৰিবলৈ যোৱাটো প্ৰশংসনীয় উত্তম নহয়।

বাসৰ নাচৰ বৈশিষ্ট্য ১২৫৭ ছনত আন্তৰ্বিশ্ববিদ্যালয় যুৱ মহোৎসৱত আমি
আউনি অটীয়া বাসৰ নাচ প্ৰদৰ্শন কৰাওঁতে এটা সমালোচনা হৈছিল যে আমি বাধাক
বাদ দি বাস পাতিছো, আৰু সেইটো নিতান্ত ভুল। আমাৰ বাধাক বাদ দিয়াটোয়ে
ভুল নহয়, সেই কথা অসমৰ বাহিৰত বুজোৱা অতি কঠিন। কিন্তু যদি বাহিৰৰ বস
গ্ৰাহীসকলে শ্ৰীজগদীশচন্দ্ৰ মাথুৰ আৰু ডক্টৰ দশৰথ গুপ্তাৰ এই কথাৰ উপলব্ধি
কৰিলেহেঁতেন, তেতিয়া হ'লে প্ৰমাদযুক্ত সমালোচনাৰ উৎপত্তি নহ'লহেঁতেন 'সম্ভৱত
শ্ৰীমন্তাগৱত কা সবসে অধিক প্ৰভাৱ অপনে শুদ্ধ ৰূপ মে ইমী কায়ৰূপ মে' হ'আ
জিসকে প্ৰৱৰ্তক মহাপুৰুষ শংকৰদেৱ হএ ঔৰ জিনকে অমুযায়ী শ্ৰীমন্তাগৱত কে আধাৰ
পৰ কাব্য, সাহিত্য, সংগীত এবং নাট্যসাহিত্য কী বচনা সে ইস বিস্তৃত ভূভাগ কো
প্ৰভাৱিত কৰতে আ বহে হৈ।' আগৱত পুৰাণত বাধা নাই। শঙ্কৰদেৱৰ 'বাসযাত্ৰা'ত
বাধা নাই (যদিও কোনো পুথিৰ পাঠত বাধা নামটো আছে)—অন্তত বাসৰ কেন্দ্ৰৰ
বাসেশ্বৰীৰূপে নাই, আৰু বাসকসজ্জা বা খণ্ডিতা বা বিপ্ৰলজ্জা বা কলহাস্তৰিতা বা আন
নায়িকা ভেদৰ উদাহৰণ স্বৰূপেও নাই। গতিকে আমাৰ বাসত বাসেশ্বৰ আছে, বাসেশ্বৰী
নাই। তাৰ বাবে আমাৰ আপছোছো নাই, এই নোহোৱাটোৱেই আমাৰ বাসৰ নাচক
ভাৰতৰ সকলো ঠাইৰপৰা পৃথক এক বৈশিষ্ট্য দিছে।

আকৌ, ৪৭ ৪৮ পিঠিত আমি হাজোৰ নটীৰ নাচৰ বিষয়ে 'অকনোদই'ৰপৰা যোৱা
শক্তিকাৰ আমাৰ খ্ৰীষ্টিয়ান লেখকসকলৰ প্ৰধান নিধি লিবাই ফাৰোৱেলৰ উদ্ধৃতি যেনেকৈ
দিছিলো, লগতে তাৰ সমালোচনাও তেনেকৈ দিছো। যদিও জাত্যন্তৰ পোৱা ফাৰোৱেলে
নটীৰ নাচ উপভোগ কৰিব পৰা নাই, তেওঁ 'তাজি ঘোৰা লাফে লাফে চলই যেমন'
বুলি কওঁতেই আমি চকুত থুই সানি চকুলো টোকাৰো কোনো কাৰণ নাই।
ভাৰতীয় নাট্যশাস্ত্ৰত 'অশোৎসৱন' বুলি এটি চলনৰ কথা আছে। উৎসৱন মানে লক্ষ
প্ৰদান নহয় জানো? তেনেহ'লে ফাৰোৱেলৰ কথাতনো ক'ত নগৰত জগৰ লাগিল?
ভক্তিপৰায়ণ হিন্দু ৰামচন্দ্ৰ বৰপাত্ৰই হাজোৰ নাচৰ ছবি দিওঁতেও নটীৰ পাতল 'গা
দেখুওজা' স্বভাৱৰ কথা ছুই গৈছে 'হাতে তাল ধৰি গীত গাৱে। ৰায়নেও ৰাজনা
বজাৱে। নৰ্কীসকলে নৃত্য কৰে। ভাৱ দিয়া নানা ভঙ্গি কৰে। হাসি কতো দেহ
চকু ঠাৰ। কতো বস্ত্ৰে কৰে মুখ আঁৰ। লাসে বেশে দৰশাৱে গাৱ। ডক্টৰ নোপজে
তাও ভাৱ।' কোনোবা ভকতৰ মনত স্বাভাৱিক মন বিকাৰ থাকিলে অৱশ্যে 'ভাৱ'
ওপজাৰ আশঙ্কা থাকে। হাজোৰ নাচেৰে তুলনীয় দেবগাঁৱৰ নটীৰ মহলৰ বাস্তৱ বৰ্ণনা
যদি কোনোবাই বিচাৰে, বজনীকান্ত বৰদলৈৰ 'বহুদৈ লিগিৰী' উপভাসতে পাব। কাৰণ
গৱেষণাৰ পুথিৰ দৰে উপভাসো বাস্তৱ ব্যাপাৰৰ বস্তু। তাক সত্যাত্মক নৃষ্টিৰে
জানীয়ে গ্ৰহণ কৰে, অজানীয়ে 'হৰি হৰি' কৰে। তাহানিৰ কাৰকশী নৃত্য পদ্ধতি

এগৰাকী পৃষ্ঠপোষক কনকলাল বৰুৱাদেৱে কৰ্ণেল ৱাভেল ছাহাবৰণৰা হাজোৰ বৰ্ণনা তুলি দিছিল (*Journal of the Assam Research Society, July 1984, Studies in the Early History of Assam, 1978, p 44*)। তাত ছাহাবে নটীৰ নাচ-অহুষ্ঠানক যেনেকৈ orgies বুলি বৰ্ণনা কৰিছে, তাক পঢ়ি নৰ্ত্তকীসকলৰ প্ৰতি কাৰো ভাল ভাব হ'বৰ সম্ভাৱনা নাই।

কাৰোৱেলবৰণৰা পোৱা হাজোৰ নাচৰ এটি গীতৰ নমুনা আমি আমাৰ পুথিত তুলি দিছো। ইয়াৰ বাহিৰে মালচি, বঙলা কান্দি, আশোৱাবী বাগৰ গীতো আমাৰ হাতত আছে। তাৰ ভণিতা বায়দাস, দেখা যায় এওঁ 'বণিকুট' লেখা বায়চন্দ্ৰ বৰপাঞি। ইয়াৰ অধিক গীত আমাৰ হাতলৈ অহা নাই। তাৰ বাবে বেজাব কৰিবলৈও নাই। হাজোৰ নাচ আমাৰ প্ৰসঙ্গ নহয়, প্ৰাসঙ্গিকহে। ১৯৬৩ চনৰ ১৪ মেই ডাবিথৰ 'নতুন অসমীয়া' কাকতত উমেশ তালুকদাৰে লেখা 'হাজো-নৃত্য' প্ৰবন্ধত হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ হালিৰৰ দুটি স্কীয়া প্ৰসঙ্গৰ দুটি গীতৰ উদ্ধৃতি দিছিল। তাৰে 'প্ৰণামী গীত'টি আৰম্ভ হৈছে 'প্ৰভুজী ভোমাৰ চৰণে গতি য়ে' বুলি। সেই প্ৰবন্ধত উদ্ধৃত কেদাৰৰ সমুখত গোৱা বিভাপতিৰ নামৰ ভণিতা পৰা শিৱায়ন গীতটি কোড়ুলোদ্ধোপক। হাজোৰ প্ৰচলিত ৰূপত পোৱা গীতবোৰৰ ভাষাৰ অৰ্ধাচীন শৈলী আৰু ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তৰপৰা ণ মন কৰিব লগীয়া। হাজোৰ নৃত্যৰ বিষয়ে স্মৰি স্মৰি কথা ক'ব পৰা মাহুহ আজিও দুই এজন আছে। কিন্তু হাজোৰ নটপাৰালৈ (আজি তাৰ নাম গায়নতোলা) বা নাচৰ অলপ-মান অভিজ্ঞতা থকা ডালিমী ঘুঞ্চাৰ ওচৰলৈ নৃত্যতত্ত্ব বিচাৰি যোৱা গৱেষক বহুত ওলোৱা নাই। অৱশ্যে তালুকদাৰে আপত্তি কৰাৰ দৰে, বিশেষ এজন গৈ নাচ 'সম্বন্ধে' পঞ্জিপুথি যিবা আছিল, তাকো লৈ গৈ অহুষ্ঠান হোৱাটো 'জাতীয় সম্পদ নষ্ট হ'বলৈ দিয়া'ৰ বাট মাথোন।

৫৮ পিঠিত আমি এটা কথা লেখিছো,—'এই কথা আমি বুজিব পাৰোঁ যে, শতব্দেৰে শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰ সম্পদৰ লগত স্থানীয় উপাদানৰ সংযোগ ঘটাই তেওঁৰ অহুষ্ঠান সম্ভৱ এক নব্য ধাৰাৰ নৃত্য সংস্থাপন কৰি যায়।' এই 'শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰ সম্পদ' আৰু 'স্থানীয় উপাদান' প্ৰাক্ষৰক। কিন্তু প্ৰশ্ন হ'ল, এই উপাদানবোৰ কি? শতব্দেৰৰ আগতে নিশ্চয় কিবা আছিল, আন কি, তেওঁৰ বংশতো 'গৰ্ভৰ সাকাত' আছিল, কিন্তু আগৰ স্থানীয় সম্পদৰ ভিতৰত ওজা পালিও এটা, সেইটো অস্থানৰ কথা হ'ব পাৰে, তাৰ সপক্ষে দৃঢ় প্ৰমাণ নাই। history ত (ইয়াত 'ইতিহাস' আৰু 'বৃত্তী' শব্দ দুটা ব্যৱহাৰ নকৰিলো, কাৰণ সেই দুটা শব্দৰ আন connotation, বিশেষ অৰ্থ আছে) প্ৰমাণ লাগে, যদি সি বিজ্ঞানসন্মত হ'বলৈ হয়, বাথোন অস্থানৰ ওপৰত থিয় কৰা উক্তিৰ মূল্য নাই। historical evidence বা ঐতিহাসিক প্ৰমাণৰ ভিতৰতো archaeological evidence অৰ (তাত্ত্বশাসন, যুগ্ম আদিৰ প্ৰমাণৰ) বি মূল্য, literary evidence-অৰ (কাব্য আদিবৰণৰা পোৱা প্ৰমাণৰ) সেই মূল্য নহয়। বিংশ শতিকাত

‘অন্যক প্রকার আছে’, ‘তয়কে কয়’ আদি বুলি ভাবণবা পুৰণি শতিকাবোৰৰ history নিৰ্মাণ কৰিব নোৱাৰি। এতিয়া প্ৰশ্ন হ’ব, হাজোৰ নাচ আৰু ওজা পালি মহাপুৰুষ লকলৰ আগতে থকাৰ কি প্ৰমাণ পোৱা যায় ?

শঙ্কৰদেৱৰ জীৱৎকালত বৰ্তমানৰ হয়গ্ৰীৱ-মাধৱৰ মন্দিৰ নাছিলেই, এই সত্যটি বোধ হয় ‘বৈজ্ঞানিক’ পণ্ডিত চহি এজনে টং কৰা নাই। মন্দিৰৰ গাভ্ৰু লিপিৰপৰা জনা যায়, বৰ্তমান নিৰ্মাণটি ‘শাকে ৱাণ বিয়ত্তিথো’ অৰ্থাৎ ১৫৫ শকত বা ১৫৮৩ ছনত বঘুদেৱ বজাই কৰোৱা। এয়া নিভুল আৰ্কিওলজিকেল প্ৰমাণ। হাজোৰ মন্দিৰৰ ক্ষেত্ৰলৈ যোৱা আৰু ‘আইজ টু ছি’ লগা পণ্ডিতে নিশ্চয় এই কথা জানিব। ১৫৮৩ ছনৰ অব্যাহতিত পূৰ্বে মন্দিৰটি ক’ত আছিল ? তাৰ নাচ ক’ত আছিল ? সমুদ্ৰনাৰায়ণৰ বংশাৱলীত আছে, তেতিয়া মণিকূটৰ গণেশ্বৰ কেদাৰ-কমল গোকৰ্ণ অপূৰ্ণৰ পঞ্চতীৰ্থ ‘কাবন পৰ্বত পাহাৰ’ৰ মাজত লুকাই আছিল। বঘুদেৱনাৰায়ণে তাক আৱিষ্কাৰ কৰা সময়ত পিটনিৰ বৰকাছ আৰু বনৰ বনৰজাৰ মাজত গ্ৰাহ গজেন্দ্ৰৰ যুদ্ধ সংঘটিত হৈছিল। আৰু ‘ব্যাভৰ গৰ্জনে পৃথী কৰে টলমল।’ এই কছপ শাদুলৰ যুদ্ধৰ নৃত্যকে কোনোবা ‘বড্ড’ একপাটে হাজোৱলীয়া নটীৰ নাচৰ পূৰ্বৰূপ বুলি যদি ঘোষণা কৰে, আমি নিকপায়। কিন্তু সমুদ্ৰনাৰায়ণৰ বংশাৱলীৰপৰা এইটো স্পষ্ট যে বঘুদেৱ বজাই এই সময়তহে (১৫৮৩ ছন) অৰণ্য কাটি মন্দিৰ পুনৰ্নিৰ্মাণ কৰে। ১৮৫৫ ছনৰ *Journal of Asiatic Society of Bengal*ত কেপ্টেইন ই টি ডেলটনেও এই অৰণ্যাকীৰ্ণ মণিকূটৰ কথা লিখিছিল। ১৯৫২-৫৩ ছনৰ মাত্ৰাজৰ *Journal of Oriental Research* পত্ৰিকাত মাধৱ মন্দিৰৰ বিষয়ে আমাৰ এটি প্ৰবন্ধ ওলাইছিল। জ্ঞানৰ আভঙ্কত কোনোৱে এইবোৰ কিতাপ প্ৰবন্ধৰ পিবালিতো ভৰি নিদিব পাৰে, কিন্তু সিসকলেও এইটো বুজিলে ভাল হ’ব, হাজোৰ ঐতিহ্যৰ মন্দিৰৰ নৃত্য ১৮৫৩ ছন অৰ্থাৎ শঙ্কৰদেৱৰ মৃত্যুৰ পোন্ধৰ বছৰৰ পিছতহে অনুষ্ঠিত হোৱাটো সম্ভৱ। তাৰ পূৰ্বে শঙ্কৰী নৃত্য অভিনয়ে পূৰ্ণাঙ্গ ৰূপ লৈছিল। শঙ্কৰদেৱ বেলগুৰিত থাকোঁতেই সত্ৰৰ কীৰ্ত্তনত ওজা পালি অৰ্থাৎ ব্যাহৰ প্ৰয়োগ হৈছিল। গুৰু-চৰিত আৰু সময়সাময়িক কোনো লেখাৰ বাহিৰে অগ্ৰত্ৰ বিয়াহ বা ওজা পালিৰ উল্লেখ নাই। গতিকে তাৰ বয়স ঠিক কৰোঁতে অন্তত তাক শঙ্কৰ পূৰ্ব বুলি কোৱাটো প্ৰমাণ সিদ্ধ নহয়গৈ। আনফালে আকৌ, মাধৱ মন্দিৰৰ নিত্য-নৈমিত্তিক উছৱতহে সত্ৰীয়া প্ৰসঙ্গৰ আৰ্হিৰ প্ৰভাৱ পৰিছিল, ১৬০৮ শক বা ১৬৮৬ ছনত ৰচিত বামচন্দ্ৰ বৰপাত্ৰৰ ‘মণিকূট’ বা ‘হয়গ্ৰীৱ মাধৱৰ আখ্যান’ বা ‘যোগিনীউত্ত’ নামৰ পুথিৰপৰাই জানিব পাৰি। বৰপাত্ৰই দিয়া মাধৱ মন্দিৰৰ নিত্য কৃত্যৰ বৰ্ণনাত সত্ৰীয়া মহলত সচৰাচৰ প্ৰচলিত ‘প্ৰসঙ্গ’ শব্দটো বাবে বাবে ব্যৱহাৰ কৰিছে উপাসনা পদ্ধতিৰ অঙ্গ অৰ্থত—‘বিয়লাৰ প্ৰসঙ্গ’, ‘বাজিৰ প্ৰসঙ্গ’, ইত্যাদি। উক্ত বৰ্ণনাৰপৰা দেখা পোৱা যায়, অন্তত সপ্তদশ শতিকাত মাধৱ-মন্দিৰৰ নিত্যকৃত্যত তাত্ত্বিক পদ্ধতি, মহাপুৰুষীয়া প্ৰসঙ্গ আৰু চৈতন্তপন্থী সংকীৰ্ত্তনৰ এক বিচিত্ৰ সংমিশ্ৰণ

যাতিছিল। গায়ন-বায়ন, নায়-প্রসঙ্গ (ভকত আৰু ভকতনীৰ), জন্মান্ত ভকা, বিয়াহ, পদ-পাঠ, ভাগবত-পাঠ—এইবোৰ সত্ৰীয়া প্ৰসঙ্গ আৰু হয়গ্ৰীৱ মন্দিৰবোৰে কৃত্য। এইটোও উল্লেখ কৰিব পাৰি যে ১৭৪৩ শকত চন্দ্ৰকান্তসিংহ আৰু তেওঁৰ পৰ্বতীয়া কুঁৱৰী পদ্মাবতীয়ে (এওঁ বেঙেনাআটি সত্ৰৰ ভকতৰ জীয়ৰী) ‘প্ৰাক্‌প্ৰকৃত মন্ত্ৰোৎসৱস্থানীয়া-ৰবি কীৰ্ত্তনোৎসৱার্থ’ কৰ কাটলৰ পেৰাৰ ধনবপৰা কিছু ৰূপ দান কৰি এখন ভামৰ ফলি দিছিল। প্ৰকৃতপক্ষে, শঙ্কৰদেৱৰ সাংস্কৃতিক আন্দোলনৰ প্ৰভাৱ অত্যন্ত বিস্তৃত আৰু সৰ্বগ্ৰাসী হৈ পৰাত সেই আন্দোলনৰ পূৰ্বৰ সংস্কৃতিৰ ৰূপ আজি ধৰা অত্যন্ত কঠিন। অনেক পণ্ডিতৰে মত, মাধৱৰ মন্দিৰ ধ্বংস হোৱাৰ আগতে সি বোদ্ধ মন্দিৰহে আছিল।

অসমৰ শঙ্কৰী ভাওনা একালে আৰু আনফালে দক্ষিণৰ ভাগৱত-মেল, কুছিপুড়ি, ভাগৱতমেল, যক্ষগান, কথাকলি অভিনয়, সকলোতেই সূত্ৰধাৰৰ ভূমিকা আছে, য়াথোন দক্ষিণ ভাৰতত ‘সূত্ৰধাৰ’ শব্দ ব্যৱহাৰ নকৰি এই ভূমিকাক ভাগৱতৰ অৰ্থাৎ ভকত য়াথোন বোলা হয়। গতিকে, বিশেষকৈ শঙ্কৰী সূত্ৰধাৰৰ সৃষ্টিৰ ব্যাখ্যাৰ বাবেই ক্লাছিকেল সংস্কৃত ৰূপকৰ সেই ভাওটোলৈ নগৈ প্ৰাচীন গ্ৰীচৰ ডায়োনিছাছৰ পূজাৰ কোৰাছৰপৰা ইউৰিপিডিছ ছফোক্লিছ-এস্কাইলাছৰ ট্ৰেজেডিৰ উৎপত্তিৰ ঐশ্বৰ্যপূৰ্ণ সমান্তৰাল সৃষ্টি কৰি ওজা পালিৰ ওজাৰপৰা সূত্ৰধাৰীৰ ভূমিকা ওলোৱা বুলি ধৰাটো এটা ছোখীন খিঅৰি য়াথোন। সূত্ৰধাৰ নামটো সংস্কৃত নাটকৰ, কামখিনিও তাৰ দৰেই—নান্দী, প্ৰবোচনা, ত্ৰিগৰ্ত আদিও যেনেকৈ।

সন্দ্ৰত প্ৰচলিত আৰু আমাৰ অভিধানত সোমোৱা বহুত শব্দ আমাৰ আলোচনাত সোমাইছে। তেনেকুৱা এটা শব্দ হ’ল ‘মেহবাজি’। শব্দটোৰ অৰ্থ মোৰ বাক্যৰপৰাই বুদ্ধিমান পাঠকৰ অৱগত হ’ব ‘অগ্নিগড় কৰোঁতে ধেমুৰ বা মেহবাজিৰ আকৃতিৰ এডাল কাঠত শলিডা পুতি তোৰণৰ দৰে ধৰা হয়।’ এইটো সন্দ্ৰত ব্যৱহৃত শব্দ। ছহাৰৰ চোকাঠৰ ধেমুভিৰীয়া ওপৰৰ অংশৰে এই নাম। শব্দটোৰ মূল হ’ল আৰবী ‘মেহবাৰ’, ‘মেহবাৰদাৰ’।

কমলাবাৰীত আজি কালি সূত্ৰধাৰীৰ পাগ সজা সময়ত সাধাৰণতে কাগজ ব্যৱহাৰ কৰা হয়, এই কথা আমি উল্লেখ কৰিছো, কিন্তু আমি শঙ্কৰদেৱৰ দিনত কাগজ আছিল নাছিল ক’তো একো কোৱা নাই। সেই বুলি শঙ্কৰদেৱৰ দিনত নামে-কামে কাগজ হোৱাটো অসম্ভৱ কথা নহয়। তুলাপাত শব্দটো চৰিততে আছে। দ্বিতীয় শতিকাব আৰম্ভতে চীন দেশত প্ৰথম কাগজ কৰা হয়। তাৰ পিছত চীনৰপৰা সম্ৰবক্কেদ্বি পুৰিচীৰ অন্তান্ত ঠাইত কাগজৰ প্ৰচলন বিয়পি পৰে। অষ্টম শতিকাত চীন ভাষাৰ ‘ৎসিএ’ শব্দৰপৰা সংস্কৃত কৰা ‘শৱ’ শব্দ আৰু ফাৰ্চী ভাষাৰ ‘কাগদ/কাবজ’ শব্দৰপৰা সংস্কৃতীভূত ‘ককলি’, ‘ককৰি’ শব্দ সেই সময়ৰ সংস্কৃত চীন অভিধানত পোৱা বুলি ভক্টৰ প্ৰবোধচন্দ্ৰ বাগচীয়ে জনাইছে। কাগজ বস্তুটো আৰু ‘কাগজ’ নামটো অসমলৈ বোড়শ শতিকামানতে আহিব লাগিব। চৰিতৰ ‘তুলাপাত’ শব্দটোও তাৰ

এটা লক্ষ্য। শব্দসমূহৰ দিনে কোচবেহাৰৰ এক ঠাইৰ নাম হয় ‘কাকডুট্টা’। বনমালীদেৱৰ প্ৰধান শিষ্য ছিৰাম বা শ্ৰীৰাম চলিহা অসমৰ চলিহা কাকতী-বংশৰ আদি। ‘কাকত’ আৰু ‘কাকতী’ শব্দৰ মূল ‘কাগজ’। গতিকে ‘কাকতী’ শব্দৰ প্ৰচলনে অসমত ‘কাগজ’ৰ পূৰ্ব প্ৰৱেশ সূচনা কৰে। অৱশ্যে, ‘ভূলাপাত’ শব্দটোৰ প্ৰচলন হ’ল সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত, কিন্তু বজাৰত ‘কাগজ’-সমূহত ‘কাকত’ ‘কাকতী’য়েই থাকিল। বঙলা কবিকল্প মুকুন্দৰামৰ চণ্ডী কাব্যত আছে, ‘কাগজ কাটিয়া নাম ধবিল কাগতি।’

সম্ভৱে নোমোৰা বা সম্ভৱ লগত প্ৰকৃত পৰিচয় নথকা বহুতৰ কাৰণে সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বিভিন্ন অঙ্গ চালনাৰ নাম, মাটি আখৰাবোৰৰ নাম, হাতৰি সঁচাৰৰ হাতবোৰৰ নাম আচহুৱা আচহুৱা লাগিব পাৰে। অভিধানভিত্তি সেইবোৰ শব্দৰ অগ্ৰৱেশেই। এই টেকনিকেল নামবোৰৰ বহুতৰে সংস্কৃত নাট্য শাস্ত্ৰৰ নামৰ লগত সমতা থাকিব পাৰে, আৰু শাস্ত্ৰত বৰ্ণিত অঙ্গচালনাৰ বহুতোৰোৰ হয়তো আমাৰ মাজত আছে, কিন্তু নামবোৰহে হেৰাইছে। ‘হাত দিয়া’ সত্ৰীয়া নাচৰ এটা লক্ষণ কিন্তু হাতবোৰৰ হ’লে বিশেষ বিশেষ নাম নাই। এইবোৰৰ বৰ্ণনা দিওঁতে আমি সেই দেখি সম্ভৱে পোৱা ‘শ্ৰীহৰমুক্তাৱলী’ৰ হস্তৰ নাম বন্ধনীৰ ভিতৰত ব্যৱহাৰ কৰিছোঁ। ই সত্ৰীয়া নৃত্যৰ শাস্ত্ৰীয়তা বা ক্লাছিকেল হোৱাৰ লক্ষণ, কাৰণ নাম নাথাকিলেও শাস্ত্ৰীয় বিধি হেৰোৱা নাই। অকল সত্ৰীয়া নাচতহে এনে ঘটনা ঘটিছে, এনে নহয়, আমাৰ ওজা পালি, মণিপুৰী আৰু কথকতো বহুতোৰোৰ চালনাৰে আগৰ নামবোৰ হেৰাইছে, নতুন ডাৰ্নেকুলাৰ নাম দি লোৱা হৈছে, কিন্তু চালনাবোৰ হেৰোৱা নাই, গতিকে এতিয়া নকৈ শাস্ত্ৰৰ লগত নামে বন্ধৰে মিলাব লগীয়াত পৰিছে। ভাৰতৰ নাট্য শাস্ত্ৰত ভিত্তিগত আৰু আকাশী ব্যায়াম কৰিব লাগে বুলি কোৱা হৈছে কিন্তু আমাৰ চৌৰাষ্ট্ৰখন মাটি আখৰা কমলাবাৰীয়ে সংৰক্ষণ কৰি আছে। ই অতি মনোৰম শাস্ত্ৰীয় গৌৰৱেই নিশ্চয়।

বহুতে হয়তো এই ভুলটি অৱধান নকৰে যে বৈজ্ঞানিক সত্যাত্মক পথত এটা সমস্তাৰ সমাধানৰ যিমান মূল্য এটা সমস্তা-উপস্থাপনৰ মূল্য তাতকৈ বৰ কম নহয়। আৰ্কিওলজি বিষয়ৰ পুৰণি শাসন আদিৰ কথাকে ধৰক, উদ্ধাৰণৰূপে ডক্টৰ হীনেশচন্দ্ৰ সৰকাৰৰ *Select Inscriptions* কিতাপখনকে লওক। ফলিৰ পাঠ উদ্ধাৰৰ বেলিকা শাৰীবোৰত শূন্য ঠাই, ফুট ফুট চিন, তৰা চিন, প্ৰৱৰোধক চিনৰ ব্যৱহাৰ ঘনাই কৰিব লগীয়া হৈ থাকে। সংস্কৃত পাঠৰ মাজত ব্যতিক্ৰমী Prakritism অৰু প্ৰয়োগ কাব্য, শাসন সকলোতে পোৱা যায়। অৱশিষ্টা ভৱ্যৰূপী পণ্ডিতে ভাবিব, থালি ঠাইবোৰ নিজৰ পাণ্ডিত্যেৰে পূৰাই যাব লাগে আৰু ‘ভুল’ পাঠবোৰ ‘ভুৰাই’ দিব লাগে। কিন্তু বিজ্ঞান সম্মত পদ্ধতি মনাসকলে ভেনে ধুটতা প্ৰকাশ নকৰে। তাতে পণ্ডিত্যবস্ত্ৰই হয়তো ‘আশ্চৰ্য্যৰূপ পত্ৰতি।’ ২০ পিঠিত আমি কমলাবাৰীৰপৰা পোৱা লাবঙ্গ বাগৰ ধ্যানটি যেনে পালো, ভেনেটকৈয়ে উদ্ধাৰ কৰি দিছোঁ, কাৰণ, ‘মালিঙাটিৰ ভাৰা ছন্দ দুইটাই ছৰাবোগ্যজাৰে কয় যেন লাগিছে।’ সেইবাবেই তাক emend

কবিবলৈ গৈও কবিবৰ উপায় নহ'ল, ভৱিষ্যতে হয়তো যোগ্যজনে সেই উপায় সন্ধান পাব। পুৰাণ পাঠৰ emendation দিব নোৱাৰিলে মূল পাঠকে কিয়াটো বৈজ্ঞানিক text critical study ৰ এটা মূল পুত্ৰ, সি আশোঁৱাহ নহয়। পুৰণি পাঠ বুলিলে তাক sacrosanct বা পৱিত্ৰ বুলি ধৰি লৈ তাক লৰোৱাৰ আগতে এশবাব ভাবিব লাগে। উদাহৰণকে লওক। পণ্ডিত হেমচন্দ্ৰ গোঁস্বামীয়ে লাচিত বৰফুকন জয়ন্তৰত্নৰ কলিৰ শেষৰ অংশৰ পাঠ দিছে—‘বন্ধুবন্ধবাণচন্দ্ৰশকালযুতঃ গুণবৰবাণি।’ এইটো অশুদ্ধ, মূলটো আৰু বিকৃত। গোঁস্বামীৰ ‘দৰংবাজবংশাবলী’ ৰ এটা শাৰী হ’ল ‘তুলিনন্ত পাংছা একাবৰে।’ ইয়াত কোনো পণ্ডিতে হয়তো ‘বান্ধা আকবৰে’ কবি পাঠ ‘তুধবাই’ আত্মতৃপ্তি লভিলেহেঁতেন। *Descriptive Catalogue of Assamese Manuscripts* অজ উদ্ধৃত লক্ষ্যত শ্লোকবোৰো শুদ্ধ নহয়। কল্প পাঠৰ সম্পৰ্কত ডক্টৰ জুমিছ মন্তব্য কাৰ্ত্তেই তেওঁৰ *Introduction to Indian Textual Criticism* পুৰিত লেখিছে, Precipitate emendation is, however, to be deprecated, for experience has shown that but a small proportion of scholars' corrections are really amendments Besides, who can say that the original was linguistically uniform, and conformed to any particular norm? গতিকে মূলৰ ভুল বুলি জানিলে ভুলটোকে ৰাখি সমালোচনা দিব লাগে। এয়া হ’ল যেতিয়া একেবোৰ শাৰীৰ কেইবাটাও পাঠ পোৱা যায়। যদি পাঠ এটাইহে লভা, তেতিয়া emendation অৰ পৰিসৰ একেবাবেই সীমাবদ্ধ হৈ পৰে। য’ত emendation অৰপৰা সম্ভৱপৰ মূলৰ ওচৰ চপা নাযায়, It is better to leave in the text what, is not the original reading, is at least the remains of it এই remains বা ধ্বংসাবশেষবপৰাই পিছৰ পণ্ডিতসকলে হয়তো অধিকতৰ স্বত্বকৰ পাঠ উদ্ধাৰ কৰিব পাৰে। ২ পিঠিৰ ‘শ্লোক’টো সেই দেখি আমাৰ পণ্ডিতসকলৰ বাবে এটা চেলঙ্গ হৈ ব'ল।

গৱেষণাৰ পথ হ’ল এক অস্বহীন অহুসঙ্কানৰ পথ। গৱেষকে সতকাই শেষ কথা নকয়, তাক বিচাৰিহে থাকে মাথোন। আমি এই পৰ্যায়ত যি কৰিছো, সি কবিৰ লগীয়া বহুত বহুতখিনিৰ এটি সৰু অংশ মাথোন।

১৫ আগষ্ট ১৯৭৩

মহেশ্বৰ মেগুগ

দ্বিতীয় সংস্কৰণ

এই গ্ৰন্থৰ প্ৰথম তাণ্ডৰণ চুপাবৰ সময়ত আমাৰ ভয় হৈছিল, সেই তাণ্ডৰণৰ বহুত ধন দি ছপোৱা কিতাপবোৰ পৰি থাকিব, কোনেও নিবিচাৰিব, কাৰণ বৰগীত গৱেষণা

সমিতির প্রথম প্রকাশন ‘স্বববেখাত ববগীত’ আৰু দ্বিতীয় প্রকাশন *Rhythm in the Vaishnava Music of Assam* অৰু পৰিৱেশনৰ বিষয়ত আমি সুখী নহৈছিলোঁ। কিন্তু ‘সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যৰ তাল’ৰ সকলো পুথি প্ৰকাশৰ ছমাহৰ ভিতৰতে অল্প পৰিমাণ আৰু পুথিখনৰ বৰ্তমান সংস্কৰণ ছপাখানালৈ পঠিয়াব লগা হ’ল। ডহুপৰি, পুথিখন ওলালেই বাদ্য প্ৰতিবাদ আদিৰে দেশ ভৰি পৰিব বুলি এক এক্সপাৰ্টে ভাবুকি দিছিল। সেইটো হোৱা হ’লে পুথিখন সম্পৰ্কে কিছু প্ৰচাৰ হ’লহেঁতেন। কিন্তু সেই-কালেও আমি নিৰাশ হ’ব লগীয়া হ’ল। অৱশ্যে আমি ভাবোঁ যে এই গ্ৰন্থ এই বিষয়ৰ আলোচনাৰ আৰম্ভণিহে, আৰু আমাতকৈ যোগ্যতৰজনে বিষয়টো বিস্তাৰ কৰি তাক আগ বঢ়াই লৈ যাব লাগে। জ্ঞানং তৰ্কমূলম্। এটা বিষয় লৈ কচিসম্পন্ন তৰ্কবাদ হোৱাটো কেতিয়াও অমঙ্গলৰ কথা হ’ব নোৱাৰে, বৰঞ্চ তাৰপৰা জ্ঞান, উৎকৰ্ষ আৰু প্ৰচাৰ-প্ৰসাৰৰ পথবহে লাভ হয়। আমাৰ এই পুথিখনি প্ৰথমবাৰ ওলোৱাৰ পিছত বিশেষ আলোচনা সমালোচনা ক’তো দেখা পোৱা নাই যদিও মৌখিকভাৱে বিজ্ঞ আৰু কলাসমাদোজনে তাক প্ৰশংসা কৰিছে। সেই দেখি বৰ্তমান সংস্কৰণত সামান্য দুই-এটি ভুলৰ বাহিৰে আন ঠাইত সংশোধন পৰিৱৰ্তন কৰা হোৱা নাই।

২৩ জুলাই ১৯৭৫

মহেশ্বৰ নেওগ

প্রথম খণ্ড

সত্ৰীয়া নৃত্য
ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ

PART I

SATTRIYA DANCES

by

DR MAHESWAR NEOG

Classical Dance Tradition in Assam and Sattriya Dances

An Ancient Tradition

Assam has variously been described as a paradise for anthropologists a land of music a land of dances. A part of the eastern region of India namely Manipur has already been known throughout India and beyond for its beautiful dances—*rasa* and *lāihārāoba*. The Nagāland also comes out with vigorous group dances. But other religious and folk dances of Assam have scarcely been known outside the pale of the State except of course on some very rare occasions when some of these dances are taken out for exhibition. No scientific and sustained interest has however been taken by connoisseurs of this art in these various forms of Assam dances. Yet Assam seems to have a long and strong tradition of culture of music and dance.

Bharata's *Nāṭyaśāstra* (2nd century B.C.) makes a four fold classification of *pravṛttis* or local usages in dramatic representation which are distinguished from each other on account of differences in costumes and language manners and professions in different regions of India. These *pravṛttis* are *dākṣiṇāṭyā*, *āvaṇṭī*, *odramāgadhi* and *pāñchālamadhyamā*. Among these four *odramāgadhi* is the local usage of the eastern countries including Anga Vanga Kalinga Odra Magadha Nepāla Prāgyotīṣha Videha and Tāmralipta. Prāgyotīṣha here is Kāmarūpa or modern Assam.

When the great Chinese traveller Huen tsiang, visited the capital of the seventh century Kāmarūpa King Bhāskaravarman entertained the holy guest with music and dances almost every day for one month. It is further held on the authority of the *Kuttanumatam* or *Shambhalumatam* a didactic poem composed about 755-786 A.D. by Dāmodara Gupta the Chief Minister of King Jayāpīḍa of Kashmir that a courtesan who was adept in these arts died on the funeral pyre of Bhāskaravarman himself a great lover of fine things in life.

आस्करवर्मणि वाते दूरवसति वारितापि भूपतिना ।

सदुक्तमसहमाना प्रविष्टा विकसिनी इदमम् ॥

King Vanamālavarman of Kāmarūpa (9th century A.D.) erected a temple to Hātakaśūlin Śiva and this was properly endowed with danseuses (*sandham veśyājanayuktam hātakaśūlinah*). In the copper plate inscription

of this king the boats trembling on the waves of the Lauhtya or Brahmaputra are likened to dancing women agitated at the approach of men dancers. In describing Vanamāla's capital Hārappesvara the epigraph uses the words *veśya varastri nati* and *daluhānganā* (the last interpreted as 'temple women') by way of other similes.

In the Bargāon inscription of another succeeding Kāmarūpa monarch, Ratnapāla obeisance is made to Natesvara Śankara the master of dances always exhibiting tāṇḍava. Indrapāla of the same dynasty of kings as Ratnapāla is eulogised in an epigraph of his as *anavadya vidyādhara*. One Chola king it might be remembered took the title of *nṛta vinoda* as is found in an epigraph.

Among sculptural relics we find many dancing figures and representations of men and women playing on different types of drum, flute and *vinā*. Mention might be made of a Natarāja in sandstone found at Sibsagar and preserved in Assam State Museum and dance panels at Tezpur.

In the tantric text *Kālikā purāṇa* written in Kāmarupa in the 11th or 12th century A.D. there are several references to vocal and instrumental music as well as dances in connection with different rituals. A king seeking great political and military power it is prescribed should have the army adored by well dressed dancing women with music and dancing. The same *upapurāṇa* gives detailed description of 108 *mudrās* or hand gestures such as *dhenu sampata prāñjali bilva padmaka yoni mahāmudrā*. Ritualistic *mudrās* are akin to hand gestures applied in dances the latter being properly known as *hasta karma hasta* or *hāt* (the hand). There are also references in the same text to the hillock *Natakaśaila* a place of drama and dance sacred to Nātakeśvara Śiva. An ancient tradition calls this hillock the second Kailāsa.

Some scholars seek to distinguish between three broad divisions of hand gestures: vedic, tantric and histrionic. I have seen with the late Dr P. C. Bagchi of the Visvabharati Santiniketan the manuscript copy of an 18th century Buddhist ritualistic text in corrupt Sanskrit procured from Nepāl wherein *mudrās* of Vajrayāna worship are depicted in colour. These *mudrās* are associated with mystic formulae such as *om vajrapāśa hṛim om vajrapuṣpe svāhā om vajrāṅkuśa ja om vajranavedya svāhā om vajradhūpe svāhā* etc. and they might be taken to symbolise objects like *pāśa* (noose), *puspa* (flower), *ankuśa* (elephant's goad), *naivedya* (offering to a deity), *dhūpa* (incense stick) etc. Tyra de Kleen's beautiful work in Dutch *Mudras op Bali Handhoudingen Der Priesters* likewise describes with telling illustrations such *mudrās* in use by Balinese priests as *netra muṣṭi puṣpa ghaṇṭā vajra nārācha tritattva svīkarana aghora* etc. The *vyāh gowā ojas* of Assam to whom we are presently coming take a metal yantra called *mudrā* in executing songs associated therewith when they dance in course of the *jāgara* ceremony of Śiva and Durgā worship. It is quite likely that the *mudrās* of Assam's *oṃpālī* may have been derived from some tantric text like the *Kālikā-purāṇa*.

It is as late as 1934 that the poet Rabindranath Tagore bewailed

"Lord Śiva gave his dance to the Indonesians and left India only with his ashes." But as Faubion Bowers has beautifully said "phoenix like out of Śiva's ashes has risen the dance of India to-day We to-day recognise universally four schools of classical Indian dances the graceful and most Bharata like Bharata nāṭyam the masculine and vigorous Kathākali deviating much as it does from Bharata Muni's code the 'nautch' type of Kathak with its Muslim Court influence and its minimised language of fingers and the Manipuri style coming into its present shape by the 18th century with its variety beauty and vigour This classification looks somewhat arbitrary depending as it does on the prior re emergence of these styles in recent times and paying no attention to any connected history of the dance of India from Bharata down the centuries No such history of course does exist to-day and it still awaits the hand of some artist historian to create it

Dr V Raghavan in his Presidential Address to the Technical Sciences and Fine Arts Section of XIXth All India Oriental Conference at Delhi referred to the four generally acknowledged schools and said Though there are these above mentioned four forms of the classical art of India their underlying unity should be clear to any student of the history of Indian dance There is therefore a great need to-day to correlate the study of all these forms The rich tradition of the classical dance of India is not completely represented in any one of these forms as some aspects have become attenuated in one school but live in another a correlated study of the schools alone would help the complete reconstruction of this art Recently the works of scholars from Assam like M Neog have opened our eyes to valuable survivals there which disclose also surprising affinities with forms and modes prevalent in the South Not only forms still surviving in India but also forms of dance and dance-drama in the adjacent countries of South East Asia where in the great days of Indian influence this art migrated have to be collated together for this reconstruction There are really more links than one suspects between one form and another and whatever one swayed by parochial enthusiasm might say the inter relation of these on the basis of a common system could not but be plain to scholarly students of this art

Even the four acknowledged forms of classical Indian dance were scarcely known in the beginning of the present century It is only when there was a revival of cultural interest alongside with a general national upsurge that dance artists turned their eyes on them and brought them to lime-light If by the term classical Indian dance we mean dances based on authoritative treatises like Bharata's *Nāṭyaśāstra* and Nandikeśvara's *Abhinaya darpana* there would be more than at least ten such different schools of dances still lying obscure in different parts of India Several of these may be found in the South while in Eastern India Orissa and Assam have to present quite a few forms It has been claimed on behalf of the Odissi dance of Orissa that this classical form has been in existence for about two thousand years, and is believed to have taken definite shape

during the Temple Age of Utkal history. It is quite likely however that this style originated or came to its present shape in the 15th century under neo-Vaiṣṇava influences when Puruṣhottama the Gajapati conquered Vijayanagara and brought the Sākṣhī Gopala idol and a jewelled throne for the Puri temple of Jagannātha. The nātamandira the actual place of the temple dances which was erected sometime between the reign of Anantavarman Chodaganga (11th-12th century) and Puruṣhottama, might have something to do with the early history of the evolution of the Odissi style. During the reign of Puruṣhottama's son Pratāparudra orders were issued in 1499 to the effect that the dancing girls including the Telinga batch were to perform the *Gitagovinda* only. As it has been executed on different occasions in the last few years this Puri temple dance seems to have a large admixture of Bharata natyam technique which however might have come from a direct study of the *Nāṭyaśāstra*. A treatise on dance *Abhinaya chandrikā* written by Maheśvara Mahāpātra of the 12th century is also available in Orissa. We welcome the efforts of Utkal artists to obtain general recognition of this school of classical dance.

I would like to draw the loving attention of connoisseurs of dancing to the existence of three dance styles with classical patterns in them in Assam. These are the Nati dance of the Śivaite and Vishnuite temples of Assam, the dance of non neo-Vaiṣṇava oṅpālī chorus accompanying recitations from Assamese versions of the Indian epics and some puranas and the singing of the songs of Manasa (serpent goddess) and the neo-Vaiṣṇava sattrā dances. The first variety has almost died out existing only in the memory of a few or none of old danseuses and other old folk. The second style is still to be found in the sub-division of Mangaldai (Darrang district) and in a degree in the district of Kamrup while the third although decayed in some regards carries on a vigorous existence in the sattras (Vaiṣṇava maths) and villages of the Brahmaputra valley. Oṅpālī experts refer to *Taurvatrika sūtra*¹ or a *Mudrā adhyāya* as the code of their art (which however are not available to day) while a manuscript copy of Subhankara Kavī's *Hastamuktāvalī* (found elsewhere in Nepal and the old Mithila country the Sanskrit text of which was edited by myself on the pages of Dr Raghavan's *Journal of the Madras Music Academy* and the text with its old Assamese gloss of which was also edited by me and printed in Assamese character) has been discovered in one of the big sattras Auniāti. And this would perhaps show that classical traditions have always been honoured by Assam dancers.

The Deogarh Nati or Devadasi Style² (Temple Dance) :

The Śivaite temples of Assam including those at Biswanathgarh (Darrang district) Dergaon (Sibsagar) and Dubi (Kamrup) had attached

¹ Bhavabhūti in his *Uttararāmacarita* seems to call Bharata *tauryatrika-sutrakāra*.

² This dance was first noticed in my paper "The dancing maids of Parihareśvara Siva Souvenir Assam Sangit Natak Academy Gauhati January 1959".

to them the institution of devadāsī nr̥itya. It is mentioned in an old chronicle (now edited and published by Dr S K Bhuyan) that Satrājīta Baruwa of Dacca in subordinate command of a Mughal force of Aurangzeb took away by force three natis or temple dancers from the Biswanathghat Śiva shrine. A Viṣṇuīte temple namely the Hayagrīva mād̥hava mandira of Hājo (Kamrup District 15 miles from Gauhati) also had its natis probably in conformity with the similar custom in the Puri Jagannātha temple which is considered as an ideal here as in other matters also. This temple was rebuilt on the ruins of an old construction by the king Raghudevānarāyaṇa of Kāmarūpa in 1583 AD.

The natis used to remain unmarried all through their life. They however lived with their parents and relatives and attended the temple services at appointed hours. Unsavoury tales that connect themselves with such a profession led to its social strangulation and its exit from the scene was complete under a foreign regime by the close of the 19th century. One Christian writer Nidhi Levi Farwell of the mid 19th century casts his caustic glances on the temple women of Hajo as he goes to describe their songs and dances in a few rough hewn verses published in the Baptist journal *Orunodoi*. Burdened with the contempt of the age and unsupported by any royal munificence the natis had to give up their holy duties. Not much therefore can be said to-day about their art. The dance costumes as it has been gathered consisted of a loose skirt (lahangā) a wrapper (rihā) wound over the breasts and a long sleeved blouse. The hair was dressed in coiffeur decked with flowers at the top of the head and was covered with a transparent veil coming down to the shoulders. Gold ornaments were rather profusely put on. Music was provided with drums (khol) and small cymbals. From the description of performances in the Hajo temple given by Farwell the natis songs seem to have mostly the erotic sentiment while the dance is swift and vigorous being punctuated by somersaults. The dance is likened unfavourably by the unsympathetic writer to the swift trotting movement of horses. The music in its highest tempo is known as khatar bājanā the somersaults being called khat. Such movements are not absolutely uncommon also in the sattrā school. The dance and the accompanying music is thus divided into two parts minor and major āmjanī. The text of the songs is reported to be still available in manuscript.

The Pariharsvara Śiva temple of the Dubi village (Kamrup district) was built in the last instance by the Āhom king Śivasimha (?) in about 1770 AD (?). A brāhman Dalai (Dharmavara) other sevārits or attachés like Bhārālī (store keeper) Āthpariyā (watchmen) Maliyā (garland makers) etc were appointed. The temple was also endowed with three families of bāyan gāyan and nati brought from the Dergāon Negritting Śiva temple, for providing music and dances at appointed hours. The natis had to perform twice each day—at the hours of noontide pūjā and evening āratī. Dances were also performed outside the temple on such occasions as the Pūṇya and Chaitra samkrāntis, and Durgā worship. The costume of a nati

consisted of three pieces of clean white cloth a lahangā or skirt tied to the waist a long rihā a cubit wide and about ten cubits long, wound very tightly round and round the upper part of the body one end being raised to cover the hair dressed in coiffeur and a thin veil for the head She could put on a blouse also In recent times the dancing girls used to give up this plain dress and take to multi coloured śādis and jackets Ornaments of gold and silver were profusely put on galpatā (necklace with square shaped units) galmādalī (necklace with a drum like bead at the middle) on the neck sonā (a pair of small knobs weighing up to three tolās of pure gold) to pin to the ear lobes nāk phul (gold or silver nose pins) silver waist band muthī (bracelet) for the wrists and bāju (bracelet) for the arms rings for the fingers and toes and bhari khāru (bracelet) for the ankles working as pāyeli Of the two programmes of dancing before the Lord the evening one is totally lost to us because there is no one living who could reproduce the intricate music patterns pertaining to the āratī dance on the khol Shri Ratnakanta Talukdar an outsider to the temple s Naṭ guild has been able to reclaim on the khol the musical background known as rāmjanī bājana of the noontide pūjā dance not perhaps in its completeness and two stragglers of natis Kausalyā and Rayā just remembered their half forgotten performances This dance form has thus been revived in its pristine purity and Talukdar has been teaching it to batches of young girls with much zeal No songs accompanying the dance are to-day available and nobody is definite if there was any such song at all But the dance has come down faithfully enough to itself and can tell its own contents clearly Among different movements of the body the most prominent are khat (somersault) tangālmochara (slowly moving the upper part of the body backward in order to touch the ground behind with the palms of both the hands) and khud (bowing down with the hands stretched forward until they touch the ground) The dance depicts devotion to and the worship of Śiva his snāna prasādhana dressing etc The different basic patterns of the dance seem to be common with the sattriyā school orā chatā phul orā (starting postures) and the foot work is similar The instruments khol and bartāl are the ones we find in sattras The term rāmjanī bājanā reminds one of the sattriyā rāmdānī The drum bols have the same language as those in an eastern sattrā A few hastas like patāka mukula śikhara and alapadma are found used in the dance The khol music has twelve parts with a gurughāt or prelude in obeisance to the god at the beginning Each part has two sections—a simple tāla and a sharp extension of it (charā ghāt)

Non-neo Vaishnava Ojā pālī Dance :

The non neo-Vaishnava ojā pālī dances accompany the choral singing on the occasion of the worship of the serpent goddess Manasā secondly there are some songs adapted from the Assamese versions of the *Rāmāyana* the *Mahābhārata* and some purāṇas, which are also performed by the ojā pālī chorus of another class The first type of ojā-pālī is called

suknānnī (from Sukavi Nārāyana the author of *Padmā-purāna* a Manasā narrative in Assamese verse utilised by the chorus) The latter type of songs is known as vyāhar gīt or viyāhar gīt (songs of Vyāsa, presumably, the author of the *Mahābhārata*) and the chorus singing these is called vyāhgowā oṇā pālī

The leader of the oṇā pālī chorus is called oṇā or oṇhā (from Sanskrit, upādhyāya) the few other singers being known as pālis (from Sanskrit, pālita) subordinates and supporters of the leader in music There is one dāinā pālī (dāinā from Skt dakṣiṇa) who is not only chief among the pālis but is like a second leader of the chorus It is the business of the oṇā to lead the chorus he sets the refrain for the pālīs to repeat it with the marking of time on their feet and the striking of the cymbals with their hands and sings the main body of verses of the narrative taken up on the occasion He also makes dancing movements with gestures of hands Many of the dance movements described in the ancient nāṭya treatises are still to be seen in this style of dance As a saying goes among the oṇās, that oṇā alone is good who with songs on his lips gestures in his hands, and rhythm on his feet goes round and round like the bird Garuda

मुखे गीत हाते मुद्रा पाये धरे साक ।

गच्छत सद्यश्च भवे सेहि भोजा भाक ॥

This seems to be it is interesting to note a faithful rendering of the 36th śloka of the *Abhinaya darpana*

आरूपेनालबयेद् गीत हस्तेनायं प्रदश्येत् ।

अक्षुब्धार्थं दश्येद् भाव पादाभ्यां साकमादिषेत् ॥

Some oṇās assert that they depend for their learning in the art upon a work called *Tauryatrika sārā* which work has not so far been discovered by scholars It is however likely that the term might simply refer to the *Nāṭyaśāstra* or the *Abhinaya darpana*¹

Suknannī Oja-pālī :

The Suknannī oṇā pālī circles believe that their art was at first brought on earth by Arjuna² in the rôle of Bṛhannalā from Indra's heaven and it was introduced to both Hindus and Muslims by the Darangī rajā (the prince that is the chief of Darrang) Viśvasimha (possibly meaning Dharmanārāyana 17th century the first claimant to this title, and not Viśvasimha the 16th century king of Koch Behār who is never known by that epithet) There are villages like Mārai gāo once inhabited by Muslim Suknannī-oṇās and those like Kāliyā pāra inhabited by Muslim kāliyā (pipe) players and places where lived drummers of these performances

¹ See ante

² cf the name *Arjuna-bharata*, a work found in manuscript in South India.

The Manasa saga as narrated in verse by Sukavī Nārāyaṇa is quite considerable a work and takes a number of days to perform. It is conveniently divided by the ojas into three parts: the deva khaṇḍa (describing Śiva's marriage with Durgā, the birth of Manasā or Padmā from a lotus petal and other episodes about these deities), banyā khaṇḍa (giving the tale of Manasā's conflict with the Śaiva merchant Chandradhara) and the Bhāṭiyālī or bhāṭheli khaṇḍa (with the story of the death of Chandradhara's son Lakhindār and his wife Beulā's sojourn to the region of gods to get back his life).

The oja's dress consists of a light long coat (chāpkan) dhoti with flowing ends in front, a chāddar wound round the waist, a chāddar placed on the shoulders with the ends hanging in front and a simple pāgrī or turban—all of white Assam silk. Round the neck he puts on mālā with a small drum like gold bead in the middle, a few golden beads and other red coral beads. Other ornaments worn are a pair of small clove like ear pins (phuti) and silver bangles. The dress for a pālī is simpler with a simple kurtā dhoti and chāddar. The woman dancer called deodhani (literally god's woman) who provides the special items of dance, some times amounting to a frenzy, puts a coloured band (tangali) and a red spotted cloth on her usual skirt (mekhelā) and covers the breasts and upper part of the body with a piece of yellow coloured silk. She puts on her wrists a silver spiral band (muthi kharu) and on her neck a chain of powāl (coral) beads. She never binds her hair into a knot and it all hangs loose at the time of dancing. No other make up is needed by the whole party.

At the present day the Suktānnī ojā pālīs do not lay claim to any rāga patterns except simple ones like bhāṭiyālī, ahir sandhyā (?). All the same they commence their performances with the chanting of hā tā nā ṛā he which is called ghunni followed by the exhibition of hands beginning with the samhāra mudrī and an invocation to deities like Śiva, Durgā, Manasā, Śitalī, Dharma etc. The invocatory songs are known as mālchi which word seems to be a derivative of malava shrī perhaps indicating the melody mode to be employed in this connection. These are accompanied with beats on a big drum (jay dhol) which have about ten variations of rhythm being known as jogān. The different styles of drum beating called bādī (Skt vādyā) are hanumanti bādī, gor bādī, tīn kubiyā bādī, chār kubiyā bādī. The time beats on small cymbals (khititāl) played by the ojā with a single hand are kubiyā rūpahī (from rūpaka ?) chikari lechārī, then theniyā. Big cymbals (weighing five to six pounds) are also used. Longish drums (dhepā dhol) are seen on the occasion but are not used with the songs and dances.

The ojā as he leads the chorus indicates the subject matter of his songs with appropriate gestures of the hand and movements of the feet. The dances of the deodhani is supported with music by the dānā pālī, the songs describing the critical stages of the story of Manasā and Chandradhara. Among her dances the following may be marked out.

(i) *natur nāchon* that is the dance of Beulā in her attempt to propitiate the gods in order to get back her husband's life (the text of the song being *natī nāchon nāche re*)

(ii) *urvaśir nāchon* being the same as above in a very much quickened tempo (the text of the song here being *sundarī beulā nāche bibhola haiyā khano nāche khano hāse tāle diyā mān madhumāse mairā jena dhariche pekhan*)

(iii) *śivar nāchon* dance of Śiva with a *ḍamaru* in hand (the text of the song being *o sivar barane śiva ranga pāy dum dum dambaru bajāy*)

(iv) *kachārī nāchon* dance of the *Kachārī* done along with *Kachārī pūjā* being a part of *Manasā* worship wherein obeisance is paid to a god said to be of tribal origin accompanying *Manasā* (the text of the song being *hātāt tokān mūrat jāpī āmī phuro kākra chāndī*)

(v) *mecha nāchon* depicting that part of the story in which Chandradhara shorn of all his wealth is reduced to the position of having to earn his livelihood by fishing

(vi) *hārīr nāchon* dance of the sweeper who makes the ground clean for the purpose of worship

There is a Bengali version of Sukavī Nārāyaṇa's poem and it is performed in chorus with dancing among the Bengali speakers of the Surma Valley (Southern Assam)

Vyāh gowā Ojā palī :

The *vyāh gowā ojas* performed metrical versions in Assamese of the epics and the *purāṇas*. They can put any book of verse on such subjects to tune and utilise for their purpose but they do not sing songs of *Manasā* worship. Their performances seem to have been connected with the Vaiṣṇava tantric form of worship of *Vāsudeva* who is described as all white in colour and as possessing as many as eight arms. This form of worship is still found in places in the Mangaldai sub-division where *vyāh gowā ojā palīs* present their performances. There are a few songs in the Assamese *Brajabuli* idiom composed by one *Dvija Raghunātha* (śrī *harīr dāsa dvija Raghunātha*) who must have flourished posterior to the 17th century. The performance of the chorus begins with the *ārātī* on the occasion of the worship of *Vāsudeva* but performances are also held in connection with the festivals of *Durgā Lakshmi* and *Śiva*. There is a village called *Vyāhpārā* inhabited by traditional *vyāh* singers.

Cymbals (*kar tāl*) are the only musical instruments in use among *vyāh gowā ojas*. These cymbals again have a peculiar shape, comparable to the description of the instrument in the *Sangita ratnākara* (*madhymukhau stanākārau*). The *tālas* employed are *chābar tāl* (*ektāl*) *jikarī tāl* *chautāl* *lechārī tāl* and the *thokā tāl*. Unlike the *suknānnī ojā* the *vyāh gowā ojā* uses both his hands in striking the cymbals.

The costumes of the *vyāh gowā ojā* consists of a *pāg* (*pāgrī*) (which has a protruding back as in the *sattrā sūtradhārā's pāg*) *jāmā* (gown)

kāṇar sonā (ear ornament of gold) nepūr an ornamental waist band, and a long chāddar The dress of the pālīs is simpler being a simple pāg, a waist-coat a narrow dhoti and a towel (gāmoachā) put across the shoulder

The oṇā commences his performance with the ālāpa of a rāga, beginning with such syllables as hā ri tā and nā which are then explained in this manner

हा वर्णे तु गणाध्यक्ष
ता वर्णे तु सदाशिव
ना वण तु भवानीश
श्व वर्णे तु कसवेरी कृष्ण
श्रुताये गन्धर्व ॥

This according to an oṇā Shri Durgeswar Nath forms a part of guru vandanā that is obeisance to the pentad of gods in the holy circle of Vāsudeva worship (formed by Ganeśha Viṣṇu Śiva Pārvatī and Sūrya—on the authority of the *Kālikā purāṇa* 83 120)

There are about 27 rāgas employed in this type of choral singing Some of them are mālava sāranga vāsanta pāhādī varādī ahira kalyāna rāmagiri dekhajī and gāndhāra The ālāpa of a rāga is accompanied with a few verses known as rāgar mālītā giving an imaginary genesis of the melody mode About 14 such mālītās are still to be had The mālītā of Kalyāna raga runs thus One day God Nārāyaṇa seated in Vaikuntha cast his glance on Sarasvatī and thus spake O goddess of words thou lordest over all the Vedas Wouldst thou now give a melody mode ? On hearing this Sarasvatī hummed a tune And Kalyāna raga was thus born from the throat of the goddess

The ālāpa is followed by the bana that is a song in a particular melody mode and the dances The bānā consists of a refrain (dihā) and the general body of verses of the narration (pada) The last portion of the pada very swiftly sung is called thokā The bānā on a particular occasion pursues a single strain of a story Before such a story is taken up the oṇā sings some songs glorifying Viṣṇu or Kṛṣṇa and exhibits some dances The songs sometimes taken from Śaṅkaradeva and other poets are known as Viṣṇupada

Some of the different categories of physical representation (āṅgika abhinaya) consisting of movements of the head (śīraḥkarma) the eyes (dṛṣṭi darśana) the neck (grīvākarma) the hands (hasta, which is traditionally called mudrā in this school) and the feet (gati chārī maṇḍala, utplavana) are still to be traced among the vyāḥ gowā oṇā pālīs In most cases however the names of the gestures have already been lost Madan chakhu (Cupid eye) and ghetā-chakhu (look of displeasure) among different glances neulā chawan (mongoose look) and bagulā chāwan (stork look) among the different poses of the neck combined with glances may be mentioned here The gestures of the hands still remain quite elaborate

and are known by the names of objects they indicate. According to one oṛā this school once possessed a book known as *Mudrā adhyāya*. The foot work also follows distinct patterns. The movements of the feet are known as bulan (walk). Some such bulans are haṣṭi bulan, mayūr bulan, śaṅkha bulan, dhupuni bulan (dhupuni being a bird that jumps and sweeps in the air). The word pāk (reeling movement) which obtains also in the sāṭṭra school is found used here as in chakowā pāk (chakowā = Sanskrit chakravāka)¹. The names mairā bulan (peacock gait), śimha bulan (lion gait) and ghōrā bulan remind one of the mayūri gati, gajalālā gati, śiṃhi gati and aśvotplavana in Nandikeśvara's natya work.

The Sāṭṭriya Style :

The sāṭṭra style was evolved early in the 16th century if not towards the end of the 15th when the Vaiṣṇava saint and reformer Śaṅkaradeva (1449-1568 AD) a great artist and musician in himself composed his dance dramas and songs. It is not known what elements contributed to the evolution of this style of dance. Mention is made in the old biographies of the saint Śaṅkaradeva of dances to the maḍal (Skt mardala) and the dances of nātis in the Puri temple of Jagannātha. He himself refers to his father Kusumavara as a Gandharva incarnation.

The sāṭṭra dances still possess a number of haṣṭas (called hāt) choreographic patterns, distinctive costumes and a variety of masks. The music mostly depends upon the khol (or in a few sāṭṭras mṛdaṅga) and cymbals (pāṭi tāl, bhor tāl) supporting rāga and other songs. Dabā (dāmāmā) and kāḥyā (pipe) are also seen in sāṭṭra circles but are not used with the dances. This school has some features in common with the Manipuri style and one could surmise the impact of this form on the Manipuri rather than the reverse as this is the style to have evolved and been established earlier. No less an artist and authority than Shri Uday Shankar has called the sāṭṭra style the fifth school of classical Indian dance.

It may be noted here that no woman dancer or actress is allowed in this school, there being no order of nuns in the sāṭṭras. Even in village performances women rôles are taken by boys. This reminds one of bhāgavata mela dramas in the Kuchipudi aṅgrahāra of Andhra Pradesh and elsewhere where also no ladies participate.

Neo-Vaiṣṇava Dramas :

The dramas of Śaṅkaradeva and his chief disciple Mādhavadeva as also other successors of theirs are known popularly as ankīyā nāṭ and called yātrā nāṭa nāṭaka or nritya in the text itself. In their performances these dramas are mostly dance and music interpreted with very short

¹ In colloquial Assamese there is the term *bhāuri pāk* where *bhāuri* seems to be a derivative of *bhramari*. In Oriya it is to be noted *bhāuri* is actually used in dance vocabulary.

dialogues and connected with explanatory matter (sūtra kathā) from time to time. As dramas they are a type by themselves and do not follow any model Sanskrit Prākṛit or otherwise. There is no Act or scene division in them. Most of the dramatis personæ enter the theatre (that is the oblong space available at the middle of the thatched prayer house in maths and villages or of a pandal built temporarily for the purpose of the performance) surrounded almost on all sides by the squatting audience at the very beginning (in the evening of the show) and the action sweeps on at a stretch till the end is reached (near about dawn). There are no background scenery (although Śaṅkaradeva is said to have introduced them in his very first dramatic performance) time and distance are indicated through songs and dances. The sūtradhāra or sūtradhārī taken originally from the classical Sanskrit drama appears on the stage as soon as the preliminary music items (called dhemaḷi looking like a clever popular translation of the Sanskrit term pūrvaranga)¹ are over announces the drama and conducts the whole show with dances, songs and explanatory commentary. The songs, dialogues and explanatory matter are all in an artificial literary idiom which has since been called Assamese Brajabulī being a queer mixture of Assamese Maithilī, Hindi and other elements. These are intervened only by Sanskrit verses and rarely. Early Assamese payāra with a plaintive motif. The written text of the drama begins with a nāṇḍī (benediction) in Sanskrit announcement of the name and theme of the piece to be presented, a bhatimā (penegyric) of the hero and an extremely short dialogue between the sūtradhāra and a comrade in the style of āmukha or prastavana of Sanskrit dramaturgy. The introductory songs (praveśa gita) then usher in the hero, the heroine and other characters in appropriate dance compositions. And the real action now begins. The drama closes with a mangala or mukti mangala bhatimā wishing everybody general welfare and the attainment of final beatitude and this is comparable to bhārata vākya of classical dramas.

Śaṅkaradeva wrote six plays which are still extant and are performed: *Patnī prasāda Kālī damana Keli gopāla Rukmiṇī harana Pārījāta harana* and *Ramavijaya*. Mādhavadeva composed *Arjuna bhañjana Chordharā Pimpāra cūchuwā* and *Bhūmī lutiwā*, three other plays also being ascribed to him: *Rasa jhumurā Bhūṣana harana* and *Kotorā khelowā*.

The representations of dramas are popularly known as bhāwanā or bhāonā (Skt bhava representation bhāvayati Assamese bhāo di to act or take part in a dramatic performance). The performances of Śaṅkaradeva's or Mādhavadeva's dramas are known as ankiyā bhāonā. Representations of other dramas in the same grand style are also known by the same name. But even the later Vaiṣṇava dramas differed in language and mode of performance from the ankiyā mode and came to be known as simple bhāonā.

¹ dhemaḷis may be compared to nurgita vādyā and śuṣka akṣara of the *Nāṭya-śāstra* and śabda varṇa and pada of *Bhārata nāṭya*.

Preliminaries :

Bharata's *Natyaśāstra* has prescribed the performance of an elaborate series of nineteen preliminaries (pūrvāranga) before the actual drama commences. According to the *Bhāṭya prakāśa* of Śāradātanaya and the commentary of Rāghavabhaṭṭa on the *Abhijñānaśākuntala* the number of pūrvārangas is 22 while the *Aṣṭa purāṇa* places it at 32. The last two preliminaries in Bharata's list namely trigata and prarochana and the thirteenth namely *nandī* are seen in the text of Śaṅkaradeva's plays. The other preliminaries are not mentioned as such in sattrā circles. But a number usually held to be twelve of musical preludes called *dhemālīs* have been in vogue. Very generally only two called minor and major (saru bar) *dhemālīs* are performed. In the Kamalābārī sattrā which is conservative in these matters as well as in others only one (namely *na dhemālī*) is presented before a dramatic performance while all the twelve are played and sung on the occasion of the death anniversary of the gurus. Most of these are various concerts on khols and tāls but singing of verses called *ghoṣhās* are resorted to in a few. In singing the *ghoṣhā* verses specified for the purpose of *ghoṣhā dhemālī* the last of these the leader of the orchestra puts in a little *abhinaya* with such *hastas* as signify salutations, meditation, muttering of holy formulae (*japa*) the Fish, Tortoise and Vamana incarnations of Viṣṇu, a king, the sun, the moon, air, fire and an elephant. In executing Rāma-*dhemālī* songs are sung and boy monks numbering up to twenty-six perform a group dance.

Classification of Sattriya Dances :

The sattrā dances as available in sattras like Kamalābārī may be classified and grouped as follows:

- (i) dances included in dramatic representations *ghumurās* and *behār nāch* originally deriving from such representation and *nādu bhangī*
- (ii) *chālīs*
- (iii) *ojā pālī*

There are three principal forms of dances included in dramatic performances: the dance of the *sūtradhārā*, the dance of Kṛiṣṇa or Rāma and the dance of the gopis of Vṛindāvana or some other women characters. These are prepared with very particular attention before a performance. They are sometimes called by a distinctive name *bhaṅgī*. They exhibit a number of movements of the head, hands and other limbs particularly in the performance of the *sūtradhārā*. In the Kamalābārī sattrā these dance forms have strings of peculiar bols (called *cholak* of śloka by the sattrā musicians) which are pronounced by mouth and then played on instruments and danced out.

Sutradhārī Nāch :

The *sūtradhārā* is the principal rôle in the representation of an *ankīyā nāṭ*. He is generally dressed in all white, a turban (ready made

of cloth sometimes nowadays paper and fitted with silvery ribbon strips in the Kamalābari sattrā performance) shaped sometimes like the head gear in Rajput Mughal and Assamese painting¹ a long sleeved jāmā and a fluffy skirt (ghurī) tied on the waist with a waist band with flower designs on it (tangālī) For ornaments he puts on silver bangles (gāmkhāru) studded with stones a lace with a drum like golden bead in the middle (matāmaṇi) dangling ear ornaments of gold (untī) and brass anklets (nepūr) After a short concert on khols and tāls, and amidst peals of chanting of holy names and sounds of big drums (dabā) and pipes (kāli or kāliyā) the sūtradhāra appears from behind a screen held aloft by two men and sometimes an arch of torches (agnigar)² And this would remind us of tironukku or curtain look in Kathākali When the screen is taken off by a pull on one side the sūtradhāra is seen in or takes a kneeling position with his head and hands up to the elbows touching the ground He then slowly rises moving one limb and then another to the music of the orchestra and paying obeisance to the Supreme Deity the religious head and the assembly he starts dancing the initial portion of which is in slow tempo and is popularly called saru bhaṅgi (the minor movements) He now recites the nandī śloka or ślokas and the dance begins to rise in tempo and becomes bright and more vigorous This part again is popularly known as bar bhaṅgi (the major movements) As the sūtradhāra recites the initial bhatimā he exhibits different hastas to signify the subject matter of the verses

The dance is followed by the calling out of the so called ślokas which are then played upon by the orchestra the sūtradhāra executing the same in appropriate dances known in their turn as ślokar nāch The following are three of such ślokas for the sūtradhāra

१

খেঞ্চিক খেঞ্চিক খেড় । অগুতাঁ সগুতাঁ ।

খেঞ্চিক খেঞ্চিক খেড় । অগুতাঁ সগুতাঁ ।

আদিদাঁ দিদিদাঁ দিদিঁসি দাঁ দাঁ ।

তিলিতিলি তিলিতিলি তিলিতিলি থেনা থেনা খেড় ॥

২

গিরিরিরিরি খেড়া খেড়া ।

— গিরিরিরি খেড়া ।

সন্নিগ সাতিনিসা খিলি নিসি তিপি তিপি সা ।

খেন্গিক খেন্গিক খেড় সন্নিগ সন্নিগ সন্নিগ ।

¹ cf The so-called Mughal head gear in art and in use in Assam presented at the Technical Sciences and Fine Arts Section All India Oriental Conference Jadavpur 1969 and published in *The Journal of the University of Gauhati* vol XX 1971 also Moglāi pāguri *Nilāchala*, Pūjā Number 1971

² agnigar compares to a similar custom in the Kuchipudi style of dance-drama

वेन्मिक् वेन्मिक् वेह् तन्मिक् तन्मिक् तन्मिक् ।
 ताक तानाकाना खिता वेना खिता वेह् ।
 वेह्ता वेह्खिता तानि ताथेनिमि ता ता ।
 गिर गिर ता ॥

३

कृपांग उपांग भूपांग भूचित ।
 भूचर सचर चर । चर चर चगुता ।
 कृपांग उपांग भूपांग भूचित ।
 भूचर सचर चर । चर चर चगुता ।
 भग नग कग भग । भग भग चगुता ।
 भग नग खग भग । भग भग चगुता ।
 गोविन्द ओपद पद वदन्ध गदन्ध सदन्ध ओदन्ध थे ॥

The actors then make their appearance in *praveśa nritya* which exhibits different gaits for different types of rôles Yaśodā and the gopis for example would dance in *on ektālī* Nārada in *thukanī* and the demons in *chuta tāl*

Gosai pravesar Nach :

The chief among the *praveśa nrityas* is that of Kṛṣṇa with his folk (*dvādaśa gopāla* or the twelve cowherd boys in the plays depicting his childhood) or Rāmachandra with his This is *Kṛṣṇnar nāch* Kṛṣṇa *pravesar nāch* with reference to Kṛṣṇa or generally *gosai praveśar nāch* the dance of the Lord Kṛṣṇa's dance is known in some quarters as *Kṛṣṇa bhangī* or *mañjura nāch* This performance is characterised by grace and subtlety and brings in an atmosphere of gracious sublimity The *sūtradhāra* announces the entrance of the Lord A curtain is held by two elderly men The arch of torches (*agnigar*) is also presented with generally as many torches as there are cowherd boys to accompany Kṛṣṇa There are repeated cheers calling victory to the name of the Lord The *dabā* and *kāliyā* produce a deafening sound The orchestra now plays the *praveśa gita* as in the text of the play The Lord makes his appearance All people in the assembly make obeisance to him as they strike their head against the ground¹ Then begins the Dance of the Lord

Kṛṣṇa's costume covers a yellow-coloured dhoti a small black coat with quarter sleeves and coming only near the waist (*bukucholā*) cross bands and waist bands of broad silvery laces a cover for the back (*prīṣṭha-dharā*) A *tālaṇi* or *mukut* (which was like the head gear of Manipuri Kṛṣṇas at a time) with a peacock feather a garland of flowers (*angamālā*) and brass *neṭūr* added

¹ It is related how when Maharaj Bundadin appeared for his performance in his flute playing Kṛṣṇa pose people used to prostrate themselves before him.

There are ślokas for the dances of Kṛṣṇa and of Rāmachandra also for example

१

विश्वम्भर तं त पद् नम त । कक्षमीवल्लभ दुर्लभ पद् त ।
 विश्वम्भर त त पद् नम तं । कक्षमीवल्लभ दुर्लभ पद् तं ।
 क फणीधर तं धर तं ।
 क फणीधर त धर त ।
 वरतां ब्रजतां खगवती ता ॥

२

श्रीरघुनन्दन जटिल जटतां । जटिल जटा जुट श्रीवत्सक प्रकटां ।
 श्रीरघुनन्दन जटिल जटतां । जटिल जटा जुट श्रीवत्सक प्रकटां ।
 प्रकट मर्कट ठाट पटुत । गर गर गर शब्दित ॥

३

श्रीराम राघव राजीवलोचन । भव भयभजन दुजन शोचन ।
 श्रीराम राघव राजीवलोचन । भव-भवभजन दुजन-शोचन ।
 विकट प्रकट ठाट मर्कट नाट ।
 लका लका लका उत्पाट ॥

There are other dances of Kṛṣṇa as in the rāsa circle on the thousand hoods of the dragon Kāliya etc. and of Rāma as in his fights against demons which also have their individual beauty

Gopī praveśar Nāch :

The entering dance of the gopīs of Vraja is called gopī nach or gopī praveśar nāch. This dance is feminine and softly cadenced. Unlike the usual dress of Assamese women consisting of a close skirt a wrapper and an upper wrapper (mekhelā riḥā cheleng) the costume of the milkmaids of Vraja here consists of a loose ghāgrā (ghuri) a specially decorated wrapper (riḥā) a brocade waist band (tangālī) a black blouse a thin veil over the hair dressed in coiffeur. No ghungurs are used.

The following are some of the so-called ślokas of the gopī praveśar nāch

१

श्रीमन्निकमल नम कि नम नम । गोविन्द सुकुन्द पद् विनायक सुन्द ।
 श्रीमन्निकमल नम कि नम नम । गोविन्द सुकुन्द पद् विनायक सुन्द ।
 तापित बेधित भ्रजेनिति ज्ञान ।

२

त्रिचिना चेना चेना त्रिचिना त्रिचिना ।

त्रिचिना चेना चेना त्रिचिना त्रिचिना ।

ध्रुम ताता नाता त्रिनिता त्रिनि ताता । प्रीतिका तिका चे चे ॥

३

भ्रिगिति भ्रिगि भ्रिगि आदिकि बाबाबाबा ।

भ्रिगिति भ्रिगि भ्रिगि आदिकि बाबाबाबा ।

आदिकि ताक ताक ताक ।

तागेरा गेरा गेरि बा ।

खेखेता खेता खेता खेखेता खेखेता ।

खेव ता खेव ता तिकि बा ॥

Other Dances in Dramatic Representations

The dramas of Śankaradeva and Mādhavadeva in their presentation are nothing if they are not dances and dances. All the dramatic personae have their dances. Some characters do not have to utter a single word but they must needs dance a round at least somewhere. The different situations in the dramas are represented in short and long pieces of dance. Some of these are rāsa nritya, yuddha nritya, jhumurā and chālī (the last two representing the performance of Kṛṣṇa and the milk maids in Vrindāvana.)

Rāsar nāch The idea, technique and history behind the rāsa dances of India need perhaps no introduction to the scholars and connoisseurs of the art of dancing. It is still vigorously prevalent, may be in varying forms from Gujarat in the west to Assam and Manipur in the east. It as is only too well known represents the communion of the individual jivas (in the form of the milkmaids of Vraja) with the Super soul that is Lord Kṛṣṇa.

This dance was introduced by Śankaradeva through his play *Kelī gopāla* or *Rāsa kṛidā* and Mādhavadeva through his *Rāsa-jhumurā*. One particular characteristic of Assam rāsa as envisaged by Śankaradeva is the absence of Rādhā as the central figure (rāseśvari) of the dance circle along with Kṛṣṇa, although her name does appear in both his and Mādhavadeva's dramas at least as now available. This may look strange to some (as it did when my troupe of University students presented a rāsa ballet in the Inter University Youth Festival 1957 at New Delhi). But this is in conformity with a vital point in the theology of Assam Vaiṣṇavism which is based firmly upon the *Bhāgavadgītā* and the *Bhāgavata-purāṇa* and not on later texts. Rādhā is conspicuous by her absence in the chief work of this school of neo-Vaiṣṇavism that is the *Bhāgavata-purāṇa*. The madhura-bhāva is not placed among its chief articles

of faith It is only in some of the very late rāsa dramas that Rādhā begins to figure prominently

Almost all the principal sattras have their own rāsa dances The most famous one is that of the Dakṣiṇpat sattra established during the fifties of the seventeenth century by Vanamālīdeva and attract a huge number of spectators from far and near The performances centre around a small drama written for that purpose in the sattra

The rāsa dance as at present obtaining in another rich sattra, Āuniāti sattra established in 1654 by Nirañjanadeva seems to have taken its present shape towards the close of the last century when the then sattrādhikāra His Holiness Shri Shri Dattadeva Goswami with the able support of his assistant Shri Shri Dharmeswaradeva composed a new drama with about two dozen lyrics specifically composed for the purpose Here is one of the songs

नाचत नव नागर नटराजे रमणी संगे । नाचत नव नागर नटराजे ।

साता सुगुता सुगुता छिगिता द्वि द्वि मिलि छिगिता छिगिता ॥

बाजत बँन बीण बिबिध बाजे ॥

अति छगध पवन मन्द शीतल वन धरत चान्द वशी

वशी बट बलुनातट राजे रतपत रतिछल काजे ॥

खरमण्डक जलतरंग बाजत जल दुग मृदग अति मधुर ।

अति मधुर परज छर गावे शुक्ल पिक मधुर गाजे ।

करण नकर करत और मण्डक रस नव किशोर भासिनी ।

भासिनी संगे करत रंग पानी डरपट डरगण साजे ॥

मणि मण्डक कलित पुष्प आनन्द मन सज लज प्यारी ।

प्यारी संग छुल्लत तरंगे शबधर शबधर साजे ॥

The latter portion of the rāsa dance-drama is known as mahārāsa when the gopis in their emotional dedication to the Lord lose all sense of reality and see as many Kṛishnas as there are gopis They are as it were rain drops falling upon sea waves

Yuddhar nāch The vigorous phalanx dances with clubs (gadā) and bows (dhanu) make a special feature in the dramas bringing much animation to the audience This is put to such rhythms as ektāl and chukan and is characterised by swift to and fro and revolving movements The bows are so made as to give a sharp clicking sound on the ghetā or sama and are called ketep dhenu

Such themes as Kṛishṇa's quelling of the hydra headed Kālīya Kṛishṇa's picnicking with his cowherd companions (bhojana vyavahāra) the ten incarnations of Viṣṇu are taken up at different stages or as whole themes of the dramas and may now conveniently be picked up edited and presented on modern lines of production

Jhumurā :

Jhumurā as I have already said is a variety of medieval Assamese plays written and introduced by Madhava-deva. In the Kamalābārī sattrā jhumurā also means a variety of dance performed by batches of boy monks. That it is derived from drama is evident from the fact that the songs employed for the dance are almost all taken from the nāts and jhumurās of Śaṅkaradeva and Madhava-deva. All the five songs in the *Rāsa jhumurā* attributed to Mādhava-deva are here utilised. Besides those bargitās (rāga songs outside of the drama) and songs in Śaṅkaradeva's plays which represent the words, movements and sentiments of the gopīs and other women are likewise taken up for this form of dance. The yati tāla alone is played on.

The dance is divided into two parts—preliminary (rāmdāni) performed before the song begins and the main dance (gā nāch) performed along with the song. There is no abhinaya; only some nr̥tta hands are used.

The dancers with their loose skirt (ghurī) embroidered waist-coat of net cloth (katā phular bukucholā) man like pagri and nepūr are meant to represent neither male nor female. It is believed that they stand for the gopīs when Kṛṣṇa disappeared from their midst in the rāsa circle and they by way of consolation had to enact the deeds of the Boy God (mai kṛṣṇa buli kare bhāvanā) as Śaṅkaradeva puts it in his rendering of the *Bhāgavata purāṇa*.)

Nādu-bhaṅgi :

Nādu bhaṅgi is a dance generally of three pairs of gopīs and gopīs. In this dance also the five songs of the *Rāsa jhumurā* and some bargitās (like sakhi he chale kānu virindāvanē and aba sakhi pekhu madanagopālā) are sung. There is no abhinaya; nr̥ttahastas only are there. The dance is divided into rāmdāni and gā nāch. One difference from jhumurā is that various tālas may be employed in the dance.

Chālī nāch :

One of the most characteristic forms of sattrā dances is chālī nāch. The word chālī probably echoes a Nāṭya term for a kind of foot work (pāda) known as pāda charikā or simply chārī or chārī which is defined by Bharata as the movement of the feet/legs (from the ankles to the knees) thighs and hips. In describing the deśī lasyāṅgas Śārṅgadeva in his *Saṅgitaratnākara* defines chālī as

कोमल सविकारं च मधुर ताडकावयुक् ॥

नातिवृत्तं नातिमन्दं व्यञ्जनाप्रयुक्तं तथा ।

पादोत्कटिबाहुनां योगयत्नेन वाक्यम् ॥

This definition fits well with sattrā chālīs. Mahārāja Bhagyachandrasīmha of Manipur (1764-89 A.D.) in his *Govinda saṅgitā-līlā-vilāsa* defines chālī as the combination of four particular gaṭibhaṅgas (which are called karana)

by other authorities) two particular types of bhramanis (gait) and a particular rhythm called trimelaka In Manipuri dances as at present there is a form called chālī which is often placed as a prelude to a bhangī another form but it is chālī that is considered as the superior and more difficult type

The sattra chālī nāches are said to be eight in number but actually one differs from another mainly in the rāmdāni which employs 8 different tālas Only ektālī and paritāl are used in the gā nāch Songs performed during the gā nāch are those bargītas and ankiyā gītas which represent the actions thoughts and sentiments of women The rāmdānis are divided into four groups *saru* (minor) *bar* (major) *Kalākatīyā* and *Hajowaliyā* The dancers are costumed like the gopis in a dramatic representation

The term natuwā nāch is sometimes applied specifically to the chālī dances The word natuwā generally meant an actor in the beginning as we so find it in the biographies of the saints It would thus indicate that this form of dance was derived from the ankiyā drama Even now the dancers (who are actors for that matter) in dance dramas like *Bhojana vyavahāra* are known as natuwās In Kamalābari the boy dancers with male dress (tālani on head thick muslin coat and dhoti the body painted) in behār nritya and nādu bhangī are called natuwās but these dances are not called natuwā nāch This term is however used in the Āmīnāti sattra

Rajaghariya nāch :

When the late Shri Maniram Bayan of Kamalābari stated that the chālī dances are twelve in number he included the eight chālīs (with one rāmdāni each) and four rāmdānis with the accompanying dances all known as rajāghariyā nāch or rajaghariya chālī nāch (chālī dances of the royal court) These dances were originally meant to be performed in the capital in royal presence The natuwās of this type of dance have the same costume as in chālīs In the bols of the drum music however the mnemonic syllables resemble the mridangas which might mean that the mridanga might have sometimes been used in these dances Secondly unlike as in chālīs where the natuwās do not dance with the gā mān but just keep the rhythm with the feet and make simple gestures of the hand while standing in position the dance continues all through

Behar-nāch or Bahar nāch :

This dance seems to have derived from Mādhavadevas jhumurā *Bhojana vyavahāra* The name of the dance comes it appears from the second part of the name of the play *vyavahāra* > *bevahār* > *behar* *bāhār* (and mistakenly *bahā* *bāhā* r in *behār* *bāhār* being taken for the genitive suffix) The dance has two parts rāmdāni and gītar nāch The rāmdāni is in the tāla Chuta while the main rhythm of the gītar nāch part is as in Nādu bhangī either Raktatāla or Paritāla while other tālas are also employed and these give the dance its variety The dancing boys number ing between 25 and 30 dress like Kṛṣṇa Those bargītas which depict

Kṛṣṇa's tending of cows and playing in Vṛndāvana are taken up for the gītar nācḥ part

Vara-praveśha :

In this dance supposed to represent Lord Kṛṣṇa's dance as he returns in glee from Vṛndāvana to Gokula in the evening 25 to 30 natuwās in Kṛṣṇa's costume dance. It is generally performed during Mādhavadeva's death anniversary.

Some other Sattriya Dances :

Mānchok The whole orchestra goes into dancing in Mānchok which is originally the name of a tāla. The bayans (drummers) exhibit dance hands as the few bargita songs depicting the throes of the gopis at their separation from Krishna then going to Mathurā from Vraja are performed. The tālas attached to these songs or other suitable rhythms are employed. There is no rāmdāni.

In sattras like Ānūṭi there are some forms which seem to have evolved in recent times. There is an *apsara bhaṅgi* representing the dance of heavenly nymphs before Indra. Natuwā boys perform a dance called *pācḥa chulam* (bādshāh salamat) which as well as the *vara praveśha* dance of the orchestra were meant to receive royal personages in their visit to the sattrā. Some modes of *natuwā nācḥ* are known as hājowaliya (pertaining to Hajo) possibly pointing to the influences of the nati dance of the Hajo Mādhava temple and pāsauji (performed to the pakhwāj which was imported from Northern India in the beginning of the 18th century).

The *dhemuli* music is accompanied with intricate movements of the feet and hastas come particularly to be exhibited in *ghosā dhemali*.

Gestures of Different Limbs :

Although gestures of hands, feet and other minor limbs are found used many of them seem already to have been lost. This is mainly because in imparting training to the young in which matter also all sattras cannot afford to be very strict for economic and political reasons no particular names for movements of different limbs in the sāstra ways are taught. Where there are certain names these are applied compositely to the whole body and are taken from but the everyday speech for example marāi pāni khawā (peacock's drinking water) pāni sicḥa (throwing water). The training in the Kamalābāri sattrā however is still very elaborate and is known as māti-ākḥāra (rehearsal or exercise on the ground). The *Nāṛya sāstra* also prescribes exercises on the floor as well as in the air (*vyāyāmaṁ kārayed dhīmān bhūttāv ākāśake tathā*) after massage with oil and barley gruel. Kathākālī has different exercises (*sadhakam*) of the body. The late Shri Maniram Datta Muktiyar Bayan the chief director of dances in this sattrā enumerated as many as thirty nine such movements. Some of them are chatā (movement to a pose) pāk (wheeling on the feet) lan (the

moving of the head to side or back till it touches the ground) jalak (the very swift lashing of the hands with corresponding movement of other limbs) murukā tamāl mocharā (wriggling the body like a string into a knot) and khar (somersault) Somersaults are not a rare feature in the dances of the natuwā boys

The trainee is given the lesson that his eyes should always follow the gestures of the hands in order to bring out the desired effect (cf *Abhinaya darpana* yatra hastas tato drisṭih yatra drisṭis tato manah yatra manah tato bhāvah yato bhāvas tato rasah) In course of the training the young natuwā develops suppleness of the body which facilitates easy movements as also a variety of gaits and other gestures which he can utilise when the occasion calls for them

It is particularly to be noted that Subhankara Kavī's *Hasta mukṛdāvalī* the most elaborate treatise on hand gestures was found with a lucid Assamese gloss in a sattra namely Āumatī and it is said that Suchānda Rāi Oja the owner of the manuscript lived in the Kamalābārī sattra It is thus likely that this work was actually used by the bāyans (dance gurus) in training natuwā boys in the sattras The bayans use an elaborate code of hastas in indicating different objects and sentiments without knowing the names of these hastas In the accompanying table (pages 25 26) is shown how the nāndi gita of Śankaradeva's *Rāmaviṇaya* is rendered with the hands in the Jarābārī sattra Sibsagar

Costume, Make-up, etc :

Much change has taken place in the style of costumes in the course of the last few centuries Some persistent features are however constantly met with in different sattras and these can fairly be taken as pointing to the time of Śankaradeva The dress of the principal actors the sūtradhāra and Kṛṣṇa the gopis and natuwāṣ has already been described The women roles naturally required careful and detailed make up The charitas (biographies) of the saints provide a close study of this sort of costume when the natuwā boys playing the milkmaids of Vraja under the direction of Mādhavadeva himself are described Artificial breasts of wood and artificial hair knots made up of gāmocha (napkin) were used They put vermilion marks on their foreheads and a lavish amount of collyrium on the eye brows and eye lashes and wore silk śādis For ornaments they had bracelets (khāru) neck laces kundala for the ear lizard like ornaments (jethi) for the head Even Yaśodā puts on a silk śādi rather than the indigenous and typically Assamese mekhelā and riha

Attempts at realism in most matters were scarcely made In the representation of a drama *Nṛsimha-yātrā* in which Mādhavadeva acted the rôle of the Man lion a pāgrī was dyed with violet-coloured Indian spinach (purai or *Basella alba*) and put under the royal coat which Hirā Dalai playing Hiranyakaśipu's part was dressed in When Mādhavadeva took the latter in his lap tore off the coat and wrenched out pieces of the turban people were alarmed with the thought that they saw murder under

TABLE
THE NĀNDĪ-GĪTA OF THE RĀMA VIJAYA NĀTA IN DANCE HASTAS

राग सुवाह (सुहाह), एकताल
rāga suvāh (suhāh) ekatāl

क्र	विवरण	संकेत	विवरण	संकेत
1	जय (victory be to) 2. Paśākas facing upwards moved up and down twice	जग- (the world's) the same hands moved in front of the chest in a circle	जीवन <i>jīvana</i> (life) 2. Samdāśa (the rt raised slightly above the level of the lt) placed near the chest	राम ! <i>rama</i> (Rāma) 2 horizontal Padmakōśas joined and wrung at the wrists (indicating salutation to deities)
2	कवली <i>kavali</i> (I make) lt. Samdāśa joined at rt. elbow Samdāśa moved from the lip towards the front	पयन (at the feet) 2. <i>pāda</i> hands (middle and third fingers extended other fingers and thumb bent, facing downwards) moved from sides to join in front	परमास <i>paramāsa</i> (salutations) 2. Paśākas joined to form Kapota on the forehead (this indicating ordinary salutations)	परास ! <i>paramāsa</i> (salutations) 2. Paśākas joined to form Kapota on the forehead (this indicating ordinary salutations)
3	बाहे <i>bāhe</i> (whose) 2. Paśākas horizontally placed moved alternately forward in the direction of the <i>gura-asana</i>	गुरा-नाम <i>gura-nāma</i> (qualities and names) as in <i>rama</i> (11) rt. Padmakōśa waved near the lips	मुह <i>mūhe</i> (in the mouth i.e. on lips) 2. Paśākas waved near the lips	गाह ! <i>gāh</i> (singing) 2. Paśākas waved near the lips
4	पापी <i>pāpi</i> (the sinner) lt. Muṣṭika whipped in the lt. side air	परम-पद <i>parama-pada</i> (the supreme feet, i.e. final beauty) 2. Paśākas, facing upward raised slowly upwards	पाह <i>pāh</i> (secureth) rt. Paśāka placed in the lt. Muṣṭika and both moved in circles in front	पाह ! <i>pāh</i> (secureth) rt. Paśāka placed in the lt. Muṣṭika and both moved in circles in front
5	बोधि <i>bodhi</i> (thus) lt. Samdāśa joined at rt. elbow rt. Samdāśa struck downwards in front	सद्ध- <i>bhava</i> (world's) as in <i>jaga</i> (11) rt. Paśāka bent at the elbow lt. Paśāka extended a little forward, both shaken with the thumb and fingers all apart	अपार ! <i>aparā</i> (limitless) 2. Paśākas moved in front to indicate a billowy sea	अपार ! <i>aparā</i> (limitless) 2. Paśākas moved in front to indicate a billowy sea

साहे

6

jāhe
(whose)
as in *jāhe* (12)

स्मरणे

smarane
(remembering)
rt Samdarśa placed near the
lips

कर

karu
(maketh i.e. giveth)
as in *kayalo* (1.2)

पारा ॥

pārā
(limit, i.e. salvation)
Añjali moved forward in a large
wave

साजगव-

7

ajagava
(of the bow called Ajagava)
2 Kartarimukhas (2) moved across the face the head to the back
of the neck then sideways and rested parallel to the earth

पावक

8

pāvaka
(secured)
It. Samdarśa placed on the chest
rt. Samdarśa facing upwards moved
from front to near the chest

जलक-

janaka
(King Janaka's)
rt Hamsasya facing downwards kept on the
It side It. Tantrimukha (with the middle
and third fingers bent into the palm) kept
facing downwards on the rt hand

पुप-सव

9

nṛpa sava
(the kungs)
as in *janaka* (18) then as in *jaga* (11)

चेदक

chedaka
(slew)
It Śikhara on the lt side (representing
holding one by the hair and rt Pataka
forcefully striking below (representing cut
ting with a sword)

कृष्ण-

10

kṛṣṇa
(Kṛṣṇa's)
as in *jāhe* (12)

किंकर

kinkara
(servant)
rt Alapadma moved up and down
It. Ardhaçandra (l) on the
lt side facing downwards

पहु

ehu
(this much)
as in *ohi* (14)

सणे ॥

bhane
(sayeth)
as in *kayalo* (1.2)

कुमारी ॥

kumari
(princess i.e. daughter)
It Pataka facing upwards kept in front
below the chest rt Pataka waved over in a
kept facing circle

वाणे ।

vaṇe
(with arrows)
It Mustuka kept on the lt side rt Sucumukha
acing shooting of arrows

their very nose. In the performance of another play *Govardhana yātrā* an artificial hillock was made up in the pandal and different food offerings were placed on it. The gentleman playing the rôle of Kṛṣṇa had to climb up the hill from behind with the help of a ladder

The materials for painting and make up were generally vermilion (hengul sindūra) yellow arsenic (hāital) indigo chalk (dhal) brown ochre (gereu mati) lamp-black collyrium and mica dust

The boy monks in sattras keep long hair just like women but where artificial hair was needed materials like jute fibre and rags dyed black are used for the purpose. In some places moustaches and eye brows were made of wood. In some places artificial breasts made out of the head of a gourd were used

Another class of green room property is a variety of masks (mukhā) which form a striking feature of Assamese dance-dramas. These are generally meant to represent such unusual appearances as the ten heads of Rāvana, the four heads of Brahmā, the bird like head and beak of Garuda and so on. Demons like Mārīcha and Subāhu also put on grotesque masks. Hanūmān and Garuda had to cover the bodies with monkey like and bird like hide and wings. Such devices are known as chō from which we get the name chō ghar for the green room

Oja pālī Dances in Sattras :

There is a class of vyāh gowā ojā pālī in the sattras. Their dances are much similar to the non sattrā vyāh gowā ojā pālī. One ojā and any number up to 20 or 25 of pālīs (the pālī in the right most position being called damā pālī) form this sattrā chorus. The ojā is dressed in a white dhoti, a pāgrī with a garland on it, a netted waist-coat and a chāddar. But an ojā on being formally appointed as such appears in the sūtradhara's costume on the first day.

Small cymbals (khititāl) alone provide the instrumental music. Only a few rhythms such as chābtāl, modern jāptāl and tetāl are used. The oja performs the rāg diyā (ālāpa) of a raga with its mālītā which is similar to but not the same as that of the non sattrā vyāh singers and a song in that rāga and then goes into the verse narrative from some Vaiṣṇava poetical work. He has generally in his stock an extra number of ragas to those used by the gāyana bāyana groups. In performing the bargita nārāyana līlā jānaba koī for example he would resort to the parajā rāga which is not mentioned in the written text of the song.

As the ojā sings on he exhibits different abhinaya hastas. The names of the hastas as in different nāṭya works are however lost amongst them.

Conclusion : The Problem :

The problem of preservation and popularisation today faces the two still extant ojā pālī and sattrā schools of dance. They have already lost much of their beauty and artistic quality. When we are passing today

through a period of upsurge of our old culture the educated people, who really could do something in the matter if only they liked to do not seem to be willing to treat these traditional art forms with any honour. The sattra and other religious institutions which have so far upheld and developed the dances, are losing fast their social standing and economic strength. The sattras which once used to have each a few hundred monks do not now get boys who can be trained up to be good natuwās. For the lack of proper critical outlook (which should perhaps be a little conservative in these matters) and for economic and other reasons the traditional dancers are taking to cheap and easy bits of the art and required accessories. At the head of this come experts who try to infuse extraneous elements into the traditional wealth. It is thus becoming gradually more and more difficult to distinguish between the real and the faked.

It therefore is high time that immediate and vigorous investigations were carried into this field and attempts were made to have institutions where the most ancient and therefore the most genuine forms available of the art could be reclaimed, cultured and taught on modern lines through the combined efforts of experienced traditional dancers and persons with a proper scientific training.

Hastas in Subhankara's Hastamuktāvalī

Subhankara Kavi seems to have been a great authority on music and dance in Eastern India. He is one of the earliest music scholars to have adopted the system of rāga and rāgiṇī division after the *Saṅgita makaranda*. In his works so far discovered namely the *Hasta-muktāvalī* and the *Saṅgita dāmodara* he exhibits a love of bold and painstaking detail and some amount of independent thinking.

The *Hasta muktāvalī* or *Śrī hasta muktāvalī* as it should be called according to an injunction in the text itself is the earlier of Subhankara's two works as it is so mentioned in the *Saṅgita dāmodara*. A sufficiently reliable Agar wood bark manuscript of the work (with 916 verses) in old Assamese script was lying in the monastic archive of the Āmāñi sattrā in Mājuli (a small island on the Brahmaputra hallowed by the existence of numerous Vaiṣṇava sattras or establishments) in the Sibsagar district.¹ The numbering of ślokaś runs up 916 although a few lines seem to be missing here and there. This seems to be the most complete copy of the work so far noticed. The value of the manuscript is greatly enhanced by the elegant rendering of the original Sanskrit into lucid Assamese. The name of the copyist is Jagarā. The manuscript also contains at the end the words Suchāṇḍa Rāi Ojā's book (sucāṇḍa rāi ojar pustaka) and we do not know if this Ojā (literally master musician or the leader of the oja pālī chorus of a sattrā or village) was responsible for the translation into beautiful Assamese prose. The language of the translation we believe must not be later than the eighteenth century A.D. Apart from the literal rendering all through the Assamese writer expounds in places the original text especially in the description of the manipulation of hastas to signify different objects.²

The head of the Āmāñi sattrā where the manuscript was preserved tells me that Suchāṇḍa Rāi Ojā was not probably a sattrā oja but a vyāh gowā oja from the western Assam districts. There is a tradition in the Kamalābārī sattrā that the oja lived in that sattrā for some time a particular portion of the monastic barrack being pointed out as the place where he

¹ An undated manuscript of the work coming up to śl 902 of the Assam manuscript, and another of Ghaṇaśyāma's commentary *Hastamuktāvalī sārāsamudhṛṭikā* (1675 A.D.) were discovered in the Nepal Durbar Library. Another manuscript of the original work coming to śl 603 of the Assam manuscript was to be found in private possession in Darbhanga.

² The Sanskrit text with the Assamese gloss in Assamese character has been edited and brought out by me from Publication Board of Assam Gauhati 1964 while the Sanskrit text, in Devanāgarī, was edited by myself for *The Journal of the Music Academy* Madras, vol. XXIV XXVIII, 1953 1957.

used to reside This would go to establish some relation of the *Hasta muktāvalī* text with sattrā dances—at least the oṇā pālī variety of it

The identification of Śubhankara Kavi and his date have created a lot of confusion¹ But this need not detain us here There is no place for any doubt in that Śubhankara belonged to Eastern India Almost all the works cited by him in the *Sangitā dāmodara* belong the 13th century or earlier On the other hand Śubhankara's sangita work is profusely cited by Śukladhvaja of Koch Behār who died in 1571 AD in his *Sāravaṇī* commentary of the *Gītāgovinda* His date should not therefore be later than the middle of the 16th century

The *Hasta muktāvalī* is a treatise on hand gestures (hasta) alone and does not concern itself with the movements of the legs neck waist eyebrows etc in dance The main tenets of the art are based on the great nāṭya authority Bharata Muni who is actually mentioned (śl 269 539) There are no specific references to other writers and writings on the subject in the work although here and there Śubhankara refers in a general manner to experts in nāṭya (śl 69 73 185 333 365 482) He claims that he has consulted all sangita śāstras before writing his book (śl 911)

बभ्रावसं गीतशास्त्राणि विकीकृत्य निष्क्रियाम्यपि ।

रक्षितां भारतीमेतामाश्रित्यन्तु विचक्षणान् ॥

But he asserts his own views in many places although here also he only repeats what great writers have already said He has sometimes his own interpretations and explanations to give Courageously enough he ventures to differ from Bharata the supreme authority on the subject

There are as has been noted above 916 slokas according to the manuscript numbering There is no chapter division in the work The subject however is dealt with very systematically and elaborately The following is a short analysis of the whole work benediction and indication of the subject and mode of treatment (vv 1 11) classification of hastas into asamyuta (single or separate) samyuta (combined or joint) and nṛtta (pure dance) hastas (vv 12 14) enumeration of 30 asamyuta hastas (vv 15 19) enumeration of the 14 samyuta hastas (vv 20 22) enumeration of 27 nṛtta hastas (vv 23 29) appearance and character (lakṣhana) of each of the 30 asamyuta hastas (vv 30 63) appearance or character of each of the 14 samyuta hastas (vv 64-79) enumeration of the objects (viśaya) of each of the asamyuta hastas followed by a description of the character or way of manipulation of the hastas representing respective objects (vv 80-776) enumeration of the objects for each of

¹ I have dealt with this question in some detail in the paper Śubhankara Kavi and his works on music and dance *Dr S K Belvalkar Commemoration Volume* Banaras 1957 Indian classical dance literature and Śubhankara Kavi's *Hasta muktāvalī* presented at the National Dance Seminar New Delhi April 1958 and published in *The Journal of the Music Academy* Madras, vol XXIX 1958 A further note on the date of Śubhankara pub in the same *Journal* vol XXX 1959 and in the Critical Introduction to *Śrīhastamuktāvalī* Gauhati, 1964

the samyuta hastas followed by a description of the character or way of manipulation of the hastas representing respective objects (vv 737 858) repetition of the names of nr̥ttahastas (vv 859 866) different movements of some of the asamyuta hastas in order to articulate nr̥tta hastas (vv 867 894) a few relevant matters about the hands and conclusion (vv 895 916)

As we have already seen the *Hastamuktāvali* deals very elaborately with the 30 asamyuta 14 samyuta and 27 nr̥tta hastas. It is in fact the most detailed treatise on this subject. The lakṣhaṇas and applications of the hastas are in general conformity with the *Nāṭyaśāstra* and the *Saṅgita ratnākara* although the latter work or its author is not mentioned by name here but only in Śubhankara's other work *Saṅgita dāmodara*. Śubhankara seems to have been little influenced by Nandikeśvara.¹

Asamyuta hastas :

The *NS* and *SR* have the same set of 24 single hands the latter giving one additional hand nikuñcaka according to another opinion. The *AD* gives 23 out of the hastas admitted by the *NS* and *SR* ūrṇanābha being dropped and adds ardhapatāka simhamukha candrakalā mayūra and trisūla thus making a total of 28. But it also gives 4 more ardhasūci vyāghra kataka and palli.

The *HM* gives 30 single hands which include beside the 24 in the *NS* and *SR* simhāsya (which name appears in the *AD* as simhamukha) kadamba kṛsnasāramukha ghronika ankuṣa and tantrumukha. There is moreover a variation of the bhramara hasta called calan madhukara.

1 PATĀKA (BANNER) (HM 31 81 201 NS 9 18 27 AD 93 99 SR 7 102 08) All the fingers are stretched out all close against one another and the thumb is bent. It is the same in all the few works. In Kathākali this hand is known as tripatāka.

2 PADMAKOṢA (LOTUS BUD) (HM 32 202 13 NS 9 79 83 AD 134 37 SR 7 142-43) All the fingers and the thumb are separated and bent at the ends to make a round shape. This hasta has the same character everywhere.

3 HAMSĀSYA (SWAN'S BILL) (HM 33 214-36 NS 9 104 05 AD 154 57 SR 7 161 63) The middle finger forefinger and thumb combine to make the form of a swan's bill the other two fingers being stretched. It is the same in the earlier authorities and also in Kathākali but in the *AD* the middle finger also is stretched.

4 KARTARIMUKHA (SCISSOR BLADES) (HM 34-35 237 84 NS 9 39-41 AD 105-07 SR 7 119 21) There are two forms of this hasta (1) forefinger in patāka stands its back overlooking the back

¹ The editions used here are

Nāṭyaśāstra ed by M. Ramakrishna Kavi Baroda Vol II 1934 (NS)

Abhinayadarpana ed by Asoknath Sastri Calcutta 1344 BS (AD)

Saṅgitaratnākara ed by S. Subrahmanya Sastri The Adyar Library Vol IV Adhyaya 7 (SR).

of the middle finger and the ring finger is bent forward (2) The little and ring fingers form a fist with the thumb the other two fingers being jointly stretched The first variety is found in the earlier works but in the AD it is slightly different Kathākālī has two kartarimukhas of its own

5 ALAPADMA (FULL BLOWN LOTUS) (HM 36 285 94 NS 9 91 92 AD 146-49 SR 7 147-51) All the fingers remaining separately side by side move inward The NS variantly calls this alapallava and alapadmaka the SR names it alapallava

6 TRIPATAKA (TRICUSPID BANNER) (HM 37 295 345 NS 9 26 32 AD 100-02 SR 7 109 16) The ring finger in patāka hasta is bent towards the palm It is the same in all In Kathākālī this posture of the hand is known as patāka The AD 103 04 has another hand ardhapatāka with the further bending of the little finger

7 MUṢṬIKA (FIST) (HM 38 346 67 NS 9 55 56 AD 116 18 SR 7 128 30) The four fingers are closed in fist the thumb resting over them In the SR the thumb presses the middle finger only In others it is the same as in HM It is mustī in the earlier works

8 ŚIKHARA (SPIRE) (HM 39 368 78 NS 9 57 58 AD 118 21 SR 7 130 31) The thumb in mustika is held firmly upright. It is the same in the early works but different in Kathākālī

9 ARDHACHANDRA (CRESCENT MOON) (HM 40-41 379 96 NS 9 43 45 AD 111 13 SR 7 117 19) There are two forms of the hasta (1) The four fingers are bent the thumb also is bent like a part of the bow (kodandakhandavṛt which echoes the NS cāpavat) This definition is formed after the NS The AD and SR do not specifically require the bending of the fingers of the thumb (2) The middle ring and little fingers are closed into a fist and the fore finger and thumb are separated from each other by a distance This definition corresponds to the Kathākālī ardhacandra and the additional hasta in the AD candrakālā

10 SARPASIRAH (SNAKE S HOOD) (HM 42 397-408 NS 9 84 85 AD 137 39 SR 7 152 53) All the fingers including the thumb are very close against each other and there is a bend in the palm It is the same everywhere being sometimes called sarpasirṣa also

11 SUCIMUKHA or SUCYĀSYA (NEEDLE POINT) (HM 43 409 42 NS 9 64 71 AD 127 31 SR 7 149 51) The fore finger is stretched upright the thumb is placed on the middle finger and the remaining two fingers are extended This definition is different from all others The AD calls this hasta sucī

12 KHAṬAKĀMUKHA (CRAB S FACE) (HM 44 443 60 NS 9 60-63 AD 124-27 SR 134-370) The thumb is bent over the tips of the middle and fore fingers and the little and ring fingers are bent and raised (i.e. slightly bent) As the gloss in Assamese would have it the ring-finger is slightly bent, and the little finger is held somewhat upright

Anyway, it is different from kaṭakāmukha or khatakāmukha according to other authorities

13 ARĀLA (THE CROOKED) (HM 45 461 85 NS 9 46 52 AD 114 SR 7 122 28) The thumb and fore finger bend like the ends of a bow the other three fingers are extended towards the front (agravalita) In the NS the three last fingers are separately extended upwards (bhinnordhvavalita) Abhinavagupta taken bhinnordhvavalita to mean pūrvasyām prṣṭheṣvadüre tisthanti which the SR emphasises still further According to the AD the bending of the forefinger in patāka is sufficient to be called arāla

14 SUKATUNḌA (PARROT'S BEAK) (HM 46 486 98 NS 9 53 54 AD 115 16 SR 7 137 39) The ring finger in arāla is bent the whole hand looking like Śiva's trident The NS AD and SR prescribes this bending other details of their arāla remaining the same

15 SANDAMŚA (TONGS) (HM 47 499 542 NS 9 110 16 AD 159 61 SR 7 175 81) The fore finger in arāla strikes the thumb The NS and SR enjoin the same change in their arāla and further indicate the hollowing of the palm In the AD the closing and separating of the fingers in padmakōśa make for this hasta

16 KĀNGULA (SCORPION) (HM 48 543 59 NS, 9 88 89 AD 144-46 SR 7 140 41) The thumb fore finger and middle finger come close together without however touching each other the little finger stands upright and the ring finger is bent It is the same in the NS and SR The NS defines the position of the first three fingers as tretāgnīsamsthītāḥ and the SR as tretāgnīsamsthānāḥ which is explained by the commentator Simhabhūpāla as tretāgnivat trī konākārah sthītāḥ In the AD the bending of the ring finger in padmakōśa is called kāngula The name itself of this hasta is explained in the Abhinavabhāratī as denoting the picking up of kangu that is priyangu or meaning a scorpion (vṛścika)

17 ŪRṆANĀBHA (SPIDER) (HM 49 560-71 NS 9 120 21 SR 7 173 75) The five fingers in padmakōśa are bent It coincides with ūrṇanābha hasta in the NS and SR This is no ūrṇanābha in the AD

18 KAPITTHA (ELEPHANT APPLE) (HM 50 572 80 NS 9 59 60 AD 121 24 SR 132 34) The end of the fore finger in śikhara is pressed by the thumb It is the same in all

19 MRGAŚIRŚA (DEER'S HEAD) (HM 51 581 603 NS 9 86 87 AD 139-42 SR 7 159 60) The thumb and little finger are set upright and the three other fingers are bent It is the same in all, but the NS demands that the bent fingers are to point downward

20 HAMSAPAKṢA (SWAN'S WING) (HM 52 604-15 NS 9 106-09 AD 157 59 SR 7 163-67) The thumb is bent the little finger is held upright, and the other fingers are extended forward It is the same in the NS and SR In the AD the little finger in sarpasirśa is stretched

21 TĀMRACUḌA (COCK'S-COMB) (HM 53 616-26 NS, 9 122 26; AD 163-64, SR 7 181-84) The thumb and middle finger

come together the fore finger is bent and the little and ring-fingers are closed as in a fist. It is the same in the NS as also in the SR which again gives a second type of the hasta—with the little finger stretched and the thumb pressing the other three fingers bent close together. In the first variety Śārngadeva indicates the releasing of the fingers with a click this being called *chotikā*. The name of the hasta is explained by Abhinavagupta thus *cūdāmukta kukkutākaraṭvāt tāmracūdah*

22 CATURA (QUADRATE) (HM 54 627 47 NS 9 93 100 AD 149 52 SR 7 154 58) The little finger is held upright the middle fingers are extended and the thumb remains in the midst of them. It is almost the same in the NS the Abhinavabhārati explaining the point in the midst of them as being on the middle of the middle finger. The SR further elucidates the point as *madhyamāyā madhyaparvodare*. But the AD places the thumb at the root of the ring finger.

23 MUKULA (BUD) (HM 55 648 64 NS 9 117 21 AD 161 63 SR 7 169 73) All the fingers are held close together and high up. It is the same in the AD. The NS is not very clear here as it refers to the *hamsamukha* hasta and says that the hasta is called *mukula* close to one another and are upright. But Abhinavagupta refers to the five fingers coming together in explaining its application to signify *vitacumbana vitair nārīnām kuca cibukādi sthāneṣu angulī pañcakena samam saśabdām nakṣa sparsane kāmasūtreṣvācchurītakamīti*. The reference to *hamsamukha* thus seems to be misleading. The SR enjoins the bringing together of the tips of all the five fingers and the holding of them upright.

24 BHRAMARA (BLACK BEE) (HM 56 665 74 NS 9 101 03 AD 152 54 SR 7 167 69) The middle finger and thumb are joined and the others are held up separately. In the NS and SR the fore finger also is bent. In the variant CALAN MADHUKARA (FLYING BLACKBEE) the middle finger and thumb are joined the little finger is raised the other two fingers are bent and the whole hand trembles.

The following hands are not found in the earlier authorities except *simhāsya* which appears in the AD 142-44 as *simhamukha*.

25 KADAMBA (HM 58 675 86) The *padmakōśahasta* is held in a more closed way. It is thus a variant of *padmakōśa*.

26 KRṢṆASĀRAMUKHA (BLACK ANTELOPE'S FACE) (HM 59 687 95) The middle and forefingers and the thumb are bent towards one another (are joined according to the gloss) and the other two fingers are held-up being a little bent.

27 GHRONIKA (BOAR'S SNOUT) (HM 60 696 99) The five fingers are brought together in the front to look like the snout of a boar.

28 SIMHĀSYA (LION'S FACE) (HM 61 700-06 AD 142-44) The thumb and little finger are held separately and the other fingers are bent at the ends. In the *simhamukha* of the AD the thumb is 'mixed' with the middle and ring fingers and the other two fingers are stretched.

29 ANKUŚA (GOAD) (HM 62 707 18) The forefinger is bent at the end and the other fingers are very tightly closed in a fist

30 TANTRIMUKHA (LUTE) (HM 63 719 36) The middle and ring fingers are bent and held down the three remaining fingers being each held separately

Samyuta hastas :

The NS and SR have the same of 13 combined hands the latter adding one according to others opinion namely trīśikhara The AD takes only 8 out of these (gajadanta vardhamāna niśadha avahittha and makara being not included) and adds 15 others—śivaliṅga kartarīsvastika śakaṭa śankha cakra sampuṭa pāśa kilaka matsya kūrma varaha garuḍa nāgabandha khatvā and bherunda *The Mirror of Gestures* of course counts a twenty fourth hasta avahittha already in the lists of the NS and SR

The HM gives all the 13 samyuta hastas of Bharatī and Śaṅgadeva and one more marala thus making a total of 14

1 GAJADANTA (ELEPHANT'S TUSKS) (HM 65 738 46 NS 9 154 55 SR 204 07) Two sarpaśīrśas are stretched to the front with a bend at the elbows The NS gives the position of the hastas as kūrparām socitau which Abhinavagupta takes as being each placed on the opposite shoulder (vāme vāhau daksīno daksīne vāmahastah stambhākāra vestita dantākṛtī yogāt) The SR takes the hastas as being held each mid way between the opposite shoulder and elbow (skandhakūrparayor madhyaman yonyasya yadā karau) but also cites a second opinion according to which the two sarpaśīrśas facing each other are bent at the elbows towards respective shoulders The HM conforms to this second form to a degree

2 KAPOTA (PIGEON) (HM 66 747 56 NS 9 130 33 SR 7 186 88) The two hands (patākas according to the gloss) are placed in embrace with each other leaving a cavity in the middle The NS prescribes the placing of the two hands in añjali on sides only In the AD two añjali hastas with the wrist tips of the (little) fingers and the sides respectively together becomes kapota The SR describes it as such and mentions a second name of the hasta—kūrmaka

3 VARDHAMĀNA (THE EXTENDING) (HM 67 757 63 NS 9 158 SR 7 214 16) Two mṛgaśīrśas are combined in front In the NS it is 2 hamsapakṣas placed back to back but Kīrtidhara's reading makes mukula embraced with kapittha constitute the vardhamāna hasta In the SR it is two hamsapakṣas held like svastika The AD does not have this hasta.

4 AÑJALI (JOINT HAND) (HM 68 764 70 NS 9 128 29 SR 7 185 86) The placing together of two patākas on the sides makes this hasta In the NS the placing is not confined to the sides only and the Abhinavabhārati is very clear on this point samyag grahanena sarīmukham sarvāsāmangulinām śleṣo lakṣyate The SR and the AD are

equally explicit here The HM thus seems to hold an opinion independent of others

5 NIṢADHA (THE SQUEEZED) (HM 69 771 75 SR 7 209 11) The elbows are clasped by the opposite hands The NS (as accepted by Abhinavagupta and Śaṅgadeva) places one kapīṭha round one mukula But even in Bharata there are variants according to variant readings (1) one śikhara squeezed by one mrgasīrṣa (2) the left hand holding the (right) arm inside of (that is above) the elbow the right hand being placed above the left elbow (3) two hamsapaksas being placed back to back The SR mentions it that some people call the first variety of gaja danta (each hand holding the other between the shoulder and elbow) by the name of niṣadha

6 KARKATA (CRAB) (HM 70 776 87 NS 9 133 35 AD 178 80 SR 7 188 92) The fingers of one hand are dovetailed into the fingers of the other the whole thing looking like a cottage made up of creepers It is the same everywhere

7 UTSANGA (EMBRACE) (HM 71 788 95 NS 9 139-40 AD 184 85 SR 7 198 201) Two arālas are held upright and spread out in front the palms facing upward The NS would use the same arāla hastas arālau tu viparyastavuttānau vardhamānakau (two arālas contrarily placed, facing up and extended) The SR gives as many as four alternative methods of placing the arālas to effect utsanga beside citing the opinion of some people to substitute sarpasīrṣa for arāla which seems to be a reference to the AD The four methods are (1) the hands cross each other and are placed on the opposite shoulders and spread in front (2) the hands are crossed to the right of the body (3) the hands are pushed into the opposite arm pits the palms facing downward (4) the back of the hands turn sideward

8 AVAHITTHA (THE HIDDEN) (HM 72 796 99 NS 9 156 57 SR 7 208 09) Two śukatundas are raised with a start pointing upward in front of the chest The NS and SR make the two sukatundas first face the chest and then go with the palms also facing downward

9 SVASTIKA (CROSS) (HM 73 800 10 NS 9 132 37 AD 180 81 SR 7 192 94) Two arālas are raised up on the left and brought together at the wrists The NS has the same movement while the AD substitutes patākas for arālas Abhinavagupta refers to the application of patāka in some matters where the svastika is made up of arālas The SR admits both arāla and patāka as alternatives for constituting the svastika

10 MAKARA (SHARK) (HM 74 811 17 NS 9 152 53 SR 7 213 13) Two patākas facing downward are placed one above the other the thumbs going upward The NS and SR have the same picture of makara The Assamese rendering of the HM suggests the placing of the right hand on the left and the raising up of both This hasta does not appear in the AD

11 DOLA (SWING) (HM 75 818 25 NS 9 148-49 AD

181 82 SR 7 195 96) Two patākas hang down and the palms are shaken in a low The NS requires the setting of the shoulders loose and at ease along with the hanging down of two patākas The SR would have all the fingers remain loose The AD places the two patakas near the thigh (urudeśe) The AD reads DOLĀ and the NS and SR read variantly DOLA and DOLĀ

12 PUṢPAPUTA (FLOWER BASKET) (HM 76 826 29 NS 9 150 51 AD 182 83 SR 7 196 97) Two sarpasirṣas are joined along the little fingers to form the likeness of a winnowing fan It is the same everywhere

13 MARĀLA (SWAN) (HM 77 830-43) The fingers of both the hands are separated and shaken This hasta is not recognised by other nr̥tta authorities

14 KHAṬAKĀVARDHAMĀNA (BIG CRAB) (HM 78 844 51 NS 9 137 38 AD 187 88 SR 7 202 04) Two khatakāmukhas are combined The way in which the hastas are to be combined is not indicated in the text The NS places one katakāmukha on another the Abhinava bhāratī explaining that one faces the other The AD forms a cross (svastika) by joining two katakāmukhas at the wrists to effect a katakāvardhana hasta The SR acknowledges both these methods of combination

The HM describes 27 nr̥ttahastas which we need not perhaps take up here

অসমত ক্ৰপদী নৃত্যৰ ঐতিহ্য
আৰু সজীয়া নৃত্য

অসমত ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ ঐতিহ্য

খ্ৰীষ্ট-জন্মৰ আগৰ-পিছৰ কালছোৱাৰপৰাই পুৰণি কামৰূপত ভাৰতীয় সংস্কৃতিৰ বহল বিস্তাৰ ঘটিছিল। ইয়াৰ পূৰ্বৰ ৰামায়ণ মহাভাৰততো প্ৰাগজ্যোতিষ কামৰূপৰ উল্লেখ পোৱা যায়। খ্ৰীষ্টপূৰ্ব দ্বিতীয় শতিকাৰ ভৰত মুনিৰ “নাট্যশাস্ত্ৰ”ত নাট্যৰ চাৰিপ্ৰকাৰ প্ৰৱৃতি বিভাগ কৰা হৈছে—দাক্ষিণাত্যা, আৱন্তী, পাঞ্চালী (পাঞ্চাল-মধ্যমা আৰু ওড়ু-মাগধী)। এই প্ৰৱৃতি বিভাগৰ মূলতে পৃথিৱীৰ নানা দেশৰ বেশ, ভূষা, ভাষা, আচাৰৰ পাৰ্থক্য। এই চাৰিটা প্ৰৱৃতিৰ ভিতৰত ওড়ু মাগধী হ’ল প্ৰাচ্য দেশবিলাকৰ বস্তু। অঙ্গ, বঙ্গ, কলিঙ্গ, বৎস, ওড়ু, মগধ, পুণ্ড, নেপাল, অন্তৰ্গিৰি, বহিৰ্গিৰি, প্ৰবঙ্গ, মাহেন্দ্ৰ, মলদ, মল্লৱৰ্তক, ত্ৰক্ষোত্তৰ ভাৰ্গৱ, মাগধ, প্ৰাগজ্যোতিষ, পুলিন্দ, বিদেহ, তাম্ৰলিপ্ত আৰু প্ৰাঙ্গ দেশত ওড়ু মাগধী প্ৰৱৃতি প্ৰচলিত আছিল বুলি “নাট্যশাস্ত্ৰ”ত কোৱা হৈছে। ইয়াৰ ভিতৰত প্ৰাগজ্যোতিষৰ উল্লেখ মন কৰিব লগীয়া।

সপ্তম শতিকাৰ কামৰূপৰ ৰজা ভাস্কৰবৰ্মাৰ ৰাজধানীত চীন পৰিত্ৰাজক হিৰেন-চাং আলহী থকা কালত এমাহ দিন সঙ্গীত, নৃত্য আদিৰে তেওঁক আপ্যায়িত কৰা হৈছিল। কাশ্মীৰৰ ৰজা জয়াপীডৰ প্ৰধান মন্ত্ৰী দামোদৰ গুপ্তই ৭৫৫ আৰু ৭৮৬ খ্ৰীষ্টাব্দৰ মাজত ৰচনা কৰা “কুটনী মত” বা “শম্ভুলী মত” নামৰ গ্ৰন্থত এটা কথা উল্লেখ আছে যে, ভাস্কৰবৰ্মাৰ মৃত্যুত এজনী বাৰবনিভা ৰজাৰ বিয়োগ-দুখ সহিব নোৱাৰি অগ্নিত প্ৰৱেশ কৰি মৰে।

ভাস্কৰবৰ্মণি যাতে সুবৰসতি, ৰাৰিতাপি ভূপতিনা।

তদু খমসহমানা প্ৰৱিৰেশ দ্বিলাসিনী দহনম্ ॥

এইটো নকলেও হ’ব যে সেই যুগৰ বাৰাঙ্গনাসকল নৃত্য-গীতত পটীয়সী আছিল।

নৱম শতিকাৰ কামৰূপৰ ৰজা বনমাল-বৰ্মাই বাৰাঙ্গনায়ুক্ত হাটকশূলী শিৱৰ এটি মন্দিৰ (সৌধ, ৰেখাজনযুক্তং হাটকশূলিনঃ) নিৰ্মাণ কৰিছিল। এইজন ৰজাৰ ভেজপুৰ তাম্ৰশাসনত লোহিত্যৰ পানীত হেন্দুলি থকা নাওবিলাকৰ তুলনা দিয়া হৈছে নৰ্তক-পুৰুষৰ আক্ৰমণ হেতুকে যাৰ উৎকম্পা সংবৰ্ধিত হৈছে তেনে নটীসকলৰ (নটীভিবিৰ নৰ্তক-পুৰুষাক্ৰমণ-সংবৰ্ধিতোৎকম্পাভি)। ৰজাৰ ৰাজধানী ত্ৰিহাৰক্সেন্ধবৰ বৰ্ণনা প্ৰসঙ্গত বেণ্ণা, বৰত্ৰী, নটী, মলুহাঙ্গনা (দেৱমন্দিৰৰ নটী) শব্দ উপমাৰ ব্যৱহৃত হৈছে।

বনমালৰ শিছৰ বজা বত্তুপালৰ বৰগাঁও তান্ত্ৰশাসনত ‘নিজৰ নখত প্ৰতিফলিত প্ৰতিবিশ্ব নৃত্য সম্পদ বিধিৰ ত্ৰয়োৰ নিচিনাকৈ বিৰাজমান’ শব্দক স্মৰণ কৰা হৈছে। একে ৰাজবংশৰে মহাৰাজ ইন্দ্ৰপালৰ তান্ত্ৰশাসনত বজাক ‘অনৱন্ত-বিজ্ঞাধৰ’ বোলা হৈছে।

প্ৰাচীন কামৰূপৰ তান্ত্ৰ-শাসনৰ এই উল্লেখবিলাকৰপৰা এই দেশত নৃত্য কলাৰ চৰ্চা উত্তৰোত্তৰ বৃদ্ধি পাইছিল বুলি ভাবিব পাৰি। এই একে সময়ৰ দুই এটি বিৰল ভাস্কৰ্য্যতো সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ ভঙ্গিমা দেখা পোৱা যায়। তাৰ ভিতৰত শিৱসাগৰত প্ৰাপ্ত আৰু বৰ্তমানে ৰাজ্যিক সংগ্ৰহালয়ত সংৰক্ষিত নটৰাজ শিৱৰ মূৰ্তি আৰু তেজপুৰত আৱিষ্কৃত নৃত্যৰত গণেশৰ মূৰ্তি আদি উল্লেখ কৰিব পাৰি। একাদশ কি দ্বাদশ শতিকাৰ কামৰূপত ৰচিত “কালিকা পুৰাণ”ত কেইবাঠাইতো কণ্ঠ-সঙ্গীত, যন্ত্ৰ-সঙ্গীত আৰু নৃত্যৰ কথা আছে। যি ৰজাই অপৰিসীম ৰাজনৈতিক আৰু সামৰিক শক্তি বাঞ্ছা কৰে, তেওঁ সুসজ্জিত নৰ্তকীৰ নৃত্য-গীতেৰে সেনা বাহিনীক অৰ্চনা কৰিব লাগে বুলি বিধান দিয়া হৈছে। এই তন্ত্ৰখনত খেমু, সম্পুট, প্ৰাঞ্জলি, বিহু, পদ্মক, যোনি, মহামুদ্ৰা আদি হাতৰ ১০৮ প্ৰকাৰ মুদ্ৰাৰ বৰ্ণনা দিয়া হৈছে। এই তাত্ত্বিক মুদ্ৰা নৃত্যৰ ভিতৰত ব্যৱহৃত হাতৰ ভঙ্গিৰ লগত তুলনীয়। অৱশ্যে নৃত্যৰ ভাষাত ‘মুদ্ৰা’ শব্দ ব্যৱহাৰ্য নহয়, তাৰ পৰিৱৰ্তে ‘হস্ত বা অসমীয়াত ‘হাত’ শব্দ নৃত্যত ব্যৱহাৰ কৰিব লাগে। “কালিকা পুৰাণ”ত নাটকেশ্বৰ শিৱৰ প্ৰিয় স্থান এক নাটক শৈলৰ কথা উল্লেখ কৰা হৈছে।

আজি কালি ক্লাছিকেল্ বা শাস্ত্ৰীয় বা ধ্ৰুপদী নৃত্য বুলিলে তামিলনাডুৰ ভৰতনাট্যম্, কেৰলৰ কথাকলি, উত্তৰ ভাৰতৰ কথক আৰু অসমৰ ওচৰ-চুবুৰীয়া মণিপুৰৰ মণিপুৰী (বাস) নৃত্যকেই সাধাৰণতে ধৰা হয়, কাৰণ, আধুনিক যুগত এই কেইধাৰা নৃত্য পোনতে সমাজৰ চকুত পৰে আৰু সিবোৰে স্বীকৃতি লাভ কৰে। কিন্তু এই নৃত্য শৈলীকেইটাৰ নিচেই কাষতে হয়তো সিহঁততকৈ পূৰ্বণি ঐতিহ্য থকা নৃত্য সম্পদ মৰহি যোৱা অৱস্থাত পৰি আছে, আজিৰ চক্চকীয়া ভালপোৱা যুগে সিহঁতৰ কোনো সন্ধানহেই লোৱা নাই। মণিপুৰী আৰু সঙ্গীয়া ধাৰাকে যদি আমি এই উল্লিখিত দৃষ্টিৰ ফালৰপৰা বিজাই চাওঁ, তেতিয়া দেখা পাম যে, দুইটা ধাৰাৰ বহুতাখিনি মিল আছে, বুৰঞ্জীৰ ফালৰপৰা সঙ্গীয়া নৃত্য মণিপুৰী-বৈষ্ণৱ নৃত্যতকৈ প্ৰাচীন। অনন্তৰ ৰোড়ণ শতিকাতেই মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱৰ হাতত সঙ্গীয়া শৈলীয়ে গঢ় লয়, কিন্তু মণিপুৰী বাস-নৃত্য অষ্টাদশ শতিকাত মণিপুৰে বৈষ্ণৱ ধৰ্ম গ্ৰহণ কৰাৰ পিছৰ বস্ত্ৰ। ৰাজেশ্বৰসিংহ স্বৰ্গদেৱৰ ৰাজধানীত মণিপুৰৰ মহাৰাজা জয়সিংহই ভাওনা চোৱাৰ কথা পূৰ্বণি বুৰঞ্জীত আছে। শ্ৰীশাস্তিদেৱৰ ঘোষ আদি বিশেষজ্ঞই মণিপুৰী নৃত্যৰ কোঁশলত সঙ্গীয়া নৃত্যৰ প্ৰভাৱ দেখা পায়। কিন্তু মণিপুৰী নৃত্য আজি জগদ্ধিখ্যাত, সঙ্গীয়া নৃত্য অসম উপত্যকাৰ ভিতৰতেই সংকীৰ্ণভাৱে সীমাবদ্ধ। এই কথা যেন ইতিহাসৰ ইতিকিং। আনকালে, শাস্ত্ৰীয় নৃত্য মানে যদি

নাট্যশাস্ত্ৰৰ বিধানৰ অনুগত নৃত্য হয়, ডেডিয়া হ'লে ভাৰতৰ কোনো নৃত্যই পূৰ্ণাঙ্গ নহয়, আন কি, আটাইতকৈ অধিক শাস্ত্ৰীয় ভাৰতনাট্যমতে কেইবাশতিকাৰো অভ্যাসগত কিছুমান উপস্থাপনৰ কৌশল স্বাধীনভাৱে ৰূপ ধৰি উঠিছে। সেইদৰে আন আন নৃত্যশৈলীয়েও নিজৰ নিজৰ পথ বিচাৰি পাইছে। মাদ্ৰাজ বিশ্ববিদ্যালয়ৰ ভূতপূৰ্ব অধ্যাপক ডক্টৰ ভি ৰাঘৱনে সৰ্বভাৰতীয় প্ৰাচ্যবিজ্ঞা সন্মিলনৰ সূকুমাৰ কলা শাখাৰ অভিভাষণৰ এঠাইত লেখিছে: “যদিও আমি ভাৰতৰ ধ্ৰুপদী কলাৰ চাৰিটা সূকীয়া শৈলী দেখা পাব, সিহঁতৰ অন্তৰ্গত ঐক্য ভাৰতীয় নৃত্যৰ বুৰঞ্জীৰ যেই কোনো ছাত্ৰৰে চকুত স্পৰ্শ হোৱা উচিত। সেই কাৰণে এই চাৰিটা শৈলীৰ অধ্যয়নৰ এটা পাৰস্পৰিক সম্বন্ধ স্থাপন কৰাটো আজি আবশ্যকীয় হৈ পৰিছে। ভাৰতৰ ধ্ৰুপদী নৃত্য কলাৰ ঐশ্বৰ্যময় ঐতিহ্য এই শৈলীকেইটাৰ কোনো এটাতে সম্পূৰ্ণৰূপে ৰূপায়িত হোৱা নাই। যদি সেই ঐতিহ্যৰ কোনো অঙ্গ এটা শৈলীত ক্লীণ হৈ পৰিছে, আন এটাত সি জীৱন্ত। গতিকে কেয়োটা শৈলীৰে যুগপৎ অধ্যয়নেহে এই কলাৰ পুনৰ্নিৰ্মাণক সহায় কৰিব পাৰে। যোৱা কিছু বছৰৰ ভিতৰত মহেশ্বৰ নেওগৰ লেখীয়া অসমৰ পণ্ডিতৰ গৱেষণাই সেই অঞ্চলৰ অতি মূল্যবান নৃত্য ৰূপৰ অৱশিষ্টৰ প্ৰতি আমাৰ চকু মুকলি কৰিছে, উপৰন্তু, সিবিলাকৰ লগত দক্ষিণ ভাৰতত প্ৰচলিত নৃত্যৰ ৰূপ আৰু পদ্ধতিৰ আশ্চৰ্যজনক সাদৃশ্যও দেখা পোৱা গৈছে। কেৱল ভাৰতবৰ্ষত পোৱা অৱশিষ্টবিলাক ল'লেই নহ'ব, বৰ, ভাৰতৰ প্ৰভাৱ বিস্তাৰৰ সোণালী যুগত য'লৈ ভাৰতৰ নৃত্য-কলা প্ৰসাৰিত হৈ পৰিছিল, আমাৰ ওচৰ চুবুৰীয়া সেই দক্ষিণ-পূৰ্ব এছিয়াৰ দেশবোৰৰ নৃত্য আৰু নৃত্য-নাটককো এই পুনৰ্নিৰ্মাণত সংযুক্ত কৰি ল'ব লাগিব। এটা শৈলীৰ লগত আন এটা শৈলীৰ সম্পৰ্ক আমি সাধাৰণতে ভাৱতকৈও প্ৰকৃততে অনেক অধিক, আৰু স্থানীয় গোঁৱৰত ওফন্দি থকাসকলে যিহকে নকওক লাগিলে, একেটা সাধাৰণ ধাৰাৰ ভিত্তিত সকলোবোৰ শৈলীৰে ঐক্য নৃত্য কলাৰ শাস্ত্ৰীয় অধ্যয়ন কৰাসকলৰ চকুত স্পৰ্শ নহৈ নোৱাৰে।”

অসমত ধ্ৰুপদী নৃত্য কলাৰ ঐতিহ্য বহন কৰি অনা অন্ততঃ তিনিটি শৈলী আমি দেখা পাব। এই তিনিটি শৈলী হ'ল—(১) সন্ত্ৰীয়া নৃত্য, (২) সভা-গোৱা আৰু বংগোৱা ওজাপালি আৰু (৩) দেওঘৰৰ নটীৰ নৃত্য। সভাগোৱা ওজাপালি বা বিয়াহৰ ওজাপালিৰ লগত সন্ত্ৰীয়া নৃত্যৰ অন্তৰ্গত বিয়াহৰ ওজাপালিৰ এটা সম্পৰ্ক আছে। এই দুই বিধ বিয়াহে ৰামায়ণ, মহাভাৰত, ভাগৱত আদিৰ কাহিনীৰ পদ নৃত্যৰ লগত উপস্থাপন কৰে। ছুইটাৰে উপস্থাপনৰ ৰীতিবোৰ বহুত মিল আছে। সন্ত্ৰৰ বাহিৰৰ বিয়াহ মঙ্গলদৈ মহকুমা আৰু কামৰূপ জিলাতেই বিশেষভাৱে পোৱা যায়, গোৱালপাৰাতো তাৰ অৱশিষ্ট নোহোৱা নহয়। এই অঞ্চলটোতে আকৌ বংগোৱা ওজাপালিৰ চলতি। বংগোৱা ওজাই মাঠে বা মনসা-পূজাত সূকনাত্ৰী অৰ্থাৎ সূকৰিনাবায়ণৰ “পদ্মাপুৰাণ”ৰ পদ গাই নৃত্য কৰে।

বিয়াহৰ ওজা-পালি নৃত্য :

কামৰূপৰ সুদ্র মাথিবাহা অঞ্চলৰ বিয়াহৰ ওজাৰপৰা পোৱা এটি উক্তি হ'ল

মুখে গীত হাতে মুদ্ৰা পায়ে ধৰে তাল।

গৰুণ্ড সদৃশ ভ্ৰমে সেহি ওজা ভাল ॥

এই উক্তিটো ঠিক যেন নন্দিকেশ্বৰৰ “অভিনয় দৰ্পণ”ৰ তলৰ শ্লোকটিৰেহে অনুবাদ °

আশ্বেনালম্বয়েদ গীত, হস্তেনাৰ্থ, প্রদৰ্শয়েৎ ।

চক্ষুৰ্ভ্যা, দৰ্শয়েদ ভাব, পাদাভ্যা, তালমাদিশেৎ ॥

কোনো কোনো বিয়াহৰ ওজাই সিসকলৰ মূল শাস্ত্ৰ “তোৰ্ষত্ৰিক-সাৰ” বুলি কয়। সম্ভৱত এই শাস্ত্ৰ ভৰত মুনিৰ “নাট্যশাস্ত্ৰ”ৰে কিবা এটি ৰূপ আছিল। এইভাৱে দেখা যায় এসময়ত অন্তত ইসকলৰ মাজত শাস্ত্ৰীয় অধ্যয়ন চলি আছিল। সম্ভৱতঃ বিয়াহৰ ওজা পালি অনুষ্ঠানৰ লগত বাস্তৱদেৱ পূজাৰ তান্ত্ৰিক পদ্ধতিৰ কিবা সম্বন্ধও আছিল। এই বাস্তৱদেৱক অষ্টভুজ, সৰ্বশুল্ক ৰূপে এতিয়াও মঙ্গলদৈ অঞ্চলত ধ্যান কৰা হয়। দ্বিজ ৰঘুনাথ নামে এজন কবিয়ে ৰচনা কৰা কিছু গীত বিয়াহৰ ওজা পালি মহলত এতিয়াও পোৱা বায়। বাস্তৱদেৱ পূজাৰ সময়তে আৰম্ভিৰে আৰম্ভ কৰি ওজা পালিসকলৰ নৃত্য গীত হয়, কিন্তু দুৰ্গা, লক্ষ্মী আৰু শিৱ-পূজাৰ লগতো সেই অনুষ্ঠান চলে।

‘সঙ্গাত ৰত্নাকৰ’ত বৰ্ণোৱাৰ দৰে ‘মধ্যমুখ স্তনাকাব’ কাঁহৰ তালেই বিয়াহৰ ওজা পালিৰ একমাত্ৰ বাছ। চাবৰ তাল (একতাল), জিকৰি তাল, চৌতাল, লেছাৰি তাল আৰু থোকা তাল—এইকেইখন তালকে গীত নাচত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। সত্ৰীয়া সূত্ৰধাৰাৰ পাগৰ দৰে পিছফালে কিঞ্চিৎ জো, থকা পাগুৰি, জামা কাগৰ সোণা, নেপূৰ, মণি আদি খুউৱা কৰধনি, চুৰিয়া আৰু এখন চেলে, হ'ল ওজাৰ সাজ পাৰৰ অঙ্গ। পালিসকলে এটা সহজ পাগ, বুকু-চোলা, প্ৰায় আঁঠু-মুৰীয়া চুৰিয়া পিন্ধে আৰু এখন গামোচা লয়। ওজাই এটা বাগ টানি (অৰ্থাৎ আলাপ কৰি) অনুষ্ঠান আৰম্ভ কৰে। আলাপত হা, ঋ, তা আৰু না অক্ষৰ-কেইটা ব্যৱহাৰ কৰা হয়। বিয়াহৰ ওজাৰ মতে এই অক্ষৰকেইটিৰ বিশেষ অৰ্থ

হা বৰ্ণে তু গণাধ্যক্ষ

তা বৰ্ণে তু সদাশিৱ

না বৰ্ণে তু ভৱানীশ:

ঋ বৰ্ণে তু কংসবৈৰী কৃষ্ণ

ঋতায়ৈ গন্ধৰ্ব ॥

মঙ্গলদৈৰ ওজা শ্ৰীদুৰ্গেশ্বৰ নাথৰ মতে এয়ে গুৰু-বন্দনাৰ আৰম্ভ অৰ্থাৎ পঞ্চদেৱতাৰ স্তুতি। বিয়াহৰ ওজাসকলে সাতাইশটিমান বাগ ব্যৱহাৰ কৰে—মালৱ, সাবঙ্গ, বসন্ত, পাহাড়ী, বৰাডী, অহিৰ, কল্যাণ, বামগিৰি, দেখজ, গান্ধাৰ ইত্যাদি। বাগ

দিয়াৰ লগে লগে বিশেষ বাগটিৰ মালিভাও গোৱা হয়। বৰ্তমানে চৈধ্যটিমান বাগৰ মালিভা পোৱা যায় বুলি জনা গৈছে।

আলাপৰ পিছত বান্ধা গোৱা হয় আৰু লগে লগে নৃত্য আৰম্ভ হয়। বান্ধাৰ দুটা অংশ—দিহা আৰু পদ। বান্ধাৰ শেষ ভাগত থোকা তাল পৰে, তেতিয়া নাচো বৰ গৰ হৈ পৰে। সাধাৰণতে এটা উপলক্ষ্যত এক প্ৰসঙ্গৰ গীত পদৰে বান্ধাত অৱলম্বন কৰা হয়। শঙ্কৰদেৱ আদিৰ ৰচনাৰপৰাও কেতিয়াবা বস্তু লোৱা হয়। এনে গীতসমূহক বিয়ুপদ বোলা হয়।

বিয়াহৰ ওজাৰ নৃত্যত নাট্যশাস্ত্ৰত বৰ্ণিত বিবিধ আঙ্গিক অভিনয় আমি দেখা পাম। তাৰ ভিতৰত শিৰ কৰ্ম, দৃষ্টি, গ্ৰীৱাকৰ্ম, হস্ত, গতি বিশেষভাৱে লক্ষ্য কৰিব লগীয়া। কিন্তু এই বিবিধ অঙ্গ সঞ্চালনৰ নামবোৰ আজি ছেৰাই পৰিছে। তাৰ পৰিৱৰ্তে দৃষ্টি আৰু গ্ৰীৱাকৰ্ম আদিক মদন-চখু, ঘেটা চখু, নেউলা চাৱন, বগুলা চাৱন আদি সাধাৰণ শব্দেৰে বুজোৱা হয়। বিয়াহৰ ওজাই বহুতো হস্ত বা মুদ্ৰা ব্যৱহাৰ কৰে, সিবিলাকৰো শাস্ত্ৰৰ নামৰ ঠাইত যি বিষয় বুজাব লাগে তাৰ নাম দি মতা হয়। এজন ওজাই কৈছিল যে সিসকলৰ এসময়ত ‘মুদ্ৰা অধ্যায়’ নামে এখন পুথি আছিল। নাচৰ পাদ চালনাক ওজাসকলে বুলন বোলে—হস্তী বুলন, ময়ূৰ-বুলন, শঙ্খ বুলন, ধূপুনী বুলন (ধূপুনী হল বালিমাহী চৰাই), ইত্যাদি। সজীয়া নৃত্যত ব্যৱহাৰ হোৱাৰ দৰে (মতা পাক, মাইকী পাক) বিয়াহৰ ওজায়ে ‘পাক’ শব্দটো কয়, যেনে—চকোৱা পাক। মৈৰা বুলন, সিংহ বুলন, ঘোৰা বুলন—বিয়াহৰ এনেবোৰ আখ্যাই নন্দিকেশ্বৰৰ “অভিনয় দৰ্পণ” আদিৰ ময়ূৰী গতি, গজলীলা গতি, সিংহী গতি, অশ্বোৎপন্নন, এনেবোৰ শব্দৰ প্ৰতিধ্বনি তোলে যেন লাগে, আৰু এই কথাই বিয়াহৰ ওজাৰ আজিৰ অভিনয়ত প্ৰপদী ধাৰাৰ প্ৰভাৱ সূচনা কৰে।

সুকনায়ী ওজা-পালিৰ নৃত্য :

সুকনায়ী ওজা-পালিসকলৰ মাজত প্ৰবাদ আছে, সিসকলৰ নৃত্য গীতৰ কলাটি বৃহন্নলা-ৰূপী অৰ্জুনে ইন্দ্ৰৰ স্বৰ্গৰপৰা পৃথিৱীলৈ নমাই অনা বস্তু। মন কবিব লগীয়া, দক্ষিণ ভাৰতত “অৰ্জুন ভৰত” বুলি এখনি সঙ্গীতৰ পুথি পোৱা গৈছে। কোনো ওজাই কয় দৰঙী ৰজা বিশ্বসিংহই ওজা পালিৰ কলা সম্পদ পোনতে হিন্দু বৃহন্নলা সৰুলোৰে মাজত প্ৰচলন কৰে। সম্ভৱতঃ সিসকলে ইয়াত প্ৰথম দৰঙী ৰজা ধৰ্মনাৰায়ণকেইহে বুজাইছে। ধৰ্মনাৰায়ণেই দৰঙী ৰাজ্যত মনসা পূজা প্ৰচলন কৰে আৰু “পদ্মা-পুৰাণ” ৰচনা কৰা সুকবি নাৰায়ণৰো পৃষ্ঠপোষকতা কৰে বুলি আন এটি বলৱান প্ৰবাদ আছে। মঙলদৈ অঞ্চলত মাৰৈ গাঁও আৰু কালীয়াপাৰা বুলি দুখন গাঁও আছে, তাত বৃহন্নলা সুকনায়ী ওজা আৰু কালি-টোল ৰজাওঁতাসকলৰ নিৱাস। সুকনায়ী ওজা-পালিয়ে “পদ্মা পুৰাণ”খনিৰপৰা দেৱখণ্ড, বণিগা খণ্ড,

ভাটিয়ালী খণ্ড, এনে তিনি ভাগ কৰি লৈ একোটা উপলক্ষ্যত একো ভাগকৈ গায়।

সুৰুনাৱী ওজাৰ সাজ পাৰ—চাপকন, ধোৰ মৰা চুৰিয়া, সমুখলৈ দুই আগ ওলমি পৰা কান্ধত পেলাই লোৱা এখন চেলে, আৰু এটা সৰু পাগুৰি—সকলোটি বগা অসমীয়া পাটৰ। ডিঙিত এধাৰ মণি—মাজত সোণ পতোৱা মণি, বাকী তেনে সৰু মণি আৰু পোৱাল, কাণত লঙৰ নিচিনা ফুটি, হাতত ৰূপৰ খাৰু। পালিৰ সাজ সাধাৰণ। দেওধনিৰ কঁকালত ৰঙীন টঙালি, মেখেলাৰ ওপৰত ৰঙা ফুটুকাটা ফুলেৰে এখন কাপোৰ, বুকু আদি শৰীৰৰ ওপৰ অংশত এখন হালধীয়া ৰঙৰ কাপোৰ, হাতত মুঠি খাৰু, ডিঙিত পোৱালমণি এধাৰ, মূৰৰ চুলি খোপা নাবান্ধি ওলমাই মেলি দিয়া হয়। আন কোনো প্ৰসাধনৰ ব্যৱহাৰ নাই।

ভাটিয়ালী অহিব, সন্ধ্যা (৭) আদি অতি পৰিমিত দুটামান বাগৰ বাহিৰে সুৰুনাৱী ওজাৰ গীতৰ বাগৰ ব্যৱহাৰ আজি কালি অন্তত নাই। কিন্তু ভেওঁলোকেও ‘হা তা না ঋ হে’ বুলি বাগৰ গুৰি ধৰে, তাকে ঘুম্নি বোলা হয়। তাৰ পিছত ওজাই সংহাৰ মুদ্ৰাৰে আৰম্ভ কৰি হাত দিয়ে, আৰু শিৱ, দুৰ্গা, মনসা, শীতলা, ধৰ্মদেৱতা আদিৰ বন্দনা আৰম্ভ কৰে। বন্দনা গীতক মালছি বোলা হয়, সম্ভৱত আগৰ দিনত মালছি বাগেই বন্দনাত ব্যৱহৃত হৈছিল। বন্দনাৰ গীতৰ লগত জয়চোলৰ বাজনা চলে তাকে জোগান বোলা হয়। সুৰুনাৱীৰ জয়চোলত দহপ্ৰকাৰমান তাল বাজে। জয়চোলৰ বিবিধ বাজনাক আকৌ বাদি (সংস্কৃত বাত) বোলা হয়—হুমুমন্তী বাদি, গোৰ বাদি, তিনকুবীয়া বাদি, চাৰকুবীয়া বাদি। এখন হাতত লৈ বজোৱা খুটি তালৰ বিভিন্ন তাল—কুবীয়া, ৰূপহী, চিকৰি, লেছাৰি, খেনখেনীয়া। বৰ তাল আৰু ঢেপা ঢোলো মনসা পূজাত বজোৱা হয় কিন্তু গীতৰ লগত লিবোৰ নাযায়।

ওজাই গীত লগাই দিয়ে আৰু পদবিলাকৰ অৰ্থ পদ চালনা কৰি হাত দি দেখুৱাই যায়। দেওধনিৰ নৃত্যত দাইনা পালিয়ে গীত ধৰে, বিশেষকৈ ভাটিয়ালী-খণ্ডৰ গীতৰ লগত দেওধনিৰ নৃত্যৰ শোভন উদ্গাদনা প্ৰৱল হৈ উঠে। দেওধনি-নাচৰ কোনো মুদ্ৰা বা হস্ত নাই, কিন্তু জঁক উঠা দেওধনিৰ নাচে বহুতকৈ আকৰ্ষণ কৰে। এই নাচৰ ভিতৰত কেইটামান হ’ল : নটাৰ নাচোন (গীত • নটা নাচোন নাচে ৰে), উৰ্বশীৰ নাচোন (গীত : সুন্দৰী বেউলা নাচে বিভোল হুইয়া • খণো নাচে খণো হাসে ভালে দিয়া মান), শিৱ-নাচোন (গীত ও শিৱৰ বৰণে শিৱ ৰজ পায়, দুম দুম ডম্বক ৰজায়), কছাৰী নাচোন—কছাৰী-পূজাৰ লগৰ (গীত হাতত টোকান মূৰত জাপি আনি ফুৰোঁ কাঁকৰা চান্দ), মেচা নাচোন, হাড়ীৰ নাচোন।

দেওঘৰৰ দেৱ-নটীৰ নৃত্য :

ভাৰতৰ অন্যান্য থকাৰ দৰে অসমৰ কেইটিমান শিৱ মন্দিৰৰ লগত দেৱদাসী অনুষ্ঠান জড়িত। আমি জনাত দৰা জিলাৰ বিশ্বনাথখাট, শিৱসাগৰ জিলাৰ দেৱগাঁও-নেঘেবাটিং আৰু কামৰূপ জিলাৰ ডুৰি গাঁৱৰ শিৱ মন্দিৰত দেৱ-নটীৰ নৃত্য প্ৰচলিত আছিল। ডক্টৰ সূৰ্যকুমাৰ ভূঞাই উদ্ধাৰ কৰা এখন পুৰণি বুৰঞ্জীত আছে যে আউৰংজেবৰ সেনা-বাহিনীৰ লগত আহোম ৰাজ্যলৈ অহা টাকাৰ সত্ত্বেজিত বৰুৱাই বিশ্বনাথখাটৰ দেওঘৰৰ চাৰিজনী নটী পলুৱাই লৈ যায় আৰু বড়ু-অলঙ্কাৰ আদি লুটি নিয়ে। কামৰূপৰ হাজোৰ হয়গ্ৰীৱ-মাধৱ বৈষ্ণৱ মন্দিৰ হ'লেও শ্ৰীক্ষেত্ৰৰ জগন্নাথ মন্দিৰৰ আৰ্হিত তাতো দেৱদাসীৰ নৃত্য চলিছিল। এই মন্দিৰৰ নিৰ্মাণ কাল ১৫৮৩ খ্ৰীষ্টাব্দ, সম্ভৱতঃ ডেউয়াৰপৰাই তাত দেৱনটীৰ নৃত্য প্ৰৱৰ্তিত হৈছিল, এই সময়ৰ “যোগিনী ভক্ত”ত মন্দিৰৰ যি বুৰঞ্জী দিয়া হৈছে তাৰো আৰ্হি হ'ল জগন্নাথ মন্দিৰৰ আখ্যান। আজি অসমৰ কোনো মন্দিৰত দেওনটীৰ নাচ নাই। ডুৰিৰ শিৱ-মন্দিৰত গ্ৰিছ বছৰমান আগলৈকে তেনে নাচ আছিল, কিন্তু তেতিয়াৰ দলৈ আৰু এজন হাকিমৰ বিচাৰ বুদ্ধিত সেই কথা বিষয় যেন হ'ল আৰু ফলত দেৱতাৰ নৃত্য উপভোগ বন্ধ হ'ল। মন্দিৰত প্ৰকৃততে নচা দেৱনৰ্তকী এগৰাকী এতিয়া জীয়াই আছে। যদিও দেৱনটীসকল নিজৰ পিতৃ-মাতৃ আদিৰ লগত সাধাৰণ ছোৱালীৰ দৰেই বাস কৰিছিল, তেওঁলোক অবিবাহিত হৈ জীৱন কটাব লগীয়া ছোৱাত তেওঁলোকৰ নামত নানা দুৰ্ঘণ ভৰি পৰিছিল। সেই দুৰ্ঘণেই দেৱনটীৰ সূন্দৰ কলাৰ মৃত্যুৰ কাৰণ হ'ল। তেনে দুৰ্ঘণৰ মাজৰপৰা ভৰত নাট্যমক উদ্ধাৰ কৰাৰ দৰে সময়মতে অসমৰ দেওঘৰৰ নটীৰ নাচোন সম্পূৰ্ণ উদ্ধাৰ কৰা কোনো কলাকাৰ নোলাল।

১৮৫২ চনৰ ছেপ্টেম্বৰৰ “অকনোদই”ত নিধি লিবাই ফাৰোৱেলৈ “হয়গ্ৰীৱ, মাধৱ আৰু কেদাৰনাথৰ বিবৰন” নামৰ পদ্ম-প্ৰবন্ধত হয়গ্ৰীৱ মাধৱ মন্দিৰৰ দেৱনটী সকলক বেঙ্গা বুলিয়ে স্পৰ্শকৈ বৰ্ণাইছে। কিন্তু তেওঁ দিয়া বৰ্ণনাৰ (বিবিধকুমাৰ বৰুৱা সংগৃহীত “অকনোদইৰ ধলফাট” চাওক) বাহিৰে সিসকলৰ আন কোনো বিৱৰণ আমি এতিয়াও পোৱা নাই। সেই দেখি ফাৰোৱেলৰ লেখাৰপৰা এডোখৰ তুলি দিলো। মাথোন মনত ৰাখিব লাগিব যে ফাৰোৱেলৰ কোনো সহানুভূতি বা আৰ্টিৰ অনুভূতি তাৰ মাজত নাই। নৰ্তকীসকলে

পাল ক্ৰমে নাচ কৰে দেৱ মূৰ্তি কোসে।

যব মাজে থাকি সদা স্বৰ্ধৰ আচৰে,

গ্ৰিহস্থৰ মতে সবে গ্ৰিহ কাম কৰে :

সেই সব নাৰিগণ

ব্ৰাহ্মণৰ পালে থাকে সদা সৰ্বধ্যম,

ওলোটাই বান্ধে কেস, কৰে নানা ভেস,
 নিতে গান কৰি নাচে অসেস বিসেস।
 সিহঁতৰ মাজে এক বাস্তব থাকই,
 তাক্‌ধিন্তাক্‌ তাক্‌ধিন্তাক্‌ কৰি ত্ৰিদং বজাই।
 সিহঁতৰ নাচ কিছু কৰোঁ নিবেদন,
 তাজি ঘোঁৰা লাফে লাফে চলই জেমন,
 দেখিলে সি সব কথা আহে বৰ হাঁহি,
 স্বৰূপতে নাৰিগন দেখোঁতে কপাহি।
 কি কৈমোহো জেন অলঙ্কাৰ তাসম্বাৰ,
 মূৰ্থ লোকে নু বুজিব পণ্ডিতৰ ভাৰ,
 জিকি মিকি কৰে বৰ দেখোঁতে সোভন,
 সুললিত গান কৰে মোহে অতি মন।

কাৰোৱেলে সুন্দৰী, নৰ্ত্তকীসকলৰ মন মুহি নিযা গীতৰ যি অলপ নমুনা দিছে,
 সি কিন্তু বঙলুৱা সম্ভৱত যোৱা শতিকাৰ মাজ-ভাগত বঙলা গীত-মাত্ৰে অসম
 দখল কৰাৰ যত্নৰ ইও এক নিদৰ্শন

আমাৰ চুতৰেৰ মাজে কোৰা দিয়া হানে বে গোৰাজ,
 জসোদা মা ৰানি বোলে গোপাল গোৰা পৰে বে গোৰাজ ॥

হাজোৱলীয়া নটীৰ নাচ আৰু গীতৰ চানেকি আৰু আজি বিৰল। জগন্নাথ
 মন্দিৰৰ ওড়ীয়া নৃত্যৰ লগতেবা তাৰ কি সম্বন্ধ আছিল, তাকো ক'ব নোৱাৰোঁ।
 সজ্জীয়া বাজনাৰ মাজত মাথোন হাজোৱলীয়া বুলি বাজনা আছে, হাজোৰ
 মন্দিৰৰ লগতবা তাৰ কিমান মিল আছিল, কোৱা নাযায়। হাজোৱলীয়া দেৱনটীৰ
 সাজ-পাৰৰ বিষয়ে কিছু কথা জনা গৈছিল তলৰ ফালে এখন লহড়া, বুকত
 বিহা, দীঘল হাতৰ চোলা, চুলিবোৰ খোপা কৰি মূৰৰ ওপৰত বান্ধি ফুলেৰে
 মেৰিয়াই সজাই ওপৰত এখন জিলজিলীয়া কাপোৰ দিয়া হয় কান্ধত পৰাকৈ,
 সোণৰ অলঙ্কাৰ ওপচাই পিন্ধা হয়। খোল বা মৃদঙ্গ আৰু সৰু তালেই নাচৰ
 বাজনা। সত্ৰৰ কোনো নৃত্যত থকাৰ দৰে নটীৰ নাচতো খব মৰা ৰীতি আছিল।
 তাকে হাজোত খট বুলিছিল আৰু লগৰ খব-তালৰ বাজনাক খটৰ বাজনা
 বুলিছিল। যি অনুমান হয়, এই নৃত্য সজ্জীয়া বা ওজাপালি নৃত্যৰ কাষে কাষে
 গৈছিল। সৰু আৰু বৰ আমজানি—দুই ভাগত নাচটো বিভক্ত আছিল।

পাঠশালাৰ ওচৰৰ ডুবি গাঁৱৰ মন্দিৰৰ লিঙ্গৰ নাম পৰিহৰেখৰ শিৱ,
 ১৭৭০ ছনমানত ধৰ্মবৰ নামে এক ভ্ৰাতৃগণে মাটিৰ তলত আৱিষ্কাৰ কৰে আৰু
 আহোম ৰজা শিৱসিংহই (৭) ধৰ্মবৰক দলৈ কৰি এটি মন্দিৰ কৰি পৰিহৰেখৰ
 নাম দি শিৱক প্ৰতিষ্ঠা কৰে, ভঁৰালী, আঠপৰীয়া, মলীয়া, আদি সেৱাইভ
 নিয়োগ কৰে আৰু দেবগাঁও-মোৰেখী ঠিঙৰ শিৱদলৰ নটৰ মাজৰপৰা গায়ন, বায়ন

আৰু নটীৰ তিনিটা পৰিয়াল আনি থাপন কৰে। নটীয়ে নিজে দেহভাৰ দুপৰৰ পূজা আৰু আৰতিৰ সময়ত মন্দিৰত নৃত্য কৰে আৰু পৌৰ আৰু চৈত্ৰ-সংক্ৰান্তি আৰু দুৰ্গা-পূজা আদিত মন্দিৰৰ বাহিৰতো নাচে। নটীৰ সাজ ' তলে লহঙা বা মেখেলা, বুকৰ ওপৰত টানি টানি মেৰিয়াই মূৰৰ ওপৰৰ খোপা চকাকৈ এহাওমান-বহল দহহাওমান দীঘল এখন বগা বিহা, মূৰৰ ওপৰত এখন জিলা জিলীয়া কাপোৰ, গাভ এটা চোলাও পিন্ধিব পাৰে। নতুন যুগ আহিলন্ত হেনো নটীসকলে লহঙা, বগা কাপোৰ এৰি বংচড়ীয়া শাড়ী জাকিট পিন্ধিবলৈ লৈছিল। তেওঁলোকে হাতে কাণে যিমান পাৰে সিমান সোণ-ৰূপৰ অলঙ্কাৰ আঁৰিছিল গলপতা, গল-মাদলি, শুধ সোণৰ কাণৰ সোণা (তিনি ডোলা পৰ্যন্ত গধুৰ), নাকফুলি, ৰূপৰ এচটা কৰখনি, হাতত মুঠি, বাহুত বাজু, হাতৰ-ভৰিৰ আঙুলিত আঙুঠি, ভৰিৰ সৰুগাঁঠিত ভৰি খাৰু। নাচৰ সময়ত কিবা গীত ব্যৱহাৰ হৈছিলনে, আজি কোনেও ক'ব নোৱাৰে। খট বা খব, টঙাল-মোচৰা (অৰ্থাৎ থিয়ৈ হাত দুখন পিছলৈ নি মাটিত লগোৱা), খুদ (অৰ্থাৎ হাত দুখন মেলি আগলৈ হাউলি মাটিত লগোৱা) আদি এই নাচৰ কেইটামান ভঙ্গি। আজি আৰু আৰতিৰ সময়ৰ নৃত্যৰ কোনো অৱশিষ্ট নাই, কাৰণ সেই জটিল আৰু বিশদ নৃত্যৰ বাজনা বজায়, এনে কোনো লোক জীৱিত নাই, নহ'লে মন্দিৰত প্ৰকৃততে নচা আৰু এতিয়াও জীৱিত নটীগৰাকীয়ে বোলে সেই নাচ নাচিব পাৰিলেহেঁতেন। শ্ৰীৰত্নকান্ত তালুকদাৰে পুৱাৰ গোসাঁইৰ স্নানৰ সময়ৰ নাচৰ একাংশৰ বাজনা উদ্ধাৰ কৰিছে, প্ৰায় পোন্ধৰ বছৰমান আগতে আৰু পৰিহৰেশ্বৰ শিৱৰ শেষ নৰ্তকী কৌশল্যা আৰু ৰথৰপৰা সেই বাজনাৰ লগৰ নাচটি লৈ পাঠশালাৰ স্থানীয় কেইটিমান ছোৱালীক শিকাই এতিয়াও ঠায়ে ঠায়ে প্ৰদৰ্শন কৰি আছে।

১৯৫৮ চনত আমি শ্ৰীতালুকদাৰে উদ্ধাৰ কৰা নৃত্যপদ চাওঁগৈ। নৃত্যটিৰ মনোৰম লিৰিকেল্ সৌন্দৰ্যই আমাক মুগ্ধ কৰে। যদিও লগত গীত নাই, উচ্চ অভিনয়ৰ পৰ্যায়ৰ অঙ্গ চালনাৰপৰা ধৰিব পাৰোঁ, নাচটিয়ে সদাশিৱৰ উত্থান, স্নান, প্ৰসাধন আদিৰ বৰ্ণনাকে দিয়ে। নাচৰ মূলগত চলনবোৰ সজীয়া নৃত্যৰ ওৰা, চটা, ফুল ওৰা, নানা পাদ-চালনা আদিৰ লগত মিলে। সজীয়া মহলৰ খোল আৰু তালেই নটীৰ নাচোনৰো বাহু। সজীয়া চালি-নাচৰ ৰামদানিৰ দৰে ইয়াত ৰামজানি-ৰাজনা, গুৰুঘাত শব্দ ব্যৱহৃত হৈছে। বৰ্তমানে প্ৰাপ্ত নৃত্যটিৰ বাজনা বাৰপালচ, প্ৰতিটিকে কোমলকৈ আৰম্ভ কৰি চৰা হাতত শেষ কৰা হয়। মুঠতে পৰিহৰেশ্বৰ শিৱ-মন্দিৰৰ এই নৃত্য-সম্পদটি সজীয়া আদি ধাৰাৰ লগত যেনেকৈ তুলনীয়, আনকালে তেনেকৈ সি ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ এটি মধুৰ নিদৰ্শন। এই নৃত্যই নেখেৰীটিঙৰ শিৱদ'লৰ ছেৰাই যোৱা নৃত্যৰো আভাস আমাক দিয়ে। গতিকে, আমাৰ কলা ইতিহাসৰ কালৰপৰা ইয়াৰ মূল্য কমিহুৱৰ মূল্য।

নববৈষ্ণৱ বা সত্ৰীয়া নৃত্য :

‘জগতে প্ৰখ্যাত গন্ধৰ্ব সান্ধাত’ কুসুমবৰ ভূঞাৰ পুত্ৰ, ‘গীত কবিত্ব’-আদি-
‘স্ব-গুণ-সম্পন্ন’ মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে অসমীয়া জাতিক এক অভিনৱ সংস্কৃতি দিলে।
তেওঁ নিজৰ বহুখুৰী প্ৰতিভাৰ বলত ধৰ্ম, দৰ্শন, ভৌতিকৰ অন্তৰ্গত গীত-বাণ-নৃত্য,
আন কি চিত্ৰকলাৰ ক্ষেত্ৰত নতুন নতুন সৌধ নিৰ্মাণ কৰিলে, যি সৌধ কালৰ খাৰে
মামৰে ধৰিও খহাই পেলাব পৰা নাই। তেওঁ অসমক শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীত দিলে—
বৰগীত, অঙ্কৰ গীত, আৰু আজিও ‘নোম-নেগুৰ বৰ্জিত সিও গায় বৰগীত।’ তেওঁ
অসমৰ হজুৱা বমুৱা, দুগীয়া-খুনীয়াৰ শৰীৰত অলঙ্কাৰ পিন্ধাই থৈ গ’ল ঙ্গপদী
ধাৰাৰ নৃত্যৰ। কিন্তু সংস্কৃতিৰ শিৰষ মণি এই নৃত্য ধাৰাৰ আজিও শিক্ষিত চৰ্চা
হোৱা নাই, গতিকে সি নব্য সভ্যতাৰ হাতে ঢুকি পোৱাৰ আতৰত গাঁৱত ই-বাজী
(নতুন সভ্যতাৰ ভাষা) বা সংস্কৃত (আমাৰ নিজা সভ্যতাৰ বাহক) নজনা লোকৰ
মাজত অনাদৃতভাৱে পৰি আছে। তাৰ মাজতে সেই নৃত্য-কলাৰ অনেক অঙ্গ
জহি খহি গৈছে। -কিন্তু যিখিনি এতিয়াও আছে, সিয়ে জগতৰ চকুত চমক লগাব
পাৰে। কিন্তু তাক চপাই-বুটলি লয় কোনে? এয়েহে প্ৰশ্ন।

সত্ৰীয়া নৃত্য সম্পৰ্কে আমি সুকীয়া এটি অধ্যায়ত আলোচনা কৰিম, এতিয়া
সেই আলোচনাৰ মূৰ নেমেলা।

সত্ৰীয়া আৰু ওজাপালি নাচৰ ধ্ৰুপদী স্বীকৃতি

অসমৰ সত্ৰীয়া আৰু ওজাপালি নাচ এক সৰ্বভাৰতীয় ধ্ৰুপদী সংস্কৃতিৰ অমূল্য বস্তু সম্পদ। কিন্তু আমাৰ কথা হৈছে ‘সকলো আছিল, সকলো আছেও, মুগুণো নলওঁ গম।’ এইদৰে মুগুণিবৰ আৰু গম নল’বৰ গুণে সেই সম্পদ জহি-খহি গৈছে। কিন্তু যেতিয়া একে ধৰণৰ সম্পদৰ বাবেই ভাৰতৰ আন আন প্ৰান্ত গৌৰৱৰ গৰাকী হৈছে, তেতিয়া আমাৰ স্বভাৱতে প্ৰশ্ন উদয় হোৱা উচিত আমি তেনে গৌৰৱৰ ভাগী হ’ব নোৱাৰোনে? সেয়ে হ’বলৈ অনেক কষ্ট, অনেক সাধনা আৰু অনেক চিন্তাৰ প্ৰয়োজন। ভাৰতৰ প্ৰায় সৰ্বত্ৰ শাস্ত্ৰীয় বা ধ্ৰুপদী নৃত্যকলাৰ ধাৰা সি চৰতি হৈ পৰি আছে। তেওঁ আমি শাস্ত্ৰীয় নৃত্য বুলিলে ভৰত নাট্যম্, কথাকলি, মণিপুৰী আৰু কথক ধাৰাকহে বুজোঁ। এনে ধৰণৰ স্বীকৃতিৰ পূৰ্বতে সমস্ত ভাৰতৰ নৃত্যধাৰাৰ জৰিপ কৰা হোৱা নাছিল বা ভৰতৰ দিনৰপৰা আজিলৈকে ভাৰতীয় নৃত্যৰ ইতিহাসো অধ্যয়ন কৰা হোৱা নাছিল। গতিকে এই চাৰি ধাৰাতকৈ পুৰণি নৃত্যকলাও ক’ববাত পৰি ব’ল। উদাহৰণ স্বৰূপে অষ্টাদশ শতিকাৰপৰাহে মণিপুৰৰ বৈষ্ণৱ ধৰ্ম আৰু বৈষ্ণৱ নৃত্যৰ কথা আমি পাওঁ আৰু মণিপুৰী নৃত্যৰ সৌন্দৰ্যতো আমি মোহিত, কিন্তু অন্ততঃ ষোড়শ শতিকাৰ শঙ্কৰদেৱী বৈষ্ণৱ আন্দোলনৰপৰা বৈ অহা সত্ৰীয়া নাচক স্বীকৃতি দিলো ক’তা? ৰবীন্দ্ৰনাথৰ কলাকচিয়ে মণিপুৰী নৃত্যক জগতৰ শিৰলৈ টানি লৈ গ’ল, তাৰ পূৰ্বগামী শঙ্কৰী নৃত্যধাৰা থাকিল পৰি। দক্ষিণ ভাৰতত ভৰতনাট্যম্ আৰু কথাকলিয়েই একমাত্ৰ নৃত্যধাৰা নহয়, কিন্তু নৃত্যকুশলসকলৰ হাত পোনতে সেই দুটিত পৰিল বুলিয়েই সিহঁতৰ আদৰ হ’ল, আৰু বাকীবোৰ চুকে-কোণে পৰি ব’ল। বাহিৰৰ এই বিভিন্ন নাচবিলাক দেখা পালে তাৰ লগত সত্ৰীয়া আৰু ওজাপালি নৃত্যৰ তুলনা কৰিবৰ মন যাব, আৰু দুয়ো পক্ষৰ মাজত মিল আৰু পৰিপূৰক কিছুমান লক্ষণ সহজতে আমাৰ চকুত পৰিব। এইটো কথা ঠিক যে শাস্ত্ৰৰ বিচাৰৰপৰা চাৰিটি স্বীকৃত শাস্ত্ৰীয় নৃত্যধাৰাৰ এটিও স্বয়ংসম্পূৰ্ণ নহয়। গতিকে ভাৰতীয় নৃত্যৰ ইতিহাস পূৰ্ণভাৱে পাবলৈ হ’লে এতিয়ালৈকে স্বীকৃত-অস্বীকৃত সকলো অন্ত্যৰে ইতিহাস পাব লাগিব, তদুপৰি ইণ্ডো-বেছিয়া আদি দক্ষিণ-পূব এছিয়াৰ নৃত্যৰ বুৰঞ্জীও তাৰ মাজলৈ টানি আনিব লাগিব। এইটো কথাও ঠিক যে, ‘শাস্ত্ৰীয় নৃত্য’ৰ কথা কওঁতে আমি কোন শাস্ত্ৰমতে বিচাৰ কৰিছো, সেইটো অনেক সময়ত ভাবিবৰ কথা বুলি পাহৰি যাওঁ।

অসমৰ নৃত্যকলাৰ প্ৰতি আমাৰ চেষ্টনা পোনতে আউলীখাটি সন্তত ছায়া-সম্বলিত ‘শ্ৰীমন্তবুজাৱলী’ৰ আৱিষ্কাৰ আৰু কামৰূপী নৃত্যসজ্জা-হাপনেই জগাই

ভোলে। ১৯৩৮ ছনত যেতিয়া সঙ্ঘই গুৱাহাটীৰ ভাস্কৰ নাট্য-মন্দিৰত নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰে, তেতিয়া আমাৰ মাজত বৰ উলহ মালহ হৈছিল, বিশেষকৈ আমাৰ সতীৰ্থ শ্ৰীপ্ৰদীপ চলিহায়ে তাতে যোগ দিয়াত সঙ্ঘৰ লগত কুটুস্থিতা আৱিষ্কাৰ কৰিছিলো। ১৯৩৮-ৰ ২০ নবেম্বৰৰ “জয়ন্তী” পত্ৰিকাৰ কাৰণে আৰ্ট ক্ৰিটিকৰ ভূমিকা অৱলম্বন কৰি সঙ্ঘৰ বিষয়ে চমু এটি সমালোচনা যুগুত কৰিছিলো, কাৰণ, তেতিয়া আমি “জয়ন্তী”ৰ অবৈতনিক এজন বিভাগীয় সম্পাদক, সেই আলোচনা কিন্তু আমাৰ বিভাগত নোলাই একেবাৰেই সম্পাদকৰ শৰাইতে বিৰাজ কৰিলে। তাৰপৰা দুআৰাৰমান ইয়াতে তুলি দিওঁ “মিমাৰ্ণেই জকাইচুকীয়া নহওক, অসমৰো নিজা এক সৃষ্টি আছিল। নৃত্যকলা বিষয়তো এনে এটা মত পোষণ কৰিবলৈ আমাক সুবিধা দিছে অলপ দিনৰ আগতে আউনীআটি সজৰপৰা উদ্ধৃত ‘শ্ৰীহস্তযুক্তাৱলী’ বোলা এখনি নৃত্যশাস্ত্ৰই। এই সংস্কৃত পদ পুথিখনিৰ গ্ৰন্থকৰ্তা শুভক্লব কবি আৰু তাৰ অসমীয়া অনুবাদক (৭) সূচান্দ ৰায় ওজা কিমান দিনৰ লোক, সি অনুমানৰহে কথা। এই পুথিৰ লগত সৰ্বভাৰতীয় সম্পত্তি ‘নাট্য শাস্ত্ৰ’, ‘হস্ত লক্ষণ দীপিকা’, ‘অভিনয়দৰ্পণ’ৰ নিচিনা পুথিৰ পদ্ধতিৰ অমিল আছে। এইখিনিতে সৰ্বভাৰতীয় (বা কম বেছি আৰ্য্যৱৰ্ত্তৰ) সঙ্গীতৰ ৰাগ ৰাগিণীৰ লগত থকা অসমীয়া বৰগীত আদিৰ ৰাগ-ৰাগিণীৰ অসামঞ্জস্যলৈ মনত পৰে। লগতে, বোধ কৰো, এইটোও ক’ব পাৰি যে শঙ্কৰদেৱে ধৰ্মপ্ৰচাৰৰ লগে লগে যি নৃত্য গীতৰ চো অসমত তুলিছিল, ‘শ্ৰীহস্তযুক্তাৱলী’ তাৰে এটি লহৰহে।

“অসমত এটা ক্ৰমিক বেমাৰ আছে। পুৰণিটোকে বুকুত সাবটি যহোৱা, ভেম পতা। ‘শ্ৰীহস্তযুক্তাৱলী’ আৱিষ্কাৰ হোৱাৰ পিছতো সেই একেটা বেমাৰেই আমাৰ লগ লবলৈ হোৱা হলে অসমৰ নৈৰাশ্ববাদীসকলৰ দুখৰ বোজা আৰু একেৰি শকত হ’লহেঁতেন। কিন্তু সুখৰ বিষয় আৰু আশাৰ বিষয়, শ্ৰীযুত জীৱেশ্বৰ গোস্বামী আৰু শ্ৰীযুত সুৰেশ গোস্বামী, এই দুজন আৰ্টিষ্টে ‘শ্ৰীহস্তযুক্তাৱলী’ আৰু পুৰণি মূৰ্ত্তিৰপৰা নৃত্য-কলাৰ সমল হাতত লৈ অসমীয়াৰ নিজস্ব নাট্য-সাধনাত অগ্ৰসৰ হৈছে। তেওঁলোকৰ প্ৰযত্নত খিলঙৰপৰা প্ৰাচীন কামৰূপী নৃত্যসঙ্ঘৰ উদ্ভৱ হৈছে। ‘প্ৰাচীন নৃত্য আৰু সঙ্গীতবিজ্ঞা’ উদ্ধাৰ কৰি দেশ-বিদেশত বহুল প্ৰচলনৰ চেষ্টাই এই সঙ্ঘৰ ঘাই উদ্দেশ্য। আমি কওঁ এই উদ্দেশ্য মহৎ।

“পুৰণি ‘মৰী ইংলণ্ড’ৰ ডেকা গাভৰুৰ গ্ৰাম্য নৃত্য ইংলি’শ ফক-ডাঞ্চ ছোচাইটিয়ে পুনঃসঞ্জীৱিত কৰি তুলিছে আৰু এই ছোচাইটিৰ মিয়োজিত শিক্ষক-সকলৰ যত্নতে এনে পুৰণি নৃত্যই হাজাৰ জনৰ আদৰ পাইছে। আমোদপ্ৰিয় স্পেনিয়ার্ডইতৰ যুগপ্ৰায় জাতীয় নৃত্যকো পুনৰ জীয়াই তুলিবলৈ চেষ্টা চলিছে। দক্ষিণ ভাৰতৰ কথাকলি নাচে কেয়োকালে সমাদৰ লভিছে। শান্তিবিক্ষেতনৰপৰা ৰবীন্দ্ৰনাথ ঠাকুৰেও দীঘল হাত বেলি মণিপুৰী আৰ্টিষ্ট মি প্ৰায় নিজস্ব কৰি ৰদৰাশী আদি নৃত্যৰ অৱতাৰণা কৰিছে। অসমত পূৰ্বপুৰুষৰপৰা চলি অহা

কোনো নৃত্য নথকা সৰ্ব্বোৰ্ত্তম ভাবে নৰ্ত্তক-নৰ্ত্তকীয়ে দেশ-বিদেশৰ লোকৰ নৃত্য কলাৰে বসনা পৰিভ্ৰমণ কৰাটো আমাৰ চকুৰ আগতে ঘটা ঘটনা।”

লেখাটোত ইয়াৰ পিছত গোস্বামী-দ্বয়, চলিহা আদিৰ নৃত্যৰ, সাজ সজ্জাৰ আৰু সঙ্গীতৰ বিষয়ে চমু আলোচনা আৰু সঙ্গৰ প্ৰতি অভিহাৰন। সঙ্গৰই গুৱাহাটীৰ পিছত অসমৰ নানা ঠাইত নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰি বাহিৰৰ কলিকতা আদিতো কলা বিদগ্ধসকলৰ অকুণ্ঠ প্ৰশংসা অৰ্জন কৰে। তেতিয়া কোনে জানিছিল, সেই বিতোপন প্ৰচেষ্টা মাথোন ধান খেৰৰ জুই হ’ব? কিন্তু সেয়ে হ’ল। লগে লগে আমাৰ এক ডাঙৰ আশা মাৰ গ’ল। ইয়াৰ পিছত গুটীয়াভাৱে দুই-এজনে অসমৰ নৃত্যধাৰাৰ উদ্ধাৰৰ স্বপ্ন দেখি থাকিল, কিম্বা সৰু-সুৰা একোটি অনুষ্ঠান কৰি সেই স্বপ্ন দিঠক কৰাৰ যত্নত ব’ল।

যি “ত্ৰীহস্তযুক্তাবলী”য়ে অসমৰ নৃত্যৰোমীসকলক এক ৰূপৰী সন্মানৰ আশা দিছিল, সেইখনি ছপা হৈ প্ৰকাশ পোৱাটো নিতান্ত বাঞ্ছনীয় হৈ উঠিছিল। কামৰূপ অনুসন্ধান সমিতিৰ পত্ৰিকা *Journal of Assam Research Society* ত ধাৰাবাহিকভাৱে তাৰ ডেৰশমান শ্লোক অধ্যাপক শ্ৰীনাথ চক্ৰৱৰ্তী আৰু অধ্যাপক দিবাৰু গোস্বামীৰ সম্পাদনাত প্ৰকাশ পাইছিল। কিন্তু অনুসন্ধান সমিতিৰ পুথি ভৰালত থকা পুথিখনিৰ প্ৰতিলিপি আৰু আন আনুযায়িক বস্তু কোনে নিলে, কাৰ হাতত পৰিল, পিছলৈ তাৰ সন্ধানেই নোহোৱা হ’ল। ভাগ্যে পণ্ডিত কালিৰাম মেধিদেৱে নিজ হাতে পুথিখনিৰ এটি নকল তৈয়াৰ কৰি ৰাখিছিল। তেওঁৰ উপদেশ আৰু সৌজন্যত মূল পুথি আৰু তাৰ অনুবাদ সম্পাদন কৰি ছোৱা ছোৱাকৈ “ৰামধেনু” (তৃতীয় বছৰ, সপ্তম সংখ্যাৰপৰা) কাকতত প্ৰকাশ কৰিবলৈ লওঁ আমি যেতিয়া সেই পত্ৰিকাৰ সম্পাদক হওঁ। কিন্তু সেই কাকতৰ সম্পাদনা এবাৰ লগে লগে তাত “হস্তযুক্তাবলী”ৰ প্ৰকাশো বন্ধ হ’ব লগীয়া হয়। ইয়াৰ পিছত মাত্ৰাজৰ *Journal of the Music Academy* পত্ৰিকাত মূল পুথিখন আমাৰ সম্পাদিত ৰূপত ধাৰাবাহিকভাৱে সম্পূৰ্ণকৈ প্ৰকাশ পায় আৰু এতিয়া আমাৰ এক সমীক্ষামূলক ভূমিকাবে সি কিতাপ আকাৰত প্ৰকাশৰ প্ৰতীক্ষাত। আনফালে বিশেষকৈ তেতিয়াৰ আমাৰ শিক্ষামন্ত্ৰী আৰু প্ৰকাশন পৰিষদৰ সভাপতি শ্ৰীদেৱকান্ত বৰুৱাৰ আগ্ৰহত পুৰণি অসমীয়া অনুবাদটিয়ে (ছায়া) সৈতে গ্ৰন্থখনি ভূমিকা আৰু চিত্ৰাবলীৰে আমাৰ সম্পাদিত ৰূপত অসমীয়া আখৰত ছপা হৈ ৰাইজৰ হাতত পৰে।

ভাৰতৰ স্বাধীনতা লাভৰ পিছত অসমৰ বাহিৰত দুই-এঠাইত সঙ্গীয়া নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰাৰ সুবিধা ওলাল। সেই সেই ঠাইত গোট খোৱা লোকে তাক উচ্ছসিতভাৱে প্ৰশংসাও কৰিলে। কিন্তু নিৰ্দিষ্ট ধাৰা-ৰূপে সঙ্গীয়া বা ওজাপালিৰ স্বীকৃতিৰ উদ্দেশ্যে নানা কেন্দ্ৰীয় কলা-অনুষ্ঠান আৰু কলা-সমালোচকৰ স্থান দিল্লী মহানগৰীত সিবিলাকৰ প্ৰদৰ্শন বাঞ্ছনীয়। শেহত চতুৰ্থ আন্তৰ্জাতিক

যুগ মহোৎসবৰ উপলক্ষ্যত (১৯৫৭) গুৱাহাটীত থকা ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ এটি দল লৈ শ্ৰীশ্ৰীআউনীআটীয় সঙ্গীতিকাৰ প্ৰভুৰ সৌজন্যত ভেওঁলোকক প্ৰশিক্ষণ দি বাস-নৃত্যৰ একাংশ প্ৰদৰ্শন কৰে। কিন্তু সেই প্ৰদৰ্শনে অসমতৰে নৃত্যীয়া এগ্ৰেণী নাচ আছে, সেই কথাৰ অলপকৈ মাথোন এটি গম দিল্লীৰ নৃত্য সমালোচকসকলক দিলে। তাৰপৰা ইয়াৰ অধিক আন একো নহ'ল। পিছৰ বছৰত (১৯৫৮) মাৰ্চ-এপ্ৰিল মাহত ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমীয়ে স্বীকৃত চাৰি খাৰা ধ্ৰুপদী নৃত্য আৰু আন প্ৰাচীন নৃত্য সম্পৰ্কে বহুল আলোচনা সমালোচনা কৰিবৰ বাবে এক ৰাষ্ট্ৰীয় চৰ্চাসভা বা ছেমিনাৰৰ আয়োজন কৰে আৰু আমাক অসমৰ নৃত্য কলাৰ ঐতিহ্যৰ বিষয়ে আলোচনা আগ বঢ়াবলৈ আহ্বান জনায়। কমলাবাৰীৰ ওজা, গায়ন-বায়ন, মঙলদৈৰ পাঠকৈত বংগোৱা-সভাগোৱা ওজা বিচাৰি আনি আলোচনাৰ সমল ঠিক কৰা হ'ল আৰু নটীৰ নাচ আদি সম্পৰ্কীয় কথাও নানাভাৱে গোটোৱা হ'ল। কিন্তু চৰ্চাসভাত উপস্থিত হৈ পোনতে আতঙ্কিত হৈ পৰিলো, কাৰণ প্ৰতিটো প্ৰবন্ধ বা আলোচনাৰ পিছতে জাউবিয়ে জাউবিয়ে শাস্ত্ৰৰ নীতি আৰু প্ৰকৃত কৌশল সম্পৰ্কীয় প্ৰশ্নেৰে বন্ধাক থকা সৰকা কৰা হৈছে। তথাপি, আমাৰ পাল পৰিলত লিখিত প্ৰবন্ধ পণ্ডিতসকলে এই বিশেষকৈ সঙ্গীয়া আৰু ওজাপালিৰ ধ্ৰুপদী লক্ষণখিনিলৈ আঙুলিয়াই বক্তৃতা জুৰিলো। লগে লগে মণিৰাম দত্ত মোক্তাৰ বায়ন আৰু শীললিতচন্দ্ৰ ওজা আৰু সিসকলৰ দলৰ নৃত্যপটুসকলৰ (দেওধনি ৰূপে এগৰাকী নৃত্যপটীয়াসী শ্ৰীমতী বাধিকাকে ধৰি) সহায়ত সেই লক্ষণযুক্ত নৃত্যৰ কেইটিমান টুকুৰা বিজ্ঞান-ভৱনৰ বিশেষ কক্ষটিত প্ৰদৰ্শন কৰা হ'ল। হাত চাপৰি আৰু কেমেৰাৰ ফ্লে শৰ চক্ৰমকনিৰে কক্ষ ভৰি পৰিল। বক্তৃতাৰ শেষত প্ৰশ্নৰ জাউবিৰ সলনি অসমৰ এই দুই খাৰা নৃত্য-কলাৰ অভিনৱ ৰূপত মুখ্য নৃত্যৰসিকসকলৰ প্ৰশংসা মুখৰ হৈ উঠিল। শ্ৰীএম্ এছ কল্যাণপুৰকৰ, শ্ৰীপ্ৰজ্ঞেশ বেনাৰ্জি, শ্ৰীশান্তিদেৱ ঘোষ, শ্ৰীজি ৰেক্টাচলম আদি মঞ্চলৈ উঠি আহি আমাক অভিবাৰদন জনাই এনে কলাসম্পন্ন নৃত্যৰ অস্তিত্ব সিসকলৰ বহুতৰ বাবে 'বিভিলেচন' বুলি ঘোষণা কৰিলে। বিখ্যাত কলা-সমালোচক ডক্টৰ চাৰ্লছ ফেব্ৰিয়ে সেইদিনা সন্ধিয়াৰ নৃত্য-উৎসৱৰ প্ৰসঙ্গত যি লেখিছিল, সি প্ৰণিধানযোগ্য বিশেষভাৱে

The Assamese dances, seen in Delhi once before, are, to be sure, of great interest, more as anthropological and museum pieces than dances of beauty, yet these dances had a good variety of steps, though the hand gestures were few. There is a great deal of lively movement in them, and their genuineness gives them extra-academic interest.

চৰ্চাসভাৰ শেষৰ দিনা গুড়ীয়া, কুছিপুড়ি, ভাগৱত-মেল আৰু বৰগানৰ লগতে সঙ্গীয়া নৃত্যকো একখাৰা ধ্ৰুপদী নৃত্য বুলি গণনা কৰিব লাগে বুলি ছেমিনাৰিষ্ট-

সকলে দৃঢ় মত প্ৰকাশ কৰি সঙ্গীত নাটক অকাদেমীক জনাবৰ ঠিক কৰিলে। এই কাৰ্যৰ চেষ্টাত আমি বিশেষকৈ শান্তিনিকেতনৰ শ্ৰীশান্তিদেৱ ঘোষৰ সাহচৰ্য লাভ কৰিছিলো। শ্ৰীঘোষে আন কি এইটোও ভাবে যে মণিপুৰী নৃত্যৰ উৎপত্তি সত্ৰীয়া নাটৰপৰাই হৈছে। চৰ্চাসত্ৰৰ অভিমতৰ বতৰা অসমৰ বাতৰি কাকতত ওলাইছিল যদিও ক'তো কোনো উলহ মালহৰ চিন দেখা পোৱা নগ'ল। কিন্তু উডিয়াৰ কাগজবোৰৰ আগ্ৰহ হ'মান বেছি হ'ল যে তেওঁলোকে ওড়ীৰী নৃত্য ধ্ৰুপদী নৃত্য ৰূপে চুডান্তভাৱে স্বীকৃত হ'ল বুলি প্ৰচাৰ কৰি দিলে। অকাদেমীয়ে সেই কথা অস্বীকাৰ কৰিলে। উডিয়াৰ এম্ পি ডাক্তৰ সামন্তসিংহাৰ এটা তাৰকিত প্ৰশ্নৰ উত্তৰত ১৬ ছেপ্টেম্বৰ ১৯৫৮ তাৰিখে সাংস্কৃতিক পৰিক্ৰমাৰ মন্ত্ৰী অধ্যাপক হুমায়ূন কবীৰে লোকসভাত এটা বিবৃতি দিলে যে ভাৰতীয় নৃত্যৰ স্বীকৃতি সম্পৰ্কে সঙ্গীত নাটক অকাদেমীক পৰামৰ্শ দিবলৈ শ্ৰীমতী কমলাদেৱী চট্টোপাধ্যায়, শ্ৰীনিত্যানন্দ কামুনগো, ডক্টৰ ভি ৰাঘৱন, শ্ৰীমতী কঞ্জী দেৱী, শ্ৰীজি ৱেঙ্কটাচলম, শ্ৰীকলাপুৰকৰ, শ্ৰীমোহন থোকাৰ আৰু অধ্যাপক মহেশ্বৰ নেওগক লৈ এখন বিশেষজ্ঞ সমিতি গঠন কৰা হ'ল। এই ঘোষণাৰ পিছতো উডিয়াৰ আগ্ৰহীসকলে সমিতিখন মাথোন ওড়ীৰী নৃত্যৰ বাবেহে হোৱা বুলি ক'বলৈ নেৰিলে। আন কি, কটকৰ নৃত্য সঙ্গীতৰ কলেজ কলা বিকাশ কেন্দ্ৰই আমাক ওড়ীৰীৰ বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ সভ্য বুলিহে সম্বৰ্ণনা জ্ঞাপন কৰিছিল। অসমত কিন্তু এইবাৰ এটি চেতনা দেখা পোৱা গ'ল। “আসাম টিবিউন” আৰু “নতুন অসমীয়া” কাকতে সম্পাদকীয়ত সত্ৰীয়া নৃত্যৰ স্বীকৃতিত গুৰুত্ব আৰোপ কৰিলে আৰু দুই এগৰাকী নতন বস পিপাসুৰ এক স্তৰৰ চিঠি পত্ৰ প্ৰকাশ কৰিলে। মুখ্যমন্ত্ৰী শ্ৰীবিমলাপ্ৰসাদ চলিহায়ে আমাক যি পাৰে সহায় কৰিবলৈ গাত ল'লে।

২৯ ডিচেম্বৰ ১৯৫৮ তাৰিখে মাদ্ৰাজত বিশেষজ্ঞ সমিতিৰ প্ৰথম সভা বহিল মাদ্ৰাজ মিউজিক একাডেমিক বাৰ্ষিক সমাৰোহৰ বক্তাভাৱত। সেই অধিবেশনে ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমীক দুটা প্ৰাথমিক পৰামৰ্শ দিলে। (১) স্বীকৃতিপ্ৰাপ্ত চাৰিটা ধাৰাৰ বাহিৰেও সত্ৰীয়া, ওড়ীৰী, কুছিপুৰি, ভাগৱতমেল, বঙ্গগান আদি প্ৰাচীন নৃত্যধাৰাৰ প্ৰধান নৃত্যকলাকাৰসকলক ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰেৰে সন্মানিত কৰাৰ ব্যৱস্থা কৰিব লাগে আৰু (২) বৰ্তমানলৈকে জনাজাত হোৱা নোহোৱা সেই পৰ্যায়ৰ সকলো নৃত্যধাৰাৰ বিষয়ে প্ৰশ্নাৱলী আৰু অনুসন্ধানৰ যোগেদি পৰ্যাপ্ত জ্ঞান সংগ্ৰহ কৰাৰ ব্যৱস্থা ল'ব লাগে। অকাদেমীৰ সাধাৰণ পৰিষদৰ ২৮ মাৰ্চ ১৯৫৯ তাৰিখৰ অধিবেশনে এই দুইটা পৰামৰ্শ গ্ৰহণ কৰে আৰু সেই বছৰৰপৰাই সত্ৰীয়া নাট, ওড়ীৰী আদিকে ধৰি নৃত্যধাৰাসমূহক এটা শ্ৰেণীত ধৰি একাডেমীৰ বাৰ্ষিক পুৰস্কাৰ-দানৰ বাবে স্বীকৃতি দি লয়। ১২ মাৰ্চ ১৯৬০ তাৰিখে যেতিয়া সেই বছৰৰ পুৰস্কাৰ-ঘোষণাৰ বিষয়ে সাধাৰণ পৰিষদত আলোচনা হ'ল, কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে আগ বঢ়োৱা একেটি নাম (এজন ভাগৱতমেলৰ পণ্ডিত) গ্ৰহণ কৰিব পৰা নগ'ল,

বৰং তৰ্কই ঘোৰ ৰূপ ল'লে তাৰ পৰিৱৰ্তে কুছিপুডি নাট্য, ভাগৱতমেল, সঙ্গীয়া, যক্ষগান আৰু ওডিষীক এটি শ্ৰেণীত ধৰি পুৰস্কাৰ দানৰ সকলো ক্ষেত্ৰৰ বাবে গৃহীত হ'ল বুলি আমাৰ এটি প্ৰস্তাৱ পৰিষদে গ্ৰহণ কৰিলে, এইটোও ঠিক কৰা হ'ল যে উচিত বিচাৰৰ পিছত এইকেইটিৰ লগতে সমপৰায়ৰ নৃত্যধাৰা যোগ দিয়া হ'ব। অক্সৰ শ্ৰীমাৰ বি বামকৃষ্ণ ৰাজৰে কুছিপুডি নাট্যক ধ্ৰুপদী নৃত্যধাৰা ৰূপে স্বীকৃতি দিব লাগে বুলি দিয়া প্ৰস্তাৱ এই সিদ্ধান্তৰ পিছত নাকচ কৰা হ'ল। আনফালে উডিগ্ৰাৰপৰা যদিও ওডিষীক অকাদেমীয়ে তেনে স্বীকৃতি দিয়া বুলি প্ৰচাৰ চলি আছিল, সেই বিষয়ত আমাৰ প্ৰস্তাৱটিতেই বাহাল ৰ'ল। ১৯৬০ চনৰ ২৮ ডিচেম্বৰ তাৰিখে অকাদেমীৰ কাৰ্যনিৰ্বাহক সমিতিয়ে উল্লিখিত ধাৰাকেইটিৰ লগতে চাকিয়াৰ কুটু, ষ্ট্ৰটন, তুল্লল, মহাৰাষ্ট্ৰৰ তামাশা আৰু বিহাৰ উডিগ্ৰাৰ ছৌ নৃত্য যোগ দিয়ে। ইয়াৰ পিছতো ১৯৬৩ চনৰ ১৭ জুলাইত অসমৰ ওজাপালিকে ধৰি আৰু তুটিমান ধাৰা যোগ দি আৰু তামাশাক বাদ দি অঞ্চল অনুসৰি নৃত্যসমূহক তিনিটা উপশ্ৰেণীত ভাগ কৰি লৈ অকাদেমী এৱাৰ্ড দিয়াৰ সিদ্ধান্ত কৰা হয়। এই উপশ্ৰেণী তিনিটা হ'ল (১) ভাগৱতমেল, কুৰবঞ্জি, কুছিপুডি, মোহিনী-অটম আৰু যক্ষগান, (২) চাকিয়াৰ কুটু, কুডিঅটম, কৃষ্ণাটম, পাঠকম, আৰু তুল্লল, (৩) ওডিষী, গোটিপুৰা, ছৌ, সঙ্গীয়া আৰু ওজাপালি। ১৯৬৩ চনৰ ১০ নবেম্বৰ তাৰিখে বিয়লি নৃত্য বিষয়ত মণিপুৰী আৰু কথাকলিৰ লগতে সঙ্গীয়া নৃত্যৰ বাবে মণিৰাম দত্ত মোস্তাফা বায়ন আৰু ছৌ নৃত্যৰ বাবে শ্ৰীশুদ্ধেন্দ্ৰনাৰায়ণ সিংহদেৱে ৰাষ্ট্ৰপতি ডক্টৰ ৰাধাকৃষ্ণনৰপৰা অকাদেমী পুৰস্কাৰ গ্ৰহণ কৰে। ইয়াৰ পিছত পুনৰ ১৯৭০ চনত শ্ৰীগনচন্দ্ৰ গোস্বামীদেৱে অকীয়া নাটৰ বাবে এৱাৰ্ড লাভ কৰে।

এই সময়তে সঙ্গীত নাটক অকাদেমীৰ ভিতৰ চ'ৰাত নানা খেল-মেল আহি পুৰণি আচনিবোৰৰ গতি কিছু পৰিমাণে ৰোধ কৰি দিলে। তাৰ পিছত আহিল চীন আৰু পাকিস্তানৰ আক্ৰমণ-হেতুক ৰাষ্ট্ৰীয় সংকট। তদুপৰি অকাদেমীৰ কৰ্মকৰ্তাসকলক থুচি থাকিবলৈ আমিও বৰ্তমানে অকাদেমীৰ সাধাৰণ পৰিষদত নাই। কিন্তু ভাৰতৰ উপবোল্লিখিত নৃত্যসমূহৰ বিষয়ত কৰিব লগীয়া কাম এতিয়াও বহুতোখিনি আছে। দহ বছৰৰ আগতে যুগুত কৰা প্ৰশ্নাৱলীখন ছপা কৰি বিভিন্ন প্ৰান্তৰপৰা নৃত্যবিলাকৰ সম্পৰ্কে জ্ঞান আহৰণ কৰা নিতান্ত কৰ্তব্য আছিল। দ্বিতীয়তে, ১৯৫৮ চনৰ ৰাষ্ট্ৰীয় নৃত্য চৰ্চা সভাৰ সকলো আলোচনা পুথি আকাৰে বাৰে বাৰে প্ৰকাশ কৰাৰ আয়োজন সত্ত্বেও সি প্ৰকাশ নোহোৱাত বহুতো ওলাই অহা কথাৰ হেঁচা মাৰি ধৰি ৰখা হৈছে। তৃতীয়তে কাগজে-কলমে এটা নৃত্য-ধাৰাক স্বীকৃতি দিলেই সি স্বীকৃত নহয়। সেই ধাৰাত সততে চৰ্চা থকা বিচক্ষণ কলাকাৰ লাগিব আৰু এনে কলাকাৰে ভাৰতৰ বিভিন্ন স্থানত আৰু বাহিৰত নিজৰ আৰু বিশেষ নৃত্যধাৰাৰ যশস্তা বিস্তাৰ কৰিব লাগিব। চতুৰ্থতে, শাস্ত্ৰৰ দৃষ্টিৰে সেই বিশেষ নৃত্যৰ বিষয়ে জাৱাৰেণ বৰ্জিত বৈজ্ঞানিক ব্যাখ্যামূলক আলোচনা কাকতে-

কিতাপে প্ৰকাশ পাই থাকিব লাগিব। এইটো কথা ঠিক যে সঙ্গীয়া, ওজাপালি আৰু দেৱনটী (দেৱদাসী), অসমৰ এই তিনিওটি নৃত্য শৈলীতে ধ্ৰুপদী ঐশ্বৰ্য সোমাই আছে। কিন্তু সেই সম্পদবোৰৰ অনুশীলন লাগে আৰু শাস্ত্ৰ পথ গত বিচাৰ লাগে। মাজে মাজে যে এনে অনুশীলন আৰু চৰ্চা হোৱা নাই, এনে নহয়, কিন্তু সিবোৰৰ প্ৰৱাহ আৰু মুক্ত আৰু নিয়ত হ'ব লাগে। সৰ্বভাৰতীয় খ্যাতিসম্পন্ন কোনো নৃত্যকলাকাৰে আমাৰ নৃত্যশৈলী গ্ৰহণ কৰি দেশ বিদেশত প্ৰদৰ্শন কৰিলে প্ৰকৃত কাম হ'ব পাৰে। শ্ৰীমতী ইন্দ্ৰাণী বহমান আৰু শ্ৰীমতী ঋতা দেৱীয়ে (সাহিত্যবৰী বেজবৰুৱাৰ নাতিনী) ওড়ীষী, ভাগৱতমেল আদিৰ বিষয়ত তেনে কাম ইতিমধ্যেই কৰিছে। পিছৰ গৰাকীয়ে কমলাবাৰীৰ শ্ৰীৰামেশ্বৰ শইকীয়া বায়ন আৰু দেৱগাঁৱৰ শ্ৰীযতীন্দ্ৰনাথ গোস্বামীৰপৰা শিকি লৈ দুটিমান সঙ্গীয়া, নাচ ভাৰতত আৰু বাহিৰতো দেখুৱাইছে। শ্ৰীমতী বহমানে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰাত আমি তেতিয়া দিল্লীত থকা শ্ৰীকৃষ্ণমূৰ্তি হাজৰিকাক সঙ্গীয়া নাচৰ প্ৰাথমিক আভাস দিবৰ বাবে লগ লগাই দিছিলো, কিন্তু এই বিষয়ত বিশেষ আগ বঢ়া নোহোৱাত শ্ৰীমতী বহমানৰ আগ্ৰহ এতিয়াও কামত লগা হ'ব পৰা নাই। অসম সঙ্গীত নাটক একাদেমীৰ গৱেষণা সমিতিৰ জৰিয়তে কমলাবাৰী সত্ৰৰ প্ৰায় সকলো নৃত্যৰ তাল মণিৰাম বায়ন মোক্তাৰ আৰু শ্ৰীশইকীয়াৰপৰা আয়া কৰি লেখা হৈছিল আৰু পুথি আকাৰে সেইখিনি উলিওৱাৰ দিহা কৰা হৈছে। আন আন সত্ৰ আৰু নৃত্যৰ কেন্দ্ৰৰ বাঙা আৰু নৃত্য কৌশলৰ কণাও বেলেগ বেলেগ অমুঠানে এইদৰে লেখি উলিয়ালে এটি সুন্দৰ কলা অন্তত মহাকালৰ নিৰ্মম হাতৰপৰা বক্ষা পৰিব। দেশক সমৃদ্ধ কৰিবলৈ যেনেকৈ ৰাজনীতি অৰ্থনীতি, আৰু সাহিত্যৰ চৰ্চা লাগে তেনেকৈ সঙ্গীত-নৃত্য আদি ললিত কলাৰো ঐতিহ্য আৰু নিয়ত চৰ্চা লাগে। সংস্কৃতিসম্পন্ন জাতি বুলি পৰিচয় দিয়াৰ এটি অতি প্ৰকৃষ্ট উপায় এই কলাৰ ঐতিহ্য আনৰ আগত দাঙি ধৰাটো। আমি গাই, বজাই, নাচি, আলোচনা কৰি আৰু লেখি পঢ়ি সেই ঐতিহ্যৰ স্বৰূপ ধৰি নাৰাখিলে সংস্কৃতিৰ এটা ফালৰপৰা অন্তত আমি উলঙ্গ হৈ পৰিম।

সঙ্গীত নৃত্য

ষোড়শ শতিকাৰ প্ৰাৰম্ভত কি পঞ্চদশৰ একবাৰেই শেষৰ ফালে মহাপুৰুষ শঙ্কৰদেৱে (১৪৪৯-১৫৬১) নৱবৈষ্ণৱ ধৰ্মৰ অনুষ্ঠান সজু অসমত প্ৰতিষ্ঠা কৰে। এই সজুৰ মূল ধাৰণা হ'ল ব্ৰহ্ম সজু, আলোচনা চক্ৰ বিশেষ যাৰ অধিৱেশনত বক্তা আৰু শ্ৰোতাই সমশীৰ্ষত বহি ব্ৰহ্মৰ বিচাৰ কৰে। শঙ্কৰদেৱৰ পন্থৰ সজুত ভগৱদ্ভক্তসকলে শ্ৰৱণ কীৰ্তন প্ৰধান ভক্তি ধৰ্ম আচৰণ কৰে। বৌদ্ধ ধৰ্মৰ বিহাৰ বা সজ্জাৰাম আৰু অদ্বৈত সম্যাসীসকলৰ মঠৰ দৰে সজুৰ সদলো ধৰ্মাচৰণৰ কেন্দ্ৰ কীৰ্তন গৃহৰ চাৰিওফালে ভক্তসকলৰ বাসগৃহ বৰি দিয়া হয়। ভাগৱতত ভগৱন্তই নিজৰ শৃংগসমূহ কীৰ্তন কৰি গীত গাবলৈ বাজ বজাবলৈ, বৰ্মসমূহ ভাবনা (অনুকৰণ) কৰি উচ্চৰ কৰিবলৈ উপদেশ দিছে। গতিকে শঙ্কৰদেৱৰ ধৰ্ম উৎসৱ মুখৰ। নিতা আৰু নৈমিত্তিক নানা গীত বাজ নৃত্য সজুসমূহৰ অবশ্যকৰ্তব্য। নৱবৈষ্ণৱ আন্দোলনৰ বিস্তাৰে ভাৰতৰ বিভিন্ন প্ৰান্তত ধ্ৰুপদ আৰু ধ্ৰুপদ জাতীয় সঙ্গীতৰ অনুশীলনৰ পৃষ্ঠপোষকতা কৰে, সেইদৰে ধ্ৰুপদী (শাস্ত্ৰীয়) নৃত্যধাৰাবো প্ৰবৰ্তন কৰে। উত্তৰ ভাৰতৰ ৰামধাৰী আৰু কুম্ভ লীলা দক্ষিণ ভাৰতৰ কেৰল প্ৰদেশত ৰাম কুম্ভ কথৰ ভাওনা কথা কলি (কাহিনী নৃত্য) তাম্ৰোৰ প্ৰদেশৰপৰা অন্ধ পৰ্যন্ত ভাগৱত মেল নাটক আদি এই নৱবৈষ্ণৱ ধাৰাবে ধ্ৰুপদী নৃত্যৰ বস্তু। শঙ্কৰদেৱে নানাবিধ গীতত ধ্ৰুপদী ৰাগ ধাৰা প্ৰবৰ্তন কৰে, নাটকত ধ্ৰুপদী ৰূপকৰ (নাটক) অঙ্গগ্ৰহণ কৰে আৰু নাটকৰ ভিতৰত আৰু স্বতন্ত্ৰভাৱে ভৰত মুনৰ দিনৰপৰা চলি অহা ধ্ৰুপদী নৃত্য নৃত্য নাট্যৰ উপাদান কিছু সন্নিৱিষ্ট কৰে। আৰু এই ধ্ৰুপদী সম্পদ সৰ্বসাধাৰণৰ সম্পত্তি কৰি থৈ যোৱাতেই শঙ্কৰদেৱৰ বিচিত্ৰ সাংস্কৃতিক কাৰিকৰি কেইবাশতিকাবো অস্তুত আজিও প্ৰকাশ পাই আছে।

প্ৰাক্ শঙ্কৰদেৱ অসমত নৃত্যৰ স্পৰ্শ ইতিহাস বা নিদৰ্শন আমাৰ হাতত নাই। শুক চৰিতত মাদল বজাই নচা নাচ আৰু শ্ৰীক্ষেত্ৰৰ মন্দিৰৰ নটীৰ নাচৰ উল্লেখ আছে। কিন্তু এই উল্লেখ আমাক স্পৰ্শ ইঞ্জিত একো নিদিযে। 'বিয়াহৰ পালি তেঁহো ছোট বলোৰাম কথাবাৰেও শঙ্কৰদেৱৰ আগত বিয়াহৰ ওজা পালি থকাৰ প্ৰমাণ নকৰে ছোট বলোৰাম মহাপুৰুষৰ সজুৰ ওজা-পালিৰ পালিহে। কিন্তু এই কথা আমি বুজিব পাৰোঁ যে শঙ্কৰদেৱে শাস্ত্ৰীয় নৃত্যৰ সম্পদৰ লগত স্থানীয় উপাদানৰ সংযোগ ঘটাই তেওঁৰ অনুষ্ঠান সজুত এক নৱ্য ধাৰাৰ নৃত্য সংস্থাপন কৰি যায়। ইয়াকেই আমি সঙ্গীত নৃত্য বুলিছো। শঙ্কৰদেৱী নৃত্যও বুলিব

পাৰিলোহেঁতেন। নৱবৈষ্ণৱ নৃত্য বোলা হ'লে নামটো আৰু স্পষ্ট হ'লহেঁতেন। কিন্তু সঙ্গীয়া নাচ এটি সৰ্বসাধাৰণৰ মাজত প্ৰচলিত আখ্যা, আৰু সি সহজ। ৰাষ্ট্ৰীয় সঙ্গীত নাটক অকাদেমীৰ ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰৰ বাবে 'সঙ্গীয়া নৃত্য' নামটিকেই গ্ৰহণ কৰা হৈছে।

সকলো ফালৰপৰা সঙ্গীয়া নৃত্যৰ নিজস্ব সম্পদ আৰু বৈশিষ্ট্য আছে। এই নৃত্যত হস্ত বা হাত (যাক সাধাৰণ ভাষাত ভুলকৈ মূদ্ৰা বোলা হয়) যথেষ্ট সংখ্যাৰ আছে আৰু সেইখিনি বিভিন্ন অৰ্থত ঠায়ে ঠায়ে প্ৰয়োগ কৰা হয়। পুৰণি অসমীয়া অনুবাদে সৈতে "শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী" বা "হস্তমুক্তাৱলী" সন্মতেই পোৱা গৈছে আৰু অন্তত দুখনি সন্ত্ৰৰ ঐতিহ্যৰ লগত পুৰ্বাধিকৰ মালিক সূচানন্দ ৰায় ওজাৰ নাম জড়িত। নাট্যশাস্ত্ৰৰ অঙ্গহাৰ বা কৰণ, গ্ৰীহা-কৰ্ম আদি বিবিধ অঙ্গৰ নৃত্যত প্ৰযোজ্য কৰ্ম বা সঞ্চালন নামে সৈতে জনাৰ প্ৰয়োজন এই নৃত্য সম্প্ৰদায়ত আজি অনুভূত নোহোৱা হৈছে। কিন্তু মাটি আখৰা বুলি জলক, পাক, ওৰা আদি ঘৰুৱা নাম দি যিবোৰ অঙ্গ সঞ্চালন শিকোৱা হয়, তাৰ প্ৰয়োগ নাচবোৰত সঘনে হয় আৰু তাকে শাস্ত্ৰীয় ধাৰাৰ সহজ অনুকৰণ বুলি আমি ধৰিব পাৰোঁ। বিশেষকৈ পাদ চালনাৰ ৰীতিত সঙ্গীয়া নৃত্য বিচিত্ৰ, ইয়াত বহুতোখিনি উন্নত, জটিল আৰু মনোৰম তেনে চালনা বৰ্তমান। সাজ সজ্জা, অলঙ্কাৰ, মুখা-চো আদিৰ বিষয়তো এই নৃত্যৰ নিজৰ বৈশিষ্ট্য আছে। অৱশ্যে মাজতে কলিকতীয়া সাজ পাৰ সোমাই অলপ খেলি মেলিব সৃষ্টি কৰিছে আৰু সঙ্গীয়া নৃত্যৰ ঐতিহ্য ৰক্ষা কৰিব খোজাসকলে এই বঙলুৱা উপাদানটি পৰিহাৰ কৰাবো সময় আহিছে। খোল বা মূদ, তাল আৰু কাচিৎ কেতিয়াবা কালি ব্যৱহাৰ কৰি কৰা সঙ্গীয়া নৃত্যত বাজৰ ৰূপটি দেখাত অজটিল। কিন্তু বিচাৰ কৰি চালে তাৰ কাৰিকৰিও অতি বিচিত্ৰ। কোনো কোনো বিষয়ত মণিপুৰী নৃত্যৰ কোনো ঠগৰ লগত সঙ্গীয়া নাচ মিলে, এনে ক্ষেত্ৰত মণিপুৰীৰ প্ৰভাৱ সন্তত পৰিছে বোলাতকৈ সঙ্গীয়াৰ প্ৰভাৱহে মণিপুৰীত পৰা বুলি ভাবিব খল আছে।

মন কৰিব লগীয়া সঙ্গীয়া নৃত্য কথাকলি বা ভাগৱত-মেলৰ দৰে প্ৰধানকৈ নাটকৰ অভিনয়। ধ্ৰুপদী সংস্কৃত নাটকৰ প্ৰধান চৰিত্ৰ সূত্ৰধাৰ মহাপুৰুষীয়া নাটকতে নামে কামে আছে, যক্ষগান বা ভাগৱত মেলত কামত থাকিলেও সেই পাত্ৰক ভাগৱতাৰ অৰ্থাৎ ভকত নামেই মতা হয়। কুছিপুডিৰ ভাগৱত-মেলৰ দৰে সঙ্গীয়া অভিনয়তো কোনো গ্ৰীয়ে ভাও ল'ব নোৱাৰে। শঙ্কৰদেৱৰ নাটকত ধ্ৰুপদী সংস্কৃত নাটকৰ গঠন গ্ৰহণ কৰা নহ'লেও পূৰ্বৰজ (খেমালি), নান্দী, প্ৰবোচনা ভৰত-বাক্য (মুক্তিমঙ্গল) আদি দুই এটি বস্তু সুস্থৰাই লোৱা হৈছিল।

শঙ্কৰদেৱৰ মাধৱদেৱৰ নাটকেইখনিক আমি আজিকালি 'অঙ্গীয়া নাট' বুলি মাঠোঁ। কিন্তু এই নাম মহাপুৰুষৰ দিনৰ নহয়, ই অৰ্বাচীন। আন কি, গুৰু-চৰিত্তৰ যুগতো এই আখ্যাৰ প্ৰয়োগ হোৱা নাছিল। তেতিয়া 'অঙ্গ' শব্দটো

সোমাইছে। মহাপুৰুষৰ নাটৰ ভিতৰত নাট, নাটক, নৃত্য, যাত্ৰা আদি শব্দৰ প্ৰয়োগ আছে। ব্যুৎপত্তিৰ ফালৰপৰা নাট, নাটক আৰু নৃত্য শব্দৰ মাজত ডাঙৰ অমিল নাই। প্ৰয়োগৰ ফালৰপৰা মহাপুৰুষীয়া নাটক এখনি প্ৰধানকৈ গীত, বাজ আৰু নৃত্য, তাত গল্প স্ৰোপ নৃত্যহীন কাৰ্য আদিৰ মাত্ৰা অতি কম। শব্দৰদেৱ মাধৱদেৱৰ পিছত সি দুজনৰ, বিশেষকৈ শব্দৰদেৱৰ আদৰ্শত অনেক নাট ৰচিত হৈছিল। তেতিয়া প্ৰয়োগৰ ফালৰপৰা সেই নাটৰ অভিনয়ত ধ্ৰুপদীৰ ঠাইত নতুন উপাদান সোমাবলৈ ধৰিলে। আৰু সেই সময়তে মহাপুৰুষ দুজনৰ নাটৰ প্ৰয়োগক ‘অঙ্গীয়া’ বোলাৰ প্ৰথা ওলাল। অঙ্গীয়া নাট, অঙ্গীয়া ভাওনা, অঙ্গীয়া বাজনা ই ল মহাপুৰুষৰ পদাঙ্কৰ অনুগত। বাকীটো ঢঙৰ সুকীয়া নামো নাই আৰু নিৰ্দিষ্ট গটো নাই, সেয়া মাথোন নাট, ভাওনা, বাজনা।

আমি ইয়াৰ পিছৰ আলোচনাত সঙ্গীয়া নৃত্যৰ বিষয়ে কওঁতে পুৰণি কমলাবাৰী সত্ৰৰ দৃষ্টিৰপৰাই কথাখিনি কৈছো। অগ্ৰ সত্ৰৰ কথা হ’লে বিশেষ সত্ৰৰ নাম উল্লেখ কৰা হৈছে। এইটো নকলেও হ’ব যে সঙ্গীয়া নৃত্যৰ বেলেগ বেলেগ কেন্দ্ৰত নিজস্ব ৰীতি কাল ক্ৰমত গঢ় লৈ উঠিছে। ফলত, কোনে আদি ৰূপৰপৰা কিমান ফালৰ কাটি আহিছে, কোৱা টান। য’ত য’ত হস্তৰ নাম দিয়া হৈছে, ‘শ্ৰীহস্ত মুক্তাৱলী’ৰপৰাই দিছো বৰ্ণনা চমু কৰিবৰ উদ্দেশ্যে। কিন্তু প্ৰয়োগত হাতবোৰ সদায় স্পৰ্শ নহয়।

বাঁজ

সঙ্গীয়া নৃত্যত বাঁজ বহুত ধৰণৰ নাই। যন্ত্ৰপতি মৃদঙ্গ আছে খোলৰূপে। কমলাবাৰী আদি সত্ৰ আৰু সৰ্বসাধাৰণ নামঘৰত খোল (মৃদঙ্গ মাথে। ঠায়ে ঠায়ে) সকলো নাচতে বজোৱা হয়। নাগেৰা চালি নাচত খোলৰ লগতে চলে। বাহাৰ নাচ আৰু নাহু-ভঞ্জিত ভোড় তালৰ ব্যৱহাৰ হয়। সকলো নাচতে পাতিতাল চলে। দিতিং ধূলৰ সত্ৰসমূহত মৃদঙ্গৰ প্ৰয়োগ হয়।

নাচৰ শিক্ষা

পাঁচ দহ বছৰৰ ভিতৰৰ ল’ৰা সাধাৰণতে সত্ৰৰ ভকত হ’বলৈ আহে। সঙ্গীয়া নাচৰ শিক্ষা প্ৰধানকৈ দুভাগ—গায়ন বায়ন আৰু ওজা। ভাৱনাৰ নাচ আৰু ধেমালি, চালি, বুধুৰা, নাহু ভঞ্জি, বৰ প্ৰৱেশ আদি প্ৰসঙ্গীয়া নাচ, আৰু বৰগীত আদি গোৱা বোৱা গায়ন-বায়নৰ ধাৰাত, আৰু ওজা পালিৰ ওজা আৰু পালিৰ বিজ্ঞা ওজাৰ শিক্ষাৰ ভিতৰত পৰে। দুইবিধ শিক্ষাৰ পৰ্যায়ৰ কথা শ্ৰীবোধেশ্বৰ শইকীয়া বায়নে দুটা প্ৰবন্ধত ইতিমধ্যে প্ৰকাশ কৰিছে। ইয়াত তাকে চমুৱাই লেখা হ’ল।

বায়ন আৰু নটুৱাৰ শিক্ষা : খোল বজোৱা আৰু ভাওনা, চালি বুধুৰা আদি

নাচৰ অধিকাৰী হ'ল বায়ন। আঠ দহ বছৰ বয়সৰপৰা ভকত ল'ৰাক বায়নৰ শিক্ষা দিয়া আৰম্ভ কৰা হয়। মাত্ৰ ভাল হ'লেহে গায়নৰ শিক্ষা দিয়া হয়, নহ'লে বায়নৰ শিকনি আৰম্ভ হয়, কাৰণ 'মাত-বলী গায়ন, বাহু-বলী বায়ন।' সত্ৰৰ শিক্ষণত মাত্ৰা, তাল, খালি, এনেকুৱা পাৰিভাষিক ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। কেতিয়াবা তালত চাপৰ পৰিলে 'চাপৰ' বুলি হিছাপ কৰে, খালিবিলাকত হাতৰ লয় আৰু গাৰ অলপ হেলনি পৰে, তাকে 'মান' বুলি কোৱা হয়। এই মানেই প্ৰধানকৈ তালৰ চন্দৰ ঘাই লেখ।

(১) শিক্ষাৰ প্ৰথম পৰ্যায় হ'ল চন্দৰ প্ৰাথমিক ধাৰণা পাবৰ বাবে বোল আওবোৱা। পোনতে, গুৰুসেৱা প্ৰসঙ্গৰ বাজনা গুৰুসেৱা প্ৰসঙ্গৰ চাহনি মুখেৰে বোল কৈ হাতেৰে তলুৱাত চাপৰ দি আয়ত্ত কৰিবলৈ দিয়া হয়। ভালকৈ সেই ভাগ শিকা হ'লে প্ৰসঙ্গীয়া গুৰুঘাত, তাৰ পাছত লনা ঘাত সেইদৰে হাতে মুখে বজাই গাই সলসলীয়া কৰি শিকিব লাগে।

(২) দ্বিতীয় পৰ্যায় হ'ল হাত বুলনি শিক্ষা। এখন সাধাৰণ বহা পীৰাকে পাতি দি বায়নে ল'ৰাক হাতত ধৰি হাত বুলাবলৈ শিকায়। খোলৰ বেঁৱা আৰু দাইনা, দুইফালে কিমান বলেৰে হাতৰ তলুৱা বা আঙুলি মাৰিব লাগে আৰু কেনেকৈ বিবৃত (খোলা, মুকলি) আৰু সংবৃত (বন্ধ) মাত উলিয়াব লাগে তাক পীৰাখনতে সহজভাৱে শিকাই দিয়া হয়। ইয়াত বাও হাতে খোলৰ বেঁৱা ফাল, সো হাতে দাইনা ফাল বুজিব। এইদৰে পীৰাত এইকেইটা বোল ফুটাবলৈ দিয়া হয়

ধেই (বিবৃত) বাঁও হাতৰ আঙুলি মেলি অলপ টানকৈ আৰু সো হাতত আঙুলিতে সেইদৰে লাহেকৈ সমানে মাৰিব।

খিত (সংবৃত) বাও হাতৰ আঙুলি সমানে লৈ টানকৈ আৰু সো হাতৰ আঙুলি সমানে লৈ সেইদৰে লাহেকৈ মাৰিব।

ধিন (বিবৃত) বাঁও হাতৰ আঙুলি সমানে লৈ আৰু সো হাতৰ আঙুলি মেলি দি সমানে লাহেকৈ মাৰিব।

ধিনাও (বিবৃত) বাও হাতৰ আঙুলিবোৰ সমানে বাধি 'ধি' আৰু সো আঙুলি মেলি 'নাও' মাৰিব।

ৰাতাও (বিবৃত) বাঁও হাতে সংবৃত 'ৰা' আৰু সো হাতে বিবৃত 'তাও' মাৰিব।

ৰাতাক (সংবৃত) : বাঁও হাতে সংবৃত 'ৰা' আৰু সো হাতে সংবৃত 'তা' মাৰিব।

Rhythm at the Vaishnava Music of Assam পুথিত খোলৰ ভাষাৰ আন শব্দৰো বুলনি দিয়া হৈছে।

(৩) বায়নৰ শিক্ষাৰ তৃতীয় পৰ্যায় হ'ল শিকা খোলত (অৰ্থাৎ যেই কোনো কাঠেৰে কৰা, দুই মুখ পহুচাল দি ছাই, চালৰ দাঁতিয়ে দাঁতিয়ে ফুটা কৰি বেতৰ সূত বা মৰাপাটৰ ৰচি ভৰাই বৰটিৰ দৰে লগাই কৰা সৰু খোলত) শিক্ষা। ইয়াতো

বায়নে হাত ধৰি ল'বাক বুলনি দিবলৈ শিকায়। ল'ৰাটিয়ে গুৰুসেৱা প্ৰদক্ষীয়া চাহিনি, গুৰুঘাত, লনা ঘাত ভালকৈয়ে খোলত বজাব পাৰিলেহে আন বাজনা শিকোৱা হয়।

প্ৰদক্ষীয়া চাহিনিৰ গুৰুঘাতৰ পিছত গায়ন বায়নে গিয় হৈ লনা ঘাত বজায়। লনা ঘাত বজালে গায়নে বাগ দিয়ে। এদিনত এটিকৈ বাগ দিয়াৰ পিছত লনা ঘাত ছখনৰ এখন বজোৱা হয়। বাগ দিয়াৰ (অৰ্থাৎ আলাপৰ) চাৰিটা অংশৰ তৃতীয় অংশটোক তোলনি বোলা হয়, এই তোলনি দিওঁতে বাগ সচাৰ বজোৱা হয়। গায়নে গীত ধৰি তিনি চাৰি শাৰীমান গোৱাৰ পিছতে ঠেলা ধৰিব অৰ্থাৎ গোৱা চৰালৈ উঠিব। তেতিয়া বায়নে ঠেলাৰ বাজনা বজায়। ঠেলা গাই বাই গায়ন বায়ন তিনিবাৰ কীৰ্ত্তন ঘৰত সুৰিব। ঠেলাৰ ধুলনা ছখনৰ এদিনত এখনকৈ পৰিব।

এই সকলোখিনি বাজনা শিকাকৰে মুখস্থ কৰিব লাগিব আৰু শিক-খোলত বজাব পাৰিব লাগিব।

(৪) ইয়াৰ পিছৰ পৰ্যায়ত বৰগীত অন্ধৰ গীতৰ তাল মান ধৰি বজাবলৈ শিকোৱা হয়। এনে তাল ৩৫খন।

(৫) গীতৰ তাল বেৱা নলগাটকৈ শুদ্ধকৈ বজাব পাৰিলে শিকাকৰ ধেমালিৰ বাজা শিকোৱা হয়। ইয়াৰ ক্ৰম ৪খন সৰু ধেমালিৰ ৪খন চাহিনি ৪খন সৰু ধেমালি, ৪খন সবছৱা চাহিনি ব্ ধেমালিৰ চাহিনি, ব্ ধেমালি গুৰু মৰ্দন ধেমালি, তাৰ এখন চাহিনি, ছোৰ ধেমালি, তাৰ এখন চাহিনি, বৰপেটীয়া ধেমালি, তাৰ এখন চাহিনি, ন ধেমালি, তাৰ দুখন চাহিনি, বাম ধেমালি, তাৰ এখন চাহিনি, বৰ ধেমালি, গিয় চাহিনি, ঘোষা ধেমালি।

(৬) ইয়াৰ পিছত নাচৰ বাজনাৰ শিক্ষা আৰম্ভ হ'ব। প্ৰায় কুৰি বছৰ বয়সলৈকে বায়নৰ শিক্ষা, নটুৱাৰ শিক্ষা চলি থাকে।

নটুৱাৰ শিক্ষা আৰম্ভ হয় মাটি আখৰাৰে। এই মাটি আখৰাৰপৰা শৰীৰ নাচৰ সৰ্বপ্ৰকাৰে উপযোগী হয়। আনফালে সঙ্গীয়া নাচৰ ভিতৰত শাস্ত্ৰীয় আঙ্গিক অভিনয়ৰ হস্ত, গ্ৰীৱা কৰ্ম, চাৰী আদি, অঙ্গহাৰ, কৰণলৈকে একো পৰিচয় বা শিক্ষা দিয়া নহ'লেও এই মাটি আখৰাৰ ভিতৰতে তাৰ বহুতোখিনি সামৰ থায আৰু নাচৰ বেলা সেইবিলাকৰ প্ৰয়োগ ঘটে। নাট্যশাস্ত্ৰত ব্যায়ামৰ বিধান আছে আৰু সেই ব্যায়াম মাটিত আৰু আকাশত দুই প্ৰকাৰে হ'ব পাৰে।

ভৈলাভ্যন্তেন গাঞে যৱাগুৰুদিতেন চ ॥

ব্যায়াম্ কাৰয়েচ্ছীমান্ ভিত্তাৱাকাশকে তথা।

গতিকৈ দেখা যায়, সঙ্গীয়া মাটি-আখৰাৰো এক দীৰ্ঘ ঐতিহ্য আছে। তলত কমলাবাৰী আৰু আউনীআটি সঙ্গৰ মাটি আখৰাৰ অতি চমু টোকা দিয়া হ'ল—

মাটি আখৰাৰ শিক্ষা সম্পূৰ্ণ হ'লে নটুৱাক প্ৰথম নাচৰ শিক্ষা দিয়া হয় নাহু ভঞ্জিব। তাৰ পিছত ক্ৰমাৎ জটিল নাচলৈ লৈ যোৱা হয়।

কমলাবাৰী সঙ্গৰ মাটি-আখৰা : মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিযোদ্ধাৰপৰা

৪৪টা মাটি-আখৰাৰ বৰ্ণনা লোৱা হৈছিল। দৃষ্টিৰে সদায় হাতত বাখিব লাগে, এই কথা নটুৱাক আবহুগিৰেপৰা শিকোৱা হয়।

১। বহি-মুককা : বহা অৱস্থাত দুই হাত (শিথিল অৰ্ধচন্দ্র) মাটিৰ ওপৰে দোলাৰ লেখীয়াটক পাতি বপ কৰে থিয় হৈ বুৰৰ ওপৰলৈ হাত দুখন ঘূৰাই আগমুৱা কৰি বাখিব, লগে লগে এটা ভৰি পিছলৈ মাৰিব।

২। থিয়-মুককা : থিয় হৈ এখন হাত লয়েৰে বুকুত বাখি আনখন হাত বহি মুককাৰ দৰে মাৰি সেইদৰে বাখিব।

৩। তিনিটীয়া-জলক : থিয় হৈ দুই হাত (শিথিল অৰ্ধচন্দ্র) বুকৰ ওপৰে চোঁচা মাৰি বাহিৰ ফালে উলিয়াই দিব বংশী (তৰ্জনী-থিয় মৃগশীৰ্ষ) হাত দি একতীয়া কৰি। লগে লগে একতীয়া হৈ এটা ভৰিও আগ বাঢ়িব। তিনিবাৰ এনেকৈ জলক মাৰি এপাক খিতাতে ঘূৰি (সম্মংশ) হাত দি ব'ব।

৪। চাৰিটীয়া-জলক : থিয় হৈ দুই হাত (শিথিল অৰ্ধচন্দ্র) বুকৰ ওপৰে ওপৰলৈ চোঁচা মাৰি বাহিৰ উলিয়াব বংশী (তৰ্জনী-থিয় মৃগশীৰ্ষ) হাত দি পোনে পোনে, চাৰিবাৰ এনেকৈ জলক মাৰি এপাক খিতাতে ঘূৰি ব'ব।

৫। সিংহ-জলক : দুই হাতেৰে (অৰ্ধচন্দ্র) পেৰেঙনি পাতি (অৰ্থাৎ তেনেকৈয়ে স্বস্তিক হাত দি) কঁপাই কঁপাই ভৰি দুটা চোঁচৰাই চোঁচৰাই কাষলৈ আতৰি গৈ হাত চোঁচা মাৰি এটা ভৰি পিছলৈ দি আঠু কাটি বৈ দুই হাত (মৃগশীৰ্ষ) গাৰপৰা আঁতৰ কৰি বাখিব।

৬। ওৰা : দুই ভৰিৰ গেবোৱা এবেকেগেতমান আতৰি-আতৰি কৰি আঙুলিবোৰ বাহিৰফালে পোনাই দুই ভৰিৰে এডাল বেখা কৰিব, দুই আঠু ভাজ কৰি চাপৰি দুই হাত (বুঢ়া আঙুলি কুঁজা কৰি পতাক) বা-বিচনিৰ পোনে দাঁতিলৈ বখাব। ইয়াকে 'মতা ওৰা' বোলা হয়, 'মাইকী ওৰা' খবোতে হাত দুখন বাহৰ পোনে সমুখলৈ নি বাখিব লাগে।

৭। ওৰাত-বহা : হাত যোৰ কৰি ওপৰৰ ওৰাৰ দৰে ভৰিৰ অৱস্থা কৰি বহি যাব।

৮। বহি-চটা : ওৰাত বহি হাতৰ (পতাক) আঙুলি মেলি মাটিৰ ওপৰে লৈ চাই জলক মাৰি থিয় হৈ হাত-ভৰি একতীয়া কৰি হাত (বুঢ়া আঙুলি কুঁজা কৰি পতাক) বাহিৰমুৱা কৰি বাখিব।

৯। ওৰা-চটা . ওৰাত থিয় হৈ হাত মাৰি এক হাত বুকুৰ সমানে দাঁতিত বাহিৰমুৱা কৰি বখাই লগে লগে ভৰিও ঘূৰাই ব'ব।

১০। উৰা-চটা : সাধাৰণ থিয় হোৱা অৱস্থাবপৰা দাঁতিত ওপৰৰপৰা জলক মাৰি আনি কাতি হৈ ব'ব। হাত 'জল-ওপৰ' হ'ব।

১১। মোৰোপা : ওৰাত থিয় হৈ হাত ওপৰৰ দাঁতিৰপৰা পকাই আনি ক্ৰমে বিপৰীত গেবোৱাত বহি ব'ব। আনখন হাত বুকুত বাখিব।

১২। খব° দুই হাতৰ তলুৱা আগফালে মাটিত খপকৈ পাৰি গা সমান আৰু পোন বাখি ভৰি দাঙি খব মাৰিব।

১৩। জুটি-খব° খবৰ অৱস্থাপৰা ওলটাই থিয় অৱস্থালৈ আহিব।

১৪। কাছ-বাক্ : দুই ভৰি কৰঙনত তুলি, আগলৈ মাটিত বুকু দি পাৰি, দুই হাত মুঠি মাৰি দুইফালে দীঘলকৈ মাটিত খেলাই, মুখখনো কাতি কৰি মাটিত পাতিব। কৰঙন দুটা মাটিত লাগি থাকিব লাগে, নালাগিলে বায়নে গৰকি লগাই দিয়ে।

১৫। টুকুৰা-পাক : ওৰাত থিয় হৈ, এখন হাত (পতাক) আগলৈ মেলি আনখন হাত বুকুত বাখি, আকৌ হাত ইখন আগ সিখন পিছ কৰি, দুইখন হাত (পতাক) বুকুৰ সমানে মাটিৰ ওপৰত লম্ব যেন কৰি বাখি এটা ভৰিৰ ওপৰত ঘূৰিব।

১৬। খিঙা-পাক° ঠাইতে এটা ভৰিৰে তাল দি দি হাত দুখন সমানে তললৈ ঠেও দি দি মাৰি ঘূৰিব।

১৭। আঁকল পাক° দুই হাত (পতাক) ওপৰলৈ তুলি (স্বস্তিক কৰি), ওৰাত বহি, পুনৰ থিয় হৈ, এটা ভৰি আগফালে দাঙি আনটো ভৰিৰ ফালে পাক মাৰি ঘূৰি সমুখে ব'ব। আকৌ আনটো ভৰি তুলি পাক মাৰিব।

১৮। শাৰী-পাক দুই হাত (পতাক) বা বিচনিৰ সমানে বাহিৰমুৱা কৰি বাখি একে শাৰীতে পাক মাৰি ব'বগৈ।

১৯। কাতি পাক ওপৰৰটোৰে একে, মাথোন হাত দুখন কতীয়াকৈ ল'ব লাগে।

২০। গেৰি-পাক এটা ভৰি দাঙি সেই ফালৰ হাতখন (মুগশীষ) মূৰৰ সমানলৈ দাঙি আনখন হাত (মুগশীষ) কঁকালৰ সমানে বাখি পাক মাৰিব। পুনৰ আনটো ভৰিৰে কৰিব।

২১। চেৰেকি-পাক : দুই হাত সমানে বৃত্তাকাৰে ঘূৰাই কোবোৰে শাৰীত পাক মাৰি ব'ব।

২২। উৰা-চেৰেকি পাক ওপৰৰটোৰে একে, মাথোন ঘূৰোতে দুই ভৰিৰে জপিয়াব।

২৩। উৰ পাক কাতি-পাকৰ দৰেই, মাত্ৰ হাত তলে মাটিত লাগোঁ লাগোঁ হ'ব লাগে।

২৪। উৰ-পাক-টুকুৰা : উৰ-পাক দি টুকুৰা পাক (ওপৰত চাওক) মাৰিব।

২৫। ঠেং বেলা টুকুৰা পাক এটা ভৰি নিজ ঠাইতে বাখি ইটো ভৰি মেলি মেলি দুই হাত চেৰেকি-পাকৰ দৰে মাৰি ঘূৰিব।

২৬। আঠু লল : আঠু কাটি এখন হাত পেটত দি আনখন ওপৰলৈ তুলি ক্ৰমাৎ শিৰে সৈতে পিছফালে মাটিত লগাবগৈ, মাটিত চিত কৰি পাৰিব।

২৭। খিন্ন-লল : ভৰি মেলি বুকুত হাত যোৰ কৰি বৈ ক্ৰমাৎ পাছফালে হাউলি মূৰ মাটিত লগাবগৈ, হাতো মাটিত পেলাবগৈ।

২৮। কাতি-জল : থিয় অৱস্থাৰপৰা এখন হাত দাঁতিৰ মাটিত লগাই, ইখন হাতো মাটিত লগাবগৈ। ভৰি কিন্তু একে ঠাইতে থাকিব। ঘূৰি ঘূৰি গৈ থাকিব পাৰে।

২৯। উৰা-জল : দুই হাত মাটিত চিত কৰি পেলাই, লাহেকৈ দুই হাত মাটিৰ লম্বভাৱে থিয় কৰি হাতেৰে খোজ কাটিব।

৩০। চলমা এখন হাত ডিঙিৰ কাষলৈ চপাই, আনখন হাত অলপ দাঁতিলৈ পেলাই তলমুৱাকৈ মেলি লবাই লবাই আগ বাঢ়িব। দুই ভৰি নিজ নিজ হাতৰ সমানে যাব।

৩১। হাড়-ভগা এটা ভৰি আঠৰ ওপৰলৈ দাঁতি আন দাঁতিলৈ মাৰি দুই হাত (পতাক) বুকুৰ সমানে আনফালে মাৰিব। এনেকৈ মাৰোঁতে হাড়ৰ শব্দ হ'ব লাগে।

৩২। হাত-পকোৱা এক হাত কঁকালত ৰাখি আনখন হাত তাৰ সমানে বৃত্তাকাৰে মাৰিব। পিছত দুই হাত পকাব।

৩৩। পানী-সিঁচা দুই ভৰি লগা লগিকৈ সমান ৰাখি আগফালে হাউলি হাত তলমুৱাকৈ সমানে আগত ৰাখি (দোলা) দুইফালে বাউসিৰ সমানে ৰাখিব। চকু, গা লগে লগে যাব।

৩৪। যাঁতনি সোঁ হাত (সন্দংশ) বুকুত ৰাখি, বাঁও হাত চোঁচা মাৰি (পতাক) সোঁ ফাললৈ বুকুৰ সমানে দি, বাঁও ভৰি সোঁৰ পিছলৈ দি, পুনৰ বাঁও ভৰি আগৰ ঠাইলৈ আনি, তাৰ গেৰোৱাৰ ওপৰত বহিব। পুনৰ আনফালে কৰিব।

৩৫। পচলা-ভোলা কঁকালত হাত দি দুই ভৰি লগা লগিকৈ সমানে ৰাখি কঁকালত কঁকালৰ ওপৰৰ অংশ বৃত্তাকাৰে ঘূৰাব।

৩৬। কঁকিলা-খোঁচা° সোঁ হাত (সন্দংশ) বুকুত ৰাখি, বাঁও হাত বাহিৰমুৱা কৰি, ওৰাত বহিব, পুনৰ উঠি বাঁও হাত সোঁ ফালে লয়েৰে সোঁ দাঁতিলৈ আনি গা তাক কৰি ব'ব।

৩৭। তমাল-মোচৰা ৬৭ পৃষ্ঠাত আউনীআটিৰ চালনী-সৰকা চাওক।

৩৮। ভেলটুপি° ৬৭ পৃষ্ঠাত আউনীআটিৰ ভেলটুপি চাওক।

৩৯। ম'ৰাই-পানী খোৱা : ৬৭ পৃষ্ঠাত আউনীআটিৰ এই আখৰা চাওক।

৪০। কামি টমা। মাটিত লগাই ভৰি আগলৈ কৰি বহি সোঁ হাতেৰে সোঁ ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি পিছ ফাললৈ নি হাত-ভৰিৰ মাজে মূৰ সৰকাই ইটো ভৰিৰ তলে হাত-ভৰি আগৰ অৱস্থালৈ আনিব।

৪১। থহকি : ওৰাত বহি দুই হাত বাহিৰ ফালে জলক মাৰি দুই ভৰিৰে জাপ মাৰি, একতীয়াহৈ, সোঁ হাত আৰু সোঁ আঁঠু মাটিত পেলাই, বাঁও ভৰি চোঁচবাই ঘূৰি ওভতমূৰে বৈ আগৰ দৰে কৰিব।

৪২। আঁঠুৱা : আঁঠু দাঁতি লৈ তাক কৰি বহি এক হাত (কৰ্তব্যীমুখ) আগলৈ

কৰি লগে লগে সেই ফালৰ আঁঠু মাটিৰ ওচৰ কৰি, আকৌ আন হাত আন আঁঠু সেইদৰে টপ্, টপ্ কৰে ভাঁজ কৰিব।

৪৩। ছত্ৰাৱলী : আঁঠুৱা দি দুই হাত আগলৈ মাটিত পেলাই ভৰিবে আনটো ভৰি সাথটি জাপ মাৰি সাধাৰণ অৱস্থালৈ আহিব।

৪৪। বাঘ-জাপ : হাতেৰে জলক মাৰি ভৰি দুটা পাছফালে তপিনাত লগাকৈ মাৰিব।

শ্ৰীবোৰেখৰ শইকীয়া বায়নে কয় মাটি আখৰা চৌষষ্ঠিখন। তাৰে ওপৰত দিয়াৰ বাহিৰেও ওৰাত-জাপ, ভেঁকোলা-জাপ, সৰুখলৈ চটা, কতীয়া চটা, মতা-পাক, মাইকী-পাক (‘গালি নাচ’ চাওক), এটীয়া ভৰিৰ পাক, হাত-সলোৱা, গেৰোৱা চোৱা, বুকু চোৱা, চিটিকা, কেটেলা আদি আছে।

জকজব ল’ৰাক নাচ শিকাবলৈ ধৰোতেই বায়নে আৰম্ভণিতে এইটি আখৰা কৰায় চিত হৈ মাটিত পৰি, সোঁ গাল কাঠিকৈ মাটিত পেলাই, হাত দুখন বাহুৰ সমানে পোনকৈ মেলিব, ভৰি দুটাও সমানে বহলাই মেলি আঁঠুৰ তলছোৱা চপাই আনি গেৰোৱাত লগাব। ইয়াতে বায়নে হাত বা ভৰিৰে নটুৱাব বাহুৰপৰা তপিনালৈ হেঁচিব।

আউনীআটি সত্ৰৰ মাটি-আখৰা : টক্কেখৰ বায়নৰপৰা আউনীআটি সত্ৰৰ মাটি আখৰাৰ বিৱৰণ লোৱা হৈছিল ১৯৫৭ ছনতে।

১। কাছ-বাঞ্চ : লেপেটা কাটি বহি, দুই ভৰি বিপৰীত দুই কৰঙনত তুলিব। এতিয়া আগলৈ হালি বুকু-পেট-কৰঙন মাটিত লগাই পৰিব, দুই হাত মুঠি মাৰি দুফালে মাটিত লগাই পেলাব, মুখ কাতি কৰি মাটিত কাতি কৰি পেলাব। সাধাৰণতে প্ৰথম অৱস্থাত কৰঙন মাটিত লাগি নাথাকে। বায়নে ভৰিৰে গৰকি মাটিত লগাই দিয়াৰ পিছত শিৰ্কাখীয়ে লগাব পৰা হয়। এইটো কৰিব পাৰিলে ওৰা-চটা আদি অতি সহজ হৈ পৰে।

২। মেছু-ভঙা : তললৈ মূকৈ উৰুৰি হৈ পৰিব। দুই ভৰিৰ গেৰোৱা মূৰে মূৰে লগাব, এনে কৰাত দুই আঁঠুত ভাঁজ হ’ব। কিন্তু আঁঠু মাটিত লাগি থাকিব। হাত দুখন চিত কৰি আগফালে মাটিত পেলাব। মূৰটো ক্ৰমাৎ ফেঁট তুলি সমস্ত শৰীৰটো মেছু-ভিৰীয়া কৰিব।

৩। বৈঠকী আঁঠু-ভৰি শুঙা : লেপেটা কাটি বহি কৰঙন কলাফুলৰ কাষ ভাগ মাটিত পেলাই দুই ভৰি-তলুৱা জোৰা লগাব। (সাধাৰণতে প্ৰথম অৱস্থাত ঠেঙৰ কাষ-ভাগ মাটিত পেলাই বহা টান, বায়নে দুই ভৰিৰে গৰকি এই অংশ মাটিত লগাব।) হাতৰ তলুৱা দুখন দুই ভৰিৰ আগত উৰুৰি কৰি পেলাব। এতিয়া নাকেৰে দুই ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলি শুঙিব।

৪। হাৰ-ঝোচৰা : লেপেটা কাটি বহি কৰঙন-কলাফুলৰ কাষ-ভাগ মাটিত পেলাই দুই ভৰি-তলুৱা জোৰা লগাব। এতিয়া শৰীৰৰ ওপৰ ভাগ পিছফালে পোনে পোনে মাটিত পেলাই দুয়ো ফালে আঁঠুত লগালৈকে লবাব।

৫। চালনী-সৰকা : বাঁও হাতেৰে সোঁ হাতৰ মুঠিৰ ধৰি, সোঁ হাত মাটিত পাৰি, শৰীৰ তলমুৱাকৈ খেদু-ভিৰীয়া কৰিব। এতিয়া দুই হাতৰ মাজেদি মূৰটো সৰকাই সমস্ত শৰীৰ লুটিয়াই উবুৰি কৰি পুনৰ প্ৰথমৰ অৱস্থালৈ আনিব। পুনৰ সোঁ হাতেৰে বাঁও হাতৰ মুঠিৰ ধৰি একেভাৱে অশুশীলন কৰিব।

৬। মৈৰা-পানী-খোৱা : চিত হৈ দীঘল দি পৰি বাঁও হাত কঁকালৰ ওচৰৰ মাটিত আৰু সোঁ হাত বুকুৰ কাষৰ মাটিত দি, দুই ভৰি সমানে ওপৰলৈ তুলি মাটিৰ ওপৰত লম্বভাৱে পৰাকৈ থিয় কৰিব। মূৰ কাতিৰকৈ মাটিত লগাব।

৭। অঙঠা-সৰকা : ভৰি দুখন সমানে লগালগিকৈ আগলৈ মেলি মাটিত বহিব। পোনতে সোঁ হাতেৰে সোঁ ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি, বাঁওফালে কাতি হৈ উবুৰি হৈ মূৰটো হাত ভৰিৰ অঙঠাৰ মাজেদি ভিতৰফালে সৰকাই ওপৰলৈ চিত হ'ব, বাঁও ভৰিটো অঙঠাৰ মাজে সৰকাই আগৰ অৱস্থালৈ আহিব। দ্বিতীয়তে, বাঁও হাতেৰে বাঁও ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি ওপৰৰ দৰে কৰিব। কিন্তু ইবাৰ পাকবোৰ ওলোটা হ'ব।

৮। কেঁচুশৰীয়া : ভৰি দুখন সমানে লগালগিকৈ আগলৈ মেলি বহিব। দুই হাতে দুই ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি তপিনাৰ ওচৰলৈকে টানি আনিব। তাৰ পিছত দুই আঁঠু কাষলৈ নি মাটিত লগাই, শৰীৰৰ ওপৰ ভাগেৰে পিছফালে শুই দি, মূৰ ইকাতি-সিকাতি কৰি লগে লগে বাহু-ভাগ মাটিত লগাব।

৯। দুই হাতে অঙঠা-সৰকা : ভৰি দুখন সমানে লগা লগিকৈ আগলৈ মেলি বহিব। দুই হাতে দুই ভৰিৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি (ইয়াতে আঁঠু ওপৰলৈ ভাজ হ'ব) আৰু তপিনাৰ ওচৰলৈ আনিব। শৰীৰৰ ওপৰ ভাগেৰে পিছফালে শুই দি, মূৰ আৰু ভৰি মাটিত ৰাখি শৰীৰৰ মাজ ভাগ ওপৰলৈ দাঙিব, আৰু যেই কোনো একালে হাত ভৰিৰ মাজে সমস্ত শৰীৰ সৰকাব।

১০। ডেলটুপি : তললৈ মূ' কৰি দীঘল দি পৰি দুই হাত দুই কৰঙনৰ তলত ৰাখিব। দুই ঠোঁ লগালগিকৈ ওপৰলৈ তুলি আনি দুই ভৰিৰ আগ মূৰত লগাব।

১১। ৰাঘ-জাঁপ : সমানভাৱে থিয় হৈ হাত দুখন শৰীৰৰ কাষত সমানে ৰাখিব। এতিয়া খিতাতে কাতি হৈ লগতে হাত দুখন (পদ্মকোষ) ওপৰলৈ তুলি সোঁ ভৰিত ভিৰ দি বাঁও ভৰি দাঙি, দুই হাত আঁতৰ কৰি ৰাখি ৰ'ব।

১২। দুই ভৰিৰ বৈঠকী লল : ভৰি দুখন আঁতৰা-আঁতৰি কৰি থিয় হ'ব। এতিয়া দুই হাত বুকুত ঘোৰ কৰি, লাহে লাহে একালে গেবোৱা দাঙি তললৈ বহি যাব।

১৩। এহাতে দিয়া আঁঠু-লল : আঁঠু কাটি এখন হাত (সন্দৰ্প) পেটত ৰাখি, আনখন হাত (সন্দৰ্প) ওপৰলৈ তুলি ক্ৰমাৎ শিবে সৈতে পিছফালে মাটিত লগাবগৈ। হাত পিছফালে মাটিত চিত হৈ পৰিব।

১৪। দুই হাতৰ থিয়-লল : থিয় হৈ দুই হাত (পতাক) ওপৰলৈ তুলি

ক্রমাৎ শিবে সৈতে পিছফালে মাটিত লগাবগৈ। হাত পিছফালে মাটিত চিত হৈ পৰিব।

১৫। এহাতে দিয়া থিয়-লন। থিয় হৈ এখন হাত (সন্দংশ) পেটত ধৰি, আনখন হাত (সন্দংশ) ওপৰলৈ তুলি ক্রমাৎ শিবে সৈতে পিছফালে মাটিত লগাবগৈ।

১৬। দুই হাত সাবটি ধৰা থিয়-লন : দুই হাতে দুই হাতৰ বাহুত সাবটি ধৰি (নিষধৰ দৰে) ক্রমাৎ শিৰ পিছলৈ নি মাটিত লগাবগৈ।

১৭। ওপৰলৈ ঠেং কৰি দুই হাতে খোজ কাটি বোৱা উৰ্ব-লন দুই হাত মাটিত চিত কৰি, লাহেকৈ দুই ঠেং মাটিত লম্বভাৱে থিয় কৰি, হাতেৰে খোজ কাটিব।

১৮। চিত খৰ দুই হাত সমুখৰ মাটিত খপ কৰি চিহ্ন কৰি থৈ আগলৈ খৰ মাৰি ব'ব।

১৯। ওলটো খৰ চিত খৰৰ এই অৱস্থাপৰা আকৌ পিছলৈ লুটি খৰ মাৰি থিয় অৱস্থালৈ আহিব।

২০। কাতি খৰ : এখন হাত কাষৰ মাটিত খপ কৰি চিত কৰি পেলাই কাষৰলৈ খৰ মাৰি আনখন হাতত ভিৰ দি থিয় হ'ব।

২১। দুই হাতেৰে ডুম্বি-লন : দুই ভৰি লগালগিকৈ সমানে বাখি থিয় হৈ, দুই হাত লগা লগিকৈ মূৰৰ ওপৰলৈ তুলি, লাহে লাহে পুনৰ আগলৈ আনি মাটি আৰু ভৰিৰ আঙুলিৰ আগ ছুৰ।

২২। সমান ওৰা : দুই গেবোৱা লগা-লগি কৰি ভৰি ফোটাকৈ বহি, বুকুত হাত দুখন যোৰ কৰিব।

২৩। দুইফালে কাতি ওৰা দুই ভৰি আতৰাই থিয় হৈ দুই হাত লয়েৰে তুলি একাষলৈ কাতি হৈ থিয় দি ব'ব। চকু লগে লগে যাব।

২৪। বেং জাপ হাতৰ আঙুলি বেঙৰ ঠেঙৰ দৰে মেলি মাৰ্জিত থাপি, বহি লৈ, দুই ভৰি সমানে তুলি জাপ মাৰি হাতৰ ওপৰত ভিৰ দি ব'ব।

২৫। দুই হাতৰ আজৈ ভৰি নি সবকোৱা লনৰ দৰে দুই হাত মাটিত চিতকৈ থাপি ভৰি দুটা মাটিৰ ওপৰে সম্পূৰ্ণ আগলৈ মাৰি পঠিয়াব। পুনৰ ভৰি পিছলৈ মাৰিব।

২৬। পৃথিৱী জাপ লন (সাধাৰণ লন) দুই হাত মাটিত থাপি ভৰিৰ আঙুলিৰে মাথোঁ মাটি ছুই খৰীৰ লাহে লাহে আগলৈ দি কেট তুলিব।

২৭। উঠাল-জাপ : দুই হাত মুঠি মাৰি এটা মুঠিৰে আন হাতৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি, ক্রমে বুকুত আৰু কৰঙৰ চুকত পৰাকৈ দুই হাত মাৰি মাৰি, দুই ভৰি সমানে খপ খপ কৰি পিছফালে তুলি ডগিনাত মাৰিব।

২৮। টুকুৰা জাপ দুই হাত (সন্দংশ) অঞ্জলি কৰি বুকুত থিয় কৰি লগালগিকৈ ধৰি দুই ভৰি সমানে খপ খপ কৰি পিছফালে তুলি ডগিনাত মাৰিব।

তাৰ পিছত আগলৈ জপিয়াই গৈ, সোঁ ভৰি আগ কৰি বাঁও হাতে কাতি হৈ ত্ৰিভঙ্গ হৈ ব'ব, সোঁ হাত (বংশী হাত) আগফালে কঁকালৰ সমানে আৰু বাঁও হাত (বংশী) বুকুৰ সমানে আগত ৰাখিব। *

২৯। হনুমান-সঙ্গ : সোঁ ভৰি আগলৈ কৰি, দুই হাত মুঠি মাৰি, এখন হাতেৰে আনখনৰ বুঢ়া আঙুলিত ধৰি আগলৈ মেলি, ক্ৰমাৎ বাও ভৰিৰ ওপৰত বহিব, আকৌ উঠিব। আনফালেও কৰিব।

৩০। শালিকী-চিপ সমানভাৱে থিয় হৈ সোঁ ভৰি-গেৰোৱা তুলি কাতি কৈ ভাজ কৰি সোঁ হাত (পদ্মকোষ) কঁকালৰ সমানলৈ লয়েৰে তুলি, বাঁও হাতে (পদ্ম) বাঁও ফালে মূৰৰ সমানলৈ তুলি, সোঁ হাতলৈ জাপ মাৰি হাত গাবপৰা আতৰাই বব। *

৩১। জুটি : ই এক পাদচালনাৰ ৰীতি, লগতে লয়েৰে দুই হাতেৰে (পদ্ম) চমক দি, বা মাটিৰ সমান্তৰালে আগত ভ্ৰমাই, বা আন ধৰণেও লাহ দিব পাৰে।

৩২। ভেৱাই ইও এক পাদচালনাৰ ৰীতি, লগতে হাত বিভিন্ন লয়েৰে দিব পাৰে।

৩৩। সমান-চটা সমানে থিয় হ'ব। হাত (পতাক) ওপৰলৈ তুলি চমক দি সোঁ ভৰি আতৰাই, ঘূৰাই, সোঁ ভৰি আগ আৰু বাঁও ভৰি পাছ কৰি ব'ব, সোঁ হাত চকুৰ ওপৰলৈ (চকু যাব তালৈ) বাঁও হাত কঁকালৰ সমানে ব'ব। দুই হাত বাহিৰলৈ মুঠৈ ব'ব। আকৌ আগৰ অৱস্থালৈ আহিব। একেমতে বাঁও ফাললৈও কৰিব।

৩৪। কাতি চটা কাতি হৈ সমানে থিয় হ'ব। বাকীখিনি সমান চটাৰ দৰে।

৩৫। জলা পাক : সমানভাৱে থিয় হোৱা অৱস্থাপৰা সোঁ ভৰিৰে আগলৈ জাপ মাৰি বৈ, বাঁও ভৰি পাছফালে মাটিৰ ওপৰলৈ দাঙি, আগলৈ গা ভাঁজ কৰি, দুই হাতে চমক দি, বাঁও হাত চকুৰ ওপৰলৈ কৰি ৰাখিব। থিতাতে ঘূৰি আগৰ ঠাইলৈ আহিব।

৩৬। টুকুৰা-পাক দুই হাতেৰে (সঙ্গত) থিয় জঞ্জলি কৰি বুকুত ৰাখি, দুই ভৰি সমানে খপ খপ কৰি, পিছফালে তুলি তপিনাত মাৰিব আৰু তৎক্ষণাত থিয় হৈ থিতাতে ঘূৰিব এপাক।

৩৭। হাতৰ চমক : হাত দুখন আগলৈ (বুকুৰ ওচৰলৈ) আনি ঘূৰাই লৈ দুই কাষলৈ আঁতৰাই নিব।

৩৮। হাত-কঁপনি : বুকুৰ আগত হাত (পতাক) ওপৰ-তলকৈ ৰাখি লৰাব।

৩৯। সমান হাতৰ ওৰা . সমানভাৱে থিয় হৈ লৈ, দুই ভৰি পথালিকৈ মেলি আঁঠুৰ ভাজ কৰি, দুই হাত (পতাক) বুকুৰ সমানলৈ তুলি মূৰৰ বিপৰীত ঘূৰা কৰি ৰাখিব।

৪০। হাতৰ কুল ওৰা : সমানভাৱে থিয় হৈ লৈ, দুই ভৰি পথালিকৈ মেলি

জাঁঠু ভাঁজ কৰি, দুই হাত (পদ্মকোষ) লগেৰে তুলি, চকুৰ সমানে সমুখত সোঁ হাত, আৰু সমুখত অলপ তলত বাঁও হাত ৰখাব।

৪১। কাঁড় পাক সোঁ ভৰি দাঁতিলৈ মেলি, দুই হাত মূৰৰ সমানে কাষৰত তুলি, সোঁ ফাললৈ চাৰি পাঁচবাৰ ঘূৰি কাতি হৈ ত্ৰিভঙ্গ হৈ বৈ সোঁ ভৰি পাছলৈ দি অলপ কঁজাকৈ বৈ দুই হাত কৰি প্ৰণাম ওপৰলৈ ৰাখিব।

৪২। হাত-পকোৱা : আঠ কাটি বৈ বা ওৰাত দুই হাত চাৰি সংখ্যাটোৰ আকাৰে ঘূৰাব।

ইয়াৰ উপৰি উৰা পাক, উৰা পাক আছে। টক্কেখৰ বায়নৰপৰা পোৱামতে আউনীআটিৰ আখৰাৰ সংখ্যা ইয়াতে সমাপ্ত।

ওজা-পালিৰ শিক্ষা : সন্তালৈ নতুনকৈ ভকত হ'বলৈ অহা ল'ৰা সন্ত্ৰৰ বুঢ়া-ভকত একোজনৰ জিম্মাত দি দিয়া হয়। সেই বুঢ়া ভকতেই ল'ৰাটিৰ পিতৃ-মাতৃৰ স্থান অধিকাৰ কৰে, ল'ৰাটিও সন্ত্ৰহতে বুঢ়াভকতৰ হাত ধৰা আল ধৰাৰ দৰে হয়। তেনে ল'ৰাই ওজাৰ শিক্ষা ল'ব লগীয়া হ'লে সন্ত্ৰৰ এজন ওজাক অধ্যাপক-ৰূপে ল'ব লাগে। বুঢ়াভকতে ল'ৰাজনক (আলধৰা) নি এজন ভাল বৰ ওজাৰ ওচৰত ওজা শিক্ষা কৰিবৰ কাৰণে গতাই দিব। এটা কাঠৰ চৰিঘাত এগুণা তামোল, এগুটি পাণ সজাই, তাৰ ওপৰত এখন গামোচা, গামোচাৰ ওপৰত চাৰি অনা পইছা দি তাৰ ওপৰত এখন কলপাত দি (এয়া অৰ্চনী) অধ্যাপকৰ ফালে আগ বঢ়াই ল'ৰা জনৰ হতুৱাই সেৱা কৰাব। ল'ৰাজনৰ বুঢ়াভকতে অধ্যাপকক ক'ব, “ল'ৰাটিক এপাল পদ শিকাব লাগে”, আৰু ক'ব, “গুৰু-কীৰ্তনতে ল'ৰাটিক তুলিব পাৰিলে ভাল হয়।” অধ্যাপকে “বাক” বুলি শলাগি সেইদিনাৰপৰা ল'ৰাজনক ওজা পালি শিক্ষা দিব। শিক্ষাৰ সময়ো মন কৰিব লগীয়া। সন্ধিয়া দবা মৰাৰ পাছত বহা-ঠাইত গুৰুজনৰ চৰিত-পাঠ চলে, ইয়াকে বহা ঠাই বুলি কয়। বহা ঠাইৰ চৰিত-খলতে কীৰ্তন ঘৰত খোল-তালৰ প্ৰসঙ্গ হয়। এই সময়তেই সকলো ল'ৰাই ঘৰ ঘি শিক্ষা তাকে কৰিবৰ কাৰণে অধ্যাপকৰ বহালৈ যায়, আৰু শ্ৰৱণী-কোবৰ দবা মাৰিলেই সকলো ল'ৰা অধ্যাপকৰ বহাৰপৰা নিজৰ বহালৈ আহিব। এই নিয়মেই সন্তীয়া বিজ্ঞা-শিক্ষা চলি আছে। ওজা তোলাৰ তিনি বা চাৰি দিনৰ আগতে ল'ৰাজনৰ মহলা লোৱা হয়। মহলা লোৱাৰ নিয়ম হ'ল। সন্ত্ৰৰ অধিকাৰৰ ওচৰত সন্ত্ৰৰ মুখ্য ভকতসকল আৰু ওজা-পালিয়ে ল'ৰাজনক ওজা গাবলৈ দিব। যেতিয়া সকলোৱে “ভাল হৈছে” বুলি ক'ব, তেতিয়া ল'ৰাজনক নিৰ্দিষ্ট দিনত ওজা উঠিবলৈ দিব। নহ'লে আৰু কিছুমান দিন ভালকৈ শিক্ষা দিবৰ কাৰণে অধ্যাপকক ক'ব। সন্তীয়া সকলো বিজ্ঞা-শিক্ষাৰ পৰীক্ষা এনে নিয়মেই চলে। (শ্ৰীৰোষেখৰ শইকীয়া)

ওজাৰ বিজ্ঞাৰ ভিতৰত নাচ কৰা, গীত গোৱা, গীতৰ তাল-মান অনুসৰি খুটিতাল বজোৱা আদি পৰে।

সূত্ৰধাৰী লাচ .

সাজ পাৰ : মূৰত সূত্ৰধাৰী পাগ। তাক মোগলাই টুপী বা পাণ্ডুৰি কমলা বাৰীত নোবোলে। কিন্তু এই পাগ দেখাত 'মোগলাই পাগ'ৰ দৰে। তল ভৰপ মূৰত লিপিট খাই কাণৰ তলে কপালৰ ওপৰে সমানে পৰে। ওপৰভাগ গায়নীয়া বা গায়ন-বায়নৰ পাণ্ডুৰিৰ আগফালটো পাছ কৰি বহুৱালে যেনে হ'ব তেনেই অৰ্থাৎ পাছফালে জোঁ এটি পৰেগৈ। কিন্তু ওপৰে শিৰৰ আগৰপৰা পাছলৈ খাল পৰি দুই কাষ সিৰ পাতি থিয় হয়। এই পাগ কৰোঁতে যথেষ্ট মেহনত হয়। আজি কালি মাটিৰে মূৰৰ সাচ এটা কৰি তাত কেন্দু এঠা লগাই তুলাপাত খুৱাই টুপীয়ে ঢাকিব লগীয়া অংশটি ঢাকি লৈ ওপৰত কোৱা তল ভৰপ ক'লা পটিৰে কৰি ওপৰত বগা পটি মেৰিয়াই মেৰিয়াই টুপীৰ ঠগটো কৰা হয়। এইদৰে মেৰিয়াই যাওঁতে বেজীৰে মাজে মাজে গাঁঠি গৈ কেন্দু এঠাবে এঠাই এঠাই গৈ থাকিলে শ্বকোৱাৰ পিছত সি মটমটীয়া হৈ পৰিব আৰু মাটিৰ সাচৰপৰা এবাই আহিব। তলৰ ক'লা পটিত চমুকি খাদি লগাই ধুনীয়া কৰা হয় আৰু আগফালে ঠিক মাজতে ক'লা মণি আদি খুৱাই কলি লগাই দিয়া হয়। তলত পিছফালে বানলৈকে ঢাকি কাপোৰ এখন লোৱা হয়।

ওপৰৰ বৰ্ণনামতে পাগ কৰা ব্যায় সাপেক্ষ, কষ্ট সাপেক্ষ হোৱা বাবে আজি কালি তলৰ ক'লা পটিৰ বাহিৰে আৰু বগা পটি ব্যৱহাৰ নকৰি কাগজ আৰু কাপোৰ তৰপে তৰপে এঠাই এঠাই লগাই পাগৰ ঠগটো কৰি তাৰ ওপৰত ৰূপালী ৰং সানি চৰচকীয়া কৰা হয়। কিন্তু আগৰ বগা পটিৰে কৰাৰ দৰে বস্ত্ৰটি ধুনীয়া আৰু গহীন নহয়।

তথাকথিত মোগলাই পাগ সম্পৰ্কে আমাৰ দুটি প্ৰবন্ধ অনুসন্ধিৎসুকলে চাব পাৰে বিংশ বছৰ (১৯৭১) Journal of the University of Gauhati ত 'The so-called Mughal head gear in art and in use in Assam আৰু নৱম বছৰ (১৯৭১) শাৰদীয় সংখ্যা 'নীলাচল'ত 'মোগলাই পাণ্ডুৰি'।

কাণত উজ্জি লোকা পাৰৰ দৰে ওলমি থাকে।

গাত বগা, আন্ত্ৰনত কোঁচ থকা সূত্ৰধাৰী চোলা। ইয়াৰ ওপৰভাগ চাপকনৰ দৰে, কিন্তু চাপকনৰ দৰে হলো নহৈ গাত লিপিট খোৱা আৰু মাথোন কঁকাললৈকে পৰা হয়।

মুঠিত ৰূপৰ গাম থাক—সোণ-পানী চৰোৱা, বাখৰুৱা।

কঁকালৰপৰা ওলমাই শুধ বগা কপাহী লহঙা।

কঁকালৰ দাঁতিত ৰঙা বা কলপতীয়া শেল আৰু মূৰত ৰঙা বা ৰঙা-কলপতীয়া মিহলি ডাঙৰ ফুল বহা বগা কপাহী টঙালি।

গাত দীঘল মখমলৰ ৰঙাত বগা ফুল ভোলা সূত্ৰধাৰী কাপোৰ দীঘলে দীঘলে জাপি আগফালে দুই মূৰ টঙালিৰ তলে আঁঠুলৈকে ওলমাই আৰু পাছফালে

কাপোৰখনৰ মাজভাগ টঙালিৰ তলতে শেষ কৰি পিন্ধা হয়। দুই ভৰিত জুমুকা।

নাচ সূত্ৰধাৰী ভাওনাৰ ঠাইলৈ অহাৰ লগে লগে আঁৰ কাপোৰ ধৰা, অগ্নিগুড কৰা নিয়ম।

ৰাজনা ১ সূত্ৰধাৰীয়ে প্ৰৱেশ কৰি আঠ পাৰি শিৰ মাটিত লগাই সেৱা কৰে, বাইজে হৰিধ্বনি দিয়ে। কেতিয়াবা সূত্ৰধাৰ প্ৰৱেশৰ আগৰপৰাই প্ৰথম ৰাজনাখন বাই থকা হয়। সূত্ৰধাৰে সেৱা কৰি থিয় হৈ সেই ৰাজনাতে সো হাত বাও ভৰি আগলৈ দি আকৌ বাও হাত সো ভৰি আগলৈ দি আগ বাটি গৈ ভাওনাৰ ঠাইৰ আধাখিনি এৰি থৈ দুই হাত মুৰা ঘূৰিকৈ অলপ নিলগে মাটিত পাৰি, লাহে লাহে প্ৰণামত নাচি পুনৰ প্ৰণাম কৰি ওৰা (মতা ওৰা) ধৰে।

ৰাজনা ২. 'খিনাও'ৰপৰা জলক মাৰি হাত দুখন ওপৰা উপৰিকৈ × আকৃতি কৰি 'খি খি' বোলত হাত কঁপাই আগলৈ গৈ এপাক ঘূৰি আহিব।

ৰাজনা ৩ ওৰা ধৰি উঠি থিয় হৈ হাত এবাৰ একাষে, এবাৰ আন কাষে দি নাচিব। 'ততাক ধেই দাও'ৰপৰা জলক মাৰি পাছলৈ গৈ বৈ যাব। আকৌ জলকত পাক মাৰি ঘূৰি আগৰ ঠাই পাবহি।

ৰাজনা ৪ খৰ নাচ পৰিব।

ৰাজনা ৫ 'ধগা ধগা' বোলত ওজাৰ দৰে বৰাহৰ হাত দি অলপ আগফালে চাপৰি দুই হাত ঘনাই ওপৰা উপৰি কৰি মাৰি আগ বাঢ়িব। আক 'নিধেই ধেই'ৰপৰা জলক মাৰি মতা পাক মাৰি পিছ হুহকিব। ধেতখিতি ৰপৰা পুনৰ আগলৈ যাব।

ৰাজনা ৭ খৰ নাচ পৰিব।

ৰাজনা ৮. 'ধেখিৰ ইখিৰ তাখিৰ ইখিৰ'ত চন্দ্ৰ হাত দি নাচিব আৰু নাচ বাটি যাব 'তাখিৰ খিৰ তাং খিতিত হাত সলোৱা হাত পৰিব 'খিতা জিধেই খিতা ৰপৰা তেৱাৰি পৰিব। 'তাখিৰখিৰ ৰাও খিতিত'ত এটা জলক মাৰি আগলৈ গৈ বহি আগলৈ হাত দি ৰব।

ৰাজনা ৯ বহুত পাকৰ নাচ পৰিব।

ৰাজনা ১০ ১১ ১২ বৰ খৰ নাচ। তেৱাৰি, হাত সলোৱা হাত আদিয়েই বেছিকৈ পৰে।

ৰাজনা ১৩ 'ধগিতা'ত তেৱাৰি, 'ধেই ত্ৰিখি'ৰপৰা বৰাহৰ হাত আদি।

ৰাজনা ১৪ ১৫. খৰ নাচ।

ৰাজনা ১৬ 'জিখিনাক'ত হাত সলোৱা হাত। 'জিখিনাও'ৰপৰা আঠবা—মানুহটো আঠ মাটিত লগাই লগাই কৰ্ত্তবীৰু হাত যিটো আঠ পৰে তাত লগাই লগাই ছেও দিব। তাৰ পিছত খৰ নাচ পৰিব।

ৰাজনা ১৭ খৰ নাচ।

শ্লোকৰ নাচ • নাচ শিকোৱা বায়নজনে শ্লোকটো মুখেৰে গাই আৰু নাচত খেল বজাই থকা বায়ন দুজনে ডাকে খেলত বজায় দুবাৰকৈ আৰু সূত্ৰধাৰীয়ে নাচে। বায়নে শ্লোক গাই থাকোঁতে সূত্ৰধাৰীয়ে নানাচে।

সূত্ৰধাৰৰ নৃত্যৰ পিছত নাটকৰ আন আন পান্সমূহৰ প্ৰৱেশ নৃত্য হয়। এই নৃত্যবিলাকৰ গতি বা বুলন আৰু আন চালনাবোৰ সুকীয়া সুকীয়া। নাচৰ বোলো সেইদৰে পৃথক। যশোদা আদি গোপীসকলে একতালিত, নাৰদে থুকনিত অনুৰবোৰে চুটা তালত প্ৰৱেশ কৰে।

গোসাঁই-প্ৰৱেশৰ নাচ :

প্ৰৱেশ নৃত্যসমূহৰ ভিতৰত প্ৰধান সঙ্গী সমন্বিতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ বা শ্ৰীৰামচন্দ্ৰৰ প্ৰৱেশ-নৃত্য। ইয়াকে কৃষ্ণ প্ৰৱেশৰ নাচ বা গোসাঁই প্ৰৱেশৰ নাচ বোলে। ক'ববাত কৃষ্ণ ভক্তি, মঞ্জৰী নাচ, এনে নামো ব্যৱহাৰ কৰা শুনিছিলো। গোসাঁই প্ৰৱেশৰ নাচৰ বৈশিষ্ট্য হল লালিত্য আৰু গান্ধীৰ্য্য। নাচৰ দুটা ভাগ—বাজনাৰ নাচ আৰু ছোলোকৰ বা শ্লোকৰ নাচ। কৃষ্ণ আৰু ৰামচন্দ্ৰৰ নাচ বাজনা একেই। শ্লোক আৰু তাৰ নাচ মাথোন সুকীয়া। এই শ্লোক প্ৰকৃততে নাচৰ চলিত তালৰে (চুটা আদি) বিভিন্ন বোল। এনে বোল সূত্ৰধাৰীৰ নাচ, গোসাঁই প্ৰৱেশ আৰু গোপী প্ৰৱেশৰ নাচত মাথোন পোৱা যায় ওজা পাৰিৰ চাৰোণো প্ৰায় এই ধৰণৰ বস্ত্ৰ। কৃষ্ণ, ৰামচন্দ্ৰ সূত্ৰধাৰী, গোপী, সকলোৰে নাচৰ ছোলোক সুকীয়া সুকীয়া। আমি ইয়াত উদ্ধৃতি নিদি এই বিষয়ত আমাৰ ই.বাজী প্ৰবন্ধলৈ আঙুলিয়ালো। এই শ্লোকবিলাক কথক নাচৰ কবিতাৰ দৰে। বিষয় বস্ত্ৰ অনুসৰি কবিতা সুকীয়া সুকীয়া হয়। যেনে (শ্ৰীমুৰলী বোঠাৰীৰ সংগৃহীত)

১। মৈ তো আতী ধী মধুৰ ধুন চালোৰে গুমান মেৰে।

সৰ ধৰ গুৰজ মেৰে ডগৰ নকৰ কী ॥

গলহী মেঁ ৰোকে কান।

মাংগে ৰী অনোধে দান ॥ ইত্যাদি

২। জটা জট মথ গংগ খলক কত।

সীস চন্দ্ৰ ললাট খলক কত ॥

ৰঁউ মাল গল শেষ শেষ ধৰ।

পাৰৱতীপতি শিৱ হৰ হৰ হৰ ॥

সঙ্গীয়া নাচৰ ছোলোকবিলাক বায়নে পোনতে মুখেৰে গাই দিয়ে, আৰু তাৰ পিছত খেলত তোলে, ভেতিয়াই সূত্ৰধাৰে (বা গোসাঁয়ে বা গোপীয়ে) নাচে।

সূত্ৰধাৰে নাটৰ সূত্ৰ ধৰি সঙ্গী সহিতে কৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ঘোষণা কৰে। এখন আঁৰকাপোৰ ধৰা হয়। তাৰ লগতে সূত্ৰধাৰী নাচৰ দৰে অগ্নিগডো কৰা হয়। হৰি-ধনি আৰু দবা-কালিয়াৰ শব্দেৰে কীৰ্তন-ধৰ বা বজা মুখৰ হৈ পৰে।

আৰুকাপোৰ আভৰি যায়, আৰু কৃষ্ণ আৰু সংগীসকল প্ৰৱেশ কৰে। সম্ভাৰীসকলে সকলোৱে মাটিত মূৰ লগাই সেৱা কৰে। কথক নাচতো সেই ৰীতি আছিল। মহাৰাজ বিন্দাদিন যেতিয়া মূৰলীধৰ কৃষ্ণ ৰূপে প্ৰৱেশ কৰে, তেতিয়া সকলো দীঘল দি দি পৰিছিল। এতিয়া নৃত্য আৰম্ভ হয়। বাম আদিৰ প্ৰৱেশো একেধৰণেই হয়।

কৃষ্ণৰ সাজ পাৰ : পীত ধুতি, চুটি হাতৰ ক'লা বুকু চোলা আজি-কালি পৃষ্ঠ ঢৰা, ঝঁকালত কাঞ্চী, মূৰত সাচিপাতেৰে কৰা আৰু চাৰিওফালে কল্কি দিয়া এসময়ৰ মণিপুৰী নাচৰ দৰে টালনি বা ফুকুট, তাতে এটা মৰা-পাখি, অঙ্গমালা আৰু নেপুৰ। বামচন্দ্ৰৰ সাজো প্ৰায় একে, পৃষ্ঠ ঢৰা নাই।

কৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ নৃত্যৰ বাহিৰে নাটত বাসৰ নাচ কালিয়ৰ শিৰত নাচ, লনী চুৰিৰ নাচ, ক'সৰ বংগশালাৰ নাচ আদি বিবিধ নাচ আছে। সিবিলাকৰ বাজনা বেলেগ বেলেগ।

গোসাইৰ নাচৰ অন্তৰ্গত ছোলোকৰ নাচৰ শ্লোকবিলাকত য'ত কৃষ্ণৰ কথা আছে, সেয়া কৃষ্ণৰ নাচত আৰু য'ত বামচন্দ্ৰৰ কথা আছে, সেয়া বামচন্দ্ৰৰ নাচত লাগে।

গোপী প্ৰৱেশৰ নাচ

নাটৰ গোপীসকল যশোদা আৰু আন স্ত্ৰী চৰিত্ৰৰ প্ৰৱেশৰ নাচ অতি মধুৰ। গোপীসকলৰ সাজ চালি নাচৰ নটুৱাব দৰেই মাথান ওৰাণা নলয়। নাচৰ দুটা ভাগ—সাধাৰণ বাজনাৰ নাচ আৰু ছোলোকৰ নাচ।

আন প্ৰৱেশৰ নাচ

ৰজা বীৰ, ঋষি মুনি গৰুড ৰাক্ষস, হনুমন্ত জাম্বৱন্ত আদি বানৰ ভালুক, দূত আদিৰ প্ৰৱেশৰ নাচ সুকীয়া সুকীয়া আৰু বাজনাবিলাকো পৃথক পৃথক।

যুদ্ধৰ নাচ

সকলো দৰ্শকৰে গা ৰণজিত ৰণজিত লগা ভাওনাৰ যুদ্ধৰ নাচ বৰ আকৰ্ষক। ধেমু, গদা, ঢাল তৰোৱাল আদিৰে যুদ্ধ কৰা নাচৰ ঠেও থমক বেলেগ বেলেগ। সমদলে কৰা নাচৰো বাজনা সুকীয়া। যুদ্ধৰ বাবে মেলা যতি তালৰ বাজনাও আছে। ধেমুৰ যুদ্ধত গুণ টানি শব্দ কৰিব পৰা কেটেপ ধেমু এটি বিশেষ বস্তু।

ধেমালি আৰু চাহিলি :

নাট্যশাস্ত্ৰৰ বিহিত পূৰ্বৰংগৰ (যম্মাট্যৱস্তৱং পূৰ্বং বংগৱিম্বোপশান্তয়ে কুঞ্জীলৱাং প্ৰকুৰ'ন্তি পূৰ্বৰংগ স উচ্যতে) নিচিনাকৈ ভাওনাৰ আৰম্ভতে ধেমালি (শব্দটো সম্ভৱত 'পূৰ্বৰংগ'ৰ নৱ ৰূপ) বজোৱা হয়। এই ধেমালি বাজনাৰ কামকে জোৰা বা গায়ন-বায়নৰ জোৰা বা গায়ন-বায়নৰ জোৰা উঠা বোলা হয়।

জোৰাত সাধাৰণ পদ্ধতি খোল লৈ আঠ-দহজন বায়ন আৰু ডোড-ডাল (সক

এবিধ, এসেব ছপোৱা ওজনৰ) লোৱা গায়ন আঠ দহজন যোগ দিয়ে। কিন্তু পুৰণি কমলাবাৰীত আঠে কুৰিজন গায়ন, আঠে কুৰিজন বায়নেৰে কেতিয়াবা জোৰা উঠে। নাটকৰ সূত্ৰধাৰ ওলোৱালৈকে জোৰাৰ কাম চলি থাকে। জোৰা ভাওনাৰ ঠাই (কীৰ্তন গৃহৰ বা বতাব মাজৰ ঠাইখিনি) প্ৰৱেশ কৰোঁতে অগ্নিগড কৰা আৰু আৰিয়া ধৰাৰ নিয়ম পূৰ্বেপৰা আছে। অগ্নিগড কৰোঁতে ধেমুৰ বা মেহৰাজিৰ আকৃতিৰ এডাল কাঠত কেইবাগছো (৯, ১২, ১৪, এনে সংখ্যাৰ) শলিতা পুতি তোৰণৰ দৰে ধৰা হয় আৰু তাৰ তলে গায়ন বায়ন প্ৰৱেশ কৰে। দুজন মানুহে দুগছ আঁৰিয়া হাতত লৈ গায়ন বায়নৰ আগে আগে ছেৰে ছেৰে খোজ চলাই ফুৰে।

জোৰা উঠাৰ আৰম্ভতে হৰি-ধ্বনি দিয়া হয় আৰু লগে লগে জোৰা সোমাই আহে। মঞ্চত বহি একাতি হৈ এখন হাতে বায়নসকলে সেৱা জনায়, গায়নসকলেও থিয় হৈ মূৰ চপৰায়। লগে লগে বহি চাহিনি বা বহা চাহিনি আৰম্ভ হয়। এই সময়ত বায়নহে বহি থাকে, গায়ন থিয় হৈয়ে বয়।

বহা চাহিনি অন্ত পৰিলে বায়নসকলে থিয় হয় আৰু গায়নসকলে গিয় চাহিনিৰ এটি ঘোষা ধৰে। ঘোষাৰ লগত কালি বাজে। লাগ লাগ গায়ন বায়নৰ বাজনাও চলে। থিয় চাহিনিৰ ঘোষাৰ উদাহৰণ

- ১। শঙ্কৰ মাধৱ এ ভৈলা অৱতাৰ।
ইবাৰ কৰিয়ো গুৰু জগত-উদ্ধাৰ ॥
- ২। আতাৰ থান।
দুয়োজনো গুৰু আহি কৰিলা নিৰ্মাণ ॥
- ৩। শ্ৰীশঙ্কৰ (বা মহাপুৰুষ) গুৰুদেৱৰ দুখানি চৰণ হে অভয় চৰণ।
হে বাতুল চৰণ।
কায় বাক্য মনে হেৰা পৰিলো শৰণ ॥
- ৪। বান্ধৱ মাধৱ দেৱ হৰি।
কৰা কৃপা দোষ ক্ষমা কৰি ॥
- ৫। বেহাৰে মধুপুৰ কামৰূপে বৰপেটা
উজানে কমলাবাৰী স্থান ভৰ পূৰ ॥
- ৬। হৰি পদ সেৱা নকৰে নিমিস্তে মায়ায়ে বান্ধি ফুৰাৰে।
তাৱত মায়াক নতৰে হৰিত শৰণ নলৱে বাৰে ॥
- ৭। হৰি-নাম বসে বৈকুণ্ঠ প্ৰকাশে
প্ৰেম-অমৃতৰ নদী।
শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰে পাব ভাঙি দিলা
বহে বৈকুণ্ঠক ভেদি ॥
- ৮। হৰি হৰে বয় দোলা ধৰ্মে ধৰে ছাতি।
সেই দোলাত চৰি আসে কোন পুৰুষৰ নাতি ॥

খিয় চাহিনিৰ ঘোষাৰ লগত ‘কীৰ্তন-ঘোষা’ৰপৰা এটি কীৰ্তন গোৱা হয়, কিন্তু তাৰ কেইফাকিমানহে পদ গোৱা হয়। এই পদে সৈতেহে খিয়-চাহিনিৰ বাজনা শেষ হ'লে সেই ঘোষা সামৰা হয়। এই চাহিনিত নাচ নাই। বায়নে খোল অংশত (তান্ত্ৰা ধেগি) গায়নৰ তালবোৰ বাজি থাকে, কিন্তু গায়নে খোল বজোৱা এৰি হাতেৰে সহুখত জলক মাৰে আৰু প্ৰধান এজন, দুজন বা তিনিজন বায়নে বাকী বায়নৰ মাজে মাজে ৪ সংখ্যাটোৰ ওপৰত ঘূৰাৰ দৰে ঘূৰে ভৰি-মান দি। এই গতি দেখিবলৈ বৰ সুন্দৰ হয়। থুকনি তাল পৰাৰ লগে লগে (তানিতি তানি তিতি) গায়নৰ খোলাৰপৰা বায়ন আগলৈ বায় ভৰিৰে মান দি দি। ঘোষা সামৰিলেই ধেমালি আৰম্ভ হয়।

ধেমালি সাধাৰণতে ভাওনাৰ পূৰ্বৰ বস্তু হ'লেও গুৰু তিথিৰ (শঙ্কৰদেৱ, মাধৱদেৱ, বহুলা আতাৰ তিৰোভাৱ তিথি) উপলক্ষ্য কৰি শাওণ মাহৰ ১৫ তাৰিখৰ-পৰাই প্ৰসঙ্গক্ৰমে ধেমালি বজোৱা আৰম্ভ কৰা হয়। সিদিনাৰপৰাই গধূলা তাল খোলৰ প্ৰসঙ্গত আঠ দিন আঠখন ধেমালি চলে—প্ৰথম দুদিন এখনকৈ ৰাগ ধেমালি, তৃতীয় চতুৰ্থত খট প্ৰৱেশ, পঞ্চম দিনা ব. ধেমালি, ষষ্ঠ দিনা গুৰু মৰ্দন সপ্তম ছৌ-ধেমালি, অষ্টম বৰপেটীয়া। তিথি চাৰি দিনীয়াকৈ পালন কৰা হয়। প্ৰথম দিনা (চাউল ভোজনি) পুৱাৰ নামপ্ৰসঙ্গৰ পিছত গুৰু মৰ্দন বজোৱাৰ পিছত বৰগায়নে ৰাগ দিব আঁতৰ আৰু বাকীসকলেৰে অহিৰ ৰাগৰ বৰগীত তিনিটা গাব। শেষৰটি মানচোকত পৰে। সেই গীততে গায়ন বায়নে নাচ কৰিব। বিয়লি প্ৰসঙ্গত ব.-ধেমালি বজোৱাৰ পিছত ঝুম্বা নচুৱাব। গধূলা গুণমালা ভটিমাৰ প্ৰসঙ্গৰ পিছত ছোৰ ধেমালি বজোৱাৰ পিছত মেলা প্ৰৱেশ বজাব। গুৰু তিথিৰ দ্বিতীয় দিনা (ধাপনি) পুৱাৰ নাম প্ৰসঙ্গৰ পিছত গুৰু মৰ্দন ধেমালি বাজিব আৰু তাৰ পিছতে নাহু ভজি নচুওৱা হয়। বিয়লিৰ প্ৰসঙ্গত ৰাগ বেপনি (এবিধ চাহিনিৰ দৰে বাজনা) বজাই অতাই চালি নাচ নচুৱাব। গধূলা গুণমালা ভটিমাৰ পিছত ৰাম ধেমালি বাজনা তাৰ পিছত বৰ প্ৰৱেশ নাচ হ'ব। তৃতীয় দিনা (কীৰ্তন) পুৱা নাম-প্ৰসঙ্গৰ পিছত বৰপেটীয়া ধেমালি বজাব। তাৰ পিছত বাহাৰ নাচ হ'ব। বিয়লিৰ ওজা-পালিৰ প্ৰসঙ্গৰ পিছত ন ধেমালি বজাব। গধূলা তাল-খোলৰ প্ৰসঙ্গত এখন ৰাগ ধেমালি বজাব। নিশা চাৰিপৰীয়াত গা পা ধুই লৈ বৰ ধেমালি আৰু ঘোষা-বাত্ত (ঘোষা ধেমালি) কৰিব পুৱালৈকে। চতুৰ্থ দিনা (ভাঙনি) সমস্ত দিন চৰিত ভোলা হয়, সেইদিনা নিশালৈ তাল খোলৰ প্ৰসঙ্গত ৰাগ-ধেমালিৰ এখন (তাকে সৰু ধেমালিও বোলে) বজাব লাগে। তিনিও গুৰু কীৰ্তনতে এয়ে আৰ্হি।

কমলাবাৰীত ভাওনাৰ আগতে জোৰা উঠি ন-ধেমালি বজায়। সেই ন-ধেমালিৰ শেষত ভাঙনিৰ ‘তিনি তিনি তিনি তিনি’ অংশৰপৰা আৰম্ভ কৰি বাঁয়া আৰু দাইনাৰ সুকীয়া সুকীয়াকৈ একেফালে হাত দি বজাব আৰু এফালৰপৰা আন ফালে হাত নিওঁতে হাত লয়লাসেৰে দিব।

বিহু পৰ্ব ফাকুৱা, বাস, গুৰু-কীৰ্তনৰ বাহিৰে সঙ্গৰ আন অধিকাৰ গোঁসাই সকলৰ তিথিতো ধেমালি বাত্ৰ পৰে। বিহু আৰু ফাকুৱাত গধুলা তাল খোলৰ প্ৰসঙ্গত ছোৰ-ধেমালি বজাব। কিন্তু ভাৱনা পাতিলে ন-ধেমালি বাজিব। বাসত গধুলা তাল খোলৰ প্ৰসঙ্গত ন-ধেমালি বাজিব, লগতেই শঙ্কৰদেৱৰ ‘কেলি গোপাল’ নাটৰ ভাওনা হ’ব। গোসাইসকলৰ তিথিত পুৱা নাম প্ৰসঙ্গৰ পিছত বৰপেটীয়া ধেমালি বজাই অন্তত বাহাৰ নাচ দেখুৱাব, বিয়লি ওজা পাৰ্শ্বৰ পিছত ৰাগ ৰেপণি বজাই চালি-নাচ নচুৱাব। নিশাৰ পাঠ প্ৰসঙ্গৰ পিছত ন-ধেমালি বজাই ভাওনা কৰিব।

ধেমালি মুঠ ১২ খন ° ৰাগ-ধেমালি বা সৰু ধেমালি ২ খন খট প্ৰৱেশ ২ খন, ব-ধেমালি ১ খন, গুৰু মৰ্দন ধেমালি ১ খন, ছোৰ-ধেমালি ১ খন ন-ধেমালি ১ খন (দুটা খণ্ড), ৰাম ধেমালি ১ খন বৰ-ধেমালি ১ খন ঘোষা ধেমালি বা ঘোষা বাত্ৰ ১ খন আৰু বৰপেটীয়া ধেমালি ১ খন।

থিয় চাহিনি মুঠ ২ খন সকলো ধেমালিৰ লগৰ ১ খন, আৰু বৰ ধেমালিৰ লগৰ ১ খন।

বহি চাহিনি বা বহা চাহিনি মুঠ ৫ খন ৰাগ ধেমালি আৰু খট প্ৰৱেশৰ লগৰ ৬ ন, ব-ধেমালিৰ লগৰ ১ খন, গুৰু-মৰ্দন ধেমালিৰ লগৰ ১ খন, ছোৰ ধেমালিৰ লগত বজোৱা ২ খন (নিজা নহয়—সবছৰা চাহিনিৰ এখন আৰু আন যেই কোনো চাহিনিৰ এখন পৰে), ন-ধেমালিৰ লগৰ ২ খন, ৰাম ধেমালিৰ লগৰ ১ খন, বৰ ধেমালি আৰু ঘোষা ধেমালিৰ লগৰ মুঠ ৫ খন, বৰ পেটীয়া ধেমালিৰ ১ খন আৰু সবছৰা (অৰ্থাৎ এজমালি) ৬ খন।

সকলো ধেমালিৰ আগে আগে চাহিনি পৰিব। পোনতে সবছৰা চাহিনি এখন বজাই ধেমালিৰ নিজা চাহিনি মাৰি ধেমালিত ধৰা হয়।

বায়নে ধেমালিত ভৰি মান দি খোল বজায়। এই ভৰি-মান বিভিন্ন পদ চালনাৰ ৰীতি। তাৰে এটা হ’ল তেৱাৰি—(১) পোনতে সো ভৰি আগলৈ ৰাখি, (২) বাও ভৰি সো ভৰিৰ সমানে আগলৈ নি, (৩) সো ভৰি বাও ভৰিৰ পাছলৈ নি, (৪) বাও ভৰি সো ভৰিৰ পাছলৈ নিব। বাকীবোৰৰ নাম পোৱা নগ’ল।

ৰাগ ধেমালি আৰু খট-প্ৰৱেশত মাথোন ভৰি মানেই থাকে। বাকী সাতখন ধেমালিত (ঘোষা-ধেমালি এৰি) ভৰি মানৰ উপৰি বায়নসকলে লানি পাতি, গায়নেও তেওলোকৰ লগতে লানি পাতি টুক টুককৈ ধোজৰে পানী পকুৱা দিব, অৰ্থাৎ ৪ সংখ্যাটো মাটিত লেখি তাৰ ওপৰে ওপৰে ধোজ চলালে যেনে হ’ব তেনে গতিৰে চলিব।

প্ৰতি ধেমালিৰ আৰম্ভতে বায়নে বহি কাত কৈ আৰু গায়নে থিয় হৈ মূৰ চপবাই সেৱা জনায়। ধেমালিৰ অন্তত সকলোৰে সন্মুখলৈ মূৰ ধোৱাই আৰু হাত কৰবোৰকৈ আঁঠু লয়।

গায়ন ৰায়নৰ সাজ : গায়নে মূৰত বগা পাগুৰি (গায়নীয়া), বৰবায়ন হ’লে

ভাতে দুধাৰ বকুল ফুলৰ মালা, গাত বগা চাপকন আঠৰ তললৈকে পৰা, আৰু বগা চেলো থোৰ মৰা চুৰিয়া, বৰবায়নৰ কণ্ঠত জপমালা। দোহৰায়া কম বয়সীয়া বায়েনে চেলো, নলৈ টঙালি মাৰে। গায়নে আঠৰ ওপৰলৈ পৰা চাপকন বা সেই নিচিনা এটি চোলা পিন্ধে বাকী একে। প্ৰথম চাহিনি বজোৱা পৰতে ঘাইদেউৰিয়ে পোনতে বৰবায়ন বৰগায়ন, পিছত সকলো গায়ন বায়নকে ফুল পাত বা বকুল ফুলৰ মালাৰ নিৰ্মালি আৰু চন্দনৰ ফোট পিন্ধায়।

গুৰু ঘাত বৰ ধেমালি, ন ধেমালি, ৰাম ধেমালি, বৰপেটীয়া ধেমালি, ৰাগ ধেমালি আৰু খট প্ৰৱেশৰ আৰু নিত প্ৰসঙ্গৰ এটা এটাকৈ মুঠ ৬টা গুৰু-ঘাত। বৰ ধেমালিৰ ৰাগ সচাৰ বজোৱাৰ আগতে গায়ন বৰাডি ৰাগ দিয়ে। ৰাগৰ পিছত বজোৱা হয় বুলিয়ে বাজনাখনৰ নাম ৰাগ সচাৰ।

ঘোষা ধেমালি ঘোষা ধেমালিক ওপৰ খাপৰ আৰু অতি পৱিত্ৰ বস্তু বুলি গণ্য কৰা হয়। এইখনি ধেমালি শিকাওতেও গোপনভাৱে নিৰলাত শিকোৱা হয়, জাক মানুহৰ মাজত নহয়।

বৰ ধেমালিৰ চাহিনি বজাই বৰ ধেমালিও অন্ত কৰি ঘোষা বাজত ধৰা হয়। পোনতে আৰম্ভণিৰ গা মান আৰু পাঁচখন সচাৰ (নাম প্ৰৱেশৰ সচাৰ) বজাব আঠ কাটি বহি বহি। প্ৰৱেশ সচাৰৰ আগে আগে একোকেটকৈ পাঁচকেট ঘোষা গোৱা হয়—(১) হৰি লৈলো। প্ৰৱেশৰ সচাৰৰ পিছত হাতৰি সচাৰ বজাব একেদৰে বহি।

হাতৰি সঁচাৰৰ হাত সজত বৰ্তমানে তলত দিয়ামতে হাতৰি সচাৰৰ হাত দিয়া হয়।

সচাৰ ১ প্ৰণাম দুই পতাক হাতৰ আঙুলি এৰা এৰি কৰি মুঠিত একেলগ কৰি মুজুৰা দি অৰ্থাৎ পকাই ঘূৰাব।

মোৰোপা দুই পতাক হাতৰ আঙুলি এৰা এৰি কৰি তলুৱাৰ ওপৰত আঙুলি লৰাই লৰাই চলাই এখন ওপৰ আনখন তল আকৌ এখন তল আনখন ওপৰ কৰিব।

মকৰা গুচুৰা। দুই পতাক হাতৰ আঙুলি এৰা এৰি কৰি পকাই পকাই এবাৰ সোফালে সোহাত আনি আৰু তাৰ কিলাকুটিত সন্দৰ্শ বাওহাত কৰি ক্ৰমে ওপৰলৈ তুলি নি বাও আঠৰ ওপৰত ভিৰ দি দুই হাতে জলক মাৰিব সেইদৰে আকৌ বাওফালে কৰিব। আকৌ সেইদৰে সোফালে ঘূৰি কৰিব। আকৌ সেইদৰে সমুখলৈ ঘূৰি কৰিব।

কৰ্তনি। দুই পতাক হাত তলমুৱাকৈ সমান্তৰালভাৱে ধৰি এখন এবাৰ ওপৰ এবাৰ তল কৰি বেগেৰে ওপৰা-উপৰিকৈ বতাহকে কটাৰ দৰে মাৰিব।

নাচ দুই সন্দৰ্শ হাতৰ পিঠি বুকুত দি ধৰিব আৰু দুই কাষৰলৈ আঙুলি পকাই এৰি দিব।

সচাৰ ২ : ভপ দুই পতাক হাত কেৰেপাকৈ ধৰি দুই তলুৱা মুখা মুখিকৈ লগাই উৰ্দ্ধবাহু হৈ মূৰৰ ওপৰত ধৰিব।

জপ : সো সন্দংশ হাত তল বুৱা আৰু বাও পতাক হাত ওপৰ বুৱা কৰি মুখা মুখিকৈ বুকুৰ আগত ৰাখিব। পিছত দুই হাতৰ অৱস্থান বদলাব।

অংশ : দুই পতাক হাত কেৰেপাকৈ, পিঠীয়া-পিঠিকৈ ৰাখি দুই বুঢ়া আঙুলি ঘনাই লৰাব।

কূৰ্ম দুই হাতৰ কনিষ্ঠা তৰ্জনী থিয় কৰি, অৱনত অনামিকা মধ্যমাৰ মূৰ আতৰি থকা বুঢ়া আঙুলিৰ গোৰলৈ হেঁচা মাৰি ধৰি সো হাত তলমূৰে বাও হাত ওপৰ মূৰে কৰি, মুঠিৰ ওপৰত মুখা মুখিকৈ ৰাখিব।

ৰাজা : বাঁও পতাক হাতৰ আঙুলি পকাই ওপৰ মূৰে বুকুৰ আগত ৰাখি সো মুঠিক হাতৰ তৰ্জনী থিয় কৰি তাৰ তলত ৰাখিব। পিছৰ বাৰ হাতৰ অৱস্থা সলনি হৈ বহিব।

সচাৰ ৩ চম্প দুই পতাক হাতৰ আঙুলি পকাই পকাই মুখা মুখিকৈ কঁকালৰ সমানৰপৰা মূৰৰ ওপৰলৈ তুলিব আৰু আতৰা-আতৰি কৰি জলক মাৰিব।

সূৰ্য : দুই অলপদ্ব হাত ফেটেঙা কৰি বুকুৰ আগত সমুখলৈ মূ' কৰি ৰাখি আঙুলি লৰাই ক্ৰমাৎ বহলাই নি জলক মাৰিব।

ৰায় দুই পতাক হাতৰ বুঢ়া আঙুলি আতৰাই মাটিৰ সমান্তৰাল কৰি বুকুৰ একাষলৈ এবাৰ আন কাষলৈ এবাৰ সমানে কঁপাই কঁপাই ওপৰলৈ নিব।

বহ্নি দুই পতাক হাতৰ বুঢ়া আঙুলি আতৰাই থিয় কৰি বুকুৰ সমুখত ওপৰ তল কৰি লৰাব।

হস্তী : দুই হাতৰ কনিষ্ঠা-তৰ্জনী থিয় কৰি, অৱনত অনামিকা মধ্যমাৰ মূৰ আতৰি থকা বুঢ়া আঙুলিৰ গোৰত লগাই সো হাত বাঁও হাতৰ ওপৰত সমানে খুৱাব আৰু মূৰৰ ওপৰত আঙুলি আগ সমুখলৈ কৰি ৰাখিব। আকৌ একে বাঁও হাত সো হাতৰ ওপৰত সমানে খুৱাব।

সঁচাৰ ৪ পাঁজি কটা : সো মুঠিক হাতৰ তৰ্জনী থিয় কৰি বাহিৰমূৰে ওপৰলৈ আঙুলিয়াই আৰু বাও সন্দংশ হাত ভিতৰমূৰে সমুখত মাজৰপৰা পকাই পকাই ক্ৰমে কাষলৈ আতৰাই নিব।

সচাৰ ৫ বটু (ৰায়ল) সমুখৰপৰা সন্দংশ সো হাত ভিতৰমূৰে আৰু বাও হাত বাহিৰমূৰে লৈ উপৰীত দেখুৱাব অৰ্থাৎ সো হাত নাভিৰ ওচৰত আৰু বাঁও হাত বাহুৰ ওপৰত ব'বগৈ।

সচাৰ ৪ আৰু ৫ ত ৰায়নসকল দুশাবী হৈ এজনৰ পিছত এজনকৈ লগা লগিকৈ বহে আৰু খোল বজাওঁতে আগৰ এজনৰ কিছু চাপৰ তেওঁৰ পিছৰজনৰ খোলত পৰেগৈ।

খোল জোৱা : বৰবায়নজনে বহি লৈ এবাৰটা খোল বজায়—ডিঙিত আঁৰ

থাই থকা খোলটোৰ ওপৰত দুফালে দুজনে দুটা খোল সমানে ধৰি থাকে, একাষে দুটা খোল বাঁয়া আৰু দাইনা ওপৰ-মূকৈ বহুৱাই ৰখা হয়, আন কাষেও সেইদৰে থাকে, পাছফালে আগ ফালৰ দৰে তিনিটা খোল ৰখা হয়, মূৰৰ ওপৰত এটা খোল ধৰি ৰখা হয়।

অগ্ৰ বায়নে বহি লৈ সাতটা খোল বজায়—সমুখত তিনিটা, পিঠিত তিনিটা, মূৰৰ ওপৰত এটা।

ঘোষা ধেমালিৰ ঘোষা হাতৰি-সচাৰৰ গা মানৰ আগতে গায়নসকলে তাল মাটিত থৈ কৰযোৰকৈ আঠ কাটি একাকি ঘোষা গায়। গায়নে ঘোষা গাওঁতে বায়নসকল সমুখৰপৰা আতৰি যায়। ঘোষা শেষ হ'লেই গায়নে হাতত তাল তুলি ল'লেই বায়নে আগত দুশাৰী বহি লৈ গা-মানত ধৰে। খোল লোৱাৰ গা-মানৰ পূৰ্বতে একুট ঘোষা গোৱা হয়। খোল লোৱাৰ বাজনাৰ শেষতত তালনি সচাৰ বায়নসকলে দুফালে দুটাকৈ খোল দাইনা ওপৰ কৰি থিয়কৈ বহুৱাই দুই হাতে 'দাও তিনিতিনি' বজাই বাওঁ হাতে 'দাও মাৰি সো হাত ওপৰলৈ খোলা কৰি ৰাখিব। সেইদৰে পিছৰবাৰ সো হাতে 'দাও' মাৰি বাওঁ হাত ওপৰলৈ কৰিব। 'ধিনাঙানা' অংশৰপৰা খোলৰ বাঁয়া দাইনা দুইফালে হাত পেলাই বায়নে বহি বজায়। শেষৰ গা মান, সচাৰ, ভাঙনি, সকলোখিনি বায়নে চাৰিজনকৈ, গায়নে পিছত চৌঘূৰিকৈ এশাৰী হৈ অগা পিছাকৈ ভৰি মান দি বজাব। শেষৰ লনা-ঘাতটি পিছৰ ফালে শাৰীত থিয় হৈ বজাই ধেমালি সামৰিব।

বৰধেমালিৰ ৰাগ-সচাৰৰ পিছতে ঘোষা-ধেমালি আৰম্ভ হোৱাৰ আগতে গায়ন বায়নে আঁঠু কাটি সেৱা জনায়।

১। হৰি লৈলো হৰি লৈলো শৰণ ইবেলি।

মই অধমক পাৰে নেপেলাইবা ঠেলি ॥

২। হে প্ৰাণবন্ধু কৃষ্ণ কৃপাৰ ঠাকুৰ।

অণু এক কৰা দায়া মায়া হোক দূৰ ॥

এই ঘোষা দুকুট বৰাডি ৰাগত গোৱা হয়। ইয়াৰ বাহিৰেও একে ৰাগতে স্থানে স্থানে তলৰ কেইকুট ঘোষা গোৱা হয়

৩। জয় জয় কৃপাময় দেৱ যদুপতি।

ভোমাৰ চৰণে মাৰ্গো অমল ভকতি ॥

৪। হে হে পৰমানন্দ প্ৰভু কৃপাসিদ্ধ।

ভকতি আনন্দ-ৰস মাৰ্গো এক বিন্দু ॥

৫। পতিত পৰিয়া বৈলো এ ভৱ সাগৰে।

পতিত-পাৱন নাম ভৈল কিবা ভবে ॥

৬। অকণ চৰণে মই পাপীক তাৰিয়ো।

পতিত পাৱন নাম সঙ্কল্প কৰিয়ো ॥

- ৭। আত্মৰ ভৈলোহো হৰি বিষয়-বিকলে।
কৰিয়ো উজ্জ্বল মোক চৰণ কমলে ॥
- ৮। হে কৃষ্ণ কৃষ্ণ নাথ কৰা পৰিত্ৰাণ।
তমু নাথ বুৰি আসে নাহিকে গিয়ান ॥
- ৯। নাম ধন দিয়া মোৰে কিনা বনমালী।
দাস পায়৷ বলৱা কমন ঠাকুৰালি ॥
- ১০। নিজ দাস কৰি হৰি মোৰে কিনা কিনা।
আন ধন নলাগয় নাম ধন বিনা ॥
- ১১। জয় জয় বাম কৃষ্ণ শৰণ তোমাৰ।
কৃপাৰ সাগৰ কৃপা কৰা একবাৰ ॥
- ১২। দিয়ে দৰিদ্ৰান পাৰে পলিলো শৰণ।
ভকত জনেৰ ধন তুমি নাৰাষণ ॥

চালি-নাচ :

চালি নাচৰ মূল কি, স্পষ্টকৈ বুজিব নোৱাৰি। মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিগাৰদেৱে ভাগৱতত বৰ্ণিত হৰ মোহনৰ মোহিনীৰ নৃত্যলৈ আঙুলিয়াইছিল “পিন্ধি শাৰী খোন্টাজালি যেন মৈৰা কৰে চালি।” দ্বিতীয়তে, নাৰদ বৈকুণ্ঠলৈ যাওঁতে হেনো ছালিক্য-নৃত্য প্ৰদৰ্শন কৰিছিল। ছালিক্যৰ কথা হৰিবংশত আছে। তৃতীয়তে শ্ৰীকৃষ্ণই বৃন্দাবনত গন্ধ চাৰোতে হেনো এই চালি নাচিছিল (গৃহলৈ ঘূৰি অহা নাচটি বোলে বৰ-প্ৰৱেশ)। চতুৰ্থতে, মহাপুৰুষ মাধৱদেৱে বৰপেটাৰ ৰঙিয়াল ঘৰত বোলে এই নাচকে কৰাইছিল, যিহৰ বাবে ৰজাৰ কটোৱালে সন্ত তালোছ কৰিব লগীয়া হয়। সুবানন্দ কটোৱালৰ আগতো সেই নাচ দেখুওৱা হৈছিল।

শাৰ্ঙ্গদেৱৰ ‘সঙ্গীত-বত্নাকৰ’ত দহপ্ৰকাৰ দেশী-লাস্যাঙ্গৰ বৰ্ণনা প্ৰসঙ্গত চালিব সংজ্ঞা দিয়া হৈছে এইদৰে

কোমল, সন্মিলাসং চ মধুৰং তাল-লাস্ত-যুক্ ॥
নাতিদ্ৰুতং নাতিমন্দং ত্যগ্ৰতা-প্ৰচুৰং তথা।
পাদোক-কটি-বাহুনাং যোগপন্তেন চালনম্ ॥

সন্তৰ চালি-নাচো যেন এয়ে। মণিপুৰৰ মহাৰজা ভাগ্যচন্দ্ৰসিংহই (১৭৬৪-৮৯ ছন) ডেওঁৰ ‘গোবিন্দ-সঙ্গীত-লীলা-বিলাস’ গ্ৰন্থত চালিব সংজ্ঞা দিছে

পেশলন্ত পুৰশ্চৈৱমগশ্চাপি লতাঙ্ঘ্ৰিমে ॥
গতিভঙ্গান্ত চত্বাৰঃ পিধানা ভ্ৰমৰী তথা।
এৱং প্লুতিপিধানা চ তালশ্চৈৱ ত্ৰিমেলকং ॥
ঐভেবাং যত্র যোগঃ স্তাৎ সা চালীতি প্ৰকীৰ্ত্তিতা।

চাৰিপ্ৰকাৰ গতিভঙ্গ (=কৰণ), দুইপ্ৰকাৰ ভ্ৰমৰী (গতি) আৰু ত্ৰিমেলক তাল আদিৰ সংযোগ হ'ল চালি। আজি-কালিৰ মণিপুৰী নৃত্যত চালি হ'ল ভঙ্গিৰ আৰম্ভণ, কিন্তু ভঙ্গিতকৈ চালিহে বেছি সুন্দৰ আৰু জটিল। এই চালিৰ লগত অসমীয়া চালিৰ কোনো সম্পৰ্ক দেখা নাযায়।

মণিৰাম বায়নদেৱৰ মতে চালি নাচ বাৰখন। কিন্তু শুধু চালি আঠখনহে পোৱা যায়, বাকী চাৰিখন হ'ল বজাঘৰীয়া নাচ বা বজাঘৰীয়া চালি নাচ। প্ৰকৃততে চালি নাচৰ ইখন সিখনৰ প্ৰভেদ ৰামদানিতহে, এই ৰামদানি হ'ল নাচৰ আৰম্ভ অংশ, এই ৰামদানিত সূকীয়া সূকীয়া তাল ব্যৱহাৰ কৰা হয়। চালি নাচৰ দ্বিতীয় অংশ হ'ল গীতৰ নাচ, তাৰ লগত একতালি বা পৰিতালৰ গীত গোৱা হয়। গীতৰ নাচৰ পিছত তৃতীয় অংশ মেলা-নাচ। যিবিলাক বৰগীত আৰু অক্লীয়া গীতত গোপীসকলৰ কাৰ্য আৰু তাৰ অমুভূতিৰ প্ৰকাশ আছে, সেইখিনিকে গীতৰ নাচত গোৱা হয়। মন কৰিব লগীয়া যে চালি নাচৰ পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ ৰামদানিক সৰু-ৰামদানি, তৃতীয় আৰু অষ্টম ৰামদানিক বৰ ৰামদানি, চতুৰ্থ আৰু সপ্তম ৰামদানিক কলাকটীয়া ৰামদানি, আৰু প্ৰথম দুখনক হাজোৱলীয়া ৰামদানি বোলা হয়। মাধৱদেৱ কলাকটাত থাকোঁতে তৈয়াৰ কৰা বাবে কলাকটীয়া নামটি হয়, কিন্তু হাজোৱলীয়া নাম কিয় হল, তাৰ কোনো প্ৰবাদ নাই। গডমূৰ সজ্জত হাজোৱলীয়া গীত, হাজোৱলীয়া বাজনা আছে, আৰু হাজোত শিকি অনা বাবেই সেই নাম বুলি কোৱা হয়।

চালি নাচৰ নটুৱাৰ সাজ গোপীৰ সাজ। বজাঘৰীয়া চালি নাচতো একে। খোপা মূৰৰ ওপৰত বান্ধি ওৰোণাৰে ঢাকি মুখখন উলিয়াই ঠুঁটৰিৰ তলত বতিয়াৰে সী গাঁঠি মাৰি দিয়ে। খোপাৰ তলতো তেনে গাঁঠি পৰে। ডিঙিত ফুলৰ মালা। গাত ক'লা মখমলৰ চোলা। তাৰ ওপৰত বাহুৰ ওপৰে পটি মেৰিয়াই আনি কঁকালত পকাই বন্ধা হয়। কঁকালত বডা বুটা তোলা আৰু মূৰত বডা ফুল বহা বগা টঙালি। তলত বগা লছড়া। তাৰ ওপৰত বনকৰা আঁচল বা বিহা দুচলা—আজি কালি কলিকতীয়া ধৰণৰ হৈছে, আগৰ দিনত সিমান ধুনীয়া নাছিল, কলা কাপোৰত চমুকি দি কৰিছিল। ভৰিত নেপূৰ (আজি কালি জুমুকা লোৱা হৈছে গোসাইৰ বাহিৰে আনসকলে)। হাতৰ মুঠিত আৰু বাহুৰ তলত চাৰিপাত বাজু, (বাহুৰ তলত পৰা চোলাত চক্ৰমকীয়া মেৰ থাকিলে বাজু নলয়)। ওন খোপাও ব্যৱহাৰ কৰা হ'ল কেতিয়াবা। বেঙেনাআটিৰ ওৰোণা বগা জালি-কাপোৰৰ—মুখখন ঢাকি ঠুঁটৰিৰ তলত গাঁঠি দি লয়, কিন্তু সমুখৰ ভাগ ওলমি থাকে, বাকী সাজ প্ৰায় একেই। সিসকলে নাচটিক নটুৱা-নাচ বোলে, চালি-নাচ নোবোলে। আউনী-আটিৰ অপ্সৰা নাচৰ প্ৰায় একে সাজ।

বামদানি : আগতে কোৱা হৈছে, চালি-নাচ এখনৰ তিনি ভাগ—গীত নোহোৱা ৰামদানি, এটা গীতৰ আঁতৰ নাচ, আৰু মেলা-নাচ (ইয়াতো গীত নাই)।

ৰামদানি মানে আৰম্ভৰ বাজনা আৰু নাচ। চালি-নাচ, বজাঘৰীয়া নাচৰ বাহিৰেও বুম্বা, নাচু-ভগ্নি আৰু বেহাৰ নাচতো ৰামদানি আছে। সকলো ঠাইতে নাচৰ পূৰ্ণ বৰ্ণনা দিয়া সম্ভৱ নহয়, আমি সেই দেখি তাৰ যত্নও কৰা নাই। মাথোন তলত চালি নাচৰ প্ৰথম ৰামদানিখনৰ পোনৰ আঠখন বাজনাৰ লগৰ নাচৰ অলপ বৰ্ণনা দিলো সত্ৰীয়া নাচৰ ৰচনাৰ ধাৰণা দিবৰ অৰ্থে।

॥ বাজনা ১ ॥ থিয় হৈ বুকৰ আগত হাত ৰাখি নমস্কাৰ। প্ৰথম ‘জিনহ থাক’তে সো ভৰি বাঁও হাত (অলপন) আগ কৰি, এথোজ আগ বাটি, বাঁও ভৰি সোঁ হাত (অলপন) আগ কৰি আৰু এথোজ আগ বাটি মুঠ চাৰি থোজ আগ বাটিব। এই সংখ্যা বেছিও হ’ব পাৰে। মাটিত মূৰ দি সেৱা। খোলৰ বগৰ বা ‘জিনহথাক’ত প্ৰণাম মুঠ হাত ঘূৰাই। মাইকী ওৰা (অৰ্থাৎ পতাক হস্ততে বুঢ়া আঙুলি ভাঁজ কৰি সমুখলৈ) দিব। ‘জিনহথাক মাৰি থাকিব।

॥ বাজনা ২ ॥ হাতেৰে জলক মাৰি প্ৰথম অংশত সোঁ ভৰি, দ্বিতীয়ত বাঁও, তৃতীয়ত সোঁ, চতুৰ্থ অংশত পুনৰ বাঁও ভৰি দাঙি প্ৰতিবাৰ হাত (অলপন) আগলৈ স্তিৰ কৰি ৰ’ব। বাজনাৰ শেষত কতীয়া হৈ হৈ পিছলৈ আহিব, ওৰা ধৰি ৰ’ব।

॥ বাজনা ৩ ॥ ওৰাত বহি হাত (অলপন) সমুখত সোঁ ফালে তিনিবাৰ, বাঁও ফালে তিনিবাৰ লৰাই বহিব। আকৌ তেনেকৈয়ে হাত দি থিয় হ’ব। বাজনা চলি থাকিব।

॥ বাজনা ৪ ॥ আচলতে ইয়াৰপৰাহে ৰামদানিৰ আৰম্ভ। সেই দেখি, এই থিনিৰপৰা বাজনা কেইখনক ভাঙনি বোলা হয়। আগৰ তিনিখন প্ৰকৃততে জোৰণিহে। সেই কেইখন কেয়োখন ৰামদানিৰ পোনতে বাজিব। ওৰাতে হাত (অঙ্গুষ্ঠ কুঁজা পতাক) দুখন বুকৰ সমানে বাঁওখন তল সোঁখন ওপৰ কৰি কঁপাব। ভৰি ওৰাতে চলাব অৰ্থাৎ অলপকৈ দাঙি দাঙি পাৰিব। একে বাজনাতে হাত দুখন সমানে ৰাখি মাটিৰ সমান্তৰাল কৰি লৰাই লৰাই আগলৈ যাব আৰু গিঠি পাক দি ঘূৰি তেনে ধৰণেই পিছলৈ আহিব। সমুখে ৰ’ব। লগে লগে বাজনা ৫ বাজিব।

॥ বাজনা ৫ ॥ সোঁ ভৰি আগ কৰি গা কতীয়া কৰি দুই হাত (অলপন) সমানে সমুখলৈ আগ কৰি, সোঁ হাত আৰু অলপ আগ বঢ়াই দুই হাতে জলক মাৰিব আৰু এথোজ এথোজকৈ পিছলৈ যাব বা আগলৈ আহিব। বাও ফাললৈ ভৰ সলাই পুনৰ একে ধৰণে হাত দি পিছ পাক দি ঘূৰি আগলৈ পিছলৈ যাব। সমুখ হৈ ৰ’ব।

॥ বাজনা ৬ ॥ ওৰাতে ঘূৰি সোঁ হাত (অলপন) ওপৰলৈ দি তললৈ টানি আনিব আৰু ‘থাক’ত বাঁও হাত খৰকৈ তেনেকৈ দিব। তিনিবাৰ এনে কৰা হ’লে সমুখ হৈ ৰ’বহি আৰু লগে লগে ‘ভিন থাক’ত বাঁও হাত (সন্দেহ) তলমূৰে বুকৰ আগত মাটিৰ সমান্তৰালকৈ ৰাখি সোঁ হাত বাঁও ফাললৈ লুটিকৈ সোঁ

ফাললৈ ওলটাই দি ৰাখিব। ‘ভাখতাভাখিত’ত ঠিক তাৰ বিপৰীতটো কৰিব। ‘ধকিতাকধিনাঙ’ত সোঁফালে কাতি হৈ কাতি হিছাপত চটা দি ৰ’ব। ‘থেই ধেই থেই ধেই দাও’ত আগলৈ মাইকী পাক মৰি ‘দাওত আগলৈ গৈ থেনি থেনি তাকত ওৰা ধৰি ৰব। আৰু ‘থেই ধেই ধেই ধেই দাও’ত ভৰি ওৰাতে ৰাখি হাতেৰে (ওৰাত হাত) সোঁফালে লুটি কৰি বাওফাললৈ লৰাই উলটি ৰ’ব।

॥ বাজনা ৭ ॥ সোহাত (অলপদ্ব) বাঁওফাললৈ দি সোঁ ভৰি এথোজ পিছলৈ দিব। আকৌ বাঁও হাত ভৰি একেধৰণে চলাব। এইদৰে পাছলৈ গৈ থাকিব গোটেইখন বাজনাতে। বাজনাখন পুনৰ বজাওঁতে দুই হাত (অলপদ্ব) বাঁওফালে দি সোঁফালে আনি বাহিৰমূৰে ৰাখিব, বাও ভৰি আগলৈ দি এথোজ আগ বাঢ়ি যাব। পিছৰবাৰত সোঁ হাত সোঁ ভৰি চলাব। এইদৰে পুনৰ আগৰ ঠাই পাবগৈ।

॥ বাজনা ৮ ॥ সোঁ ভৰি আগলৈ দি নটুৱাজনে কিছু চাপৰি ‘জেথেনদি তাথেনদি তাথেনদি তাক’লৈ চম্ভৰ হাত (দুই হাত মুখা মুখিকৈ ৰাখি পকাই ওপৰলৈ তুলি) দি ‘ধগি’ত জলক মাৰি সোঁফালে শেষ কৰি সোহাতখন ওখকৈ ৰাখিব। আকৌ বাঁওফালে একে চালনা হ’ব। বাজনাৰ দ্বিতীয় শাৰী বজাওঁতে হাত সলাব অৰ্থাৎ সোঁ হাত (অলপদ্ব) ওপৰমূৰে থিয় কৰি তাৰ নামত বাঁও হাত (অলপদ্ব) ৰাখি লৰাব, সোঁ ভৰি গেলোৱা তুলি তাৰ ওপৰত বহিব। আকৌ বাঁওফালে একে চালনা কৰিব।

ইয়াৰ পিছৰ চালনাখিনি আৰু লেখা নহল কাৰণ লাগিবে পাত বিস্তৰ’।

ৰামদানিৰ শেষৰ ভাঙনিত বাজনা নাচ অন্ত পৰিব। ৰামদানিৰ নাচ অন্ত পৰিলে নটুৱাই অলপ জিৰণি লব বহি। তেতিয়া গায়ন বায়নে গীত জুৰিব।

গীতৰ নাচ : গীত একতাল বা পৰিতালত গোৱা হয়। মন কৰিব লগীয়া, তাল দুখনৰ বৰগীতৰ গা মানৰপৰা নাচৰ গা মান পৃথক। পোনতে বায়নে খোল নৰজোৱাকৈ গায়নে গীতৰ প্ৰথমৰ ধ্ৰুৱত ধৰিব। সেইটি দুবাৰ গোৱা হ’লে তৃতীয় বাৰত ঘাত বাজিব। প্ৰথম দুবাৰ গাওঁতে নটুৱায়ো নেনাচে, বহি থাকে * সোঁ আঁঠুৰ ওপৰত সোঁহাত দীঘলকৈ মেলি ৰাখে, বাঁও ভৰি আঁঠুৰপৰা বুঢ়া আঙুলিলৈকে মাটিত পাৰি আঁঠুত বাঁও হাত লুটিকৈ ৰাখে।

গীতৰ লগত ঘাত বাজিলে নাচ আৰম্ভ হয়। চোকত গীত নপৰে, কিন্তু নাচ চলি থাকে। এই নাচ গীতৰ লগত হ’লেও সি নৃত্যহে, অভিনয় নহয়, অৰ্থাৎ গীতৰ বস্ত্ৰ বুজোৱা হাত দিয়া নহয় বা আন অঙ্গও অৰ্থ বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা নহয়।

মেলা-নাচ গীতৰ নাচৰ চোক শেষ হোৱাৰ লগতে মেলা-নাচ আৰম্ভ হ’ব। মন কৰিব লগীয়া, গা-মানৰ পিছৰ বাজনাখনক সঁচাৰ বোলা হৈছে। গীতত হ’লে এনে বাজনাক ঘাত বোলা হয়, শুদ্ধা নাচত ঘাত বোলা নহয়। ইয়াত মেলা-নাচৰ বাজনা সকলো মিলি মেলা নাচৰ প্ৰথম খণ্ড সম্পূৰ্ণ হয়। দ্বিতীয় খণ্ডত নতুন এখন গা-মান আৰু তাৰ লগৰ আঁঠখন সঁচাৰ বাজিব। তৃতীয় খণ্ডতো সেইদৰে

তাৰ গা-মান আৰু পাঁচখন সঁচাৰ বাজিলে মেলা-নাচ সম্পূৰ্ণ হ'ব। মেলা-নাচো মাথোন নৃত্য। চালি-নাচত খবলুটি নপৰে, সি যুঁহুৰা নাচৰহে বস্তু।

দ্বিতীয় খণ্ডৰ বাজনা গা-মান খেই খেই খিতিতা খেই জিখিনাক খিনাও জিখিৰাতা তিনিতা। তৃতীয় খণ্ডৰ গা মান খেই খিনা খিতিতাক (চাৰিবাৰ)।

সাধাৰণতে এদিনৰ চালি-নাচত মেলা নাচৰ তিনিওটা খণ্ডকে বজোৱা হয় যদিও সকলোখিনি সঁচাৰ বজোৱা নহয়। যিমান বজোৱা হয় তাৰ শেষত তৃতীয় খণ্ডৰ ভাঙনি (শেহৰ) সঁচাৰ মাৰি সামৰিব লাগে। এদিনৰ নাচত বামদানি, গীতৰ নাচ আৰু মেলা নাচ বজালেহে নাচখন পূৰা হয়।

চালি-নাচ নৈমিত্তিক প্ৰসঙ্গৰ নাচ। শৰুৰদেৱ মাধৱদেৱ গুৰু দুজনৰ আৰু বহুলা আতাৰ কীৰ্তনত, অধিকাৰসকলৰ তিথিত আৰু বিশেষ কৰ্ম-কীৰ্তনৰ উপলক্ষ্যত সামৰণিৰ দিনা আবেলি ঘোষা কীৰ্তন প্ৰসঙ্গৰ পিছত চালি নাচ পৰে।

ৰজাঘৰীয়া নাচ

ৰজাঘৰীয়া নাচ চালি নাচৰে প্ৰকাৰভেদ মাথোন বুলি ক'ব পাৰি। সাজ পাৰ সম্পূৰ্ণ একে। মণিৰাম বায়ন মুক্তিযাৰে চালি-নাচ বাৰখন বুলি কৈছিল আৰু এই বিভাজন বামদানি অনুসৰি হৈছিল। চালি নাচৰ বামদানি আঠখন, ৰজাঘৰীয়া নাচৰ বামদানি চাৰিখন। এয়ে সম্ভৱ তেওঁৰ মতে বাৰখন চালি নাচৰ বামদানি। ৰজাঘৰীয়া নাচকে ৰজাঘৰীয়া চালি নাচো বোলে।

চালি নাচ আৰু ৰজাঘৰীয়া নাচৰ পাৰ্থক্য এইখিনিতে যে চালি নাচত গীত ধৰোঁতে বাজনাখিনি তিকুন কৰি অৰ্থাৎ তালৰ হিছাপ ধৰি (ইয়াত চাৰিটা তাল বা ভৰি পৰে, তাক পুৰণি হিছাপমতে পাঁচ চাপৰ পৰা বুলি কয়, অৰ্থাৎ পালচটোৰ শেষৰ সমটোকো চাপৰৰ লগত ধৰে) বজোৱা হয়, কিন্তু ৰজাঘৰীয়া নাচত গীতৰ নাচৰ আৰম্ভৰেপৰা গীত-বাজনা নাচ একেলগে চলি একেলগে শেষ হ'ব। চালি-নাচৰ গীতৰ গা মানত নটুৱাই নানাচে, হাত দি ভৰিৰে তাল ৰাখি থাকে, গীতৰ ঘাত পৰাৰ লগে লগেহে নাচত ধৰে। ৰজাঘৰীয়া নাচৰ গা-মানতো নাচ চলি থাকে। ৰজাঘৰীয়া নাচত জয়ধ্বজসিংহ ৰজাৰ গীতো গোৱা হয় বুলি শ্ৰীৰোষেশ্বৰ বায়নে লেখিছে। আমাৰ 'সঞ্চয়ন'ত তেনে এটি গীত সন্নিৱিষ্ট হৈছে।

আগৰ কালত ৰজাঘৰত দেখুৱাবৰ বাবে নাচ কেইখনমান ঠিক কৰি লোৱা হৈছিল কাৰণে সিবিলাকৰ নাম 'ৰজাঘৰীয়া নাচ' হৈছিল বুলি আমাৰ অনুমান হয়। কথিত আছে, এবাৰ এজন বায়নে নাচ দেখুৱাই কুহুমবুলীয়া যুগাৰ পাগ পিছি ৰজাঘৰত নাচি-গাই বিশেষ সমাদৰ লাভ কৰিছিল। ই কম্পৰ্শেশ্বৰসিংহৰ দিনৰ কথা। মন কৰিব লগীয়া, চালি-নাচৰ বোলৰপৰা ৰজাঘৰীয়া নাচৰ বোল কিছু পৃথক। চালি-নাচৰ ধে (খেহ), দাও, তাও আদি বোলৰ ঠাইত ৰজাঘৰীয়া নাচত ক্ৰমে ধে (খেহ), দাং, তিং (তিন্) আদি পৰিব। ইয়াত যুদজীয়া বোলৰ মিশ্ৰণ ঘটিছে।

বজাঘৰীয়া নাচৰ গীত বন্ধা-বাগত গোৱা হয়, মেলা-বাগত গোৱা নহয়। মূলতে থকা বাগ তালৰ কেতিয়াবা সেই দেখি সলনি কৰি ল'ব লগীয়া হয়। 'দেখু জগত গুৰু কামু আৱত' গীতটি মালছিৰি বাগত ৰূপক তালত, বা জয়ছিৰি বাগত ৰূপগঞ্জল তালত, 'হৰিপদ পেথয়ে নপাৱলি মাই' গীতটি পূৰ্বী বাগত সৰুবিষম তালত গোৱা হয়। 'এ সখী, চলহ বহৰি গোৰী গোকুলে গোহাৰি' ব্ৰহ্মতালত, 'চিস্তিত গোপিনী পেথিয়ে নৈৰাশ' চুটা তালত, 'ওৰে সখী, পেথু পেথুৰে হামাৰি জীৱন-কামু' যতি তালত, 'গোৱাৰিণী কৈছন কলঙ্ক হামাৰি' চাৰিখনীয়া তালত গোৱা বজোৱা নাচ হয়। এই আঠখন তালৰ গীত গোৱা হয় ৰামদানিৰ পিছত। ৰামদানি আৰু গীতৰ মাজত বিৰাম নোহোৱাকৈ নাচ চলি থাকে। ৰামদানিৰ পিছত মেলা নাচ হয়।

বজাঘৰীয়া নাচৰ ৰামদানি চাৰিখন

প্ৰথম, চাৰিখনীয়া তালৰ ৰামদানি।

দ্বিতীয়, যতিৰ ৰামদানি।

তৃতীয়, চুটা তালৰ ৰামদানি। এইখনকে সৰু বিষয়, ৰূপগঞ্জল আৰু বিষম-তালৰ গীতৰ নাচৰ ৰামদানি ৰূপেও বজোৱা হয়।

চতুৰ্থ, ব্ৰহ্মতালৰ ৰামদানি।

বজাৰ দিনত বজাৰ চ'ৰাত বজাঘৰীয়া নাচ হৈছিল। আজি কালি নৈমিত্তিক প্ৰসঙ্গত চালি নাচৰ দৰে এই নাচ হয় আবেলি বেলা।

ঝুমুৰা-নাচ °

মাধৱদেৱৰ সৰু সৰু নাট কেইখনি শঙ্কৰদেৱৰ পূৰ্ণাঙ্গ নাটৰপৰা গঠনত সূকীয়া। সেই নাটকেইখনিৰ এটি সূকীয়া নাম ঝুমুৰা—ৰাস ঝুমুৰা, চোৰধৰা ঝুমুৰা ইত্যাদি। ঝুমুৰা নাচো সেই দেখি মূলতে মাধৱদেৱৰ নাটৰ নাচ বুলি বুজিব পাৰি। বেহাৰ বা বাহাৰ-নাচ যেনেকৈ 'ভোজন-ব্যৱহাৰ' নাটৰ লগত সম্বন্ধ, ঝুমুৰা নাচৰো সেইদৰে 'ৰাস ঝুমুৰা'ৰে সম্বন্ধ লাগে। 'ৰাস ঝুমুৰা'ৰ পাঁচোটি গীতেই এই নাচৰ গীতৰ নাচত ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াৰ বাহিৰেও নাৰীৰ ভাব প্ৰকাশ কৰা বৰগীত আৰু শঙ্কৰদেৱৰ নাটৰ গীতো সেই অংশ নাচত গোৱা হয়, যেনে— "নাগ নাৰী আৱে অৱনত-কায়", "হৰি পদ পেথিতে নপাৱলি মাই", "মোহন বাৱত মুৰবী ৰে কামু" ইত্যাদি।

ঝুমুৰা-নাচৰ সাজ-পাৰত মন কৰিব লগীয়া যে নটুৱাই মূৰত গায়নীয়াৰ দৰে ভাটোঠুটীয়া বগা কাপোৰৰ পাণ্ডুৰি মাৰে, দীঘল চুলি, সৰু খোপা এটি কৰি শিৰৰ ওপৰত পাণ্ডুৰিৰ কাপোৰৰ তালত দিয়া হয়, কিন্তু সি চালি-নাচত থকাৰ দৰে ওখ হৈ নাধাকে। গাভ কটা ফুলৰ (জালি) বুকু চোলা। কঁকালত বগা কাপোৰৰ লছড়াৰ ওপৰত ফুলাম টঙালি। ডিঙিত মতা-মণি এধাৰ। হাতৰ মুঠিত আৰু

বাউসিত বাজু চাৰিপাড। পাৱত নেপূৰ। এই সাজ পাৰ দেখাতে পুৰুষৰ নাচো পুৰুষৰ, কাৰণ, ইয়াত মাইকী ওবা, মাইকী পাক নপৰে, মঙা ওবা, মঙা পাকহে পৰে। বিশ্বাস হয় যে যেতিয়া বৃন্দাবনত বাস নৃত্যৰ আগতে গোপীসকলৰ মাজৰপৰা কৃষ্ণ অন্তৰ্হিত হয় আৰু গোপীসকলে অকল্পিত বিধাত “মই কৃষ্ণ বুলি কৰে ভাৱনা” কবিবলৈ আৰম্ভ কৰে, সেই সময়ৰ কৃষ্ণৰ ৰূপ পৰিগ্ৰহ কৰা গোপীৰ ভাবেই এই নাচত লীলাষিত কৰা হয়। এয়ে বোধ হয় নাচভাগিৰ স্বৰূপ অৰ্থ।

নাচৰ তিনিটি ভাগ—ৰামদানি, গীতৰ-নাচ আৰু মেলা নাচ। ৰামদানি মূঠ চাৰিখন, দ্বিতীয় খণ্ডত দুখনিহে দিয়া হৈছে।

গীতৰ নাচৰ গীতত বন্ধা বাগছে লোৱা হয়—পাহাৰিয়া, সাৰেঙ্গ ইত্যাদি। তদুপৰি সকলো গীততে যতি তালহে বজোৱা হয়। ইয়াত তালখনৰ ৰূপ বৰগীতৰ যতিৰ দৰেই, মাথোন বাজনাৰোৰ নাচৰ কাৰণে কিছু পৃথক। গীত নাচ বাজনা চোক পৰ্যন্ত সমানে চলি থাকে।

মেলা-নাচ দুখণ্ড। এখণ্ড যতি-তালত, আনখণ্ড পৰিতালত বজোৱা নচা হয়। যতি তালৰ শেহৰ দ্বিতীয় ভাঙনিৰ শেষলৈ থকা ‘খেই জিনহা খেনি তাক জিনহা খেনি তাক’ তিনিবাৰ পৰে, প্ৰতিবাৰত নটুৱাই বহা অৱস্থাত দুইখন হাতেৰে হাত দি নাচি থাকিব, অন্তত যেতিয়া ‘খেই জিনহা খেনি তাক’ পৰিব, তেতিয়া নটুৱাই খৰলুটি মাৰিবলৈ দুই হাতৰ তলুৱা সমুখৰ মাটিত পাৰিব আৰু ‘জিনহা খেই খেনতাতা’ত ওপৰলৈ ভৰি চাটি মাৰি লুটি মাৰিব আৰু ‘তাকধেগি তাখিতিতা ধেই’ত পুনৰ বহা অৱস্থালৈ আহি পুনৰ হাত দি নাচি নাচখন অন্ত পেলাব।

ঝুমুৰা নাচ নৈমিত্তিক প্ৰসঙ্গত নচা হয়। গুৰু-কীৰ্তনৰ চাউল ভোজনৰ (প্ৰথম) দিনা আবেলি ওজা উঠাৰ পিছত গায়ন-বায়ন বং ধেমালি বজোৱা আৰু গীত গোৱাৰ পিছত ঝুমুৰা নাচ হ’ব পাৰে। বহুলা আতাৰ কীৰ্তনত একে সময়তে ঝুমুৰা নচুৱাব পাৰি।

নাটু-ভজি .

নাটু ভজি বৃন্দাবনৰ গোপ গোপীৰ নৃত্য। সাধাৰণতে তিনি ঘোৰ (group) গোপ-গোপী উলিওৱা হয়। কোৱা হয় যে বৃন্দাবনত গোপসকল ঘোৰা পাতি স্কীয়া স্কীয়াকৈ নাচিছিল, সেয়ে এই নাচৰ মূল। তিনিঘোৰৰ প্ৰথম ঘোৰাৰ কেয়োজন নটুৱাৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ সাজ। দ্বিতীয় ঘোৰাৰ নটুৱাৰ চালি-নাচৰ গোপীৰ সাজ, মাথোন বিহা বা আঁচল দুচটা নাই। তৃতীয় ঘোৰাৰ নটুৱাৰ হ’ল ঝুমুৰাৰ সাজ।

নাচৰ দুটা ভাগ—ৰামদানি, গীতৰ নাচ। মাধৱদেৱৰ ‘ৰাস ঝুমুৰা’ৰ পাঁচোটি গীত, আৰু ‘সখী হে চলে কান্দু বিবিন্দাবনে’, ‘অব সখী পেখু মদনগোপাল’, এই দুটি গীত গীতৰ নাচত গোৱা হয়। ৰামদানিত থুকনি ভালেৰে আৰম্ভ কৰি চুটাত ধৰি সেই ভালেতে বাজনা শেষ কৰা হয়। গীতৰ নাচ বক্তৃতাল বা পৰিতালত আৰম্ভ

হয়। মূল নাটকৰ তাল (ৰূপক, যতি, খৰমান) ব্যৱহৃত নহয়। তাৰ পিছত জামান, চুটা, চুটকলা, পৰিতাল বাজি গীত আৰু নাচ শেষ কৰে।

গুৰু কীৰ্ত্তনৰ থাপনিৰ দিনা আৰু সত্ৰৰ ভকতসকলৰ মুহূৰ্ত্তৰ পিছৰ দশম দিনা নাম প্ৰসঙ্গ আৰু গায়ন বায়নৰ পিছত দুপৰীয়া নাচু ভঙ্গি হয়।

ভকতৰ ল'ৰাই মাটি আথৰা শিকা ঠেলেট নাচু ভঙ্গি শিকে।

বেহাৰ নাচ (বাহাৰ নাচ)

মাধৱদেৱৰ 'ভোজন ব্যৱহাৰ' নাটৰ নামৰপৰা এইখিনি নাচৰ নাম হৈছে। ব্যৱহাৰ বেহাৰ বেহাৰ, বাহাৰ ('বাহাৰ' শব্দৰ 'ব' ষষ্ঠী বিভক্তি বুলি ভুল কৰি কালক্ৰমত নাচৰ নাম 'বাহা নাচ', বহা নাচ বৰা হৈছে)।

'ভোজন ব্যৱহাৰ' ঝুমুৰাৰ অভিনয়ৰ সময়ৰো (গুৰু কীৰ্ত্তনৰ দিনা নাম প্ৰসঙ্গৰ পিছত) গীতখিনিৰ ল'ত এই নাচখিনিয়েই হয়। নাট কৰোতে পোনতে ৰামদানিখন বজায়, তাৰ পিছত গীতৰ নাচ। তাৰ পিছত সুন্দৰী ওলাই 'প্ৰাতঃ সময়ে' ভটিমাৰে নাট আৰম্ভ কৰে। নাটৰ গীত পৰিলে পুনৰ গীতৰ নাচ দোহৰা হয়।

সাধাৰণতে বিশেষ নৈমিত্তিক প্ৰসঙ্গত এই বাহাৰ নাচ হয়।

পাঁচিশ বিশজন নটুৱাই শ্ৰীকৃষ্ণৰ সাজ পিন্ধি এই নাচ নাচে। বৰগীতৰ ভিতৰৰ খেলানৰ (বৃন্দাবনত শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু গোপবালকসকলৰ খেল বৰ্ণোৱা) গীত হ'ল এই নাচৰ সাহিত্য। নাচৰ ভাগ দুটা ৰামদানি আৰু গীতৰ নাচ। ইয়াৰ ৰামদানিত চুটা তালত আৰম্ভও হয়, শেষো হয়। নাচু ভঙ্গিৰ গীতৰ নাচৰ দৰে ইয়াৰ গীতৰ মূল তাল হয় ৰক্ততাল, নহয়বা পৰিতাল কিন্তু লগতে বহুতোখিনি তালৰ ঘাত সোমাই নাচখন ছন্দোময় কৰি তোলে।

মানচোক নাচ :

মানচোক নাচ মানচোক তালত ঘাইকৈ গায়ন বায়নৰ নৃত্য। গুৰু তিথিৰ চাউল ভোজনিৰ দিনা পুৱাৰ নাম প্ৰসঙ্গ আৰু গুৰু মদন ধেমালিৰ পিছত বৰগায়নে অহিৰ ৰাগ টানিব, ৰাগ দিয়াৰ পিছত এজন বৰ বায়ন আৰু এজন বৰ গায়নে সজ্জাধিকাৰৰপৰা মানচোক বজাবৰ কাৰণে আজ্ঞা ল'ব সজ্জাধিকাৰৰ বহাত, লগতে অধিকাৰ প্ৰভুক কীৰ্ত্তন গৃহলৈ আহিবলৈও জনাব। তেতিয়া সত্ৰৰ ঘাই ঘাই বুঢ়াভকতসকল অধিকাৰৰ লগতে কীৰ্ত্তন গৃহলৈ আহি নিজ নিজ ঠাইত আসন ল'ব। তেতিয়া ভৰালৰপৰা ভঁৰালীয়ে তামোল-পাণৰ এখন শৰাই মানচোকৰ মান ধৰি আগ বঢ়াব। এতিয়া গায়নসকলে অহিৰ ৰাগত "গোৱিন্দ গুণ মন লাগি" একতালি তালত, আৰু "উদ্ধৱ বন্ধু মধুপুৰী প্ৰাণ হামাক" যতিমানত গাই অহিৰ ৰাগতে মানচোকত "কহ মোহে উদ্ধৱ জীউ" গীতটি গাব। শেষৰ এই মানচোকত গীত গোৱাব লগে লগে সমস্ত গায়ন-বায়নসকলৰ নৃত্য হ'ব। গীত আৰম্ভ কৰাৰ

লগে লগে বৰ বায়ন, বৰ গায়নসকলহে কীৰ্তন গৃহৰ দক্ষিণ ফালে থাকিব, দোহৰীয়া গায়ন-বায়নসকল উত্তৰ ফালে বোহাৰ নিয়ম। গীত গোৱাৰ সময়ত বায়নসকলে হাত দিয়ে, জলক, মোৰোপা আদি আখৰাৰ অঙ্গু প্ৰদৰ্শন কৰে। গীতৰ মানচোক তালেই নৃত্যতো পৰে।

বৰ-প্ৰৱেশৰ নাচ :

বেহাৰ নাচৰ দৰে এই নাচো শ্ৰীকৃষ্ণৰ পোছাক পিন্ধা পঁচিশ ত্ৰিশজন নটুৱাই নাচে। কোৱা হয়, শ্ৰীকৃষ্ণই বৃন্দাবনৰপৰা গধূলি গোকুললৈ যুঁবোতে এই নাচ কৰিছিল। ই নৈমিত্তিক প্ৰসঙ্গৰ নৃত্য। মহাপুৰুষ মাধৱদেৱৰ কীৰ্তনত আবেলি বাম ধেমালি বজায় আৰু গধূলি থিয়-চাহিনিৰ ঘোষা আৰু সিদ্ধুৰা বাগ দি গীত গোৱাৰ পিছত বৰ প্ৰৱেশ নাচ হয়।

ওজা-পালি

সত্ৰৰ ওজা পালি মহাপুৰুষৰ দিনবেপৰা আছে। এই ওজা পালিক বোলা হয় বিয়াহ, বিয়াহৰ ওজা পালি বা বিয়হীয়া ওজা পালি। নামনি অসমৰ অসমীয়া বিয়াহৰ ওজা পালিৰ লগত আজি কালিৰ সত্ৰীয়া বিয়াহৰ মিল আৰু সম্পৰ্ক দেখা পোৱা যায়। ওজা-পালিত খোল বজোৱা নহয়। ওজাই হাত দি বানা আৰু পদ লগাই গাই যায় আৰু নাচে। পালিয়ে দোহাৰত থাকি তাকে দোহাৰি আৰু খুটি তাল (অণ্ড নাচত সচৰাচৰ পাতি তালহে ব্যৱহৃত হয়) বজাই ভৰিৰে তাল ৰাখি থাকে।

১। ওজা পালি প্ৰসংগত পোনতে বন্ধা বাগ টানে হে ৰে ৰি ৰি তা না না বুলি বন্ধা বাগত, মেলা বাগৰ দৰে হৰি গোৱিন্দ বাম আদি শব্দ লোৱা নহয়।

২। তাৰ লগতে সেই বাগৰ “মোহন মনোহৰ মুকতি মাধৱ” (শ্ৰীগান্ধাৰ) বা “অৱ সখী পেখু মদন গোপাল” বা তেনে এটি বৰগীতো গোৱা হয়। গীত গোৱা সময়ত গীতৰ অৰ্থ অনুসৰি হাত দি ওজাই নাচে।

৩। গীতৰ অন্তত ওজাই দিহা (ঘোষা) লগাই দি ‘কীৰ্তন ঘোষা’ৰ চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰৰ প্ৰথম কীৰ্তনটি (সেয়ে মাত্ৰ সদায়) লগাই দিয়ে। দিহাটি কিন্তু এই কীৰ্তনৰ ঘোষাটি নহয়। তাৰ পৰিৱৰ্তে ইতিমধ্যে গোৱা গীতৰ কথা বাগ অনুসৰি ‘বাম-পাৰে ভজ ভাই ভাই’ বা ‘একি দয়াময় ঐ নাথ হে চৰণে শৰণ লৈলো। দীনবন্ধু নছাডিবা মোকে কি দয়াময়।’ বা তেনে কোনো ঘোষা এই উদ্দেশ্যে লোৱা হয়।

৪। কীৰ্তনৰ অন্তত ওজাই এপাল পদ গায়, যেনে কীৰ্তন-ঘোষাৰ কালি দমন বা বলিছলন বা কংস-বধ থণ্ড বা কল্লিগী হৰণ, ৰাজসূয় আদিৰ এটি ভাগ। ইয়াত কোনো ঘোষা ব্যৱহাৰ কৰা নহয়। পালিয়ে ওজাক মাজে মাজে ‘হয় হয়’ বুলি শলাগি যায় আৰু কেতিয়াবা ওজাই নিজে প্ৰাণ তুলি পালিয়ে ‘বাপু কহিয়ো’

বুলি ক'লে পদত ধৰি তাৰ উত্তৰ দিয়ে। পালিয়ে ওজাই গোৱা পদ দোহাৰি যায়। পদ গোৱা শেষ হ'লে প্ৰসঙ্গ অন্ত পৰে। (ত্ৰিঘনকান্ত বৰা)

ওজাই ঘোৰা আৰু পদ নিজে বা পালিয়ে গাওঁতে হাত দিয়ে। তদুপৰি এফাকি পদ লগোৱাৰ আগতে তাৰ মূল পদাৰ্থটি হাত দি দেখুৱায়। যেনে, যদি “মৎস্যৰূপে অৱতাৰ ভৈল্লা প্ৰথমতে” গাব লাগে, তেতিয়া ওজাই ‘আৰ কিনা মৎস্য’ বুলি চাৰিবাৰ মৎস্য বুজুওৱা হাত দিয়ে, তাৰ পিছত সুৰত পদফাঁকিত ধৰে। এইদৰে হাত দিওঁতে পালিয়ে ‘হয় বুলি প্ৰতিবাৰ শলাগে, তাল নামাৰে, কাৰণ এয়া হল ‘কখনেৰে কোৱা।’ ওজাই সুৰত পদ ধৰিলেই পালিয়ে ভালত ধৰিব।

ত্ৰিঘোষেখৰ শইকীয়া বায়েনে ওজা পালিৰ কাৰ্যৰ ভাগকেইটি এনেকৈ দেখুৱাইছে (১) বাগ দিয়া, (২) গীত, (৩) দিহা, (৪) থিয় পাতন, (৫) বাগ মালিতা, (৬) চাৰোণ, (৭) বাজুখিয়ালী, (৮) ধুৰা, (৯) বানা, (১০) উপদেশ। (১) ওপৰত লেখা ধৰণে ওজাই পোনতে হে ৰে ঝ তে তা নে না এই না থে মু ঝ-হে-ৰে ঝ ঝ ঝ ঝ ঝ বুলি বন্ধা বাগ দিয়ে। (২) বাগ দিয়াৰ পিছত ‘কীৰ্ত্তন ঘোষা’ৰ ‘কৃষ্ণায় বাসুদেৱায় আদি শ্লোককেইফাকি সেই বাগতে গোৱা হয়। তাৰ পিছত গীত হয়। ওজাই বৰগীতকে গাই অৰ্থ অনুসৰি হাত দিয়ে, পালিসকলে খুটিতালত জুৰাফাকি (ওজাই গোৱা গীতৰ কলিবিলাক) গাই থাকে। (৩) গীতৰ পাছত দিহা গোৱা হয় (কীৰ্ত্তনৰ চতুৰ্বিংশতি অৱতাৰ বৰ্ণনৰ প্ৰথম কীৰ্ত্তন ওপৰত বৰ্ণোৱা ধৰণে)। (৪) ইয়াৰ পিছত দিহাৰ থিয় পাতনত পদ বামাষণ, মহাভাৰত বা ভাগৱতৰ দশম একাদশৰ এভাগি (তাকে একোপাল বোলা হয়) পদ গোৱা হয়। ওজাই মুখেৰে পদ গাই তাৰ অৰ্থব্যাঞ্জক হাত দি থাকে আৰু তাৰ মাজে মাজে পালিসকলে সকলো কথাৰে শেষৰ ফাঁকি দোহাৰাৰ ছলেৰে শলাগনি দি জুৰাফাকি (ওজাই গোৱা পদৰ কলিবিলাক) গাই যাব। ওজাই গাবলৈ লোৱা পদ পালৰ প্ৰথমৰ অংশকে থিয় পাতন বোলা হয়।

(৫) সিদিনা যি বাগৰ ধুৰা গোৱা হব ওজাই সেই বাগৰ মালিতা গাব। শইকীয়াই দিয়াৰপৰা তলত সাৰঙ্গ বাগৰ মালিতাব উদাহৰণ দিলে। কিন্তু ‘মালিতা’টিৰ ভাৰা-ছন্দ দুইটাই দুৰাৰোগ্যভাৱে ৰক্ষা যেন লাগিছে। এই মালিতা বা বাগ ধ্যানৰ উৎস ক’ত, ‘সঙ্গীত দামোদৰ’, ‘সঙ্গীত দৰ্পণ’ ‘বাগ কল্প দ্ৰুম’ আদি চাযো উলিয়াব নোৱাৰিলে।

চিন্তা নাগ্ৰা গ্ৰন্থত বহুল ভুজ যুগ

মন্ত্ৰনং ভাব্যং চিন্তা ধাৰ্য্যং সাধুৰ্য্য সাৰং ॥

মধু-মখন দ্বিধৌ শুক্ল বৰ্ণং দধানং।

জাত বৈবাগ্য-বাগং নিখিল মুনি-গণ প্ৰিয়তে সৰ্ব ৰূপং মহন্তং ॥

স্বৰ-সকল ধৰ নাম সাৰঙ্গ বাগং।

(৬) বাগ-মালিভাৰ পিছত সেই মালিভাৰে সম্বন্ধ ‘চাৰোণ , যেনে—ওপৰৰ সাবজৰ বাগ-মালিভাৰ চাৰোণ :

তাত্ৰিং ত্ৰিং নাত্ৰিং ত্ৰিং তাত্ৰিং নাত্ৰিং নাত্ৰিং ত্ৰিং ।
তাতা নাতা নাতা খেই খেই তাখেই নাখেই খেই ॥
ধগি তিতা নিতি তানি তিতাক জুনা নানা থেয়া হো ।
ৰমণী গজ গমনী গজ মোহিনী আৱৰি অ ॥

এই চাৰোণ ওজাই লগাই দিয়ে, পালিয়ে খুটিতাল বজাই জুৰাফাঁকি গায় , পালিয়ে গাওঁতে ওজাই নাচে । ওপৰৰ বাগ মালিভাৰ লগত সম্বন্ধ নোহোৱা চাৰোণৰ তলত দুটি উদাহৰণ শইকীয়াৰপৰা দিয়া হ’ল কালিয়-দমন প্ৰসঙ্গৰপৰা । ওজাই পালিক সোধে, “সেই বেলা কালীয়ে কৃষ্ণৰ কিৰূপ দৰ্শন পাইছিল ?” পালিয়ে উত্তৰ দিয়ে, “জানো বাপু, কহियो” ওজাই তেতিয়া গায়

(ক) দুটি নয়ন ভৰিয়ে ৰূপ দেখিলো ॥
ক্ৰোধেহি ভুজঙ্গৰাজ চাহিয়ে জলেৰ মাজ ।
প্ৰভুৰ ভূৱন মোহন ৰূপ দেখিলো ।
এমন বিনোদ ৰূপ দেখি কালী ভৈলা চুপ ।
প্ৰভু গোৱিন্দেৰ বিহাৰ গুণ গাইল ।
(খ) নীল নীৰদ শ্যাম, শাৰদ শ্যাম শোভিত বৰণ ।
ৰূপ ধল ধল, বদন বিমল, অৰুণ কমল চৰণ ॥
কজ্জ লাঙ্গল ভুজ মোলান কটাক্ষে অনঙ্গ লাজিয়া ।

এই দুটিকে ৰূপ বৰ্ণনা বুলিও কয়, চাৰোণ বুলিও ধৰে । (৭) ওজাই এতিয়া পালিক সোধে, “সেই সময়ত কি বাত বাজিছিল ?” পালিয়ে কয়, “জানো বাপু, কহियो ।’ ওজাই তেতিয়া বাতখিয়ালী লগাই দিয়ে, আৰু নাচে, পালিয়ে খুটিতালত দোহাৰে বাতখিয়ালী

হো বণজয় বণজয় বণজয় বণজয়
বাজিছে বণেৰ দামা লো ॥
খেই খেই খেই খেই খিত খিত নাখে নি তাক থুন না ।
ভেউৰী ভূবঙ্গ মাদল যুচঙ্গ
টোল যুদঙ্গ মধুৰ যুদঙ্গ বাজে ।
কৰতাল বণজয় বণজয় বণজয় বণজয়
বাজিছে বণেৰ দামা লো ॥

(৮) কালিয়-দমন প্ৰসঙ্গৰ ধুবা •

ধুবা ॥ শোভে কামু নৰ ঘন শ্যাম ।
শমন-দমন শ্ৰীকৃষ্ণেৰ নাম ॥

পদ ॥ নৱ ঘন সম শ্যাম সুকুমাৰ ।

তাতে পীত বস্ত্ৰে আতি কৰে জাতিকাৰ ॥

কমল লোচন চাক বদন সুন্দৰ ।

অৰুণ অধৰ-কাস্তি দেখি মনোহৰ ॥ ইত্যাদি ।

(৯) ধুৰাৰ পিছত বানা। বানাৰো কথা বস্ত্ৰ বাগ একেই কিন্তু সুৰ অলপ চৰা। পালিসকলে খুটিতাল দুখন মুখে মুখে লগাই জাপ-তাল মাৰি জুৰাফাকি গায়, ওজাই পদ গাই নাচে।

(১০) উপদেশ। নাচৰ সামৰণিত উপদেশৰ গীত গোৱা হয়, হাত দিয়া হয়, নাচ নাই। গীত, যেনে—

ভজ নাৰায়ণ ব্ৰহ্ম সনাতন

শ্ৰীপতি কমলাকান্ত । ইত্যাদি ।

ওপৰত উদ্ধৃত গীত-পদ আদিৰপৰা আৰু যদি ওজাৰ আন গীত-বস্ত্ৰ শুনা যায়, তাৰপৰাও বুজা যাব, ওজা পালি অতি পুৰণি হ'লেও বৰ্তমান ৰূপত অলপ বাহিৰৰ প্ৰভাৱ পৰিছে। কথিত আছে, যোৱা শতিকাত কৃষ্ণকান্তদেৱ অধিকাৰ প্ৰভুৰ দিনতহে ওজা পালি প্ৰসঙ্গৰ অন্তৰঙ্গ হয়। গতিকে, 'ওজাৰ বিছা বজাৰ বিছা' হ'লেও তাত একেৰি আচলুৱা ভাঁজ সোমাল। কিন্তু মহাপুৰুষৰ আৰ্হিৰ কীৰ্তনীয়া ওজা আগৰ ধৰণেই আছে, তাত ওজা আৰু পালি উভয়ে হাত দি নাচে।

কীৰ্তনীয়া ওজাই মাধৱদেৱৰ 'নামঘোষা ৰপৰা, শঙ্কৰদেৱৰ 'কীৰ্তন ঘোষা, দশম-একাদশ শতাব্দীৰ পদ আদি লৈ নৃত্য কৰে। সিসকলে পোনতে বৰগীতৰ মেলা বাগ দিয়ে, বিঘড়ীয়া ওজাৰ দৰে বন্ধা বাগ নিদিযে। এই বাগ আলাপনৰ পিছত ঘোষাত ধৰে, তাৰ পিছত পদলৈ আহে। তাতে নৃত্য হয়। কমলাবাৰী সঙ্গত ধুৰা ভাওনা ফোজীয়া বাজনা আদি আছে, যিবোৰ নতুন যুগৰ আমদানি বুলি বুজিব পাৰি।

সঙ্গীয়া নাচৰ তাল

সঙ্গীয়া নাচৰ মুখ্য তাল হ'ল চুটা, থুকনি, ৰূপক, সৰু বিষম, যতি আৰু ৰূপগঞ্জল। ইয়াৰ বাহিৰেও সৰু বিষম, দোৱাজ, ৰূপক আৰু যতি তালৰ মিহলি চাৰিখনীয়া বুলি এখন তাল আছে, তাকে মিশ্ৰতাল বুলিব পাৰি।

সঙ্গীয়া নৃত্যৰ সঙ্কট

ইয়াতেই সঙ্গীয়া নৃত্য সম্পৰ্কে আমাৰ অনুষ্ঠুপীয়া আলোচনা সামৰিছো। আজি সঙ্গীয়া নৃত্যৰ সঙ্কট উপস্থিত হৈছে বুলি ক'লে বোধ হয় কোনেও চক নাখাব। সঙ্গীয়া গায়ন বাঘন, ওজা-পালিৰ শিক্ষাৰ প্ৰতি আগ্ৰহ সঙ্গতে কমি গৈছে। আজি-কালি ডকত হ'বলৈ সঙ্গলৈ যোৱা ল'ৰাৰ সংখ্যা কমি আহিছে।

যিসকল সত্ৰত থাকে, সিসকলৰ মাজতো শিক্ষাৰ আগ্ৰহ কমিছে। মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিযাৰে আমাৰ ঘৰত টেপৰেৰ্ডাৰ এটা দেখি কৈছিল, “আজি কালি আমাৰ ল’ৰাবোৰে আমাৰ বিজ্ঞা নিশিকে। আপোনাৰ এই যন্ত্ৰটোতে মই জনাবোৰ থৈ যাব লাগিব।” কিন্তু এতিয়াও চকু পানী ওলাব খোজে, মুক্তিযাৰ আঁঠেৰ বিজ্ঞা আঁঠেৰ লগতে গল, আমি যন্ত্ৰত ধৰি ৰখাটোও নহ’ল। ১৯৬৪ চনৰ প্ৰথম ভাগতে মুক্তিযাৰদেৱৰপৰা সত্ৰীয়া নাচৰ বোল লেখাবলৈ আৰম্ভ কৰা হয়। কিন্তু তেখেত থানলৈ যাব লগীয়া হোৱাত অলপ দিন আজৰি লব লগীয়া হয়। তেখেতে গৈ সত্ৰৰপৰা দিয়া চিঠিখনি পঢ়িলে আজিও দুখ লাগে “আপোনাৰ পৰা হুকুম পালে বাকী থকা নৃত্যৰ বাজনাখিনি দিবৰ কাৰণে যোৱা হ’ব। আপোনাৰপৰাই সত্ৰীয়া নৃত্যৰ প্ৰচাৰ বিস্তাৰ হৈ আমাকো জনা কৈছে। মাকৰ ওচৰত সন্তানে কান্দিলে পিয়াহ খাবলৈ পায়। আমাৰ মাতৃ ক’ত আছে নাজানো। অন্ধ সন্তানৰ দৰে আপোনাক আমাৰ মাতৃ বুলি সাবট মাৰি ধৰিছো।” এই ককণ কথাকেইটি ইয়াত টুকি দিছো এই কাৰণেই যে এই ফ্ৰন্দন সত্ৰীয়া নৃত্যৰ দৰে এটি মহৎ কলাৰ ফ্ৰন্দন, সেই কান্দোন শুনিবলৈ আজি কোনো মাতৃ নোলাবনে? এইটি ডাঙৰ প্ৰশ্ন। বাহিৰৰপৰা, সাত সাগৰৰ সিপাৰৰপৰাও কলানুৰাগী লোক আহে এই মহৎ কলাৰ সন্ধান বিচাৰি। কিন্তু আমি নিজে তাৰ সন্তোদ নাপাওঁ। সত্ৰীয়া নৃত্যৰ বাবে ৰাষ্ট্ৰীয় পুৰস্কাৰ লাভ কৰোতা মণিৰাম দত্ত বায়ন মুক্তিযাৰ গ’ল, সিজ্ঞনৰ লগতে এই কলাৰ তেখেতৰ ভাগৰখিনি গল। সেইদৰে অসমৰ সত্ৰসমূহৰ, অসমৰ গাঁও ছহৰৰ কিমানজন গুণিন, বায়ন, গায়ন, ওজা, নটুৱা যাব লাগিছে নিজৰ অতুল সম্পদ লৈ লৈ। তাহানিতে জ্যোতিপ্ৰসাদ আগৰৱালাদেৱে এটি প্ৰবন্ধৰ কথা লেখিছিল। কোনোবা দিনাখন হেনো উপজি পুৱাতে শিল্পী-শিপিনীসকলৰ দেৱতা বিহকৰম লুইতৰ ভটীয়নী সোতত উটি গৈছিল, “হেৰৌ, কোন আছহক, মোক ধৰ ও, ধৰ ও” কৰি। লুইতপৰীয়াসকল হেনো পুৱাৰ চিকুণ টোপনিত বাগৰ সলাই শুই থাকিল। বিহকৰম দেৱতা ভাটলৈ উটি গ’লগৈ। এতিয়াও আমাৰ কলাৰ দেৱতা যেন উটি যাবলৈ নাপায়।

গ্ৰন্থপঞ্জী

পদ্মনাথ ভট্টাচাৰ্য্য বিত্তাবিনোদ, কামৰূপ শাসনাৱলী, ব.পুৰ, ১৩৩৮ সন

দিবাকৰ গোস্বামী আৰু শ্ৰীনাথ চক্ৰবৰ্তী সম্পাদিত, 'শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী' (আংশিক),

Journal of Assam Research Society এপ্ৰিল ১৯৪১—এপ্ৰিল ১৯৪৩

ৰাজমোহন নাথ, কাৰ্লিয় দমন প্ৰাচীন কামৰূপৰ গীত নাট আদি (ভূমিকা), ১৮৬ পিঠি,

যোৰহাট, ১৯৪৫

বিষ্ণুপ্ৰসাদ ৰাভা, অসমীয়া ৰুষ্টি

বীৰেন্দ্ৰকুমাৰ ফুকন, পুৰুষোত্তম দাস, মহেশ্বৰ নেওগ, 'স্বৰবেথা' বৰগীত, গুৱাহাটী, ১৯৫৮

মহেশ্বৰ নেওগ 'অসমীয়া নাটৰ জন্ম কথা, পছোৱা, অক্টোবৰ ১৯৬৮

—, সম্পাদিত 'শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী' (আংশিক), ৰামধেনু, কাতি ১৮৭২ ৰপৰা

—, শ্ৰীহস্তমুক্তাৱলী, প্ৰকাশন পৰিষদ গুৱাহাটী, ১৯৬৪

মনোৰঞ্জন শাক্তী, 'অসমত সঙ্গীত চৰ্চ্চা', ৰামধেনু বহাগ জ্যৈষ্ঠ ১৮৭৫ শক

মহেশ্বৰ নেওগ, 'অসমত নৃত্যকলা', স্বৰ্কাৰ, জাহ্নৱাবী ১৯৫৪

প্ৰদীপ চলিহা, শ্ৰীপৰৱী অভিনয়ৰ উপাদান, স্বৰ্কাৰ, জাহ্নৱাবী ১৯৫৫

সুৰেশ গোস্বামী, ভাৰতীয় নৃত্যকলা গুৱাহাটী ১৯৬৩

শান্তিদেৱ ঘোষ, অসম সাহিত্য সভা সঙ্গীত শাখাৰ সভাপতিৰ অভিভাষণ, সাহিত্য সভা

বাৰিকী, ডিগবৈ, ১৯৬২

ৰোষেশ্বৰ শইকীয়া, 'সঙ্গীয়া নৃত্যকলা', আহাৰ ভাৱ, ১৮৯১

Bibliography

Kaliram Medhi, Introduction to *Ankaval*, Vol I Gauhati, 1949

K N Das, Music of Assam, *Journal of Music Academy*, Madras

Maheswar Neog, edited with Intro, The Hastamuktavali of Subhankara, *Journal of Music Academy*, Madras, 1953 58

—, Medieval Assamese dramas and contemporary dance dramas of other parts of India, *Journal of University of Gauhati* 1955

—, Theatrical tradition in Assam *Jhankar*, January 1955

Pradeep Chaliha, Kamrupi dance, *Souvenir*, Assam Sangit Natak Academy, Dibrugarh, 1956

Maheswar Neog, The dancing maids of Pariharesvara Siva, *Souvenir* Assam Sangit Natak Academy, Gauhati, 1958 59

—, Three classical dance styles of Assam, *Journal of Music Academy* Madras, 1958 (presented at AIOC, Delhi, 1957)

—, and Keshava Changkakati, *Rhythm in the Vaishnava Music of Assam*, Gauhati, 1962

ଦ୍ଵିତୀୟ ଅଂଶ

ସତ୍ତ୍ରିୟା ନୃତ୍ୟର ତାଳ
ତ୍ରିକେଶର ଚାଙ୍ଗକାକତି

PART II

RHYTHMS OF SATTRIYA DANCES

by

KESHAV CHANGKAKATI

পাতনি

অসম সঙ্গীত নাটক একাডেমিৰ বৰগীত গৱেষণা সমিতিৰ গুৰুত্বপূৰ্ণ ১৯৬০ চনত বৰগীতত ব্যৱহাৰ হোৱা তাল আৰু বোলবিলাকৰ তাললিপি কৰিবলৈ যোক নিয়োগ কৰা হয়। কমলাবাৰী সল্লৰ ২৬খন চামগুৰি সল্লৰ ১৩খন তালৰ গা হান, ঘাত, ভাঙনি ঘাত আৰু চোকবিলাকৰ তাললিপি কৰি দিওঁ আৰু ১৯৬২ চনত *The Rhythm in the Vaishnava Music of Assam* নামৰ পুথিখনত সেয়া প্ৰকাশ কৰা হয়।

গৱেষণা সমিতিৰ নিয়োগক্ৰমে ১৯৬৪ চনত স্মৃতিৰাম মুক্তিয়ার বায়নৰপৰা কমলাবাৰী সল্লত সল্লীয়া নৃত্যৰ তাল আৰু নৃত্যত ব্যৱহাৰ হোৱা বোলবিলাকৰ তাললিপি কৰিবলৈ লোৱা হয়। কিন্তু কাম সম্পূৰ্ণ হ'বলৈ নো পাওঁতেই দত্ত মুক্তিয়ার পৰলোক প্ৰাপ্ত হয়। ইয়াৰ পিছত ১৯৬৮ চনৰ ফেব্ৰুৱাৰি মাহৰপৰা মুক্তিয়ারদেৱৰ প্ৰিয় শিষ্য শ্ৰীৰামেশ্বৰ শইকীয়াৰপৰা নাচৰ তাল গ্ৰহণ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰা হয়।

বৰগীতৰ তালৰ আগতে কোনো বৈজ্ঞানিক notation বা তাললিপি নাছিল। শ্ৰীশ্ৰীশঙ্কৰদেৱে থিৰা কৰি দিয়াৰ পাছত যোৱা চাৰি শ বছৰে মুখে মুখেই এই বোল আৰু তালবোৰ বাগৰি আহিছে। সল্লীয়া গুজাসকলে বোলবোৰ মুখে মুখেই শিকে আৰু আজিলৈকে সেই প্ৰথাই চলি আহিছে।

বৰগীতৰ তাল ক'বপৰা আহিল কোৱা টান। বৰগীতৰ পুথিত গীতবিলাকৰ তালৰ কোনো নাম উল্লেখ নাথাকে। স্বাক্ষৰদেৱৰ ৰচিত তিনিটি গীতৰ তিনিখনিকৈ তাল ধৰি দিয়া আছে। এই গীতকেইটিক বড়ছন্দৰ গীত বোলা হয়। কিন্তু অকীয়া গীতবিলাকত এই কেইখন তালৰ নাম আছে, যেনে—একতালি, খৰমান, চুটিকলা, তালচুটা, যতিমান বা যতিতাল, দোয়ানী বিষয় তাল, ৰূপক তাল, মানচোক। কমলাবাৰী সল্লৰ মতে গীতৰ মুঠ ৩৬খন তাল। যোৰহাটৰ লেটুগ্ৰাম সল্লৰ অধিকাৰ শ্ৰীমজিদেৱ মহন্তদেৱৰপৰা যতপতি নামে এজনৰ ৰচিত তাল সম্পৰ্কীয় এখনি সাঁচিপতীয়া পুথি পোৱা গৈছিল। সেই পুথিখন *The Rhythm in the Vaishnava Music of Assam* অৰ শেবাংশত ডক্টৰ মহেশ্বৰ নেওগ আৰু লক্ষ্মীনাথ দাসৰ সম্পাদিত ৰূপত প্ৰকাশ কৰা হৈছে। সেই সাঁচিপতীয়া পুথিত তালৰ বিষয়ে কৰা বৰ্ণনা এইদৰে আছে।

কৰা যদি ইটো কথা মনত স্মৰ্য।

হৰি স্তুতি-স্বধাৰুবে উক্ত হয়।

এহিমানৈ থৈলো ইতো পুৰাণিক কথা।

কুৰুই নাবদক পুৰণি পুণি “হৰি শ্ৰুতি স্মৃতিৰ” কথা কোৱা বুলিও সেই পুৰণিত উল্লেখ কৰিছে। “নাবদ গোঁতম সন্যাস”-মতে ৩৬খন তালৰ কথা উল্লেখ আছে। আকৌ “গোঁতমীয় তত্ত্ব”ত ২১খন তালৰ উল্লেখ আছে। কিন্তু কুৰুই নাবদক কৈছে,

এহিমতে কৈলো আত শৰ্মা নাহিকয় ।
 স্তনিমোক তাৰে যিটো তাল প্ৰবৰ্তয় ॥
 নিন্দিত হৱয় যদি মনে হয় খেদ ।
 কহিবোহো আন্তে ষড়বিংশ তাল ভেদ ॥

তদুপৰি সেই পুৰণিখনত তালৰ ‘অঙ্গ’ৰ এখন আৰ্য্য পোৱা গৈছে। সেই আৰ্য্যত ৰূপক তালৰ বিষয়ে এনেদৰে উল্লেখ আছে,

প্ৰতি যুগ শেষে লঘু থাকয় যাহাত ।
 তাহাৰ ৰূপক নাম বেদত প্ৰখ্যাত ॥

সেই পুৰণি আন এটা অংশত কৈছে—

আত পৰে শুনা ৰূপকৰ এক ক্ৰত ক্ৰত দৃঢ়তৰ
 লঘু ক্ৰত সয়ে হৱয় ৰূপকে যুক্ত ।

পুৰণি কালত তাললিপি লেখা প্ৰথা নাছিল। কৰ্ণাটক সঙ্গীত পদ্ধতিত তালৰ ব্যৱহাৰ লঘু গুৰু দ্বিয়েই কৰে। উক্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীততো সেই ব্যৱহাৰৰ উল্লেখ আছিল। যেনে—

সয় ভাগ চৌদহ কলা চাৰ তাল ত্ৰয় কাল ।
 এক ক্ৰত লঘু ত্ৰয় অন্তয়ে জান আড়া চৌতাল ॥

তালৰ ভাগকেই অঙ্গ বোলা হয়, আৰু সেই অঙ্গ হ’ল ছবিধ, যেনে—

অনুক্রমতো ক্ৰতকৈৰ লঘুগুৰু পুতস্তথা ।
 কাকপদং তথা প্ৰোক্তং তালানুগমিতি ষড়বিধম্ ॥

অনুক্ৰম, ক্ৰত, লঘু, গুৰু, পুত আৰু কাকপদ এই ছটি হ’ল তালৰ অঙ্গ। ইহঁতৰ চিন আৰু মাত্ৰা হ’ল যথাক্ৰমে এনে

অনুক্ৰম	—	১ মাত্ৰা
ক্ৰত	o	২ মাত্ৰা
লঘু		৪ মাত্ৰা
গুৰু	s	৮ মাত্ৰা
পুত	২	১২ মাত্ৰা
কাকপদ	x	১৬ মাত্ৰা

“বান্ধুপ্রদীপ নামৰ সাঁচিপতীয়া পুৰিখনৰ সীতৰ তালৰ বিষয়ে ক’বা বৰ্ণনাই উদ্ভব ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় তালত অল্প ব্যৱহাৰ থকাৰ দৰেই আমাৰ বৰগীত আৰু সত্ৰীয়া নৃত্যতো সেই ব্যৱহাৰ থকাৰ প্ৰমাণ কৰে।

উদ্ভব ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতত তালৰ পাঁচোটা জাতি হ’ল। জাতিৰ অৰ্থ হ’ল বৰ্ণ বা ভেদ। কৰ্ণাটক সঙ্গীত পদ্ধতিত এই জাতিৰ আধাৰৰ দ্বাৰা তালৰ বচনা কৰা হয়। আৰু এই জাতি হ’ল পাঁচটা—চতুৰজাতি, তিস্ৰজাতি, মিশ্ৰজাতি, খণ্ডজাতি আৰু সৰ্ব্বজাতি। যি তালৰ ভাগ ৪ মাত্ৰা তাক চতুৰজাতি, ৩ মাত্ৰাৰ হ’লে তিস্ৰ, ৭ মাত্ৰাৰে মিশ্ৰ, ৫ মাত্ৰাৰে খণ্ড আৰু ২ মাত্ৰাৰে সৰ্ব্বজাতি হয়।

তবলা আৰু পাখোৱাজত তালৰ ছন্দ আৰু লয়ৰ কাম দেখুৱাবৰ কাৰণে নানা ধৰণৰ বোল ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে। সেইবোৰ বোলৰ ছন্দ অনুযায়ী এই জাতি কেইটাৰ ভিতৰত পৰে। এতিয়া প্ৰশ্ন হ’ল, আমাৰ সত্ৰীয়া নৃত্যৰ এই বোলবোৰত ভেনে ধৰণৰ জাতি আছে নে নাই? বিচাৰ কৰিলে পোৱা যায় আমাৰ সত্ৰীয়া নৃত্য আৰু খোলৰ বোলতো বহুতবোৰ ভেনে ধৰণৰ ছন্দ আৰু জাতি আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে চালি নাচৰ মেলা নাচৰ এখন সঁচাৰ ল’ব পাৰি। এই সঁচাৰৰ তাল হ’ল চুটা। চুটা তাল ৮ মাত্ৰাৰ তাল, ইয়াত এক ভৰি আৰু এক খালি অৰ্থাৎ ১ চাপৰি আৰু ১ তল। এই সঁচাৰখন তিস্ৰ জাতিত পৰিব। ইয়াৰ একাংশ উদাহৰণ স্বৰূপে দিয়া হ’ল —

				ধেৰিতি
				০
তাখিতি	তাখিতি	থেনদক	খিডত	ধেৰিতি
×	০	×	০	×
তাখিতি	তাখিতি	থেনদক		
০	×	০		

এই সঁচাৰখনৰ প্ৰতিটো মাত্ৰাতে তিনিটাকৈ শব্দ বা বোল আছে। সেই কাৰণেই ই তিস্ৰ জাতিত পৰে। এইবোৰ মিশ্ৰ জাতিৰ বোললৈ চোৱা যাওক। কমলাবাৰী সত্ৰৰ পোসাঁই-নাচৰ এটি বাজনাবৰ অংশ তলত দিয়া হ’ল। এই বাজনাবৰ তালো হ’ল চুটা।

			ধগিঙা
			০
ধগাতিখা	ধগিঙা	ধগাতিখা	ধগিঙা
×	০	×	০

লক্ষ্য কৰিলে দেখা যাব, ইয়াৰ প্ৰতিটো ভাগতেই বোলবোৰ তিনিটা আৰু চাৰিটাকৈ গৈছে, অৰ্থাৎ মুঠ ৭ মাত্ৰা হৈছে। গতিকে এই বাজনাখন মিশ্ৰ জাতিৰ ভিতৰত পৰিব। পুনৰ নাত্তজিৰ আন এটা বাজনালৈ চোৱা যাওক (ভাঙনি ৪)। বোলৰ একাংশ

$$\begin{array}{c|c|c|c|c|c} \text{খিতিদাও} & \text{SS} & \text{SS} & \text{SS} & \text{তাঃতাঃ} & \text{ধেনিতা} \\ \hline \times & 0 & 0 & 0 & \times & 0 \end{array}$$

এইবাৰ চতুৰ্থ জাতিৰ বোললৈ আহোঁ। এই চতুৰ্থ জাতিৰ বোলত ৪ মাত্ৰাকৈ যায়। খোলৰ বক্তৃতালৰ গটা চোকলৈ চোৱা যাওক।

$$\begin{array}{c|c|c|c|c|c|c|c} \text{ধেনি} & \text{দাও} & \text{ধেনি} & \text{দাও} & \text{ধেনি} & \text{দাও} & \text{ধেনি} & \text{দাও} \\ \hline \times & & & & 0 & & & \end{array}$$

$$\begin{array}{c|c|c|c|c|c|c|c} \text{ধিনা} & \text{ধেই} & \text{ধিনা} & \text{ধেই} & \text{ধিনা} & \text{ধেই} & \text{ধিনা} & \text{ধেই} \\ \hline \times & & & & 0 & & & \end{array}$$

এইদৰে চাৰি মাত্ৰাৰ ভাগ থকা তালৰ বোলক চতুৰ্থ জাতিৰ বোল বা তাল বোলে।

উক্তৰ ভাৰতৰ শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতৰ মুখ্য অনুষ্ঠান তালবাত্ত হ'ল তবলা আৰু পাখোৱাজ। তবলা বা পাখোৱাজৰ বোল বা শব্দ বেলেগ বেলেগ। কিয়নো ইহঁতৰ প্ৰত্যেকৰে গঠন প্ৰণালী বেলেগ বেলেগ। সেইদৰে আমাৰ বৰগীত বা সঙ্গীয়া নৃত্যৰ মুখ্য অনুষ্ঠান তালবাত্ত হল খোল। তবলা আৰু পাখোৱাজত থকাৰ দৰে আমাৰ খোলবোৰো নিজা বোল আছে। তবলা আৰু পাখোৱাজত বায়। আৰু দাহিনা দুটা ভাগ থকাৰ দৰে আমাৰ সঙ্গীয়া খোলতো দুটা ভাগ আছে। ইয়াক বৈৰা আৰু দাহিনা বোলা হয়। তবলা আৰু পাখোৱাজত বায়। আৰু দাহিনা দুয়ো ফালৰে পৃথক পৃথক বোল বা শব্দ আছে। একেলগে বজোৱা শব্দক যুক্ত বোল বোলে। ঠিক সেইদৰেই আমাৰ খোলতো বৈৰা আৰু দাহিনাৰ স্বকীয়া বোল আছে আৰু যুক্ত বোলো আছে। তবলা আৰু পাখোৱাজত খোলা আৰু বন্ধ বোলৰ শ্ৰেণী আছে। অৰ্থাৎ বীয়াৰ বোলৰ (গুঞ্জন থকা নথকা) আৰু ঠেকাৰ খালি আৰু ডৰি অনুযায়ী এই খোলা আৰু বন্ধ বোলৰ সৃষ্টি কৰা হৈছে। ঠিক সেইদৰেই আমাৰ সঙ্গীয়া খোলতো এই খোলা আৰু বন্ধ বোলৰ ব্যৱহাৰ আছে। উদাহৰণ স্বৰূপে ৰূপক তালৰ এটা চোক দিয়া হ'ল

ধেৰ x	খিতা ()	ধেৰ ২	খিতা ()	খিতা ০	খিতা ()
ধেৰ ০	খিতা ()	ধেৰ ৪	খিতা ()	খিতা ০	খিতা ()
এই চোকখন	‘ধেৰ x	খিতা ()	ধেৰ ২	খিতা ()	হ ল খোলা বোল
আৰু	“খিতা ০	খিতা ()	হ ল বন্ধ বোল।		

তবলা পাখোৱাজত গান বাজ বা নৃত্যত বজাবলৈ অকল ঠেকাট নাই, ঠেকাৰ উপৰিও গং, পৰণ বেলা, টুংবা, চক্ৰদাৰ প্ৰভৃতি বহুধৰণৰ বোল আছে। খোলতো সেইদৰে গা মানৰ উপৰিও ঘাত, ভাঙনি ঘাত চোক সঁচাৰ হত্যাৰ বিভিন্ন ধৰণৰ বোলৰ বচনা আছে।

তবলা-পাখোৱাজ

ঠেকা

কাইদা, গং পৰণ

বেলা বা বৰল

খোল

গা মান

ঘাত ভাঙনি ঘাত

চোক

যি কোনো তালক মাত্ৰাৰ স্থানত তালবাজত বজাবলৈ যিবোৰ বোল খালি, ভৰি অস্থায়ী নিশ্চিত কৰা হৈছে, সেই গোটহঁতৰ বোলকেই ঠেকা বোলে। খোলতো তেনে ধৰণৰ বোলকেই গা মান বা গা বাজনা বোলা হয়। উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতৰ তালবাজ তবলা বা পাখোৱাজৰ ঠেকাত খালি আৰু ভৰিত সম্পূৰ্ণ বোল থাকে। কিন্তু আমাৰ সঙ্গীয়া প্ৰায়বোৰ গা মান বা গা বাজনাত এইদৰে বোল ধৰা নাথাকে। যেনে, একতাৰিৰ শেষত খালিত কোনো বোলেই নাই, সেই অংশত খোল বাদকে “ওবৰ” বুলি খোলত বগব দি সেই অংশ পূৰণ কৰে। আমাৰ সঙ্গীয়া খোলৰ প্ৰায় বহুতবোৰ ঘাত, ভাঙনি ঘাতেই গা-মানৰ শেষৰ ভৰি বা খালিবশৰা উঠে। বোধ কৰোঁ সেই কাৰণেই খোলৰ গা মান বা বাজনাৰ বোলবোৰ এই পদ্ধতিত বন্ধা হৈছে। কিন্তু তবলা পাখোৱাজত যি কোনো বোলেই সাধাৰণতে সমৰপৰা তোলে। অৱশ্যে সঙ্গীতৰ বিভিন্ন স্থানত বজাবলৈ বিভিন্ন মাত্ৰাবশৰা বোল বা ডেহাইৰ প্ৰয়োগ হয়। উদাহৰণ স্বৰূপে খোলত একতাৰিৰ গা-মান

তাও x	SS	SS	ধেই ২	তাক	খিতি	তাও ২	SS	খিতি
তাধি ০	নাS	Sক	ধেই ০	SS	SS	ধেই ০	তাক	খিতি
তাও ৪	SS	SS	SS ০	SS	SS			

এই গা মানখন লক্ষ্য কৰিলে দেখা পোৱা যাব চতুৰ্থ তালত “তাও বজোৱাৰ পিছত আক কোনো বোল নাই। খোল বাহকে চতুৰ্থ তালৰ শেষৰ খালিটোত “ওবব” বজাই পূৰণ কৰিছে।

তবলাৰ কাহদাৰ দৰে খোলতো ঘাত আৰু ভাঙনি ঘাত আছে। কাইদাৰ বোলৰ বিস্তাৰ হয়, কিন্তু খোলৰ এই ঘাতবোৰৰ তেনে ধৰণৰ বোল বিস্তাৰ নহয়। তলত দিয়া পৰিতালৰ ভাঙনি কেইখনলৈ লক্ষ্য কৰিলে তবলাৰ দৰে ইয়াতো বিস্তাৰ হোৱা যেনে লাগে।

ভাঙনি ১

তা x	ও	তা ২	ও	খিত ০	ধি	না	ধে ৩	নি	দা ৪	ও
তা ০	ধি	তি	তা ৫	ধে	নি ৬	তা	ধি ০	তা	ধেই	
তা x	তা	ধি ২	তা	দি ০	ধে	নি	তা ৩	ক	ধে ৪	ই
ধি ০	তা	ও	জিনহ ৫	SS	থাক ৬	SS	ধেই ০	SS	SS	

ভাঙনি আন্ত ২

তা x	ও	তা ২	ও	খিত ০	ধি	না	ধে ৩	নি	দা ৪	ও
ধি ০	না	ধি	না ৫	ধি	না ৬	ও	ধি ০	না	ধি	

না ধি | না ও | ধি না ধি | না দি | ধে ই
 x ২ ০ ৩ ৪
 ধি তা ও | জিনহ SS | থাক SS | ধেই SS SS
 ০ ৫ ৬ ০

ভাঙনি ষাড ৩

তা ও | তা ও | খিত ধি না | ধে নি | দা ও
 x ২ ০ ৩ ৪
 ধি না তা | তা তা | তা ও | ধি না তা
 ০ ৫ ৬ ০
 তা তা | তা ও | ধি না তা | না দি | ধে ই
 x ২ ০ ৩ ৪
 ধি তা ও | জিনহ SS | থাক SS | ধেই SS SS
 ০ ৫ ৬ ০

এই তিনিওটা ঘাতলৈ ক্ৰমে মন কৰিল দেখা যায় প্ৰথম ঘাতৰ চতুৰ্থ তালৰ পিছত দ্বিতীয় ভাঙনিত বোলবোৰ সলনি হৈ গল। সেইদৰে তৃতীয় ভাঙনিখনতো চতুৰ্থ তালৰ পৰাই বোল সলনি হৈ শেষত প্ৰতিটো ঘাততে জিনহ থাক ধেই হৈ গৈছে। এই তিনিওটা ভাঙনি ঘাতলৈ মন কৰিলে তবলাৰ যি কোনো কাইদাৰ বিস্তাৰ যেন লাগে।

আমাৰ সন্নীয়া তালবোৰৰ বহুতবোৰ উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় (বৰ্তমান প্ৰচলিত) তালৰ লগত মিল পোৱা যায়। যেনে, সন্নীয়া তাল থকনিৰ লগত উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় (অপ্ৰচলিত) তাল মোহনীব মিল। পৰিতালৰ লগত উত্তৰ ভাৰতীয় (অপ্ৰচলিত) তাল শবানীব সম্পূৰ্ণ মিল দেখা যায়। আমাৰ সন্নীয়া ৰূপক তালৰ লগত দক্ষিণ ভাৰতীয় (কৰ্ণাটক) সন্নীতৰ ৰূপকৰ সম্পূৰ্ণ মিল। এই গোটেই কেইখন তালৰেই মাজা বিভাজন আৰু খালি ভৰিও একেই। পুৰণি কালত ব্যৱহাৰ হোৱা বহুতবোৰ তালেই এতিয়া নতুন নামেৰে প্ৰচলিত, যেনে, পুৰণি কালত চৌতালক পৰ্ণ তাল বুলিছিল আৰু ত্ৰিতালৰ নাম আছিল আদিতাল বা যোবাজখৰ তাল। কোনে জানে, আমাৰ বৰগীতৰ তালৰ নামৰ বচনাও বহুত পুৰণি কালত এনেবোৰ বচনাৰ লগত এক নাছিল বুলি?

কথক নৃত্যত বিভিন্ন ছন্দেৰে লয়কাৰী কৰা হয়, যেনে, আঙিলয়, কুৰাবীলয়, বিদ্যাবীলয়, ইত্যাদি। আমাৰ সন্নীয়া নৃত্যতো বহুতবোৰ বোল তেনে ধৰণৰ লয়কাৰীত বন্ধা

সত্ৰীয়া নৃত্যৰ শ্লোক

শ্ৰীৰাম বাঘৰ বাজীৰ লোচন
ভৰ ভয় ভঞ্জন দুৰ্জন শোষণ
বিকট প্ৰকট মৰকত নাচম্
তৰু লক্ষা ধৰা উৎপাটম।

কথকৰ কবিত

শ্ৰীহৰ গিৰিধৰ মূবলী অধৰ ধৰ
ধৰণী অধৰ মাধৱ পীতাম্বৰ
শঙ্খ চক্ৰ ধৰ গদা পদ্ম ধৰ
মাথে মুকুট ধৰ পাৰে পদম ধৰ
কৃষ্ণ চন্দ্ৰ কী জয় কৃষ্ণ চন্দ্ৰ কী জয়
কৃষ্ণ চন্দ্ৰ কী জয় ॥

এইধাৰ তাললিপি কৰোঁতে আৰু এটা নতুন বিষয় পোৱা হ'ল। সেয়ে হ'ল এখন মিশ্ৰ তাল। উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতত তালত এনে ধৰণৰ কোনো মিশ্ৰ তাল পোৱা নাযায়। দুটা বা তাতকৈ অধিক বাগৰ মিশ্ৰণ কৰি বাগমালা বজোৱা হয়। উত্তৰ ভাৰতত কিন্তু তালৰ ক্ষেত্ৰত এনে ধৰণৰ মিশ্ৰণ পোৱা নাযায়। এই মিশ্ৰ তালখনত বিশেষকৈ মন কৰিব লগীয়া কথা হ'ল যে ইয়াৰ গা মানখনো সকলবিষয় দোৱাজ, ৰূপক আৰু যতি, এই চাৰিখন তালৰ মিশ্ৰণ। গা মানৰ প্ৰথম শাৰী সকলবিষয়, দ্বিতীয় শাৰী দোৱাজ তৃতীয় শাৰী ৰূপক আৰু চতুৰ্থ শাৰী যতি। দোৱাজ তালখন তাৰ মূল গা মানৰ ষষ্ঠ তালৰপৰা উঠিছে। মিশ্ৰ তালৰ প্ৰথম গা মানৰ কোনো ঘাত নাই। কিন্তু দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুৰ্থ, পঞ্চম আৰু ষষ্ঠ গা মানৰ প্ৰত্যেকৰ ঘাত আছে। মিশ্ৰতালখনৰ গা মানবোৰ দুবাৰকৈ বজোৱা হয়। কিন্তু ঘাতবোৰ বজোৱা হয় এবাৰহে। মিশ্ৰ তালখনৰ ঘাতবিলাকো গা মানৰ দৰেই এই চাৰিওটা তালেৰে গঠিত। লগতে ইয়াৰ এখন চোক আৰু চোকৰ পিছত ঘাত এখনো আছে। এই চোকখনো চাৰিটা তালেৰে গঢ়া।

মিশ্ৰ তালৰ দৰে চাৰিখনীয়া তালখন ৰূপক তালৰ ঘাতেৰে আৰম্ভ হৈছে। তাৰ পিছত সমৰপৰা পঞ্চম ভৰিলৈ উনযতিৰ এটা অংশ পৰিছে। তাৰ পিছত উনযতিৰ ষষ্ঠ ভৰি অৰ্থাৎ নৱম মাত্ৰাৰ পিছৰপৰা ই সকলবিষয় হৈ গৈ শেষত চুটকলাত শেষ হৈছে।

নৃত্যত ব্যৱহাৰ হোৱা যতি তালখনলৈ মন কৰিলে আমি দেখা পাওঁ ইয়াৰ গা-মানখন বৰগীতৰ গীতত ব্যৱহাৰ হোৱা যতিৰ গা মান নহয়। সত্ৰীয়া নৃত্যত থকা গীত আৰু আৱৰ্তন অক্ষুণ্ণীয় বেলেগ বেলেগ ধৰণৰ গা-মান আৰু ঘাত ব্যৱহাৰ হয় আৰু সলনি হৈ গৈ থাকে। এই নৃত্যৰ যতি তালখনৰ গা মানৰ লগত বৰগীতৰ গীতৰ গা-মানৰ মিল নাই আৰু ইয়াৰ দ্বিতীয়, তৃতীয়, চতুৰ্থ আৰু পঞ্চম ঘাত কেইখন গীতৰ লগে লগে দুবাৰ বা

তিনিবাবকৈ বজোৱা হয় আৰু এই গোটেইকেইটা ঘাত গা মানৰ সপ্তম তালবণৰা উঠিছে। সেইদৰেই ৰূপক তালখনলৈ লক্ষ্য কৰিলেও আমি একেটা বস্তুকেই বিচাৰি পাওঁ। ইয়াতো ছখন গা মান পোৱা গ'ল। প্ৰত্যেকখন গা মানৰ আৱৰ্তন আৰু বোল বেলেগ। ১২৬৪ ছনত 'মণিৰাম দত্ত মুক্তিয়ার বায়নক এই বিষয়ে সোধাত তেখেতে কলে, অকল নাচৰহে এনে হয়।" নৃত্য চলি থকা সময়ত যিবোৰ গীত গোৱা হয়, সেই গীতৰ অনুযায়ী বিভিন্ন ধৰণৰ গা মান আৰু ঘাত বজোৱা হয়।

জামান তালখনৰ এটা কথা ইয়াত খেলিমেলি যেন পোৱা গৈছে। নাচুভঙ্গি নাচত মন কৰিলে দেখা পাওঁ ইয়াৰ গা মানত প্ৰথমে তিনি চাপৰ পৰে তাৰ পিছত খালি হৈ শেষত এচাপৰ পৰে। কিন্তু তৃতীয় ভাঙনিখনলৈ মন কৰিলে দেখা যাব, প্ৰথম এ মাত্ৰা এচাপৰ মাৰি তাৰ পিছত খালি হৈ শেষত এচাপৰ পৰি শেষ হৈছে, অৰ্থাৎ গা মানত থকা প্ৰথম তিনি চাপৰৰ (ভৰি) ঠাইত দিসকলে ভাঙনিখনত এচাপৰ মাৰিয়েই খালি দেখুৱাই শেষত এচাপৰ মাৰে। ১২৬২ ছনত প্ৰকাশ হোৱা *The Rhythm in the Vaishnava Music of Assam* অত তাললিপিৰ চিন আদিৰ সৰ্ব্বমুঠ লিখা হৈছে। ওপৰত উল্লেখ কৰা উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতৰ খালি ভৰিক 'আমাৰ সঙ্গীয়া ওজালকলে চাপৰি আৰু মান বুলি কয়। উত্তৰ ভাৰতীয় শাস্ত্ৰীয় সঙ্গীতৰ আড়ি লয়ক উপাকত যোৱা' বোলে। অনাগত গ্ৰহ'ক শেষত বা আগত বোলে। ১২৬২ ছনত তাললিপি কাৰীতে চুটকলা তালখন আৰু খবমান তালখনত অলপ ভুল বৈ যোৱাত এইবাৰ এই কিতাপতে সংশোধন কৰি দিয়া হ'ল।

এটা কথা লক্ষ্য কৰা যাব যে বৰ্তমানে তাললিপিখিনিৰ মাজত জামান তালখন দুটা বেলেগ বেলেগ ধৰণেৰে বাজিছে। ঘোষা ধেমালিত আৰু সূত্ৰধাৰী নাচৰ বোল চালেই এই পাৰ্থক্য ধৰা পৰিব। এই দুই ধৰণৰ কোনোটোক ব্যতিক্ৰম বুলি ভাবিবৰ সন্ধ্যা নাই।

কেশৱ চাংকাকভী

তালি-নাচ

বামদানি ১

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ | থা S S ক |
x | ২ |

মুঠ চাবিবাব বজাব ।

বাজনা ২

চুটী তাল

ধিনা | ধেত | খিতা | ওতা
x | ০ | x | ০

বাজনা ৩

চুটী তাল

ধিনা | ধেত | খিতা | তাক
x | ০ | x | ২

ভাঙনি : বাজনা ৪

একতালি

ধেনি তাধে | নিতা খিতা | ধেনি তাধে | নিতা খিতা | ধেনি তাধে |
x | ০ | ২ | ০ | ০ |
নিতা খিতা | ধেনি তাধে | নিতা খিতা |
০ | ৪ | ০ |

ভাঙনি : বাজনা ৫

একতালি

তাঃ x	খিতা ()	খিতা 0	খিতা ()	তাঃ ২	খিনা ()	খিনা 0	ধেনি ()
তাঃ u	খিতা ()	খিতা 0	খিতা ()	তাঃ ৪	খিনা ()	খিনা 0	ধেনি ()

ভাঙনি : বাজনা ৬

একতালি

ধেনি তাঃধ x	নিতা ধেনি 0	তিন খাঃ ২	১ক ১১ 0
ধেনি তাঃধ u	নিতা ধেনি 0	তিন খাঃ ৪	১ক ১১ 0
ধেনি তাঃধ x	নিতা ধেনি 0	তিন খাঃ ২	১ক ১১ 0
তিন খাঃ u	১ক ১১ 0	তিন খাঃ ৪	১ক ১১ 0
তাঃ ১খ x	তা তা 0	খি ১ক ২	৪ গি 0
তা ১ক ৩	ধিঃ নাও 0	১ দাও ১১ ৭	১১ ১১ 0

ধেই ধেই 0	দাঃও ৪	১১ 0	ধেই ধেই x	ধেই ধেই 0	দাঃও ধেই ২
ধেনিতাক 0	ধেই ধেই ৩	ধেই ধেই 0	দাঃও ৪	১১ 0	

মুঠ তিনিবাব বজাই শেষত ধেই কবি বজাব।

ভাঙনি : বাজনা ৭

একতালি

দি	ধে	নি	তা	খিত	SS	বা	তা	খি	ধে	নি	তা
x		০		২		০		৩		০	
								খিত	SS	খি	না
								৪		০	
দি	ধে	নি	তা	খিত		বা	তা	খি	ধে	নি	তা
x		০		২		০		৩		০	
								খিত	SS	খি	না
								৪		০	
দি	ধে	নি	তা	খিত	SS	বা	তা	খি	ধে	নি	তা
x		০		২		০		৩		০	
								খিত	SS	খি	না
								৪		০	

ভাঙনি : বাজনা ৮

একতালি

জ্যেথে	সনদি	তাস্থ	সনদি	তাস্থ	সনদি	তাস্ক	ধগি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

মুঠ তিনিবার এইখিনি বজোৱাৰ পিছত

তাস্থে	সনদি	তাস্ক	ধগি	তাস্থে	সনদি	তাস্ক	ধগি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

আক এবাৰ বজাব।

তাস্ক	ধগি	তাস্ক	ধগি	তাস্ক	ধগি	দাস্ত	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
বিদন	ধাস	তাস্ত	তাস	খিড	তিড	তাক	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ভাঙনি : বাজনা ৯

একতালি

তাড়ক x	ধড়গি o	তাড়ক ২	ধড়গি o	তাড়ক ৩	ধড়গি o	দাঃও ৪	সঃ o
তাড়খি x	তিঃনি o	তাড়খি ২	তিঃনি o	তাড়খি ৩	তিঃনি o	দাঃও ৪	সঃ o
তাড়ক x	ধড়গি o	তাড়ক ২	ধড়গি o	তাড়ক ৩	ধড়গি o	দাঃও ৪	সঃ o
তাড়ক x	ধড়গি o	তাড়ক ২	ধড়গি o	তাড়ক ৩	ধড়গি o	দাঃও ৪	সঃ o
তাড়ক x	ধড়গি o	দাঃও ২	সঃ o	তাড়ক ৩	ধড়গি o	দাঃও ৪	সঃ o
তাঃও x	তাঃধে o	নিঃতি ২	তাঃও o	তাঃধে ৩	নিঃতি o	তাড়ক ৪	ধড়গি o
তাড়ক x	ধিঃনা o	ঙনা ২	ঙনা o	খিঃতি ৩	তাঃধে o	সঃধে ৪	সঃ o
নাঃক x	সঃ o	সঃ ২	সঃ o	সঃ ৩	সঃ o		

ভাঙনি : বাজনা ১০

একতালি

ধেই x	ধিনা o	ঙনা ২	ধেনি o	দাঃ ৩	খিতা o	খিতা ৪	খিতি o
তাঃ x	ধিনা o	ঙনা ২	ধেনি o	তাঃ ৩	সঃ o	সঃ ৪	সঃ o

বিন x	থ্যড ০	তাত্ ২	ত্যাড ০	থিং ৩	তিং ০	ত্যাড ৪	ডক ০
----------	-----------	-----------	------------	----------	----------	------------	---------

ধেই x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	দাও ৩	থিতা ০	থিতা ৪	থিত্তি ০
----------	-----------	----------	-----------	----------	-----------	-----------	-------------

তাও x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	ত্যাড ৩	ড্য ০	ড্য ৪	ড্য ০
----------	-----------	----------	-----------	------------	----------	----------	----------

বিন x	থ্যড ০	তাত্ ২	ত্যাড ০	থিং ৩	তিড ০	ত্যাড ৪	ডক ০
----------	-----------	-----------	------------	----------	----------	------------	---------

ধেই x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	দাও ৩	থিতা ০	থিতা ৪	থিত্তি ০
----------	-----------	----------	-----------	----------	-----------	-----------	-------------

তাও x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	দাও ৩	থিতা ০	থিতা ৪	থিত্তি ০
----------	-----------	----------	-----------	----------	-----------	-----------	-------------

বিন x	থ্যড ০	তাত্ ২	ত্যাড ০	থিড ৩	তিড ০	ত্যাড ৪	ডক ০
----------	-----------	-----------	------------	----------	----------	------------	---------

ধেই x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	দাও ৩	থিতা ০	থিতা ৪	থিত্তি ০
----------	-----------	----------	-----------	----------	-----------	-----------	-------------

ত্যাও x	ধিনা ০	উনা ২	ধেনি ০	নাড ৩	থেই ০	থেই ৪	থেই ০
------------	-----------	----------	-----------	----------	----------	----------	----------

ওবার বজাব।

থেই x	দাও ০	থিত ২	ড্য ০	থ্য ৩	ত্যা ০	থেই ৪	ড্য ০
----------	----------	----------	----------	----------	-----------	----------	----------

থেই x	দাও ০	থিত ২	ড্য ০	থ্য ৩	ত্যা ০	থেই ৪	ড্য ০
----------	----------	----------	----------	----------	-----------	----------	----------

খেই	দাও	খিত	স	বা	তা	খেই	স
x	০	২		৩	০	৪	০

ভাঙনি : বাজনা ১১

একতালি

জেহ্ খে	সদি	তাংখ	ই	জেহ্ খে	সদি	তাংখ	ই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

জেহ্ খে	সদি	তাংখ	ই	জেহ্ খে	সদি	তাংখ	ই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাস	ওধি	নাও	খেনি	তিতাস	ওধি	নাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাস	ওধি	নাও	খেনি	তিতাস	ওধি	নাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাসক	সতা	তিনি	তানি	তিতাসক	সতা	তিনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাসক	সতা	তিনি	তানি	তিতাসক	সতা	তিনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাস	ওধি	নাও	খেনি	তিতাস	ওধি	নাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খেনি	তিতাস	ওধি	নাও	খেনি	তিতাস	ওধি	নাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিনা	খিতাস	খিতাস	তাসি	তাস	স	স	স
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিডন x	খাড ০	তাডত ২	তাড ০	খিং ৩	তিড ০	তাড ৪	ডক ০
খিডনা x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তিডন ৩	খিডতা ০	খিডতা ৪	তাডখি ০
তিডন x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তাডক ৩	খিগি ০	তাডক ৪	খিগি ০
খিডনা x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তিডন ৩	খিডতা ০	খিডতা ৪	তাডখি ০
তিডা x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তাডক ৩	খিগি ০	তাডক ৪	খিগি ০

ভাঙনি • বাজনা ১২

একতালি

তাড x	খিতি ০	দাড ২	ডঙ ০	খিনাড ৩	খিতিড ০	তাডখি ৪	নাডঙ ০
খিডনা x	খিডনা ০	খিডনা ২	খিডনা ০	খিডনা ৩	ওতা ০	খেই ৪	ডড ০
খিডনা x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তিডন ৩	খিডতা ০	খিডতা ৪	তাডখি ০
তিডন x	খিডতা ০	খিডতা ২	তাডখি ০	তাড ৩	ডখ ০	তাড ৪	ডড ০
খিড x	ডড ০	খিড ২	ডড ০	খিড ৩	ডড ০	খিড ৪	ডড ০
খিডনা x	খিডতা ০	তাডখি ২	ডড ০	দদ ৩	ডঙ ০	ডড ৪	ডড ০

বায়দানি ২

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিন্হ | থাঃ ঙক | জিন্হ | থাঃ ঙক | জিন্হ | থাঃ ঙক | জিন্হ | থাঃ ঙক
 x | ২ | x | ২ | x | ২ | x | ২

মুঠ বাবটা আবর্তন বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা | ধেত | ধিতা | নিতা |
 x | ০ | x | ০

মুঠতে বাবটা আবর্তন বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

ধিনা | ধেত | ধিতা | তাক |
 x | ০ | x | ০

মুঠতে বাবটা আবর্তন বজাব।

বাজনা ৪

একতালি

দিঃ দিঃ ধেই
 x

জিদ ধেই খিতাতাখি
 ০

তা ঙঃ
 ২

তাক্জিদধেইঃ
 ০
 জিন্হতাখি
 ০

<u>তানাতানা</u> ৩	<u>খিত্তাখি</u> ০	<u>তানাতানা</u> ৪	<u>খিত্তাখি</u> ০
<u>তানাতানা</u> x	<u>খিত্তা খাখি</u> ০	<u>তিতাতাখিত্তা</u> ২	<u>তাত্তাকজিত্তা খেই</u> ০
<u>দিদি খেই</u> ৩	<u>জিত্তা খেই খিত্তাতাখি</u> ০	<u>তাত্ত</u> ৪	<u>জিত্তাহিত্তাখিত্তা</u> ০
<u>তানাতানা</u> x	<u>খিত্তা খাখি</u> ০	<u>তানাতানা</u> ২	<u>খিত্তাতাখি</u> ০
<u>তানাতানা</u> ৩	<u>খিত্তাতাখি</u> ০	<u>তিতাতাখিত্তি</u> ৪	<u>তাত্তাকজিত্তা খেই</u> ০
<u>দিদি খেই</u> x	<u>জিত্তা খেইত</u> ০	<u>খিত্তাতাখি</u> ২	<u>তাত্ত</u> ০
<u>জিত্তাহিত্তাখি</u> ৩	<u>তানাতানা</u> ০	<u>খিত্তাতাখি</u> ৪	<u>তানাতানা</u> ০
<u>খিত্তাতাখি</u> x	<u>তানাতানা</u> ০	<u>খিত্তাতাখি</u> ২	<u>তিতাতাখিত্তি</u> ০
<u>তাত্তাকজিত্তা খেই</u> ৩	<u>দিদি খেই</u> ০	<u>জিত্তাখেইখিত্তা</u> ৪	<u>তাত্ত</u> ০
<u>তাত্ত</u> x			

				<u>জিনহতাধি</u>		
				০		
<u>তাসনাডানা</u>		<u>খিড্তাধি</u>		<u>তাসনাডানা</u>		<u>খিড্তাধি</u>
×		০		২		০
<u>তাসনাডানা</u>		<u>খিত্তিতাধি</u>		<u>তাকধিনা</u>		<u>জিনহতাডধি</u>
৩		০		৪		০

এইখিনি সম্পূর্ণ আঠবার বজাব

						<u>ধেইধিনি</u>				
						০				
<u>তাকধিনা</u>		<u>ধেনিতাক</u>		<u>ধেইদাও</u>		<u>ডবিনথা</u>		<u>তাতডতা</u>		<u>খিড্তি</u>
×		০		২		০		৩		০
<u>তাসক</u>		<u>ধেইধেনি</u>		<u>তাকধিনা</u>		<u>ধেনিতাক</u>		<u>ধেইদাও</u>		<u>ধেইধিনি</u>
৪		০		×		০		২		০
<u>তাকধিনা</u>		<u>ধেনিতাক</u>		<u>ধেইদাও</u>		<u>ধেইধেনি</u>		<u>তাকধিনা</u>		<u>ধেনিতাক</u>
৩		০		৪		০		×		০
<u>ধেইড</u>		<u>ধেনিতাক</u>		<u>ধেইড</u>		<u>ধেনিতাক</u>		<u>ধেইড</u>		<u>ধেতখিত্তি</u>
২		০		৩		০		৪		০
<u>তাকধেত্</u>		<u>খিত্তিতাক</u>		<u>ধিনাডানা</u>		<u>ডানাখিত্তি</u>		<u>তাকধিনা</u>		<u>খিতড</u>
×		০		২		০		৩		০

<u>SS</u> ৪	<u>জিনহতাধি</u> ০	<u>তাসনাঙানা</u> x	<u>ষিত্তাধি</u> ০	<u>তাসনাঙানা</u> ২	<u>ষিত্তাধি</u> ০
<u>তাসনাঙানা</u> ৩	<u>ষিত্তাধি</u> ০	<u>তাকধিনা</u> ৪	<u>ধেইধিনা</u> ০		

ওপৰৰ বাজনা সম্পূৰ্ণ চাৰিবাৰ বজাই চতুৰ্থ তালৰ পিছৰখিনি অৰ্থাৎ চতুৰ্থ তালৰ তাকধিনা বজাই

বাজনা ৭

একতালি

					<u>ষিত্তিতিনি</u> ০
<u>ষিত্তিতিনি</u> x	<u>খিত্তিতিনি</u> ০	<u>তাস</u> ২	<u>বিন্ধা</u> ০	<u>তাততা</u> ৩	<u>ষিতি</u> ০
			<u>তাক SS</u> ৪	<u>SS SS</u> ০	

এই বাজনাখন চাৰিবাৰ বজাই পুনৰ ১নং থুকনিৰ বাজনা বজাব।

বাজনা ৮

একতালি

					<u>ধিনাষিত্তা</u> ০
<u>ষিত্তাধেনি</u> x	<u>তাস</u> ০	<u>ওপৰৰ</u> ২	<u>বিন্ধা</u> ০	<u>তাত্তাস</u> ৩	<u>ষিতি</u> ০
<u>তাক</u> ৪	<u>ধিনাষিত্তা</u> ০	<u>ষিত্তানিত্তা</u> x	<u>ধিনানিত্তা</u> ০	<u>ষিত্তানিত্তা</u> ২	<u>ধিনানিত্তা</u> ০
<u>ধিনানিত্তা</u> ৩	<u>ধিনানিত্তা</u> ০	<u>ধিনানিত্তা</u> ৪	<u>ধেই SS</u> ০	<u>তাত্তাস</u> x	<u>ষিতি</u> ০

তাকSS	ধিনানিতা	ধিনানিতা	ধিনানিতা	ধিতানিতা	ধিনানিতা
২	০	৩	০	৪	০

ধিনাখিতা	ধিনাখিতা	ধিনাখিতা	ধেইSS	তাততাস	ধিতি	তাকSS	তাস
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধেইSS	তাস	ধেইSS SS	তাতাখিতা	তাসধে	নিতা	নিহSS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

SS	SS	ধিনাখিতা	তাত	SS	দদঙ	SS
x	০	২	০	৩	০	৪

ৰামদানি ৩

বাজনা ১

চুটা তাল

জিনহ	থাস	এক	জিনহ	থাস	এক	জিনহ	থাস	এক	জিনহ	থাস	এক
x	২		x	২		x	২		x	২	

আগৰ দৰেই বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা	ধেত	ধিতা	নিতা
x	০	x	০

আগৰ দৰেই বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

ধিনা	ধেত	খিতি	তাক
x	o	x	o

মুঠ বাবটা আবতন বজাব।

বাজনা ৪

একতালি

								ওবব
তানেনিতি	তানিনাও	খিতিদাও	তুতাক	ধেহনিদাও	ধেহনিদাও	ধেগিতাক	ধেইSSS	
x	o	২	o	o	o	৪	o	
খিতিতাক	ধেইওবব	ধেগিতাক	ধেইSS	খিতিতাক	ধেইধেই	তানেনিতি	তানেনিতি	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	
তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	তানেনিতি	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	
তাতানেনি	থেনদাক	জিনাথনি	থেনদাখিতি	তাতানেনি	থেনদাক	জিনাথনি		
x	o	২	o	৩	o	৪		
থেনদাখিতি	তাতানেনি	থেনদাক	তুতাকতাক	তানেনিতি	তুতাক	পিতানেনি		
o	x	o	২	o	৩	o		
							তাতানেনি SS	
							৪	
তাতানেনি	SS	বিনাথ	তাতাতা	খিতি	তাক	তাতানেনি SS	বিনাথ	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	
তাতানেনি	বিনাথ	তাতানেনি	বিনাথ	বিনাথ	বিনাথ	বিনাথ	ধেই ধেই	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	

দাও	SS	বিনথা	তাত্তা	খিতি	তাক	তাধে SS	ধিনাখিতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্ধেই	ধিনাখিতি	তাস্ধেই	ধিনাখিতি	ধিনাখিতি	ধিনাখিতি	খিতাও	ধেই ধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দাও	SS	বিনথা	তাত্তা	খিতি	তাক	ধেত ধেহ	নিতা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতাধে	নিয়তা	খিতাধে	নিয়তা	খিতাতাখি	তাও	ধেত ধেহ	নিয়তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতাধে	নিয়তা	খিতাধে	নিয়তা	খিতাতাখি	তাও	জ্জেহথেনি	খিতিতাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
বিনথা	তাত্তা	খিতি	তাক	জ্জেহথেনি	খিতিতাক	তখিতিতা	খিতিতাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তখিতিতা	খিতিতাক	তখিতিধেই	ইতাস্ধেই	তাস্ধ	SS	বিনথা	তাত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতি	তাক	জ্জেহথেনি	খিতিতাক	তখিতিতা	খিতিতাক	তখিতিতা	খিতিতাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তখিতিধেই	ইতাস্ধেই	তাস্ধ	SS	জ্জেহথেনি	খিতিতাক	তখিতিতা	খিতিতাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তখিতিতা	খিতিতাক	তখিতিধেই	ইতাস্ধেই	তখিতি	দাও SS	ধিনাতখিতি	তাস্ধিনাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাতাখিতা	ধিনাধিনা	ধিনাত্তা	ধেই	জ্জেহথেনি	খিতিতাক	তখিতিতাক	খিতিতাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্ধ	তাও	SS	SS	ধিনাখিত	তাস্ধ	দদাও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বামদানি ৪

বাজনা ১

ধুকনি তাল

জিনহ	খাঃ	এক	জিনহ	খাঃ	এক	জিনহ	খাঃ	এক	জিনহ	খাঃ	এক
x	২		x	২		x	২		x	২	

চাবিবাব বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা	ধেত	খিতা	নিতা
x	০	x	০

চাবিবাব বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

ধিনা	ধেত	খিতা	তাক
x	০	x	০

চাবিবাব বজাব।

বাজনা ৪

একতালি

জিনহতাধি
০

তানাতনা	খিততাধি	তাঃ	তাঃখিতা	ইতিতা	তাঃতা	তাঃ	সঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

চাবিবাব বজাব।

ৰাজমা ৫

একতালি

							ধিনাডকথেই
							০
তাতাধেনি	তাতাডকথেই	ডতাদেনি	থেইতিথে	ইতিথেই	তাতাতা	তাতাSS	SSS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাজমা ৬

একতালি

							বাগধিনা
							০
থেইত্ৰিখি	বাগধিনা	থেইত্ৰিখি	বাগধেই	থেই থেই	থিতিতা	SS	তাখতিনি
x	০	২	০	৩	০	৭	০
তিনিতিনি	তাখতিনি	তিনিতিনি	তাখতিনি	তিনিতিনি	থিতিতা	ট্ৰিখি	বাগধিনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাজমা ৭

একতালি

							থেডনি
							০
তাতক	থেডনি	তাতক	তাতথে	নিডতা	থেডনি	তাতক	তাতখ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাততা	ত্ৰিখি	ত্ৰিখি	তাত	SS	থিডত	SS	থেডনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

তিনিবাৰ বজাব।

রাজমা ৮

একতালি

তাস্তা	ত্রিখি	ত্রিখি	তাস্থ	তাস্তা	ত্রিখি	ত্রিখি	তাস্থ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্তা	ত্রিখি	ত্রিখি	তাস	সস	খিত	সস	তাস্থ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ছবাব বজাব ।

রাজমা ৯

একতালি

						তাস্থ
তাস্তা	ত্রিখি	ত্রিখি	তাস্থ	তাস্তা	ত্রিখি	ত্রিখি
x	০	২	০	৩	০	৪
তাস্ত	তাস্তা	তাস্ত	তাস্তা	ধেই	তাস্ত	খিত্তি
০	x	০	২	০	৩	০
তিয়নি	তাস্থি	তিয়তা	খিত্তি	তিয়নি	তিয়খি	তিয়তা
৪	০	x	০	২	০	৩
খিত্তি	তিয়নি	তাস	তাস	তাস	সস	ধেই
০	৪	০	x	০	২	০
তাস্ত	খিত্তি	তিয়নি	তাস্থি	তিয়তা	খিত্তি	তিয়নি
৩	০	৪	০	x	০	২
তাস্থি	তিয়তা	খিত্তি	তিয়নি	তাস	তাস	তাস
০	৩	০	৪	০	x	০
সস	ধেই	তাস্ত	খিত্তি	তিয়নি	তাস্থি	তিয়তা
২	০	৩	০	৪	০	x

খিঙতি	তিঙনি	তাঙৰি	তিঙতা	খিঙনি	তিঙতি	তাঙ
০	১	০	৩	০	৪	০
তাঙ	তাঙ	স্স	খেঙৰ	খিঙনা	জিঙদ	খেঙই
×	০	২	০	৩	০	৪
তাঙক্ৰ	খিঙনা	জিঙদ	খেঙই	তাঙক্ৰ	খিঙনা	জিঙদ
০	×	০	২	০	৩	০
খেঙই	তাঙ	তাঙ	তাঙ	স্স	খেঙৰ	খিঙনা
৪	০	×	০	২	০	৩
জিঙদ	খেঙই	তাঙক্ৰ	খিঙনা	জিঙদ	খেঙই	তাঙক্ৰ
০	৪	০	×	০	২	০
খিঙনা	জিঙদ	খেঙই	তাঙ	তাঙ	তাঙ	স্স
৩	০	৪	০	×	০	২
খেঙৰ	খিঙনা	জিঙদ	খেঙই	তাঙক্ৰ	খিঙনা	জিঙদ
০	৩	০	৪	০	×	০
তাঙক্ৰ	খিঙনা	জিঙদ	খেঙই	তাঙ	তাঙ	তাঙ
০	৩	০	৭	০	×	০
খেঙই	স্স	খেঙই	স্স	খেঙহ	নিঙ	তাঙক
০	৩	০	৪	০	×	০
খেঙই	স্স	খেঙই	স্স	খেঙহ	নিঙ	তাঙক
০	৩	০	৪	০	×	০
খিঙন	খাঙ	তাঙত	তাঙ	খিঙ	তিঙ	তাঙক
০	৩	০	৪	০	×	০
খেঙই	স্স	খেঙই	স্স	খেঙহ	নিঙ	তাঙক
০	৩	০	৪	০	×	০
খেঙই	স্স	খেঙহ	নিঙ	তাঙক	স্স	খেঙই
০	৩	০	৪	০	×	০

খেই ০	স ৩	খেই ০	নি ৪	তাক ০	স x	খেই ০	স ২
খেই ০	নি ৩	তাক ০	স ৪	খেই ০	স x	খেই ০	স ২
খেই ০	নি ৩	তাক ০	স ৪	খেই ০	স x	খেই ০	স ২
খেই ০	স ৩	বাত ০	তাতাত ৪	তাত ০	তাতাত x	খেই ০	তাত ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাতখি ০	তিয়তা ৪	খিত্তি ০	তিয়নি x	তাতখি ০	তিয়তা ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাত ০	তাত ৪	তাত ০	স x	খেই ০	তাত ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাতখি ০	তিয়তা ৪	খিত্তি ০	তিয়নি x	তাতখি ০	তিয়তা ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাত ০	তাত ৪	তাত ০	স x	খেই ০	তাত ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাতখি ০	তিয়তা ৪	খিত্তি ০	তিয়নি x	তাতখি ০	তিয়তা ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাত ০	তাত ৪	তাত ০	স x	খেই ০	তাত ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাতখি ০	তিয়তা ৪	খিত্তি ০	তিয়নি x	তাতখি ০	তিয়তা ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাত ০	তাত ৪	তাত ০	স x	খেই ০	তাত ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাতখি ০	তিয়তা ৪	খিত্তি ০	তিয়নি x	তাতখি ০	তিয়তা ২
খিত্তি ০	তিয়নি ৩	তাত ০	তাত ৪	তাত ০	স x	খেই ০	তাত ২

জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা	জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা
০	৩	০	৪	০	×	০	২
জিডদ	খেডই	তাস	তাস	তাস	সস	খেডব	ধিডনা
০	৩	০	৪	০	×	০	২
জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা	জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা
০	৩	০	৪	০	×	০	২
জিডদ	খেডই	তাস	তাস	তাস	সস	খেডব	ধিডনা
০	৩	০	৪	০	×	০	২
জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা	জিডদ	খেডই	তাক্র	ধিডনা
০	৩	০	৪	০	×	০	২
জিডদ	খেডই	তাস	তাস	তাস			
০	৩	০	৪	০			

ভাঙনি

একতালি

খেডই	সস	খেডই	সস	খেডই	নিড
×	০	২	০	৩	০
খেডন	দাসক	সস	সস	বিডন	থাস
৪	০	×	০	২	০
তাসত	তাস	খিড	ভিড	তাস	সক
৩	০	৭	০	×	০
খেডই	সস	খেডই	সস	খেড	নিড
২	০	৩	০	৪	০
তাস	সক	তাস	খেড	নিড	তাস
×	০	২	০	৩	০

খেড (৪	নিড (০	তাস (x	ডক (০	খেডই (২	ডড (০
খেডই (৩	ডড (০	খেডই (৪	নিড (০	তাস (x	ডক (০
তাস (২	খেড (০	নিড (৩	তাস (০	খেড (৪	নিড (০
তাস (x	ডক (০	তাস (২	খেড (০	নিড (৩	তাস (০
খেড (৪	নিড (০	তাস (x	খেড (০	নিড (২	তাস (০
ডক (৩	তাস (০	খেড (৪	নিড (০	তাস (x	খেড (০
নিড (২	তাস (০	ডক (৩	খেড (০	নিড (৪	তাস (০
ডক (x	খেড (০	নিড (২	তাস (০	ডক (৩	খেড (০
নিড (৪	তাস (০	ডক (x	খেড (০	নিড (২	তাস (০
ডক (৩	তিংখা (০	ইংখা (৪	তিংখা (০	ইংখা (x	তিংখা (০
ইংখা (২	খিডত (০	ডড (৩	খেডব (০	খিডনা (৪	খিডব (০
খিডত (x	খেডব (০	খিডনা (২	খিডব (০	খিডত (৩	খেডব (০

ধিনা ৪	ধিব ০	ধিতা x	ধেব ০	ধিনা ২	ধিব ০
ধিতা ৩	ধিব ০	ধিতা ৪	ধিব ০	ধিতা x	ধিব ০
ধিতা ২	ধিত ০	সস ৩	ধিত ০	তাতা ৪	ধিত ০
তাতা x	ধিত ০	তাতা ২	ধিত ০	সস ৩	সস ০
সস ৪	সস ০	ধিনাথিত x	তাতা ০	সস ২	দদঙ ০

ৰামদানি ৫

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ্ x	থাড ২	ডক x	জিনহ্ ২	থাড x	ডক ২	জিনহ্ x
থাড ২	ডক ২					

চাবিৰাৰ বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা x	ধেত্ ০	ধিতা x	নিভা ০
-----------	-----------	-----------	-----------

চাবিৰাৰ আগৰ দৰেই মুঠ ১২বাৰ বজাব।

বাজনা ৩

চুটা ভাল

ধিনা	ধেত্	ধিতি	তাক
x	০	x	০

থুকনি চাষিবার, মুঠ ১২বার।

বাজনা ৪

একতালি

ধেগিতিতা	নিতিতানি	ভিতানিতা	খিত্‌তাঃ	গিৰগিৰ	ধিহনাও	ঃঃ	ধেইঃঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০ ধেই

মুঠ তিনিবার বজাব।

বাজনা ৫

একতালি

ওতি	দঃদ	ওতি	দঃদ	ওতি	তাঃঃ	ঃঃ	বঃদ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওতি	দঃদ	ওতি	দঃদ	ওতি	তাঃঃ	ঃঃ	ঃঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বাজনা ৬

একতালি

নাঃধেই	নাঃধেই	নাঃধেই	নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃঃ	ঃঃ	নাঃধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	তাSS	SS	SS
x	0	২	0	৩	0	৪	0

ইয়ার পিছত পুনৰ বাক্সনা ৫ বজাব।

বাক্সনা ৭

একতালি

							তাখিৰ
							0
বিখিৰ	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	তাখিৰ
x	0	২	0	৩	0	৪	0
বিখিৰ	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	তাখিৰ
x	0	২	0	৩	0	৪	0
বিখিৰ	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	তাখিৰ
x	0	২	0	৩	0	৪	0
বিখিৰ	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	নাডাধেই	SS
x	0	২	0	৩	0	৪	0

বাক্সনা ৮

একতালি

							জিদিখি
							0
নাধে	নিতা	খিনা	ধেই	ধেই	দাও	SS	SS
x	0	২	0	৩	0	৪	0

বাজনা ২

একতালি

							বিন
							০
ধা	তাত	তাও	ধি	তি	তাক	স	ধেই
×	০	২	০	৩	০	৪	০
তাধি	তাও	তাধি	তাও	তাধি	তাও	তাধি	তাধেই
×	০	২	০	৩	০	৪	০
স	ধিনা	ধিতি	দাও	স	স	স	বিন
×	০	২	০	৩	০	৪	০
ধা	তাত	তা	ধি	তি	তাক	স	তাধে
×	০	২	০	৩	০	৪	০
সইব	ধিনা	ধিতি	তাধে	সইব	ধিনা	ধিতি	তাধে
×	০	২	০	৩	০	৪	০
সইব	ধিনা	ধিতা	ধিনা	ধিতা	ধিনা	ধিতা	তাধি
×	০	২	০	৩	০	৪	০
তাধে	ইতা	ধেই	দাও	স	বিন	ধা	তাত
×	০	২	০	৩	০	৪	০
তা	ধি	তি	তাক	স	তাধে	স	ধিনা
×	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিতা	তাধে	স	ধিনা	ধিতা	তাধে	স	ধিনা
×	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিতা	ধিনা	ধিতা	ধিনা	ধিতা	তাধি	তাধে	ধিনা
×	০	২	০	৩	০	৪	০

ৰাজনা ১৩

একতালি

							ধেতুখিতাঃ
							০
ওখিতাখি	তাত খিতা	ওধিনাও	ধেত খিতা	ওখিতাখি	তাত খিতা	ওধিনাও	ধেত খিতা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওখিতাখি	তাত খিতা	ওধিনাও	ধেত খিতা	ওখিতাখি	তাত খিতা	ওধিনাও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ৰাজনা ১৪

একতালি

							ধিনাখিতা
							০
খিতাখি	তাঃ	SS	বিনথা	তাত তা	খিঃতি	তাক	ধিনাখিতা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতাতাখি	তিনখিতা	খিতাতাখি	তিনখিতা	খিতাতাখি	তাকধগি	তাকধগি	ধিনাখিতা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতাতাখি	তিনখিতা	খিতাতাখি	তিনখিতা	খিতাতাখি	তাকধগি	তাকধগি	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

তাখিত্তি
০

তাও	ধিনাতখিত্তি	তামিনাও	তাতাখিত্তি	ধিনাধিনা	ধিনাওতা	ধেইSS	ধিনাখিত্তি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্তাতাখি	তিনিখিত্তি	খিত্তাতাখি	তিনিখিত্তি	খিত্তাতাখি	তাখSS	তাSS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	SS	ধিনাখিত্তি	তাখSS	দদও	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বামদানি ৬

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ	থাঃ	ঃক	জিনহ	থাঃ	ঃক	জিনহ	থাঃ	ঃক	জিনহ	থাঃ	ঃক
x	২		x	২		x	২		x	২	

মুঠ ১২বার বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা	ধেজ্	খিত্তা	নিত্তা
x	০	x	০

মুঠ ১২বার বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

ধিনা	ধেত্	ধিত্তি	তাক
x	o	x	o

মুঠ ১২বার বজাব।

বাজনা ৪

একতালি

								ধেনিতাধে
								o
নিতাধেনি	তাSS	ধিত	ধেনিতাধে	নিতাধেনি	তাSS	ধিত্	SS	
x	o	২	o	o	o	৪	o	

বাজনা ৫

একতালি

								ধেনিতাধে
								o
নিতাধিতা	ধেনিতাধে	নিতাধিতা	ধেনিতাধে	নিতাধিতা	তিন্ধিতা	ধিতাধিতা	ধেনিধেS	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	
নিতাধেনি	তাSS	SS	বিন্ধা	তাত্তা	ধিSতি	তাSS	SS	
x	o	২	o	৩	o	৪	o	

তিনিবার বজাব।

ধেইখিৰাঃ
০

ওখিতি	শিনখিৰা	ওখিতি	তিনখিৰা	ওখিতি	নাঃধেই	ধেইধেই	SS
x	০	২	০	৩	০	৭	০

তিনিবার বজাব।

ধেনিতাধে
০

নিতাধেনি	তিনখাঃ	এক	ধেনিতাধে	নিতাধেনি	তিনখাঃ	এক	ধেনিতাধে
x	০	২	০	৩	০	৪	০

নিতাধেনি	তিনখাঃ	এক	ধেনিতাধে	নিতাধেনি	তিনখাঃ	এক	SS
x	০	২	০	৩	০	৭	০

তিনখাঃ
০

এক	তিনখাঃ	এক	তাখ্	তাঃতা	খিত্	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

SS	SS	SS	ধিনাখিত্	তাখ্	দদও	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বামদানি ৭

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ x	থাস ডক o	জিনহ x	থাস ডক ২	জিনহ x	থাস ডক ২	জিনহ x	থাস ডক ২
-----------	-------------	-----------	-------------	-----------	-------------	-----------	-------------

মুঠতে ১১বার বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

ধিনা x	ধেত o	ধিতা x	নিতা o
-----------	----------	-----------	-----------

মুঠ ১১বার বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

ধিনা x	ধেত o	ধিতি x	তাক্ o
-----------	----------	-----------	-----------

বাজনা ৪

একতালি

দিধেনিতা x	ধিত্তাতা o	দিধেনিতা ২	ধিত্তাতা o	দিধেনিতা ৩	দিধেনিতা o	দিধেনিতা ৪	দিধেনিতা o	ধেইতাতা o
---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	---------------	--------------

দিধেনিতি	ধেনিতিনি	দাওঃ	ধেনিতিনি	দাওঃ	ধেনিতিনি	দাওঃ	খিত্তাধে
x	০	২	০	৩	০	৪	০

নিতাধিতা	খিত্তানিতা	খেইঃ	ধেনিতাধে	নিতাধিনা	খিত্তিতাঃ	খিত্তিতাধিতা	খিত্তিতাধে
x	০	২	০	৩	০	৪	০

নিতাধেনি	তাঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বাজনা ৫

একতালি

ধিনাধেনি	তাঃ	ঃ	বাগধিনা	ধিনাধেনি	তাঃ	ঃ	খেইত্রিধি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বাগধেনি	খেইত্রিধি	বাগধেনি	বাগধিনা	ধিনাধেনি	তাঃ	ঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

তিনিবার বজাব।

বাজনা ৬

একতালি

							খেইঃ
							০

খিত্তিতিনি	খিত্তিজিনি	খিত্তিতিনি	তাঃ	বিনধাঃ	তাঃততা	খিত্তি	তাঃক
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	তাঃ	খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	তাঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	তাSS	খিত্তাধে	গিত্তাখিত্তা	খিত্তানিত	ধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বাজনা ৭

একতালি

							ধেইদাও
							০
খিত্ত	বাত্তা	ধেই	ধেইদাও	খিত্ত	বাত্তা	ধেই	জেহ্‌থেনদি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাSSধেই	জেহ্‌থেনদি	তাSSধেই	জেহ্‌থেনদি	তাSSধেই	জেহ্‌থেনদি	তাSSধেই	ধেনিত্তিত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওধিনাও	ধেনিত্তিত্তা	ওধিনাও	ধেনিত্তিত্তা	ওধিনাও	ধেনিত্তিত্তা	ওধিনাও	ধিনাখিত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্তাতিনি	তাSS	SS	বিনধ	তাSSতাত্তা	খিত্তি	তাক	ধিনাখিত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্তাত্তাখি	তিনখিত্তা	খিত্তাত্তাখিত্তিনখিত্তা	খিত্তাত্তানিত্তাকধেগি	তাকধেগি	তাকধেগি	ধিনাখিত্তা	
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্তাত্তাখি	তিনখিত্তা	খিত্তাত্তাখিত্তিনখিত্তা	খিত্তাত্তাখিত্তাকধেগি	তাকধেগি	SS		
x	০	২	০	৩	০	৪	০

বাজনা ৮

একতালি

							তাখিত্তি
							০
দাও	ধিনাত্তাখিত্তি	তাদিনাও	তাত্তাখিত্তা	ধিনাধিনাধিনাও	ধেইSS	ধিনাখিত্তা	
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিতাতাখি x	তিনখিতা o	খিতাতাখি ২	তিনখিতা o	খিতাতাখি o	তাখ o	তাSS 8	SS o
SS x	SS o	SS ২	খিনাখিতা o	তাখ o	দদও o	SS 8	SS o

ৰামদানি ৮

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ x	থাS ২	সক o
-----------	----------	---------

১৬বার বজাব।

বাজনা ২

চুটা তাল

খিনা x	খেS o	খিতা x	নিতা o	খিনা x	খেS o	খিতা x	তাSক o
-----------	----------	-----------	-----------	-----------	----------	-----------	-----------

মুঠ আঠবার বজাব।

ভাঙনি ১

চুটা তাল

খিনা x	খেSই o	খেগি x	তিতা o	নিতি x	তানি o	তিতা x	নিতা o
খিতা x	তাS o	গুগুগুগু x	খিহনা o	Sগ x	খেSই o	খেগি x	তিতা o

নিতি x	তানি o	তিতা x	নিতা o	খিত x	তাস o	গ্রগ্রগ্র x	ধিহনা o
SS x	থেই o	ধেগিতিতা x	নিতিতানি o	তিতানিতা x	খিততাস o	গ্রগ্রগ্র x	ধিহনা o
SS x	খিততাস o	গ্রগ্রগ্র x	ধিহনা o	SS x	খিততাস o	গ্রগ্রগ্র x	ধিহনা o
SS x	থেই o	গ্রগ্রগ্র x	ধেগি o	তিতা x	নিতি o	তানি x	তিতা o
নিতি x	তাস o	SS x	তিনি o	তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o
তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o	তিনি x	তাস o	গ্র x	বাক o
থেই x	থেই o	থেই x	তিনি o	তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o
তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o	তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o
তিনি x	তাস o	গ্রগ্র x	বাক o	থেই x	থেই o	থেই x	তিনি o
তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o	তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o
তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o	তিনি x	তাস o	গ্রগ্রগ্র x	বাক o
থেই x	থেই o	থেই x	তিনি o	তিনি x	তাস o	SS x	তিনি o

তিনি x	তাঃ o	ss x	তিনি o	তিনি x	তাঃ o	ss x	তিনি o
তিনি x	তাঃ o	এৰএৰ x	বাক o	ধেই x	ধেই o	ধেই x	তিনি o
তিনি x	তাঃ o	ss x	বাক o	ধেই x	ধেই o	ধেই x	তিনি o
তিনি x	তাঃ o	ss x	বাক o	ধেই x	ধেই o	ধেই x	তিনি o
তিনি x	তাঃ o	ss x	বাক o	ধেই x	ধেই o	ধেই x	তিনি o
তিনি x	তাঃ o	ss x					

গা-মানব আবহাৰণি

চুটা তাল

							তাত o
তাঃ x	খিঃত o	ss x	তাত o	তাঃ x	খিঃত o	ss x	তাত o
তাঃ x	খিঃত o	ss x	ss o	এৰএৰ x	খিঃত o	তাঃ x	গিতা o
খিতা x	খিতা o	নিতা x	খেঃই o	ধেগি x	তাক o	খেঃই x	ধেগি o

তাক x	ধেই o	দাও x	খিতা o	ডকে o	নিতা o	খিত্তি x	তাদে o
ডধে x	ঈধি o	নাডক x	SS o	SS x			

গা-মান ১

চুটা তাল

							জিনহ ()
তাখি x	তানা o	ঙানা x	খিত o	তাখি x	তানা o	ঙানা x	খিত o
তাখি x	তানা o	ঙানা x	খিতা o	তাখি x	তাও o	SS x	বাডক o
ধেই x	ধেই o	ধেই x	তাক o	ধেই x	ধেই o	ধেই x	তাক o
ধেই x	ধেই o	ধেই x	খিতা o	তাখি x	তাও o	SS x	

মুঠ আঠবাব বজাব।

গা-মানব লগব বাজনা

চুটা তাল

ধেই x	ধেই o	ধেই x	খিতা o	তাখি x	তাও o	ওবব x	বাক o
----------	----------	----------	-----------	-----------	----------	----------	----------

খেডই x	খেডই o	খেডই x	খিতা o	তাখি x	তাডও o	ওৰৰ x	ৰাক o
খেডই x	খেডই o	খেডই x	খিতা o	তাখি x	তাডও o	ওৰৰ x	ৰাক o
খেডই x	খেডই o	খেডই x	খিতা o	তাখি x	তাডও o	SS x	

সঁচাৰ ১

চুটা তাল

খিনা o	ডক x	খেডই o	খেডই x	তাতা o	ডক x	খেডই o	খেডই x
তাগা o	ডক x	খেডই o	খেডই x	তাতা o	ডক x	তাড o	SS x
তাড o							

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

তাড o	ডতা x	তাড o	ডতা x	তাড o	ডতা x	তাড o	SS x
খিৰ o	খিৰ x	খিৰ o	খিৰ x	খিৰ o	খিৰ x	খিৰ o	ডৰ x

খিত ০	তাধ x	নিভা ০	খিতা x	খিতা ০	নিভা x	ধেডই ০	ধেগি x
তাক ০	ধেডই x	ধেগি ০	তাক x	ধেডই ০	দাডঙ x	খিতা ০	ডকধে x
নিভা ০	খিভি x	তাধেৰ ০	ডাধৰ x	ডধি ০	নাক x	ডড ০	ডড x

পুনৰ প্ৰথমটি গা-মান আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ২

চুটা তাল

খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x	খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x
খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x	খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x
খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x	খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x
খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x	খিথে ০	ডনদা x	তানি ০	তানি x
খিথে ০	ডধা x	তানি ০	তানি x	খিথেই ০	ডধা x	তানি ০	তানি x
খিথেই ০	ডধা x	তানি ০	তানি x	খিথেই ০	ডধা x	তানি ০	তানি x

খিঃই ০	ঽথ x	তানি ০	তানি x	খিঃই ০	ঽথ x	তানি ০	তানি x
খিঃই ০	ঽথ x	তানি ০	তানি x	খিঃই ০	ঽথ x	তানি ০	তানি x

গোটেই সঁচাখন দুবাৰ বজাব। তাৰ পিছত পুনৰ গা-মানৰ আৰম্ভণি বজাব।

শেষৰ ভাঙনি

চুটা তাল

খেঃই ০	দাঃও x	খিত ০	ঽঃ x	ৰাত ০	তাঃও x	খিত ০	ঽঃ x
ৰাত ০	তাঃও x	খিত ০	ঽঃ x	ৰাত ০	তাঃ x	খেঃই ০	ঽঃ x

চাৰিবাৰ বজাব।

খেঃই ০	দাঃও x	খিত ০	ঽঃ x	ৰাত ০	তাঃ x	খেঃই ০	ঽঃ x
খেঃই ০	দাঃও x	খিত ০	ঽঃ x	ৰাত ০	তাঃ x	খেঃই ০	ঽঃ x
খিঃ ০	নাঃ x	ঽও ০	খেঃই x	তানি ০	নাঃত x	খেঃই ০	ঽঃ x
ৰাত ০	তাঃ x	খিত ০	খেঃই x	তানা ০	তানা x	খিত ০	ঽঃ x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

তানা ০	ডানা x	খিত ০	SS x	তানা ০	ডানা x	খিত ০	SS x
তানা ০	ডানা x	খিত ০	SS x	তানা ০	ডানা x	খিত ০	SS x
তাত ০	তাস x	খিত ০	SS x	তাত ০	তাস x	খিত ০	SS x
তাত ০	তাস ০	খিত ০	SS x	তাত ০	তাস x	খিত ০	SS x
খিত ০	তাধে x	খিতা ০	খিতা x	খিতা ০	নিতা x	ধেই ০	ধেগি x
তাক ০	ধেই x	ধেগি ০	তাক x	ধেই ০	দাস x	খিতা ০	সকধে x
নিতা ০	খিতা x	তাধে ০	সধে x	সধি ০	নাসক x	তাস ০	SS x
দস ০	দগু x	SS ০					

গীতৰ নাচ

একতালি

চালি-নাচ একতালিত হয়। বৰগীতৰ গা-মানব লগত ইয়াৰ গা-মান সম্পূৰ্ণ বেলেগ, ইয়াৰ গা-মানব বোল এনে

গা-মান

খেইজিন্হথাক x	থেনেজনিতাক ০	খেইজিন্হথাক ২	থেনেজনিতাক ০
খেইজিন্হথাক ৪	থেনেজনিতাক ০	খেইজিন্হথাক ৪	থেনেজনিতাক ০

ছাত ১

<u>ধিঃনাধিঃনা</u>	<u>ধিঃতাধিঃনা</u>	<u>ধেইতাতথিতা</u>	<u>ধেইনিদাও</u>
x	০	২	০
<u>ধেইদাওঃঃদাও</u>	<u>ঃদাওতাতথিতি</u>	<u>তাতথিতাতথিঃ</u>	<u>জিদ্ধিনাঃধেইঃ</u>
৩	০	৪	০

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা মান বজাব।

ছাত ২

<u>জিদ্ধিনাধি</u>	<u>নাঃঃঃ</u>	<u>জিদ্ধিনাধি</u>	<u>নাঃঃথিতিতাক</u>
x	০	২	০
<u>ধেতথিতিতাতথিতাও</u>	<u>তাতথিতিতাতথিতাও</u>	<u>ধেনিতিধেনিতিধেনি</u>	<u>থেইজিনহথাক</u>
৩	০	৪	০

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা মান বজাব।

ছাত ৩

<u>ৰাতাঃতাত্তা</u>	<u>ধেইঃঃ</u>	<u>ৰাজাঃতাত্তা</u>	<u>ধেইঃথিতিতাক</u>
x	০	২	০
<u>ধেতথিতিতাতথিতাও</u>	<u>তাত্তথিতিতাতথিতাও</u>	<u>ধেনিতিধেনিতিধেনি</u>	<u>থেইজিনহথাক</u>
৩	০	৪	০

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান।

ঘাট ৪

<u>ধেগিতিতাখিতিতিনি</u>	<u>তাখিতিনিতাঃ</u>	<u>বিনধাঃতাত্তা</u>	<u>খিঃতিতাক</u>
৪	০	x	০
<u>ধেগিতিতাখিতিতিনি</u>	<u>তাখিতিনিতাঃ</u>	<u>তাখিতিতাখিতিতিনি</u>	<u>তাখিতিনিতাঃ</u>
২	০	৩	০
<u>তাখিতিতাখিতিতিনি</u>	<u>খেইঃজিনহ্খাক</u>		
৪	০		

এই ঘাটটো চতুৰ্থ তালবপৰা আৰম্ভ হৈছে। পুনৰ গা-মান হ'ব।

ঘাট ৫

<u>ধেইতাকধেইতাক</u>	<u>ধেইতাকধেইতাক</u>	<u>ধেইথেনেঙানাত্ৰিখি</u>	<u>তাঃ</u>
x	০	২	০
<u>ধেইতাকধেইতাক</u>	<u>ধেইতাকধেইতাক</u>	<u>ধেইঃথেনেঙানাত্ৰিখি</u>	<u>তাঃ</u>
৩	০	৭	০
<u>ধেইঃথেনেঙানাত্ৰিখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ধেইঃথেনেঙানাত্ৰিখি</u>	<u>তাঃ</u>
x	০	২	০
<u>খেইঃধিনাঙানাত্ৰিখি</u>	<u>ধেনিতাধিনাওধেনি</u>	<u>তাখ্ণতানাত্ৰিখি</u>	<u>তাকধিনাজিনহ্খাক</u>
৩	০	৪	০

পিছত পুনৰ গা-মান।

ঘাট ৬

<u>ধেইতানাত্ৰিখি</u>	<u>তানাত্ৰিখি</u>	<u>বিন্ধাতাত্তা</u>	<u>খিতিতাক</u>
২	০	৩	০
<u>ধেইতানাত্ৰিখি</u>	<u>তানাত্ৰিখি</u>	<u>ধেইঃতানাত্ৰিখি</u>	<u>তানাত্ৰিখি</u>
৪	০	x	০

ধেইতাকাধেইতাক	ধেইতাকধেইতাক	ধেইতানাডানাডানা	থিতিতাথিতিতাথিতা
১	০	৩	০
তাথতানাডানাথিতা	তাকধিনাজিনহথাক		
৪	০		

পুনৰ গা মান বজাব। এই ঘাতাটো দ্বিতীয় তালৰপৰা উঠিছে।

ঘাত ৭

ধেইতানাডানাত্ৰিখি	তানাডানাধেইত	বিনথাতাত তা	থিতিতাক
৭	০	x	০
ধেইতানাডানাত্ৰিখি	তানাডানাধেইত	বাত তানাডানাত্ৰিখি	তানাডানাধেইত
২	০	৩	০
বাত তানাডানাত্ৰিখি	থিতাদিধিনাধিনাক		
৪	০		

ইয়াৰ পিছত গা-মান বজাব। এই ঘাত চতুৰ্থ তালৰপৰা আৰম্ভ হ'ব।

ঘাত ৮

দিদিধেইদিদিধেই	দিদিধেইধেইত	বিনথাতাত তা	থিতিতাক
২	০	১	০
দিদিধেইদিদিধেই	দিদিধেইধেইত	দিদিধেইদিদিধেই	দিদিধেইধেইত
৪	০	x	০
দিদিধেইধেইত	দিদিধেইধেইধেই	ধেগিতিতাথিতিতিনি	তাথিতিতাথিতিতিনি
২	০	৩	০
ধেনিতিধেনিতিধেনি	থেইতজিন্হথাক		
৪	০		

পুনৰ গা-মান বজাব।

চোক

<u>থেইঃজিনহথাক</u> x	<u>থেনেঙনিতাক</u> o	<u>থেইঃজিনহথাক</u> ২	<u>থেনেঙনিতাক</u> o
<u>জিনহথেইঃঃ</u> ৩	<u>জিনহথেইথেই</u> o	<u>জিনহথইঃঃ</u> ৪	<u>জিনহথইথেই</u> o
<u>জিনহথেইঃঃ</u> x	<u>জিনহথেইথই</u> o	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> ২	<u>খিতাদাওতাত্তাও</u> o
<u>বিনধাঃত</u> o	<u>খিঃতিতাক</u> o	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> ৪	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o
<u>খিৰখিতাখিতা</u> x	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o	<u>খিৰখিতাখিতা</u> ২	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o
<u>খিত্তাত্ত খিতি</u> ৩	<u>তাকখিনাধেইঃঃ</u> o	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> ৪	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o
<u>খিতখিতাখিতা</u> x	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o	<u>খিৰখিতাখিতা</u> ২	<u>খিতিদাওতাত্তাও</u> o
<u>খিত্তাত্ত খিতি</u> ৩	<u>তাকখিনাধইঃ</u> o	<u>জিনহথইঃ</u> ৪	<u>জিনহথইথেই</u> o
<u>জিনহথেইঃ</u> x	<u>জিনহথইথেই</u> o	<u>জিনহথইঃ</u> ২	<u>জিনহথইথেই</u> o
<u>ধেনিতাখিনাও</u> ৩	<u>ঃঃ</u> o	<u>বিনধাতাত্তা</u> ৪	<u>খিঃতিতাক</u> o
<u>ধেনিতাখিনাও</u> x	<u>ধেনিতাখিনাখিনাও</u> o	<u>ধেনিতাখিনাও</u> ২	<u>ধেনিতাখিনাখিনাও</u> o

<u>ধেনিতাধিনাও</u>	<u>ধেনিতাধিনাধিনাও</u>	<u>ধেনিতাধিনাও</u>	<u>ধেনিতাধিনাধিনাও</u>
৩	০	৪	০
<u>তাঃকতাধেগিতা</u>	<u>খিতিতাধেগিতা</u>	<u>খিতঃঃ</u>	<u>ধিনাখিত্</u>
x	০	২	০
<u>জিনহথাঃ</u>	<u>তাঃধিনাক</u>	<u>ধেইঃ</u>	<u>ঃঃ</u>
৩	০	৪	০

গীতব নাচ পৰিতাল

ঘাত ১

					<u>জিনহথাঃক</u>
<u>ধেইঃঃ</u>	<u>বাততাতা</u>	<u>খিতি তাক ধেগি</u>	<u>তাখি তাতা</u>	<u>খিতি তাক</u>	
x	২	০	৩	৪	
<u>ধেগি তাখি তাতা</u>	<u>খিত ঃঃ</u>	<u>দিদি ধিনা</u>	<u>খিতা ধেনি তাখি</u>	<u>নাও ধেনি</u>	
০	৫	৬	০	x	
<u>তাতা তাঃ</u>	<u>ঃঃ ধেই ধেনি</u>	<u>তাক ধেনি</u>	<u>তাক ধেই</u>	<u>ঃঃ ধিনা তাতা</u>	
২	০	৩	৪	০	
<u>তা ঃঃ</u>					
৫					

ঘাতব পিছত গা-মান বজাব।

গা-মান

<u>জিনহা ধেনি</u>	<u>তাক জিনহা ধেনি</u>	<u>ধেনি তাক</u>	<u>জিনহা ধেনি</u>	<u>তাক জিনহা ধেনি</u>
৬	০	x	২	০
<u>ধেনি তাক</u>	<u>জিনহা ধেনি</u>	<u>তাক জিনহা ধেনি</u>	<u>ধেনি তাক</u>	
৩	৪	০	৫	

ছাত্ৰ ২

ধেইধেনি তাকধেনি	দাওSS ধেইধেনি	তাকধেনি দাও SS	ধেইধেনি তাকধেনি
x	২	০	৩
দাওSS ধেইধেনি	তাকধেনি তাখিঃ নাসও	দিদি ধিনাঃ	খিঃতা ধেনিঃ
৪	০	৫	৬
তাখিঃ নাসও ধেনি	তাখি তাতাঃ	খিতঃ ধেইতানা	ঙানাখিতি তাখিতা ধিনাঃ
০	x	২	০
ধেই			
৩			

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

ছাত্ৰ ৩

জিদিধি নাখি	নাওঃ জিদিধি	নাখি নাও SS	জিদিধি নাখি	নাও জিদিধি
x	২	০	৩	৪
নাখি নাখি নাও	দিদি ধিনা	খিতা ধেনি	তাখি নাও ধেনি	তাখি তাতা
০	৫	৬	০	x
খিতঃ ধেই তানা	ঙানা খিতি তাখিতাধিনা	ধেই		
২	০	৩		

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা মান বজাব।

ছাত্ৰ ৪

তাঃতা তাখি	নাও তাঃতা	তাঃখি নাও SS	তাঃতা তাঃখি	নাওঃ তাঃতা
x	২	০	৩	৪
তাঃখি তাঃখি নাও	দিদি ধিনা	খিতা ধেনি	তাঃখি নাও ধেনি	তাঃখি তাতা
০	৫	৬	০	x
খিতঃ ধেই তানা	ঙানাখিতা তাখিতা ধিনা	ধেই SS		
২	০	৩		

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

ঘাট ৫

তাত তাত x	তাওখি বাত ২	তাতা ধেই SS ০	তাতা তাত ৩	তাওখি তাতা ৪
তাতা ধেই SS ০	দিদি ধিনা ৫	খিতা ধেনি ৬	তাখি নাও ধেনি ০	তাখি তাতা ১
খিতাধেই তানা ২	ডানাখিতা তাখিতা ০	ধিন ৩	ধেই ৩	

পুনৰ গা-মান বজাব।

ঘাট ৬

তিনখা একাধেই x	দাওSS তিনখা ২	একধেই দাও SS ০	তিনখা একধেই ৩	দাও তিনখা ৪
একধেই নাএকধেই দাও ০	দিদি ধিনা ৫	ধিতা ধেনি ৬	তাএখি নাও ধেনি ০	
তাখি তাতা x	খিতা ধেইতানা ২	ডানাখিতা তাখিতা ০	ধিনা ৩	ধেই ৩

পুনৰ গা মান বজাব।

ঘাট ৭

তিনিখিতা তিনিখিতা x	দাওSS তিনিখিতা ২	তিনিখিতা ধেইSS ০	SS ০
তিনিখিতা তিনিখিতা ৩	দাওSS তিনিখিতা ৪	তিনিখিতা ধেইSS ০	SS ০
ধেইSS ৫	ধেইSS ৫	খিতা ধেনি ৬	তাখি নাও ধেনি ০

তাখিঃ তাতাঃ	খিতঃ খেইতানা	ভানাখিতা তাখিতা ধিনা
x	২	০
খেই		
৩		

ইযাৰ পিছত পুনৰ গা মান বজাব।

ছাত ৮

তিখা ইখি	বাও তিখা	ইখা খেই	ঃঃ	তিখা ইখি	বাও তিখা
x	২	০		৮	৪
ইখা খেই	ঃঃ	খেইখে গিখেই	খেগিঃ খেইখে	গিধিনা খিত্তা ধিনা	
০		৫	৬	০	
খিত্তিভিনি খিত্তিভিনি	খিত্তিভিনি খিত্তানা	ভানাখিত্তি তাকধিনা জিনহথা	খেই		
x	২	০	৩		

মেলো নাচ

প্রথম খণ্ড

গা-মান

চুটা তাল

					খিত্তখেই
					০
খেই খেই	ধংগা	তিনদা	খিত্তখেই	খেই খেই	ধংগা
x	০	x	০	x	০
তিনদা	খিত্তখেই	খেই খেই	ধংগা	তিনদা	খিত্তখেই
x	০	x	০	x	০
খেই খেই	ধংগা	তিনদা	ঃঃ		
x	০	x	০		

					<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ধেই ধেই</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই SS</u> x	<u>বিনথা</u> ০	<u>তাস্ততা</u> x	<u>খিঙতি</u> ০
<u>তাস্তক</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই ধেই</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই SS</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ধেই ধেই</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই SS</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই SS</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ধেই SS</u> x	<u>ধেনিতাধি</u> ০	<u>নাও</u> x	<u>ধেনিতাধি</u> ০	<u>নাওSSত্রিধি</u> x	<u>বিস্‌ন্থাঃ</u> ০
<u>SSত্রিধি</u> x	<u>বিস্‌ন্থাঃ</u> ০	<u>SS</u> x	<u>বিস্‌ন্থাঃ</u> ০	<u>তিন্থাঃ</u> x	<u>তিন্থাঃ</u> ০
<u>তাতাখিতি</u> x	<u>তিঃন্থা</u> ০	<u>তাস্ততা</u> x	<u>খিঙতি</u> ০	<u>তাস্তক</u> x	<u>ধিনাদিধি</u> ০
<u>নাকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০	<u>খিঙঃ</u> x	<u>ধিনাদিধি</u> ০	<u>নাকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০
<u>খিঙত্</u> x	<u>ধিনাদিধি</u> ০	<u>নাকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০	<u>তাকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০
<u>তাস্তকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০	<u>তাস্তকধিনা</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০	<u>ধেইদাও</u> x	<u>ধেইদাও</u> ০
<u>ধেইদাও</u> x	<u>তাকধিনা</u> ০				

ইয়াব পিছত গা-মান বজাব।

						ধেগিতিতা
						o
নিতিতানি	তানিতিতা	নিতাতানি	তানিতিতা	নিতিতানি	ধেনদাক	ধেনদাক
x	o	x	o	x	o	x
ধেনতাতা	খিতিতাখি	তাওত্রিখি	বাগধেগি	তাখিবিখি	বাগধেগি	তাখিবিখি
o	x	o	x	o	x	o
বাগধেগি	তাকধিনা	ধেইড	তাওত্রিখি	তাগধেনি	তাখিবিখি	বাগধেনি
x	o	x	o	x	o	x
তাকধিনা	ধেইড	ধেগিতিতা	নিতাতানি	তানিতিতা	নিতাতানি	তানিতিতা
o	x	o	x	o	x	o
নিতিতানি	ধেনদাক	ধেডনদাক	ধেনতাতা	খিতিতাখি	তাওত্রিখি	বাগধেনি
x	o	x	o	x	o	x
তাখিবিখি	বাগধেনি	তাখিতিখি	বাগধেনি	তাকধিনা	ধেইড	ধেগিতিতা
o	x	o	x	o	x	o
নিতিতানি	ধেডনি	তাডথ	নিডতা	ধেনদাক	ধেনিতাখি	নাকধেনি
x	o	x	o	x	o	x
ধেনদাক	ধেডন্দা	ড				
o	x	o				

জেহ্‌থে

নিডতা	খিতথেই	থেইSS	জেহ্‌থে	নিডতা	খিতথেই	থেইSS	জেহ্‌থে
x	o	x	o	x	o	x	o
নিডতা	খিতাদিধি	নাধিনাক	থেইSS	তাডততা	খিডতি	তাডক	জেহ্‌থে
x	o	x	o	x	o	x	o
নিডতা	খিতথেই	থেইSS	জেহ্‌থে	নিডতা	খিতথেই	থেইSS	জেহ্‌থে
x	o	x	o	x	o	x	o
নিডতা	খিতাদিধি	নাধিনাক	থেইখিবা	সওখিতি	তিনখিবা	সওখিতি	তিনখিবা
x	o	x	o	x	o	x	o
সওখিতি	নাডাধই	থেইথেই	থেইখিবা	সওখিতি	তিনখিবা	সওখিতি	তিনখিবা
x	o	x	o	x	o	x	o
সওখিতি	নাডাধই	থেইথেই	SS				
x	o	x	o				

থেখিতি

তাখিতি	তাখিতি	খেনদাক	তানিতা	খিত	থেখিতি	তাখিতি	তাখিতি
x	o	x	o	x	o	x	o
খেনদাক	তাখিতি	তাখিতি	তাখিতি	খেনদাক	তাখিতি	তাখিতি	তাখিতি
x	o	x	o	x	o	x	o

<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>তাস্ততা</u>	<u>ধিতি</u>	<u>তাস্ত</u>	<u>ধিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাস্ততা</u>	<u>ধিতি</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>তাস্ত</u>	<u>ধেনিতাখি</u>	<u>নাও</u>	<u>ধেনিতাখি</u>	<u>নাও</u>	<u>ধেনিতাধে</u>	<u>নিতাখিতা</u>	<u>ধিনাতানা</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>ধেইস</u>	<u>ধেনিতাখি</u>	<u>নাও</u>	<u>ধেনিতাখি</u>	<u>নাও</u>	<u>ধেনিতাধে</u>	<u>নিতাখিতা</u>	<u>ধিনাতানা</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>ধেইস</u>	<u>ধিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>ধেনদাক</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>তাখিতি</u>	<u>ধেনদাক</u>	<u>স</u>	<u>স</u>		
x	o	x	o	x	o		

ভাঙনি

চুটা তাল

							<u>ধিনাধেইস</u>
							o
<u>স</u>	<u>ধিনাধেইস</u>	<u>স</u>	<u>ধিনাধেইস</u>	<u>তাস্ততা</u>	<u>ধিতাখি</u>	<u>তাস</u>	<u>ধিনাধেইস</u>
x	o	x	o	x	o	x	o

SS x	জিনাধেইS o	SS x	জিনাধেইS o	তাস্ততা x	খিতাতাখি o	তাসS x	জিনাধেই o
SS x	জিনাধেইS o	জিনাধেইS x	জিনাধেইS o	তাস্ততা x	খিতাতাখি o	তাসS x	জিনাধানা o
ধেইখিবি x	বাত্তা o	ধেইSখিবি x	বিনথাস o	তাস্ততা x	খিস্তি o	তাসক x	জিনাধানা o
ধেইখিবি x	বিনথাস o	ধেইS x	জিনাধানা o	ধেইখিবি x	বিনথাস o	ধেইSS x	জিনাধানা o
ধেইখিবি x	বিনথা o	Sখিবি x	বিনথাস o	Sখিবি x	বিনথাস o	SS x	তাকধগি o
তাকধগি x	তাকধগি o	জিনহথাস x	তাসS o	জিনহথা x	তাসS o	জিনহথা x	খিত্তধগি o
তাকধগি x	তাকধগি o	জিনাখিত্তি x	তাকধিনা o	জিনহথা x	থেই o		

বজ্রাসবীজা নাচ

কপক তাল

গা-দ্বান ১

								তাঃখি
								০
ভিনি ষিঃতি	ভিঃন ধেঃই	তাতা ষিঃতা	ষেদি তাঃখি	দাং	SS	SS	SS	
x	২	০	৩	৪		০		
ভিঃনি ষিঃতি	ভিঃনি ষিঃতি	তাঃক তাঃ	খেতা ষেতা	ষেদি ভিঃনি	তাঃক তাঃ			
x	২	০	৩	৪	০			
ভিঃা ষাঃ	ভিঃা ষাঃ	তাত তাঃ	ষেদি ভিঃনি	দাং	SS	খেঃত	SS	
x	২	০	৩	৪		০		
তাঃষে ভিঃনি	দাং SS	SS	SS					
x	১	০						

মূল দ্বাত ১

তাঃষে দিঃতা	ষেদি দাং	তাঃতা ষিঃতা	খেঃত খেঃতা	খেঃতিন দাঃ	তাঃতা ষিঃতা			
৩	৪	০	x	২	০			
ষিঃতি ভিঃনি	তাঃ SS	ষিঃত SS	বিঃন দিঃক	ধেঃ SS	খেঃ	SS		
৩	৪	০	x	২	০			

গা-দ্বান ২

বাঃগ ধগি	তাঃতা ষিঃতা	ষেদি তাঃখি	তাঃষে ভিঃনি	দাং	SS	খেঃত	SS	
৩	৪	০	x	২		০		

ত্রিখি তিডনি ৩	দা, SS ৪	খেডত্ SS ০	খিডনা খেডনি x	তাডক খেডনি ২	তাডক খিগি ০
খিডতা খেডনি ৩	তাডক খেডই ৪	খিডনা ডান। ০	খেডই SS x	খেডত্ SS ২	SS SS ০
খেদি তিতা ৩	খেদি তিতা ৪	নিডতি তাডনি ০	তাখে তিতা x	তাখে তিতা ২	নিডতি তাডনি ০
খেহ্ খেহ্ ৩	খ গাড ৪	তিডন দাড ০	তাডখি খিডখি x	বাডগ খেডনি ২	তাডত খিডতা ০
খেদি তিডনি ৩	খেহ্ SS ৭	SS SS ০			

ছাত ২

খিডতি তিডনি x	খিডতি তিডনি ২	তাডত তাড ০	খেতা খেদ। ৩	খেদি তিডনি ৪	তাডত তাড ০
তাডখে দিডতা x	তাডখে তিডনি ২	তাডত তাড ০	খেদি তিডনি ৩	খেডত্ SS ৪	SS SS ০

গা-দান ৩

গ্রিখ খেই x	তিখি তাডক ২	তিডনি তিডনি ০	খিডবা তিডনি ৩	SS SS ৪	খেডত্ SS ০
খেডহ্ খেডহ্ x	তিডন দাড ২	খেদি তাখি ০	খেডহ্ খেডহ্ ৩	তিডন দাড ৪	খেদি তাখি ০
খড গাড x	খড গাড ২	ও তিড ০	খেড তাড ৩	খেড তিড ৪	ইন দিড ০
তাগে তিডনি x	খেডহ্ SS ২	SS SS ০			

ছাত্ৰ ৩

খিৰ (x) খেই	খিৰ (২) খেই	তাত্তা খিডতা (০)	দিধি নাখি (১)	তাত্তা (৪) SS	খেইত (০) SS
খেইত (x) খেইত	নিডতা (২) খেইত	খেইতাত্তা (০) খিডি	নাত্তা (৩) খিখা	খেই (৪) SS	SS (০) SS

গা-দ্বাৰ ৪

তিখা ধগি (x)	খখা ধগি (২)	তাত্তা খিডতা (০)	জিদি নাটখি (৩)	তাত্তা (৪) SS	খেইত (০) SS
খিডি তিডি (x)	তাত্তা (২) SS	খেইত (০) SS	খেইতাত্তা (৩) খেদা	নিডতা খেইত (৪)	খেদি তাত্তা (০)
তিখা টখা (x)	তিখা টখা (২)	তিডতাত্তা (০)	খেখা টখা (৩)	খেখা টখা (৪)	খেইত (০) SS
জিদি নাটক (x)	খেই (২) SS	খিডত (০) SS	খিডনা ডানা (৩)	তানা ডানা (৪)	তানা ডানা (০)
খেইখি তিডনা (x)	খেইত (২) SS	খিডত (০) তাত্তা	জিদি নাটক (৩)	তাত্তা খেই (৪)	দাং (০) SS
খিখি তিডি (x)	দাং (২) SS	খেইত (০) SS	তাত্তা খিডি (১)	খেদি দাং (৪)	তিডিখিডি (০)
খেইত (x) খেইত	খি গাত্তা (২)	তিডন দাত্তা (০)	তিডন দাত্তা (৩)	তিডন দাত্তা (৪)	SS (০) তিডি
তিডন দিডক (x)	খেইত (২) SS	খেইত (০) SS	বিডন দিডক (৩)	তিডন দিডক (৪)	তাত্তা খিডি (০)
ধগি তিডি (x)	খেই (২) SS	SS (০) SS			

ঘাত ৪

দিগ্ধি x	নাডক ২	ত্রিষি ০	নাডক ০	তিখা ০	খিডতা ০	ধেহ্ ৮	ধেহ্ ৮	ধস ৮	গাড ৮	তিডন ০	দাও ০
তাডখি x	বিখি ২	বাগ ০	ধেডনি ০	তাডতা ০	খিডতা ০	যেদি ৩	তিডনি ৩	ধেডহ ৮	সস ৮	সস ০	সস ০

গা জান ৫

ধেড x	সই ২	ধেডই ০	দডত ০	তিডতি ০	খিডতি ০	তিডন ৮	দিডন ৮	ধেডই ৮	সস ৮	খেত ০	সস ০
ধেইতি x	তিনদা ২	যেদি ০	তিনদা ০	তাঘে ০	তিনদা ০	যেদি ৮	দাং ৮	খেডত ৮	সস ৮	সস ০	সস ০
বিগাধই x	তিনদা ২	তিগাধই ০	তিনদা ০	তিডতি ০	খিডতি ০	তিডন ৩	সস ৩	খেডত ৮	সস ৮	সস ০	সস ০

ঘাত ৫

যেদি x	দিডতা ২	যেদি ০	দিদা ০	ইদি ০	দাং ০	তাঘে ৩	দিডতা ৩	তাঘে ৮	দিদা ৮	ইদি ০	দাং ০
খিডতি x	তিডনি ২	খিডতি ০	তিডনি ০	তাড ০	সস ০	বিডন ৩	দিডক ৩	ধেডহ ৮	সস ৮	সস ০	সস ০

গা-জান ৬

গ্রিষ x	ধেডই ২	গ্রিষ ০	ধেডই ০	তাডতা ০	খিডতা ০	যেদি ৩	তাডখি ৩	দাং ৮	খেডত ৮	সস ০	সস ০
ধেড x	সই ২	ধেডই ০	সতি ০	তাডত ০	তাড ০	খিড ৩	তিড ৩	তাডত ৮	তাড ৮	যো ০	দাং ০

ধস x	গাড	ধস ২	গাড	তিসন ০	দাড	খেস ৩	তাড	খেস ৪	তাড	তিসদ্ ০	দাড
তিসন x	খেস	সই ২	তাড	ষেদি ০	তাডখি	তিসন ৩	খেই	সই ৪	তাড	খেত্ ০	সস
খেহ্ x	খেহ্	তিসন ২	দাড	খিডতা ০	ধগি	তাড ৩	খেস	তিসন ৪	দাড	খিডতা ০	ধগি
ধাগি x	তাধে	নিতা ২	ধগা	খেত ০	সস	খিডনা ৩	খিডনা	খিডনা ৪	ডানা	ষেদি ০	তাখি
খিডতা x	খিডনা	খিডনা ২	ডানা	ধগি ০	তাডখি	খেতা ৩	খেদা	ষেদি ৪	তাডক	তাডতা ০	খিডতি
তাধে x	তিসনা	ষেদি ২	তাডক	তাডতা ০	খিডতি	দিধি ৩	নাডক	দিধি ৪	নাডক	তাডতা ০	খিডতি
ধস x	গাড	খিডন ২	দিডক্	খেসই ০	সস	বাডতা ৩	তিসনি	তাড ৪	সস	সস ০	সস

ছাত ৬

খেডত x	তাধে	দিতা ২	খিডতা	ষেদি ০	তাখি	তাধে ৩	তিসনি	দাং ৪	খেত্	সস ০	সস
দিডদি x	খেসনি	তাডক ২	খেসনি	খিডতা ০	তাডখি	নাডও ৩	ত্রিখা	খেসই ৪	সস	সস ০	সস

তোক

খেদি x	দিতা	খেদি ২	দিদাং	ইদি ০	দাং	খেদি ৩	দিতা	খেদি ৪	দিদাং	ইদি ০	দাং
-----------	------	-----------	-------	----------	-----	-----------	------	-----------	-------	----------	-----

তাঃখ্ তাঃখ্	তাঃখ্ তাঃখ্	তাঃতা খিঃতা	তাঃখ্ তাঃখ্	তাঃখ্ তাঃখ্	তাঃতা খিঃতা
x	২	০	৩	৪	০

ঘাত লগতে যাব।

খেঃতা যেদা	যেদি দা	তিতি খিঃতি	তাখিঃ খিঃতা	যেদি দা	তাঃতা খিঃতি
x	২	০	৩	৪	০

ধগি ভিতা	ধগি দিদাং	ইদি দা	দিদা ইতি	দাঃ	খেঃতঃ
x	২	০	৩	৪	০

দিঃদি খিঃন	যেদি তাঃখি	তাঃখ্ তিঃনি	ত্রিঃখি তিঃনি	দাঃ	খেঃতঃ
x	২	০	৩	৪	০

তিঃনি খিঃতি	তিঃন খেঃই	তাঃতঃ তাঃ	তাখিঃ খিঃতা	যেদি দিদা	ইদি দাং
x	২	০	৩	৪	০

ধগি ভিতা	ধগি দিদাং	ইদি দা	দিঃদি খিঃন	যেদি তাঃখি	তাঃতা খিঃতা
x	২	০	৩	৪	০

ত্রিঃখি তিঃনি	দাঃ	খেঃতঃ	তিঃনি খিঃতি	তিঃন খেঃই	তাঃতঃ তাঃ
x	২	০	৩	৪	০

তাখিঃ খিঃতা	খিঃতা ধেনি	তাঃতঃ তাঃ	দাঃ দিদি	ইদি দা	তিঃখা খিঃতা
x	২	০	৩	৪	০

ঘিঃনা খিঃতা	খেঃই	ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ
x	২	০	৩	৪	০

ব্রহ্মতাল

ঘাত ১

ত্রিঃখেই	ত্রিঃখেই	তাতাখিতা	খিঃতিতিনি	তাঃ	তিঃখাঃখা
x	২	০	৩	০	৪

<u>তিংখাঃখা</u>	<u>তিংখাঃখা</u>	<u>খেঃত</u>	<u>জিঃদধিনাঃক</u>	<u>খেঃই</u>	<u>খেঃত</u>
৫	৬	০	৭	৮	০
<u>তাঃনখিতি</u>	<u>তাঃখেঃই</u>	<u>খেঃইনিতি</u>	<u>তাঃখিতি</u>	<u>খেঃ</u>	<u>ঃঃ</u>
৯	০	১০	১১	১২	০

ছাত ২

<u>তিনধগা</u>	<u>তিনধগা</u>	<u>ধগাঃধগা</u>	<u>তিনধগা</u>	<u>ধগাঃধগা</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>
x	২	০	৩	০	৪
<u>তাঃখিতি</u>	<u>দাঃও</u>	<u>খেঃত</u>	<u>জিঃদধিনাঃক</u>	<u>তাঃখিতি</u>	<u>দাঃও</u>
৫	৬	০	৭	৮	০
<u>ত্রিঃখিতি</u>	<u>দাঃও</u>	<u>তিঃনধগা</u>	<u>ধিনাঃখিতা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>
৯	০	১০	১১	১২	০

ছাত ৩

<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>তিতিঃখিতি</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>তিতিঃখিতি</u>	<u>তাঃখিতি</u>
x	২	০	৩	০	৪
<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃত</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>তাঃখিতি</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>
৫	৬	০	৭	৮	০
<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>তান্দাঃ</u>	<u>তান্দাঃ</u>	<u>খেঃই</u>
৯	০	১০	১১	১২	০
<u>জিঃদধিনাঃক</u>	<u>তাঃখিতি</u>	<u>দাঃও</u>	<u>ত্রিঃখিতি</u>	<u>দাঃও</u>	<u>তিঃনধগা</u>
x	২	০	৩	০	৪
<u>ধিনাঃখিতা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>খেঃতিন্দাঃ</u>	<u>তিতিঃখিতি</u>
৫	৬	০	৭	৮	০

ঘাট ৪

<u>খেতিনদাও</u> ৯	<u>তিতিখিতি</u> ০	<u>তাঘেদিতা</u> ১০	<u>ঘেতিনদাও</u> ১১	<u>খেড্ত</u> ১২	<u>SS</u> ০
<u>তাঘেবঘেনা</u> x	<u>ঘেনাডানা</u> ১	<u>ঘেতিনদাও</u> ০	<u>ঘেনাডানা</u> ৩	<u>ঘেতিনদাও</u> ০	<u>ঘেনাডানা</u> ৪
<u>তানাডানা</u> ৫	<u>তানাডানা</u> ৬	<u>খেডই</u> ০	<u>জিধিনাক</u> ৭	<u>তাঘেবতিনি</u> ৮	<u>দাডও</u> ০
<u>ত্রিখিতিনি</u> ৯	<u>দাডও</u> ০	<u>তিনধগা</u> ১	<u>ধিনাখিত</u> ১১	<u>খেডই</u> ১২	<u>SS</u> ০
<u>ঘেতিনদাও</u> x	<u>ঘেতিনদাও</u> ২	<u>তিতিখিতি</u> ০	<u>ঘেতিনদাও</u> ৩	<u>তিতিখিতি</u> ০	<u>তাঘেদিতা</u> ৪
<u>ঘেতিনদাও</u> ৫	<u>খেড্ত</u> ৬	<u>SS</u> ০	<u>তাঘেবঘেনা</u> ৭	<u>ঘেনাডানা</u> ৮	<u>ঘেতিনদাও</u> ০
<u>ঘেনাডানা</u> ৯	<u>ঘেতিনদাও</u> ০	<u>ঘেনাডানা</u> ১	<u>তানাডানা</u> ১১	<u>তানাডানা</u> ১২	<u>খেডই</u> ০
<u>জিধিনাক</u> x	<u>তাঘেবতিনি</u> ২	<u>দাডও</u> ০	<u>ত্রিখিতিনি</u> ৩	<u>দাডও</u> ০	<u>তিনধগা</u> ৪
<u>ধিনাখিত</u> ৫	<u>খেডই</u> ৬	<u>SS</u> ০	<u>SS</u> ৭	<u>SS</u> ৮	<u>SS</u> ০
<u>SS</u> ৯	<u>SS</u> ০	<u>SS</u> ১০	<u>SS</u> ১১	<u>SS</u> ১২	

ঘাট ৫

<u>তানখিতি</u> x	<u>তানখিত</u> ২	<u>তাডাধই</u> ০	<u>তানখিতি</u> ৩	<u>তাডাধই</u> ০	<u>তানখিতা</u> ৪
---------------------	--------------------	--------------------	---------------------	--------------------	---------------------

জিহ্বা	ধেই	স	জিহ্বাক	তাত্তিত্তি	দাং
৫	৬	০	৭	৮	০
জিহ্বিত্তি	দাং	তিনধগা	ধিনাখিত্তা	ধেই	স
৯	০	১০	১১	১২	০

ব্রহ্ম ৬

বিগ্ধেই	ভিগ্ধেই	ভিগ্ধদা	বিগ্ধেই	ভিগ্ধদা	ধেই
৫	৬	০	৭	৮	০
জিহ্বিত্তি	দাং	তিনধগা	ধিনাখিত্তা	ধেই	স
৯	০	১০	১১	১২	০

চোক

ধোঁধিনা	ধোঁধিনা	ধিনাধিনা	ধোঁধিনা	ধিনাধিনা	ধোঁধিনা
৫	৬	০	৭	৮	০
জিহ্বিত্তি	দাং	তিনধগা	ধিনাখিত্তা	ধেই	স
৯	০	১০	১১	১২	০

চোকৰ ব্রহ্ম

তাত্তিত্তা	ধিত্তিত্তাক	তাত্তিত্তা	তাত্তিত্তা	তাত্তিত্তা	ধিত্তিত্তাক
৫	৬	০	৭	৮	০
জিহ্বিত্তি	দাং	তিনধগা	ধিনাখিত্তা	ধেই	স
৯	০	১০	১১	১২	০

যেদিভাষে	দিভাযেদি	দাংদিদাং	ইদিদাং	দিদাংডি	দাং
৯	০	১০	১১	১২	০

চুটা তাল

গা-স্বাম ১

					তাডক
তিনি খিডি	তাডক খেড	তিনি খিডি	SS খিডতা	তিনি খিডি	খিডতা দিধেই
x	০	x	০	x	০
তিডনি খিডি	SS ধগি	তিনি খিডি	ধগা দিধেই	তিডনি খিডি	SS খেতা
x	০	x	০	x	০
তিনি খিডি	খেতা খেতি	তিনি খিডি	SS SS		
x	০	x	০		

স্বাত ১

					দিদি দিদি
খেই SS	দিদি দিদি	খেই SS	দিদি দিদি	খেই তিন	ইন তিন
x	০	x	০	x	০
তাক তিন	ইন তিড	তাক তিন	ইন তিড	খিড তাও	দিড দিড
x	০	x	০	x	০
খেই					
x					

গা-ব্রাহ্ম ২

						বাগ ধগা
খেই SS	বাগ ধগা	খেই SS	বাগ ধগা	খেই তিন	এন তিন	
x	o	x	o	x	o	
তাক তিন	এন তি	তাক তিন	এন তি	খেই তিন	খেই তিন	খিই না
x	o	x	o	x	o	o
খেই SS	গ্রিষ বব	খেই SS	গ্রিষ বব	খেই তিন	ইন তি	
x	o	x	o	x	o	
তাক তিন	এন তি	তাক তিন	ইন তি	খিই তা	দিই দি	
x	o	x	o	x	o	
খেই						
x						

আত ২

						বাগ খিইনা
খেই SS	বাগ খিইনা	খেই SS	বাগ খিইনা	খেই তিন	ইন তি	
x	o	x	o	x	o	
তাক তিন	ইন তি	তাক তি	ইন তি	খিই তা	দিই খি	
x	o	x	o	x	o	
খেই						
x						

গা-ব্রাহ্ম ৩

						খেই
তিন খিইতি	খেই খেই	তিন খিইতি	SS খেইতি	তিন খিইতি	খেই খেই	
x	o	x	o	x	o	

তিঃন	খিঃতি	SS	তাষে	দিঃতা	যেদি	তাস্ দিঃতা	যেদা	যেদি	SS	তাষে
x		o		x		o	x		o	
যেনা	যেনি	তাষেবযেনা		যেনা	যেনি	SS	SS			
x		o		x		o				

ঘাত ৩

ইয়াত প্রথম ঘাতখনেই বজ্রাব।

গা-দ্বান ৪

তাতি	নিঃতি	তাঃক	তাঃক	তাতি	নিঃতি	SS	তাঃক	তাতি	নিঃতি	তাঃক	ধেই
x		o		x		o		x		o	
তাতি	নিঃতি	SS	খিঃত	তাতি	নিঃতি	খিঃত	খিঃ	তাতি	নিঃতি	SS	ধগি
x		o		x		o		x		o	
তাতি	নিঃতি	ধগা	নিঃতি	তাতি	নিঃতি	SS	SS				
x		o		x		o					

ঘাত ৪

ইয়াত পুনর প্রথম ঘাতখন বজ্রাব লাগে।

গা-দ্বান ৫

তিঃনি	খিঃতি	তাঃখ	তাঃখ	তিঃনি	খিঃতি	SS	খিঃতা	তিঃনি	খিঃতি	তাঃখ	তাঃখ
x		o		x		o		x		o	
তিঃনি	খিঃতি	SS	বাঃত	তাঃতা	খিঃতি	বাঃক	তাঃক	তাঃতা	খিঃতি	SS	ধঃগি
x		o		x		o		x		o	
তাঃতি	নিঃতি	ধঃগা	ধঃগি	তাঃতি	নিঃতি	SS	SS				
x		o		x		o					

ছাত ৫

ইয়াত প্রথম ছাতখন বজাব।

গা-মান ৬

								ধসগা
তিস্নি ষিগ্গি	ধসগা	ধসগি	তিস্নি ষিগ্গি	সস	খেসতা	তিস্নি ষিগ্গি	খেসতা	খেসতি
x	o		x	o		x	o	
তিস্নি ষিগ্গি	সস	তাখি	তিস্নি ষিগ্গি	তাখি	তাখি	তিস্নি ষিগ্গি	সস	ধসগি
x	o		x	o		x	o	
তিস্নি ষিগ্গি	ধসগা	ধসগি	তিস্নি ষিগ্গি	সস	সস			
x	o		x	o				

ছাত ৬

ইয়াত পুনর প্রথম ছাতখন বজাব।

কপগঞ্জল তাল

গা-মান ১

খেতাখেদা	খেদিতিনি	তাখেতিনি	তাঃ	জিধিনাক	তাখেতিনি	তাঃ	খেত
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
খেতা	তিনি	খেই	খেত	বিনদিক	তাখেতিনি	খেই	খেত
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০
জিঝিখেই	জিঝিখেই	খেই	খেত	তিনিজিবি	তাখেতিনি	খেই	সস
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০

ছাত ১

খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	খিত্তিতিনি	তাঃ	খিত্তিতিনি	তা	খিত্তিতিনি	তাঃ
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০

জিহ্বেগিতা	খিতাধগি	তাতিনিতা	তিনিতিনি	তিত্তিখিত্তি	বিনদিক	ধেই	SS
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০

গা-স্রাব ২

জিহ্বেনি	ধেনদা	জিহ্বেনি	ধেনদা	খিতানিতা	ধেনদাত্রিখি	তাঃ	SS
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
তাখিবতিনদা	ধেনিনাং	তাখিবতিনদা	ধেনিনাং	ধেদিতিখি	তাঘেতিনি	ধেই	SS
৭	৮	৯	০	১	১১	১২	০
ধেখাঃখা	খিতিতাক	ধেখাঃখা	খিতিতাক	খিতাখিতা	তাঘেতিনি	ধেই	SS
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
তাঘেবঘেনা	তাঘেবঘেনা	তাঘেবঘেনা	ঘেনিনাং	তিনধগা	ধিনাখিতা	ধেই	SS
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০

স্রাব ২

স্রাব ১ ব বাজনা বজাব।

গা-স্রাব ৩

ঘেতিনদাও	তিত্তিখিত্তি	ঘেতিনদাও	তিত্তিখিত্তি	তাঘেদিতা	ঘেতিনদাও	খেত	SS
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
তিনধগা	ধগাধগা	তিনধগা	ধগাধগা	তিনধগা	তিনধগা	তিনধগা	ধগাধগা
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০
ঘেতিনদাও	তাঘেতিনি	দাও	খেত	তিত্তিখিত্তি	বিনদিক	ধেই	SS
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০

স্রাব ৩

স্রাব ১ ব বাজনা বজাব।

গী-স্বাক্ষ ৪

খেতখেতা	নিতাখেতা	খেতখেতা	নিতাখেতা	খেতখেতা	খেতখেতা
x	১	৩	০	৪	৫
খেতিনদাও	SS	খেদখেদা	নিতাখেদা	খেদখেদা	নিতাখেদা
৬	০	৭	৮	৯	০
খেদখেদা	খেদখেদা	খেতিনদাও	SS	তাতিখিতা	নিতা
১০	১১	১২	০	x	২
খেই	SS	বিনদিক	বিনদিক	খেই	SS
৩	০	৪	৫	৬	০
জিখেগিতা	খিতাখগি	তাতিনিতা	তিনিতিনি	তিতিখিতা	বিনদিক
৭	৮	৯	০	১০	১১
খেই	SS				
১২	০				

স্বাক্ষ ৪

স্বাক্ষ ১ ব বাজনা বজাব।

গী-স্বাক্ষ ৫

বাগধিনা	দিদিখেই	তাতিধিনা	দিদিখেই	খেতাখিতা	খেদাখিতা
x	২	৩	০	৪	৫
না	SS	তাখিবতিনদা	খেনিনা	তাখিবতিনদা	খেনিনা
৬	০	৭	৮	৯	০
তাখেতিনি	খিনাখিতা	খেই	SS	জিধিনাক	তাখেতিনি
১০	১১	১২	০	x	২
দাং	খেত	তিনধগা	খিনাখিতা	খেই	SS
৩	০	৪	৫	৬	০

স্বাক্ষ ৫

স্বাক্ষ ১-ব বাজনা বজাব।

গা-মান ৬

ত্রিবেধেই	তাতাখিতা	ষেদিতানি	দাং	বিনদিক	তাষেতিনি	দাং	খেত
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
খিতি	তিনি	খেই	খেত	বিনদিক	তাষেতিনি	খেই	খেত
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০
তিনধগা	ধগাধগা	তিনধগা	ধগাধগা	ধেবদিনা	ধগিদাং	তাষেতিনি	দাং
	২	৩	০	৪	৫	৬	০
জিধিনাক	তাষেতিনি	দাং	খেত	তিনিখিতি	বিনদিক	খেই	SS
৭	৮	৯	০	১	১১	১২	০

ষাড ৬

গা মান ১-ব বাজনা বজাব।

ডোক

ধৌধিনা	ধিনাধিনা	ধৌধিনা	ধিনাধিনা	ধৌধিনা	ধৌধিনা	ধৌধিনা	ধিনাধিনা
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
খেখে	খেখে	খেতাতা	খিতিতাক	তাতা	তাতা	তাতাতা	খিতিতাক
৭	৮	৯	০	১	১১	১২	০
তাখিবিখি	বাখিবিখি	বাখিবিখি	বাবা	তাখিবিখি	বাখিবিখি	বাখিবিখি	খেই খেই
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
তাকথেনি	থেনদা	তাকথেনি	থেনদা	তাকথেনি	তাকথেনি	তাকথেনি	থেনদা
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০

ডোকব ষাড

তাষেদিতা	ষেদিদাং	তিনখিতা	ষেদিদাং	দাংদিদা	ইদিদাং	দিদাংতি	দাং
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০

জিহিনাধে	নিভাখিতা	ধগিদাং	দাং	বাগধিনা	খিতাখিগা	ধেই	খেত
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০
ধেইখিতা	ধগিদাং	তাবেদিতা	ধেদিদাং	দাংদিদাং	ইদিদাং	দিদাংতি	দাং
৫	২	৩	০	৪	৫	৬	০

যতি তাল

গা মান ১

খেতাবেদা	ধেদিতিনি	খেতাবেদা	ধেতিতিনি	তাবেতিনি	তাঃ
৫	০	২	০	৩	৪
খিঃত	খেতাবেদা	ধেদিতিনি	খেতাবেদা	ধেদিতিনি	তাবেতিনি
০	৫	০	৬	০	৭
তাঃ	খিঃত	বিনিতিনি	খিতাখিখি	বিনিতিনি	খিতাখিখি
৮	০	৫	০	২	০
তাবেতিনি	তাঃ	খেঃত	তাকধেনি	ধেনিতাক	খিতাধেনি
৩	৪	০	৫	০	৬
ধেনিনাং	ধেনদাত্রিখি	তাঃ	খিঃত	ত্রিগ্রিধেঃই	ত্রিগ্রিধেঃই
০	৭	৮	০	৫	০
খেঃতাবেঃই	খেঃতাবেঃই	তাবেতিনি	তাঃ	খিঃত	ত্রিগ্রিধেঃই
২	০	৩	৪	০	৫
ত্রিগ্রিধেঃই	খেতাবেদা	ধেদিতিনি			
০	৬	০			

যাত ১

যাত	খিঃত	খেঃনি	তাত	খিঃতি	তাক
৭	৮	০	৫	০	২

যেঃনি	তাযেদিদা	যেতিনদাও	যেঃত	যেদিভযে	দিতাযেদি
০	৩	৪	০	৫	০
তাযেঃইযেই	ত্রিখিতাক	যেযেদিতা	যেঃ	SS	
৬	০	৭	৮	০	

গা-স্রাম ২

জিহথেনি	থেনদা	জিহথেনি	থেনদা	থেন্দাত্রিখি	তাঃ
x	০	২	০	৩	৪
যেত	যেদিতিনতা	ত্রিখিতাক	যেদিতিনদা	ত্রিখিতাক	ত্রিখাখিতি
০	৫	০	৬	০	৭
তাঃ	যেত	যেযেতিনদা	তানদিতাক	যেযেতিনদা	তানদিতাক
৮	০	x	০	২	০
ত্রিখাখিতি	তাঃ	যেত	তাখিবতিনদা	থেনিনাং	তাখিব তিনদা
৩	৪	০	১	০	৬
থেনিনাং	থিনাখিতা	যেই	যেত	তাখিব তিনদা	থেনিনাং
০	৭	৮	০	x	০
তাখিব তিনদা	থেনিনাং	SS	SS	SS	তাখিব তিনদা
২	০	৩	৪	০	৫
থেনিনাং	তাখিব তিনদা	থেনিনাং	SS	SS	SS
০	৬	০	৭	৮	০

স্রাম ২

সপ্তম তালবর্ণনা উঠিব।

জিহিনাক	ত্রিহিনাক	ত্রিখাখিতি	যেদিতাযে	দিতাযেদি	তাযেদিতা
৭	৮	০	x	০	২

যেদিভা	ভিখাঃখা	খিত্তিতাক	ধেনিতাধে	নিতাধেনি	তাধেনিতা
০	৩	৪	০	৫	০
খিত্তিতাধি	নাওত্রিখা	ধেঃ	সঃ		
৬	০	৭	৮		

গা-মান ৩

খেতখেতা	খেতিনদাও	খেতখেতা	খেতিনদাও	খেতাতিনি	তাঃ
x	০	২	০	৩	৪
খেত	খেখাঃখা	খিত্তিতাক	খেখাঃখা	খেতিতাক	খিত্তিতাদি
০	৫	০	৬	০	৭
খেই	খেত্				
৮	০				

ছবাব বজাব ।

ভলব খিনিও ছবাব বজাব ।

খেখাঃখা	খিত্তিতাক	খেখাঃখা	খিত্তিতাক	সঃ	সঃ
x	০	২	০	৩	৪
সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ
০	৫	০	৬	০	৭

খাত ৩

তিনিখিত্তিখেই	তিনিখিত্তিখেই	তাতাখিত্তা	খেখিত্তাক	খিত্তিতাক	খিত্তাধগি
৭	৮	০	x	০	২
তাতখিত্তা	খিত্তিনাখি	তাঃ	খেত	ধেনিত্তিতা	নিত্তিতাতি
০	৩	৪	০	৫	০
জিঃখেইত্রিখা	খিত্তিতাধি	নাওত্রিখা	ধেঃ	সঃ	
৬	০	৭	৮	০	

গা-বাজ ৪

<u>খিতাধেনি</u>	<u>ধেনিনা</u>	<u>খিতাধেনি</u>	<u>ধেনিনা</u>	<u>ধেনদাত্রিখি</u>	<u>তাস</u>
x	০	২	০	৩	৪
<u>খেত</u>	<u>তানাতানা</u>	<u>ঘেঘেতিনদা</u>	<u>তানাতানা</u>	<u>ঘেঘেতিনদা</u>	<u>খিতাধিনা</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>ধেই</u>	<u>খেত</u>	<u>ধেইতিনিভা</u>	<u>ত্রিখিনা</u>	<u>ধেইতিনিভা</u>	<u>ত্রিখিনাং</u>
৮	০	x	০	২	০
<u>তিনিভিনি</u>	<u>তাস</u>	<u>খেত</u>	<u>তিখাস্থা</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>তিখাস্থা</u>
৩	৪	০	৫	০	৬
<u>খিতিতাক</u>	<u>খিতাদিদি</u>	<u>ধেই</u>	<u>খেত</u>	<u>তিখাস্থা</u>	<u>খিতিতাক</u>
০	৭	৮	০	x	০
<u>তিখাস্থা</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>খিতাদিদি</u>	<u>ধে</u>	<u>সস</u>	
২	০	৩	৪	০	

বাজ ৪

<u>জিজিধেই</u>	<u>জিজিধেই</u>	<u>ত্রিখাখিতা</u>	<u>ধে ধে</u>	<u>তিনদা</u>	<u>ধে ধে</u>
৭	৮	০	x	০	২
<u>তিনদা</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>ধিনাতানা</u>	<u>তানাতানা</u>	<u>তানাতানা</u>	<u>তানাতানা</u>
০	৩	৪	০	৫	০
<u>তানাতানা</u>	<u>খিতাতাধি</u>	<u>নাওত্রিখা</u>	<u>ধে</u>	<u>সস</u>	
৬	০	৭	৮	০	

গা-বাজ ৫

<u>বাগধিনা</u>	<u>দিদিধেই</u>	<u>তাকধিনা</u>	<u>দিদিধেই</u>	<u>ধিনাত্রিখি</u>	<u>নাং</u>
x	০	২	০	৩	৪

খেত ০	তিংখা ৫	খিত্তাক ০	তিংখাখা ৬	খিত্তাক ০	খিত্তাতিনি ৭
তাস ৮	খেত ০	খেতাবেদা x	যেদিতিনি ০	খেতাবেদা ২	যেদিতিনি ০
তাবেতিনি ৩	দাও ৪	খেত ০	তানখিত্তি ৫	তাসাবেদা ০	তানখিত্তি ৬
তাসাবেদা ০	জিহ্বা ৭	খেই ৮	খেত ০		

ছাত ৫

খেতাবেদা ৭	খেতাবেদা ৮	তাতাখিত্তা ০	খে খে x	তিনদা ০	খে খেঃ ২
তিনদা ০	খগিত্তি ৩	খে ৪	খেত ০	খেতখেতা ৫	নিতাখেত ০
খেতানিতা ৬	খিত্তাতাখি ০	নাওত্রিখা ৭	খে ৮	সস ০	

গা-জাল ৬

খেতাবেদা x	নিতাখেত ০	খেতখেতা ২	নিতাখেত ০	খেতানিতা ৩	তাস ৪
খেত ০	খেদখেদা ৫	খিত্তাবেদা ০	খেদখেদা ৬	নিতাখেদা ০	তাবেতিনি ৭
খেঃ ৮	খেত ০				

ছাত্ত ৬

তিনিখিতি	তিনিধেই	তিত্‌তাও	খিতাধেই	ধেইখিতি	তাখিতাও
৭	৮	০	x	০	২
তাতাখিতা	তিনিধেই	তিত্‌তাও	খিতাধেই	ধেতখিতা	নিতাধেত
০	৩	৪	০	৫	০
খিতানিতা	খিতাতাখি	নাওত্রিখা	ধে	SS	
৬	০	৭	৮	০	

মিশ্র তাল

গা-মান ১

১ সঙ্ক-বিষম

গ্রিগিধেই	তাতাখিতা	দিখিনাখি	তাঃ	বিনদিক	ধেই
x	০	২	৩	০	৪
বিন্দিক	ধেদিতাখি	তা	ধেত		
০	৫	৬	০		

২ দোবাজ

তাতি	নিতা	ধেই	SS ওষ	বিনদিক	ধেই
৬	০	৭	০	৮	৯
SS খেত					
০					

৩ রূপক

ধেই SS	ধেই দাও	তিতি খিতি	তিন দিক	ধেই SS
x	২	০	৩	৪
খেত SS				
০				

৪ যতি

<u>জিধেগিতা</u>	<u>খিতাধগি</u>	<u>তাতিনিতি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>বিন্দিক</u>	<u>ধেই</u>
x .	০	২	০	৩	৪
<u>খেত</u>	<u>জিধেনিতা</u>	<u>খিতাধগি</u>	<u>তাতিনিতি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>বিন্দিক</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>ধেই</u>	<u>SS</u>				
৮	০				

গা-জান ২

১ সৰু-বিষম

<u>বিনদা</u>	<u>খেতাস</u>	<u>তিনিতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>তাতাখিতা</u>	<u>দিধি নাধে</u>
x	০	২	৩	০	৪
<u>নিতাখিতা</u>	<u>জিধিনাধি</u>	<u>তা</u>	<u>খেত</u>		
০	৫	৬	০		

২ দোহাজ

<u>ধেই</u>	<u>খিত</u>	<u>তাও</u>	<u>ধেইদাও</u>	<u>ঘেদিতাখি</u>	<u>তাও</u>	<u>খেত</u>	<u>SS</u>
৬	০	৭	০	৮	৯	০	

৩ ঝপক

<u>ধে</u>	<u>ধে</u>	<u>তিন দা</u>	<u>খেত তাক</u>	<u>তিন দিক</u>	<u>ধেই</u>	<u>SS</u>	<u>খেত</u>	<u>SS</u>
x		২	০	৩	৪		০	

৪ যতি

<u>দিজিধেই</u>	<u>SS</u>	<u>দিজিধেই</u>	<u>সধেই</u>	<u>তিনিতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>SS</u>
x	০	২	০	৩	৪	০

ইদ্রাব পিছত পুনৰ সৰু-বিষম, দোহাজ, ঝপক আৰু যতি হ'ব।

শ্রুত ২

১ সঙ্ক-বিষয়

খেত্‌তাঘে	দিতাখেতা	ঘেদিতাখি	বও	দদওদিক	খেই
x	০	২	৩	০	৪
দদওদিক	তিনদিক	তও	খেত		
০	৫	৬	০		

২ দোহাজ

জিধিনাধে	নিতাখিতা	দিখেইখি	বা	বিনদিক	খেই	খেত
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

ওপবব কপকৰ প্ৰথম গা-মানব দৰেই হ'ব।

৪ যতি

দিধেনিতা	খিতাধগি	তাতিনিতি	তাড	বিনদিক	খেই	সস
x	০	২	০	৩	৪	০

গা-জ্ঞান ৩

১ সঙ্ক-বিষয়

তিখাতাখা	খেত	তাতানিতা	খিতানিতা	ধগিতিনি	তিনিতিনি
x	০	২	৩	০	৫
তাতাখিতা	খিতানিতা	ধগিদাও	খেত		
০	৫	৬	০		

২ দোহাজ

তিনখেই	খেইখেই	তিনখেই	খেইখেই	তিনখেই	তিনখেই	খিতিতাক
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

দাং খিড়ি	তাক ধেই	তাত তা	খেতা ধেই	তাতা ধেই	তাত তা
x	২	০	৩	৪	০

৪ যতি

তিনধা	বাত্তা	তিনধা	তাততা	তিনধা	তিনধা	তাত্তা
x	০	২	০	৩	৪	০

ঘাত ৩

১ সৰু-বিষম

বাগধগি	তাতাখিতা	দিধিনাখি	তাঃ	বিনদিক্	ধেই
x	০	২	৩	০	৪
বিনদিক্	ধগিতাখি	বঙ	খেত		
০	৫	৬	০		

ইযাৰ পিছত এই ঘাতৰ ২য়, ৩য় আৰু ৪র্থ অংশ প্ৰথম গা মানব দাৰই হ'ব।

গা-জান ৪

খেতখেতা	নিতাখেতা	খেতাতিনি	তাঃ	খেত	ঘেদাঘেদা
x	০	২	৩	০	৪
নিতাঘেদি	তাঘেতিনি	ধেই	খেত		
০	৫	৬	০		

২ দোবাজ

খেতা	তিনি	ধেই	গুৰৰ	বিনদিক্	ধেই	খেত
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

ঘেতিন দাও	ঘেতিন দাও	তিতি থিতি	ঘেতিন দাও	ঘেতিন দাও	তিতি থিতি
x	২	০	৩	৪	০

৪ যতি

বাগধেই	SS	বাগধেই	SSেই	তিনিথাখি	তাত	খেত
x	০	২	০	৩	৪	০

ছাত ৪

ওপৰৰ প্ৰথম গা-মানৰ দৰেই হ'ব।

গা-মান ৫

১ সৰু বিষম

তিনিখিতি	তিনদা	তিনিখিতি	তাত	খেত	খেতধেই
x	০	২	৩	০	৪
তাতাধেই	তিনিখিতি	তা	খেত		
০	৫	৬	০		

২ দোহাজ

খেতা	তিনি	ধেই	খেত	ধেই	ধ গা	নিতা
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

ধেই ইয়া	ধে ই	SS SS	ধিন নাক	ধিন নাক	তাতা খিতা
x	২	০	৩	৪	০

৪ যতি

দিধেনিতা	খিজাধগি	তাতিনিতা	তিনিতিনি	তাতিনিতি	তাত	খেত
x	০	২	০	৩	৪	০

ছাত ৫

ওপৰৰ দ্বিতীয় ছাতৰ দৰেই হ'ব।

গা-মান ৬

১ সৰু-বিষম

খেতাবেদা	খেদিতিনি	তাবেতিনি	তাঃ	বিবিবিনদিক	খেই
x	০	২	৩	০	৪
বিবিবিনদিক	খেদিতাখি	তাঃ	খেত		
০	৫	৬	০		

২, ৩ দোবাজ-ৰূপক

গা-মান ৪-ৰ দৰেই হ'ব।

৪ যতি

খেতিনদাও	তিতিখিতি	খেতিনদাও	তিতিখিতি	তাবেতিনি	খে	ss
x	০	২	০	৩	৪	০

ঘণ্ট ৬

তাবেদিতা	খেদিদাং	তিনিখিতা	খেদিদাং	তাতাখিতা	খেদিতাখে
x	০	২	৩	০	৪
দিতাবেদি	তাবেতিনি	দাং	খেত		
০	৫	৬	০		

২ দোবাজ

দিখিনাখে	নিতাখিতা	খগিদাং	দাং	বাগখিনা	খেই	খেত
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ ৰূপক

খেই খিতা	খগি দাং	তাতা খিতা	তাবে দিতা	খেদি দাং	তাতা খিতা
x	২	০	৩	৪	০

৪ যতি

<u>ঘেদিতাঘে</u>	<u>দিতাঘেদি</u>	<u>তাঘেদিতা</u>	<u>খিতাতাখি</u>	<u>নাওত্রিখা</u>	<u>ধেই</u>	<u>SS</u>
x	০	২	০	৩	৪	০

চোক

১ সৰু-বিষম

<u>ধোখিগা</u>	<u>খিগাখিনা</u>	<u>ধোখিগা</u>	<u>ধোখিগা</u>	<u>খিনাখিগা</u>	<u>ধোখিগা</u>
x	০	২	৩	০	৪
<u>খিগাখিগা</u>	<u>ধোখিগা</u>	<u>ধোখিগা</u>	<u>খিনাখিনা</u>		
০	৫	৬	০		

২ দোবাজ

<u>খোল</u>	<u>খেলে</u>	<u>খেততাতা</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>তাতা</u>	<u>তাততাতা</u>	<u>খিতিতাক</u>
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

<u>তাখি</u>	<u>বিখি</u>	<u>বাখি</u>	<u>বিখি</u>	<u>বা</u>	<u>বা</u>	<u>তাখি</u>	<u>বিখি</u>	<u>বাখি</u>	<u>বিখি</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেই</u>
x		২		০		৩		৪		০	

৪ যতি

<u>তাকথেনি</u>	<u>থেনদা</u>	<u>তাকথেনি</u>	<u>থেনদা</u>	<u>তাকথেনি</u>	<u>খিতথেনি</u>	<u>থেনদা</u>
x	০	২	০	৩	৪	০

চোকৰ গিছৰ ঘাত

১ সৰু-বিষম

<u>তাঘেদিতা</u>	<u>ঘেদিদাং</u>	<u>তিনিখিতা</u>	<u>ঘেদিদাং</u>	<u>তাতাখিতা</u>	<u>দাংদিদাং</u>
x	০	২	৩	০	৪
<u>ইদিদাং</u>	<u>দিদাংতি</u>	<u>দাং</u>	<u>খেত</u>		
০	৫	৬	০		

২ দোবাজ

জিহিনাধে	নিতাখিতা	ধগিদা	দা	বাগধিনা	ধেই	খেত
৬	০	৭	০	৮	৯	০

৩ কপক

ধেইখিতা	ধগিদা	তাতাখিতা	তাধ গিতা	ধগিদা	তাতা খিতা
x	২	০	৩	৭	০

৪ যতি

যেদিতাঘে	দিতাঘদি	দা দিদা	ইদি দা	দিদা তি	দা	SS
x	০	২	০	৩	৪	০

সক-বিম্ব তাল

গা বান্ন আক ঘাত ১

তিনিখিতা	তিনদা	তিনিখিতা	তাও	খেত	তিনিখিতা
x	০	২	৩	০	৪
তিনদা	তিনিখিতা	তাও	ঘে	যেদি	তাধি
০	৫	৬	০	x	০
তিনিখিতা	তাও	খেত	তাকাথনি	ধেনদা	তাকাথনি
২	৩	০	৪	০	৫
খিতাথেনি	ধেনদা	যেদিতাঘে	দিতাঘেদি	বিনদিক	ধে
৬	০	x	০	২	৩

SS

০

গা-ব্রাহ্ম আক স্বাদ ২

খেতাবেই	তাতাখিতা	খেদিতাখি	দা	খেত	তাতি
x	০	২	৩	০	৪
নিতা	খেদিতাখি	দা	খেত	বিনদিক	খেই
০	৫	৬	০	x	০
বিনদিক	খেদিতাখি	তা	তাবেদিতা	খেদিদা	তিনিখিতা
২	৩	০	৪	০	৫
খেদিদা	তাতাখিতা	তিনিধগা	ধগাধগা	ধগুধদা	তাখিবিখি
৬	০	x	০	২	৩
বাগধিনা	ধগুধদা	তাতাখিতা	বিনদিক	খে	ss
০	৪	০	৫	৬	০

গা-ব্রাহ্ম আক স্বাদ ৩

বাগধগি	তাতাখিতা	দিধিনাখি	তা	খেত	খেহুতিখে
x	০	২	৩	০	৪
হুতিনাগ	খে খে	ধ গা	তিনিদা	তাখিবিখি	বাগধিনা
০	৫	৬	০	x	০
জিজিখেই	জিজিখেই	তাতাখিতা	ধগিতিনি	তিনিখিতা	বিনদিক
২	৩	০	৪	০	৫
খে	ss				
৬	০				

গা ব্রাহ্ম আক স্বাদ ৪

খেতা	নিতা	খেত	খেতা	নিতা	তাবেদিতা
x	০	২	৩	০	৪

ঘেদি	ধ গা	ধংগা	তিনি	তিনধে	ইতা
০	৫	৬	০	x	০
তাতা	খিতি	স	তাতি	নিতা	ঘেদিতাখি
২	৩	০	৪	০	৫
দাং	ধেত	ত্রিখিতিনি	দা	বিনদিক	ধে
৬	০	x	০	২	০
৩	স				

গা-বান আক ঘাত ৫

ধগি	তিনি	ধে	ধগি	তিনি	তিনধে
x	০	২	১	১	৪
ইতা	তাতা	খিতি	তাতি	নিতা	তিনিখিতি
০	৫	৬	০	x	০
তাতি	নিতা	খিতাধগি	তাক	ধ গা	ধ গা
২	৩	০	৪	০	৫
ধ গা	তিনি	তাকধ	গিতা	খিতিতা	ধে ধেঃ
৬	০	x	০	২	৩
নিতা	খি খি	নিতা	ধগিতিনি	ধে	স
০	৪	০	৫	৬	০

গা-বান আক ঘাত ৬

তিন্ধোআখা	খিত	তাতাখিতা	খিতানিতা	ধগিদাও	তিনধেই
x	০	২	৩	০	৪
ধেইধেই	তিন্ধেই	তিনধেই	ধেইধেই	তাংখিতি	তাত্তা
০	৫	৬	০	x	০

ভা,খিতি	তাকধেই	তাততা	তিনদা	তাত্তা	তিনদা
২	৩	০	৪	০	৫
তিনদা	তাত্তা				
৬	০				

চোক

ঘেদিদা,	ইদিদা,	ঘেদিদিদা	ঘেদিদিদা	ইদিদা,	ঘেদিদিদা,
x	০	২	৩	০	৪
ইদিদা,	ঘেদিদিদা	ঘেদিদিদা	ইদিদা,	তামতাতা	খিতিতাক
০	৫	৬	০	x	০
তামতাতা	তামতাতা	খিতিতাক	তামতাতা	খিতিতাক	তামতাতা
২	৩	০	৪	০	৫
তামতাতা	খিতিতাক	তামতাতা	খিতিতাক	তামতাতা	তামতাতা
৬	০	x	০	২	৩
খিতিতাক	তামতাতা	খিতিতাক	তামতাতা	তামতাতা	খিতিতাক
০	৫	০	৫	৬	০

চোকর ঘাত

ধগিতা	ধগিদা,	তিনখিতা	ধগিদা,	তাতাখিতি	দা,দিদা
x	০	২	৩	০	৪
ইদিদা,	দিদা,তি	দা	খেত	জিহিনাথে	নিতাধেনি
০	৫	৬	০	x	০
ধগিদা,	দা,	খেত	বাগধগা	ধগিদা,	তিনখিতা
২	৩	০	৪	০	৫
ধগিদা,	তাতাখিতি	দা,দিদা,	ইদিদা,	দিদা,তি	দা,
৬	০	x	০	২	৩
					০

বামদানি

আবস্তগি

থুকনি তাল

খেদি | তিন SS | ১৬ বাব বাজিব।
x | ২

ভাঙনি ১

চুটা তাল

তিনি | তাধে | গিতা | তিনি | তিনি | তাধে | গিতা | তিনি
x | x | o | x | o | x | o | x

মুঠ ষোলবাব বজাব।

ধগা | SS | দ্রিক | SS | ধগা | SS | দ্রিক | SS
x | o | x | o | x | o | x

ধগা | SS | দ্রিক | SS | ধে | তিনি | খিতা | ধে
o | x | o | x | o | x | o | x

তিনি | খিতা | ধে | তিনি | খিতা
o | x | o | x | o

গা-দান ১

থুকনি তাল

ধেগি | তিনি খিতি | তাখি | তিনি খিতা
x | ২ | x | ২

ধেগি | তিনি খিতি | তাখি | তিনি খিতা
x | ২ | x | ২

মুঠ চাষিবাব বজাব।

ভান্তনি ২

চুটা তাল

ক)

তিডন SS SS

খেতানি খেতানি খেতানি খেতানি	খে SSS	তিডন SS SS	তিডন SS SS
×	o	×	o
ষেদানি ষেদানি ষেদানি ষেদানি	ষেডহ SS SS	দিডন SS SS	জেডহ
×	o	×	o
খিডত			
×			

খ)

তাবেদিতা	ষেদিতিনি	ধ গা	তিনদা	খেডতা	তিনদা S
	×	o	×	o	×
খেডতা	তিনিখিতি	তিনখেডই	ডতা	খিতি	তাডক
o	×	o	×	o	×
খে তিন	ষেদিবাখি	তিডন	SS	বিনধা	তাততা
o	×	o	×	o	×
খিডতি	তাডক				
o	×				

মুঠ চাষিবাৰ বজাব।

তাবেদিতা	ষেদিতিনি	ধংগা	তিনদা S	খেডতা	তিনদা S
	×	o	×	o	×
খেডতা	তিনিখিতি	তিনখেডই	ডতা	খিডতি	তাডক
o	×	o	×	o	×

<u>ধে তিন</u> ০	<u>ঘেদিভাধি</u> x	<u>তিডন</u> ০	<u>SS</u> x	<u>বিডন</u> ০	<u>SS</u>
<u>বিডন</u> ০	<u>SS</u> x	<u>বিনধেই</u> ০	<u>সখেই</u> x	<u>তানাতান</u> ০	

গা-জান ২

ধুকনি তাল

<u>ধেগি</u> x	<u>তিডন</u> ২	<u>দাড</u>	<u>খিতি</u> x	<u>তিডন</u> ২	<u>দাড</u>
<u>ধেগি</u> x	<u>তিডন</u> ২	<u>দাড</u>	<u>খিতি</u> x	<u>তিডন</u> ২	<u>দাড</u>

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ১

চুটা তাল

ক)	<u>তাৰতাৰ</u> ০
-----	--------------------

<u>তাতাখিতা</u> x	<u>তাড</u> ০	<u>SS</u> x
----------------------	-----------------	----------------

খ)	<u>বিনধাড</u>
-----	---------------

<u>তাত্ততা</u> x	<u>খিতি</u> ০	<u>তাড</u> x	<u>তাৰতাৰ</u> ০
---------------------	------------------	-----------------	--------------------

<u>তাতাখিতা</u> x	<u>তাড</u> ০	<u>খিতি</u> x	<u>তাৰতাৰ</u> ০
----------------------	-----------------	------------------	--------------------

বজাঘরীয়া নাচ

তাতাখিত্তি	তাঃ	খিত্ত	তাঃতাঃ
<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
x	o	x	o

তাতাখিত্তি	তাঃতাঃ	তাতাখিত্তি	তাঃতাঃ
<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
x	o	x	o

তাতাখিত্তি	তাঃ
<u> </u>	<u> </u>
x	o

খ-খনি মুঠ চাবিবার বজাব।

গ)	বিন		
	<u> </u>		
	o		
ss	বিন	ss	বিনাঃই
<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
x	o	x	o
ঃই	তানাডানা		
<u> </u>	<u> </u>		
x	o		

ইযাব পিছত গা-মান ২ পুনর বজাব।

সঁচাৰ ২

চুটা তাল

ক)	খিত্তিতাঃ	
	<u> </u>	
	o	

ধেঃইয়া	ss	ss
<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
x	o	x

খ)	বিনাঃ	
	<u> </u>	
	o	

তাততা	খিত্তিত্তি	তাঃক	খিত্তিত্তাঃ
<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>	<u> </u>
x	o	x	o

ধেইইয়া x	ষিতিতা o	ধেইইয়া x	ষিতাষিতা o
ধেইইধেই x	ষিতিতাঃ o	ধেইইয়া x	ষিতাষিতা o
ধেইইধেই x	তাঃ o	ঃঃ x	

খ-খনি মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)			ষিন o
ঃঃ x	ষিন o	ঃঃ x	ষিনধেই o
ঃধেই x	তানাঙানা o		

পুনৰ গা-মান ছবাৰ বজাব।

গঁচাৰ ৩

চুটা তাল

ক)					ধেইতাতা o
ষিতিতাঃ x	ঃঃ o	ঃঃ x	ষিনতাঃ o	তাততা x	ষিতি o
তাঃক x	ধেইতাতা o	ষিতিতাঃ x	ধেইতাতা o	ষিতিতাঃ x	তাততা o
ধেভধে x	ষিনা o	ধেভধেঃ x	ষিনা o	ঃঃ x	ধেইষিতা o

খেদিদাং	তাখেদিভা	খেদিদাং	তাকতাক	তিনিভিনি	ভাভিনিভা
x	o	x	o	x	o

সস	ত্রিগ্রিধেই	ভাতানিভা	দিদিনাধি	ভাসস
x	o	x	o	x

খ) | ধিনাঃ

সকধেই	সখা	তিনদাঃ	খিতাঃ	সকধেই	সখা
x	o	x	o	x	o

তিনদাঃ	ধিনাঃ	সকধেই	সখা	তিনদাঃ	খিতাঃ
x	o	x	o	x	o

সকধেই	সখা	তিনদাঃ
x	o	x

মুঠ চাবিবাব বজাব।

গ) | তিনখা

ইংখা	খেগি	নিঃভা	খিতাখিৰ খিৰা	সখিৰা	খেঃগি	নিঃভা
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাবিবাব বজাব।

শেবৰ ভাঙলি ১

চুটা তাল

দান	খেদি	ভাখি	দান	খেদি	ভাখি	দান	খেদি
	x	o	x	o	x	o	x

ভাখি	ভাঃ	খেঃ	সই	তিঃ	ভাঃ	ধেন	জিক
o	x	o	x	o	x	o	x

SS o	SS x	ধিনা o	ডকধেই x	ডখা o	তিনদাড x	খিতাড o	ডকধে x
ডখা o	তিনদাড x	ধিনা o	ডকধেই x	ডখা o	তিনদাড x	খিতাড o	ডকধে x
ডখা o	তিনদাড x	ধিনা o	ডকধেই x	ডখা o	তিনদাড x	খিতাড o	ডকধে x
ডখা o	তিনদাড x	ধিনা o	ডকধেই x	ডখা o	তিনদাড x	খিতাড o	ডকধে x
ডখা o	তিনদাড x						

শেষের ভাঙনি ২

চুটা তাল

ক)

ধেগি o	ভাধে x	গিতা o	ধগা x	ধগা o	ত্রিখি x	নাং o	SS x
SS o	ভাড x	খিত o	SS x				

খ)

ধেগি o	ভাধে x	গিতা o	ধগা x	ধগা o	ত্রিখি x	নাং o	খিতা x
খিত o	ভাখি x	খিতা o	খিতা x	খিতা o	ত্রিখি x	নাং o	খিতা x

দুই চাবিবার বজাব।

গ)

থগা	ত্রিধি	নাং	খিতা	খিতা	ত্রিধি	নাং	খিতা
	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ঘ)

খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	খিতা	ত্রিধি	নাং	খিতা
	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঙ)

খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	খিতা	ত্রিধি	না	SS
	x	o	x	o	x	o	x
তাক	তাধে	গিতি	তাক	তাধে	গিতি	তাক	তাধে
o	x	o	x	o	x	o	x
গিতি	তাঃ	ধেঃ	ই	তিঃ	তাঃ	ধেন	ত্রিক
o	x	o	x	o	x	o	o
SS	SS	তিনি	তাৰ	তিনি	তাৰ	ধেগি	তাৰ
o	x	o	x	o	x	o	x
তাধে	গিতা	তিনি	তিনি	তাতি	নিতা	SS	
o	x	o	x	o	x	o	

ৰামদানি ২

আবন্তনি

থুকনি তাল

ষেদি	তিনি SS
x	২

মুঠ ১৬ বাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

চুটা তাল

ক)

ভিনি	তাহে	গিতা	ভিনি	ভিনি	তাহে	গিতা	ভিত্তি
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ ১৬বাব বজাব।

খ)

ধেগি	তিনখা	সকতা	ভিডনি	তিনখা	তিনদা	সকতা	ভিনি
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ আঠবাব বজাব।

গ)

খাতি	নিধে	সতা	ভিনি	খাতি	নিধে	সতা	ভিনি
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাবিবাব বজাব।

ঘ)

খেই	স	খিতা	ভিনি	খিতি	খিতা	ভিনি	খিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
খিতা	ভিনি	খিতি	তাস	খেই	স	তি	তাস
o	x	o	x	o	x	o	x
খেই	ত্রিক	স	স				
o	x	o	x				

ঙ)

খেই	খেন	খেন	খিতি	তাক	খেন	খেন	খিতি
	x	o	x	o	x	o	x

ডাক	থেন	থেন	ষিতি	ডাক	দিধে	ডতা	তিনি
o	x	o	x	o	x	o	x
ষিতা	তিনি	তাতি	নিতি	ডাড	সস	সস	সস
o	x	o	x	o	x	o	x
ষিত	সস						
o	x						

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চ)

ডাক	দিধে	ইতা	তিনি	ডাক	দিধে	ইতা	তিনি
	x	o	x	o	x	o	x
ডাক	দিধে	ইতা	তিনি	ষিতা	তিনি	তাতি	নিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
ডাড	সস	সস	সস	ষিত	সস		
o	x	o	x	o	x		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ছ)

থেডই	সস	ষিতা	তিনি	ষিতি	ষিতা	তিনি	ষিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
ষিতা	তিনি	ষিতি	ডাড	থেডই	সস	তিস	ডাড
o	x	o	x	o	x	o	x
থেডন	জিক	সস	সস				
o	x	o	x				

পা-বাল ১

পৰিতাল

			যেদি তিনি খিতি
			০
যেদা যেদি	তিনি খিতি	যেদি তিনি খিতি	
x	২	০	
যেদা যেদি	তিনি খিতি	যেদি তিনি খিতি	
৩	৪	০	
যেদা যেদি	তিনি খিতি		
৫	৬		

আক এবাব বজাব ।

গঁচাব ২

চুটা তাল

ক)			খেইতিন
			০
তিনিখিতি	তাস	স	
x	০	x	
খ)			বিনখা
			০
তাততাত	খিতি	তাসক	খেইতিন
x	০	x	০
তিনিখিতি	তাক তিন	তিনিখিতি	তাক তিন
x	০	x	০

বজাবীয়া নাচ

<u>তিনিখিতি</u>	<u>তাকখিনা</u>	<u>দিখিনাখি</u>	<u>তাঃ</u>
x	o	x	o
<u>ss</u>			
x			

মুঠ চাষিবাব বজাব ।

গী-আল ২

পৰিতাল

			তাক	তিনি	খিতি	
			০			
তাক	দিখে	তিনি	খিতি	তাক	তিনি	খিতি
x		২		০		
তাক	দিখে	তিনি	খিতি	তাক	তিনি	খিতি
৩		৪		০		
তাক	দিখে	তিনি	খিতি			
৫		৬				

আক এবাব বজাব ।

সঁচাব ২

চুটী ভাল

ক)			<u>খিনাঙানা</u>
			o
<u>খিতাখেগি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ss</u>	
x	o	x	

খ)			বিনথা
			o
তাততা	খিঃতি	তাঃক	খিনাঙান।
x	o	x	o
খিতাধেগি	তানাঙান।	খিতাঃধগি	তানাঙান।
x	o	x	o
খিতাধেগি	জিখিনাখি	খিতাধেগি	তাঃ
x	o	x	o
ss	ss		
x	o		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

চুটা তাল

ক)

তাকতা	ধেগিতি	তাকতা	ধেগিতি	তাকতা	ধেগিতি	তাঃ	ধেঃই
x	o	x	o	x	o	x	o
ss	তিঃ	তাঃ	ধেঃন	জিক	ss	ss	
x	o	x	o	x	o	x	

খ)

ধেগি	তিনথা	ঃকতা	তিঃনি	তানি	তিনথা	ঃকতা	তিঃনি
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

শেষৰ ভাঙনি

ক)

খিতা	তিন	তিন	খিতি	তাঃ	সঃ
o	x	o	x	o	x

খ)

বিন	খাঃ	তাত	তাঃ	খিঃ	তিঃ	তাঃক	সঃ
o	x	o	x	o	x	o	x
খিতা	তিন	তিনি	খিতি	খিতা	তিন	তিনি	খিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
তিন	খিতি	তিন	খিতি	খিতা	ধেগি	তাঃধে	গিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ				
o	x	o	x				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

গ)

বিন	খাঃ	তাত	তাঃ	খিঃ	তিঃ	তাঃক	সঃ
o	x	o	x	o	x	o	x
খিতা	তিন	তিনি	খিতি	খিতা	তিন	তিনি	খিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
খিতা	খিতি	তিন	খিতি	খিতা	ধেগি	তাঃধে	গিতি
o	x	o	x	o	x	o	x
তাঃ	সঃ	সঃ					
o	x	o					

ঘ)

তাকতা	ধগিতি	তাকতা	ধগিতি	তাকতা	ধগিতি	তাঃ	ধেঃই
x	o	x	o	x	o	x	o
ss	তিঃ	তাঃ	ধেঃন	দ্রিক	ss	ss	
x	o	x	o	x	o	x	

ঙ)

ধেইতি	নিধেই	ঃতা	তিঃনি	তাতি	নিধেই	তাঃক	ধগা
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চ)

ধগি	তাধ	গিতা	ধগি	তাঃ	ss	বিন	থাঃ
o	x	o	x	o	x	o	x
তাত	তাঃ	খিঃ	তিঃ	তাঃক	ss		
o	x	o	x	o	x		

ছ)

ধগি	তাধ	গিতা	ধগা	ধগা	তিথি	নাং	খিতা
o	x	o	x	o	x	o	x
খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	খিতা	তিথি	নাং	খিতা
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

জ)

ধগা	তিথি	নাং	খিতা	খিতা	তিথি	নাং	খিতা
o	x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ঝ)

ষিতি	তাখি	তিতা	খিত্তা	খিতা	তিখি	নাং	খিত্তা
০	x	০	x	০	x	০	x

মুঠ তিনিবাব বজাব।

ঞ)

ষিতি	তাখি	তিতা	খিত্তা	খিতা	তিখি	নাং
০	x	০	x	০	x	০

ট)

তাকতা	ধগিতি	তাকতা	ধগিতি	তাকতা	ধগিতি	তাঃ	ধেঃই
x	০	x	০	x	০	x	০
ঃঃ	তিঃ	তাঃ	ধেঃন	ত্রিক	ঃঃ	ঃঃ	
x	০	x	০	x	০	x	

বামদানি ৩

থুকনি ভাল

যেদি	তিন	ঃঃ
x	২	

ভাঙনি ১

চুটা ভাল

ক)

তিঃন	তাখে	গিতা	তিনি	তিঃন	তাখে	গিতা	তিনি
০	x	০	x	০	x	০	x

মুঠ বোলবাব বজাব।

খ)

খেঃই	SS	খিতা	তিনি	খিতা	খিতা	তিনি	খিতা
	x	o	x	o	x	o	x
খিতা	তিনি	খিতা	SS	তাঃ	খেঃ	SS	তিঃ
o	x	o	x	o	x	o	x
তাঃ	খেঃন	তিঃক	SS				
o	x	o	x				

গা-দ্বান ১

পরিভাল

		খিতা	তিনি	খিতা
তাক্র	দিধে	তিনি	খিতা	খিতা
x		২		o
তাক্র	দিধে	তিনি	খিতা	খিতা
		৪		o
তাক্র	দিধে	তিনি	খিতা	
৫		৬		

মুঠ ছুবার বজাব।

গাঁজাব ১

চুটা তাল

ক)

		তিনিখিতা
খিতাখিতা	SS	SS'
x	o	o

খ)

বিনধাঃ

<u>তাততা</u> x	<u>খিঃতি</u> o	<u>তাঃক</u> x	<u>তিনখিতা</u> o	<u>খিতিদাঃ</u> x	<u>তিনিখিতা</u> o
<u>খিতিদাঃ</u> x	<u>তিনখিতা</u> o	<u>খিতিদাঃ</u> x	<u>জিখিনাধি</u> o	<u>নাঃওথেঃই</u> x	<u>তাখিনাধি</u> o
<u>নাঃওথেঃই</u> x	<u>তিনখিতা</u> o	<u>খিতাধেগি</u> x	<u>তাঃ</u> o	<u>ঃঃ</u> x	

মুঠ চাষিবার বজ্রাব।

গ)

তিনখিতা

<u>খিতাধেগি</u> x	<u>তাঃ</u> o	<u>তাকতা</u> x	<u>ধেগিতা</u> o	<u>তাকতা</u> x	<u>ধেগিতা</u> o
<u>তাকতা</u> x	<u>ধেগিতা</u> o	<u>তাঃ</u> x	<u>ধেঃ</u> o	<u>ঃঃ</u> x	<u>তিঃ</u> o
<u>তাঃ</u> x	<u>ধেঃন</u> o	<u>জিঃক</u> x	<u>ঃঃ</u> o	<u>ঃঃ</u> x	

গা-নাম ২

চুটা তাল

ধেগি

<u>তিনদা</u> x	<u>তাখি</u> o	<u>তিনদা</u> x	<u>খিতি</u> o	<u>তিনদা</u> x	<u>তাখি</u> o	<u>তিনদা</u> x
-------------------	------------------	-------------------	------------------	-------------------	------------------	-------------------

মুঠ চাষিবার বজ্রাব।

সঁচাব ২

চুটা তাল

ক)

				ধিনাডক
<u>খেডইখেডই</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>তাতাত</u>
x	o	x	o	x

খ)

					ধিনাডক
<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>	<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>	<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>
x	o	x	o	x	o
<u>তাত</u>	<u>SS</u>	<u>খাতাতাত</u>	<u>SS</u>	<u>খাতাতাত</u>	<u>SS</u>
x	o	x	o	x	o
<u>খাতাতাত</u>	<u>তাতিত</u>	<u>তাতাত</u>			
x	o	x			

মুঠ তিনিবাব বজাব।

গ)

					ধিনাডক
<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>	<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>	<u>খেডইখেডই</u>	<u>তাতাতক</u>
x	o	x	o	x	o
<u>তাত</u>	<u>SS</u>	<u>তাকত</u>	<u>খাগিতি</u>	<u>তাকত</u>	<u>খাগিতি</u>
x	o	x	o	x	o

তাকতা x	ধেগিতি o	তাঃ x	ধেঃই o	ss x	তিঃ o
তাঃ x	ধেঃন o	স্বিক x	ss o	ss x	

ঘ)

						ধিনাঃ o
ঃধেই x	ঃথা o	তিনদা x	থিতা o	ঃধেই x	ঃথা o	তিনদা x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

শেষৰ ভাঙনি

চুটা তাল

ক)

					থিতাতিনি o
তিনিথিত x	তাঃ o	ss x	বিনাঃ o	তাততা x	থিঃতি o
তাঃক x	থিতাতিনি o	তিনিথিত x	থিতাতিনি o	তিনিথিত x	থিতাতিনি o
তিনিথিত x	থিতাঃ o	ধেতধেত x	থিঃনা o	ধেতধেত x	থিঃনা o
ss x	ধেঃইথিতা o	ধেগিদাং x	তাঃধেতি o	ধেগিদাং x	তাকতাক o

<u>তিনিতিনি</u>	<u>তাতিনিতা</u>	<u>SS</u>	<u>গ্রিগিধেই</u>	<u>তাতাখিতা</u>	<u>দিধিনাখি</u>
x	o	x	o	x	o
<u>তাঃ</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>			
x	o	x			

খ)

						<u>ধেনি</u>
<u>তিতা</u>	<u>ঽকতা</u>	<u>তিনি</u>	<u>তানি</u>	<u>তিতা</u>	<u>ঽকতা</u>	<u>তিনি</u>
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

				<u>ধগিতাধ</u>
<u>গিতাধগা</u>	<u>ধগাতিথি</u>	<u>নাং</u>	<u>ঽতা</u>	<u>খেত</u>
x	o	x	o	x

ঘ)

						<u>ধগিতাধ</u>
<u>গিতাধগা</u>	<u>ধগাতিথি</u>	<u>নাংখিতা</u>	<u>খিতিতাখি</u>	<u>তিতাখিতা</u>	<u>খিতাতিথি</u>	<u>নাংখিতা</u>
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ঙ)

		<u>ধগাতিথি</u>
<u>নাংখিতা</u>	<u>খিতাতিথি</u>	<u>নাংখিতা</u>
x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চ)

			খিত্তিতাখি
			o
তিত্ভাখিত্তা	খিত্তাতিখি	নাংখিত্তা	
x	o	x	

মুঠ তিনিবাব বজ্রাব ।

ছ)

					খিত্তিতাখি
					o
তিত্ভাখিত্তা	খিত্তাতিখি	নাং	স্স	তাকতাস	ধেগিত্তি
x	o	x	o	x	o
তাকতাস	ধেগিত্তি	তাকতাস	ধেগিত্তি	তাস	ধেডই
x	o	x	o	x	o
স্স	তিস	তাস	ধেডন	ত্রিডক	স্স
x	o	x	o	x	o
স্স					
x					

বামুনা নাচ

বামুনা ১

বাজনা ১

থুকনি ডাল

জিনহ	খা	ডক	জিনহ	খা	ডক	জিনহ	খা	ডক
x	২		x	২		x	২	
জিনহ	খা	ডক						
x	২							

ভাঙনি ১

একতালি

খিতা	দিধি	নাথেই	তানি	খিতা	দিধি	নাথেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্বে	ডই	জিদে	ডই	খিনা	দিধি	নাথেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	দিধি	নাথেই	তানি	খিতা	দিধি	নাথেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিত্বে	ডই	জিদে	ডই	খিনা	দিধি	নাথেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	দিধি	নাথেই	তানি	খিতা	দিধি	নাথেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	দিধি	নাথেই	তানি	খিতা	নিডা	খেই	ড
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধেনি	তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	১ক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধেনি	তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	১ক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধেনি	তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	১ক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	SS	SS	খিতা	তাতা	খিতি	তাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	ধিনা	খিৎধেই	দাও	ধেবধিনা	ধেবধিন	ধেবধিনা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ভাতা	নিভা	নিভা	ধেনি	ভাতা	নিভা	নিভা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ভাতা	নিভা	নিভা	ধেনি	নিভা	ধিনা	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	০	০	৪	০

ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেডনি	তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাতা	নিতা	নিতা	ধেডনি	তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ভাঙনি ৩

একতালি

ধিনা	খিৎধেই	দাও	SS	খিডতা	তাঁতা	খিডতি	তাক
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিনা	খিৎধেই	দাওতা	খিৎধেই	দাওতা	খিৎধেই	নাধেই	নাধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিনা	খিৎধেই	দাওতা	খিৎধেই	দাওতা	খিৎধেই	নাধেই	নাধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	ধিনা	খিৎধেই	দাও	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেডনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

গা-বান ২

একতালি

তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি	তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	ধিনা	খিত্ধেই	দাও	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি	তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাতা	নিতা	নিতা	ধেনি	দিদি	ধেইয়া	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিতা	তাতা	খিত্তি	তাক	দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিৎধেই	দাও
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধেই	খিতা	১০	ধেই	খিতা	১০	ধেই	১১
x	০	২	০	৩	০	৪	০
১১	১০	১১	১০	১১	১০	১১	১০
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধেই							
x							

জিনহ	ধাঃ ঢাক	জিনহ	ধাঃ ঢাক	জিনহ	ধাঃ ঢাক	জিনহ	ধাঃ ঢাক
x	২	x	২	x	২	x	২

বাজনা ২

চুটা তাল

তাধেইতানি
o

তাধিনাও	খিতিতাধে	নিতাখিতা	ধেনিদাও	ধেনিদাও	ধিনাদিধেই	নাধেইতানি	SS
x	o	x	o	x	o	x	o

বাজনা ৩

চুটা তাল

খিতাদিধেই
o

নাধেইতানি	খিতাদিধেই	নাধেইতানি	খিতাদিধেই	নাধেইতানি	খিতাদিধেই
x	o	x	o	x	o

নাধেইতানি SS
x o

বাজনা ৪

চুটা তাল

ধেনি
o

তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	ডক	ধেনি
x	o	x	o	x	o	x	o

তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	ডক	ধেনি
x	o	x	o	x	o	x	o

তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	ডক	ধেনি
x	o	x	o	x	o	x	o

তাখি	বাতা	খিতি	তানি	তাখি	বাতা	সক	সস
x	o	x	o	x	o	x	o

বাজনা ৫

চুটা তাল

						দিদি
						o
ধেইয়া	সস	সস	খিতা	তাতা	খিতি	
x	o	x	o	x	o	
তাক	দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	
x	o	x	o	x	o	
ধেইয়া	খিতাধেই	দাও	দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	
x	o	x	o	x	o	
ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাধেই	দাও	দিদি	
x	o	x	o	x	o	
ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাধেই	
x	o	x	o	x	o	
দাও	দিদি	ধেইয়া	খিতাখিতা	ধেইয়া	খিতাখিতা	
x	o	x	o	x	o	
ধেইয়া	খিতাধেই	দাও	সস			
x	o	x	o			

বাজনা ৬

চুটা তাল

					খিতা
					o
খিনাস	খিতাধেই	দাওসস	ধেবখিনা	ধেবখিনা	ধেবখিনা
x	o	x	o	x	o

ধেনি	তাত্তা	নিত্তাঃ	নিত্তাঃ	ধেনিঃ	তাত্তা
x	o	x	o	x	o
তিত্ভাঃ	নিত্ভাঃ	ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্তাঃ	নিত্ভাঃ
x	o	x	o	x	o
ধেনাঃ	তাত্তা	নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনিঃ	খিত্তাঃ
x	o	x	o	x	o
ধিনাঃ	খিত্তেই	দাওঃ	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা
x	o	x	o	x	o
ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনাঃ	তাত্তাঃ
x	o	x	o	x	o
নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনাঃ	তাত্তাঃ	নিত্ভাঃ	নিত্ভাঃ
x	o	x	o	x	o
ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনিঃ	খিত্তাঃ
x	o	x	o	x	o
ধিনাঃ	খিত্তেই	দাওঃ	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা
x	o	x	o	x	o
ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনিঃ	তাত্তাঃ
x	o	x	o	x	o
নিত্তাঃ	নিত্ভাঃ	ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্তাঃ	নিত্ভাঃ
x	o	x	o	x	o
ধেনিঃ	তাত্তাঃ	নিত্ভাঃ	নিত্তাঃ	ধেনিঃ	দাও
x	o	x	o	x	o

জিনহা

খিতধেই	দাও	SS	খিতা	তাত্তা	খিতা	তাত্তা	জিনহা
x	o	x	x	o	o	x	o
খিতধেই	দাওতা	খিতধেই	দাওতা	খিতধেই	নাডধেই	নাডধেই	জিনহা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিতধেই	দাওতা	খিতাধেই	দাওতা	খিতাধেই	নাডধেই	নাডধেই	জিনহা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিতধেই	দাওতা	খিতাধেই	দাওতা	খিতধেই	নাডধেই	নাডধেই	জিনহা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিতধেই	দাওতা	খিতধেই	দাওতা	খিতাধেই	নাডধেই	নাডধেই	SS
x	o	x	o	x	o	x	o

খিতা

o

ধিনা	খিতধেই	দাও	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেনি	তাত্তা
x	o	x	o	x	o	x	o
নিডত্ভা	নিডত্ভা	ধেনি	তাত্তা	নিডত্ভা	নিডত্ভা	ধেনি	তাত্তা
x	o	x	o	x	o	x	o
নিডত্ভা	নিডত্ভা	ধেনি	তাত্তা	নিডত্ভা	নিডত্ভা	ধেনি	খিতত্ভা
x	o	x	o	x	o	x	o

তাওতাও	খিতাতাখি	তাওতাও	খিতাতাখি	তাওতাও	খিনাধেনা	দাও	ধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
তাওতাও	খিতাতাখি	তাওতাও	খিতাতাখি	তাওতাও	খিনাধেনা	দাও	ধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিতাও	ধেই	খিতাও	ধেই	SS	ৰাত্ৰা	খিডতা	দিধি
x	o	x	o	x	o	x	o
নাক	ধেই	SS					
x	o	x					

গীতৰ নাচ : যতিতাল

গীতৰ ঘাত

গা-মান

ৰাতানিতা	খিতিতাক	ৰাতানিতা	খিতিতাক	ৰাতানিতা	খিতিদাও	খিতাধেই
x	o	২	o	৩	৪	o
খিনানিতা	খিতাধেই	খিনানিতা	খিতাধেই	খিনানিতা	খিতিদাও	খিৰ
৫	o	৬	o	৭	৮	SS
						o

গা মানখন চাৰিবাৰ বজাব লাগে।

ঘাত ১

খিনাধেনি	তাকধেনি	তাখিতিতা	খিডিতি	তাকধেগি	তাখিতিতা
৭	৮	o	x	o	২
খিতিতাক	দিধিধেই	দিধিধেই	দিদিধেই	ধেইSS	তাখতাখ
o	৩	৪	o	৫	o
তাতিনিতা	ত্ৰিখিতাক	দিদিধেই	ধেইSS	SS	
৬	o	৭	৮	o	

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

ছাত ২

তানিতিতা	নিতিতানি	তিতানিতা	খিতাধেনি	তাওতাথ	তাওSS
x	০	২	০	৩	৭
ধেনিতাক	দিদিধিনা	ধেনিতাক	ধিনাখিতা	ধেনিহাধি	নাওথাখা
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইSS	SS				
৮	০				

পুনৰ গা-মান বজাব।

ছাত ৩

					তাতাধেই
					০
খিতাধেই	তাক্কাখিতি	তাক্কাধেইSS	ইদিধেইSS	দিদিদিদি	ধেইSS
x	০	২	০	৩	৪
ধেনিতাক	ধেত্খিতিতাধে	নিতাধেতখিতি	তাধেনিতা	খিতাতাধি	নাওথাখা
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইSS	SS				
৮	০				

পুনৰ গা মান বজাব।

ছাত ৪

তিনিখিতিধেই	তিনিখিতিধেই	তাতাখিতা	ধেSSবজিধে	নিতাখিSS	তাধেনিতা
৩	৪	০	৫	০	৬
খিতাতাধি	নাওথাখা	ধেইSS	SS		
০	৭	৮	০		

এই ছাতটোত তৃতীয় তালবপৰা আবদ্ধ হৈছে। ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

ঘাত ৫

জিহ্বিনাক	তৃঘিনাক	তাতাখিতা	ধেঃবজিথে	নিতাখিঃ	তাধেনিতা
৩	৪	০	৫	০	৬
খিতাতাখি	নাওথাথা	ধেইঃঃ	ঃঃ		
০	৭	৮	০		

এই ঘাতটোত ওপৰৰ দৰেই তৃতীয় তালৰপৰা উঠিছে। ইয়াৰ পিছত পুনৰ
গা-মান বজাব।

ঘাত ৬

					খিতাধেই
					০
তাতাঃখি	তাতাখিতি	তাক্রজিথেইঃ	ইদিঃখি	দিখিঃখি	ধেইঃঃ
×	০	২	০	৩	৪
ধেনিতাক	ধেতখিতিতাধে	নিতাধেতখিতি	তাধেনিতা	খিতাতাখি	নাওথাথা
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইঃ	ঃঃ				
৮	০				

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান

ঘাত ৭

ধেঃখিতাক	ত্রিখিতাক	খিতাঃখি	তাতাখিতা	দিখিঃনাখি	তাঃঃ
×	০	২	০	৩	৪
ধেনিতাক	ধেতখিতিতাধে	নিতাধেতখিতি	তাধেনিতা	খিতাতাখি	নাওথাথা
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইঃ	ঃঃ				
৮	০				

চোক

ধেবখিতা	খিতিদাও	তাখিতিতা	খিতিদাও	ধেবখিতা	তাখিতিতা	খিতিদাও
x	০	২	০	৩	৪	০
ধিনাধিনা	তাকধেনি	নিতাধিনা	ধেবখিতা	তাখিতিতা	খিতিদাও	
৫	৬	০	৭	৮	০	

এই চোকখন মুঠতে চাৰিবাৰ বজাব। তাৰ পিছত পুনৰ সপ্তম ঘাতখন বজাব।

মেলো-নাচ

প্ৰথম খণ্ড : যতিতাল

জাঙনি

				তাখিতিতা	ধেইদাও	তাখিতিতা
				৭	৮	০
খিঙতি	তাকধেনি	তাখিতিতা	খিতিতাক	ধেইঙ	ধেনিতিনি	তিনিতিনি
x	০	২	০	৩	৭	০
তাকধেনি	তাকধেনি	দাঙ	খিতিতাক	ধেইধেই	ধেইঙ	ঙঙ
৫	০	৬	০	৭	৮	০
ধিঙনা	নিঙতা	খিঙতা	ধেইঙ	ধিনাঙ	নিতাঙ	খিতঙ
x	০	২	০	৩	৪	০
ধিঙনা	নিঙতা	খিঙতা	ধেইঙ	ধি না	নিতাঙ	খিতঙ
৫	০	৬	০	৭	৮	০
ধিঙনা	নিঙতা	খিঙতা	ধেইঙ	ধি না	নিতাঙ	খিতঙ
x	০	২	০	৩	৪	০
ধিঙনা	নিঙতা	খিঙতা	ধেইঙ	ধি না	নিতাঙ	খিতঙ
৫	০	৬	০	৭	৮	০

সঁচাৰ ১

ধেইধেনি	তাকধিনা	ধিনাও	ধেইধেনি	তাকধিনা	জিনহ্ৰা	ধেই
x	০	২	০	৩	৪	০
জিনহ্ৰা	সকথাক	থেনেঙনি	দাও	তাত্তাক	থেনেঙনি	দাও
৫	০	৬	০	৭	৮	০

চাৰিবাৰ বজাই পুনৰ ভাঙনি বজাব।

সঁচাৰ ২

খিতাদিধি	নাকধিনা	ধিনাওখি	বানিতানি	খিতাধিনা	ধিনাওখি	বানিতানি
x	০	২	০	৩	৪	০
খিতাদিধি	নাকধিনা	ধিনাওখি	বানিতানি	খিতাধিনা	ধিনাওখি	বানিতানি
৫	০	৬	০	৭	৮	০

ছবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৩

খিৰখিতা	নিতাখিতা	খিৰখিতা	নিতাখিতা	খিৰখিতা	খিতিদাও	স
x	০	২	০	৩	৪	০
সখৰধিনা	নিতাধিনা	খিৰধিনা	নিতাধিনা	খিৰধিনা	খেনিদাও	স
৫	০	৬	০	৭	৮	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৪

খিৰগিত	নিতাখি	খিতানিতা	খিতাধগি	তাত্তখিতা	তাত্তাও	স
x	০	২	০	৩	৪	০
ধেইতাত্ত	খিতাধগি	তাস	ধেইগনি	তাত্তখিতা	তাত্তাও	স
৫	০	৬	০	৭	৮	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গঁচাব ৫

<u>তাওঁখি</u>	<u>বানিতানি</u>	<u>ভাধেইখি</u>	<u>বানিতানি</u>	<u>তাওঁখি</u>	<u>ভাধেইখি</u>	<u>বানিতানি</u>
১	০	২	০	৩	৪	০
<u>থেনাদিধি</u>	<u>নাডকধিনা</u>	<u>ধিনাদিধি</u>	<u>নাডকধিনা</u>	<u>তাওঁখি</u>	<u>ভাধেইখি</u>	<u>বানিতানি</u>
৫	০	৬	০	৭	৮	০

মুঠ চাবিবার বজাব ।

গঁচাব ৬

<u>জিনাওখি</u>	<u>বানিতানি</u>	<u>দদওখি</u>	<u>বানিতানি</u>	<u>জিনাওখি</u>	<u>দদওখি</u>
১	০	২	০	৩	৪
<u>বানিতানি</u>	<u>থেনাদিধি</u>	<u>নাকধিনা</u>	<u>ধিনাদিধি</u>	<u>নাকধিনা</u>	<u>ধিনাডওখি</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>দদওখি</u>	<u>বানিতানি</u>				
৮	০				

মুঠ চাবিবার বজাব ।

গঁচাব ৭

<u>খিত্‌থেনি</u>	<u>থেনদাড</u>	<u>খিত্‌থেনি</u>	<u>থেনদাড</u>	<u>খিত্‌থেনি</u>	<u>ডাকথেনি</u>
৫	০	৬	০	৭	৮
<u>থেইড</u>	<u>থেইথেনি</u>	<u>ডাডকথেনি</u>	<u>ধিনাডানা</u>	<u>খিথথেনি</u>	<u>ডাডকথেনি</u>
০	১	০	২	০	৩
<u>ধিনাডানা</u>	<u>থেইথেই</u>	<u>জিনতাড</u>	<u>ডখ্‌তাখ্‌</u>	<u>তিনিধিতি</u>	<u>ডাডথেই</u>
৪	০	৫	০	৬	০
<u>তিনিধিতি</u>	<u>ডাড</u>	<u>ড</u>			
৭	৮	০			

মুঠ চাবিবার বজাই লৈ আকৌ গা-মান বজাব ।

সঁচাৰ ৮

তাঃধিনা	খিৰধিনা	তাতাধিনা	খিৰধিনা	খিৰধিনা	খিৰধিনা
x	০	২	০	৩	৪
খিৰধিনা	তাঃধিনা	খিৰধিনা	তাতাধিনা	খিৰধিনা	ধেনি তিনি
০	৫	০	৬	০	৭
দাও	তিনিতিনি				
৮	০				

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৯

জিহ নাঃ	খিতধেই	চাঃঃ	ঃঃ	বাত্তাঃ	খিতধেইঃ
x	০	২	০	৩	৪
তাঃঃ	ধেগিতিতা	নিতিতানি	তানিতিতা	নিতিতানি	জিনহা
০	৫	৫	৬	০	৭
খিত ধেই	তাঃঃ				
৮	০				

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাৰ ১০

জিনহাঃ	খিতধেগি	তাধ ধেগি	দাওঃঃ	তাখিতাক	ধেনেঙনি
x	০	২	০	৩	৪
দাওঃ	বাত্তাঃ	খিতধেগি	তাধ ধেগি	দাওঃ	তাখিতাঃ
০	৫	০	৬	০	৭
ধিনাঃ	ধেইধেই				
৮	০				

পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাব ১১

জেহ্‌থেন্	দাডক	তাডথন	দাডক	জেহ্‌থেন্	তাডথেন্
x	০	২	০	৩	৪
দাডক	ধেইতাতা	খিতিতাখি	তাখিতিতা	দিখিনাখি	ধেইতাতা
০	৫	০	৬	০	৭
খিতিতাখি	তিতাতাখি				
৮	০				

পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাব ১২

দিডদি	ধেইদাও	তাকখিনা	ধেইদাও	ডথেই	ধেইদাও
x	০	২	০	৩	৪
ধেইদাও	ধেইতানা	তানাডানি	তাখ্তানা	ডানাডানি	তাক্‌থেই
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইদাও	ধেইদাও				
৮	০				

পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি ১

ডথেই	ধেইড	তাকখিনাও	ধেইড	তাকখিনা	জিনহথা	ধেইড
x	০	২	০	৩	৪	০
ডথেই	ধেইড	তাকখিনাও	ধেইড	তাকখিনা	জিনহথা	ধেইড
৫	০	৬	০	৭	৮	০
খিনানিতা	খিতানিতা	খিতানিতা	ভিনিভিনি	তাড	ড	ডথেই
x	০	২	০	৩	৪	০

ধেইদাও	তাখিতাও	ধেইদাও	তাকখিনা	জিন্হথা	ধেইদাও	ডখেই
৫	০	৬	০	৭	৮	০
ধেইদাও	তাখিতাও	ধেইদাও	তাকখিনা	জিন্হথা	ধেইদাও	ডখেই
x	০	২	০	৩	৪	০
ধেইদাও	তাখিতাও	ধেইদাও	তাকখিনা	জিন্হথা	ধেইদাও	SS
৫	০	৬	০	৭	৮	০ খি

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

তাঙনি ২

খিত

নাডখেই	দাওS	নাডখেই	দাওS	নাডখেই	নাডখেই	দাওS
x	০	২	০	৩	৪	০
নাডখেই	দাওS	নাডখেই	দাওS	নাডখেই	নাডখেই	দাওS
৫	০	৬	০	৭	৮	০
নাডখেই	নিডতা	জিদখে	নিডতা	ধেবখিনা	ধেইS	SS
x	০	২	০	৩	৪	০
ধংগা	তিনি	ধংগা	তিনি	তাডাখS	নিডতা	ধেবখিনা
৫	০	৬	০	৭	৮	০
ধংগা	তিনি	ধংগা	তিনি	তাখেS	নিডতা	ধেবখিনা
৫	০	২	০	৩	৪	০
জিন্হথা	তাওS	ধেবখিনা	ধেবখিনা	ধেবখিনা	দিদি	ধেইS
৫	০	৬	০	৭	৮	০
তাঙনি	তাঙনি	তাঙনি	তাঙনি	তাঙনি	তাঙখিত	SS
x	০	২	০	৩	৪	০

জিদধে	নিডতা	খিত্তা	ধেইড	জিদধে	নিডতা	খিত্তা
৫	০	৬	০	৭	৮	০

জিদধে	নিডতা	খিত্তা	ধেইড	জিদধে	নিডতা	খিত্তা
x	০	২	০	৩	৪	০

জিদধে	নিডতা	খিত্তা	ধেইড	জিদধে	নিডতা	খিত্তা
৫	০	৬	০	৭	৮	০

জিদধে	নিডতা	খিত্তা	ধেইড	জিদধে	নিডতা	খিত্তা
x	০	২	০	৩	৪	০

জিদধেই	জিদধেই	জিদধেই	জিদধেই	দিদি	ধেইড	স্স
৫	০	৬	০	৭	৮	০

তানি	তানি	তানি	তানি	তানি	তাডখিত	স্স
x	০	২	০	৩	৪	০

জিদধেই	জিদধেই	দিদি	ধেইড	জিদধেই	জিদধেই	খিত্তা
৫	০	৬	০	৭	৮	০

জিদধেই	জিদধেই	দিদি	ধেইড	জিদধেই	জিদধেই	খিত্তা
x	০	২	০	৩	৪	০

জিদধেই	জিদধেই	দিদি	ধেইড	জিদধেই	জিদধেই	খিত্তা
৫	০	৬	০	৭	৮	০

জিদধেই	জিদধেই	দিদি	ধেইড	জিদধেই	জিদধেই	খিত্তা
x	০	২	০	৩	৪	০

দিদি	ধেইদাও	তাকখিনা	ধেইদাও	ডাখই	ধেইদাও	স্স
৫	০	৬	০	৭	৮	০

ধেইড	জিন্হা	ধেনি	তাক	জিন্হা	ধেনি	তাক
x	০	২	০	৩	৪	০

খেই	জিনহা	ধেনি	তাক	জিনহা	ধেনি	তাক
৫	০	৬	০	৭	৮	০
খেইঃ	জিনহা	ধেনি	তাক	জিনহা	ধেনি	তাক
×	০	২	০	৩	৪	০
খেই	জিনহা	ধেনি	তাক	জিনহা	খেইঃ	ধেনতাতা
৫	০	৬	০	৭	৮	০
খিঃতি	তাকধেগি	তাখিতিতা	খিতিতাক	খেইঃ	ধেগিতিনি	তিনিতিনি
×	০	২	০	৩	৪	০
তাকধেগি	তাকধেগি	দাঃ	খিঃতি	তাক	খেইঃ	ঃঃ
৫	০	৬	০	৭	৮	০

দ্বিতীয়া খণ্ড

পৰিতাল

গা-ছান ১

তানি তাখি	তানি তাখি	ধিনা ধেনি তাখি	তানি তাখি	তানি তাখি
×	২	০	৩	৪
ধিনা ধেনি তাখি	তানি তাখি	ধিনা খেইঃ	জিদ খেই ধিনা	ধেনি তাখে
০	×	২	০	৩
নাঃ ধেনি	তাক খেই	ঃঃ		
৪	০			

গাঁচাৰ ১

						বাতা তাঃখি
			৩	৪		০
বা ভা	ভা ঙ	বা ভা ঙঃখি	বা ভা	খে ই	বা ভা ঙঃখি	
x	২	০	৩	৪	০	

বাঁ ভা x	তাঁ ও ২	বাঁ তাঁ ওখি ০	বাঁ তাঁ ৩	ধেঁ ই ৪	বাঁ তাঁ ওখি ০
বাঁ ভা x	বাঁ ও ২	বাঁ তাঁ ওখি ০	বাঁ তাঁ ০	ধেঁ ই ৪	জিদু ধেঁ ই ধিনা ০
ধেনি তাঁধে x	নাও ধেনি ২	তাক ধেঁ ই SS ০			

সঁচার ২

তাঁধি বিধি x	তাঁধি বিধি ২	তাক ধেঁ ই SS ০	তাঁধি বিধি ৩	তাঁধি বিধি ৪	তাক ধেঁ ই SS ০
তাঁধি বিধি x	তাঁধি বিধি ২	তাক ধেঁ ই SS ০	ধেঁগি তিনি ৩	তিনি তিনি ৪	তাক ধেঁ ই SS ০
তাঁধি বিধি x	বাঁতা তিনি ২	তাক ধেনি তিনি ০	তাঁধি বিধি ৩	বাঁতা তিনি ৪	তাক ধেনি তিনি ০
তাঁধি বিধি x	বাঁতা তিনি ২	তাক ধেঁ ই SS ০	SS SS ৩	SS SS ৪	জিদু ধেঁ ই ধিনা ০
ধেনি তাঁধি x	নাও ধেনি ২	তাক ধেঁ ই SS ০			

জাঙনি ১

তাঁ ও x	তাঁ ও ২	ধেঁ ওন দা ০	ধেঁ ওন দা ৩	ত্রি ধি ৪	তাঁ ধেঁ নি ০
ধেঁ নি x	তাঁ ওক ২	ধেঁ ওন দা ০	ধেঁ ওন দা ৩	ত্রি ধি ৪	তাঁ নি তাঁ ০
ধি তি x	তাঁ ওক ২	জি ধেঁ ওখ ০	ধি তি ৩	তাঁ ওক ৪	তাঁ ধেঁ ওখ ০
ধি তি x	তাঁ ওক ২	ধ গি তাঁ ০	ধ গা ৩	ত্রি ধি ৪	তাঁ SS SS ০

ভাঃ ষিতি|ভাঃ ষিতি|ভাঃ ভাঃ SS|ধেনি তাধি|নাও ধিনা|ভাঃ ভাঃ SS
 ১ ২ ০ ৩ ৪ ০
 ভাঃ ষিতি|ভাঃ ষিতি|ভাঃ ভাঃ SS|ধেনি তাধি|নাও ধেনি|তাধি বিনদা ষিতি
 ভাঃ ষিতি|ভাঃ ষিতি|ভাঃ ভাঃ SS|ধেনি তাধি|নাও ধেনি|তাধি বিনদা ষিতি
 ভাঃ SS|SS SS|বিন ষাঃ ষাঃ|ধি তি|তা ঙক|তাধি বিনদা ষিতি
 তাধি বিধি|বিনদা ষিতি|তাধি বিনদা ষিতি|তাধি বিধি|বিনদা ষিতি|তাধি বিনদা ষিতি
 তাধি বিধি|বিনদা ষিতি|জিদ ধেব খিতা|দিঃ দিঃ|ধেব খিতা|জিদ ধেব খিতা
 দিঃ দিঃ|ধেব খিতা|জিদ ধেব খিতা|দিঃ দিঃ|ধেব খিতা|জিদ ধেব খিতা
 ষিতি তাখি|তিতা ষিতি|তাধি ভাঃ খিতা|ধেনি তাধে|নিতা ধিনা|ধেই ভাঃ খিতা
 ষিতি তাখি|তিতা ষিতি|তাধি ভাঃ খিতা|ধেনি তাধে|নিতা ধিনা|ধেই ভাঃ খিতা
 ষিতি তাখি|তিতা ষিতি|তাধি ভাঃ খিতা|ধেনি তাধে|নিতা ধিনা|ধেই ভাঃ খিতা
 ষিতি তাখি|তিতা ষিতি|তাধি ভাঃ খিতা|ধেনি তাধে|নিতা ধিনা|ধেই ভাঃ খিতা
 দিধি নাক|ধেই SS|ভাঃ ভাঃ ধিঃ|নাঃ ওঃ|ভাঃ ধিঃ|তিঃ ভাঃ ধে
 নিঃ ভাঃ|ধিঃ ভাঃ|SS SS SS|SS SS|SS SS|ধিঃ নাঃ নিঃ
 ভাঃ ধে|নিঃ তিঃ|নিঃ দাঃ ও|বিঃ ঙন|ধাঃ ঙক|ধেই SS ঙই

ধেমালি আৰু চাহিনি

ধেমালিৰ থিয় চাহিনি

একডালি

ক)

ধেই SS SS	SS SS SS	ধেই SS SS	SS SS SS	ধেই SS SS	SS SS SS
x	o	২	o	৩	o
ধেই SS SS	SS SS SS				
8	o				

মুঠ দুবাৰ বজাব।

খ)

ধেই ধেই	ধেই ধেই	ধেই ধেই	ধেই ধেই	ধেই ধেই	ধেই ধেই
x	o	২	o	৩	o
ধেই SS	SS SS				
8	o				

চুটা ভাল

ক)

							জিডন
							o
ধেই	জিডন	ধেই	জিডন	ধেই	জিডন	ধেই	জিডন
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেই	জিডন	ধেই	জিডন	ধেই	জিডন	ধেই	দিদি
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেই	ধেই	ধেই	জিডন	ধেই	ধেই	ধেই	
x	o	x	o	x	o	x	

মুঠ দুবাৰ বজাব।

খ)

দিদি

ধেডই	ধেডই	ধেডই	জিদধে	ড'ধই	ডধেডই	খিত
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ ছবাব বজাব।

গ)

জিনহতাডও
o

ডতাও	ডতাও	খিত	জিনহতাডও	ডতাও	ডতাও	খিত	জিনহতাডও
x	o	x	o	x	o	x	o

ডতাও	ডতাও	খিত	জিনহতাডও	ডতাও	ডতাও	খিত	জিদধেডই
x	o	x	o	x	o	x	o

ডধেই	ডধেই	খিত	জিদধেডই	ডধেই	ড'ধই	খিত	জিদধেডই
x	o	x	o	x	o	x	o

ড'ধই	ডধেই	খিত	জিদধেডই	ডধেই	ড'ধই	খিত
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ ছবাব বজাব।

ঘ)

জিনহতাডও
o

ডতাও	ডতাও	খিত	জিনহতাডও	ডতাও	ডতাও	খিত	জিদধেই
x	o	x	o	x	o	x	o

ডধেই	ড'ধই	খিত	জিদধেই	ডধেই	ডধেই	খিত
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ ছবাব বজাব।

ঙ)

						তাততা
						o
ধেনি	তাততা	ধেনি	তাততা	ধিনা	জিদধে	SS
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চ)

						জিড
						o
ধেই	জিধেই	SS	জিধে	ডাধেই	ডাধেই	SS
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ছ)

						জিনহতাও
						o
ডতাও	ডতাও	SS	জিদধেই	ডধেই	ডাধেই	SS
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

জ)

		ডতাও
		o
ওবৰ	জিদধে	ইSS
x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ক)

		ধেই
		o
দাও	খিতি	তাও
x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

এ)

								জিনহ
								o
খাও	তাও	জিনহ	খাও	তাও	জিনহ	খাও	তাও	
x	o	x	o	x	o	x	o	
জিনহ	খাও	তাও	জিনহ	খেই	জিনহ	খেই	জিনহ	
x	o	x	o	x	o	x	o	
খেই	জিনহ	খেই	খেই	ss				
x	o	x	o	x				

ট)

তাও তাও	তাও তাও	তাও তাও	ss	তাও	ss
x	o	x	o	x	o
তাও	ss	তাও	ss	তাও	ss
x	o	x	o	x	o

গা-জান ১

থুকনি তাল

তানিতি	তানি	তিনি
x	২	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাব ১

<u>তাকথেষ্টই</u> x	<u>ধি নাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২	<u>তাকথেষ্টই</u> x	<u>ধি নাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২
<u>তাকথেষ্টই</u> x	<u>ধি নাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২	<u>তাকথেষ্টই</u> x	<u>ধি নাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২
<u>ভানিতা</u> x	<u>থেষ্টই</u> <u>থেষ্টই</u> ২		
<u>জিদথেষ্টইদাও</u> x	<u>খৃতথেষ্টই</u> <u>দাও</u> ২	<u>জিদথেষ্টইদাও</u> x	<u>খৃতথেষ্টই</u> <u>দাও</u> ২
<u>জিদথেষ্টইদাও</u> x	<u>খৃতথেষ্টই</u> <u>দাও</u> ২	<u>জিদথেষ্টইদাও</u> x	<u>খৃতথেষ্টই</u> <u>দাও</u> ২
<u>ভানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২		

পুনৰ গা-মান ১।

<u>ভানিতা</u> x	<u>ভানি</u> <u>ভিতি</u> ২
--------------------	------------------------------

সঁচাব ২

ক)

<u>দিদিথেষ্টই</u> x	<u>দিদিদি</u> <u>থেষ্টই</u> ২	<u>দিদিথেষ্টই</u> x	<u>দিদিদি</u> <u>থেষ্টই</u> ২
<u>দিদিথেষ্টই</u> x	<u>দিদিদি</u> <u>থেষ্টই</u> ২	<u>দিদিথেষ্টই</u> x	<u>দিদিদি</u> <u>থেষ্টই</u> ২
<u>ভানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>ভিনি ভিনি</u> ২	<u>ভানিতা</u> x	<u>থেষ্টই</u> <u>থেষ্টই</u> ২

দিদিধেই x	দিঃদিঃ ধেঃই ২	দিদিধেই x	দিঃদিঃ ধেঃই ২
দিদিধেই x	দিঃদিঃ ধেঃই ২	দিদিধেই x	দিঃদিঃ ধেঃই ২
তানিতা x	ধিহনাও তিनि তিनि ২	তানিতা x	ধিহনাও তিनि তিनि ২
তানিতা x	ধিহনাও তিनि তিनि ২	তানিতা x	ধিহনাও তিनि তিनि ২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

খ)

দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২	দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২
দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২	দিধেনি x	দাঃও দাঃও ২
তানিতা x	ধি নাও তিनि তিनि ২	তানিতা x	ধেঃই ধেঃই ২
দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২	দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২
দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২	দিধেনি x	দাঃও ঙ্গ ২
তানিতা x	ধি নাও তিनि তিनि ২	তানিতা x	ধি নাও তিनि তিनि ২
তানিতা x	ধি নাও তিनि তিनि ২	তানিতা x	ধি নাও তিनि তিनि ২

পুনৰ গা মান ১ বজাব।

গ)

<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>	<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২
<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>	<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২
<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>	<u>তানিতা</u>	<u>ধেই</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২
<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>	<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২
<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>	<u>খিত্তাকধেই</u>	<u>খিত্তাক</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২
<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>	<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>
x	২	x	২
<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>	<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>
x	২	x	২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৩

ক)

<u>তাওখিতখিত</u>	<u>তাওখিত</u> <u>তাওখিত</u>	<u>তাওখিতখিত</u>	<u>তাওখিত</u> <u>তাওখিত</u>
x	২	x	২
<u>তাওখিতখিত</u>	<u>তাওখিত</u> <u>তাওখিত</u>	<u>তাওখিতখিত</u>	<u>তাওখিত</u> <u>তাওখিত</u>
x	২	x	২
<u>তানিতা</u>	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনি তিনি</u>	<u>তানিতা</u>	<u>ধেই</u> <u>ধেই</u>
x	২	x	২

<u>তাওখিতখিত</u> x	<u>তাওখিত</u> <u>খিতখিত</u> ২	<u>তাওখিত</u> x	<u>তাওখিত</u> <u>খিতখিত</u> ২
<u>তাওখিতখিত</u> x	<u>তাওখিত</u> <u>খিততিত</u> ২	<u>তাওখিত</u> x	<u>তাওখিত</u> <u>খিতখিত</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহ্নাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহ্নাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহ্নাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহ্নাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

খ)

<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২	<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২
<u>তাতানি</u> x	ত'ডক খেই ২	<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২
<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২	<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২
<u>তাতানি</u> x	ত'ডক খেই ২	<u>তাতানি</u> x	দাও দাও ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহ্নাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	খেই খেই ২
<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২	<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২
<u>তাতানি</u> x	ত'ডক খেই ২	<u>তাতানি</u> x	দাও SS ২

ভাতানি	ভাঃক খেঃই	ভাতানি	দাঃও দাঃও
x	২	x	২
ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি	ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি
x	২	x	২
ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি	ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি
x	২	x	২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

গঁচাৰ ৪

তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও	তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও
x	২	x	২
তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও	তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও
x	২	x	২
ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি	ভানিতা	খেঃই খেঃই
x	২	x	২
তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও	তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও
x	২	x	২
তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও	তিনিতিনিদাঃও	তিনিতিনি তিনিদাঃও
x	২	x	২
ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি	ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি
x	২	x	২
ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি	ভানিতা	ধিহ্নাও তিনিতিনি
x	২	x	২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৫

<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২
<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>থেই</u> <u>থেই</u> ২
<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২
<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২	<u>ধেৰখিতাখিতা</u> x	<u>ধেৰখিতা</u> <u>খিতাখিতা</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৬

ক)

<u>ধেৰধিনা ধিনা</u> x	<u>ধেৰধিনা</u> <u>ধিনাধিনা</u> ২	<u>ধেৰধিনা ধিনা</u> x	<u>ধেৰধিনা</u> <u>ধিনাধিনা</u> ২
<u>ধেৰধিনা ধিনা</u> x	<u>ধেৰধিনা</u> <u>ধিনাধিনা</u> ২	<u>ধেৰধিনা ধিনা</u> x	<u>ধেৰধিনা</u> <u>ধিনাধিনা</u> ২
<u>তানিতা</u> x	<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিতিনি</u> ২	<u>তানিতা</u> x	<u>থেই</u> <u>থেই</u> ২

<u>ধেমালি</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u> <u>না</u>
x		২		x		২
<u>ধেমালি</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u>		<u>ধেমালি</u> <u>না</u> <u>না</u>
x		২		x		২
<u>তানিতা</u>		<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিভিনি</u>		<u>তানিতা</u>		<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিভিনি</u>
x		২		x		২
<u>তানিতা</u>		<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিভিনি</u>		<u>তানিতা</u>		<u>ধিহনাও</u> <u>তিনিভিনি</u>
x		২		x		২

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

খ)

<u>ধিনাডঙ</u>		<u>ধেডই</u> <u>দাডঙ</u>		<u>ধিনাডঙ</u>		<u>ধেডই</u> <u>দাডঙ</u>
x		২		x		২
<u>ধিনাডঙ</u>		<u>ধেডই</u> <u>দাডঙ</u>		<u>তাধেই</u>		<u>সস</u> <u>সস</u>
x		২		x		২

সবছরা চাহিনি

প্রথম খণ্ড

একতালি

খিঃঃ	খিত	খিঃঃ	খিতঃ	খিঃ	খিতঃ	খিঃ	খিতঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
তাঃগ্র	ঃঃ	খেঃই	দঃওঃ	দাঃদাঃ	দাঃদাঃ	দাঃও	ঃতা
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খেইদাঃ	দাঃতাঃ	খেইদাঃ	দাঃতাঃ	খেইদাঃ	দাঃতাঃ	খেইদাঃ	দাঃতাঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খিঃনা	খিঃনা	খেইদাঃ	দাঃতা	খিঃনা	খিঃনা	খেইদাঃ	দাঃতাঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খিঃনা	খিঃনা	খেইদাঃ	দাঃতা	খিঃনা	খিঃনা	খেইদাঃ	দাঃতাঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খেঃইঃ	ঃঃ	খিঃনাঃ	ঃঃখি	খিঃনাঃ	খিঃতি	তাত্তা	খিত্তাঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
জিঃধে	ঃইঃ	ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ	তাঃক	খেঃই	ঃঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খিঃনাঃ	ঃঃখি	খিঃনাঃ	খিঃতি	তাত্তা	খিত্তা	জিঃধেঃ	ঃইঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o
ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ	তাঃক	খেঃই	ঃঃ	খিঃনাঃ	ঃঃখি
x	o	২	o	৩	o	৪	o
খিঃনা	খিঃতি	তাত্তা	খিত্তা	জিঃধেঃ	ঃইঃ	ঃঃ	ঃঃ
x	o	২	o	৩	o	৪	o

SS	তাত্ত	ধেই	SS	ধিনা	ওধি	বিন্দা	ধিডি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাত্ত	ধিত্ত	জিদাধ	ই	ধিনা	ওধি	বিন্দা	ধিডি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাত্ত	ধিত্ত	জিদে	ই	ধিনা	ওধি	বিন্দা	ধিডি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাত্ত	ধিত্ত	জিদে	ইধিনা	জিদে	ইধিনা	জিদাধ	ইধিনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিনাও	ধেইদাও	ধিনাও	ধেইদাও	ধিনাও	ধেইদাও	তাত্তই	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

দ্বিতীয় খণ্ড

একতালি

ধিনা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	জিদেই	তাত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	তাত্ত	ধেই	এ	SS	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিনা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	জিদেই	তাত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	তাত্ত	ধেই	এ	SS	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধিনা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	নিত্তা	ধিত্তা	জিদেই	তাত্তা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	তাত্ত	ধেই	এ	SS	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধিঃনা	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	জিঃধেঃই	তাকধিঃনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধিঃনা	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	জিঃধেঃই	তাকধিঃনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ধিঃনা	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	নিত্তাঃ	খিত্তাঃ	জিঃধেঃই	তাকধিঃনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০

জিঃধেঃই	খিত্তাঃ	জিঃধেঃই	তাকধিঃনা	জিঃধেঃই	খিত্তাঃ	জিঃধেঃই	তাকধিঃনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০

জিঃধেঃই	ধিঃনাঃ	ধেঃইদাঃ	ধিঃনাঃ	ধেঃইদাঃ	ধিঃনাঃ	ধেঃইদাঃ	তাঃধেঃই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

তৃতীয় ধণ্ড

বাজনা ১

থুকনি তাল

তাঃ	তাঃ	ঃ
x	২	

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

বাজনা ২

তীব্র বক্ততাল

খিঃখিত	খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃত	খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃত
x	২	x	২	x	২	x	২

খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃত	তাঃওতি	তাঃওতি	তাঃওতি	তাঃও
x	২	x	২	x	২	x	২

তাসওতি	তাসওতি	তাসওতি	তাসও	তাসওতি	তাসওতি	তাসওতি	তাসও
x	২	x	২	x	২	x	২
ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেই	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেই	তাসওতি	তাসওতি	তাসওতি	তাসও
x	২	x	২	x	২	x	২
তাসওতি	তাসওতি	তাসওতি	তাসও	তাসওতি	তাসওতি	তাসওতি	তাসও
x	২	x	২	x	২	x	২
খিতখিতা	খিত	তাসওতি	তাসও	ধেবধিনা	ধেই	তাসওতি	তাসও
x	২	x	২	x	২	x	২
খিতখিতা	খিত	তাসওতি	তাসও	ধেবধিনা	ধেই	তাসওতি	তাসও
x	২	x	২	x	২	x	২
ধিনাসও	ধেইদাও	ধিনাসও	ধেইদাও	ধিনাসও	ধেইদাও	তাবেই	স
x	২	x	২	x	২	x	২

বাজনা ২ পুনৰ বজাব।

ଚତୁର୍ଥ ଅଂଶ

একতালি

<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> x	<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> ০	<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> ২	<u>খিত্ SS SS</u> ০
<u>তাতাতাতাতাতা</u> ৩	<u>তাতাতাতাতাতা</u> ০	<u>তাতাতাতাতাতা</u> ৪	<u>তাও SS SS</u> ০
<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> x	<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> ০	<u>খিবখিবখিবখিবখিবখিব</u> ২	<u>খিত্ SS SS</u> ০

<u>তাতাতাতাতা</u>		<u>তাতাতাতাতা</u>		<u>তাতাতাতাতা</u>		<u>তাও SS SS</u>	
০		০		৪		০	
<u>ধিচনাতানি</u>		<u>দদডঙ</u>		<u>তাসতাতানি</u>		<u>তাসধেই</u>	
x		০		২		০	
<u>ধিচনাতানি</u>		<u>দদডঙ</u>		<u>বাসতাতানি</u>		<u>তাসধেই</u>	
৩		০		৪		০	
<u>খিচত</u>	<u>খিচত্</u>	<u>তাস</u>	<u>তাস</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>
x	০	২	০	৩	০	৪	০
<u>খিচত্</u>	<u>খিচত্</u>	<u>তাস</u>	<u>তাস</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>
x	০	২	০	৩	০	৪	০
<u>খিচত</u>	<u>খিচত্</u>	<u>তাস</u>	<u>তাস</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>
x	০	২	০	৩	০	৪	০
<u>খিচত</u>	<u>খিত</u>	<u>তাস</u>	<u>তাস</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>
x	০	২	০	৩	০	৪	০
<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>
x	০	০	২	৩	০		
<u>নিচতা</u>	<u>ধেইদাসঙ</u>	<u>ধেনিতানি</u>	<u>নাঙাধেই</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>দাসঙ</u>
৩	০	৪	০	x	০	২	০
<u>দাসঙ</u>	<u>দাও</u>	<u>দাও</u>	<u>দাসঙ</u>	<u>তানি</u>	<u>তানি</u>	<u>বিনধাক</u>	<u>SS</u>
৩	০	৪	০	x	০	২	০
<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>
৩	০	৪	০	x	০	২	০
<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>অ"SS</u>	<u>SS</u>	<u>তাস</u>	<u>তাস</u>	<u>ধেচনি</u>	<u>তাসধে</u>
৩	০	৪	০	x	০	২	০

নিঃতা	খেইদাঃ	তনিতাধি	নাঃখেই	দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ	তাঃনি	তাঃধি	বিনধাঃক	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	অঃ	ঃ	ঃ	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	তাঃ	তাঃ	খেঃনি	তাঃধ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

নিঃতা	খেইদাঃ	তনিতাধি	নাঃখেই	দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ	তাঃনি	তাঃধি	বিনধাঃক	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	অঃ	ঃ	অঃ	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

অঃ	ঃ	অঃ	ঃ	তাঃনি	তাঃধি	বিনধাঃক	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ধাঃ	ধাঃক	তাঃনি	তাঃধি	বিনধাঃক	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ধাঃ	ধাঃক	তাঃনি	তাঃধি	বিনধাঃক	ঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

ঃ	ঃ	ধাঃ	ধাঃক	খেঃনি	তাঃধে	নিঃতা	খেইদাঃ
৩	০	৪	০	×	০	২	০

তনিতাধিনাঃখেই	দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ	দাঃ
৩	০	৪	০	×	০	২

দাঃও ৩	দাঃও ০	তাঃনি ৪	তাঃখি ০	বিনধাঃক x	ss ০	ss ২	ss ০
ss ৩	ss ০	ধিনাঃও ৪	ধেঃই ০	দাঃও x	ss ০	ss ২	ss ০
ss ৩	ss ০	ধিনাঃও ৪	ধেঃই ০	দাঃও x	ss ০	ss ২	ss ০
ss ৩	ss ০	ধিনাঃও ৪	ধেঃই ০	দাঃও x	ধিনাঃও ০	ধেঃই ২	দাঃও ০
ধিনাঃও ৩	ধেঃই ০	দাঃও ৪	তাঃখি ০	ss x			

পঞ্চম খণ্ড

একতালি

খিঃখিঃখিঃখিঃ x	খিঃখিঃখিঃখিঃ ০	খিঃত ২	তাঃগ্ৰঃ ০	ৰাঃতা ৩	তাঃখি ০
তাঃখি ৪	ss ০	ধেঃনি x	দাঃও ০	খিঃতা ২	ধেঃনি ০
তাঃনি ৩	দাঃও ০	খিঃতা ৪	ধেঃনি ০	তাঃনি x	দাঃও ০
খিঃতা ২	ধেঃনি ০	তাঃনি ৩	তাঃখি ০	তাঃ ৪	ss ০
খিঃখিঃখিঃখিঃ x	খিঃখিঃখিঃখিঃ ০	খিঃত ২	তাঃগ্ৰঃ ০	ৰাঃতা ৩	তাঃখি ০

ভাঃ	SS	ধেনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি
৪	০	x	০	২	০
ভাঃনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	দাঃও
৩	০	৪	০	x	০
খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	ভাঃখি	ভাঃ	SS
২	০	৩	০	৪	০
খিঃখিঃখিঃখিঃ	খিঃখিঃখিঃখিঃ	খিঃত	ভাঃগ্রঃ	বাঃতা	ভাঃখি
x	০	২	০	৩	০
ভাঃ	SS	ধেনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি
৪	০	x	০	২	০
ভাঃনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	দাঃও
৩	০	৪	০	x	০
খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	ভাঃখি	ধেঃই	SS
২	০	৩	০	৪	০
ধেনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	দাঃও
x	০	২	০	৩	০
খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি
৪	০	x	০	২	০
ভাঃনি	ভাঃক	ধেঃই	SS	ধেনি	দাঃও
৩	০	৪	০	x	০
খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি
২	০	৩	০	৪	০
ভাঃনি	দাঃও	খিঃতা	ধেনি	ভাঃনি	ভাঃক
x	০	২	০	৩	০

ধেউই	SS	ধেউনি	দাউও	খিউতা	ধেউনি
৪	০	x	০	২	০
তাউনি	দাউও	খিউতা	ধেউনি	তাউনি	দাউও
৩	০	৪	০	x	০
খিউতা	ধেউনি	তাউনি	তাউক	ধেউই	SS
২	০	৩	০	৪	০
ধেউই	SS	ধেউই	SS	ধেউই	SS
x	০	২	০	৩	০
ধেউই	SS	ধেউই	দিখেউ	উতি	ধেউই
৪	০	x	০	২	০
ধেউই	SS	জিউনহ	থাউক	ধেউই	
৩	০	৪	০	x	

মৰ্ত্ত থণ্ড

একতালি

ধেউই	গ্ৰা	SS	SS	খিউনা	ধেউনি
x	০	২	০	৩	০
নাউধই	SS	ধেউই	গ্ৰা	SS	SS
৪	০	x	০	২	০
খিউনা	ধেউনি	নাউধই	SS	ধেউই	গ্ৰা
৩	০	৪	০	x	০
SS	SS	খিউনা	ধেউনি	নাউধই	SS
২	০	৩	০	৪	০
খিউনা	খিউনা	খিউনা	খিউনা	খিউনা	ধেউনি
x	০	২	০	৩	০

দাঃধেই	SS	ধিঃনা	ধিঃনা	ধিঃনা	ধিঃনা
৪	০	x	০	২	০
ধিঃনা	ধেঃনি	নাঃধেই	SS	ধিঃনা	ধিঃনা
৩	০	৪	০	x	০
ধিঃনা	ধিঃনা	ধিঃনা	ধেঃনি	নাঃধেই	SS
২	০	৩	০	৪	০
ধিঃনা	ধেঃনি	নাঃধেই	SS	ধিঃনা	ধেঃনি
x	০	২	০	৩	০
নাঃধেই	SS	ধিঃনা	ধেঃনি	নাঃধেই	SS
৪	০	x	০	২	০
ধিঃনা	ধেঃনি	নাঃধেই	SS	ধেঃইতিনি	তিনিতিনি
৩	০	৪	০	x	০
দাঃও	SS	ধেঃইতিনি	তিনিতিনি	দাঃও	SS
২	০	৩	০	৪	০
ধেঃইতিনি	তিনিতিনি	দাঃও	SS	ধেঃইতিনি	তিনিতিনি
x	০	২	০	৩	০
দাঃও	SS	ধেঃইতিনি	তিনিতিনি	দাঃওতিনি	তিনিতিনি
৪	০	x	০	২	০
দাঃওতিনি	তিনিতিনি	দাঃও	SS	ধেঃইতিনি	তিনিতিনি
৩	০	৪	০	x	০
দাঃওতিনি	তিনিতিনি	দাঃওতিনি	তিনিতিনি	দাঃও	SS
২	০	৩	০	৪	০
ধেঃইতিনি	তিনিতিনি	দাঃওতিনি	তিনিতিনি	দাঃওতিনি	তিনিতিনি
x	০	২	০	৩	০

দাঙও ৪	SS ০	ৰাঙতা x	তাঙখি ০	তাঙ ২	SS ০
ধেঙনি ৩	দাঙও ০	খিঙতা ৪	ধেঙনি ০	তাঙনি x	দাঙও ০
খিঙতা ২	ধেঙনি ০	তাঙনি ৩	দাঙও ০	খিঙতা ৪	ধেঙনি ০
তাঙনি x	তাঙক ০	ধেঙই ২	SS ০	ধেঙনি ৩	দাঙও ০
খিঙতা ৪	ধেঙনি ০	তাঙনি x	দাঙও ০	খিঙতা ২	ধেঙতি ০
তাঙনি ৩	দাঙও ০	খিঙতা ৪	ধেঙনি ০	তাঙনি x	তাঙক ০
ধেঙই ২	SS ০	ধেঙনি ৩	দাঙও ০	খিঙতা ৪	ধেঙনি ০
তাঙনি x	দাঙও ০	খিঙতা ২	ধেঙনি ০	তাঙনি ৩	দাঙও ০
খিঙতা ৪	ধেঙনি ০	তাঙনি x	তাঙক ০	ধেঙই ২	SS ০
ধেঙই ৩	SS ০	ধেঙই ৪	SS ০	ধেঙই x	দিধেই ০
ঙতি ২	ধেঙই ০	ধেঙই ৩	SS ০	ঐঐ ৪	ঐঐ ০
ঐঐ x	ঐঐ ০	জিঙনহ ২	খাঙক ০	ধেঙই ৩	

বাগ-ধেমালিৰ চাহিনি

প্ৰথম খণ্ড

চাহিনি ১

তীব্ৰ বক্তৃতা

ত্ৰিখিৰিন্	থাকতাথে	ঈজিথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেই	জিনথাস	থেই
x	২	x	২	x	২	x	২
জিনথাস	থেই	জিনথাস	জিদাথেই	তাত্তা	থেই	জিনথাস	থেই
x	২	x	২	x	২	x	২
জিনথাস	থেই	জিনথাস	জিদাথেই	তাত্তা	থেই	জিনথাস	থেই
x	২	x	২	x	১	x	২
জিনথাস	থেই	জিনথাস	জিদথেই	তাত্তা	থেই	জিদাথেই	ঈগ্ৰা
x	২	x	২	x	২	x	২
জিদথেই	ঈগ্ৰা	জিদথেই	ঈথেই	ঈথেই	ঈগ্ৰা	জিদথেই	ঈগ্ৰা
x	২	x	২	x	২	x	২
জিদথেই	ঈগ্ৰা	জিদথেই	ঈথেই	ঈথেই	ঈগ্ৰা	জিদথেই	ঈগ্ৰা
x	২	x	২	x	২	x	২
জিদথেই	ঈগ্ৰা	জিদাথেই	ঈথেই	ঈথেই	ধিনাও	তাদাথেই	ঈ
x	২	x	২	x	২	x	২

চাহিনি ২

তীব্ৰ বক্তৃতা

ধিনা	জিদথেই	নিডতা	ধিতাথেই	দাডাও	তাখিৰ	ধিডতা	ধিডতি
x	২	x	২	x	২	x	২

দাঙও	SS	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	খিত্‌ধেই	দাঙও	তাখিৰ
x	২	x	২	x	২	x	২
খিডতা	খিডতি	দাঙও	SS	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	খিত্‌ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঙও	তাখিৰ	খিডতা	খিডতি	দাঙও	SS	ধিডনা	জিদধেড
x	২	x	২	x	২	x	২
নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	খিত্‌ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঙও	তাখিৰ	খিডতা	খিডতি	দাঙও	SS	ধিডনা	জিদধেড
x	২	x	২	x	২	x	২
নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	খিত্‌ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঙও	তাখিৰ	খিডতা	খিডতি	দাঙও	SS	ধিডনা	জিদধেড
x	২	x	২	x	২	x	২
নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	ধিডনা	জিদধেড	নিডতা	খিত্‌ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঙও	তাখিৰ	খিডতা	খিডতি	দাঙও	SS	খিডৰ	খিডতা
x	২	x	২	x	২	x	২
খিডতি	দাঙও	তাখিৰ	খিডতা	খিডতি	দাঙও	তাঙও	তিতাঙ
x	২	x	২	x	২	x	২
ওতিড	তাঙও	তিতাঙ	ওতাঙ	খিডতি	তাঙক	ধেই	দিধেড
x	২	x	২	x	২	x	২
ইধিড	ধেই	দিধেড	ইতাঙ	খিডতি	তাঙক	খিডৰ	খিডতা
x	২	x	২	x	২	x	২

খিঃতি	দাঃও	তাঃখিৰ	খিঃতা	খিঃতি	দাঃও	তাঃও	তিতাঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
ওতিঃ	তাঃও	তিতাঃ	ওতাঃ	খিঃতি	তাঃক	খেঃই	দিঃখেঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
ইদিঃ	খেঃই	দিঃখেঃ	ইতাঃ	খিঃতি	তাঃক	খেঃই	দিঃখেঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
ইদিঃ	খেঃই	দিঃখেঃ	ইতাঃ	খিঃতি	তাঃক	দিঃখেঃ	ইতাঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
খিঃতি	তাঃক	দিঃখেঃ	ইতাঃ	খিঃতি	তাঃক	খেঃই	খেঃই
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঃও	তাঃখেঃই	SS	SS				
x	২	x	২				

চাহিনি ৩

তীব্রবক্তৃতাল

খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও	খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও
x	২	x	২
খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও	খিত্ৰ্বেইগ্ৰাঃ	জিঃদখেঃইগ্ৰাঃ
x	২	x	২
খেই SS	SS	খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও
x	২	x	২
খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও	খিত্ৰ্বেইতানি	তাঃনিদাঃও
x	২	x	২
খিত্ৰ্বেইগ্ৰাঃ	জিঃদখেঃইগ্ৰাঃ	খেই SS	SS
x	২	x	২

<u>খিত্বেইতানি</u>	<u>তাসনিদাঃ</u>	<u>খিত্বেইতানি</u>	<u>তাসনিদাঃ</u>
x	২	x	২
<u>খিত্বেইতানি</u>	<u>তাসনিদাঃ</u>	<u>খিত্বেইতানি</u>	<u>জিত্বেইতানি</u>
x	২	x	২
<u>খেইঃ</u>	<u>ঃ</u>	<u>খিতাখিতা</u>	<u>খিতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>খেইখেই</u>	<u>তাক্বেই</u>	<u>তাতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>	<u>খিতাখিতা</u>	<u>খিতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>খেইখেই</u>	<u>তাক্বেই</u>	<u>তাতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>	<u>খিতাখিতা</u>	<u>খিতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>খেইখেই</u>	<u>তাক্বেই</u>	<u>তাতাখিতা</u>
x	২	x	২
<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>	<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>
x	২	x	২
<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>	<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>
x	২	x	২
<u>খেইখেই</u>	<u>দাঃ</u>	<u>তাস্বেই</u>	<u>ঃ</u>
x	২	x	২
<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>	<u>দিধিনাথেঃ</u>	<u>নিতাখিতাঃ</u>
x	২	x	২

দিধিনাধে	নিতাখিতা	থেই থেই	দাও
x	২	x	২
তা'ধই	ss	দিধিনাধে	নিতাখিতা
x	২	x	২
দিধিনাধে	নিতাখিতা	দিধিনাধে	নিতাখিতা
x	২	x	২
থেইথেই	দাও	তা'ধই	ss
x	২	x	২

চাহিৰি ৪

তীব্ৰবক্তাল

থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই
x	২	x	২	x	২
থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	থেইথেই	ss
x	২	x	২	x	২
জিধেই	তাত্তাও	খিতাখি	তাত্তাও	বাত্তাও	তাত্তাও
x	২	x	২	x	২
খিতাত্তাও	তাত্তাও	জিধেই	তাত্তাও	খিতাত্তাও	তাত্তাও
x	২	x	২	x	২
বাত্তাও	তাত্তাও	খিতাত্তাও	তাত্তাও	জিধেই	জিধেই
x	২	x	২	x	২
জিধেই	জিধেই	জিধেই	তাত্তাও	খিতাত্তাও	তাত্তাও
x	২	x	২	x	২
বাত্তাও	তাত্তাও	তাত্তাও	তাত্তাও	তাত্তাও	তাত্তাও
x	২	x	২	x	২

<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>জিদখেঃই</u>
x	২	x	২	x	২
<u>জিদখেঃই</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>	<u>ৰাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>
x	২	x	২	x	২
<u>জিদখেঃই</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>	<u>ৰাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>
x	২	x	২	x	২
<u>ৰাত্তাঃও</u>	<u>তাত্তাঃও</u>	<u>খিতাতাঃখি</u>	<u>তাঃও</u>	<u>খিতাখিতা</u>	<u>ঃও</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>ঃও</u>	<u>খেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>খিতাখিতা</u>	<u>ঃঃ</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>ঃও</u>	<u>খেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>খিনাখিতা</u>	<u>খিনাখিতা</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিত্তাঃখ</u>	<u>খিনাখিতা</u>	<u>খিনাঃওতা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>খিনাখিতা</u>	<u>খিনাখিতা</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিত্তাঃখে</u>	<u>খিনাখিতা</u>	<u>খিনাঃওতা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>খিনাখিতা</u>	<u>খিনাখিতা</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিত্তাঃখেঃ</u>	<u>খিনাখেঃনি</u>	<u>খাঃক</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>তাখিতা</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তাখিতাঃও</u>	<u>খাঃক</u>	<u>জিদখেঃই</u>	<u>তাখিতা</u>	<u>তাখিতাঃও</u>	<u>খাঃক</u>
x	২	x	২	x	২

জিদ্‌খেই	তাখিতি	তাখিদাঃ	খাঃক	জিদ্‌খেই	তাখিতি
x	২	x	২	x	২
তাখিদাঃ	তাখিতি	তাখিদাঃ	তাখিতি	তানিদাঃ	খাঃক
x	২	x	২	x	২
জিদ্‌খেই	তাঃখিতি	তাখিদাঃ	তাখিতি	তাখিদাঃ	তাখিতি
x	২	x	২	x	২
তানিদাঃ	খাঃক	জিদ্‌খেই	তাখিতি	তাখিদাঃ	তাঃখিতি
x	২	x	২	x	২
তাখিদাঃ	তাখিতি	তানিদাঃ	খাঃক	ঃঃ	ঃঃ
x	২	x	২	x	২
জিদ্‌খিঃ	নাঃখেঃ	নিঃতা	খিঃনা	খেঃই	খেঃই
x	২	x	২	x	২
তাত তা	খেঃই	খেঃই	খেঃই	তাত্‌তাঃ	খেঃই
x	২	x	২	x	২
খেঃই	খেঃই	তাত্‌তাঃ	খেঃই	খিত্‌তাঃ	খেঃই
x	২	x	২	x	২
তাত্‌তাঃ	খিঃতি	তাঃখেন	জিঃক	তাঃ	ঐঐ
x	২	x	২	x	২
খেঃই	ঃঃ	ঃঃ	তাঃতাঃ	খিঃনাঃ	দাঃদাঃ
x	২	x	২	x	২
দদঃ	দাঃদাঃ	দদঃ	দাঃদাঃ	খিতাঃখেঃ	নিঃতাখিতা
x	২	x	২	x	২
খেঃই	ঃঃ	ঃঃ	তাঃতাঃ	খিঃনাঃ	দাঃদাঃ
x	২	x	২	x	২

<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>খিতাধেঃ</u> x	<u>নিতাখিতা</u> ২
<u>ধেঃই</u> x	<u>SS</u> ২	<u>SS</u> x	<u>তাতাত</u> ২	<u>খিনাঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২
<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>খিতাধেঃ</u> x	<u>নিতাখিতা</u> ২
<u>ধেঃই</u> x	<u>SS</u> ২	<u>SS</u> x	<u>তাতাত</u> ২	<u>খিনাঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২
<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>খিতাধেঃ</u> x	<u>নিতাখিতা</u> ২
<u>খিনাঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২	<u>দদঃ</u> x	<u>দাওদাও</u> ২
<u>খিতাধেঃ</u> x	<u>নিতাখিতা</u> ২	<u>জিখিনাঃ</u> x	<u>SS</u> ২	<u>তখিনাঃ</u> x	<u>SS</u> ২
<u>খিনাঃ</u> x	<u>ধেঃই</u> ২	<u>SS</u> x	<u>SS</u> ২	<u>তাতখনজিক</u> x	<u>SS</u> ২
<u>তাত</u> x	<u>SS</u> ২	<u>ধেঃই</u> x			

দ্বিতীয় খণ্ড

তীব্রবক্তাৰ

<u>জিধেঃই</u> x	<u>দিদিধেঃই</u> ২	<u>জিধেঃই</u> x	<u>দিদিধেঃই</u> ২
<u>জিধাঃই</u> x	<u>দিদিধেঃই</u> ২	<u>জিধেঃই</u> x	<u>ধেঃইখিতাঃ</u> ২

<u>SS</u> x	<u>SS</u> ২	<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২
<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২	<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২
<u>জিদধেই</u> x	<u>ধেইখিত</u> ২	<u>SS</u> x	<u>SS</u> ২
<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২	<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২
<u>জিদধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ২	<u>জিদধেইধিনা</u> x	<u>ধেনিতাধিনাওধিনা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>জিদধেইধিনা</u> x	<u>ধেনিতাধিনাওধিনা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>জিদধেইধিনা</u> x	<u>ধেনিতাধিনাওধিনা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২
<u>খিত তাত খিতা</u> x	<u>খিতিতাখিতাত খিতা</u> ২	<u>ধিনাঃ</u> x	<u>ধেইদাঃ</u> ২
<u>ধিনাঃ</u> x	<u>ধেইদাঃ</u> ২	<u>ধিনাঃ</u> x	<u>ধেইদাঃ</u> ২
<u>তাবেই</u> x	<u>SS</u> ২		

বাগ-শ্ৰেণীমাণি

খণ্ড ১

তীব্রবক্তা

গ্ৰগ্ৰগ্ৰ

খেইখেই	গ্ৰগ্ৰগ্ৰ	খেইখেই	গ্ৰগ্ৰগ্ৰ	খেইখেই	তাত তাত
x	২	x	২	x	২
খিতাখি	তাত	বাত তাত	খিখি	বাত তাত	খিখি
x	২	x	২	x	২
বাত তাত	তাত তাত	খিতাখি	তাতগ্ৰ	খেইখেই	গ্ৰগ্ৰগ্ৰ
x	২	x	২	x	২
খেইখেই	গ্ৰগ্ৰগ্ৰ	খেইখেই	তাত তাত	খিতাখি	তাত
x	২	x	২	x	২
বাত তাত	খিখি	বাত তাত	খিখি	বাত তাত	তাত তাত
x	২	x	২	x	২
খিতাখি	তাতগ্ৰ	খেইখেই	খিখি	বিন্ধা	খাংক
x	২	x	২	x	২
খেইখেই	খিখি	বিন্ধা	খাংক	খেইখেই	খিখি
x	২	x	২	x	২
বিন্ধা	খাংক	খেইখেই	তাত তাত	খিতাখি	তাত
x	২	x	২	x	২

বাত্তাঃ	ঽখ্ৰিঃ	বাত্তাঃ	ঽখ্ৰিঃ	বাত্তাঃ	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
খিতাতাখি	তাত্তাঃ	ধেঃইধেঃই	ঽখ্ৰিঃ	বিন্ধাঃ	ধাঃক
x	২	x	২	x	২
ধেঃইধেঃই	ঽখ্ৰিঃ	বিন্ধাঃ	ধাঃক	ধেঃইধেঃই	ঽখ্ৰিঃ
x	২	x	২	x	২
বিন্ধাঃ	ধাঃক	ধেঃইধেঃই	তাত্তাঃ	খিতাতাখি	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
বাত্তাঃ	ঽখ্ৰিঃ	বাত্তাঃ	ঽখ্ৰিঃ	বাত্তাঃ	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
খিতাতাখি	তাত্তাঃ	ধিনা	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
বাত্তাঃ	ঽওতি	তাত্তাঃ	ঽঃ	ধিনা	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	বাত্তাঃ	ঽওতি	তাত্তাঃ	ঽঃ
x	২	x	২	x	২
তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	বাত্তাঃ	ঽওতি
x	২	x	২	x	২
তাত্তাঃ	ঽঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ
x	২	x	২	x	২
বাত্তাঃ	ঽওতি	তাত্তাঃ	তাত্তাঃ	জিদধেঃ	ঽই
x	২	x	২	x	২
জিদধেঃ	ঽই	জিদধেঃ	ঽই	বিন্ধাঃ	ধাঃক
x	২	x	২	x	২

<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ইদধঃ</u>
x	২	x	২	x	২
<u>বিনথঃ</u>	<u>থঃক</u>	<u>ধিঃনা</u>	<u>তাত্তঃ</u>	<u>তাত্তঃ</u>	<u>তঃখ্</u>
x	২	x	২	x	২
<u>ৰাত্তঃ</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>তঃগ</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ধিঃনা</u>	<u>তাত্তঃ</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তাত্তঃ</u>	<u>তঃখ্</u>	<u>ৰাত্তঃ</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>তঃগ</u>	<u>ঃঃ</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃখ্</u>	<u>ৰাত্তঃ</u>	<u>ঃগতি</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তঃগ</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>তঃখ্</u>
x	২	x	২	x	২
<u>ৰাত্তঃ</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>তঃগ</u>	<u>তঃক্ৰ</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>
x	২	x	২	x	২
<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ইদধেই</u>	<u>বিনথঃ</u>	<u>থঃক</u>
x	২	x	২	x	২
<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>জিদধেঃ</u>	<u>ইদধেই</u>
x	২	x	২	x	২
<u>বিনথঃ</u>	<u>থঃক</u>	<u>ধেইখিৰা</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>তিনখিৰা</u>	<u>ঃগ</u>
x	২	x	২	x	২
<u>খিঃতা</u>	<u>তঃতঃ</u>	<u>খিঃতি</u>	<u>তঃক</u>	<u>ধেইখিৰা</u>	<u>ঃগতি</u>
x	২	x	২	x	২
<u>তিনখিৰা</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>তিনখিৰা</u>	<u>ঃগতি</u>	<u>নঃধেই</u>	<u>ধেইধেই</u>
x	২	x	২	x	২

<u>ধেইখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>	<u>তিনখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>	<u>তিনখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>
×	২	×	২	×	২
<u>নাঃধেই</u>	<u>ধেইধেই</u>	<u>ধেইখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>	<u>তিনখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>
×	২	×	২	×	২
<u>তিনখিবা</u>	<u>১ওখিতি</u>	<u>নাঃধেই</u>	<u>ধেইধেই</u>	<u>ধেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>
×	১	×	২	×	২
<u>খিতাখিতা</u>	<u>ধেঃইদাঃও</u>	<u>খিতাধেই</u>	<u>দাঃও</u>	<u>জিনতাধে</u>	<u>নিতাখিতা</u>
×	২	×	২	×	২
<u>ধিনাঃনা</u>	<u>ধেঃই</u>	<u>ধেখিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>
×	২	×	২	×	২
<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>ধেঃই</u>	<u>ধেখিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>
×	২	×	২	×	২
<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতাক্</u>	<u>ধেঃই</u>
×	২	×	২	×	২
<u>ধেখিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>	<u>খিতিতি</u>	<u>তাত্তাঃ</u>
×	২	×	২	×	২
<u>খিতিতাক</u>	<u>ধেঃইধেঃই</u>	<u>ধেঃইত্রিখি</u>	<u>বিন্দাঃও</u>	<u>খিত ত্রিখি</u>	<u>বিনদাঃও</u>
×	২	×	২	×	২
<u>খিতত্রিখি</u>	<u>বিনদাঃও</u>	<u>তাক্ধিনা</u>	<u>দিধিনাক</u>	<u>ধেঃইত্রিখি</u>	<u>বিন্দাঃও</u>
×	২	×	২	×	২
<u>খিত্ ত্রিখি</u>	<u>বিনদাঃও</u>	<u>খিত্ ত্রিখি</u>	<u>বিনদাঃও</u>	<u>তাক্ধিনা</u>	<u>দিধিনাক</u>
×	২	×	২	×	২
<u>ধেঃইত্রিখি</u>	<u>বিন্দাঃও</u>	<u>খিত ত্রিখি</u>	<u>বিনদাঃও</u>	<u>খিত্ ত্রিখি</u>	<u>বিন্দাঃও</u>
×	২	×	২	×	২

ভাকধিনা	দিধিনাক	ভাডাধৰ	ধেৰধেৰ	নাডাধৰ	ধেৰধেৰ
x	১	x	২	x	২
ভাডাধৰ	খিত্তাড	জিদ্দাধৰ	খিত্তাত	ধেচনিচ	তিচ্তাড
x	২	x	২	x	২
ওতাড	ধেচনি	তিচ্তাও	চচ	ধেচনিচ	দাচও
x	২	x	২	x	২
খিত্তাধচই	চগাও	ধিচ	নাচ	ধেচই	চচ
x	১	x	২	x	২
ভাচখি	ভাচ	ধিচ	নাচ	খিত্ত	ধিচ
x	১	x	২	x	২
নাচও	চচ	জিনহ	থাচ	ভাচ	জিনহ
x	১	x	২	x	২
থাচক	চচ	ধেচই	চচ		
x	২	x	২		

খণ্ড ২

তীব্ৰবক্তাৰ

ৰাভাচ	ভাচভাচ	খিচ্তি	ভাচখ্	ৰাভাচ	ভাচও	চচ	চচ
x	২	x	২	x	২	x	২
ৰাভাচ	ভাচভাচ	খিচ্তি	ভাচখ্	ৰাভাচ	ভাচও	চচ	চচ
x	২	x	২	x	২	x	২
ৰাভাচ	ভাচভাচ	খিচ্তি	ভাচখ্	ৰাভাচ	ভাচভা	খিত্তাক	ধেচই
x	২	x	২	x	২	x	২
ধিচনা	নিচভা	খিত্তাক	ধেচই	ধিচনা	নিচভা	খিচ্তি	ভাচখ্
x	২	x	২	x	২	x	২

বাতা	তাত	স	স	বাতা	তাত	খিত্তি	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	স	স	বাতা	তাত	খিত্তি	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	স	স	বাতা	তাত	খিত্তি	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	খিত্তাক	ধেই	খিনা	নিতা	খিত্তাক	ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
খিনা	নিতা	খিত্তি	তাত	বাতা	তাত	স	স
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	খিত্তি	তাত	বাতা	তাত	স	স
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	খিত্তি	তাত	বাতা	তাত	স	স
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	খিত্তি	তাত	বাতা	তাত	খিত্তাক	ধেই
x	২	x	২	x	২	x	২
খিনা	নিতা	খিত্তাক	ধেই	খিনা	নিতা	খিত্তি	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতা	তাত	স	স	খিনা	তাত	তাত	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতাত	সতি	তাত	স	খিনা	তাত	তাত	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২
বাতাত	সতি	তাত	স	তাত	তাত	তাত	তাত
x	২	x	২	x	২	x	২

ৰাত্'ত'স্	সওতি	তা'সও	স্	ত'সত'স্	তা'সত'স্	তা'সত'স্	তা'স্
x	২	x	২	x	২	x	২

ৰাত'ত'স্	সওতি	ত'সও	তা'সক্	জিদাধেই	সই	জিদাধেই	সই
x	২	x	২	x	২	x	২

জিদাধেই	ইদাধেই	বিনাধা'স	থা'সক	জিদাধেই	সই	জিদাধেই	সই
x	২	x	২	x	২	x	২

জিদাধেই	ইদাধেই	বিনাধা'স	থা'সক	মি'সনা	তাত'ত'স্	তাত'ত'স্	তা'স্
x	২	x	২	x	১	x	২

ৰাত্'ত'স্	সওতি	তা'সও	স্	মি'সনা	তাত'ত'স্	তাত'ত'স্	তা'স্
x	২	x	২	x	২	x	২

ৰাত'ত'স্	সওতি	তা'সও	স্	তা'সত'স্	তা'সত'স্	তা'সত'স্	তা'স্
x	১	x	২	x	২	x	২

ৰাত্'ত'স্	সওতি	তা'সও	স্	তা'সত'স্	তা'সত'স্	তা'সত'স্	তা'স্
x	২	x	২	x	২	x	২

ৰাত'ত'স্	সওতি	তা'সও	তা'সক্	জিদাধেই	সই	জিদাধেই	সই
x	২	x	২	x	২	x	২

জিদাধেই	ইদাধেই	বিনাধা'স	থা'সক	জিদাধেই	সই	জিদাধেই	সই
x	২	x	২	x	২	x	২

জিদাধেই	ইদাধেই	বিনাধা'স	থা'সক	ধেইখিৰা	সওখিতি	তিনখিৰা	সও
x	২	x	২	x	২	x	২

খি'সত	তা'সত'স্	খি'সতি	তা'সক	ধেইখিৰা	সওখিতি	তিনখিৰা	সওখিতি
x	২	x	২	x	২	x	২

তিনখিৰা	সওখিতি	না'স ধই	ধেইধেই	ধেইখিৰা	সওখিতি	তিনখিৰা	সওখিতি
x	২	x	২	x	২	x	২

তিন্থিবা	১০খিতি	নাড'ধই	ধেইধেই	ধেইখিবা	১০খিতি	তিন্থিবা	১০খিতি
x	২	x	২	x	২	x	২
তিন্থিবা	১০খিতি	নাড'ধই	ধেইধেই	ধেই	১১	খিতাখিত	ধেইদা১০
x	২	x	২	x	২	x	২
খিতাধেই	দা১০	জিনতাধে	নিতাখিত	ধেই	ধেগিতি	তাত'তাস	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
তাত'তাস	খিত্তি	তাত'তাস	খিত্তাক	ধেই	ধেগিতি	তাত'তাস	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
তাত'তাস	খিত্তি	তাত'তাস	খিত্তাক	ধেই	ধেগিতি	তাত'তাস	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
তাত'তাস	খিত্তি	তাত'তাস	খিত্তাক	ধেই	ধেইত্রিখি	বিনদা১০	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
বিনদা১০	খিত্তি	বিনদা১০	তাকধিনা	দিধিনাক	ধেইত্রিখি	বিনদা১০	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
বিনদা১০	খিত্তি	বিনদা১০	তাকধিনা	দিধিনাক	ধেইত্রিখি	বিনদা১০	খিত্তি
x	২	x	২	x	২	x	২
বিনদা১০	খিত্তি	বিনদা১০	তাকধিনা	দিধিনাক	তাত'ধব	ধেধেধ	নাড'ধব
x	২	x	২	x	২	x	২
ধেধেধ	তাত'ধব	খিত্তাস	জিদ্ধেধ	খিত্তাস	ধেতি	তিতাত	ওতাত
x	২	x	২	x	২	x	২
ধেনি	তিতাত	১১	ধেনি	দা১০	খিত্তেই	গগ্র	ধেনি
x	২	x	২	x	২	x	২
দা১০	খিত্তেই	গগ্র	ধেনি	দা১০	খিত্তেই	গগ্র	ধি
x	২	x	২	x	২	x	২

নাড	ধেডই	সস	তাখিড	তাড	ধিড	নাড	খিত্
x	২	x	২	x	২	x	২

ধিড	নাডও	সস	জিনহ	ধাড	তাড	জিনহ	ধাডক
x	২	x	২	x	২	x	২

সস	ধেডই	সস	
x	২	x	

বং-শ্বেমালিৰ চাহিনি

একতালি

তাসগ্রা x	খেইস o	খিনাখিতাদিখিনাও ২	তাবেইদাওSS o
তাসগ্রা ৩	খেই o	তাসগ্রা ৪	খেইSS o
খিনাখিতাদিখিনাও x	তাবেইদাও SS o	তাসগ্রা ২	খেইSS o
তাসগ্রা ৩	খেই SS o	খিনাখিতাদিখিনাও ৪	তাবেই দাও o
খেইতা খেইদাও x	তাবেই দাও o	খেইতাবেইদাও ২	তাবেই দাও o
খেইতাবেইদাও ৩	তাবেই দাও o	তাসগ্রা ৪	খেইSS o
তাসত x	তাসও o	তাসত্ ২	তাসও o
তাসত্ ৩	তাসও o	তাসত্ ৪	তাসও o
খিসত্ x	তাস o	খিসত্ ২	খেই o
খিসত্ ৩	তাস o	খিসত্ ৪	খেই o

খিডত্	তাঃ	খিডত	খেঃই
x	০	২	০
খিড্	তাঃ	খিডত	খেঃই
৮	০	৪	০
তাঃধৰধিনা	খিন্ঃতাঃতানি	তাঃধৰধিনা	খিন্ঃতাঃতানি
x	০	২	০
তাঃধৰ ধিনা	খিন্ঃতাঃতানি	তাঃধৰধিনা	খিন্ঃতাঃতানি
৩	০	৭	০
তাঃখেঃই	খেঃই দাঃও	তাঃ খেঃই	খেঃই দাঃও
x	০	২	০
তাঃখেঃই	খেঃই দাঃও	তাঃ খেঃই	খেঃই দাঃও
৩	০	৪	০
তাতাখিতাঃও	তাতাখিতিতাখিতাঃও	তাতাখিতাঃও	তাতাখিতিতাখিতাঃও
x	০	২	০
তাতাখিতাঃও	তাতাখিতিতাখিতাঃও	তাতাখিতাঃও	তাতাখিতিতাখিতাঃও
৩	০	৪	০
তাতাধিনাঃও	তাতাধেনিতাধিনাঃও	তাতাধিনাঃও	তাতাধেনিতাধিনাঃও
x	০	২	০
তাতাধিনাঃও	তাতাধেনিতাধিনাঃও	তাতাধিনাঃও	তাতাধেনিতাধিনাঃও
৮	০	৪	০
ধিনাঃওজিক্ দাঃও	দদঃও খেঃই	ঃঃ	ঃতা ংতা
x	০	২	০
ধেনিতাধিন খেঃই	ধেনিতাধিন খেঃই	ধেনিতাধিন খেঃই	দদঃও ংতাঃ
৩	০	৪	০

<u>SS</u> x	<u>ডতা ডতা</u> o	<u>ধেনিতাধিন থেই</u> ১	<u>ধেনিতাধিন থেই</u> o
<u>ধেনিতাধিন থেই</u> o	<u>দদঙ থাডক</u> o	<u>SS</u> ৪	<u>ডতা ডতা</u> o
<u>ধেনিতাধিন থেই</u> x	<u>ধেনিতাধিন থেই</u> o	<u>ধেনিতাধিন থেই</u> ২	<u>দদঙ থাডক</u> o
<u>SS</u> o	<u>ডতা ডতা</u> o	<u>ধেনিতাধিনাথিতা</u> ৪	<u>তাথিতাথেই দাঙ</u> o
<u>দদঙ থাডক</u> x	<u>SS</u> o	<u>ডতা ডতা</u> ১	<u>ধেনিতাধিনাথিতা</u> o
<u>তাথিতাথেই দাঙ</u> o	<u>দদঙ থাডক</u> o	<u>SS</u> ৪	<u>ডতা ডতা</u> o
<u>ধেনিতাধিনাথিতা</u> x	<u>তাথিতাথেই দাঙ</u> o	<u>দদঙ থাডক</u> ১	<u>SS</u> o
<u>তাঙ গ্রগ্রগ্র</u> o	<u>গ্রগ্রগ্র</u> o	<u>থেই</u> ৪	<u>SS</u> o

বং-ধেমালি

জোবনি

একতালি

<u>ধিনাঙতিনিতিনি</u> x	<u>তিনিতিনিতিনিতিনি</u> o	<u>দাঙ</u> ১	<u>SS</u> o
<u>দিদিদিদিদিদিদি</u> o	<u>দিদিদিদিদিদিদি</u> o	<u>থেই</u> ৪	<u>থিঙ</u> o

গা-মান

<u>ৰাডত্‌তাড</u> x	<u>খিডত্‌থেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> ২	<u>খিডত্‌থেডই</u> o	<u>তানি</u> ৩	<u>দাডও</u> o
<u>খিডত্‌তাডক</u> ৪	<u>জিদথেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> x	<u>খিডত্‌থেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> ২	<u>খিডত্‌থেডই</u> o
<u>তানি</u> ৩	<u>তাডক</u> o	<u>থেডই</u> ৪	<u>খিড</u> o		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

শেষত গা-মানৰ চতুৰ্থ তালৰপৰা উঠিব।

				<u>খিত্‌তাডক</u> ৪	<u>জিদথেডই</u> o
<u>তাডত্‌তাড</u> x	<u>খিডত্‌থেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> ২	<u>খিডত্‌থেডই</u> o	<u>তানি</u> ৩	<u>দাডও</u> o
<u>খিত্‌তাডক</u> ৪	<u>জিদথেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> x	<u>খিত্‌থেডই</u> o	<u>তাডত্‌তাড</u> ২	<u>খিডত্‌থেডই</u> o
<u>তানি</u> ৩	<u>দাডও</u> o				

সঁচাৰ ১

একতালি

				<u>তাডওখিনা</u> ৪	<u>ওখিনাডও</u> o
<u>খিনাডওখি</u> x	<u>নাডও</u> o	<u>তাডও</u> ২	<u>স</u> o	<u>তাডও</u> ৩	<u>স</u> o
<u>তাডও</u> ৪	<u>স</u> o	<u>তাডও</u> x	<u>স</u> o	<u>খিত্‌খিনা</u> ২	<u>ওখিনাডও</u> o

ধিনাডওধি ৩	নাডও ০	তাডওধিনা ৪	ওধিনাডও ০	ধিনাডওধি x	নাডও ০
ধেডইধিনা ২	ওধিনাডও ০	ধিনাডওধি ৩	নাডও ০	ধেডইনাডও ৪	ধিতাধেডই ০
দাডও x	তাওতাও ০	ধিত্ধিনা ২	ওধিনাডও ০	ধিনাওধি ৩	নাডও ০
তাওধিনা ৪	ওধিনাডও ০	ধিনাওধি x	নাডও ০	ধেডইধিনা ২	ওধিনাডও ০
ধিনাওধি ৩	নাডও ০	ধেডইনাডও ৪	ধিতাধেডই ০	দাডও x	তাওতাও ০
ধিত্ধিনা ২	ওধিনাডও ০	ধিনাওধি ৩	নাডও ০	তাওধিনা ৪	ওধিনাডও ০
ধিনাওধি x	নাডও ০	ধেডইধিনা ২	ওধিনাডও ০	ধিনাডওধি ৩	নাডও ০
ধেডইনাডও ৪	ধিতাধেডই ০	দাডও x			

পুনৰ গা-মান ।

সঁচাৰ ২

একতালি

তাডওধিতা x	নিতাধেন ০	জিডকদাডও ২	স ০	তাডও ৩	স ০
তাডও ৪	স ০	তাডও x	স ০	তাডও ২	স ০

তাওখিতা	নিতাধেনি	দাওখিতা	নিতাধেনি	দাওখিতা	নিতাধেনি
৩	০	৪	০	×	০
দ্রিকদাঃও	ঃথই	ধিনাদিধি	নাকধিনা	দিধিনাক	ধেইধেই
২	০	৩	০	৭	০
তাওখিতা	নিতাধেনি	দ্রিকদাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ
×	০	২	০	৩	০
তাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ
৪	০	×	০	২	০
তাওখিতা	নিতাধেনি	দাওখিতা	নিতাধেনি	দাওখিতা	নিতাধেনি
৩	০	৪	০	×	০
দ্রিকদাঃও	ঃথই	ধিনাদিধি	নাকধিনা	দিধিনাক	ধেইধেই
২	০	৩	০	৪	০
তাওখিতা	নিতাধেনি	দ্রিকদাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ
×	০	২	০	৩	০
তাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ	তাঃও	ঃঃ
৪	০	×	০	২	০
তাঃওখিতা	নিতাধেনি	দাঃওখিতা	নিতাধেনি	দাওখিতা	নিতাধেনি
৩	০	৪	০	×	০
দ্রিকদাঃও	ঃথই	ধিনাদিধি	নাকধিনা	দিধিনাক	ধেইধেই
২	০	৩	০	৪	০
তাওখিতা	নিতাধেনি	দ্রিকদাঃও	ঃথই	ধিনাদিধি	নাকধিনা
×	০	২	০	৩	০
দিধিনাক	ধেইধেই	তাওখিতা	নিতাধেনি	দ্রিকদাঃও	ঃথই
৪	০	×	০	২	০

<u>ধিনাদিধি</u> ৩	<u>নাকধিনা</u> ০	<u>দিধিনাক</u> ৪	<u>ধেইধেই</u> ০	<u>ভাওখিতা</u> x	<u>নিতাধেডন</u> ০
<u>ত্রিকদাডঙ</u> ২	<u>ড'থই</u> ০	<u>ধিনাদিধি</u> ৩	<u>নাকধিনা</u> ০	<u>দিধিনাক</u> ৪	<u>ধেইধেই</u> ০
<u>ভাওখিতা</u> x	<u>নিতাধেডন</u> ০	<u>ত্রিকদাডঙ</u> ২	<u>SS</u> ০	<u>SS</u> ৩	<u>SS</u> ০
<u>SS</u> ৪	<u>SS</u> ০				

ভাঙনি ১

একতালি

<u>থেই</u> x	<u>ধিনাদিধি</u> ০	<u>নাকধিনা</u> ২	<u>দিদিধেই</u> ০	<u>ডত্রিখি</u> ৩	<u>বাগধিনা</u> ০
<u>থেই</u> ৪	<u>তিনিদাডঙ</u> ০	<u>থেইদাডঙ</u> x	<u>SS</u> ০	<u>থেই</u> ৩	<u>ধিনাদিধি</u> ০
<u>নাকধিনা</u> ৩	<u>দিদিধেই</u> ০	<u>ডত্রিখি</u> ৪	<u>বাগধিনা</u> ০	<u>থেই</u> x	<u>তিনিদাডঙ</u> ০
<u>থেইদাডঙ</u> ২	<u>SS</u> ০	<u>থেই</u> ৩	<u>ধিনাদিধি</u> ০	<u>নাকধিনা</u> ৪	<u>দিদিধেই</u> ০
<u>ডত্রিখি</u> x	<u>বাগধিনা</u> ০	<u>থেই</u> ২	<u>তিনিদাডঙ</u> ০	<u>থেইদাডঙ</u> ৩	<u>SS</u> ০
<u>SS</u> ৪	<u>তিনিদাডঙ</u> ০	<u>তিনিদাডঙ</u> x	<u>তিনিদাডঙ</u> ০	<u>তিনিদাডঙ</u> ২	<u>থেইতিনি</u> ০
<u>দাডঙথেই</u> ৩	<u>দাডঙ</u> ০	<u>খিডত</u> ৪	<u>দিদিধেই</u> ০	<u>দিদিধেই</u> x	<u>দিদিধেই</u> ০

দিদিধেই	খেইতিনি	দাঃদিদি	খেই	খিঃত	তিনিদাঃ
২	০	৩	০	৪	০
তিনিদাঃ	তিনিদাঃ	তিনিদাঃ	খেইতিনি	দাঃখেই	দাঃ
x	০	২	০	৩	০
খিঃত	দিদিধেই	দিদিধেই	দিদিধেই	দিদিধেই	খেইতিনি
৪	০	x	০	২	০
দাঃতিনি	খেই	খিঃত	তিনিদাঃ	তিনিদাঃ	তিনিদাঃ
৩	০	৪	০	x	০
তিনিদাঃ	খেইতিনি	দাঃখেই	দাঃ	খিঃত	দিদিধেই
২	০	৩	০	৪	০
দিদিধেই	দিদিধেই	দিদিধেই	খেইতিনি	দাঃতিনি	খেই
x	০	২	০	৩	০
খিঃত	তিনিদাঃ	দিদিধেই	তিনিদাঃ	দিদিধেই	তিনিদাঃ
৪	০	x	০	২	০
দিদিধেই	তিনিদাঃ	দিদিধেই	খিঃত	খিঃ	খিঃ
৩	০	৪	০	x	০
দাঃ	জিদিধি	নাঃজিদি	খেইনি	দাঃ	তাখিতখিতা
২	০	৩	০	৪	০
ঃখেই	খেইজি	দাঃ	জিদিধি	নাঃজিদি	খেইনি
x	০	২	০	৩	০
দাঃ	খেইখি	ঃখেই	খেইজি	দাঃ	জিদিধি
৪	০	x	০	২	০
নাঃজিদি	খেইনি	দাঃ	তাখিতখিতা	ঃখেই	খেইজি
৩	০	৪	০	x	০

দাঃ	জিঃদধি	নাঃজিঃদ	ধেঃনিঃ	দাঃ	বিঃবিঃতা
২	০	৩	০	৪	০
ঃধেঃই	ধেঃনজিঃক	দাঃ	জিঃদধি	নাঃজিঃদ	ধেঃনিঃ
×	০	২	০	৩	০
দাঃ	তাঃবিঃবিঃতা	ঃধেঃই	ধেঃনজিঃক	দাঃ	জিঃদধি
৪	০	×	০	২	০
নাঃজিঃদ	ধেঃনিঃ	দাঃ	ধেঃধিঃনা	ঃধেঃই	ধেঃনজিঃক
৩	০	৪	০	×	০
দাঃ	জিঃদধি	নাঃজিঃদ	ধেঃনিঃ	দাঃ	তাঃবিঃবিঃতা
২	০	৩	০	৪	০
ঃধেঃই	ধেঃনজিঃক	দাঃ	জিঃদধি	নাঃজিঃদ	ধেঃনিঃ
×	০	২	০	৩	×
দাঃ	দিঃদি	ধিঃনা	ধিঃনাঃ	ঃ	
৪	০	×	০	২	

ইয়াৰ পিছত একতালিৰ দ্বিতীয় তালৰপৰা চুটা তাল আবদ্ধ হৈছে।

গা-জান ১

চুটা তাল

							জিঃনুঃ
							০
তাঃত	ধিঃতা	গিঃগিঃ	জিঃনুঃ	তাঃত	ধিঃতা	গিঃগিঃ	জিঃনুঃ
×	০	×	০	×	০	×	০
তাঃত	ধিঃতা	গিঃগিঃ	জিঃনুঃ	তাঃত	ধিঃতা	গিঃগিঃ	ঃ
×	০	২	০	৩	০	৪	০

গঁচাৰ ১

চুটা তাল

					খিত্তাত্তা
					০
দিধেনিতা	খেই	দাও	খিত্তাত্তা	দিধেনিতা	খেই
x	০	x	০	x	০
দাও	খিত্তাত্তা	দিধেনিতা	খেই	দাও	খিত্তাত্তা
৪	০	x	০	২	০
দিধেনিতা	খিত্তাত্তা	দিধেনিতা	খিত্তাত্তা	দিধেনিতা	খিত্তাত্তা
৩	০	৪	০	x	০
নিভাখিত্তি	তাত্তাত্তা	ঈনাক			
২	০	৩			

গঁচাৰ ২

পুনৰ গা-মান

					তাত্তাত্তা
					০
দিধেনিতা	খেই	দাও	তাত্তাত্তা	দিধেনিতা	খেই
x	০	x	০	x	০
দাও	তাত্তাত্তা	দিধেনিতা	খেই	দাও	তাত্তাত্তা
৪	০	x	০	২	০
তাত্তাত্তা	তাত্তাত্তা	তাত্তাত্তা	খিত্তাত্তা	নিভাখিত্তি	তাত্তাত্তা
৩	০	৪	০	x	০
ঈনাক					
২					

পুনৰ গা-মান।

গঁচাৰ ৩

চুটা তাল

					ধেইতাতা
					০
দিধেনিতা	ধেই	দাঃ	ধেইতাতা	দিধেনিতা	ধেই
x	০	x	০	x	০
দাঃ	ধেইতাতা	দিধেনিতা	ধেই	দাঃ	ধেইতাতা
৪	০	x	০	২	০
ধেইতাতা	ধেইতাতা	ধেইতাতা	খিত তাধে	নিতাখিতা	তামেবঃধেব
০	০	৪	০	২	০
১ধিনাক					
২					

পুনৰ গা-মান ।

গঁচাৰ ৪

চুটা তাল

					তাখিবখিতা
					০
দিধেনিতা	ধেই	দাঃ	তাখিবখিতা	দিধেনিতা	ধেই
x	০	x	০	x	০
দাঃ	তাখিবখিতা	দিধেনিতা	ধেই	দাঃ	তাখিবখিতা
x	০	x	০	x	০
দিধেনিতা	তাখিবখিতা	দিধেনিতা	তাখিবখিতা	দিধেনিতা	তাখিবখিতা
x	০	x	০	x	০
তাখিবখিতা	তাখিবখিতা	তাখিবখিতা	খিত তাধে	নিতাখিতা	খিতানিতা
x	০	x	০	x	০

ধেইদাও x	দাওদাও o	খিতানিতা x	ধেনজিক o	দাও x	ৰাত্তা o
তাত্তা x	তাতাখি o	তাতাও x	দিদিখি o	নাখিনা x	খিনাও o

পুনৰ গা-মান।

সঁচাৰ ৫

চুটা তাল

					ধেৰখিনা o
দিধেনিতা x	ধেই o	দাও x	ধেৰখিনা o	দিধেনিতা x	ধেই o
দাও x	ধেৰখিনা o	দিধেনিতা x	ধেই o	দাও x	ধেৰখিনা o
দিধেনিতা x	ধেৰখিনা o	দিধেনিতা x	ধেৰখিনা o	দিধেনিতা x	ধেৰখিনা o
ধেৰখিনা x	ধেৰখিনা o	ধেৰখিনা x	খিতাতাথে o	নিতাখিতা x	খিতানিতা o
ধেইদাও x	দাওদাও o	খিতানিতা x	ধেনজিক o	দাও x	ৰাত্তা o
তাত্তা x	তাতাখি o	তাতাও x	দিদিখি o	নাখিনা x	খিনাও o
স x					

পুনৰ গা-মান।

শেষের ভাঙনি

চুটা তাল

খিঁড়তা

| ০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	তাঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	খিঁড়বা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়না	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	তাঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	খিঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	তাঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	খিঁড়না
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়না	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	তাঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁধিৰ	খিঁড়তা	খিঁড়তি	দাঁড়ও	খিঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়তা	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁড়তা	খিঁড়তা	নিড়তা	খিঁড়তা	খিঁড়না
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঁড়না	নিড়তা	ধেঁড়নি	তাঁড়তা	খিঁড়তা	নিড়তা	খিঁড়তা	খিঁড়তা
x	০	x	০	x	০	x	০

খিঙতা	নিঙতা	খেঙনি	ভাঙতা	খিঙতা	নিঙতা	খিঙতা	খিঙনা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঙনা	নিঙতা	খেঙনি	ভাঙতা	খিঙতা	নিঙতা	খিঙতা	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত	খিতা	ঙঙ	ভাঙঙ	ভাঙত	খিঙতা	ঙঙ	খিত্
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত	খিঙতা	ঙঙ	ভাঙঙ	ভাঙত	খিঙতা	ঙঙ	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত্	খিতা	ঙঙ	ভাঙঙ	ভাঙত্	খিতা	ঙঙ	খিত্
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত্	খিতা	ঙঙ	ভাঙঙ	ভাঙত্	খিতা	ঙঙ	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত	খিতা	ঙঙ	খেঙই	ভাঙা	খিতা	ঙঙ	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙত	খিতা	ঙঙ	খেঙই	ভাঙঙ	খিঙতা	খিঙতা	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o
ভাঙঙ	খিঙত্	ঙঙ	ভাঙঙ	খিঙনা	ওধি	ভাঙঙ	খিঙা
x	o	x	o	x	o	x	o
ওধি	ভাঙ	ঙঙ	খিঙত্	খিঙাঙ	ওধি	ভাঙঙ	খিঙাঙ
x	o	x	o	x	o	x	o
ওধি	ভাঙঙ	ঙঙ	খিঙত্	ভাঙ	ভাঙত্	ভাঙ	খেঙ্
x	o	x	o	x	o	x	o
নিঙ	ভাঙঙ	ঙঙ	খেঙই	ভাঙঙ	খেঙই	ভাঙঙ	খেঙই
x	o	x	o	x	o	x	o

তাডঙ	খেডই	সস	খেডই	সস	খেডই	সস	খেডই
x	o	x	o	x	o	x	o
সস	সস	সস	ধিনাডঙ	তিনিতিনি	তিনিতিনি	তিনিতিনি	দাডঙ
x	o	x	o	x	o	x	o
সস	দিদিদিদি	দিদিদিদি	খেডই	সস			
x	o	x	o	x			

হুৰমদৰ্শন-শ্ৰেণীৰ চাহিনি

চুটা তাল

জিদখেই

খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই	জিদখেই	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই	জিদখেই	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই	জিদখেই	জিদখেই	খিঙত্	ডত্ৰাও
x	o	x	o	x	o	x	o
ডত্ৰাও	ডত্ৰাও	খিঙত্	ডত্ৰাও	ডত্ৰাও	ডত্ৰাও	খিঙত্	ডত্ৰাও
x	o	x	o	x	o	x	o
ডত্ৰাও	ডত্ৰাও	খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই
x	o	x	o	x	o	x	o
জিদখেই	জিদখেই	খিঙত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঙত্	খিৰখিতা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঙত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঙত্	জিদখেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঙত্	জিদখেই	খিঙত্	জিদখেই	জিদখেই	জিদখেই	খিঙত্	ধেৰখিনা
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	খেই	ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	খেই	ধেৰখিনা
x	o	x	o	x	o	x	o

ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	খেঃই	জিদধেই	খিঃত্	জিদধেই	খিঃত্	জিদধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
জিদধেই	জিদধেই	খিঃত্	ঃতাও	ঃখিৰি	বিনদাঃ	খিঃতা	ধেহ্ তি নি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ঃতাও	ঃখিৰি	বিনদাঃ	খিঃতা	ধেহ্ তি নি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ঃতাও	ঃখিৰি	বিনদাঃ	খিঃতা	ধেহ্ তি নি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ধেহ্ তিনি	তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ধেহ্ তি নি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ধেহ্ তিনি	তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	ঃতাও
x	o	x	o	x	o	x	o
ঃখিৰি	বিনদাঃ	খিঃতা	ধেহ্ তিনি	তিনি তিনি	দাঃও	ঃঃ	জিদধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঃত্	জিদধেই	খিঃত্	জিদধেই	খিঃত্	জিদধেই	জিদধেই	জিদধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঃত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঃত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঃত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঃত্	জিদধেই	খিঃত্	জিদধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিঃত্	জিদধেই	জিদধেই	জিদধেই	খিঃত্	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা
x	o	x	o	x	o	x	o
খেঃই	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	খেঃই	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা
x	o	x	o	x	o	x	o

ধেই	জিদেই	খিত	জিদেই	খিত্	জিদেই	জিদেই	জিদেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিত	খিবখিতা	খিত	জিদেই	খিত	ধেবখিনা	ধেই	জিদেই
x	o	x	o	x	o	x	o
খিত্	খিনাঙ	খেইদাঙ	খিনাঙ	খেইদাঙ	খিনাঙ	খেইদাঙ	তাখেই
x	o	x	o	x	o	x	o
স							
x							

হুৰমদন-শ্বেমাণি

একতালি

		ধিনাঃ তিণিতিণি তিণিতিণি	
		০	
দাঃঃ	দিদিদিদিদিদিদিদিদিদিদি	ধেইঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
×	০	২	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	তাত্ তাত্ ধেইঃঃ	ধেই দাঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
৩	০	৪	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	দাঃঃঃঃ	ঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
×	০	২	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	তাত্ তাত্ ধেইঃঃ	ধেই দাঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
৩	০	৪	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	দাঃঃঃঃ	ঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
×	০	২	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	তাত্ তাত্ ধেইঃঃ	ধেই দাঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
৩	০	৪	০
বাতঃঃ ত্ৰিঃ	দাঃঃঃঃ	ঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
×	০	২	০
বাতঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি	বাতঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
৩	০	৪	০
বাতঃঃঃঃ	দাঃঃঃঃ	ঃঃঃঃ	তাত্ তাত্ তিণি
×	০	২	০

<u>ৰাঃ সঃ সঃ</u> ৩	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০	<u>ৰাঃ সঃ সঃ</u> ৪	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০
<u>ৰাঃ সঃ দ্বিক্</u> x	<u>দাঃ সঃ সঃ</u> ০	<u>সঃ সঃ সঃ</u> ২	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০
<u>ৰাঃ সঃ সঃ</u> ৩	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০	<u>ৰাঃ সঃ সঃ</u> ৭	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০
<u>ৰাঃ সঃ দ্বিক্</u> x	<u>তাত্ সঃ থেই</u> ০	<u>ধেঃ সঃ দাঃ</u> ২	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০
<u>ৰাঃ সঃ দ্বিক্</u> ৩	<u>তাত্ সঃ থেই</u> ০	<u>ধেঃ সঃ দাঃ</u> ৪	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০
<u>ৰাঃ সঃ দ্বিক্</u> x	<u>তাত্ সঃ থেই</u> ০	<u>ধেঃ সঃ দাঃ</u> ২	

সঁচাৰ ১

			<u>তাত্ তাত্ সঃ</u> ০
<u>ধেঃ সঃ</u> ৩	<u>তাত্ তাত্ সঃ</u> ০	<u>ধেঃ সঃ</u> ৪	<u>তাত্ তাত্ সঃ</u> ০
<u>ধেঃ সঃ</u> x	<u>তাত্ থিথি</u> ০	<u>ৰাঃ সঃ দ্বিক্</u> ২	<u>দাঃ</u> ০
<u>সঃ</u> ৩	<u>তা তা সঃ</u> ০	<u>ধেঃ সঃ</u> ৪	<u>তাত্ তাত্ সঃ</u> ০
<u>ধেঃ সঃ</u> x	<u>তাত্ তাত্ সঃ</u> ০	<u>ধেঃ সঃ</u> ২	<u>তাত্ তাত্ থিথি</u> ০

বাঁও ড্রিক্	দাঁও	স্	তাঁ তাঁ স্
৩	০	৪	০
ধেঁই ধেঁই	তাঁ তাঁ স্	ধেঁই ধেঁই	তা তাঁ স্
×	০	২	০
ধেঁই ধেঁই	তা তাঁ খিখি	বাঁও ড্রিক্	দাঁও
৩	০	৪	০
স্	তাত্ তাঁ খিখি	বাত তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও
×	০	২	০
খিঁত	স্ স্ স্	স্ স্ স্	জিদাধেঁই
৩	০	৪	০
তাত্ তাঁ খিখি	তাত তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও	খিঁত
×	০	২	০
স্	তাত্ তাঁ খিখি	বাত্ তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও
৩	০	৪	০
খিঁত	স্ স্ স্	স্ স্ স্	জিদাধেঁই
×	০	২	০
বাত্ তাঁ খিখি	বাত তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও	খিঁত
৩	০	৪	০
স্	তাত তাঁ খিখি	বাত তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও
×	০	২	০
খিঁত	স্ স্ স্	স্ স্ স্	জিদাধেঁই
৩	০	৪	০
তাত্ তাঁ খিখি	বাত তাঁ খিখি	বাঁও দাঁও	খিঁত
	০	২	০

<u>১১</u> ৩		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ ৪		ৱাত্ তাত্ থিথি ০
<u>ৱাত্</u> x		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ দ্ৰিক্ ২		ৱাত্ ০
<u>১১</u> ৩		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ ৪		তাত্ তাত্ থিথি ০
<u>ৱাত্</u> x		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ দ্ৰিক্ ২		ৱাত্ ০
<u>১১</u> ৩		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ ৪		তাত্ তাত্ থিথি ০
<u>ৱাত্</u> x		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ দ্ৰিক্ ২		ৱাত্ ০
<u>থেই ৱাত্</u> ৩		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ দ্ৰিক্ ৪		তাত্ তাত্ থিথি ০
<u>থেই ৱাত্</u> x		তাত্ তাত্ থিথি ০		ৱাত্ দ্ৰিক্ ২		তাত্ তাত্ থিথি ০
<u>থেই ৱাত্</u> ৩		১১ ১১ ১১ ০		১১ ১১ ১১ ৪		১১ ১১ ১১ ০

ভাঙনি ১

		তাত্ তাত্ ১১ ০		ৱাত্ ৱাত্ ০		তাত্ তাত্ ১১ ০
<u>থেই থেই</u> x		তাত্ তাত্ ১১ ০		থেই থেই ২		তাত্ তাত্ ১১ ০
<u>থেই থেই</u> ৩		তিত্ তাত্ ০		ইতি তাত্ ৪		তিত্ তাত্ ০

<u>SS</u> x	<u>তাস খে ঙই</u> ০	<u>তাতাখিখি</u> ২	<u>বাসও জিডক</u> ০
<u>দাসও</u> ৩	<u>SS</u> ০	<u>SS</u> ৪	<u>তাসতাস ঙও</u> ০
<u>খেঙই খেঙই</u> x	<u>তাস তাস ঙও</u> ০	<u>খেঙই খেঙই</u> ২	<u>তাস তাস ঙও</u> ০
<u>খেঙই খেঙই</u> ৩	<u>তিতাও তাস</u> ০	<u>ইতি তাসও</u> ৪	<u>তিড তাসওতি</u> ০
<u>SS</u> x	<u>তাস খেঙই</u> ০	<u>তাস তাস খিখি</u> ২	<u>বাসও জিডক</u> ০
<u>দাসও</u> ৩	<u>SS</u> ০	<u>SS</u> ৪	<u>তাসতাসও</u> ০
<u>খেঙই খেঙই</u> x	<u>তাস তাসও</u> ০	<u>খেঙই খেঙই</u> ২	<u>তাস তাস ঙও</u> ০
<u>খেঙই খেঙই</u> ৩	<u>তিড তাস ঙওতা</u> ০	<u>ইতি তাসও</u> ৪	<u>তিডতাসওতি</u> ০
<u>SS</u> x	<u>তাস খেঙই</u> ০	<u>তাস তাস খিখি</u> ২	<u>বাসও জিডক</u> ০
<u>দাসও জিডক</u> ৩	<u>দাসও জিডক</u> ০	<u>দাসও</u> ৪	<u>খেঙই তাসখে</u> ০
<u>নিতা খেনি</u> x	<u>খেঙই তাসখে</u> ০	<u>নিতা খেনি</u> ২	<u>খেঙই তাসখে</u> ০
<u>নিতা খিনা</u> ৩	<u>খিনাওতা</u> ০	<u>তিনি তিনি</u> ৪	<u>দাসও</u> ০

SS x	থেই তাইথে ০	নিতা ধেনি ২	থেই তাইথে ০
নিতা ধেনি ৮	থেই তাইথে ০	নিতা ধিনা ৪	ধিনাওতা ০
তিনি তিনি x	দাও ০	SS ২	ধিনাওতা ০
তিনি দাও ৩	ধিনাওতা ০	তিনি দাও ৪	ধিনাওতা ০
তিনি তিনি x	দাও ০	SS ২	ধিনাওতা ০
তিনিদাও ৩	ধিনাওতা ০	তিনিদাও ৪	ধিনাওতা ০
তিনিতিনি x	দাও ০	SS ২	খিতাখিখি ০
ৰাতা খিতা ৮	খিতা খিখি ০	ৰাতাখিতা ৪	খিতা খিখি ০
ৰাতাখিতা x	ধিনাওতা ০	তিনি তিনি ২	দাও ০
SS ৩	খিতাখিখি ০	ৰাতাখিতা ৪	খিতাখিখি ০
ৰাতাখিতা x	খিতাখিখি ০	ৰাতাখিতা ২	ধিনাওতা ০
তিনিতিনি ৩	দাও ০	SS ৪	SS ০

ভাঙনি ২

ধেই	খিতাখিতা	ধেইদাও	খিতাধেই
x	০	২	০
দাও	ধিনানিতা	ধিনানিতা	ধিনানিতা
৩	০	৪	০

গা-জাম

ধেই	জিদধেই	জিদাধেই	তাস্তাসাও
x	০	২	০
খিতাধেই	তাস্তাসাও	খিতাধেই	তাস্ক
৩	০	৪	০
ধেই	জিদধেই	জিদাধেই	তাস্তাসাও
x	০	২	০
খিতাধেই	তাস্তাসাও	খিতাধেই	তাস্ক
৩	০	৪	০
ধেই	জিদাধেই	জিদাধেই	তাস্তাসাও
x	০	২	০
খিতাধেই	তাস্তাসাও	খিতাধেই	তাস্ক
৩	০	৪	০

গাঁচা ২

খিতাধেনি	দাও দাও	খিতাধেনি	দাও	খিতাধেনি	দাও দাও
০	২	০	৩	০	০
খিতাধেনি	দাও	খিতাধেনি	দাও	খিতাধেনি	দাও
০	x	০	২	০	০

ধেইদিধে ৩	ইতিধেই ০	ধেই ৪	SS ০	খিতাধেনি x	দাও দাও ০
খিতাধেনি ২	দাও ০	খিতাধেনি ৩	দাও দাও ০	খিতাধেনি ৪	দাও ০
খিতাধেনি x	দাও ০	খিতাধেনি ২	দাও ০	ধেইদিধে ৩	ইতিধেই ০
ধেই ৪	SS ০	খিতাধেনি x	দাও দাও ০	খিতাধেনি ২	দাও ০
খিতাধেনি ৩	দাও দাও ০	খিতাধেনি ৪	দাও ০	খিতাধেনি x	দাও ০
খিতাধেনি ২	দাও ০	ধেইদিধে ৩	ইতিধেই ০	ধেই ৪	জিনহ থাওক ০

গা-মানখন তিনিবাব বজাব।

তাওত্রিধি x	বিদন্ দাও ০	খিত্ত্ৰিধি ২	বিদন্ দাও ০	ধেইত্রিধি ৩	বিদন্ দাও ০
খিত্ত্ৰিধি ৪	দাও ০	তাওত্রিধি x	বিদন্ দাও ০	খিত্ত্ৰিধি ২	বিদন্ দাও ০
ধেইত্রিধি ৩	বিদন্ দাও ০	খিত্ত্ৰিধি ৪	দাও ০	তাওত্রিধি x	বিদন্ দাও ০
খিত্ত্ৰিধি ২	বিদন্ দাও ০	ধেইত্রিধি ৩	বিদন্ দাও ০	খিত্ত্ৰিধি ৪	দাও ০

<u>ষিডত্‌ধেই</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ষিডত্‌ধেই</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ধেইদিধে</u>	<u>ইতিধেই</u>
x	০	২	০	৩	০
<u>ধেই</u>	<u>জিনহধাঃ</u>				
৪	০				

গা-মানখন তিনিবাব বজাব।

সঁচাব ৩

<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>
x	০	২	০	৩	০
<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>
৪	০	x	০	২	০
<u>ধেইদিধে</u>	<u>ইতিধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>
৩	০	৪	০	x	০
<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>
২	০	৩	০	৪	০
<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>ধেইদিধে</u>	<u>ইতিধেই</u>
x	০	২	০	৩	০
<u>ধেই</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>
৪	০	x	০	২	০
<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ষিডত্‌</u>	<u>ধেইতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>
৩	০	৪	০	x	০
<u>তাঃতিখা</u>	<u>ষিতাতাখি</u>	<u>ধেইদিধে</u>	<u>ইতিধেই</u>	<u>ধেই</u>	<u>ষিডত্‌</u>
২	০	৩	০	৪	০

গা-মানখন তিনিবাব বজাব।

সঁচাৰ ৪

ধেগিতিতা	নিতিতানি	তানিতিতা	নিতিতানি
x	০	২	০
তানিতিতা	নিতিতানি	থেইগ্ৰা	জিনহথাডক
৩	০	৪	০
থেই	SS	ধেগিতিতা	নিতিতানি
x	০	২	০
তানিতিতা	নিতিতানি	তানিতিতা	নিতিতানি
৩	০	৪	০
থেইগ্ৰা	জিনহথাডক	থেই	SS
x	০	২	০
ধেগিতিতা	নিতিতানি	তানিতিতা	নিতিতানি
৩	০	৪	০
তানিতিতা	নিতিতানি	থেইগ্ৰা	জিনহথাডক
x	০	২	০
থেই	SS	থেইগ্ৰা	জিনহথাডক
৩	০	৪	০
থেই	SS	থেইগ্ৰা	জিনহথাডক
x	০	২	০
থেই	SS	ধেগিতিতা	নিতিতানি
৩	০	৪	০
তানিতিতা	নিতিতানি	তানিতিতা	নিতিতানি
x	০	২	০
থেইগ্ৰা	জিনহথাডক	থেই	SS
৩	০	৪	০

গা-মানখন তিনিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ৩

<u>ধেই ধেই</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই ধেই</u> ২	<u>ধেই ত্রিখি</u> ০
<u>বাগধেই</u> ৩	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধেই ধেই</u> ৪	<u>ধেই</u> ০
<u>ধেইখিতা</u> x	<u>নিতাধেই</u> ০	<u>খিতানিতা</u> ২	<u>ধেই</u> ০
<u>তাতখিতা</u> ৩	<u>তিনদাঃখ</u> ০	<u>তাঃখিতা</u> ৪	<u>নিতাধেনি</u> ০
<u>তাতখিতা</u> x	<u>তিনদাঃখ</u> ০	<u>তাঃখিতা</u> ২	<u>নিতাধেনি</u> ০
<u>তাতখিতা</u> ৩	<u>তিনদাঃখ</u> ০	<u>তাঃখ</u> ৪	<u>ধেনিতাঃক</u> ০

ভাঙনি ৪

<u>ধেই দিধে</u> x	<u>ইতি ধেই</u> ০	<u>দিধেইতি</u> ২	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ঃঃ</u> ৩	<u>ধেনিতাক</u> ০	<u>ধেই দিধে</u> ৪	<u>ইতি ধেই</u> ০
<u>দিধেইতি</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ঃঃ</u> ২	<u>ধেনিতাক</u> ০
<u>ধেইদিধে</u> ৩	<u>ইতিধেই</u> ০	<u>দিধেইতি</u> ৪	<u>ধেই ধেই</u> ০

<u>ধেইদিধে</u> x	<u>ইতিধেই</u> ০	<u>দিধেইতি</u> ২	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ধেইদিধে</u> ৩	<u>ইতিধেই</u> ০	<u>দিধেইতি</u> ৪	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ss</u> x	<u>ধেনিতাক</u> ০	<u>ধিনাদিধি</u> ২	<u>নাকধিনা</u> ০
<u>দিধিনাক</u> ৩	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ss</u> ৪	<u>ধেনিতাক</u> ০
<u>ধিনাদিধি</u> x	<u>নাকধিনা</u> ০	<u>দিধিনাক</u> ২	<u>ধেই ধেই</u> ০
<u>ss</u> ৩	<u>ধেনিতাক</u> ০	<u>ধিনাদিধি</u> ৪	<u>নাকধিনা</u> ০
<u>দিধিনাক</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধিনাদিধি</u> ২	<u>নাকধিনা</u> ০
<u>দিধিনাক</u> ৩	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ধিনাদিধি</u> ৪	<u>নাকধিনা</u> ০
<u>দিধিনাক</u> x	<u>ধেই ধেই</u> ০	<u>ss</u> ২	<u>ধেই</u> ০
<u>ss</u> ৩	<u>তানি</u> ০	<u>তান্ধেই</u> ৪	<u>তানি</u> ০
<u>তান্ধেই</u> x	<u>তানি</u> ০	<u>তান্ধেই</u> ২	<u>তানি</u> ০
<u>তান্ধেই</u> ৩	<u>ss</u> ০	<u>ss</u> ৪	<u>তানি</u> ০

তাস্বেই	তানি	তাস্বেই	তানি	তাস্বেই	তানি	তাস্বেই	সস
x	০	২	০	৩	০	৪	০
সস	তানি	তাস্বেই	তানি	তাস্বেই	তানি	তাস্বেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্বেই	সস	সস	ধেই	খিতি	তাক	ধেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্বেই	সস	সস	ধেই	খিতি	তাক	ধেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্বেই	সস	সস	ধেই	খিতি	তাক	ধেই	তানি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তানি	নাক	ধেই	খিতি	বাস	খিতি	তাক	ধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতি	বাস	সস	তাক	তানি	নাক	খিতি	খিতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তানি	নাক	ধেই	খিতি	বাস	খিতি	তাক	ধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতি	বাস	সস	তাক	তানি	নাক	খিতি	খিতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তানি	নাক	ধেই	খিতি	বাস	খিতি	তাক	ধেই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতি	বাস	সস	খিতি	বাস	খিতি	বাস	খিতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
বাস	খিতি	তাক	ধেই	খিতি	বাস	সস	খিতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ৰাডও x	খিখি 0	ৰাডও ২	খিখি 0	ৰাডও ৩	খিডতি 0	তাডক ৪	খেই 0
খিখি x	ৰাডও 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওতা ৪	খিডতি 0
দাডও x	সস 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওতা ৪	খিডতি 0
দাডও x	সস 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওতা ৪	খিডতি 0
দাডও x	খিডনা 0	ওতা ২	খিডতি 0	দাডও ৩	খিডনা 0	ওতা ৪	খিডতি 0
দাডও x	সস 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওনা ৪	দিডদি 0
খেই x	তাড 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওনা ৪	দিডদি 0
খেই x	তাড 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিডনা 0	ওনা ৪	দিডদি 0
খেই x	খিডনা 0	ওনা ২	দিডদি 0	খেই ৩	খিডনা 0	ওনা ৪	দিডদি 0
খেই x	তাড 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিখি 0	বিডনদি ৪	তাড 0
খিডতা x	খিখি 0	বিডনদি ২	তাড 0	খিডতা ৩	খিখি 0	বিডনদি ৪	তাড 0
খিডতি x	তাড 0	সস ২	খেইনি 0	তাডক ৩	খিখি 0	বিডনদি ৪	তাড 0

খিডতা	খিখি	বিডনদি	তাড	খিডতা	খিখি	বিডনদি	তাড
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিডতি	তাড	SS	খেডনি	তাডক	খিখি	বিডনদি	তাড
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিডতা	খিখি	বিডনদি	তাড	খিডতা	খিখি	বিডনদি	তাড
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিডতি	তাডত	তাডত	খিতাড	ডও	খেডই	খেডই	খিতাড
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ডও	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওবব	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওবব	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওবব	জিডদ	খেডই	জিডদ	খেডই	জিডদ	খেডই	জিডদ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেডই	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওবব	জিডদ	খেডই	জিডদ	খেডই	জিডদ	খেডই	জিডদ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেডই	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওবব	জিডদ	খেডই	তাডত	তাডও	খিডতি	দাডও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০

ওৰৰ x	ভিডদ্ o	ধেডই ২	তাদত্ o	তাদও ৩	খিডতি o	দাদও ৪	স o
স x	তাদনি o	তাদধই ২	তাদনি o	তাদধই ৩	তাদনি o	তাদধই ৪	তাদ o
স o	তাদনি o	তাদধই ২	তাদনি o	তাদধই ৩	তাদনি o	তাদধই ৪	তাদ o
স x	তাদক o	তাদধি ২	নাদও o	ধিনা ৩	খিডত্ o	তাদধি ৪	নাদক o
ধেডই x	খিখি o	বাদও ২	খিডতি o	তাদক ৩	ধেডই o	খিখি ৪	বাদও o
স x	তাদক o	তাদধি ২	নাদও o	ধিনা ৩	খিডত্ o	তাদধি ৪	নাদক o
ধেডই x	খিখি o	বাদও ২	খিডতি o	তাদক ৩	ধেডই o	খিখি ৪	বাদও o
স x	খিখি o	বাদও ২	খিখি o	বাদও ৩	খিখি o	বাদও ৪	খিডতি o
তাদক x	ধেডই o	খিখি ২	বাদও o	স ৩	খিখি o	বাদও ৪	খিখি o
বাদও x	খিখি o	বাদও ২	খিডতি o	তাদক ৩	ধেডই o	খিখি ৪	বাদও o
স x	ধেডনি- o	তাদক ২	ধিনা o	ওতাদ ৩	তিডনি o	দাদও ৪	স o
স x	ধেডনি o	তাদক ২	ধিনা o	ওতাদ ৩	তিডনি o	দাদও ৪	স o

SS	তাস্ক	তাস্ক	ধিনা	ওতাস	তিতনি	দাসও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওতাস	তিতনি	দাসও	ধিনা	ওতাস	তিতনি	দাসও	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	ধেনি	তাস্ক	ধিনা	ওনা	দিদি	ধেই	তাস
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	SS	ধেনি	তাস্ক	ধিনা	ওনা	দিদি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধেই	তাস	SS	SS	SS	ধেনি	তাস্ক	ধিনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওনা	দিদি	ধেই	ধিনা	ওনা	দিদি	ধেই	ধিনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ওনা	দিদি	ধেই	তাস	SS	SS	SS	ধেনি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
তাস্ক	খিখি	বিনদি	তাস	খিতা	খিখি	বিনদি	তাস
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতা	খিখি	বিনদি	তাস	খিতি	তাস	SS	SS
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	ধেনি	তাস্ক	খিখি	বিনদি	তাস	খিতা	খিখি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
বিনদি	তাস	খিতা	খিখি	বিনদি	তাস	খিতি	তাস
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	SS	SS	ধেনি	তাস্ক	খিখি	বিনদি	তাস
x	০	২	০	৩	০	৪	০

খিঃতা	খিখি	খিঃনদি	তাঃ	খিঃতা	খিখি	খিঃনদি	তাঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিঃতি	তাঃত	তাঃত	খিঃতাঃ	ঃ	খেঃই	খেঃই	খিঃতাঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেঃই	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ	খেঃই	জিঃদ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেঃই	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	জিঃদ	খেঃই	তাঃত	তাঃঃ	খিঃতি	দাঃঃ	ঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ঃ	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃনি	তাঃঃই	তাঃ
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	ভাট
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	ভাট	ভাট	ভাট
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	খিটব	খিটব	খিটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	ভাট	ভাট	ভাট
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটনি	ভাটধেই	ভাটনি	ভাটধেই	খিটব	খিটব	খিটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাট	ভাট	ভাট	সস	খিটব	খিটব	খিটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাট	ভাট	ভাট	সস	খেটব	খেটব	খেটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাট	ভাট	ভাট	সস	খিটব	খিটব	খিটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাট	ভাট	ভাট	সস	খেটব	খেটব	খেটব
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটখি	নাটও	সস	সস	ভাটখি	নাটও	সস
x	০	২	০	৩	০	৪	০

সস	ভাটখি	নাটও	সস	সস	খিটনা	সস	খেটই খিটখিট
x	০	২	০	৩	০	৪	০

৩১৬

ধেমালি আৰু চাহিনি

খিৰখিৰ খিৰখিৰ

x

খিৰখিৰ খিৰখিৰ

o

খিৰখিৰ খিৰখিৰ

২

তাঃ খেঃন ত্ৰিঃক

o

সঃ

৩

তাঃ

o

গৰগৰ গৰগৰ

৪

গৰগৰ গৰগৰ

o

খেঃই

x

ছোঁব-ধেমালি

ছোঁবনি

একতালি

ধেনাওতিনিভিনি	ভিনিভিনিভিনিভিনি	দাও	SS
x	o	২	o
দিদিদিদিদিদিদি	দিদিদিদিদিদিদি	খেই	SS
৩	o	৪	o

গা-ছান

					খেইনি
					o
দাও	খিতি	দাও	খিতা	তাধি	নাও
x	o	২	o	৩	o
খিনা	খেইনি	দাও	খিতি	দাও	খিতা
৪	o	x	o	২	o
তাধি	নাও	খিনা	খেইনি	দাও	খিতি
৩	o	৪	o	x	o
দাও	খিতা	তাধি	নাও	খিনা	খেইনি
২	o	৩	o	৪	o
দাও	খিতি	দাও	খিতা	তাধি	নাও
x	o	২	o	৩	o
খিনা	SS				
৪	o				

গাঁচাৰ ১

						SS	ধেডই
						৪	০
দাডঙ	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	ধেডই	তাডঙ	ধিডনা	ধেডই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	ধেডনি	দাডঙ
SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	ধেডই	তাডঙ
ধিডনা	ধেডই	SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	দাডঙ	ধেডই
ধেডনি	দাডঙ	SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই	দাডঙ	ধেডই
ধেডই	তাডঙ	ধিডনা	ধেডই	SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই
দাডঙ	ধেডই	ধেডই	তাডঙ	ধেডত্	ধিডতা	ডঙ	ধেডই
ধেডই	তাডঙ	ধিডনা	ধেডই	SS	ধেডই	দাডঙ	ধেডই
দাডঙ	ধেডই	ধেডনি	নাধেড	ডই	SS	SS	SS

পুনৰ গা-মান বজাব।

গঁঢ়াব ২

						SS	বাদক
						৪	০
ধেডনি	তাত্তা	খিডতি	ত ডক	ধেডনি	দাডও	SS	ধেডই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দাডও	ধেডই	দাডও	ধেডই	ধেডনি	দাডও	SS	বাদক
ধেডনি	তাত্তা	খিডতি	তাত্তক	ধেডনি	দাডও	SS	ধেডই
দাডও	ধেডই	দাডও	ধেডই	ধেডনি	দাডও	SS	বাদক
ধেডনি	তাত্তা	খিডতি	ধেডই	ধেডই	তাত্তও	ধেডক	খিডতা
ডও	ধেডই	ধেডই	তাত্তও	খিডনা	ধেডই	SS	ধেডই
দাডও	ধেডই	দাডও	ধেডই	ধেডনি	নাডাম	SS	SS

পুনৰ গা মান বজাব।

গঁঢ়াব ৩

							ধেডই
							০
দাডও	খিডতি	দাডও	খিডতি	দাডও	খিডতি	তাত্তক	ধেডই
x	০	২	০	৩	০	৪	০

দা'ডঙ	খি'ডতি	দা'ডঙ	দা'ডঙ	দা'ডঙ	খি'ডতি	তা'ডক	ধে'ডই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
দা'ডঙ	খি'ডতি	দা'ডঙ	খি'ডতি	দা'ডঙ	খি'ডতি	তা'ডক	ধে'ডই
ত'ডখি	খি'ব'খি'ব	ত'ডক	ধে'ডই	ত'ডখি	খি'ব'খি'ব	তা'ডক	ধে'ডই
ত'ডখি	খি'ব'খি'ব	ত'ডক	ধে'ডই	ধে'ডই	খি'ডতা	ডঙ	ধে'ডই
ধে'ডই	ত'ডঙ	খি'ডগা	ধে'ডই	ডঙ	ধে'ডই	ত'ডঙ	ধে'ডই
দা'ডঙ	ধে'ডই	ধে'ডনি	দা'ড'ধ	ডই	ডঙ	ডঙ	ডঙ

পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাব ৪

							ধে'ডই
							০
ধে'ডনি	তা'ডখে	নি'ডতা	ধে'ডনি	তা'ডখে	নি'ডতা	খি'ডনা	ধে'ডই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	খি'ডনা	ধে'ডই
ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	খি'ডনা	ধে'ডই
ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	ধে'ডনি	তা'ড'ধ	নি'ডতা	খি'ডনা	খি'ডনা

খিডতা	খেডই	খডই	খিডতা	খিডনা	খেডই	খডই	খিডনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিডতা	খেডই	খেডই	খিডতা	খিডনা	খেডই	খডই	খিডনা
খিডতা	খেডই	খেডই	খিডতা	খিডনা	খেডই	খেডই	খিডতা
ডঙ	খেডই	খডই	তাডঙ	খিডনা	খেডই	ডড	খেডই
দাডঙ	খেডই	দাডঙ	খেডই	খেডনি	নাডাখই	ডড	ডড

পুনৰ গ, মান বজাব।

সঁচাব ৫

							খিড ১
							০
খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খিড ১	খিডনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খিডনা	খিডনা
খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খিডনা	খিডনা
খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খেডনি	তাডাখ	খিডতা	খিডনা	খেডই

ধেৱনি x	দসদ o	ওতি ২	তাস্ক o	ধেৱনি u	দসদ o	ওতি ৪	তাস্ক o
ধেৱনি	দদ	ওতি	তাস্ক	ধেৱনি	নাথেই	স	স

পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাৰ ৬

							ধেৱই o
দাসও x	দাসও o	দাসও ২	খিৰখিৰ o	দাসও ৩	খিঁত o	ওৰৰ ৪	ধেৱই o
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	ওৰৰ	ধেৱই
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই
দাসও	দাসও	দাসও	খিৰখিৰ	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই
তাস্ক	খিৰখিৰ	বাসও	খিঁত	দাসও	খিঁত	তাস্ক	ধেৱই

তাঃখি x	খিৰখিৰ o	ৰাঃও ২	খিঃতি o	দাঃও ৩	খিঃকি o	তাঃক ৪	খেঃই o
তাঃখি ()	খিৰখিৰ ---	ৰাঃও ()	খিঃতি ()	দাঃও ()	খিঃতি ()	তাঃক ()	খেঃই ()
তাঃখি ()	খিৰ খিৰ ---	তাঃক ()	খেঃই ()	তাঃখি ()	খিৰখিৰ ---	তাঃক ()	খেঃই ()
তাঃখি ()	খিৰখিৰ ---	তাঃক ()	খেঃই ()	খেঃই ()	খিঃতাঃ ()	ঃও ()	খেঃই ()
খেঃই ()	তাঃও ()	খিঃনা ()	খেঃই ()	ঃঃ ()	খেঃই ()	খিঃতাঃ ()	খেঃই ()
খিঃত্ ()	তাঃ ()	তাঃ ()	তাঃ ()	খিঃনা ()	খেঃই ()	ওৰৰ ()	খিঃ ()
নাঃ ()	জিঃদ ()	খেঃ ()	নিঃ ()	তিঃ ()	তাঃ ()	খেঃ ()	নিঃ ()
তিঃ ()	তাঃখ ()	নিঃতা ()	খেঃনি ()	দাঃও ()	খেঃই ()	খেঃনি ()	দাঃও ()
খিঃনা ()	খেঃনি ()	দাঃও ()	খিঃনা ()	খেঃনি ()	নাঃখেঃই ---	ঃঃ ()	ঃঃ ()

পুনৰ গ'-মান বজাব।

সঁচাৰ ৭

খিঃনা x	জিঃদ o	খেঃই ২	খিঃতা o	খিঃতা ৩	জিঃদ o	খেঃই ৪	খিঃতা o
খিঃনা ()	জিঃদ ()	খেঃই ()	খিঃতা ()	খিঃতা ()	জিঃদ ()	খেঃই ()	খিঃতা ()

খিডতা x	জিডদ ০	খেডই ২	খিডতা ০	খিডনা ৩	জিডন ০	খেডই ৪	খিডতা ০
খেডই	খিডতা	খেডই	খিডতা	খেডই	খিডতা	সঙ	সড

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খেডই
০

খেডই x	খিতাড ০	সঙ ২	খেডই ০	খেডই ৩	তাডও ০	খিডনা ৪	খেডই ০
সড	খেডই	খিডতা	খেডই	খিডতি	তাড	তাড	তাড
খিডনা	খেডই	সড	খিড	নাড	জিডদ	খেড	নিড
তিড	তাড	খেড	নিড	তিড	তাডাধ	নিডতা	খেডনি
দাডও	খেডই	খেডনি	দাডও	খিডনা	খেডনি	দাডও	খিডনা
খিডনা	খিডনা	খিডনা	খিডনা	খেডনি	নাখেইড	সড	সড

পুনৰ গা-মান বজাব।

							খিডব ০
খিডতা x	ডও ০	খিডই ২	খিডন ০	জিডক ১	দাডও ০	সস ৪	জিডদ ০
খিড ()	ন ড ()	জিডদ ()	খিড ()	নিড ()	দাডও ()	সস ()	তাখিব ()
খিডতা ()	ডও ()	খিডই ()	খিডন ()	জিডক ()	দাডও ()	সস ()	জিডদ ()
খিড ()	নাড ()	জিডদ ()	খিড ()	নিড ()	দাডও ()	সস ()	খিডব ()
খিনাড ()	ডও ()	খিডই ()	খিডন ()	জিডক ()	দাডও ()	সস ()	জিডদ ()
খিড ()	নাড ()	জিডদ ()	খিড ()	নিড ()	দাডও ()	সস ()	তাখিব ()
খিডতা ()	ডও ()	খিডই ()	খিডন ()	জিডক ()	দাডও ()	সস ()	জিডদ ()
খিড ()	নাড ()	জিডদ ()	খিড ()	নিড ()	দাডও ()	সস ()	সস ()

মুঠ ছোঁব বজাব ।

							খিডই ()
খিডনি ()	তাডখে ()	নিডতা ()	খিডনি ()	তাডখে ()	নিডতা ()	খিডনা ()	খিডই ()

ধেডনি x	তাড'ধ o	নিডতা ২	ধেডনি o	তাড'ধ o	নিডতা o	ধিডনা ৪	ধেডই o
ধেডনি	তাড'ধ	নিডতা	ধেডনি	তাড'ধ	নিডতা	ধিডনা	ধেডই
ধেডনি	তাড'ধ	নিডতা	ধেডনি	তাড'ধ	নিডতা	ধিডনা	ধিডনা
ধিডনা	থেডই	থেডই	ধিডতা	ধিডনা	ধেডই	ধেডই	ধিডনা
ধিডনা	থেডই	থেডই	ধিডতা	ধিডনা	ধেডই	ধেডই	ধিডনা
ধিডনা	থেডই	থেডই	ধিডতা	ধিডনা	ধেডই	ধেডই	ধিডনা
ধিডনা	থেডই	থেডই	ধিডতা	ধিডনা	ধেডই	ধেডই	তাড
ধিডতি	তাড	ধিডতা	তাডত	তাডও	ধিডনা	ধেডনি	তাড
ধিডতি	তাড	ধিডনা	তাডত	তাডও	ধিডতা	ধেডনি	তাড
ধিডতি	তাড	ধিডতা	তাডত	তাডও	ধিডতা	ধেডনি	ধেডই
ধেডই	ধিডতা	তাড	ধেডই	ধেডই	তাডও	ধিডনা	ধেডই
তাড	ধেডই	ধিডতা	ধেডই	ধিডতি	তাড	তাড	তাড

ধিডনা x	ধেডই o	সস ২	ধিড o	নাড ৩	জিডদ o	ধেড ৪	নিড o
তিড	তাড	ধেড	নিড	তিড	তাধ	নিডতা	ধেডনি
দাডও	ধেডই	ধেডনি	দাডও	ধিডনা	ধেডনি	দাডও	ধিডনা
ধিডনা	ধিডনা	ধিডনা	ধিডনা	ধেডনি	নাধেইড	সস	সস

পুনৰ গা-মান বজাব।

শেষৰ ভাঙনি

							ধিড o
ধিডতা	জিদাধ	নিডতা	জিদধে	নিডতা	জিদধে	নিডতা	তাধিধ
ধিডতা	জিদধে	নিডতা	জিদধে	নিডতা	জিদধে	নিডতা	ধেডৰ
ধিডনা	জিদধে	নিডতা	জিদাধ	নিডতা	জিদধে	নিডতা	তাধিধ
ধিডতা	জিদধে	নিডতা	জিদধে	নিডতা	জিদধে	নিডতা	সস

মুঠ দুবাৰ বজাব।

							খিডৰ ০
খিডতা x	জিদ্দাধ ০	নিডতা ২	তাখিৰ ০	খিডতা ৩	জিদ্দাধ ০	নিডতা ৪	ধেডৰ ০
নিডনা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	তাখিৰ ()	খিডতা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	খিডৰ ()
খিডতা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	তাখিৰ ()	খিডতা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	ধেডৰ ()
খিডনা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	তাখিৰ ()	খিডতা ()	জিদ্দাধ ()	নিডতা ()	তাখি ()
তাখিডই ()	দাডও ()	তাডতা ()	তাখি ()	তাখিডই ()	দাডও ()	তাডতা ()	তাখি ()
তাখিডই ()	দাডও ()	তাডতা ()	ধেডনি ()	তাডাধ ()	নিডতা ()	খিডতা ()	ধেডনি ()
তাডাধ ()	নিডতা ()	খিডতা ()	ধেডনি ()	তাডাধ ()	নিডতা ()	খিডতা ()	ধেডনি ()
তাডাধ ()	নিডতা ()	খিডতা ()	ধেডই ()	তাডত ()	খিডতা ()	দিদাধ ()	নিডতা ()
ধেডনি ()	তাখি ()	তিডতি ()	দদ ()	ডও ()	খাড ()	ডক ()	তাড ()
ড ()	ড ()	ধেডই ()	ড ()				

ন-শ্বেমালিৰ চাহিৰি

চাষিনি ১

চুট। ভাল

								দদসঙ
								০
*খাডক	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	দদসঙ	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	
x	০	x	০	x	০	x	০	
খাডক	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	দদসঙ	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	
খাডক	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	দদসঙ	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	
খাডক	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	দদসঙ	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	
খাডক	দদসঙ	খাডক	দদসঙ	দদসঙ	খাডখা	দেই	তিনহাড	
খিনাড	দদসঙ	খাডক						

গোটেই বোলখিনি চাৰিবাৰ বজাব লাগে।

৩০ খিৰখিতা | খিৰখিতা | খিৱ | খিৰখিতা | খিৰখিতা | খিৰখিতা | খিৱ | খিৰখিতা

<u>খিৰখিতা</u>	<u>খিৰখিতা</u>	<u>খিডত্</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>দদডঙ</u>
x	o	x	o	x	o	x	o
<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>ধেৰখিনা</u>
<u>ধেৰখিনা</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>ধেৰখিনা</u>
<u>ধেৰখিনা</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>দদডঙ</u>
<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>SS</u>

* এই চিনৰপৰা গোটেই বস্তুটো প্ৰথমে দুবাৰ, তাৰ পিছত আকৌ এবাৰ বজাব।

							<u>খিৰখিতা</u>
<u>খিডত্</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>খিৰখিতা</u>
<u>খিডত্</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>খিৰখিতা</u>
<u>খিডত্</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>ধেৰখিনা</u>	<u>থেডই</u>	<u>দদডঙ</u>	<u>থাডক</u>	<u>খিনাডঙ</u>
<u>থেডই</u>	<u>দাডঙ</u>	<u>খিনাডঙ</u>	<u>থেডই</u>	<u>দাডঙ</u>	<u>খিনাডঙ</u>	<u>থেডই</u>	<u>দাডঙ</u>

ভাথেডই

চাহিনি ২

তীব্ৰ বক্তৃতা

							খিঃত্
							০
খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্
x	২	x	২	x	২	x	২
খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্
তাঃও	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্
খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্	খিঃত্
তাঃও	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	খিঃতা
ঃও	তাতাঃ	খিঃত্	খিঃখিতা	খিঃত্	খিঃখিতা	খিঃখিতা	খিঃখিতা
খিঃত্	খিঃতাঃ	ঃও	তাতাঃ	খেঃই	খেঃখিনা	খেঃই	খেঃখিনা
খেঃখিনা	খেঃখিনা	খেঃই	খিঃতাঃ	ঃও	তাতাঃ	খিঃত্	খিঃখিতা

খিঃত্	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিঃত্	খিতাঃ	ঃ	তাতাঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
খেঃই	ধেৰধিনা	খেঃই	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	ধেৰধিনা	খেঃই	তাতা
খিঃত্	খিৰখিতা	খিঃত্	তাতা	খেঃই	ধেৰধিনা	খেঃই	তাতা
খিঃত্	খিৰখিতা	খিঃত্	তাতা	খেঃই	ধেৰধিনা	খেঃই	তাতা
খিঃত্	খিৰখিতা	খিঃত্	তাতা	খেঃই	ধেৰধিনা	খেঃই	ধিনাঃ
ঃ	খেঃই	দাঃ	ধিনাঃ	ঃ	খেঃই	দাঃ	ধিনা
ঃ	খেঃই	দাঃ	তাতাঃই				

ন-শ্রেয়ালি

५७ १

জোষণি

একতালি

<u>ধিনাঙতিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনিতিনিতিনি</u>	<u>দাঙ</u>	<u>SS</u>
x	0	২	0
<u>দিদিদিদিদিদিদি</u>	<u>দিদিদিদিদিদিদি</u>	<u>খেঙ</u>	<u>SS</u>
৩	0	৪	0

গা-যান ১

থুকনি তাল

$\frac{15}{x}$ $\frac{15}{2}$ $\frac{15}{x}$ $\frac{15}{2}$

মুঠ আঠবাৰ বজাব। বাজনাখন ক্ৰাম খৰ হৈ যাব।

সাঁচাব ১

तीव्र बद्धताम

এব (x)	সস (২)	সস (x)	সস (২)	জিনহ (x)	খাড (২)	ধেডহ (x)	নিড (২)
দাডঙ (x)	সস (x)	এব (x)	সস (x)	সস (x)	সস (x)	জিনহ (x)	খাড (x)
ধেডহ (x)	নিড (x)	দাডঙ (x)	সস (x)	সস (x)	সস (x)	সস (x)	সস (x)

জিনহ x	থাড ২	খেড x	নিড ২	তাডত x	থাড ২	খেড x	নিড ২
তাডত	থাড	খেড	নিড	দাডও	সস	সস	সস

গা-মান ২

তীৱ্ৰ বক্তৃতা

তাডও x	তিং ২	তাডও x	তিং ২
-----------	----------	-----------	----------

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ২

তীৱ্ৰ বক্তৃতা

সস x	সস ২	সস x	সস ২	জিনহ x	থাড ২	খেড x	নিড ২
তাডত	থাড	খেড	নিড	তাডত	থাড	খেড	নিড
দাডও	সস	সস	সস	সস	সস	সস	সস
জিনহ	থাড -	খেড	নিড	তাডত	থাড	খেড	নিড
তাডত	থাড	খেড	নিড	দাডও	সস	সস	সস

স্স x	স্স ২	স্স x	স্স ২	জিন্হ x	থাস ২	ধেড x	নিড ২
দাসও	স্স	স্স	স্স	স্স	স্স	জিন্হ	থাস
ধেড	নিড	দাসও	স্স	স্স	স্স	স্স	স্স
জিন্হ	থাস	ধেড	নিড	তাসত্	থাস	ধেড	নিড
তাসত্	থাস	ধেড	নিড	দাসও	স্স		

গা-মান ২ মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাব ৩

তীৱ বক্ততাল

বাসগ	ধেড	নিড	তাস	জিন্দ	ধেড	নিড	তাস
জিন্হ	তাসথ	তিনি	তিনি	দাসও	স্স	স্স	ওবব
বাসগ	ধেড	নিড	তাস	জিন্দ	ধেড	নিড	তাস
জিন্হ	তাসথ	তিনি	তিনি	দাসও	স্স	স্স	ওবব

তিনিহ	তা'ড	তিনি	তিনি	দা'ড	ড	ড	ওব
x	২	x	২	x	২	x	২
তিনিহ	তা'ড	তিনি	তিনি	দা'ড	ড	ড	ওব
বা'ড	ধে'ড	নি'ড	তা'ড	কি'ড	ধে'ড	নি'ড	তা'ড
তিনিহ	তা'ড	তিনি	তিনি	দা'ড	ড	ড	ওব

গা-মান ছই মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৪

ভীৰু বক্তৃতা

তিনিহ	থা'ড	ড	থা'ড	ড	থা'ড	ড	থা'ড
ড	থা'ড	ধে'ড	নি'ড	দা'ড	ড	ড	ওব
তিনিহ	থা'ড	ড	থা'ড	ড	থা'ড	ড	থা'ড
ড	থা'ড	ধে'ড	নি'ড	দা'ড	ড	ড	ওব
তিনিহ	থা'ড	ধে'ড	নি'ড	দা'ড	ড	ড	ওব
তিনিহ	থা'ড	ধে'ড	নি'ড	দা'ড	ড	ড	ওব

জিনহ	খ ড	ডক	খাড	ডক	খাড	ডক	খাড
x	২	x	২	x	২	x	২
ডক	খাড	খেড	নিড	দাডে	সস	সস	ওবব

পুনৰ গা-মান মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাব ৫

তীব্ৰ বক্ততাল

খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা
খিডব	খিডতা	খেড	নিড	দাডে	সস	সস	সস
খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা
খিডব	খিডতা	খেড	নিড	দাডে	সস	সস	সস
খিডব	খিডতা	খেড	নিড	দাডে	সস	সস	সস
খিডব	খিডতা	খেড	নিড	দাডে	সস	সস	সস
খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	খিডতা

ধিডৰ	ধিডতা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস
×	২	×	২	×	২	×	২

গা-মান ২ মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৬

তীব্ৰ বক্তৃতাল

ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা
ধেডৰ	ধিডনা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস
ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা
ধেডৰ	ধিডনা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস
ধেডৰ	ধিডনা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস
ধেডৰ	ধিডনা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস
ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা	ধেডৰ	ধিডনা
ধেডৰ	ধিডনা	ধেড	নিড	দাডঙ	সস	সস	সস

গা-মান ২ মুঠ আঠবাৰ বজাব।

ভাঙনি

তীত্র বক্তৃতাল

সকথেই	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	তিনি খা	SS	তিনি খা	সকথেই	দিদি দিদি
x	২	x	২	x	২	x	২
দিদিথেই	SS	SS	তিনি খা	সকথেই	তিনি তিনি	তিনি তিনি	SS
SS	তিনি খা	সকথেই	দিদি দিদি	দিদিথেই	SS	SS	তিনি খা
সকথেই	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	SS	SS	তিনি খা	সকথেই	দিদি দিদি
দিদিথেই	SS	SS	তিনি খা	সকথেই	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ
তিনি দাঃ	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি তিনি
তিনি দাঃ	SS	SS	তিনি খা	সকথেই	দিদি দিদি	দিদিথেই	দিদি দিদি
দিদিথেই	দিদি দিদি	দিদিথেই	দিদিথেই	দিদিথেই	দিদিথেই	দিদিথেই	দিদি দিদি
দিদিথেই	SS	SS	তিনি খা	সকথেই	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	তিনি তিনি
তিনি দাঃ	তিনি তিনি	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি দাঃ	তিনি তিনি

তিনিদাঙ	SS	SS	তিন খা	সকথেষ্ট	দিদিদিদি	দিদিথেষ্ট	দিদিদিদি
x	২	x	২	x	২	x	২
দিদিথেষ্ট	দিদিদিদি	দিদিথেষ্ট	দিদিথেষ্ট	দিদিথেষ্ট	দিদিথেষ্ট	দিদিথেষ্ট	দিদিদিদি
দিদিথেষ্ট	SS	SS	তিন খা	সকথেষ্ট	তিনিতিনি	তিনিদাঙ	তিন খা
সকথেষ্ট	দিদিদিদি	দিদিথেষ্ট	তিন খা	সকথেষ্ট	তিনিতিনি	তিনিদাঙ	তিন খা
সকথেষ্ট	দিদিদিদি	দিদিথেষ্ট	তিন খা	সকথেষ্ট	তিনিতিনি	তিনিদাঙ	তিন খা
সকথেষ্ট	দিদিদিদি	দিদিথেষ্ট	তাঙতি	তাঙতি	তাঙতি	তাঙতি	তাঙতি
তাঙতি	তাঙতি	তাঙতি	তাঙ	ধিনাঙ	তিনিতিনি	তিনিতিনি	দাঙ
দিদিদিদি	দিদিদিদি	থেষ্ট	SS				

খণ্ড ২

ডীক্স বক্তৃতাল

গা-মান

$$\begin{array}{c|c} \frac{\text{দাওদিদাও}}{\times} & \frac{\text{দাওদিদাও}}{২} \end{array}$$

মুঠ আঠবার বজাব।

গঁচাব ১

$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{তাঃনিদাঃও}}{২}$	$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{দাঃও ওবব}}{২}$
$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{তাঃনিদাঃও}}{\times}$	$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{দাঃও ওবব}}{\times}$
$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{তাঃনিদাঃও}}{\times}$	$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{দাঃও ওবব}}{\times}$
$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{তাঃনিদাঃও}}{\times}$	$\frac{\text{খিত্তাডকধেই}}{\times}$	$\frac{\text{দাঃও ওবব}}{\times}$

পুনৰ গা-মান বজাব।

গঁচাব ২

$\frac{\text{ঃতাখিত্তা}}{\times}$	$\frac{\text{দিদিধেঃই}}{২}$	$\frac{\text{ঃঃ}}{\times}$	$\frac{\text{ঃঃ}}{২}$
$\frac{\text{ঃতাখিত্তা}}{\times}$	$\frac{\text{দিদিধেঃই}}{\times}$	$\frac{\text{ঃঃ}}{\times}$	$\frac{\text{ঃঃ}}{\times}$

<u>উতাখিডতা</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>
x	২	x	২
<u>দিদিখেডই</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>দিদিখেডই</u>
<u>উতাখিডতা</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>SS</u>	<u>থাথাথাডক</u>
<u>ধিনাডখেডই</u>	<u>নাখেডইদাডঙ</u>	<u>ধেনিদাডঙ</u>	<u>দাওদিদাডঙ</u>

পুনৰ গা-মান বজাব।

সঁচাৰ ৩

<u>বদডঙথি</u>	<u>বদডঙথি</u>	<u>ৰাতাডখিতা</u>	<u>দিদিখেডই</u>
<u>SS</u>	<u>SS</u>	<u>বদডঙথি</u>	<u>বদডঙথি</u>
<u>ৰাতাডখিতা</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>SS</u>	<u>SS</u>
<u>বদডঙথি</u>	<u>বদডঙথি</u>	<u>ৰাতাডখিতা</u>	<u>দিদিখেডই</u>
<u>উতাখিড</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>উতাখিড</u>	<u>দিদিখেডই</u>
<u>উতাখিড</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>দিদিখেডই</u>	<u>দিদিখেডই</u>

দিদিধেই	দিদিধেই	ডতাখিতা	দিদিধেই	SS	ধাধাধাডক
x	২	x	২	x	২

ধিনাডধেই	নাধেইদাড	ধেইনিদাড	দাডওদিদাড
----------	----------	----------	-----------

পুনৰ গা-মান বজাব।

গাঁচাব ৪

বদডওদও	তিখাখিডত্	তাত্‌ধাডতাখি	তাডওবব	ধেইনিদাড	তাডধেইতিখি
x	২	x	২	x	২

তাড	খিডত্	বদডওদও	তিখাখিডত্	তাত্‌ধাডতাখি	তাডওবব
-----	-------	--------	-----------	--------------	--------

ধেইনিদাড	তাডধেইতিখি	তাড	খিডত্	বদডওদও	তিখাখিডত্
----------	------------	-----	-------	--------	-----------

তাত্‌ধাডতাখি	তাডওবব	ধেইনিদাড	তাডধেইতিখি	তাড	খিডত্
--------------	--------	----------	------------	-----	-------

বাগধিনাইখি	তাকধিনাইখি	তাকধিনাইখি	ধেই	বাগধিনাইখি	তাকধিনাইখি
------------	------------	------------	-----	------------	------------

তাকধিনাইখি	ধেই	বাগধিনাইখি	তাকধিনাইখি	তাকধিনাইখি	ধেই
------------	-----	------------	------------	------------	-----

ধিনাডধেই	নাধেইদাড	ধেইনিদাড	দাডওদিদাড
----------	----------	----------	-----------

পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি

দা'ৱ	দ'ৱ	দ'ৱ	দ'ৱ	দ'ৱ	দ'ৱ
x	১	x	২	x	২
দ'ৱ	দ'ৱ	ধে'ৱ	তিনিতিনি	তিনিতিনি	SS
SS	SS	SS	ধে'ৱ	দিদিদিদি	দিদিদি'ৱ
SS	SS	SS	SS	ধে'ৱ	তিনিতিনি
তিনিদা'ৱ	SS	SS	SS	SS	ধে'ৱ
দিদিদিদি	দিদিদি'ৱ	SS	SS	SS	SS
ধে'ৱ	তিনিতিনি	তিনিদা'ৱ	SS	SS	SS
SS	SS	দিদিদিদি	দিদিদি'ৱ	SS	SS
SS	SS	ধে'ৱ	তিনিতিনি	তিনিদা'ৱ	তিনিতিনি
তিনিদা'ৱ	তিনিতিনি	তিনিদা'ৱ	তিনিদ'ৱ	তিনিদ'ৱ	তিনিদা'ৱ
তিনিদা'ৱ	তিনিতিনি	তিনিদা'ৱ	SS	SS	SS

খেঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	দিদিদিদি
x	২	x	২	x	২
দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই
দিদিঃই	ss	ss	ss	খেঃই	তিনিঃই
তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই
তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	ss
ss	ss	খেঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	দিদিদিদি
দিদিঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই
দিদিঃই	দিদিঃই	দিদিঃই	ss	ss	ss
খেঃই	তিনিঃই	তিনিঃই	ss	ss	ss
খেঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	ss	ss	ss
তিনিঃই	তিনিঃই	দিদিদিদি	দিদিঃই	খেঃই	তিনিঃই
তিনিঃই	ss	দিদিঃই	ss	ss	ss

সস x	সস ২	খেসই x	দিদিদিদি ২	তিনিতিনি x	তিনিদাসে ২
দিদিদিদি	দিদিখেসই	খেসই	তিনিতিনি	তিনিদাসে	সস
সস	সস	খেসই	দিদিদিদি	দিদিখেসই	সস
সস	সস	তিনিতিনি	তিনিদাসে	দিদিদিদি	দিদিখেসই
তিনিদাসে	দিদিখেসই	তিনিদাসে	দিদিখেসই	তিনিদাসে	দিদিখেসই
সস x	সস ২	ভাসতা	ষিতাস	সে	সস
ভাসতা	ষিতাস	সে	সস	ভাসতা	ষিতাস
সে	সস	সস	সস	সস	সস
খেসই	দাসে	খেসই	দাসে	খেসই	দাসে

ৰাম-ধেমালিৰ চাহিনি

চুটকলা তাল

ধেন | ত্ৰি ডক | খেড ঙই | দাড ঙঙ | ধেন | ত্ৰি ডক | খেড ঙই | দাড ঙঙ
 x | ২ | ৩ | ০ | ৪ | ৫ | ৬ | ০
 ধেন | ত্ৰি ডক | খেড ঙই | দাড ঙঙ | ধেন | ত্ৰি ডক | খেড ঙই | দাড ঙঙ

তীৰ বক্তাল

খেডৰ | ধিডনা | নিডতা | খেডৰ | ধিডনা | নিডতা | খেডৰ | ধিডনা
 x | ২ | x | ২ | x | ২ | x | ২
 নিডতা | খেডই | দাডঙ | দাডঙ | দাডঙ | থিৰথিৰ | থিৰথিৰ | ধিডনা
 নিডতা | থিৰথিৰ | থিৰথিৰ | ধিডনা | নিডতা | থিৰথিৰ | থিৰথিৰ | ধিডনা
 নিডতা | ১১

গোটেই বোলটো ছবাব বজাব।

নাডধেই | নাডধেই | নাডধেই | নাডধেই | নাডধেই | নাডধেই
 x | ২ | x | ২ | x | ২
 ডাড | ১১ | ওবৰ | ওবৰ | নাডধেই | নাডধেই

জিদাধনত্রিক	ত'স'ধইদাও	খিটতিতাক	ধস'গিতাক	ধেগিতাক	ধিনাও
x	২	x	২	x	২
SS	SS	খিটতিতাক	ধেগিতাক	ধেগিতাক	ধিগ'ও
SS	SS	খিটতিতাক	ধেগিতাক	ধেগিতাক	ধিনাও
SS	SS	ধেগিতাক	ধিনাও	খিটতিতাক	ধিনাও
খিটতিতাক	ধিনাও	খিটতিতাক	ধিনাও	খিটতিতাক	ধেগিতাক
ধেগিতাক	ধিনাও	দাওদাও	খিট	ত'স'ধনত্রিক	ত'স'ধইদাও
জিদাধনত্রিক	ত'স'ধইদাও	ত'স'ধনত্রিক	ত'স'ধইদাও	জিদধেনদাও	ত'স'ধইদাও
ত'স'ধনত্রিক	ত'স'ধইদাও	কদাধনত্রিক	ত'স'ধইদাও	তাত'ত'স'খি	বিনদ'স'খিতা
ধেগিত'স'ধি	ন'ও	SS	SS	SS	ধই
তাত'ত'স'খি	বিনদ'স'খিতা	ধেগিত'স'ধি	ন'ও	SS	SS
SS	ধই	তাত'ত'স'খি	বিনদ'স'খিতা	ধেগিত'স'ধি	ন'ও
SS	SS	SS	ধই	তাত'ত'স'খি	বিনদ'স'খিতা

ধেনিত'স'ধি	না'সও	তাত্ত'স'ধি	বিনদ'স'ধি	ধেনিত'ধি	না'সও
x	২	x	২	x	২
তাত্ত'স'ধি	বিনদ'ধি	ধেনিত'ধি	না'সও	দ'সওদ'সও	ধি'সত
ত'সধেনজিক্	না'স ধ'দ'সও	জিদ'ধনজিক্	ত'স'ধি'দ'সও	ত'স'ধনজিক্	ত'স'ধি'দ'সও
জিদ'ধনজিক্	ত'স'ধি'দ'সও	ত'স'ধনজিক্	ত'স'ধি'দ'সও	জিদ'ধনজিক্	ত'স'ধি'দ'সও
দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	ss	ss	দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স
ss	ss	দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	ss	ss
দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স
না'ধ'স'স	না'ধ'স'স	দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	না'ধ'স'স	না'ধ'স'স
দ'সওদ'সও	না'ধ'স'স	না'ধ'স'স	না'ধ'স'স	তা'তানিতা	ধেনি'দ'সও
তা'তানিতা	ধি'না'ধ'স'স	তা'তানিতা	ধেনি'দ'সও	তা'তানিতা	ধি'না'ধ'স'স
তা'তানিতা	ধেনি'দ'সও	তা'তানিতা	ধি'না'ধ'স'স	তা'তানিতা	ধেনি'দ'সও
তা'তানিতা	ধি'না'ধ'স'স	ধি'না'সও	জিক্'দ'সও	ধিতা'সও	না'ধ'স'স
ত'স	গ'গ'গ'গ	গ'গ'গ'গ	গ'গ'গ'গ	ধে'স'স	ss

বান-ধেনালি

আবদ্ধনি

এতালি

ধিনাঃওভিনিভিনি	ভিনিভিনিভিনিভিনি	দাঃও	ss
x	o	২	o
দিদিদিদিদিদিদিদি	দিদিদিদিদিদিদিদি	ধেঃই	ss
ও	o	৪	o
দাঃও	ধিঃতি	দাঃও	ধেঃনি
x	o	২	o

গা-ঝাঃ ১

চুটা তাল

							ধিঃতা
							o
তাঃধি	তাঃও	ss	বাঃত	তাঃও	ধিঃতি	দাঃও	ধিঃতা
x	o	x	o	x	o	x	o
তাঃধি	দাঃও	ss					
x	o	x					

গঁচাঃ ১

চুটা তাল

							তাঃক
							o
ধেঃগি	তাঃক	ধেঃগি	তাঃক	ধেঃগি	দাঃও	ss	তাঃক
x	o	x	o	x	o	x	o

ধেঙগি x	তাডক o	ধেঙগি x	তাডক o	ধেঙগি x	দাডঙ o	সস x	তাডক o
ধেঙগি	তাডক	ধেঙগি	তাডক	ধেঙগি	দাডঙ	সস	তাডক
ধেঙগি	তাডক	ধেঙগি	তাডক	ধেঙগি	নাডথেই	সস	

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাব ২

চুটা তাল

							ধিডনা o
জিদ্‌থেডই x	নাডথেই o	দাডঙ x	ধিডনা o	জিদ্‌থেডই x	নাডথেই o	দাডঙ x	ধিডনা o
জিদ্‌থেডই	নাডথেই	দাডঙ	ধিডনা	জিদ্‌থেই	নাডথেই	দাডঙ	ধিডনা
জিদ্‌থেই	নাডথেই	দাডঙ	ধিডনা	জিদ্‌থেই	নাডথেই	দাডঙ	ধিডনা
জিদ্‌থেডই	নাডথেই	দাডঙ	ধিডনা	জিদ্‌থেই	নাডথেই	জিদ্‌থেই	নাডথেই
জিদ্‌থেই	নাডথেই	সস	সস				

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

চুট। ভাল

খিত্তা

ধেসই | খিত্তাস | ধেসই | খিত্তাস | ধেনি | দাসে | SS | খিত্তাস
 x | 0 | x | 0 | x | 0 | x | 0

ଷେଝି | ଶିତ୍ତାଝ | ଷେଝି | ଶିତ୍ତାଝ | ଷେଝି | ନାଝଝ | ଝ | ଶିତ୍ତାଝ

ধেই | খিত্তা | ধেই | খিত্তা | ধেনি | দাসে | ১১ | খিত্তা

ধেই | খিত্তাস | ধেই | খিত্তাস | ধেনি | দাসও | ১১ | খিত্তাস

ধেসই | খিত্তাস | ধেসই | খিত্তাস | ধেসনি | দাসও | স | খিত্তাস

ধেই | খিত্তা | ধেই | খিত্তা | ধেনি | দাও | SS | খিত্তা

খেই | খিত্তা | খেই | খিত্তা | খেনি | দাও | SS | খিত্তা

খেই | খিত্তা | খেই | খিত্তা | খেনি | নাখেই | ঙ | ঙ

পুনৰ গা-যান এৰাৰ বজাব।

					খিত্তাক
					০
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
x	০	x	০	x	০
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	দাঃ	খিত্তাক
খেই	খিত্তাক	জিদখেই	নাঃখেই	জিদখেই	নাঃখেই
জিদখেই	নাঃ	খেই	ঃ		

গা-স্থান ২

তীত্ৰ বক্তৃতাল

ধেই	ধেইদাও	ধেইদাও	তাও
x	২	x	২

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ৫

তীত্ৰ বক্তৃতাল

ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ৰ্খিনা	খিনাখিনা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা
x	২	x	২	x	২
খিত্ৰ্খিনা	খিনাখিনা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ৰ্খিনা	খিনাখিনা
ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ৰ্খিনা	খিনাখিনা	ধেই	স
তাওখিনা	খেখিনাও	খিনাখে	নাও	ধেইদাও	খিতাধেই
দাও	স	ৰাত্তাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও
ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও	ৰাত্তাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাও	ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও
ৰাত্তাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও	ধেইদাও	খিতিদাও

খিতাতাখি	তাঃ	বাত্তাঃ	খিত্তিদ্দাঃ	খিতাতাখি	তাঃ
x	২	x	২	x	২
খেঃইদ্দাঃ	খিত্তিদ্দাঃ	খিতাতাখি	তাঃ	বাত্তাঃ	খিত্তিদ্দাঃ
খিতাতাখি	তাঃ	খিত্তাঃ	খিনা	খেঃই	ঃ
তাত্তাঃ	খিনা	খেঃই	ঃ	খিনা	খিনা
খেঃই	ঃ	তাত্তাঃ	খিনা		

পুনৰ গা-মান বজাব।

গঁচাৰ ৬

তীৱ ৰক্ততাল

খেৰখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খেৰখিতা	খিতাখিতা
x	২	x	২	x	২
খিবখিতা	খিতাখিতা	খেৰখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা
খেৰখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খেঃই	ঃ
খেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্তিদ্দা	খিনাখিতা	খেৰখিতা	খিতাখিতা
খিত্তিদ্দা	খিনাখিতা	খেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্তিদ্দা	খিনাখিতা

ধেবখিতা x	খিতাখিতা ২	তাওখিনা x	ধেখিনাও ২	খিনাধেখি x	নাও ২
বাওতাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও	ধেইদাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাও	বাততাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও
ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও	বাওতাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাও	ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও
বাততাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাও	ধেইদাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাও	তাত্তাও	ধেই	ধেইদাও	ধেই
খিনা	তাত্তাও	ধেইদাও	ধেই	তাত্তাও	ধেই
ধেইদাও	ধেই	খিনা	তাত্তাও	ধেইদাও	ধেই
তাত্তাও	ধেই	ধেইদাও	ধেই	খিনা	তাত্তাও

পা-মান ছবাব বজাব।

গঁড়াব ৭

তীব্ৰ বক্তৃতা

ধেৰখিতা	খিৰখিতা	ধিৰখিতি	তাকধিনা	ধেৰখিতা	ধিৰখিতা
x	২	x	২	x	২
ধিৰখিতি	তাকধিনা	ধেৰখিতা	খিৰখিতা	ধিৰখিতি	তাকধিনা
ধেৰখিতা	খিৰখিতা	ধিৰখিতি	তাকধিনা	ধেৰখিতা	খিতাখিত
খিৰখিতা	খিতাখিতা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিৰখিতা	খিতাখিতা
ধেৰখিতা	খিতাখিতা	ধিৰখিতা	খিতাখিতা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা
ধিৰখিতা	খিতাখিতা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ধিনা	ধিনাধিনা
ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ধিনা	ধিনাধিনা	ধেৰখিতা	খিতাখিত
খিত্ধিনা	ধিনাধিনা	ধেৰখিতা	খিতাখিতা	খিত্ধিনা	ধিনাধিনা
থেই	১১	তা১০ধিনা	বেধিনাও	ধিনাৰেধি	না১০
থেইদা১০	খিতাথেই	দা১০	১১	ৰাত্তা১০	খিতিদা১০
খিতাতাখি	তা১০	থেইদা১০	খিতিদা১০	খিতাতাখি	তা১০
ৰাত্তা১০	খিতিদা১০	খিতাতাখি	তা১০	থেইদা১০	খিতিদা১০
খিতাতাখি	তা১০	ৰাত্তা১০	খিতিদা১০	খিতাতাখি	তা১০

খেইদাঙ	খিতিদাঙ	খিতাতাখি	তাঙ	বাত্‌তাঙ	খিতিদাঙ
x	২	x	২	x	২
খিতাতাখি	তাঙ	খেইদাঙ	খিতিদাঙ	খিতাতাখি	তাঙ
খেই	গ্রা	খিনাঙ	তাঙক	খেই	স
জিদি	নাঙখি	নাঙ	স	খেই	দাঙ
খেই	দাঙ	জিদ	খি	নাঙ	জিদ
খি	নাঙ	জিখি	নাখি	নাঙ	খেই
দাঙ	খেই	দাঙ	খেই	দাঙ	স
খেই	গ্রা	খিনাঙ	তাঙক	খেই	স
জিদি	নাঙখি	নাঙ	স	খেই	দাঙ
খেই	দাঙ	জিদ	খি	নাঙ	জিদ
খি	নাঙ	জিখি	নাখি	নাঙ	খেই
দাঙ	খেই	দাঙ	খেই	দাঙ	স
খেই	গ্রা	খিনাঙ	তাঙক	খেই	স
জিদি	নাঙখি	নাঙ	স	খেই	দাঙ
খেই	দাঙ	জিদ	খি	নাঙ	জিদ
খি	নাঙ	জিখি	নাখি	নাঙ	খেই
দাঙ	খেই	দাঙ	খেই	দাঙ	স
খেই	গ্রা	খিনাঙ	তাঙক	খেই	স
জিদি	নাঙখি	নাঙ	স	খেই	দাঙ

ধেডই x	দাডও ১	জিডদ x	ধিড ২	নাডও x	জিডদ ২
ধিড	নাডও	জিধি	নাধি	নাডও	ধেডই
দাডও	ধেডই	দাডও	ধেডই	দাডও	সস
ধেডই	সস				

পুনৰ গা-মান হুৱাব বজাব।

সঁচাব ৮

ডীৰ বক্ততাল

ধেবখিতা x	খিতাখিতি ২	দাডও x	সস ২	ধেবখিতা x	খিতাখিতি ২
দাডও	সস	ধিবখিতা	খিতাখিতা	ধেনিতাধে	নিতাধিনা
ধেবখিতা	খিতাখিতি	দাডও	সস	ধেবখিতা	খিতাখিতি
দাডও	সস	ধেবখিতা	খিতাখিতি	দাডও	সস
ধিবখিতা	খিতাখিতা	ধেনিতাধে	নিতাধিনা	ধেবখিতা	খিতাখিতি
দাডও	সস	ধেবখিতা	খিতাখিতি	দাডও	সস
ধেবখিতা	খিতাখিতি	দাডও	সস	ধিবখিতা	খিতাখিতা
ধেনিতাধে	নিতাধিনা	ধেবখিতা	খিতাখিতি	দাডও	সস

<u>ধেবখিতা</u> x	<u>খিতাখিত্তি</u> ২	<u>দাঃ</u> x	<u>ঃ</u> ২	<u>ধেবখিতা</u> x	<u>খিতাখিত্তি</u> ২
<u>দাঃ</u>	<u>ঃ</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>ধেনিতাধে</u>	<u>নিতাখিনা</u>
<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>ধেবখিতা</u>
<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>তাঃ</u>
<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>
<u>তাঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>তাঃ</u>	<u>তাঃ</u>
<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিত্তি</u>	<u>তাকখিনা</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>
<u>খিবখিত্তি</u>	<u>তাকখিনা</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিত্তি</u>	<u>তাকখিনা</u>
<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিত্তি</u>	<u>তাকখিনা</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>
<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>
<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিবখিতা</u>
<u>খিবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>খিত্ত্বিনা</u>	<u>খিনাখিনা</u>
<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>খিত্ত্বিনা</u>	<u>খিনাখিনা</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>
<u>খিত্ত্বিনা</u>	<u>খিনাখিনা</u>	<u>ধেবখিতা</u>	<u>খিতাখিত্তি</u>	<u>খিত্ত্বিনা</u>	<u>খিনাখিনা</u>

ধেই	SS	তাওখিনা	বেখিনাও	খিনাবেখি	নাও
x	২	x	২	x	২
ধেইদাও	খিতাধেই	দাও	SS	বাত্তাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি	তাও	SS
বাত্তাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি
তাও	SS	বাত্তাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাওখিতা
তাখিতাও	খিতাতাখি	তাও	SS	ধেইদাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি	তাও	SS
বাত্তাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি
তাও	SS	ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাওখিতা
তাখিতাও	খিতাতাখি	তাও	SS	বাত্তাও	খিতিদাও
খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি	তাও	SS
ধেইদাও	খিতিদাও	খিতাতাখি	তাওখিতা	তাখিতাও	খিতাতাখি
তাও	SS	খিখিনাও	ধেই	তাত্তাও	ধেই
ধেইদাও	তাত্তাও	খিখিনাও	ধেই	তাত্তাও	ধেই

<u>খেইদাও</u> x	<u>খেই</u> ২	<u>খেইদাও</u> x	<u>তাত্তাও</u> ২	<u>দিখিনাও</u> x	<u>খেই</u> ২
<u>তাত্তাও</u>	<u>খেই</u>	<u>খেইদাও</u>	<u>খেই</u>	<u>খেইদাও</u>	<u>তাত্তাও</u>
<u>দিখিনাও</u>	<u>খেই</u>	<u>তাত্তাও</u>	<u>খেই</u>	<u>খেইদাও</u>	<u>খেই</u>
<u>খেইদাও</u>	<u>তাত্তাও</u>	<u>দিখিনাও</u>	<u>ঈ</u>		

গা-মান উঠিব।

ভাঙনি

তীব্র বক্তৃতা

<u>খেব</u> x	<u>খিতা</u> ২	<u>খিডব</u> x	<u>খিতা</u> ২	<u>খিডব</u> x	<u>খিডতি</u> ২	<u>তাডক</u> x	<u>খিনা</u> ২
<u>খেডব</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খেডব</u>	<u>খিডতা</u>	<u>খিডব</u>	<u>খিডতা</u>
<u>তাখিডব</u>	<u>খিডতি</u>	<u>তাডক</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খেডব</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>

মুঠ তিনিবার বজাব।

<u>খিডব</u> x	<u>খিডতি</u> ২	<u>তাডক</u> x	<u>খিডনা</u> ২	<u>খেডব</u> x	<u>খিডনা</u> ২	<u>খিডনা</u> x	<u>খিডনা</u> ২
<u>তাখিড</u>	<u>খিতি</u>	<u>তাডক</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খেডব</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>
<u>খেই</u>	<u>খিনি</u>	<u>তাডক</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খেডব</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>	<u>খিডনা</u>

মুঠ তিনিবার বজাব।

ধিডব | খিডতি | তাডক | ধেডনি | তাখিব | খিডতি | তাডক | ধেডনি
 x | ২ | x | ২ | x | ২ | x | ২

ধেডই | ধেডনি | তাডক | ধেডনি | তাখিব | খিডতি | তাডক | ধেডনি
 () | () | () | () | () | () | () | ()

মুঠ তিনিবাব বজাব।

ধেডই | SS | তাওধিনা | বেধিনাও | ধিনাবেধি | নাডও | খিত্ধিনা | বেধিনাও
 x | ২ | x | ২ | x | ২ | x | ২

ধিনাবেধি | নাডও | খিত্তা | তাত্তাড | ধেডনি | দাডও | ধেডই | দাডও
 () | () | () | () | () | () | () | ()

ধেডই | দাডও | ধেডই | দাডও | ধেডই | SS | ধেডই | SS
 () | () | () | () | () | () | () | ()

ধেডই | SS | ধেডই | SS
 () | () | () | ()

একতালি

ধিনাডও তিনিতিনি | তিনিতিনিতিনিতিনি | দাডও | SS
 x | ০ | ২ | ০

দিদিদিদিদিদিদিদি | দিদিদিদিদিদিদিদি | ধেডই | SS
 ৩ | ০ | ৪ | ০

বৰ-শ্ৰেয়ালিৰ চাহিনি

চাহিনি ১

তাল দোমানী

খিত্ x	খিড্ ১ত্ ২	খিড্ ১ত্ ৩	খিড্ ১ত্ ৪	তাড্ ৫	তাড্ ১ক্ ৬
তাড্ ১ক্ ৭	তাড্ ১ক্ ৮	জিদ্ ৯	খেড্ ১ই ১০	খেড্ ১ই ১১	খেড্ ১ই ১২
দড্ ১৩	দড্ ১ঙ ১৪	দড্ ১ঙ ১৫	দড্ ১ঙ ১৬		

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

খিত্ x	খিড্ ১ত্ ২	খিড্ ১ত্ ৩	খিড্ ১ত্ ৪	খিত্ ৫	খিড্ ১ত্ ৬
খিড্ ১ত্ ৭	খিড্ ১ত্ ৮	খিত্ ৯	খিড্ ১ত্ ১০	খিড্ ১ত্ ১১	খিড্ ১ত্ ১২
তাড্ ১৩	তাড্ ১ক্ ১৪	তাড্ ১ক্ ১৫	তাড্ ১ক্ ১৬		
তাড্ x	তাড্ ১ক্ ২	তাড্ ১ক্ ৩	তাড্ ১ক্ ৪	তাড্ ৫	তাড্ ১ক্ ৬
তাড্ ১ক্ ৭	তাড্ ১ক্ ৮	জিদ্ ৯	খেড্ ১ই ১০	খেড্ ১ই ১১	খেড্ ১ই ১২
জিদ্ ১৩	খেড্ ১ই ১৪	খেড্ ১ই ১৫	খেড্ ১ই ১৬		

$\frac{\text{জিড}}{x}$	$\frac{\text{ধেড}}{২} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{ধেড}}{৩} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{ধেড}}{৪} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{দড}}{৫}$	$\frac{\text{দড}}{৬} \text{ ঙঙ}$
$\frac{\text{দড}}{৭} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{৮} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{৯}$	$\frac{\text{দড}}{১০} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১১} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১২} \text{ ঙঙ}$
$\frac{\text{দড}}{১৩}$	$\frac{\text{দড}}{১৪} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১৫} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১৬} \text{ ঙঙ}$		

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

$\frac{\text{খিড}}{x}$	$\frac{\text{খিড}}{২} \text{ ঙত্}$	$\frac{\text{খিড}}{৩} \text{ ঙত্}$	$\frac{\text{খিড}}{৪} \text{ ঙত্}$	$\frac{\text{খিড}}{৫}$	$\frac{\text{খিড}}{৬} \text{ ঙত্}$
$\frac{\text{খিড}}{৭} \text{ ঙত্}$	$\frac{\text{খিড}}{৮} \text{ ঙত্}$	$\frac{\text{তাড}}{৯}$	$\frac{\text{তাড}}{১০} \text{ ঙক্}$	$\frac{\text{তাড}}{১১} \text{ ঙক্}$	$\frac{\text{তাড}}{১২} \text{ ঙক্}$
$\frac{\text{তাড}}{১৩}$	$\frac{\text{তাড}}{১৪} \text{ ঙক্}$	$\frac{\text{তাড}}{১৫} \text{ ঙক্}$	$\frac{\text{তাড}}{১৬} \text{ ঙক্}$		
$\frac{\text{জিড}}{x}$	$\frac{\text{ধেড}}{২} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{ধেড}}{৩} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{ধেড}}{৪} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{জিড}}{৫}$	$\frac{\text{ধেড}}{৬} \text{ ঙই}$
$\frac{\text{ধেড}}{৭} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{ধেড}}{৮} \text{ ঙই}$	$\frac{\text{দড}}{৯}$	$\frac{\text{দড}}{১০} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১১} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১২} \text{ ঙঙ}$
$\frac{\text{দড}}{১৩}$	$\frac{\text{দড}}{১৪} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১৫} \text{ ঙঙ}$	$\frac{\text{দড}}{১৬} \text{ ঙঙ}$		

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

খিড্ x	খিড্ ৩ত্ ২	খিড্ ৩ত্ ৩	খিড্ ৩ত্ ৪	ডাড ৫	ডাড ৩ক ৬
ডাড ৩ক ৭	ডাড ৩ক ৮	জিড ৯	খেড ৩ই ১০	খেড ৩ই ১১	খেড ৩ই ১২
দড ১৩	দড ৩ও ১৪	দড ৩ও ১৫	দড ৩ও ১৬		

মুঠ তিনিবাব বজাব।

স্স x	স্স স্স ২	স্স স্স ৩	স্স স্স ৪	খিড ৫	নাড ৩ও ৬
খেড ৩ই ৭	দাড ৩ও ৮	স্স ৯	স্স স্স ১০	স্স স্স ১১	স্স স্স ১২
খিড ১৩	খেড ৩ই ১৪	খেড ৩ই ১৫	দাড ৩ও ১৬		
স্স x	স্স স্স ২	স্স স্স ৩	স্স স্স ৪	খিড ৫	নাড ৩ও ৬
খেড ৩ই ৭	দাড ৩ও ৮	খিড ৯	নাড ৩ও ১০	খেড ৩ই ১১	দাড ৩ও ১২
খিড ১৩	নাড ৩ও ১৪	খেড ৩ই ১৫	দাড ৩ও ১৬		

চাহিনি ২

তীব্র বক্তৃতা

খিড্ x	খিড্ ২	খিড্ x	খিড্ ২	খিড্ x	খিড্ ২	খিড্ x	খিড্ ২
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------

খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্
x	২	x	২	x	২	x	২
খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	তানা	ভানা
খিচতি	দাচও	তাচত্	তাচও	খিচতি	দাচও	তাচত্	তাচও
খিচতি	দাচও	তাচত্	তাচও				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্
x	২	x	২	x	২	x	২
খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্
খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	খিচত্	তানা	ভানা
খিচতি	দাচও	তাচত্	তাচও	খিচত্	তানা	ভানা	খিচতি
দাচও	তাচত্	তাচও	খিচত্	তানা	ভানা	খিচতি	দাচও
তাচত্	তাচও						

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

১১ x	১১ ২	১১ x	১১ ২	১১ x	১১ ২	১১ x	১১ ২
ধিনা	১৩	ধেই	দাও	১১	১১	১১	১১
ধিনা	১৩	ধেই	দাও	১১	১১	১১	১১
ধিনা	১৩	ধেই	দাও	১১	১১	১১	১১
ধিনা	১৩	ধেই	দাও	ধিনা	১৩	ধেই	দাও
ধিনা	১৩	ধেই	দাও	তাৱ	ধেই		

চাহিনি ৩

তীৱ বক্তাভাষ

ধিৱ x	ধিৱতা ২	নিৱতা x	ধিৱতি ২	দাৱ x	তাৱত্ ২	তাৱ x	ধেৱ ২
ধিৱনা	নিৱতা	ধেৱনি	দাৱ	তাৱত্	তাৱ		

মুঠ তিনিবাৰ বক্তাব।

ধিৱনা x	১৩	ধেই	দাৱ	ধিনা x	১৩	ধেই	দাৱ
ধিনা	১৩	ধেই	দাৱ	তাৱ	ধেই		

চাহিনি ৪

তীব্ৰ বস্তুতাল

ধেই	তাত্	খিতা	খিতা	নিতা	খিতা	দাত্	তাত্
x	২	x	২	x	২	x	২
দাত্	দাত্	তাত্	খিতা	খিতা	নিতা	খিতা	দাত্
তাত্	দাত্	খিতা	দাত্	খিতা	খিতা	নিতা	খিতা
দাত্	তাত্	দাত্	দাত্	তাত্	খিতা	খিতা	নিতা
খিতা	দাত্	তাত্	দাত্				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ধেই	তাত্	খিতা	ধেই	ধেই	তাতা	খিতা	দাত্
x	২	x	২	x	২	x	২
তাতা	খিতা	তাত্	দাত্	তাতা	খিতা	খিতা	তাতা
খিতা	খিতা	খিতা	তাতা	খিতা	দাত্	তাতা	খিতা
তাত্	দাত্	তাতা	খিতা				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ধেই	তাত্	খিতা	দাত্	তাত্	খিতা	খিতা	তাত্
x	২	x	২	x	২	x	২
খিতা	দাত্	তাত্	খিতা	ধেই	তাত্	খিতা	দাত্

ভাত্ x	ষিতা ২	ষিত্ x	ভাত্ ২	ষিতি x	দাডও ২	ভাত্ x	ষিডতা ২
ধেডই	ভাত্	ষিডতি	দাডও	ভাত্	ষিতা	ষিত্	ভাত্
ষিতি	দাডও	ভাত্	ষিডতা	স্	স্	স্	ষিনাডও
ধেডই	দাডও	স্	স্	স্	ষিনাডও	ধেডই	দাডও
স্	স্	স্	ষিনাডও	ধেডই	দাডও	ষিনাডও	ধেডই
দাডও	ষিনাডই	ধেডই	দাডও	তাবেই			

বন-শ্বেমানিৰ শিহ্ন-চাহিনি

চুটা ভাল

							খেচনি o
তিততা x	ঔতি o	তাত x	বাত o	ঔতি x	তাত o	তাত x	তাত o
তিততা	ঔতি	তাত	বাত	ঔতি	তাত	তাত	তাত
তিততা	ঔতি	তাত	বাত	ঔতি	তাত	তাত	দিদি
খেচই	খেচই	খেচই	খেচই	দিদি	খেচই	সস	সস
সস							

মুঠ তিনিবাব বজাব।

							খেচনি o
তাত x	ঔতি o	তাত x	বাত o	ঔতি x	তাত o	সস x	ওব o
সস	সস	সস	খেচনি	তিততা	ঔতি	তাত	বাত
ঔতি	তাত	সস	ওব	সস	সস	সস	খেচনি
তিততা	ঔতি	তাত	বাত	ঔতি	তাত	তাত	তাত

তিডতা	ডঙতি	তাডষ	ৰাডতা	ডঙতি	তাডঙ	তাডঙ	ধেডনি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিডতা	ডঙতি	তাডষ	ৰাডতা	ডঙতি	তাডঙ	তাডঙ	তাডঙ
তিডতা	ডঙতি	তাডষ	ৰাডতা	ডঙতি	তাডঙ	তাডঙ	দিদি
ধেডই	ধেডই	ধেডই	ধেডই	দিদি	ধেডই	সস	সস
সস	জিডদ	ধেডই	জিডদ	ধেডই	দিড	দিড	ধেডই
সস	জিডদ	ধেডই	জিডদ	ধেডই	দিড	দিড	ধেডই
সস	জিডদ	ধেডই	জিডদ	ধেডই	দিড	দিড	ধেডই
সস	দিড	দিড	ধেডই	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	দিড	দিড	ধেডই	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	তাড	তাড	তাডঙ	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	খিড	খিড	ৰাডঙ	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	তাড	তাড	তাডঙ	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	খি	খি	ৰাডঙ	সস	দিড	দিড	ধেডই
সস	তাড	তাড	তাডঙ	সস	দিড	দিড	ধেডই

স	খি	খি	ৰাড	স	জিন্হ	ৰাড	তাড
x	o	x	o	x	o	x	o
জিন্হ	ৰাড	তাড	জিন্হ	ৰাড	তাড	স	জিন্হ
খেডই	জিন্হ	খেডই	জিন্হ	খেডই	খেডই	স	তাওতাও
তাওতাও	তাওতাও	তাওতাও	তাড	স	তাড	স	তাড
স	তাড	স	তাড	স			

বৰ-শ্ৰেণী

জোৰণি

একতালি

<u>খিনাঃতিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনিতিনিতিনি</u>	<u>দাঃও ওৰৰ</u>	<u>ঃঃ</u>
x	o	২	o
<u>দিদিদিদিদিদিদিদি</u>	<u>দিদিদিদিদিদিদিদি</u>	<u>ষেঃই</u>	<u>ঃঃ</u>
ত	o	৪	o

থুকনি তাল

<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>
x	২	x	২	x	২	x	২
<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>
<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>	<u>দাঃও</u>	<u>দাঃঃও</u>
<u>তাঃই</u>	<u>ঃঃ</u>						

ই ক্ৰমে খব হৈ যাব।

পুনৰ জোৰণি

একতালি

<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>
x	২	x	২
<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>	<u>দাঃদাঃদাঃদাঃ</u>

মুঠ দুই আৱৰ্তনৰ শেষত 'তাঃই' বুলি শেষ হ'ব।

<u>দাওজিকদাও</u> x		<u>থাথাডকধেই</u> o		<u>দাওজিকদাও</u> ২		<u>থাথাডকধেই</u> o
<u>দাওজিকদাও</u> ৩		<u>থাথাডকধেই</u> o		<u>দাওজিকদাও</u> ৪		<u>থাথাডকধেই</u> o

মুঠ ছবাব বজাব।

<u>ধেইধেই</u> x		<u>থাথাডক</u> o		<u>জিডধেই</u> ২		<u>থাথাডক</u> o
<u>ধেইধেই</u> ৩		<u>থাথাডক</u> o		<u>জিডধেই</u> ৪		<u>থাথাডক</u> o

মুঠ ছবাব বজাব।

চুটা তাল

| খিডত্
o

<u>তাডও</u> x		<u>খিডত্</u> o		<u>তাডও</u> x		<u>স</u> o
------------------	--	-------------------	--	------------------	--	---------------

মুঠ ষোলবাব বজাব। ই ক্ৰমে খৰ হৈ যাব।

| খিডত
o

<u>তাডও ওবৰ</u> x		<u>ধেই</u> o		<u>তাডও ওবৰ</u> x		<u>ধেই</u> o		<u>তাডও ওবৰ</u> x		<u>ধেই</u> o		<u>তাডও</u> x		<u>স</u> o
----------------------	--	-----------------	--	----------------------	--	-----------------	--	----------------------	--	-----------------	--	------------------	--	---------------

সঁচাৰ ১

থুকনি তাল

* ধেডই | দাডডও | ধেডই | দাডডও | ধেডই | দাডডও | ধেডই | দাডডও
 x | ২ | x | ২ | x | ২ | x | ২
 ধেডই | দাডডও | ধেডই | দাডডও

** ড | থিডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 x | ২ | x | ২ | x | ০
 ড | থিডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 ড | থিডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 ড | থিডডতি | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 ড | থিডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 ড | থিডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও

***এই চিনৰ পিছৰ অংশ মুঠ দুবাৰ বজাব।

* ড | তাডডত | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 x | ২ | x | ২ | x | ২

মুঠ বাৰবাৰ বজাব।

** ড | ঠধিডন | তাধি | নাডডও | ধেডই | দাডডও
 x | ২ | x | ২ | x | ২

মুঠ ১২ বাৰ বজাব।

* SS x	তাSSত ২	তাধি x	নাSSও ২	ধেই x	দাSSও ২
-----------	------------	-----------	------------	----------	------------

মুঠ বাৰবাৰ বজাব।

চুটা তাল

					খিত্তাধি o
নাSSও x	তাত্তাধি o	নাSSও x	ধিনতাধি o	নাSSও x	তাত্তাধি o
দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSইধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই
দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই	দাSSওধেই
দাSSওধেই					

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

						খিটতি o
ধেইনি x	তাত্তাSS o	খিটনা x	খিটনা o	ধেই x	তাত্তাSS o	খিটনা x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

							খিটতি o
দাSSও x	তাSSত o	তাSSও x	খিটতি o	দাSSও x	তাSSত o	তাSSও x	খিট o

তিঃ	তাসক	ধেঃই	তিনদা	খিঃখিঃ	বাসক	ধেঃই	তিনা
x	o	x	o	x	o	x	o

খিঃখিঃ	বাসক	ধেঃই	তিনদা	খিঃখিঃ	বাসও	সঃ	খিত্তিতাক
সঃ	ধেঃই	সঃ	ধেঃই	সঃ	ধেঃই	সঃ	খি

বিঃ	নাস্ধেই	খিঃতি	তাস	সঃ	খি	বিঃ	নাস্ধেই
খিঃতি	তাস	সঃ	খি	বিঃ	নাস্ধেই	খিঃতি	তাস

গ্রঃ	খিঃনা	তাসনি	তাসনি	দাসও	খিত্তিতা	তাসনি	তাসনি
দাসও	খিত্তিতা	তাসনি	তাসনি	দাসও	খিত্তিতা	তাসনি	তাত্তিতা

নিস্তা	তাসনি	তাসক	ধেঃই
--------	-------	------	------

গুরু-ঘাত

চুটা তাল

ওবঃ	জিঃদধি	নাস্ধেই	তাসনি	দাসও	খিত্তিঃধেই	তাসনি	তাসনি
x	o	x	o	x	o	x	o

দাসও	খিত্তিঃধেই	তাসনি	তাসনি	দাসও	খিত্তিঃধেই	তাসনি	তাত্তিতা
------	------------	-------	-------	------	------------	-------	----------

নিস্তা	খিঃতি	তাসক	ধেঃই
--------	-------	------	------

বৰধেমালিৰ ৰাগ-সঁচাৰ

আবহুনি

তাল চুটা

ক)

							খেডই o
দাডও x	খেডই o	দাডও x	খেডই o	দাডও x	খেডই o	দাডও x	খেডই o
দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খিত
তাধি	নাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও
খেডই	দাডও	খেডই	তাত	তাধি	নাডও	খেডই	দাডও
খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	ধনি
তাধি	নাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও
খেডই	দাডও	খেডই	খিত				

খ)

তাধি x	নাডও o	সস x	তাত o	তাধি x	নাডও o	সস x	ধনি o
তাধি	নাডক	সস	তাত	তাধি	নাডও	খেডই	দাডও
খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	দাডও	খেডই	

মুঠ দুবাৰ বজাব।

গ)

শিত্ত

তাস x	ধেস o	নিস x	তাত o	তাস x	ধিস o	নাস x	ধিস o
নাস —	ধেস —	নিস —	তাত —	তাস —	ধিস —	নাস —	ধিস —
নাস —	ধেস —	নিস —	তাত —	তাস —	ধিস —	নাস —	ধিস —
তিস —	দাস —	সঙ —	তাস —	সত —	তাস —	সঙ —	ধিস —
তিস —	দাস —	সঙ —	তাস —	সত —	তাস —	সঙ —	ধিস —
তিস —	দাস —	সঙ —	তাস —	সত —	তাস —	সঙ —	ধিস —
তিস —	দাস —	সঙ —	তাস —	সত —	তাস —	সঙ —	ধিস —
তিস —	তাসক —	ধেধই —	তিনদা —	ধিৰধিৰ —	ৰাসক —	ধেধই —	তিনদা —
ধিৰধিৰ —	ৰাসক —	ধেধই —	তিনদা —	ধিৰধিৰ —	ৰাসঙ —	সস —	ধিতিতা —
সক —	ধেধই —	সস —	ধেধই —	সস —	ধেধই —	সস —	ধেধই —
সস —	ধিৰ —	বৰ —	নাস —	ধেধই —	ধিতি —	তাস —	সস —
সস —	ধিৰ —	বৰ —	নাস —	ধেধই —	ধিতি —	তাস —	সস —
সস —	ধিৰ —	বৰ —	নাস —	ধেধই —	ধিতি —	তাস —	ওবৰ —
সস —							

কুক ঝাড

চুটা তাল

ধিহনা

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিততা	তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিততা
x	o	x	o	x	o	x	o

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিততা	তাঃনি	তাততা	নিততা	নিত্তি
-------	-------	------	-------	-------	-------	-------	--------

তাঃক	খেঃই	ঃঃ	জিঃদি	নাঃধেঃই	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
------	------	----	-------	---------	-------	------	---------

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
-------	-------	------	---------	-------	-------	------	---------

তাঃনি	তাততা	নিততা	নিত্তি	তাঃক	খেঃই	ঃঃ	জিঃদি
-------	-------	-------	--------	------	------	----	-------

নাঃধেঃই	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
---------	-------	------	---------	-------	-------	------	---------

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাততা	নিততা	নিত্তি
-------	-------	------	---------	-------	-------	-------	--------

তাঃক	খেঃই	ঃঃ	জিঃদি	নাঃধেঃই	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
------	------	----	-------	---------	-------	------	---------

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
-------	-------	------	---------	-------	-------	------	---------

তাঃনি	তাততা	নিততা	নিত্তি	তাঃক	খেঃই	ঃঃ	জিঃদি
-------	-------	-------	--------	------	------	----	-------

নাঃধেঃই	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই
---------	-------	------	---------	-------	-------	------	---------

তাঃনি	তাঃনি	দাঃও	খিতখেঃই	তাঃনি	তাততা	নিততা	নিত্তি
-------	-------	------	---------	-------	-------	-------	--------

তাঃক

সঁচাৰ ১

চুটা তাল

ক)

খেঃইখিৰ। ঽওখিতি তিনখা ঽও খিঃতা তাতা খিঃতি তাতক
 ০ x ০ x ০ x ০ x

খ)

ঽওখিতি তিনখা ঽওখিতি তিনখা ঽওখিতি নাঃখেই খেই খেই
 x ০ x ০ x ০ x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

চুটা তাল

ঽঽ খিতা খিতা খেঃই দাও খিতা খেঃই দাঃও জিনহতাখে
 x ০ x ০ x ০
 নিতাখিতা খিনাঙানা খেঃই

গা-জান ১

চুটা তাল

তিনি দাঃও খিতি তিনি তিনি দাঃও খিতি তিনি তিনি দাঃও খিতি তাতক
 খেঃই

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ২

চুটা তাল

তানি তানি তানি তানি দদ ঽও তাতক ঽঽ
 ০ x ০ x ০ x ০ x

ভাঃ	ভাঃ	তানি	তানি	তানি	তানি	দদ	ঔতা
০	×	০	×	০	×	০	×
খিতাখিতা	ধেঃই	তানি	তানি	তানি	তানি	দদ	ঔতা
খিতাখিতা	ধেঃই	তানি	তানি	তানি	তানি	দদ	ঔতা
খিতাখিতা	ধেঃই	তানি	তানি	তানি	তানি	দদ	ঔতা
খিতাখিতা	ধেঃই						

পুনৰ ভাঙনি ১ আৰু গ-মান বজাব।

সঁচাৰ ৩

চুটা তাল

ধেঃই	তানি	তানি	তানি	দদ	ঔদও	ঔদও	ঔতা
০	×	০	×	০	×	০	×
খিতাখিতা	ধেঃই						

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

পুনৰ ভাঙনি ১ আৰু গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৪

চুটা তাল

ক)	ধেনি	তিতা	ঔতা	ধেনি	দদ	ঔথাক	ঔঔ	ঔঔ
	০	×	০	×	০	×	০	×
	ভাঃ	ভাঃ						
খ)	ধেনি	তিতা	ঔতা	ধেনি	দদ	ঔথাক	ঔদ	ঔথাক
	০	০	০	০	০	০	০	০

$\begin{array}{c} \text{ডদ} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ওথাক} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{তিনি} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{তিনি} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{দদ} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ওথাক} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{জিদধি} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{নাধেই} \\ \text{x} \end{array}$

$\begin{array}{c} \text{নাধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{নাধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{জিদধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{দিদিধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ডদধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{দিদিধেই} \\ \text{O} \end{array}$

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

$\begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{SS} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{SS} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{SS} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{SS} \\ \text{O} \end{array}$

পুনৰ গা-মান ১ বজাব

সঁচাৰ ৫

চুটা তাল

$\begin{array}{c} \text{ধেইদাড} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিতা খি} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{দদ} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ডেথ} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{SS} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিখিখি} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{তিই} \\ \text{O} \end{array}$

$\begin{array}{c} \text{দদ} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ডেথ} \\ \text{O} \end{array}$

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ২

চুটা তাল

$\begin{array}{c} \text{ধেইদাড} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিতা খিতা} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিনাভানা} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিতা খিতা} \\ \text{O} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{ধেখিতা} \\ \text{x} \end{array} \quad \begin{array}{c} \text{খিনাভানা} \\ \text{O} \end{array}$

$\begin{array}{c} \text{ধেই} \\ \text{O} \end{array}$

x

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

গঁচাৰ ৬

চুটা তাল

<u>ভাধেনিতা</u>	<u>খেই</u>	<u>ভাধেনিতা</u>	<u>খেই</u>	<u>ধিনাঃ</u>	<u>তিনিতিনি</u>
o	x	o	x	o	x
<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ঃ</u>		

মুঠ ৪ বাৰ বজাব।

ভাঙনি ৩

চুটা তাল

					<u>তিনিতিনি</u>
<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>দাঃ</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>
x	o	x	o	x	o
<u>দাঃ</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দিদিদিদি</u>
<u>দিদিদিদি</u>	<u>দিদিদিদি</u>	<u>খেই</u>			

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

গঁচাৰ ৭

চুটা তাল

<u>ধেনি</u>	<u>তাধি</u>	<u>নাঃ</u>	<u>ধেনি</u>	<u>তাধি</u>	<u>নাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>
o	x	o	x	o	x	o	x
<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>খিতা</u>	<u>তাধি</u>
<u>দাঃ</u>	<u>খিতা</u>	<u>তাধি</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>
<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ধেনি</u>	<u>তাধি</u>	<u>নাঃ</u>	<u>ধেনি</u>

তাধি	নাঃও	ধেনি	তাধি	নাঃ	খিতা	তাধি	দাঃও
০	x	০	x	০	x	০	x
খিতা	তাধি	দাঃও	খিতা	তাধি	দাঃও	ধেনি	তাধি
নাঃও	ধেনি	তাধি	নাঃও	খিতা	তাধি	দাঃও	খিতা
তাধি	দাঃও	ধেনি	তাধি	নাঃও	খিতা	তাধি	নাঃও
ধেঃই							

ভাঙনি

একতালি

তাঃওধিনা	বধিনাঃও	ধিনাওধি	নাঃও	ধেঃইদাঃও	খিতাধেঃই	দাঃও	তাঃওত্রিখি
x	০	২	০	৩	০	৪	০
বাকধে	নিঃতা	তিনিতিনি	দাঃও	জিদধেঃ	নিঃতা	তিনিতিনি	দাঃও
জিদধেঃই	জিদধেঃই	তিনদাখিখি	বাঃও	জিনতাধে	নিতাখিতা	ধিনাঙানা	ধেঃই
ধিনাওতা	তিনিদাঃও	তিনদাখিখি	বাঃও	দিদিদিদি	দিদিদিদি	ধেঃই	ঃঃ

বৰপেতীয়া ধেমালিৰ চাহিনি

সৰু-বয়স

SS x	SS o	ধিডনা ২	ধেডনি ৩	দাডও o	তাডি ৪	নাডও o	ধিডনা ৫
ধেডনি ৬	দাডও o						

মুঠ চাহিবাৰ শব্দাব।

SS x	SS o	ধিডত ২	ধেডতি ৩	দাডও o	তাডতি ৪	দাডও o	ধেডই ৫
---------	---------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	-----------

ধেডন ৬	দাডও o
-----------	-----------

ধেডন x	দাডও o	ধিড ২	ধিডতি ৩	দাডও o	ধিডতি ৪	দাডও o	ধেডই ৫
-----------	-----------	----------	------------	-----------	------------	-----------	-----------

ধেডনি ৬	দাডও o
------------	-----------

ধেডনি x	দাডও o	ধিডত ২	ধিডতি ৩	দাডও o	ধিডতি ৪	দাডও o	ধেডই ৫
------------	-----------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	-----------

ধেডনি ৬	দাডও o
------------	-----------

ধেডনি x	দাডও o	ধিডত ২	ধিডতি ৩	দাডও o	ধিডতি ৪	দাডও o	ধেডই ৫
------------	-----------	-----------	------------	-----------	------------	-----------	-----------

ধেডনি ৬	দাডও o	ধেডনি x	দাডও o
------------	-----------	------------	-----------

$\underbrace{\text{ধেড ডই}}_x$ | $\underbrace{\text{ধেড ডই}}_২$ | $\underbrace{\text{ধিড নাড ডঙ}}_০$ | $\underbrace{\text{খি খি}}_১$ | $\underbrace{\text{ৰাড ডঙ}}_৪$

$\underbrace{\text{ধাড ধাড ডক}}_০$

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

সক-বিষম

$\underbrace{\text{SS}}_x$ | $\underbrace{\text{SS}}_০$ | $\underbrace{\text{খিডত}}_২$ | $\underbrace{\text{খিডত}}_১$ | $\underbrace{\text{দাডঙ}}_০$ | $\underbrace{\text{খিডতি}}_৪$ | $\underbrace{\text{দাডঙ}}_০$

$\underbrace{\text{খিডত}}_৫$ | $\underbrace{\text{তাডতাড}}_৬$ | $\underbrace{\text{খিডতা}}_০$

$\underbrace{\text{খিখি}}_x$ | $\underbrace{\text{খিডতা}}_০$ | $\underbrace{\text{খিখি}}_২$ | $\underbrace{\text{ৰাডঙ}}_৩$ | $\underbrace{\text{SS}}_০$ | $\underbrace{\text{SS}}_৪$ | $\underbrace{\text{SS}}_০$

$\underbrace{\text{ধেডই}}_৫$ | $\underbrace{\text{ধেড'ন}}_৬$ | $\underbrace{\text{দাডঙ}}_০$

$\underbrace{\text{ধেডনি}}_x$ | $\underbrace{\text{দ ডঙ}}_০$ | $\underbrace{\text{ধেডই}}_২$ | $\underbrace{\text{তাডতাড}}_৩$ | $\underbrace{\text{খিডতা}}_০$

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব

$\underbrace{\text{দিডিডি}}_x$ | $\underbrace{\text{ধিডনা}}_০$ | $\underbrace{\text{দিধিড}}_২$ | $\underbrace{\text{নাডঙ}}_৩$ | $\underbrace{\text{SS}}_০$ | $\underbrace{\text{দিডিডি}}_৪$ | $\underbrace{\text{ধিডনা}}_০$

$\underbrace{\text{দিধিড}}_৫$ | $\underbrace{\text{দাডঙ}}_৬$ | $\underbrace{\text{SS}}_০$

দিঃদিঃ x	ধিঃনা ০	দিঃধিঃ ২	নাঃও ৩	সঃ ০	দিঃদিঃ ৪	ধিঃনা ০
দিঃধিঃ ৫	নাঃও ৬	সঃ ০				
সঃ x	সঃ ০	দিঃদিঃ ২	ধিঃনা ৩	দিঃধিঃ ০	নাঃও ৪	সঃ ০
দিঃদিঃ ৫	ধিঃনা ৬	দিঃধিঃ ০				
নাঃও x	সঃ ০	দিঃদিঃ ২	ধিঃনা ৩	দিঃধিঃ ০	নাঃও ৪	সঃ ০
দিঃদিঃ ৫	ধিঃনা ৬	দিঃধিঃ ০				
নাঃও x	সঃ ০	ধিঃনাঃ ২	ওঃ ৩	তাঃধেই ০	সঃ ৪	সঃ ০
সঃ ৫	সঃ ৬	সঃ ০				

ববপেটীয়া শ্বেমানি

জোবদি

একতালি

ধিনাঃ তি নি তি নি	তি নি তি নি তি নি তি নি	দাঃ	SS
x	o	২	o
দিদিদিদিদিদি	দিদিদিদিদিদিদি	খেঃই	SS
৩	o	৪	o

তীত্র বক্ততাল

ঃতা	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ	দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ
x	২	x	২	x	২	x	২
দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ	দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ
দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ	দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ
দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ	দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ
দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ	দাঃ	খিঃত্	খিত্তাখি	দাঃ
দাঃ	খিঃত্						

চুটা তাল

গা-ব্রাহ্ম ১

							খিত্তাখি
							o
দাঃদাঃ	খিত্তাখি	দাঃদাঃ	খিত্তাখি	দাঃদাঃ	খিত্তাখি	দাঃদাঃ	খিত্তাখি
x	o	x	o	x	o	x	o
দাঃদাঃ	খিত্তাখি	দাঃদাঃ	খিত্তাখি	দাঃদাঃ	SS	SS	SS

সঁচাৰ ১

চুটা তাল

ডতা x	ধেইধেই o	দাওতাঃ x	খিঃত্ o	সঃ x	সঃ o	সঃ x	ডতা o
ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই
দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্		

সঁচাৰ ২

চুটা তাল

সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই	দাওতাই	ধেইধেই	দাওতাঃ	ধেইধেই
দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই	দাওতাঃ	ধেইধেই
দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই
দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ
সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ
সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	সঃ	সঃ
সঃ	সঃ	ডতা	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্	ডতা	ধেইধেই
দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	ধেইধেই	দাওতাঃ	খিঃত্		

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

ধেনিতিনি	দাঃও	ঃঃ	জিম্ভাঃ	ঃতাৰ	ঃতাৰ	ঃতাৰ	ঃতা
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেনিতিনি	দাঃও						

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৫

চুটা ভাল

					খিৰখিতা
					o
খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	ধেঃনি	দাঃও
x	o	x	o	x	o
ঃঃ	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা
ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা
খিৰখিতা	খিৰখিতা	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	খিৰখিতা
ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	খিৰখিতা	ধেঃনি	দাঃও
ঃঃ	খিৰখিতা	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	খিৰখিতা
খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	খিৰখিতা	ধেঃনি	দাঃও

পুনৰ গা-মান ১ বজাব।

সঁচাৰ ৬

চুটা ভাল

					ধেৰখিনা
ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	ধেৰখিনা	ধেঃনি	দাঃও
x	o	x	o	x	o

SS	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা
x	o	x	o	x	o
ধেডনি	দাডও	SS	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা
ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেডনি	দাডও	SS	ধেবধিনা
ধেডনি	দাডও	SS	ধেবধিনা	ধেডনি	দাডও
SS	ধেবধিনা	ধেডনি	দাডও	SS	ধেবধিনা
ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেডনি	দাডও

গা-জান ২

চুটা তাল

ডতা	খিত্খিত্তি	দাওদাও	খিত্খিত্তি	দাওদাও	খিত্খিত্তি
দাওদাও	খিত্খিত্তি	দাওতাড	ধেইধেই	দাওতাড	খিত্খিত্তি
দাওতাড	ধেইধেই	দাওতাড	খিত্খিত্তি	দাওতাড	ধেইধেই
দাওতাড	খিত্খিত্তি	দাওতাড	ধেইধেই	দাওতাড	খিত্খিত্তি
দাওতাড	SS				

ভাঙনি ১

চুটা তাল

							ধেডব
							o
ধিডনা	ধিডব	ধিডতা	ধেডব	ধিডনা	ধিডব	ধিডতা	ধেডব
x	o	x	o	x	o	x	o
ধিডনা	ধিডব	ধিডতা	ধেডব	ধিডনা	ধিডব	ধিডতা	ধিডব

খিচতা	খিচব	খিচতা	খিচব	খিচতা	খিচত্	স্স	খেচই
x	o	x	o	x	o	x	o
তাস্ত	খিচতা	খেচই	দাস্ত	তাস্তা	খিচতা	দিচি	নাসি
নাস্ত	স্স						

তীব্র বক্তৃতাল

খেচইখেই	দাওতাস	খেচইখেই	দাওতাস	খেচইখেই	দাওতাস
x	২	x	২	x	২
খেচইখেই	দাওতাস				

চুটা তাল

					খিতাতাখি
					o
তাওতাস	খেচইখেই	দাওতাস	খিতাতাখি	তাওতাস	খেচইখেই
x	o	x	o	x	o
দাওতাস	খিতাতাখি	তাওতাস	খেচইখেই	দাওতাস	খিতাতাখি
তাওতাস	খেচইখেই	দাওতাস	খেচব	খিচনা	খিচব
খিচতা	খেচব	খিচনা	খিচব	খিচতা	খেচব
খিচনা	খিচব	খিচতা	খেচব	খিচনা	খিচব
খিচতা	খিচব	খিচতা	খিচব	খিচতা	খিচব
খিচতা	খিচব	খিচতা	খিচত্	স্স	খেচই
তাস্ত	খিচতা	খেচই	দাস্ত	তাস্তা	খিচতা
দিচি	নাসি	নাস্ত	স্স		

সঁচাব ৭

ধুকনি তাল

ধেডই	SS SS	ধেডই	দাড ডঙ	তাড	ধেড ডই
x	২	x	২	x	২
ধেডই	SS SS	ধেডই	দাড ডঙ	তাড	ধেড ডই
ধেডই	SS SS	ধেডই	দাড ডঙ	তাড	ধেড ডই
ধেডই	SS SS	ধেডই	দাড ডঙ	তাড	ধেড ডই

চুটা তাল

খিতাতাখি					
o					
তাওতাড	ধেডইধেই	দাওতাড	খিতাতাখি	তাওতাড	ধেডইধেই
x	o	x	o	x	o
দাওতাড	খিতাতাখি	তাওতাড	ধেডইধেই	দাওতাড	খিতাতাখি
তাওতাড	ধেডইধেই	দাওতাড	ধেডব	খিডনা	খিডব
খিডতা	ধেডব	খিডনা	খিডব	খিডতা	ধেডব
খিডনা	খিডব	খিডতা	ধেডব	খিডনা	খিডব
খিডতা	ধেডব	খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব
খিডতা	খিডব	খিডতা	খিডব	SS	ধেডই
তাডত্	খিডতা	ধেডই	দাডঙ	তাডতা	খিডতা
দিডখি	নাডখি	নাডঙ	SS		

গঁচাব ৮

থুকনি তাল

ধেই	তাঃ ঙঃ	ধেই	তাঃ ঙঃ	ধেই	তাঃ ঙঃ
x	২	x	২	x	২
ধেই	তাঃ ঙঃ	ঃঃ	ধেঃ ঙেই	ধেই	তাঃ তাঃ
তাঃঃ	ধিঃ তাঃ	তাঃধি	তাঃ ঙঃ		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চুটা তাল

					ধেইধেই
					০
দাঃতাঃ	ধিতাতাধি	দাঃতাঃ	ধেইধেই	দাঃতাঃ	ধিতাতাধি
x	০	x	০	x	০
দাঃতাঃ	ধেইধেই	দাঃতাঃ	ধিতাতাধি	দাঃতাঃ	ধেইধেই
দাঃতাঃ	ধিতাতাধি	দাঃতাঃ	ধেৰধিনা	ধিনা	ধিব
ধিতা	ধেৰধিনা	ধিনা	ধিব	ধিতা	ধেৰধিনা
ধিনা	ধিব	ধিতা	ধেৰধিনা	ধিনা	ধিব
ধিতা	ধিব	ধিতা	ধিব	ধিতা	ধিব
ধিতা	ধিব	ধিতা	ধিতা	ঃঃ	ধেই
তাঃত	ধিতা	ধেই	দাঃঃ	তাঃতা	ধিতা
দিতাধি	দাঃধি	দাঃঃ	ঃঃ		

গঁচাব ও

চুটা তাল

					খিডতা
					০
১৫খি	ৰাডতা	তা১৫	খিডতা	১৫খি	ৰাডতা
x	০	x	০	x	০
তা১৫	খিডতা	১৫খি	ৰাডতা	তা১৫	খিডতা
১৫খি	ৰাডতা	তা১৫	খিডতা	১৫	১১
১১	তা১৫	তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডতা
তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডক	খেডই	খেডই
খেডই	জিখে	১৫খি	১৫খি	খিডনা	খেডই
১১	তা১৫	তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডতা
তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডক	খেডই	খেডই
খেডই	জিখে	১৫খি	১৫খি	খিডনা	খেডই
১১	তা১৫	তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডতা
তা১৫	তা১৫	১১	ৰাডক	খেডই	খেডই
খেডই	জিখে	১৫খি	১৫খি	খিডনা	খিডতা
১৫খি	ৰাডতা	তা১৫	খিডতা	১৫খি	ৰাডতা
তা১৫	খিডতা	১৫খি	ৰাডতা	তা১৫	খিডতা

ডঙখি x	ৰাডতা o	তাডঙ x	খিডতা o	খিখি x	ৰাডনি o
দাডঙ	খিডতা	খিখি	ৰাডনি	দাডঙ	খিডতা
খিখি	ৰাডনি	দাডঙ	খিডতা	খিখি	ৰাডনি
দাডঙ	খিডতা	খিখি	ৰাডতা	খিখি	ৰাডতা
খিখি	ৰাডনি	দাডঙ	খিডতা	খিখি	ৰাডতা
খিখি	ৰাডতা	খিখি	ৰাডনি	দাডঙ	খিডতা
খিখি	ৰাডতা	খিখি	ৰাডতা	খিখি	ৰাডনি
দাডঙ	খিডতা	খিখি	ৰাডতা	খিখি	ৰাডতা
খিখি	ৰাডনি	দাডঙ	জিদিখিড	নাডক	জিনহথা
তাডঙ	জিদিখিড	নাডক	জিনহথা	তাডঙ	জিদিখিড
নাডক	জিনহথা	তাডঙ	জিদিখিড	নাডক	জিনহথা
তাডঙ	তাত্তাড	খিডতি	তাত্তাড	খিডতি	তাডনি
দাডঙ	খিত্তাড	ধেডনি	তাত্তাড	খিডতি	তাত্তাড
খিডতি	তাডনি	দাডঙ	খিত্তাড	ধেডনি	তাত্তাড
খিডতি	তাত্তাড	খিডতি	তাডনি	দাডঙ	খিত্তাড
ধেডনি	তাত্তাড	খিডতি	তাত্তাড	খিডতি	তাডনি

দাঃ	খিত্ৰাঃ	ধেঃনি	তাঃত্ৰাঃ	খিত্ৰি	তাঃত্ৰাঃ
x	o	x	o	x	o
খিত্ৰি	তাঃনি	দাঃ	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃই
দাঃ	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃই	দাঃ	ধেঃখিত্ৰা
খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা
ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ঃ	ঃ	তিনখা
ঃধেঃই	নাঃধেঃই	ধেঃইধেঃই	তিনখাঃ	ঃধেঃই	দাঃ
ঃ	তিনখা	ঃধেঃই	নাঃধেঃই	ধেঃইধেঃই	তিনখাঃ
ঃধেঃই	দাঃ	ঃ	তিনখাঃ	ঃধেঃই	নাঃধেঃই
ধেঃইধেঃই	তিনখাঃ	ঃধেঃই	দাঃ	ঃ	তিনখাঃ
ঃধেঃই	নাঃধেঃই	ধেঃইধেঃই	তিনখাঃ	ঃধেঃই	দাঃ
ঃ	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃই	দাঃ	ধেঃখিত্ৰা
খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃই	দাঃ	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা
খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা
ঃক	ঃ	ঃ	ৰাঃত্ৰা	ঃত্ৰা	ঃত্ৰা
ধেঃই	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা
খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	খিত্ৰাখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা	ধেঃখিত্ৰা

ডক	SS	SS	ৰাডতা	ডতা	ডতা
x	o	x	o	x	o
থেডই	ধেৰখিতা	খিতিতাক	জিদথেডই	জিদথেডই	তি,খাইংখা
খিতিতাক	তি,খাইংখা	খিতিতাক	তি,খাইংখা	খিতিতাক	তি,খাইংখা
খিতিতাক	SS				

সঁচাব ১০

একতালি

ৰাতাডতা	SS SS	ৰাতাডতা	SS SS	ৰাতাডতা	ডতাতাডও
x	o	২	o	৩	o
খিতাতাখি	তাডও	ধিনাডকথেডই	ডধিনাথেৰধিনা	ধিনাডকথেই	ডধিনাথেৰধিনা
৪	o	x	o	১	o
ধিনাডকথেডই	ডতাতাডও	খিতাতাখি	তাডও		
৩	o	৪	o		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাতাডতা	ডতাতা	জিদথেইডদথেই	ডদথেইডদথেই	থেডইতাত্	খিতাডওইখি
x	o	২	o	৩	o
খিতাতাডত্	খিতাডও	থেডইতাত্	খিতাডওখি	খিতাডত্	খিতাডও
৪	o	x	o	২	o
থেডইতাত্	খিতাডওখি	খিতাতাডত্	খিতাডও	থেডইদিধিনা	দিধিনাজিদ
৩	o	৪	o	x	o
থেডই	SS	থেডইদিধিনা	দিধিনাজিদ	থেডই	SS
২	o	৩	o	৪	o
থেডইদিধিনা	দিধিনাজিদ	থেডই	SS	থেডইদিধিনা	দিধিনাজিদ
x	o	২	o	৩	o
থেডই	SS				
৪	o				

গা-মান ৩

চুটা তাল

							ধেহনি
							০
দাঃও	খিঃতি	দাঃও	খিঃতা	তাঃধি	নাঃও	ধিঃনা	ধেঃনি
x	০	x	০	x	০	x	০
দাঃও	খিঃতি	দাঃও	খিঃতা	তাঃধি	নাঃও	ধিঃনা	ধেঃনি
দাঃও	খিঃতি	দাঃও	খিঃতা	তাঃধি	নাঃও	ধিঃনা	ধেঃনি
দাঃও	খিঃতি	দাঃও	খিঃতা	তাঃধি	নাঃও	ঃঃ	ঃঃ

সঁচাৰ ১১

চুটা তাল

							ৰাঃক
							০
ধেঃনি	তাঃতা	খিঃতি	তাঃক	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ধেঃই
x	০	x	০	x	০	x	০
দাঃও	ধেঃই	দাঃও	ধেঃই	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ৰাঃক
ধেঃনি	তাঃতা	খিঃতি	তাঃক	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ধেঃই
দাঃও	ধেঃই	দাঃও	ধেঃই	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ৰাঃক
ধেঃনি	তাঃতা	খিঃতি	তাঃক	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ধেঃই
দাঃও	ধেঃই	দাঃও	ধেঃই	ধেঃনি	দাঃও	ঃঃ	ৰাঃক

ধেচনি x	তাচতা o	খিচতি x	তাচক o	ধেচনি x	দাচও o	সে x	খেচই o
খিচতা	খেচই	দাচও	খিচতা	খিচতা	খেচই	দাচও	খিচত্
সে	তাচও	খিচনা	বেখিচ	নাচও	খিচনা	বেখিচ	নাচও
সে	খিচত্	খিচনা	বেখিচ	নাচও	খিচনা	বেখিচ	নাচও
সে	খিচত্	তাচ	তাচত্	তাচ	খেচহ	নিচ	দাচও
সে	খেচই	দাচও	খেচই	দাচও	খেচই	দাচও	খেচই
সে	খেচই	সে	খেচই	সে	খেচই	সে	খিনাচও
তিনিতিনি	তিনিতিনি	তিনিতিনি	দাচও	সে	দিদিদিদি	দিদিদিদি	দিদিদিদি
দিদিদিদি	খেচই						

ঘোষা-ধেমালি

আবহুতি

গা-মান ১

থুকনি তাল

তাড | তাড ডে | মুঠ ষোলবার বজাব।
x | ২

ঘোষা ১-২ (প্রথম খণ্ডৰ ৮৬ পিঠিত চাওক)

অৱেশৰ সঁচাৰ ১

থুকনি তাল

জিনহ | থাড ডক |
x | ২

মুঠ আঠবার বজাব। তাৰ পিছত হাতৰি সঁচাৰ ১-ৰ অন্তৰ্গত সঁচাৰ ২-ৰ ভাঙনিৰ চুটা তালৰ অংশটো 'খেই' বুলি আবহুতি কৰি বজাব।

পুনৰ গা-মান ১ ষোলবার বজাব।

ঘোষা ৩

সঁচাৰ ২

থুকনি তাল

তাড | থেড ডেই | থেই | দাড ডে
x | ২ | x | ২

মুঠ আঠবার বজাব। পুনৰ হাতৰি-সঁচাৰ ১ ৰ অন্তৰ্গত সঁচাৰ ভাঙনিৰ চুটা তালৰ অংশটো 'খেই' বুলি আবহুতি কৰি বজাব। (পুনৰ গা-মান ১ মুঠ ষোলবার বজাব।)

ঘোষা ৪

সঁচাৰ ৩

থুকনি তাল

তাড | থিড ডত | থিতি | দাড ডে
x | ২ | x | ২
তাড | থেড ডেই | থেই | দাড ডে

মুঠ আঠবার বজাব। পুনৰ হাতৰি-সঁচাৰ ১-ৰ অন্তৰ্গত সঁচাৰ ১-ৰ ভাঙনিৰ চুটা তালৰ অংশটো 'খেই' বুলি আবহুতি কৰি বজাব। (পুনৰ গা-মান ১ মুঠ ষোলবার বজাব।)

ঘোষা ৫

সঁচাৰ ৪

ধুকনি তাল

তাত	তাত SS	SS	তাত তাত	খিখি	বাত SS
x	২	x	২	x	২
SS	তাত তাত	খিখি	বাত তাত	খিখি	বাত তাত
খিখি	বাত তাত	দিধেই	তাত তাত	দিধেই	তাত তাত
দিধেই	তাত তাত	দিধেই			

পুনৰ হাতৰি-সঁচাৰ ১-ৰ অন্তৰ্গত সঁচাৰ ২-ৰ ভাঙনিৰ চুটা তালৰ অংশটো 'ধেই' বুলি আবদ্ধ কৰি বজাব। (পুনৰ গা-মান ১ মুঠ ষোলগাৰ বজাব।)

ঘোষা ৬

সঁচাৰ ৫

চুটা তাল

					তাতগুৰিতা
গুৰিতাখি	তাতগু	SS	তাতগুৰিতা	গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা
x	০	x	০	x	০
গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা	গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা	গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা
গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা	গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা	গুৰিতাখি	তাতগুৰিতা
ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা	ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা	ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা
ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা	ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা	ধেনিতাখি	নাতগুৰিতা
ধেনিতাখি	নাতগু	SS			

পুনৰ হাতৰি-সঁচাৰ ১ ৰ অন্তৰ্গত সঁচাৰ ২-ৰ ভাঙনিৰ চুটা তালৰ অংশটো 'ধেই' বুলি আবদ্ধ কৰি বজাব।

ছাত্তৰি সঁচাৰ ১

গা-ব্ৰাহ্ম

থুকনি ভাল

ভাত	তাঃ	ঽও
x	২	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ ১

জামান ভাল

ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ	ঽক	ধিহ
x	২	০		x	২	০	
নাঃ	নিঃ	দাঃ	ঽও	দাঃ	ঽও	দাঃ	ঽও
দাঃ	ঽও	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ
ঽক	দিঃ	দিঃ	দিঃ	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই
ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	নিঃ
তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ	ঽক	ধিহ	নাঃ	নিঃ
দাঃ	ঽও	দাঃ	ঽও	দাঃ	ঽও	দাঃ	ঽও
দাঃ	ঽও	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ
ঽক	দিঃ	দিঃ	দিঃ	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই
ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	ঽই	ধেঃ	নিঃ
তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ	ঽক	ধিহ	নাঃ	নিঃ

দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ
x	২	০		x	২	০	
দাঃ	ঃ	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ
ঃ	দিঃ	দিঃ	দিঃ	ধেঃ	ঃই	ধেঃ	ঃই
ধেঃ	ঃই	ধেঃ	ঃই	ধেঃ	ঃই	ধেঃ	নিঃ
তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ	ঃ	খিহ	নাঃ	নিঃ
দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ	দাঃ	ঃ
দাঃ	ঃ	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিৰ	খিৰ	তাঃ
ঃ							

তলৰ খোল এৰা অংশত প্ৰণামৰ হাত দিব।

ধেঃই	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ
২	০		x	২	০		x
ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ঃ	ধেঃ	নিঃ	তাঃ
খিৰ	খিৰ	তাঃ	ঃ				

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব। লগে লগে চাৰিদিনে প্ৰণাম কৰিব।

গঁড়াব ২

জামান তাল

ক)

ধেঃ	খিৰ	খিৰ	খিৰ	খিৰ	খিৰ	খিৰ	খিৰ
২	০		x	২	০		x

খিব ২	খিব ০	খিব x	খিডত ২	SS ০	SS ০	SS x
খিহ ০	নাড ০	নিড ০	দাড ০	ডঙ ০	দাড ০	দাড ০
ডঙ ০	দাড ০	দাড ০	দাড ০	ডঙ ০		

খ)

খেড ০	নিড ০	তাড x	খিব ২	খিব ০	তাড x	ডক ২	দিড ২
দিড ০	দিড ০	খেড ০	ডই ০	খেড ০	ডই ০	খেড ০	ডই ০
খেড ০	ডই ০	খেড ০	ডই ০	খেড ০	নিড ০	তাড ০	খিব ০
খিব ০	তাড ০	ডক ০	খিড ০	নাড ০	নিড ০	দাড ০	ডঙ ০
দাড ০	ডঙ ০	দাড ০	ডঙ ০	দাড ০	ডঙ ০	দাড ০	ডঙ ০

খ সঁচাৰ মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

খেড ০	নিড ০	তাড x	খিব ২	খিব ০	তাড ০	ডক ০
----------	----------	----------	----------	----------	----------	---------

মোৰোপা, মকৰা-গুচুওৱা, কতৰ্ণি আৰু নাচৰ হাত দিব আৰু প্ৰত্যেক হাতৰ পিছে পিছে সঁচাৰ ১ বজাব।

ভাঙনি

জামান তাল

ক)

খেডই ২	SS ০	SS ০	SS x	SS ২	SS ০	SS ০	SS x
-----------	---------	---------	---------	---------	---------	---------	---------

বোবা ৮

ছাত্ৰ-গঁচাব ২

আবহুনি

থুকনি তাল

ভাত | তাড ঙঙ | মুঠ আঠবাব বজাব।
x | ২ |

গঁচাব

জামান তাল

ক)

SS | ধেব | খিতা খিব | খিতা | খিব | খিতা খিব
x | ২ | ০ | x | ২ | ০
খিতা |

মুঠ তিনিবাব বজাব।

খ)

ধেহ নিড	তাড	খিব	খিব তাড	ঙক	ধেহ
০	x	২	০	x	২
খিব খিব	খিব	খিব	খিব খিব	খিব	খিব
খিব খিব	খিব	খিড	ঙত SS	SS	খিতি
দাড ঙঙ	খাড	খিতা	দাড ঙঙ	খাড	খিতি
দাড ঙঙ	খাড	বড	দাড ঙঙ	খিড	বড
দাড ঙঙ	খিড	বড	দাড ঙঙ	তিড	দাড
ঙঙ SS	SS	খিড	নাড ঙঙ	দাড	ঙঙ
দাড ঙঙ	দাড	ঙঙ			

গ)

ধেড নিড	তাড	খিৰ	খিৰ তাড	ডক	দিড
০	x	২	০	x	২
দিড দিড	ধেড	ডই	ধেড ডই	ধেড	ডই
ধেড ডই	ধেড	ডই	ধেড নিড	তাড	খিৰ
খিৰ তাড	ডক	খিড	নাড নিড	দাড	ডঙ
দাড ডঙ	দাড	ডঙ	দাড ডঙ	দাড	ডঙ

খ মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঘ)

ধেড নিড	তাড	খিৰ	খিৰ তাড	ডক
০	x	২	০	x

ভপ, জপ, মংস্ত, কূৰ্ম আৰু বাজাৰ হাত দিব আৰু প্ৰত্যেক হাতৰ পিছে পিছে হাতৰি-সঁচাৰ (সঁচাৰ খ আৰু গ) বজাব, আৰু আগৰ দৰেই তিনিবাৰকৈ গ দোহাৰিব।

ঙ)

ধেহ নিড	তাড	খিৰ	খিৰ তাড	ডক	ধেহ
০	x	২	০	x	২
খিৰ খিৰ	খিৰ	খিৰ	খিৰ খিৰ	খিৰ	খিৰ
খিৰ খিৰ	খিৰ	খিড	ডঙ ডঙ	ডঙ	খিতি
দাড ডঙ	খাড	খিতি	দাড ডঙ	খাড	খিতি
দাড ডঙ	খাড	বড	দাড ডঙ	খিড	বড

দ্য ঙ	খিড	বড	দ্য ঙ	ডিড	দ্য
০	×	২	০	×	২
ঙ ঙ	ঙ	খিড	নাড ঙ	দাড	ঙ
দাড ঙ	দাড	ঙ			

চ)

খেড নিড	তাড	খিৰ	খিৰ তাড	ডক	দিড
দিড দিড	খেড	ডই	খেড ডই	খেড	ডই
খেড ডই	খেড	ডই	খেড নিড	তাড	খিৰ
খিৰ তাড	ডক	খিড	নাড নিড	দাড	ঙ
দাড ঙ	দাড	ঙ	দাড ঙ	দাড	ঙ

চ মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ছ)

খেড নিড	তাড	খিৰ	খিৰ তাড	ডক
০	×	২	০	×

জ)

খিড	নাড ঙ	নিড	দাড	ঙ ঙ	ঙ
২	০	×	২	০	×
খিড	নাড ঙ	নিড	দাড	ঙ ঙ	ঙ
খিড	নাড ঙ	নাড	দিড	দিড খিড	নাড
খিড	নাড ঙ	নিড	দাড	ঙ ঙ	ঙ

জ মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঝ)

ধিঃ	নাঃ	ঙে	নাঃ	ঙে	নাঃ	ঙে	নাঃ
২	০		×	২	০		×
দিদ	ধিঃ	নাঃ	ধেঃই	নাঃ	ধেঃই	নাঃ	ধেঃই

ঝ মুঠ তিনিবাব বজাব।

ঞ)

ধিঃ	নাঃ	ঙে	নাঃ	ধিঃ	নাঃ	ঙে	নাঃ
২	০		×	২	০		
ধিঃ	নাঃ	ঙে	নাঃ	ধেঃ	ই	ঃঃ	ঃঃ

ঘোষা-ধেমালিৰ হাতবি-সঁচাৰ ১-ব সঁচাৰ ২-ব পিছৰ ভাঙনিৰ পিছত থকা চুটা তালৰ বাজনাখিনিকে ইয়াতো বজাব।

ঘোষা ৯

হাতবি সঁচাৰ ৩

আবন্তণি

থুকনি তাল

তাঃ	তাঃ	ঃঃ
×	০	

মুঠ আঠবাব বজাব।

সঁচাৰ

জামান তাল

ক)

ধেঃ	নিঃ	তাঃ	ধিঃ	ধিঃ	তাঃ	ঃক	ধেঃ
০		×	২	০		×	২
ঃই	ধিঃ	ঃত	ধিঃ	ঃত	ধিঃ	ঃত	ধিঃ
ঃত	ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	ধিঃ

খিব	তাস	১ক	ধে১	১ই	তাস	১১	তাস
১১	তাস	১১	তাস	১১	১১	১১	১১

মুঠ তিনিবাব বজাব।

খ)

ধেহ	নি১	তাস	খিব	খিব	তাস	১ক	ধেহ
০		×	২	০		×	২
খিব	খিব	খিব	খিব	খিব	খিব	খিব	খিব
খিব	খিব	খিব	খিত	১১	১১	১১	খিত
দাস	১০	খাস	খিত	দাস	১০	খাস	খিত
দাস	১০	খাস	বাস	দাস	১০	খাস	বাস
দাস	১০	খাস	বাস	দাস	১০	খাস	বাস
১১	১১	১১					

(গ)

	ধিহ	নাস	১০	দাস	১০	দাস	১০
	২	০		×	২	০	
দাস	১০	ধে১	নি১	তাস	খিব	খিব	তাস
×	২	০		×	২	০	
১ক	খিব	খিব	তাস	১ক	ধে১	১ই	ধে১
১ই	ধে১	১ই	ধে১	১ই	১১	ধে১	নি১
তাস	খিব	খিব	তাস	১ক			

মুঠ তিনিবাব গ বজাব।

ইয়াৰ পিছত চন্দ্র, সূৰ্য, বায়ু, বহ্নি, হস্তীৰ হাত দিব। প্ৰতি হাতৰ পিছে পিছে সঁচাৰ ১খ দোহাৰি যাব।

(ৰ)	ধে	নি	তা	খি	খি	তা	ড
	০		×	২		০	×
(ঙ)	খি	খি	ইন	খা	খিত	ড	ড
	২	০		×	২	০	
ড	তা	তা	খি	খি	ৰা	ড	ড
×	২	০		×	২	০	
ড	জি	ধে	ড	ই	ধে	ই	ড
ড	তা	তা	খি	খি	ৰা	ড	ড
ড							
×							

মঠ তিনিবাৰ ও বজাব।

মুঠ তিনিবাৰ ও বজাব।

চ)	ধি	না	ড	তা	খি	খিত	ড
		০		×	২	০	
ড	ধি	না	ড	তি	দ	দ	ড
×	২	০		×	২	০	
ড	ধি	না	ড	তা	জি	ধে	ডই
ড	ধি	না	ড	তি	দ	দ	ড
ড							
×							

মুঠ তিনিবাৰ চ বজাব।

ছ)	ধি	তা	খি	তি	তা	ধে	গি
	২	০		×	২	০	
তা	ধে	ধে	খি	না	ধে	ডই	ড
×	২	০		×	২	০	
ড							
×							

মুঠ তিনিবাৰ ছ বজাব।

ভাঙনি

চুটা তাল

ক)

			<u>ধেইতাখিতা</u>
			০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>খিতিতাখিতিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	<u>খিতিতাখিতিতা</u>
x	০	x	০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>খিতিতাখিতিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	

খ)

			<u>ধেইতাখিতা</u>
			০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>
x	০	x	০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	

গ)

			<u>ধেইতাখিতা</u>
			০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>ধেনিতাধেনিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	<u>ধেনিতাধেনিতা</u>
x	০	x	০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>ধেনিতাধেনিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	

ঘ)

			<u>ধেইতাখিতা</u>
			০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>
x	০	x	০
<u>ধিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>ধিনাওদাও</u>	

পোনতে ক্রমাধয়ে ভাঙনি ক, খ, গ, ঘ বজাই পুনৰ তিনিবার তাকে দোহাৰিব। পুনৰ ক ছবাব, খ ছবাব আৰ গ ছবাবকৈ বজাই তিনিবারকৈ দোহাৰিব। পুনৰ ক, খ, গ, ঘ দোহাৰিব।

ঙ)

			<u>ধেইতাখিতা</u>
			০
<u>খিনাওদাও</u>	<u>খিতিতাখিতিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	<u>ধেইতাখিতা</u>
x	০	x	০
<u>খিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	<u>ধেইতাখিতা</u>
<u>খিনাওদাও</u>	<u>ধেনিতাধেনিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	<u>ধেইতাখিতা</u>
<u>খিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

চ)

			<u>খিতিতাখিতিতা</u>
			০
<u>খিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	<u>ধেনিতাধেনিতা</u>
x	০	x	০
<u>খিনাওদাও</u>	<u>তাখিতাতাখিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ছ)

			<u>খিনাওতাখিতা</u>
			০
<u>দদাওতাখিতা</u>	<u>খিতাওতাখিতা</u>	<u>তাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>
x	০	x	০
<u>দদাওতাখিতা</u>	<u>খিতাওতাখিতা</u>	<u>তাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>
<u>দদাওতাখিতা</u>	<u>খিতাওতাখিতা</u>	<u>তাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>
<u>খিনাওদাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>	<u>খিনাওদাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>
<u>খিনাওদাও</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>	<u>খিনাওতাখিতা</u>

<u>ধিনাঃঙতাখিতা</u>	<u>দিধিনা দিধিনা</u>	<u>দিধিনা দিধিনা</u>	<u>ধিনাঃঙতাখিতা</u>
x	o	x	o
<u>ধিনাঃঙতাখিতা</u>	<u>ধিনাঃঙতাখিতা</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>তাতা তাতা</u>
<u>তাতা তাতা</u>	<u>তাতা খিখিখি</u>	<u>বাঃঙজিঃক</u>	<u>দাঃঙ</u>
<u>ঃঃ</u>			
x			

ঘোষা ১০

হাতবি-সঁচাব ৪

আবজ্ঞানি

থুকনি তাল

<u>তাত</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ঃঙ</u>	
x	২		

মুঠ আঠবাব বজাব।

সঁচাব ১

জামান তাল

ক)	<u>ঃঃ</u>	<u>ধেঃ</u> <u>নিঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>খিঃ</u>	<u>খিঃ</u> <u>তাঃ</u>
	২	o	x	২	o
<u>ঃক</u>	<u>জিঃ</u>	<u>ধেঃ</u> <u>ঃই</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ধেই</u>	<u>ঃঃ</u> <u>ঃঃ</u>
<u>ঃঃ</u>	<u>ধেঃ</u>	<u>ঃই</u> <u>ধেঃ</u>	<u>ঃই</u>	<u>দিঃ</u>	<u>দিঃ</u> <u>ধেঃ</u>
<u>ঃই</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ধেঃ</u> <u>নিঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>খিঃ</u>	<u>খিঃ</u> <u>তাঃ</u>
<u>ঃক</u>	<u>তাত</u>	<u>তাঃ</u> <u>খিঃ</u>	<u>খিঃ</u>	<u>বাঃ</u>	<u>ঃঙ</u> <u>ঃঃ</u>
<u>ঃঃ</u>	<u>খিঃ</u>	<u>নাঃ</u> <u>ঃঙ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ঃঙ</u>	<u>দাঃ</u> <u>ঃঙ</u>
<u>দাঃ</u>	<u>ঃঙ</u>				
x	২				

মুঠ তিনিবাব বজাব।

খ)		ধেড	নিড	তাড	খিৰ	খিৰ	তাড
		০		×	২	০	
ডক	জিদ্	ধেড	ডই	ড	ধেই	ড	ড
×	২	০		×	২	০	
ড	ধেড	ডই	ধেড	ডই	দিড	দিড	ধেড
ডই	ড	ধেড	নিড	তাড	খিৰ	খিৰ	তাড
ডক							
×							

গঁচাৰ ২

জামান তাল

ক)		ধেড	নিড	তাড	খিৰ	খিৰ	তাড
		০		×	২	০	
ডক	খিৰ	খিৰ	ই	খাড	খিড	ডত	ড
×	২	০		×	২	০	
ড	তাত	তাড	খিৰ	খিৰ	বাড	ডও	ড
ড							
×							
খ)	জিদ্	ধেড	ডই	ড	ধেড	ডই	ড
	২	০		×	২	০	
ড	ধেড	ডই	ধেড	ডই	দিড	দিড	ধেড
×	২	০		×	২	০	
ডই	ড	ধেড	নিড	তাড	খিৰ	খিৰ	তাড
ডক	তাত	তাড	খিৰ	খিৰ	বাড	ডও	ড

সস	খিঃ	নাঃ	সঃ	দাঃ	সঃ	দাঃ	সঃ
x	২	০		x	২	০	
দাঃ	সঃ	ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিঃ	খিঃ	তাঃ
সক							
x							

আগৰ দৰেই ইয়াত পাঁজি-কটা আৰু বটুৰ (বামন) হাত দিব। প্ৰতিখন হাতৰ পিছে পিছে সঁচাৰ ২ দোহাৰিব।

ভাঙলি

জামান তাল

ক)		ধেঃ	নিঃ	তাঃ	খিঃ	খিঃ	তাঃ
		০		x	২	০	
	সক						
	x						
খ)	ধেঃ	ধেঃ	ধেঃ	ধেঃ	খিঃ	সঃ	দাঃ
		০		x	২	০	
	সঃ						
	x						

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

গ)	ধেঃ	সই	ধেঃ	সই	ধেঃ	সই	ধেঃ
		০		x	২	০	
সই	জিনহ	ধাঃ	খিঃ	তাঃ	ধেঃ	সই	সস
সস							
x							

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঘ)	তাঃ	সঃ	তাঃ	সঃ	দদ	সঃ	তাঃ
	২	০		x	২	০	

১৮	নাড	ধেড	নিড	তাড	ধেড	১ই	১১
x	২	০		x	২	০	

১১

x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

৮)	ধেই	দাড	১০	ৱাড	ভাত	তাড	১০
	২	০		x	২	০	

ৱাড

x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

৯)	খিড	১ত	খিড	১ত	তাড	১১	তাড
	২	০		x	২	০	

১১

x

	ধেড	১ই	ধেড	১ই	দাড	১০	১১
	২	০		x	২	০	

১১

x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

৯)	ধেড	১ব	ধেড	১ব	খিড	নাড	খিড
		০		x	২	০	

খিড

x

	নাড	ধেই	খিড	তাড	ধেড	১ই	১১
	২	০		x	২	০	

১১

x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

৯)	ধেড	১ব	ধেড	১ব	ধেড	১ব	ধেড
		০		x	২	০	

১ব

x

	খিড	নাড	খিড	খিড	ৱাড	১০	খিড
	২	০		x	২	০	

<u>তাঃ</u>	<u>খিঃ</u>	<u>ভিঃ</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ঃ</u>	<u>ঃ</u>	<u>ঃ</u>
x	২	০	x	২	০	ঃ
<u>ঃ</u>						
x						

মুঠ তিনিবার বজাব।

চুটা তাল

					<u>ধেৰধেৰ</u>
					০
<u>ধিনাখিতা</u>	<u>ধেৰধেৰ</u>	<u>ধিনাখিতা</u>	<u>ধেৰধেৰ</u>	<u>ধিনাখিতা</u>	<u>দিধিনা</u>
x	০	x	০	x	০
<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>ধিনাঃ</u>	<u>তাখিতা</u>	<u>ধিনাঃ</u>
<u>তাখিতা</u>	<u>ধিনাঃ</u>	<u>তাখিতা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>
<u>দিধিনা</u>	<u>ধিনাঃ</u>	<u>তাখিতা</u>	<u>ধিনাঃ</u>	<u>তাখিতা</u>	<u>ধিনাঃ</u>
<u>তাখিতা</u>	<u>তাঃতাঃ</u>	<u>তাঃতাঃ</u>	<u>তাঃতাঃ</u>	<u>তাঃতাঃ</u>	<u>তাঃতাঃ</u>
<u>খিৰখিৰ</u>	<u>বাঃ</u>	<u>দ্বিঃক</u>	<u>দাঃ</u>	<u>ঃ</u>	

ঘোষা ১১

গাঁচাৰ ৩

আবহুণি

থুকনি তাল

<u>ভাঃ</u>	<u>তাঃ</u>	<u>ঃ</u>
x	২	

মুঠ আঠবার বজাব।

জামান ভাল

ক)

SS	তাঃ	ঃ খিত	খেই	দাঃ	ঃ খিত
x	২	০	x	২	০

মুঠ চাবিবাব বজাব।

খ)

SS	তাঃ	ঃ খিত	খেই	দাঃ	ঃ খিত
x	২	০	x।	২	০
খেই	দাঃ	ঃ খিত	খেই	দাঃ	ঃ খিত
খেই	SS				
x	২				

ভাঙনি

চুটা ভাল

					তাঃখিনা
					০
ঃখিনাঃ	খিনাঃ	নাঃ	খেইদাঃ	খিতাঃখেই	দাঃ
x	০	x	০	x	০
SS	তাঃখিত	বাকঃ	নিঃতাঃ	তিনিঃতিনি	দাঃ
SS	জিদঃ	নিঃতা	তিনিঃতিনি	দাঃ	জিদঃখেই
জিদঃখেই	তিনিঃদাঃখিত	বাঃ	খিনাঃ	নিঃতাঃ	খিনাঃ
খেই	খিনাঃতা	তিনিঃদাঃ	তিনিঃদাঃখিত	বাঃ	দিদিদিদি
দিদিদিদি	দিদিদিদি	খেই			
x	০	x			

ঘোষা ১২

সঁচাৰ ৪

জাবন্তনি

থুকনি তাল

ভাত	ভাড	ডঙ
x	২	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

সঁচাৰ

জামান তাল

ক)

SS	ধিড	নাড	ঙা	নাড	খিৰ	খিৰ	ভাড
x	২	০		x	২	০	
ডক	দিড	দিড	ধিড	নাড	খিৰ	খিৰ	ভাড
ডক							
x							

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

	ধিড	নাড	ঙা	নাড	ধিড	নাড	ঙা
	২	০		x	২	০	
নাড	ধিড	নাড	ঙা	নাড	খেড	ডই	SS
SS							
x							

ইয়াৰ পিছত ওপৰৰ সঁচাৰ ৩-ৰ চুটা তালৰ ভাঙনিখন বজাব।

খোল-লোৱা হাড়বি-সঁচাৰ ১

থুকনি তাল

গা-জান

ভাত	ভাড	ডঙ
x	২	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

জামান তাল

		ধে	নি	তা	খি	খি	তা
		০		×	২	০	
৫ক	ধি	না	৫	দা	৫	দা	৫
×	২	০		×	২	০	
দা	৫	দা	৫	দা	৫	দা	৫
দা	৫	দা	৫	দা	৫	দা	৫
দা	৫	ধে	নি	তা	খি	খি	তা
৫ক	দি	দি	দি	ধে	৫ই	ধে	৫ই
ধে	৫ই	ধে	৫ই	ধে	৫ই	ধে	৫ই
ধে	৫ই	ধে	৫ই	ধে	৫ই	ধে	৫ই
ধে	৫ই						
×	২						

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি

চুটা তাল

					তাঙধি
					০
ওধি	ধি	না	ধেইদা	খিতাধেই	দা
×	০	×	০	×	০
৫	তাঙ	বাঙ	নি	তিনি	দা
দা	দা	দা	দা	দা	দা
দা	দা	দা	দা	দা	দা
দা	দা	দা	দা	দা	দা

নিডতা	তিনিতিনি	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও
x	o	x	o	x	o
দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও
দাওদাও	জিদখেই	জিদখেই	তিনদাখিখি	বাঃও	খিনাঙানা
খেই	খিনাওতা	তিনিদাঃও	তিনিতিনি	দাওদাও	দাওদাও
দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও
দাওদাও	দাওদাও	দাওদাও	তিনদাখিখি	বাঃও	দিদিখেই
খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই
খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	খেইখেই	
x	o	x	o	x	

খোল-লোরা ছাতবি-সঁচাব ২

ভালদি-সঁচাব

জামান তাল

ক)

ঃঃ	দাও	তিনি	তিনি	তিনি	দাঃ	ঃও	ঃঃ
x	২	o		x	২	o	

মুঠ তিনিবার বজাব।

খ)

ঃঃ	দাও	ঃও	দিঃ	দাঃ	ঃও	দিঃ	দাঃ
x	২	o		x	২	o	
ঃও	দিঃ	দাও	তিনি	তিনি	দাঃ	ঃও	ঃঃ

মুঠ তিনিবার বজাব।

গ)

ঃঃ	দাঃ	ঃও	দিঃ	দাঃ	ঃও	দিঃ	দাঃ
x	২	o		x	২	o	
ঃও	দিঃ	দাঃ	ঃও	জি	দিঃ	দাঃ	ঃও

সঁচাৰ ১

চুটা তাল

					নাডধেডই o
নাডধেডই x	তাড o	SS x	নাডধেডই o	নাডধেডই x	তাড o
SS	নাডধেডই	নাডধেডই	তাড	SS	নাডধেডই
নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই	তাড
SS					
x	মুঠ ছবাব বজাব।				

সঁচাৰ ২

চুটা তাল

					নাডধেডই o
নাডধেডই x	তাড o	SS x	নাডধেডই o	নাডধেডই x	তাড o
SS	নাডধেডই	নাডধেডই	তাড	SS	নাড
SS	নাড	SS	নাডধেডই	নাডধেডই	তাড
SS	নাড	SS	নাড	SS	নাডধেডই
নাডধেডই	তাড	SS	নাড	SS	নাড
SS	নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই	নাডধেডই
নাডধেডই x	তাড o	SS x			

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান ছবাব বজাব।

শেষৰ ভাঙনি

চুটা তাল

			ধেডই	দাডঙ	খিতা	খিতা	ধেডই
			o	x	o	x	o
দাডঙ	খিতা	খিতা	ধেডই	দাডঙ	খিতা	খিতা	ধেডই
	x	o	x	o	x	o	x
দাডঙ	খিডতা	SS	তাডঙ	ধিনা	ৰেধি	নাডঙ	ধিনা
ৰেধি	নাডঙ	SS	খিডতা	ধিনা	ৰেধি	নাডঙ	ধিনা
ৰেধি	নাডঙ	SS	খিডতা	তাড	তাত	তা	ধেড
নিড	দাড	সঙ	ধেড	সই	দাড	সঙ	ধেড
সই	দাড	সঙ	ধেড	সই	দাড	সঙ	ধেড
সই	ধেড	সই	ধেড	সই	ধেড	সই	SS
SS	ধিনাড	সঙ	তিনিতিনি	তিনিতিনি	তিনি'তনি	তিনিতিনি	দাডঙ
SS	দিদিদিদি	দিদিদিদি	দিদিদিদি				
দিদিদিদি	ধেডই	SS					
x	o	x					

শেষৰ লনা খাড

একতালি

ক)

তাডঙ	SS	তাডঙ	SS	তাডঙ	SS	তাডঙ	SS
x	o	২	o	৩	o	৪	o

খ)

খিচতি	তাচখি	তিতা	খিচতি	তাচক	স	খেচই	খেচই
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খেচই	খেচই	খেচই	খেচই	খেচই	খেচই	খেচই	স

গ)

খেছ'খি	বিখি	বিনদা	খিচতি	তাখি	বিখি	বিনদা	খিচতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঘ)

তাচও	তাচৰ	তাচও	স	জিন	তাচধে	নিতা	খিচতি
x	০	২	০	৩	০	৪	০

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ঙ)

তাচও	তাচৰ	তাচও	স	খেচনি	তাচধে	নিতা	ধিনা
x	০	২	০	৩	০	৪	০
খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	ধেনি	তাধে	নিতা	ধিনা
খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	ধেনি	তাধে	নিতা	ধিনা
খিতি	তাখি	তিতা	খিতা	ধিনা	ধিনা	ওতা	ধিনা
ধিনা	ওতা	ধিনা	ধিনা	ওতা	খেচই	স	স
খেচনি	দাচও	তাওতা	তাচও	খিচতি	তাচক	খেচই	খেচই
খেচনি	দাচও	খিততা	খেচনি	দাচও	স	স	স
খেচনি	দাচও	খিততা	খেচনি	তাততা	খিচততা	দিচধি	নাচধি
নাচক	স	খেচই	স	স	স	জিনহ	থাচক
খেচই							

x

নাছ-ভংগি

ৰামদানি

বাজনা ১

থুকনি তাল

জিনহ	থাঃ ঙক	জিনহ	থাঃ ঙক	জিনহ	থাঃ ঙক
x	২	x	২	x	২
জিনহ	থাঃ ঙক				
x	২				

ক্ৰমে ক্ৰমে ইয়াৰ লয় বাটি গৈ থাকিব।

বাজনা ২

চুটা তাল

					তাধেইঃখিখি
					০
তাঃঃ	জিধেইঃখিখি	তাঃঃ	তাধেইঃখিখি	জিধেইঃখিখি	ধেহ থাঃকধেই
x	০	x	০	x	০
তাঃঃ	ঃঃ				
x	০				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

বাজনা ৩

চুটা তাল

							তাঃঃ
							০
ধেইঃ	খিত্	ঃঃ	জিহ্ না	খিঃতি	নাঃধেই	খিত্ঃ	জিহ্ না
x	০	x	০	x	০	x	০

					ধিনাও o
থেইখিতা x	SSS o	SS SS x	ধিSSS o	তাঃ তাঃ x	ধিনাও o
থেইখিতা	খিতাও	থেইখিতা	খিতাধেই	তাতাখিতা	ধিনাও
দাওদাও	খিঃতা	ধেনজিক	তাঃও	জিনহুখাঃক	ধেঃই
SS SS	SSS	SSSS	ধিহ্‌না	খিঃতি	নাধেই
খিত্	ধিহ্‌না	খিঃতি	নাধেই	খিত্	ধিহ্‌না
খিঃতি	নাধেই	খিত্‌ঃ	ধিহ্‌না	খিঃতি	নাধেই
খিত্ x	ধিহ্‌না o	খিঃতি x	নাধেই o	খিত্ x	

ওপৰৰ ভাঙনিখিনিৰ শেষৰ	ধিহ্‌না o	খিতি x	নাধেই o	খিত্ x
----------------------	--------------	-----------	------------	-----------

বোলখিনি গা-মান বুলি ধৰা হয়।

					থেইঃ o
জিঃনা x	ওদাও o	ঃদাও x	খিতাঃ o	ধেনঃ x	জিক্‌ঃ o
তাঃ	জিনঃ	খাঃক	থেইঃ	SS	SS

SS	SS	জিহ্না	খিতি	নাধেই	খিত
x	o	x	o	x	o
ওপৰবদৰেই পুনৰ		জিহ্না	খিতি	নাধেই	খিত
		x	o	x	o

গা-মান হ'ব আৰু ইয়াক চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ৩

চুটা তাল

					থেই
					o
ধেনতি	দাও	দাও	দাও	দাও	দাও
x	o	x	o	x	o
খিতা	ধেন	ত্ৰিক	তা	জিনহ	থা
থেই	SS	SS	SS থেই		
x	o	x	o		

ইয়াৰ পিছত পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি ৪

চুটা তাল

					ধেনিতা
					o
খিতিদাও	SS	SS	SS	তা	ধেনিতা
x	o	x	o	x	o
খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা	খিতাতাখি	তা
SS	জিনহতা	জিনাথ	তা	SS	SS
তা	ধেনিতা	খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা
খিতাতাখি	তা	SS	জিনহতা	জিনাথ	তা

SS x	SS o	তাস্তা x	ধেনিতা o	খিতিদাও x	খিতিতা o
খিতিদাও	খিতিতা	খিতাতাখি	তাস্তা	SS	জিনহতা
জিনাথ্	তাস্তা	SS	SS	তাস্তা	ধেনিতা
খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা
ধিনাখিতা	ধেনিতা	খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা
ধিনাখিতা	ধেনিতা	খিতিদাও	খিতিতা	খিতিদাও	খিতিতা
ধিনাখিতা	তাস্তা	দাস্তাও	ধেনিতা	খিতিতা	ধেনিতা
খিত ১	SS	SS	ধিনা	নিতা	ধেনি
তিনি	দাস্তাও	SS	বিন	থাস্তক	ধেই
SS x					

গীতব নাচ

পবিতাল

ছাত ১

তা খি x	তি তা ২	ধেই হ নি o	তা খি ৩
তাস্তা ধেই ৪	তাস্তা হ তাস্তা o	খিত তাস্তা x	জিদ হ ধেই ২
নিত তাস্তা হ o	ধেই হ ৩	খিতা হ ৪	জিদ হ হ o
থাস্ত হ x			

জামান তাল

গা-মান

ধেন x	দাকড ২	থেড ডন ৩	দাড ডক ০	ধেই SS ৪
জিন্হ x	থাক ২	থেড ডন ৩	দাড ডক ০	SS SS ৪

ওপৰৰ পৰিতালৰ ঘাতৰ পিছতেই অৰ্থাৎ 'থাক' —শেষৰ এই ২য়
x ২

তালৰপৰাই গা-মানখন উঠিব।

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

জামান তাল

SS x	SS ২	থেড ইড ৩	SS SS ০	ধেহ্ নি ৪	তি x
তা ২	ও ডতা ৩	ধেহ্ নি ০	তাড থেই ৪	SS x	SS ২
জিদ ধি ৩	নাড ধেই ৪	SS SS ৪			

ভাঙনি ২

				তিন দাড ০
ধি x	ধি ২	নাড ধেই ৩	তাড নি ০	তিন দাড ৪
ধি x	ধি ২	নাড ধেই ৩	তাড নি ০	তিন দাড ৪

(খি)	(খি)	নাড	ধেই	তা	নি	ভিন্	দাড
x	২	৩		০		৪	
(খি)	(খি)	নাড	ধেই	তা	নি	সস	সস

ভাঙনি ৩

জামান তাল

১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮
জিদ	ধি	না	ধি	নাড	ওড	সস	সস
x				০		২	
জিদ	ধি	না	ধি	নাড	ধিড	নাড	ওড
খিড	ধি	না	ধি	নাড	ধি	নাড	ওড
ধেই	নি	তি	তা	ও	তা	ধেই	নিড
তি	তা	ও	সস	সস	সস	সস	সস
ধিড	নাড	সস	ও	ধেড	ডব	খিড	ডব
খিড	তাড	খিড	তিড	তাড	নিড	তাড	ডক
ধি	না	সস	ও	ধেড	ডব	খিড	ডব
ধি	তা	ধি	তি	তাড	নিড	তাড	ডক
ধি	না	সস	ও	ধে	ডব	খি	ডব
খি	তা	ধি	তি	তা	নি	তা	ডক
ধি	না	সস	ও	ধেড	ডব	খিড	ডব
ধি	তা	ধি	তি	তাড	নিড	তাড	ডক

১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮
তা	তা	তা	সস	ধে	সন	জি	সক
x				o		২	
দাস	ওস	সস	সস	সস	সস	সস	সস
তাস	সস	ওস	সস	তাস	সও	সস	সস
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
দা	ও	সস	সস	ধিস	নাস	ধেস	সই
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
দাস	সও	সস	সস	ধেস	সই	ধেস	সই
দাস	সও	সস	সস	সস	সস	সস	সস
তাস	সস	সও	সস	তাস	সও	সস	সস
তাস	সস	সও	সস	তাস	সও	সস	সস
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক
দাস	সও	সস	সস	ধিস	নাস	ধেস	সই
তাস	তাস	তাস	সস	ধেস	সন	জি	সক

১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮
দাড	১৩	১১	১১	ধেড	১ই	ধেড	১ই
x				০		২	
দাড	১৩	১১	১১	১১	১১	১১	১১
তাড	১১	১১	১১	তাড	১৩	১১	১১
তাড	১১	১৩	১১	তাড	১৩	১১	১১
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
দাড	১৩	১১	১১	ধিড	নাড	ধেড	১ই
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
দাড	১৩	১১	১১	ধেড	১ই	ধেড	১ই
দাড	১৩	১১	১১	১১	১১	১১	১১
তাড	১১	১৩	১১	তাড	১৩	১১	১১
তাড	১১	১৩	১১	তাড	১৩	১১	১১
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক
দা	১৩	১১	১১	ধিড	১না	ধেড	১ই
তাড	তাড	তাড	১১	ধেড	১ন	জি	১ক

১	২	৩	৪	৫	৬	৭	৮
দা	৫৩	৫৫	৫৫	খেড	৫ই	খেড	৫ই
x				০		২	
দাড	৫৩	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫
তাড	৫৫	৫৩	৫৫	তাড	৫৩	৫৫	৫৫
তাড	৫৫	৫৩	৫৫	তাড	৫৩	৫৫	৫৫
৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	খেড	৫ই	খেড	৫ই
দাড	৫৫	৫৫	৫৩	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫
তাড	তাড	তাড	৫৫	খেড	৫ই	খেড	৫ই
দাড	৫৩	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫তা
খেড	৫ই	দাও	৫৩	৫৫	৫৫	জিড	৫৫
খেড	৫৫	৫৮	খিড	তাড	খিড	তিড	৫৫
দাও							
x							

চুটা-ভাল

গা-বাল

খিডতি	নাডখেই	খিড	জিহ্না	খিডতি	নাডখেই	খিড	জিহ্না
x	০	x	০	x	০	x	০
খিডতি	নাডখেই	খিড	জিহ্না	খিডতি	নাডখেই	খিড	৫৫

ভাঙনি ১

তাও	ধেবখিতা	দাও	ধিবখিতা	দাও	ধিবখিতা	দাও	ধেনিদাও
x	o	x	o	x	o	x	o
তাভখিতা	তামিনাক	থেই	SS				

এই ভাঙনিখিনি মুঠ চাবিবাব বজাব।

ভাঙনি ২

						থেই	তাত্তা
						x	o
খিতা	তাত্তা	খিতা	তাত্তা	নিতা	তিনখা	ডক	তাত্তা
x	o	x	o	x	o	x	o
নিতা	তাত্তা	খিতা	তাত্তা	নিতা	তিনখা	ডক	তাত্তা
নিতা	তাত্তা	নিতা	তাত্তা	নিতা	তিনখা	ডক	তাত্তা
খিবি	ধিনাক	তাক	ধিনাও	থেই	থেই	দাও	দাও
থাক	বিন	থাক	ধেনি	তিনি	দাও	SS	খিতা
তাক	থেই	দিদি	থেই				
x	o	x	o				

মেলা-যতিভাল

গা-মান

			তাভখিতা	থেইদাও	তাখিতা
			৭	৮	০
খিতা	তাকধিনি	তাখিতা	খিততাক	থেই	ধগিতিনি
x	o	২	০	৩	৪

<u>তিনিতিনি</u>	<u>তাকধগি</u>	<u>তাকধগি</u>	<u>দাও SS</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>ধেইধেই</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>ধেই SS</u>	<u>SS SS</u>				
৮	০				

ভাঙনি ১

<u>ধেইদাও</u>	<u>খিত্য</u>	<u>বাত্তাও</u>	<u>খিত</u>	<u>বাত্তা</u>	<u>ধিঃনা</u>
×	০	২	০	৩	৪
<u>ধেইধেই</u>	<u>ধেইদাও</u>	<u>খিত্য</u>	<u>বাত্তাও</u>	<u>খিত্য</u>	<u>বাত্তা</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>ধিঃনা</u>	<u>ধেইধেই</u>	<u>ধেইদাও</u>	<u>খিত্য</u>	<u>বাত্তাও</u>	<u>খিত্য</u>
৮	০	৪	০	২	০
<u>বাত্তা</u>	<u>ধিঃনা</u>	<u>ধেইধেই</u>	<u>ধেইদাও</u>	<u>খিত্য</u>	<u>বাত্তাও</u>
৩	৪	০	৫	০	৬
<u>খিত্য</u>	<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>ধেইদাও</u>	<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>খিত্য</u>	<u>তাকধগি</u>
০	৭	৮	০	×	০
<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>খিতিতাক</u>	<u>ধেইঃ</u>	<u>ধগিতিনি</u>	<u>তিনিতিনি</u>	<u>তাকধগি</u>
২	০	৩	৪	০	৫
<u>তাকধগি</u>	<u>দাওঃ</u>	<u>খিত্য</u>	<u>তাত্তাক</u>	<u>ধেইঃ</u>	<u>SS</u>
০	৬	০	৭	৮	০

ভাঙনি ২

<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>তাত্তাও</u>	<u>SS</u>	<u>ধেনিতাধে</u>	<u>নাওধেনি</u>
×	০	২	০	৩	৪
<u>তাত্তাও</u>	<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>তাত্তাখিতা</u>	<u>তাত্তাও</u>	<u>SS</u>	<u>ধেনিতাধি</u>
০	৫	০	৬	০	৭
<u>নাওধেনি</u>	<u>তাত্তাও</u>				
৮	০				

মুঠ ছবাব বজাব।

ভাও	ভাত্ৰ খিতি	তাক খিন	খেই SS	জিদ
x	২	৩	০	৪
ধেব খিতি	দাও SS	SS SS		
৫	৬	০		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভিনি	খিতি দাও	ভিনি খিতি	দাও SS	খেই
x	২	৩	০	৪
খিতি দাও	খেই খিতি	দাও SS		
৫	৬	০		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খেই	দাও দাও	খিতি দাও	দাও দাও	বিন্
x	২	৩	০	৪
খাঃ তাঃ	খিঃ তিঃ	তাঃ ঙক	খেই	দাও দাও
৫	৬	০	x	২
খিতি দাও	দাও দাও	খিতি	দাও দাও	ধেনি তাখে
৩	০	৪	৫	৬
০				
খেই	দাও দাও	খিতি দাও	দাও দাও	খিতি
x	২	৩	০	৪
দাও দাও	ধেনি তাখে	খিতা খিনা	খেই	দাও দাও
৫	৬	০	x	২
খিতি দাও	দাও দাও	খিতি	দাও দাও	ধেনি তাখে
৩	০	৪	৫	৬
০				
খেই	দাও দাও	খিতি দাও	দাও দাও	খিতি
x	২	৩	০	৪

দাও দাও	খেনি ভাধে	খিতা খিনা	ধেই	তাত খিতা	
৫	৬	০	x	২	
দিধি নাক	ধেই তাতা	খিড	নাড ঙগ	তাত খিড	তিড তাত
৩	০	৪	৫	৬	০
ধেড	নিড তাত	খিড তাত	সস সস	সস	
x	২	৩	০	৪	
সস সস	খিড নাড	নিড তাত	ধেড	নিড তি	
৫	৬	০	x	২	
নিড দাড	ঙগ সস	বিন	খাড ঙক	ধেড ঙই	সস সস
৩	০	৪	৫	৬	০

পৰিভাল

গা-মান

তাত ঙগ	তাত খিতি	তাক ধেই সস	খিনা তাধি	নাও খিতি
x	২	০	৩	৪
তাক ধেই সস	খিনা তাত	তাত ঙগ	সস সস সস	
০	৫	৬	০	

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

তাত ঙগ	তাত ঙগ	খিত খিড না	ধেই নিড
x	২	০	৩
দাড ঙগ	খিড নাড খিড	নাড খিড	নাড ঙগ
৪	০	৫	৬
খিড নাড খিড	নাড খিড	নাড ঙগ	খিড নাড খিড
০	x	২	০

নাঃ দিঃ	ধেঃ ঙই	খিঃ তাঃ ঙঙ	ধিনঃ ঙঃ
৩	৪	০	৫
থাঃ ঙক	ধেই ঙঃ ঙঃ		
৬	০		

যতিতাল

গা-মান

তাঃখিতা	ধেইদাও	তাখিতিতা	খিঃতি	তাকধগি	তাখিতিতা
৭	৮	০	×	০	২
খিতিতাক	ধেইঃঃ	ধগিতিনি	তিনিতিনি	তাকধগি	তাকধগি
০	৩	৪	০	৫	০
দাওঃঃ	খিতিতাক	ধেইধেই	ধেইঃ	ঃঃ	
৬	০	৭	৮	০	

ভাঙনি ১

ধেইখিতা	খিতিদাও	থেইখিতা	খিতিদাও	তাঃখিতা	খিঃহ্‌না
×	০	২	০	৩	৪
ধেইধেই	থেইখিতা	খিতিদাও	থেইখিতা	খিতিদাও	তাঃখিতা
০	৫	০	৬	০	৭
খিঃহ্‌না	ধেইধেই				
৮	০				

তাঃখিতা

ভাঙনিৰ শেষৰ সপ্তম তালৰপৰা অৰ্থাৎ ৭-ৰপৰা গা মান উঠিব, কাৰণ

ইয়াৰ গ-মানখন সপ্তম তালৰপৰা উঠিছে আৰু ইয়াত ১৭ মাত্ৰা হৈছে।

এই ভাঙনি আৰু এবাৰ বজাব, অৰ্থাৎ ইয়াৰ দুই আবৰ্তন।

ভাঙনি ২

ভাঙখিতি	ভাঙখিতি	ভাত্তাও	SS	ধেনিতাধি	নাওধেনি
x	০	২	০	৩	৪
ভাত্তাও	ভাঙখিতি	ভাঙখিতি	ভাত্তাও	SS	ধেনিতাধি
০	৫	০	৬	০	৭
নাওধেনি	ভাত্তাও				
৮	০				

আক এক আবর্তন বজাব।

চুটকলা

ভাঙনি

ভাও	ভাত্তা খিতি	তাক ধিনা	ধেই SS	জিন
x	২	৩	০	৪
ভাখ্ ভাখ্	তিনি তিনি	দাও SS		
৫	৬	০		

মুঠ চাষিবার বজাব।

ধিহ্	নাড SS	ধিহ্ নাড	ভাত্তা ভাড	ধিহ্
x	২	৩	০	৪
নাড SS	ধিহ্ নাড	ভাত্তা ভাড	ধিহ্	নাড SS
৫	৬	০	x	২
ধিহ্ নাড	ভাত্তা ভাড	ধিহ্	নাড SS	তিনি খিতি
৩	০	৪	৫	৬
তিনি	দাড SS	ধিড নাড	ধিড নাড	ধিহ্
x	২	৩	০	৪

নাট্য ১৩	তিনি খিতি	তিনি খিতি	তিনি	দাট্য ১৩
৫	৬	০	x	২
খিট্য নাট্য	খিট্য নাট্য	খিট্	নাট্য ১৩	তিনি খিতি
৩	০	৪	৫	৬
তিনি	দাট্য ১৩	খিট্য নাট্য	খিট্য নাট্য	ধেনি
x	২	৩	৪	৪
তাথে নিতা	ধেনি তাথে	নিতা ধেনি	তাট্য	১১ ১১
৫	৬	০	x	২
১১ ১১	১১ ১১	বিন	খাট্য ১৩	খিট্য তিট্য
৩	০	৪	৫	৬
ধিন	তাথে নিতা	ধিন তাথে	নিতা ধিনা	ধিন
x	২	৩	০	৪
তাথে নিতা	ধিন তাথে	নিতা ধিনা	ধিন	তাথে নিতা
৫	৬	০	x	২
ধিন তাথে	নিতা ধিনা	ধিন	তাথে নিতা	ধিন তাথে
৩	০	৪	৫	৬
ধেই	তাট্য খিতি	দিখি নাক	ধেই তাতা	খিট্
x	২	৩	০	৪
নাট্য ১৩	তাট্য খিট্য	তিট্য তাট্য	খেট্য	নিট্য তাট্য
৫	৬	০	x	২
খিট্য তাট্য	১১ ১১	১১	১১ ১১	খিট্য নাট্য
৩	০	৪	৫	৬
ধেই	নিট্য তিট্য	নিট্য দাট্য	১১ ১১	বিন
x	২	৩	০	৪
খাট্য ১৩	ধেই ১১	১১ ১১		
৫	৬	০		

পবিত্রাঙ্গ

গা-মান

তাস ১৩	তাও খিতি	তাক ধেই ১১	খিনা তাদি	নাও খিতি
x	২	০	৩	৪
তাক ধেই ১১	খিনা তাতা	তাও ১১	১১ ১১ ১১	
০	৫	৬	০	

গা-মান ভিনিবাব বজাব।

ভাগি

তাস ১৩	তাস ১৩	খিত খিড নাস	ধেই নিড	দাস ১৩
x	২	০	৩	৪
খিড নাস খিড	নাস খিড	খিড নাস	খিড নাস খিড	নাস ১৩
০	৫	৬	০	x
নাস ১৩	খিড নাস খিড	নাস দিড	ধেই ১৩	খিড তাস ১৩
২	০	৩	৪	০
খিন ১১	খাস ১৩	ধেই ১১ ১১		
৫	৬	০		

চুটকলা

গা-মান

ধেই	তাত খিতা	খিড নাস	খিড তিড	তাস	খিড তিড
x	২	৩	০	৪	৫
দাস ১৩	খিত ১১				
৬	০				

মুঠ ছবাব বজাব।

ভাঙনি

ধেই x	তাত্‌ খিতা ২	খিঃ নাঃ ৩	ধেনি দাও ০	ধিনা ৪	ধিনা নিতা ৫
খিতা খিতি ৬	তাত্‌ খিতা ০	খিতা x	ধিনা নিতা ২	ধিনা ধেনি ৩	দাঃ ঙঃ ০
ধেব ৪	ধিনা ঙক ৫	ধেঃ ঙই ৬	ঃঃ ঙঃ ০		

চোক

বাত্‌ x	তাত্‌ খিতি ২	তাক্‌ ধেই ৩	তাতা খিতা ০	ধিহ্‌ ৪	নাঃ নিঃ ৫
দাঃ ঙঃ ৬	দাঃ ঙঃ ০	বাত্‌ x	তাত্‌ খিতি ২	তাক্‌ ধেই ৩	তাতা খিতা ০
ধিহ্‌ ৪	নাঃ নিঃ ৫	দাঃ ঙঃ ৬	দাঃ ঙঃ ০	বাত্‌ x	তাত্‌ খিতি ২
তাক্‌ ধেই ৩	ধেনি দাও ০	ধিনা ৪	ধিনা নিতা ৫	খিতা খিতি ৬	তাত্‌ খিতা ০
খিতা x	ধিনা নিতা ২	ধিনা ধেনি ৩	দাঃ ঙঃ ০	ধেব ৪	ধিনা ঙক ৫
ধেঃ ঙই ৬	ঃঃ ঙঃ ০	ঃঃ ঙঃ ০			

জামান ভাঙ্গ

গা মান

ধেন x	দাক্‌ ২	ধেঃ ঙন ৩	দা ঙক ০	ধেই ঙঃ ৪
জিনহ্‌ ৬	থাক্‌ ০	ধেঃ ঙন ৩	দা ঙক ০	ঃঃ ঙঃ ০

মুঠ চাষিবার বজাব।

ভাঙনি ১

SS	SS	খেড	ডই	SS	SS	খেড	নিড
x	২	৩		০		৪	
তিড	তাড	ডঙ	ডতা	খেড	নিড	তাড	খেই
SS	SS	জিদ্	ধিড	নাড	খেই	SS	SS

ভাঙনি ২

						দাঙ	SS
						০	
খেহ	নিড	দাড	ডঙ	খেড	নিড	দাড	ডঙ
x	২	৩		০		৪	
খেহ	নিড	দাড	ডঙ	খেড	নিড	দাড	ডঙ

ভাঙনি ৩

জামান তাল

খেড	ডই	খেড	ডই	SS	তাড	খিড	তিড	তা	এক	খেড	ডই
x				০		২		x			
SS	SS			SS	SS	খে	ডই	খেড	ডই	SS	তাড
০				২		x		০			
খিড	তিড			তা	এক	খেই	ডই	SS	SS		
২				x		০		২			
খেড	ডই	খেড	ডই	SS	তাড	খিড	তিড	তাড	খিড	তাড	SS
x				০		২		x			
দিড	ধিড			না	SS	খে	ডই	খেড	ডই	SS	ডতা
০				২		x		০			

খিঃ তিঃ ২	তা ঙক খেঃ ডই x	সঃ সঃ ০	সঃ সঃ ২
খেঃ ডই খেঃ ডই x	সঃ সঃ ০	খিঃ তিঃ ২	তাঃ খিঃ তাঃ সঃ x
দিঃ খিঃ ০	নাঃ সঃ ২	খেঃ ডই খেঃ ডই x	সঃ ডাঃ ০
খিঃ তিঃ ২	তা ঙক খেঃ ডই x	সঃ সঃ ০	সঃ সঃ ২
খেঃ ডই খেঃ ডই x	সঃ তাঃ ০	খিঃ তিঃ ২	তা খি তাঃ সঃ x
দিঃ খিঃ ০	নাঃ সঃ ২	খেঃ ডই খেঃ ডই x	সঃ তাঃ ০
খিঃ তিঃ ২	তা ঙক খেঃ ডই x	সঃ সঃ ০	সঃ সঃ ২

ইয়াৰ পিছৰখিনিও গা-মানৰ তালত পৰে, কিন্তু আগৰ দৰেই ইয়াত সমৰ পিছত ছুটা চাপৰি নপৰে।

খি না x	সঃ ও ০	খেঃ ডব ০	খিঃ ডব ২
খি তা ০	খিঃ তিঃ ০	তা খিঃ ০	তাঃ ঙক ০
খি না ০	সঃ ও ০	খেঃ ডব ০	খিঃ ডব ০
খি তা ০	খিঃ খিঃ ০	তাঃ নিঃ ০	তাঃ ঙক ০
খি না ০	সঃ ও ০	খেঃ ডব ০	খিঃ ডব ০
খি তা ০	খিঃ তিঃ ০	তাঃ নিঃ ০	তাঃ ঙক ০

খি (তা (খি (তা (খি (তা (খি (তা (
x				o		২	
খি (তা (খেই (ই (দা (ও (স্স (স্স (
তা (স্স (তা (ও (তা (ও (স্স (স্স (
খি (তা (খি (তা (খি (তা (খি (তা (
খি (তা (খে (ই (দা (ও (স্স (তা (
খি (তা (খি (তা (খি (তা (খি (তা (
খি (তা (খে (ই (দা (ও (স্স (স্স (
খি (তা (খে (ই (দা (ও (স্স (স্স (
খি (তা (খে (ই (দা (ও (স্স (স্স (
তা (খে (নি (তা (খি (তি (দা (ও (
তা (তা (খি (তি (দা (ও (স্স (স্স (
খিঃ (স্স (নাঃ (স্স (তাঃ (স্স (তাঃ (স্স (
তাঃ (স্স (তাঃ (স্স (খেঃ (স্স (খেঃ (স্স (
নিঃ (স্স (তাঃ (স্স (খিঃ (স্স (তিঃ (স্স (
দাঃ (স্স (ওঃ (স্স (স্স (স্স (খিঃ (স্স (
খি (খি (খি (খি (খেঃ (স্স (দাঃ (স্স (
তাঃ (স্স (স্স (স্স (তাঃ (স্স (স্স (স্স (
খি (তা (খি (তা (খি (তা (খি (তা (

(ধি)	(ভা)	(ধে)	(ই)	(দা)	(ও)	(স)	(স)
(ধি)	(ভা)	(ধি)	(ভা)	(ধি)	(ভা)	(ধি)	(ভা)
(ধি)	(ভা)	(ধে)	(ই)	(দা)	(ও)	(স)	(স)
(ধি)	(ভা)	(ধে)	(ই)	(দা)	(ও)	(স)	(স)
(ধি)	(ভা)	(ধে)	(ই)	(দা)	(ও)	(স)	(স)
(ভা)	(ধে)	(নি)	(ভা)	(ধি)	(তি)	(দা)	(ও)
(ভা)	(ভা)	(ধি)	(তি)	(দা)	(ও)	(স)	(স)
(ধি)	(স)	(না)	(স)	(ভা)	(সত)	(ভা)	(স)
(ভা)	(সত)	(ভা)	(স)	(ধে)	(সত)	(ধে)	(স)
(নি)	(স)	(ভা)	(স)	(ধি)	(স)	(তি)	(স)
(দা)	(স)	(সও)	(স)	(স)	(স)	(ধি)	(সত)
(ধি)	(ধি)	(ধি)	(ধি)	(ধে)	(সই)	(দা)	(সও)

চুটা তাল

ভাঙনি

						(ধিতাও)
						o
(ধেই)	(ভাওধিতাতাধি)	(ভাওধিতাতাধি)	(ভাওস)	(ধিত্‌স)	(ধিহ্না)	
x	o	x	o	x	o	
(ধিতি)	(নাডধেই)	(ধিতি)	(ধিহ্না)	(ধিতি)	(নাডধেই)	(ধিত্‌স)
						(ধিহ্না)

খিঃতি	মাঃধেই	খিঃস	খিঃনা	খিঃতি	মাঃধেই	তাঃও	ধেঃখিতা
x	o	x	o	x	o	x	o
খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খিঃনা	সঃখে	নিতাঃ
খেনি	তাত্তা	খেনি	খেনদাক	তাঃও	ধেঃখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা
খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খিঃনা	সঃখে	নিতাঃ	খেনি	তাত্তা
খেনি	খেনদাক	সঃ	ধেইঃ	সঃ	ধেইঃ	সঃ	ধেইঃ
সঃ	বিস্	খাঃক	ধেঃনি	তিনি	দাঃও	সঃ	খিঃতি
তাঃক	ধেইঃ	দিদিঃ	ধেইঃ	সঃ	সঃ		
x	o	x	o	x	o		

বডি-ভাল

গা-মান

তাঃখিতা	ধেইদাও	তাঃখিতা	খিঃতি	তাকঃগি	তাঃখিতা	খিতিতাক	ধেইঃসঃ
৭	৮	o	x	o	২	o	৩
খগিতিনি	তিনিতিনি	তাকঃগি	তাকঃগি	দাঃও	খিতিতাক	ধেইঃধেই	ধেইঃ
৪	o	৫	o	৬	o	৭	৮
সঃ							
o							

ভাঃনি ১

খিবখিতা	নিতাখিতা	খিবখিতা	নিতাখিতা	খিবখিতা	খিঃতিদাঃও	সঃ	ধেঃখিনা
x	o	২	o	৩	৪	o	৫
নিতাখিনা	ধেঃখিনা	নিতাখিনা	ধেঃখিনা	ধেনিদাঃও	সঃ	খিবখিতা	নিতাখিতা
o	৬	o	৭	৮	o	x	o

খিবখিতা	নিতাখিতা	খিবখিতা	খিতিদাও	SS	ধেবধিনা	নিতাধিনা	ধেবধিনা
২	০	৩	৪	০	৫	০	৬
নিতাধিনা	ধেবধিনা	ধেনিদাও	SS	খিবখিতা	নিতাখিতা	খিবখিতা	নিতাখিতা
০	৭	৮	০	x	০	২	০
খিবখিতা	খিতিদাও	SS	ধেবধিনা	নিতাধিনা	ধেবধিনা	নিতাধিনা	তাত্তাখিতা
৩	৪	০	৫	০	৬	০	৭
ধেইদাও	তাত্তাখিতা	খিত্তি	তাকধগি	তাত্তাখিতা	খিত্তিতাক	ধেইSS	ধগিতিনি
৮	০	x	০	২	০	৩	৪
তিনিজিনি	তাকধগি	তাকধগি	দাডও	খিত্তিতাক	ধেইধেই	ধেইড	SS
০	৫	০	৬	০	৭	৮	০

ভাঙনি ২

তাত্তাখিতা	তাত্তাখিতা	তাত্তাও	SS	ধেনিতাধে	নাওধেনি	তাত্তাও	তাত্তাখিতা
x	০	২	০	৩	৪	০	৫
তাত্তাখিতা	তাত্তাও	SS	ধেনিতাধে	নাওধেনি	তাত্তাও		
০	৬	০	৭	৮	০		

পষিভাল

ভাঙনি

						খিত্তাত্তাধেই
তাত্তাখিতা	খিত্তা	নাড	খিত্তা	নাড	নাড	নাড
x	২	০	৩	৪	০	
তাত্তাখিতা	খিত্তা	নাড	খিত্তা	নাড	নাড	নাড
৫	৬	০	x	২	০	
তাত্তাখিতা	খিত্তা	নাড	খিত্তা	নাড	নাড	নাড
৩	৪	০	৫	৬	০	

দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড নাড নিড | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খেই দাও দাও
x | ২ | ০ | ৩ | ৪ | ০

দাও দাও | দাও দাও | খিড তাড খেই | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড তাড খেই
৫ | ৬ | ০ | x | ২ | ০

তাত্ খিতা | খিড নাড | খিড নাড নিড | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড তাড খেই
৩ | ৪ | ০ | ৫ | ৬ | ০

তাত্ খিতা | খিড নাড | খিড নাড নিড | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড তাড খেই
x | ২ | ০ | ৩ | ৪ | ০

তাত্ খিতা | খিড নাড | খিড নাড নিড | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড নাড নিড
৫ | ৬ | ০ | x | ২ | ০

দাড ১৩ | দাড ১৩ | খিড নাড নিড | দাড ১৩ | দাড ১৩ | খেই দাও দাও
৩ | ৪ | ০ | ৫ | ৬ | ০

দাও দাও | দাও দাও | খিড তাড খেই | দাও ১৩ | ১১ ১১ | খেই ১১ খেই
x | ২ | ০ | ৩ | ৪ | ০

তাত্ তাড | খিহ নাড | ৩১ ১১ তাড | খিড তিড | তাড খেড | নিড ১১ তাড
৫ | ৬ | ০ | x | ২ | ০

খিড তাড | ১১ ১১ | ১১ ১১ ১১ | ১১ ১১ | ১১ ১১ | খিড ১১ নাড
৩ | ৪ | ০ | ৫ | ৬ | ০

নিড তাড | খেড নিড | তিড ১১ নিড | দাড ১৩ | ১১ ১১ | খিড ১১ ১১
x | ২ | ০ | ৩ | ৪ | ০

খাড ১ক | খেড ১ই | ১১ ১১ ১১
৫ | ৬ | ০

নাটর নাচ ১ সূত্রধারী নাচ

বাজনা ১

ধুকনি তাল

খিতি	তা	৫ক	ধেই	দা	ও	খিতি	তা	৫ক	ধেই	দা	ও
x	২		x	২		x	২		x	২	
খিতি	তা	৫ক	ধেই	দা	ও	খিতি	তা	৫ক	ধেই	দা	ও
x	২		x	২		x	২		x	২	
ধেহ্	ধেহ্	ধেহ্	ধেহ্	ধেহ্	ধেহ্	ধেহ্	SS	SS	তাক	খিখি	খিক
x	২		x	২		x	২		x	২	

বাজনা ২

ধুকনি তাল

খিখি	খিখি	খিখি	৫খি	না	ও	খিব	খিবখিব	খিবখিব
x	২		x	২		x	২	
৫খি	না	ও	তা	SS	SS	তা	SS	SS
তা	SS	SS	তাবিবখিব	খিবখিব	খিবখিব	ধেই		

এই বাজনাখন ধুকনি তালত লিপিবদ্ধ কৰা হৈছে। ইয়াত প্রকৃত তাল ভেনে নাই।

বাজনা ৩

ধুকনি তাল

তাকধেই	তিনিখিতি	ধেইSS	জিদধেনি	তাতা	খিতি	তাতধেনি	তাত	SS
x	২		x	২		x	২	

তাকধেই	তিনিখিতি	ধেইSS	জিদধেনি	তাতা	খিতি	তাতধেনি	তাত	SS
x	২		x	২		x	২	

তাকধেই	তিনিখিতি	ধেইSS	জিদধেনি	তাতা	খিতি	তাতধেনি	তাত	SS
--------	----------	-------	---------	------	------	---------	-----	----

তাকধেই	তিনিখিতি	ধেইSS	জিদধেনি	তাতা	খিতি	তাতধেনি	তাত	SS
--------	----------	-------	---------	------	------	---------	-----	----

তাত	তাত	১ক	ধেই	দা	ও	তাত	তাত	১ক
-----	-----	----	-----	----	---	-----	-----	----

ধেই	দা	ও	তাত	তাত	১ক	ধেই	দা	ও
-----	----	---	-----	-----	----	-----	----	---

তা	তা	১ক	ধেই	দা	ও	তা	তা	১ক
----	----	----	-----	----	---	----	----	----

ধেই	SS	SS	তা	তা	১ক	ধেই	SS	SS
-----	----	----	----	----	----	-----	----	----

তা	তা	১ক	তা	তা	SS	তা	তা	১ক
----	----	----	----	----	----	----	----	----

ধেই	SS	SS	তা	তা	১ক	ধেই	SS	SS
-----	----	----	----	----	----	-----	----	----

১তা	ধেই	SS	গিৰগিৰ	গিৰগিৰগিৰগিৰ	ধিনাডানা	ধিনাদাও	SS
-----	-----	----	--------	--------------	----------	---------	----

তা	তা	১ক	ধেই	দা	ও	তা	তা	১ক
----	----	----	-----	----	---	----	----	----

ধেই	দা	ও	তা	তাত	১ক	ধেই	দা	ও
-----	----	---	----	-----	----	-----	----	---

তা	তাত	১ক	ধেই	দা	ও	তা	তা	১ক
----	-----	----	-----	----	---	----	----	----

ধেই	SS	SS	তা	তাত	১ক	ধেই	SS	SS
-----	----	----	----	-----	----	-----	----	----

তা	তা	১ক	তা	তা	১ক	তা	তা	১ক
----	----	----	----	----	----	----	----	----

ধেই	SS	SS	তা	তা	১ক	ধেই	SS	SS
-----	----	----	----	----	----	-----	----	----

ডতা	ধেই SS	গিৰগিৰ	গিৰগিৰ	গিৰগিৰ	ধিহ্	নাও SS
x	২	x	২		x	২
তাও	SS SS	তাড	SS SS	তা SS	SS SS	
তাড	গিৰগিৰ	গিৰগিৰ	ধেই			
x	২	x				

বাজনা ৪

চুটা তাল

^o ধিহ্	^x নাও	^o বিনা	^x তাতা	^o খিতি	^x তাক	^o ধিহ্	^x নাও
ধিহ্	নাও	ধিনি	তাক	ধিঃ	নাও	বাতা	তাক
ধিহ্	নাও	ধিনাও	ধিদাও	ডতা	ত্রিখি	দাও	SS
খিতি	তাক	ধিহ্	নাও	তধিহ্	নাও	ধগি	তাক
ধিহ্	নাও	বাতা	তাক	ধিহ্	নাও	ধিনাও	ডদাও
ডতা	ত্রিখি	দাও	SS	ধেনি	তাক	ধিনাও	ডদাও
ডতা	ত্রিখি	দাও	SS	ধেনি	তাক	ধিনাও	ডদাও
ডতা	ত্রিখি	দাও	SS	তাতা	ডক	ধেই	SS
তাতা	ডক	ধেই	SS	তাতা	ডক	তাতা	ডক
তাতা	ডক	ধেই	SS	তাতা	ডক	ধেই	SS
ডতা	ধেই	ধিবধিব	ধিবধিব	ধিবধিব	ধিবধিব	ভা	SS

০ তাঃ	× সঃ	০ তাঃ	× সঃ	০ তাবিবাবিব	× বিবাবিব	০ বিবাবিব	× বিবাবিব
ধেই							

বাজনা ৫

চুটা তাল

০ ধহ্‌গা	× ধহ্‌গা	০ ত্রিধি	× তাধেই	০ তাঃ	× সঃ	০ বিনথা	× তাভা
খিতি	তা	ধহ্‌গা	ধহ্‌গা	ত্রিধি	তাধেই	তাঃ	সঃ
জিধেই	সঃধেই	ত্রিধি	তাঃ	সঃ	ধহ্‌গা	ধহ্‌গা	
ত্রিধি	তাধেই	তাঃ	সঃ	জিধেই	সঃধেই	ত্রিধি	তাধেই
তা	সঃ	জিধেই	এধেই	ত্রিধি	তাধেই	তাঃ	সঃ
জিধেই	এধেই	ত্রিধি	তাধেই	তা	সঃ	জিধেই	এধেই
ত্রিধি	তাধেই	তা	সঃ	খিতি	তাক	ধেখা	সখা
খিতি	তাক	তিখা	সখা	খিতি	তাক	ধেখা	সক
ধেহখা	সক	ধেতখিতি	তাধঃ	গিতি	তাধেইসঃ	তা	সঃ
তাঃ	সঃ	গ্রিবগ্রিব	গ্রিবগ্রিব	ধেই	সঃ	সঃ	সঃ

বাজনা ৬

চুটা তাল

× বিনা	০ সকাধে	× ত্রিধি	০ দাঙ	× বিনথা	০ তাভা	× খিতি	০ তাক
-----------	------------	-------------	----------	------------	-----------	-----------	----------

x ধিনা	o ডকধে	x ত্রিধি	o দাও	x তাতা	o ডকধে	x ত্রিধি	o দাও
তিংখা	ওতি	খাও	SS	বাতা	ধগে	তাতা	ধগি
তাধ	গিতা	খিধি	নাড	তিংখা	ওতি	খাও	SS
খিত	SS	ধিনা	ডকধেই	ত্রিধি	দাও	তাতা	ডক
ধেই	SS	ত্রিধি	দাও	তিংখা	ওতি	খাও	SS
খিত	SS	বাতা	ধগি	তাতা	ধগি	তাধ	গিতা
খিধি	নাও	তিংখা	ওতি	খাও	SS	খিত	SS
বাতা	ধগি	তাতা	ধগি	তাধ	গিতা	খিধি	নাড
তিংখা	ওতি	খাও	SS	খিতি	তাক	ধেখা	খা
খিতি	তাক	তিংখা	ধেখা	খিতি	তাক	ধেখা	ডক
ধেখা	ডক	ধেত	খিতি	তাড	ধড	গি	তি
তা	ধেই	তা	SS	তাড	গ্রিঃগ্রিঃ	গ্রিঃ	গ্রিঃ
ধেই							

বাজনা ৭

জামান তাল

ধিনা	ওখি	বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক
x				২		o	
বিনদা	তাতা	খিতি	তাক	ধিনা	ওখি	বিনদা	খিতি

তাক	থেনি	থেনি	তাক	দদও	থি	বিনদা	খিতি
x				২		০	
তাক	থেনি	থেনি	তাক	ধিনাও	থি	বিনদা	খিতি
দদও	থি	বিনদা	খিতি	থেনি	তিথি	নিতি	থেনি
দদও	থি	বিনদা	খিতি	ধিনা	ওখি	বিনদা	খিতি
খিতা	ধেই	তা	SS	তাক	থেনি	থেনি	তাক
ধিনা	ওখি	বিনদা	খিতি	তাক	থেনি	থেনি	তাক

চুটা তাল

০	x	০	x	০	x	০	x
দদও	থি	বিনদা	খিতি	তাক	থেনি	থেনি	তাক
ধিনাও	থি	বিনদা	খিতি	দদও	থি	বিনদা	খিতি
থেনি	তিথি	নিতি	থেনি	দদও	ওখি	বিনদা	খিতা
ধিনা	ওখি	বিনদা	খিতা	খিতা	ধেই	তাSS	SS

বাজনা ৮

চুটা তাল

ধেখিব	সেখিব	ও	SS	বিনধা	তাতা	খিতি	তাক
০	x	০	x	০	x	০	x
ধেখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	বাও	খিতি
তাখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	বাও	খিতি

তাখিব	ইখিব	বাও	খিতি	তাখিব	ইখিব	বাও	খিতি
০	x	০	x	০	x	০	x
খিতা	দিধে	নিভা	খিতা	দিধি	নাক	ধেই	ধেই
ধেখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	জিধে	নিভা	খিতা	ধেই
তাস	সস	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	ধেখিব	ইখিব
তাখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	বও	খিতি	তাখিব	ইখিব
তাখিব	ইখিব	তাখিব	ইখিব	বও	খিতি	তাখিব	ইখিব
বও	খিতি	তাখিব	ইখিব	বও	খিতি	খিতি	দিধে
নিভা	খিতা	দিধি	নাক	ধেই	ধেই	ধেখিব	ইখিব
তাখিব	ইখিব	সধে	নিভা	খিতা	ধেই	তাস	সস

বাজনা ৯

চুটা তাল

জিধে	সনখি	বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক
০	x	০	x	০	x	০	x
সস	সস	বিনখা	তাতা	খিতি	তাক	জিধে	সনখি
বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	তাকধে	সনখি
বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	জিধে	সনখি
বিনদা	খিতি	তাকধে	সনখি	বিনদা	খিতি	ধেনি	জিধে

নিতি	ধেনি	জিধে	ঙনধি	বিনদা	খিতি	খিতা	ধেই
o	x	o	x	o	x	o	x
ভাঃ	ঃ	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	জিধে	ঙনধি
বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	তাকধে	ঙনধি
বিনদা	খিতি	তাক	ধেনি	ধেনি	তাক	জিধে	ঙনধি
বিনদা	খিতি	তাকধে	ঙনধি	বিনদা	খিতি	ধেনি	তিধে
নিতি	ধেনি	তাকধে	ঙনধি	বিনদা			
নিতি	ধেনি	তাকধে	ঙনধি	বিনদা	খিতা	জিধে	ঙনধি
বিনদা	খিতা	খিতা	ধেই	তা	ঃ	ঃ	ঃ

বাজনা ১০

চুটী ভাল

ধিনাও	ঙকধেই	ত্রিধি	দাও	ধেনা	ধেনা	ত্রিধি	তাক
o	x	o	x	o	x	o	x
ঃ	ঃ	বিনধা	তাতা	খিতি	তাক	ধিনাঃ	ঙকধেই
ত্রিধি	দাও	ধেনা	ধেনা	ত্রিধি	তাক	তাতা	ঙকধেই
ত্রিধি	দাও	ধেন	ধেনা	ত্রিধি	তাক	ধিনাও	কধেই
ত্রিধি	দাও	তাতা	ঙকধেই	ত্রিধি	দাও	ধেনি	তিধে
নিতি	ধেনি	তাতা	ঙকধেই	ত্রিধি	দাও	ধেনাও	ঙকধেই

ত্রিখি	দাও	খিতা	ধেই	তাস	স	তাক	খেনি
o	x	o	x	o	x	o	x
খেনি	তা	খিনাও	সকধেই	ত্রিখি	দাও	খেনা	খেনা
ত্রিখি	তাক	তাতা	সকধেই	ত্রিখি	দাও	খেনা	খেনা
ত্রিখি	তাক	খিনাস	সকধেই	ত্রিখি	দাও	তাতা	সকধেই
ত্রিখি	দাও	খেনি	তিথে	নিতি	খেনি	তাতা	সকধেই
ত্রিখি	দাও	খিনাও	সকধেই	ত্রিখি	দাও	খিতা	ধেই

বাজনা ১১

চুটা ভাল

খেনি	তাক SS	খেনি	তাক SS	খেনি	তাক SS
x	o	x	o	x	o
খেনি	তাক SS	দি দি	খেনি	খেনি	তাক SS
তা ধে	খেনি	খেনি	তাক	SS	খেনি
তাক SS	খেই SS	খেই SS	গ্রিষ গ্রিষ	তাস খেই	তিনি খিতি
তা খেই	তিনি খিতি	খেনি	তাক SS	খেই গ্রিষ	গ্রিষ গ্রিষ
জি জি	খেনি	খেনি	তা SS	তা ধে	খেনি
খেনি	তাত SS	খেনি	তাক	SS	খেই SS
গ্রিষ গ্রিষ	তাস খেই	তিনি খিতি	তা খেই	তিনি খিতি	খেনি

তাক	SS	থেই	নি	তাক SS	থে নি
x	o	x	o	x	o
তাক SS	থে নি,	তাক SS	—	—	—
—	SS	থেনি			

বাক্যনা ১২

চুটী ভাল

					SS	থেনি	
					x	o	
থেনি	তাক	থেনদা	ত্রিধি	তাক	SS	খিত	তাক
x	o	x	o	x	o	x	o
থেনি	থেনি	তাক	তাক	থেনি	থেনি	তাক	থেনদা
ত্রিধি	তাঃ	SS	খিত	ধেখা	তিনি	তাক	থেনি
থেনি	তাক	থেনদা	ত্রিধি	তাঃ			

বাক্যনা ১৩

চুটী ভাল

ধগি	তাঃ	গিতা	ধগা	ধিনা	সকধেই	সতা	তিখা
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেই	ত্রিধি	বিনি	তিনি	তাঃ	SS	খিত	SS
ধগি	তাঃ	গিতা	ধগা	ধিনা	সকধেই	সতা	তিখা
ধেই	ত্রিধি	বিনি	তিনি	তাঃ	SS	SS	SS

খে	নি	তাক	SS	খে	নি	তাক	SS
x	o	x	o	x	o	x	o
খে	নি	তাক	SS	খে	নি	তাক	SS

খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	তাথে	নিতা	ত্রিধি	তাক
x	o	x	o	x	o	x	o
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাঃ	SS	SS	খিত	SS
ধগি	তাধ	গিতা	ধগি	তাধ	গিতা	ত্রিধি	তাক
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	SS	SS	খিত	SS
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	তাথে	নিতা	ত্রিধি	তাক
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাঃ	SS	SS	খিত	SS
ধগি	তাধ	গিতা	ধগি	তাধ	গিতা	ত্রিধি	তাক
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	SS	SS	খিত	SS
ধগি	তাধ	গিতা	ধগি	তাধ	গিতা	ত্রিধি	তাক
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	SS	SS	খিত	SS
ধগি	তাধ	গিতা	ধগি	তাধ	গিতা	ত্রিধি	তাক
খেনা	খেনা	ত্রিধি	তাক	খে	নি	তাক	SS
খে	নি	তাক	SS	খে	নি	তাক	SS

ବାଜନା ୧୫

ଚୁଟା ତାଳ

ଧେନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନି	ଧାକ	SS	SS	SS	SS
x	o	x	o	x	o	x	o
ତାକ	ଧେନି	ଧେନି	ତାକ	ତାକ	ଧେନି	ଧେନି	ତାକ
ଧେନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଧଗି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ	ଧାକ	ତାକ	ଧେନି	ଧେନି	ତାକ
ଧେନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଧଗି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ	ଧାକ	ତାକ	ଧେନି	ଧେନି	ତାକ
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ
ଧିତି	ତାକ	ଧେନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ତିନି	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଧଗି
ତିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ	ତିନ୍ଦ୍ରା	ଇନ୍ଦ୍ରା	ବିନ୍ଦ୍ରା	ଝକ	SS	SS

ବାଜନା ୧୬

ଚୁଟା ତାଳ

ଜିନ୍ଦି	ନାକ	ଜିନ୍ଦି	ତାଓ	SS	SS
x	o	x	o	x	o
ଧିତ	SS	ଜିନ୍ଦି	ନାକ	ଜିନ୍ଦି	ତାଓ

জিহ্বা	নাক	জিন্থা	তাও	জিহ্বা	নাও
x	o	x	o	x	o
জিহ্বা	নাও	ধে	খিক	ধে	খিক
বাতা	তাতা	খিতা	ধেই	ধেবধিনা	ধেবধিনা
ধেবধিনা	ধেই	তিনি তিনি	তিনি তিনি	তিনি খিতা	ধেই
তিনি খিতা	ধেই	খিত	SS	জিহ্বা	নাক
জিন্থা	তাও	জিহ্বা	নাক	জিন্থা	তাও
জিহ্বা	নাও	জিহ্বা	নাও	ধে	খিক
ধে	খিক	বাতা	তাতা	খিতা	ধেই
ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেবধিনা	ধেই	তিনি তিনি	তিনি তিনি
তিনি খিতা	ধেই	তিনি খিতা	ধেই	SS	SS

বাজনা ১৭

চুটা তাল

ধনি	তাড	তিতি	তাড	তিতা	তিড	তাড	তাড
x	o	x	o	x	o	x	o
তাতা	ধিনী	খিতা	ধিনা	ধিনা	খিতধেই	দাও	SS
ধগা	ধগা	তিংখা	ধেই	SS	তাক	খিতা	তাক
ধগি	তাড	তিতি	তাড	তিতা	তিড	তাড	তাড

ভাতা	ধিনা	খিতা	ধিনা	ধিনা	খিতধেই	দাও	SS
x	o	x	o	x	o	x	o
ধগা	ধগা	তিখা	ধেই	SS	SS	খিতি	তাক
ধগা	ধগা	তিখা	ধেই	SS	SS	খিতি	তাক
ধগা	ধগা	তিখা	ধেই	SS	SS	খিতি	তাক
ধগি	তাঃ	খিতি	তাঃ	খিতা	তিঃ	তাঃ	তাঃ
ভাতা	ধিনা	খিতা	ধিনা	ধিনা	খিতধেই	দাও	SS
ধগা	ধগা	তিখা	ধেই	SS	SS	SS	SS

গ্লোকৰ নাচ

গ্লোক ১

চুটা তাল

ধেখি	একধে	খিক	ধেই	ধপ্তৰ	তাং	তপ্তৰ	তাং
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেখি	একধে	খিক	ধেই	ধপ্তৰ	তাং	তপ্তৰ	তাং
আদি	দাং	দিদি	দাং	দিদাং	ঃতি	দাং	দাং
খিতি	খিতি	খিতি	খিতি	খিতি	খিতি	খেনা	খেনা
ধেই							

শ্লোক ২

চুটী ভাল

ত্রাদিঃ	ডঙা	ধগা	ধগা	ধগি	তাধ	গিতা	ধগা
x	o	x	o	x	o	x	o
ত্রাদিঃ	ডঙা	ধগা	ধগা	ধগি	তাধ	গিতা	ধগা
ধগা	ধগা	ধগা	ধগা	ধগি	তাধ	গিতা	ধগা
ধগা	ধগা	ধগা	ধগা	ধগি	তাধ	গিতা	ধগা
ত্রাদিঃ	ডঙা	ধগা	ধগা	ধগি	তাধ	গিতা	ধগা
ধে.							

শ্লোক ৩

চুটী ভাল

ধগুৰ	তাঃ	তগুৰ	তাঃ	তগু	বত	গুৰ	তাঃ
x	o	x	o	x	o	x	o
তগুৰ	তগুৰ	তগুৰ	তগুৰ	তগুৰ	ইতি	তাঃ	ঃ
খেত	ঃ	খেত	বিতা	নিতা	তাত	তাতা	নিতা
খেত	হিতা	নিতা	তাত	তাতা	নিতা	তাত	তাতা
নিতা	তিনি	তিনি	ধো	ধেই	ধেন	ধা	ঃ

শ্লোক ৪

চুটী ভাল

কুপাং	গ	উপাং	গ	কুপাং	গ	কুবি	ড
x	o	x	o	x	o	x	o

কুধ	বসু	ধব	ধব	ধব	ধব	ধন্তব	তাং
x	o	x	o	x	o	x	o
কুগাং	গ	উগাং	গ	কুগাং	গ	কুবি	জং
কুধ	বসু	ধব	ধব	ধব	ধব	ধন্তব	তাং
অগ	নগ	ধগ	নগ	ধগ	ধগ	ধন্তব	তাং
অগ	নগ	ধগ	নগ	ধগ	ধগ	ধন্তব	তাং
গোবিন্	দজী	পদ	পদ	বদ	ইন	গদ	ইন
জাদ	ইন	জীদ	ইন	ধে	ss	ss	ss

শ্লোক ৫

চুটা তাল

						ত্রিম ত্রিম
						o
ত্রিমথানা	ত্রিমিকিজি	মিকি থানা	ত্রিম ত্রিম	ত্রিম থানা	ত্রিমিকিজি	
x	o	x	o	x	o	
মিকি থানা	থানা নানা	নানা নানা	ত্রিমিকিজি	মিকি থানা	থানা নানা	
নানা নানা	ত্রিমিকিজি	মিমি থানা	ষেথেনাড	থেনা থেনা	ষেথেনাড	
থেনিনাং	থেথেনাড	থেনিনাং	থেথে নাড	থেনা থেনা	থেথেনাড	
থেনিনাং	ক্রমতাড	ত্রিমি থানা	থেড	ss		

সমস্ত শ্লোকটি হুঠ ছবাব বজাব।

ନାଟିକ ରୀତି

ଶ୍ଳୋକ ୬

ଚୁଟା ତାଳ

			ତାଗ (<u> </u>) o	ବତା (<u> </u>) x	ତାଗ (<u> </u>) o	ବତା (<u> </u>) x	ତାଗ (<u> </u>) o
ବତା (<u> </u>) x	କ୍ରମ (<u> </u>) o	ସ୍ଥିତି (<u> </u>) x	ତାଗ (<u> </u>) o	ବତା (<u> </u>) x	ତାଗ (<u> </u>) o	ବତା (<u> </u>) x	ତାଗ (<u> </u>) o
ବତା (<u> </u>)	କ୍ରମ (<u> </u>)	ସ୍ଥିତି (<u> </u>)	ତାଗ (<u> </u>)	ବତା (<u> </u>)	କ୍ରମ (<u> </u>)	ସ୍ଥିତି (<u> </u>)	ତାଗ (<u> </u>)
ବତା (<u> </u>)	କ୍ରମ (<u> </u>)	ସ୍ଥିତି (<u> </u>)	କ୍ରମ (<u> </u>)	ନାନା (<u> </u>)	ତ୍ରିଷି (<u> </u>)	ନା (<u> </u>)	କ୍ରମ (<u> </u>)
ନାନା (<u> </u>)	ତ୍ରିଷି (<u> </u>)	ନା (<u> </u>)	ଧାଗ (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ତାକତା (<u> </u>)
ଝକତାକ (<u> </u>)	ଝତା (<u> </u>)	ସ୍ଥିତା (<u> </u>)	ଧାଗ (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ନାଗା (<u> </u>)	ତାକତା (<u> </u>)
ଝକତାକ (<u> </u>)	ଝତା (<u> </u>)	ସ୍ଥିତା (<u> </u>)	ସେତୁ (<u> </u>)	ତିସେ (<u> </u>)	ପୁତି (<u> </u>)	ପୁତି (<u> </u>)	ସେ (<u> </u>)
ଝ (<u> </u>)							

ସମସ୍ତ ଶ୍ଳୋକଟି ଯୁକ୍ତ ହୁଏ ବଜାବ ।

ଶ୍ଳୋକ ୭

ଚୁଟା ତାଳ

			କୃତ (<u> </u>) o	ଝ (<u> </u>) x	କୃତ (<u> </u>) o	ଝ (<u> </u>) x	ତା (<u> </u>) o
ତ୍ରିଷ (<u> </u>) x	ତା (<u> </u>) o	ବୁଧ (<u> </u>) x	ତା (<u> </u>) o	ଝ (<u> </u>) x	ତା (<u> </u>) o	ଜହ (<u> </u>) x	ଜହ (<u> </u>) o
ଜା (<u> </u>)	ଜା (<u> </u>)	ଜହ (<u> </u>)	ଜହ (<u> </u>)	ଜା (<u> </u>)	କୃତ (<u> </u>)	ଝ (<u> </u>)	କୃତ (<u> </u>)
ଝ (<u> </u>)	ତା (<u> </u>)	ତ୍ରିଷ (<u> </u>)	ତା (<u> </u>)	ବୁଧ (<u> </u>)	ତା (<u> </u>)	ଝ (<u> </u>)	ତା (<u> </u>)

তনু	তনু	জাং	জাং	জনু	জনু	জাং	তিতি
x	o	x	o	x	o	x	o
নিতি	তিতি	নিতি	তিতি	নিতি	তবি	ss	তিতি
তাং	তিতি	তাং	বিঃ	বতি	ভব	তিঃ	ভব
তিঃ	খেঃই	ss					

সমস্ত শ্লোকটি ঘূঠ ছবাব বজাব।

শ্লোক ৮

চুটা তাল

			ধৃত	কৃতি	ধৃত	কৃতি	ত্রাদিং
			o	x	o	x	o
ঙা	ঘামা	মামা	ধৃত	কৃতি	ধৃত	কৃতি	ত্রাদিং
x	o	x	o	x	o	x	o
ঙা	ঘামা	মামা	ত্রাদিং	ঙা	ঘামা	মামা	ত্রাদিং
ঙা	ঘামা	মামা	ত্রাদিং	ঙা	তাক	তাক	তাক
তাক	তাগে	এবা	গেবা	গেবি	চাঃ	ss	খেঃত
ss	খেখে	এতা	খেতা	খেতা	খেখে	এতা	খেতি
তাং	খেং	এতাখে	এতা	ত্রিখি	চাঃ	ss	

ঘূঠ ছবাব বজাব।

					<u>ত্রিষিনা</u>
<u>ষেনাষেনা</u>	<u>ত্রিষিনা</u>	<u>ষেনিনা</u>	<u>ত্রিষিনা</u>	<u>ষেনাষেনা</u>	<u>ত্রিষিনা</u>
x	o	x	o	x	o
<u>ষেনিনাং</u>	<u>ক্রমতা</u>	<u>নাতানাতা</u>	<u>ক্রমতা</u>	<u>ক্রমতাতাতা</u>	<u>ক্রমতা</u>
<u>নাতানাতা</u>	<u>ক্রমতা</u>	<u>ক্রমতাতাতা</u>	<u>ত্রিমিতি</u>	<u>ত্রিমিতিতাতা</u>	<u>প্রীতিকাস</u>
<u>কাসঃ</u>	<u>ষে</u>	<u>স</u>			

মুঠ ছবাব বজাব ।

গোসাঁই-নাচ

বাজনা ১

চুটা তাল

			তাধেই
খিব খিব খিব খিব	খিব খিব খিব খিব	খিব খিব খিব খিব	ধগিতা
x	o	x	o
ধগিতি	তাড	SS	

মুঠ তিনিবাব বজাব।

							ধগিতা
ধগিতি	তাড	SS	ধগিতা	ধগিতি	তাড	SS	ধগিতা
x	o	x	o	x	o	x	o
ধগিতি	তাড	SS					

ভাঙনি ১

চুটা তাল

					ধগিতা
ধগাতিখা	খিতিতি	তাSS	ধগিতা	ধগাতিখা	খিতিতি
x	o	x	o	x	o
তাSS	ধগিতা	ধগতিখা	খিতিতি	তাSS	

বাজনা আৰু ডাঙনি ২

চুটা তাল

<u>ধগাতিখা</u>	<u>ধগিতা</u>	<u>ধগাতিখা</u>	<u>ধগিতা</u>	<u>ধগাতিখা</u>	<u>ঽখিত্তি</u>
x	o	x	o	x	o
<u>ডাঃঃ</u>	<u>ঃঃ</u>				
x	o				

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

					<u>খিত্তি</u>
<u>খিত্তা তিখা</u>	<u>খিঃতি ডা</u>	<u>খিত্তা তিখা</u>	<u>খিঃতি ডা</u>	<u>খিত্তা তিখা</u>	<u>ঽ খিত্তি</u>
x	o	x	o	x	o
<u>ডাঃ</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ঃঃ</u>	<u>ঃ</u>	<u>ঃঃ</u>

তিনিবাৰ বজাব।

বাজনা আৰু ডাঙনি ৩

চুটা তাল

			<u>ডাঃ খিৰখিৰ</u>
<u>তাখিৰ খিৰখিত্তা</u>	<u>ডাঃ খিৰখিৰ</u>	<u>তাখিৰ খিৰখিৰ</u>	<u>ডাঃ খিৰখিৰ</u>
x	o	x	o
<u>তাখিৰ খিৰখিৰ</u>	<u>ধেনঃ</u>	<u>ধেনঃ তিখা</u>	<u>খিঃ তিত্তি</u>
<u>ডাঃ</u>			

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

বাজনা আৰু ভাঙনি ৪

চুটা তাল

					দাওজিকি
তিনিতিনি x	দাওজিকি o	তিনিতিনি x	দাওজিকি o	তিনিতিনি x	তাধগি o
তাSS থিডতা	ধডগিতা	ধগতিখা	ধড গিতা	ধগা তিখা	ধড গিতা
ধগা তিখা	ডখি তিতি	তাড SS	SS SS		

বাজনা আৰু ভাঙনি ৫

চুটা তাল

						খেডই
তাখেড x	ইতা o	খেডই x	খেডনি o	তাডখে x	তাডাখন o	দাডক x

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ৬

চুটা তাল

							খেডনি
নাং x	খেডনি o	নাং x	খেডনি o	তিখা x	ইখা o	খেডই x	খিডত o

মুঠ তিনিবাৰ বজাব।

							ধেঙগি
তাডাধ	গিতা	ধেঙগি	তাডাধে	তিত্ৰা	থেঙন	দাডক	
x	o	x	o	x	o	x	

মুঠ তিনিবার বজাব।

							ধডগা
তিত্ৰি	নাং	খিডতা	ধডগা	তিত্ৰি	নাং	খিডতা	ধডগা
x	o	x	o	x	o	x	o
তিত্ৰি	নাং	খিডতা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা
তিডত্ৰি	নাং	খিডতা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা
তিত্ৰা	নাং	খিডতা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা	তিত্ৰা	ধডগা
তিত্ৰা	নাং	খিডতা					

							ধেঙই
তিত্ৰা	ধডগা	তিত্ৰি	তাডেড	নিডতি	থেঙন	দাডক	তাডে
x	o	x	o	x	o	x	o
তিত্ৰা	খিতা	তিত্ৰি	তাডাধ	নিডতি	থেঙন	দাডক	

মুঠ তিনিবার বজাব।

ভাঙনি ১০

চুটা তাল

							তাথেনি
থেনা	তাথেনি	থেনা	তাথেনি	থেনা	তাথেনি	থেনা	তাথেনি
x	o	x	o	x	o	x	o
থেনা	তাথেনি	থেনা	তাথেনি	তাথেনি	তাথেনি	থেনা	তাথেনি
তাথেনি	তাথেনি	থেনা	তাথেনি	তাথেনি	তাথেনি	থেনা	

ভাঙনি ১১

চুটা তাল

							দিধিনা
দিধিনা	দিধিনা	ধেইঃ	তানিতা	খিত	দিধিনা	দিধিনা	দিধিনা
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেই	দিধিনা	দিধিনা	দিধিনা	ধেইঃ	দিধিনা	ধেইঃ	দিধিনা
ধেইঃ	ধেইধে	ইধেই	তাকধে	ইধেই	তাখিত	দদও	তাতাক
তামিনাঃ	ধেইধে	ইধেই	তাতাক	তামিনাক	ধেই	ঃঃ	

					বাগধেনি
নাঃঃঃ	বাগধেনি	নাঃঃঃ	বাগধেনি	নাঃঃঃ	ঃঃ
x	o	x	o	x	o
তাকধেনি	তাকধেনি	নাঃঃঃ	বাগধেনি	তাকধেনি	তাথেনি
নাঃঃঃ	বাগধেনি	তাকধেনি	তাকধেনি	নাঃঃঃ	

গ্লোক ১

গ্লোক ১

চুটা তাল

বিশ্বম্	ভব স্বম্	তপদ	নমত	লক্ষ্মী	বল্লভ	দ্বল্লভ	পদ স্বম্
x	o	x	o	x	o	x	o
বিশ্বম্	ভব স্বম্	তপদ	নমত	লক্ষ্মী	বল্লভ	দ্বল্লভ	পদ স্বম্
ফফণি	ধবত	ধবত	ধবত	ফফণি	ধবত	ধবত	ধবত
ববত	ব্রজত	খগবতী	তাঃ	সঃ	সঃ	খেঃত	সঃ

মুঠ দুবার বজাব।

গ্লোক ২

চুটা তাল

শ্রীষ্ম	ননদন	জটিলজ	টাঃত	জটিলজ	টাঃজুট	শ্রীবন্ধুপ্র	কঃটম
x	o	x	o	x	o	x	o
শ্রীষ্ম	ননদন	জটিলজ	টাঃত	জটিলজ	টাঃজুট	শ্রীবন্ধুপ্র	কঃটম
প্রকটম	বঃকট	ঠাটঃপ	টঃত	গবগবগবগব	গবগবগবগব	শবদিঃ	তাঃ

মুঠ দুবার বজাব।

গ্লোক ৩

চুটা তাল

শ্রীবাম	বাঃঘব	বাঃজীব	লোঃচন	ভবভয়	ভনঃজন	দ্বঃজন	শোঃষণ
x	o	x	o	x	o	x	o
শ্রীবাম	বাঃঘব	বাঃজীব	লোঃচন	ভবভয়	ভনঃজন	দ্বঃজন	শোঃষণ

বিড়কট	প্রকট	মবকত	স্নাতক	নাট্টম	অভয়ে	লঙ্কা	শঙ্কা
x	o	x	o	x	o	x	o
তংকা	উদম্বা	তডম	SS	SS	SS	খেডত	SS

শ্লোক ৪

চুটা তাল

ঘুত্	প্রকটিত	স্থিত্	অতিগতি	গলিত্	প্রগীত্	নীড়ত্	তুত্
x	o	x	o	x	o	x	
ঘুত্	প্রকটিত	স্থিত্	অতিগতি	গলিত্	প্রগীত্	নীড়ত্	ত্রিভূবন
কমল্	চবণত্	ববণ্	ত্রিভূবন	কমল্	চবণত্	ববণ্	চবণ্
স্ববণ্	তবণ্	খগবতী	তাড	SS			

মুঠ ছবাব বজাব ।

গোপী-নাচ

আবস্তানি

বাজনা ১

একতালি

তাঃ ধেই খেনি	তাঃ ধেই খেনি	তা ধেই খেনি	তাঃ ধেই খেনি
x	০	২	০

ভাঙনি ১

একতালি

ধেই দাও তাতাখিত্তি	তাত তাও তাতাখিত্তি	তাত তাও তাতাখিত্তি	তাত্তা ধিনা
৩	০	৪	০

ভাঙনি ২

একতালি

ধেইদিদি	ধেইদাও	তাকদিদি	ধেইদাও	ধিনাক খে	নিতা ত্রিধি
x	০	২	০	৩	০
তাঃ	খেত	ধেইদিজি	ধেইদাও	তাকজিজি	ধেইদাও
৪	০	x	০	২	০
ধিনাক খে	নিতা ত্রিধি	তাঃ	খেত		
৩	০	৪	০		

ভাঙনি ৩

একতালি

ধিনাঃক খে	নিতা ত্রিধি	ধিনাঃক খে	নিতা ত্রিধি	ধিনাক খে
x	০	২	০	৩
নিতা ত্রিধি	তাঃ	খেত		
০	৪	০		

ভাঙনি ৪

একতালি

তিন ধগা	ধগা ধগা	তিন ধগা	ধগা ধগা	খিত১ দিধি	নাক ধিনা
x	০	২	০	৩	০
ধগি তিনি	তিনিখিতি	তা১	খেত	তিন ধগা	ধগা ধগা
৪	০	x	০	২	০
তিনধগা	ধগাধগা	খিতাদিধি	নাকধিনা	ধগিতিনি	তিনিখিতি
৩	০	৪	০	x	০
তা১	খেত	তিনধগা	ধগাধগা	তিনধগা	ধগাধগা
২	০	৩	০	৪	০
খিতদিধে	নাকধগা	ধগিতিনি	তিনিখিতি	তা১	খেত
x	০	২	০	৩	০
ss	ss				

ভাঙনি ৫

একতালি

ধগিতিনি	তিনিখিতি	ধগিতিনি	তিনিখিতি	ধগিতিনি	তিনিখিতি
x	০	২	০	৩	০
তা১	খে১ত				
৪	০				
ধগিতিনি	তিনিখিতি	ধগিতিনি	তিনিখিতি	ধগিতিনি	তিনিখিতি
x	০	২	০	৩	০
তা১	খেত	ধগিতিনি	তিনিখিতি	ধগিতিনি	তিনিখিতি
৪	০	x	০	২	০
ধগিতিনি	তিনিখিতি	তা১	ss		
৩	০	৪	০		

ভাঙনি ৬

একতালি

খডগা	তিনিখিতি	তিনখেঃ	ইঃতা	খেঃতা	তিনিখিতি
x	০	২	০	৩	০
তিনখেঃ	ইঃতা				
৪	০				

মুঠ তিনিবার বজাব।

ভাঙনি ৭

একতালি

তাকতাকতাক	ঃতাখিঃতি	তাকতাকখে	গিতাধেগি
x	০	২	০
তাকতাকতাক	ঃতাখিঃতি	তাকতাকখে	গিতাধেগি
৩	০	৪	০

মুঠ তিনিবার বজাব।

ভাঙনি ৮

একতালি

খাতিনিখেঃ	গিতাধেনি	খাতিনিখে	গাঃঃ	বাগঃেইখেঃই
x	০	২	০	৩
ঃতা তিনি	খাতিনিতি	তাঃ		
০	৪	০		

মুঠ তিনিবার বজাব।

ভাঙনি ৯

একতালি

জেঃহেখেনিখেনি	তাঃকখেনিখেনি	ঃতানিতা	খিততানুগু
x	০	২	০

জেঃহেনিধেনি ৩	তাঃকধেনিধেনি ০	ঃ তানিতা ৪	খিততাগুগু ০
ঃ তানিততা x	খিততাগুগু ০	ঃ তানিততা ২	খিততাগুগু ০
জেঃহেনিধেনি ৩	তাঃকধেনিধেনি ০	ঃ তানিতা ৪	খিততাগুগু ০
খেঃই x			

শ্লোকৰ নাচ

শ্লোক ১

এক তালি

শ্রীঃমঃপ্রি x	কমলঃ ০	নম কি ২	নম তঃ ০	গোবিন্দ মু ৩	কুন্দ পদ ০
বি নায়ক ৪	বৃন্দঃ ০	শ্রীঃমঃপ্রি x	কমলঃ ০	নমঃ কি ২	নম তঃ ০
গোবিন্দ মু ৩	কুন্দ পদ ০	বিনায়ক ৪	বৃন্দঃ ০	তাঃপিত x	বেপিত ০
ব্রেক্কেনিতি ২	দ্রাণং ০	তাঃ ৩	ঃঃ ০	খেঃত ৪	ঃঃ ০

দুবাৰ বজাব।

শ্লোক ২

একতালি

ত্রিপুরা x	বিঃত্রিপুরা ০	বাঃদে ২	মুবাঃবি ০	মুকুন্দ ৩	বাঃধ ০
ঃঃ ৪	ঃঃ ০	ত্রিপুরা x	বিঃত্রিপুরা ০	বাঃদে ২	মুবাঃবি ০

মুকুন্দ	বাঽধ	SS	SS	গোবিন্	দংতং
৩	০	৪	০	×	০
ঘুঃত্	মকখন	দঃ	গভ্	গীমধু	চাঃধে
২	০	৩	০	৪	০

মুঠ ছবাব বজাব।

শ্লোক ৩

চুটা তাল

					ইন্দীবব
নিন্দিবব	সুঃকাস্তি	সুঃকাস্তি	ইন্দীবব	নিন্দিবব	সুঃকাস্তি
×	০	×	০	×	০
সুঃকাস্তি	সম্প্রীতি	কিম্প্রীতি	তদিতব	SS	ব্রজঃদনা
গণাঃ	অঙ্গনাঃ	সঙ্গনাঃ	গীতাস্বব	ধব বচ	নমঃSS
SS					

মুঠ ছবাব বজাব লাগে।

শ্লোক ৪

চুটা তাল

					তাগেবতা
গেবেগাবি	তাধিঃমা	ধিনাগেবি	তাগেবতা	গেবেগাবি	তাধিঃমা
×	০	×	০	×	০
ধিনাগেবি	নাগবচা	গবগব	দ্বিঃদিতঃ	বিঃতবি	চাঃ
চাঃ	চাচাঃচা	বিঃচাঃবি	তাঃতাতা	বিঃতাবি	চাচাঃচা
বিঃচাঃবি	তাঃতাতা	বিঃতাবি	তাতাবিত্তে	তাবিত্তাবি	তাঃ
SS					

মুঠ ছবাব বজাব।

প্ৰৱেশৰ নাচ

বজাব প্ৰৱেশ

তাল ৰূপগঞ্জল

<u>খিত্তাক</u>	<u>জিদধেই</u>	<u>তাক্ৰখিনা</u>	<u>ধিহনাওঁ</u>	<u>ধিন্নাক</u>	<u>জিদধেই</u>
x	২	৩	০	৪	৫
<u>নাডধেই</u>	<u>দাডও</u>	<u>খিত্তাক</u>	<u>জিদধেই</u>	<u>তাক্ৰখিনা</u>	<u>ধিহনাও</u>
৬	০	৭	৮	৯	০
<u>ধিন্নাক</u>	<u>জিদধেই</u>	<u>নাওধেই</u>	<u>দাডও</u>		
১০	১১	১২	০		

চাৰিবাৰ বজাব।

বীৰৰ প্ৰৱেশ

চুটা তাল

					<u>তাক্ৰধিড</u>
					০
<u>নাডখিনা</u>	<u>দিডখিনা</u>	<u>খিত্তাডও</u>	<u>তাডক্ৰধিড</u>	<u>নাডখিনা</u>	<u>দিডখিনা</u>
x	০	x	০	x	০
<u>খেডই</u>	<u>তাক্ৰধিড</u>				

ঝৰি-ঝুমিৰ প্ৰৱেশ

ধুকনি তাল

<u>জিড</u>	<u>খেইড তাখিতি</u>	<u>তাখিড</u>	<u>দাডও খাডক</u>	<u>জিড</u>	<u>খেইড তাখিতি</u>
x	২	x	২	x	২

তাখিঃ	দাঃও	খাঃক	জিঃদ	খেইঃ	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	খাঃক
x	২		x	২		x	২	
জিঃদ	খেইঃ	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি
তাখিঃ	দাঃও	খাঃক	জিঃদ	খেইঃ	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি
তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	খাঃক	জিঃদ	খেইঃ	তাখিতি
তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	খাঃক
জিঃদ	খেইঃ	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি	তাখিঃ	দাঃও	তাখিতি
তাখিঃ	দাঃও	খাঃক	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ
জিঃদ	খিঃনা	খেঃ	নিঃ	তাঃ	খিঃনা	খেঃ	সঃই	খেইঃ
তাঃ	তাঃ	খেইঃ	খেঃ	সঃই	খেইঃ	তাঃ	তাঃ	খেইঃ
খেঃ	সঃই	খেইঃ	তাঃ	তাঃ	খেইঃ	খেঃ	সঃই	খেইঃ
তাঃ	তাঃ	খেইঃ	খিঃ	তাঃ	খেইঃ	তাঃ	তাঃ	খিতি
তাঃ	খেন	জিক্	তাঃ	সঃ	সঃ	খেইঃ	সঃ	সঃ

গকণ্ড পক্ষীর প্রবেশ

রূপগঞ্জল তাল

খেইঃ	খেইঃ	খেঃনি	দাঃও	তাঃতা	নিঃতা	খিঃতি	দাঃও
x	২	৩	০	৪	৫	৬	০
খেইঃ	খেইঃ	খেঃনি	দাঃও	তাঃতা	নিঃতা	খিঃতি	দাঃও
৭	৮	৯	০	১০	১১	১২	০

চাৰিবাৰ বজাব।

হৰুযন্ত আদি বানবৰ প্ৰৱেশ

চুটা তাল

					<u>ধেনি দাও</u>
					o
<u>ধেই</u>	<u>ধিন তাও তাও</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেনি দাও</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধিন্ তাও তাও</u>
x	o	x	o	x	o
<u>ধেই</u>	<u>ধেনি দাও</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধিন্ তাও তাও</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধেনি দাও</u>
x	o	x	o	x	o
<u>ধেই</u>	<u>ধিন তাও তাও</u>	<u>ধেই</u>	<u>ধিন তাও তাও</u>	<u>ডতাওখিতা</u>	
x	o	x	o	x	
<u>দিধিনাক</u>	<u>ধেই</u>				
o	x				

বান্ধসৰ প্ৰৱেশ

চুটা তাল

			<u>জিদ্ ধেই তাওতাক</u>
<u>ধেইSS</u>	<u>জিদ্ ধেই তাওতাক</u>	<u>ধেইSS</u>	<u>জিদ্ ধেই তাও তাক</u>
x	o	x	o
<u>খিত্ তাওতাক</u>	<u>ধিননাধিননা</u>	<u>ধেইSS</u>	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

ক)

খিনতাও

সঙতাও	তাত্তা	সঙতাও	তাত্তা	সঙতাও	খিতাডক	দিঘিনা
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

খিতাডক

দিঘিনা	খেডই	SS	খিতাডক	দিঘিনা	খেডই	SS	খিতাডক
x	o	x	o	x	o	x	o

দিঘিনা	খেডই
--------	------

শুদ্ধৰ নাচ

খেহুৰে

একতালি

ক)

<u>তাতাঃ তাতাঃ</u>	<u>তাখিতা খিতা</u>	<u>তাতাঃ তাখিতা</u>	<u>তাঃ ঙ</u>
x	০	২	০
<u>খিনা খিনা খিনা</u>	<u>দিখিনা খিনাঃ</u>	<u>তাতাঃ তাখিতা</u>	<u>তাঃ ঙ</u>
৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

<u>খিনা খিনা খিনা</u>	<u>দিখিনা খিনাঃ</u>	<u>তাতাঃ তাখিতা</u>	<u>তাঃ ঙ</u>
x	০	২	০
<u>খিনা খিনা খিনা</u>	<u>দিখিনা খিনাঃ</u>	<u>তাতাঃ তাখিতা</u>	<u>তাঃ ঙ</u>
৩	০	৪	০

মুঠ দুবাৰ বজাব

ভাঙনি

ক)

<u>খেইতাক খেইতাক</u>	<u>খেইখিনা জিদখোই</u>	<u>তাওতাখি তাওতাখি</u>	<u>তাওতাতা খিতিতাক</u>
x	০	২	০
<u>খেইতাক খেইতাক</u>	<u>খেইখিনা জিদখোই</u>	<u>তাওতাখি তাওতাখি</u>	<u>তাওতাতা খিতিতাক</u>
৩	০	৪	০

ভাঙনি ক মুঠ দুবাৰ বজাব।

খ)

<u>খেইতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>তাখিতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>খিততাঃকখিনাখিতা</u>	<u>খেই SS SS</u>
x	০	২	০
<u>খেইতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>তাখিতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>খিততাঃকখিনাখিতা</u>	<u>খেই SS SS</u>
৩	০	৪	০

গদ্যাবে

একতালি

<u>জিদখেই তাওতাক</u>	<u>খেই SS ওবব</u>	<u>জিদখেই তাওতাক</u>	<u>খেই SS ওবব</u>
x	০	২	০
<u>জিদখেই তাততাঃ</u>	<u>খিততাঃ তাঃক</u>	<u>খিনা খিনা</u>	<u>খেই SS</u>
৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি

ক)

<u>খেইখিনা</u>	<u>খেইখিনা</u>	<u>জিখেই</u>	<u>ঃখেইখিনা</u>
x	০	২	০
<u>খেইখিনা</u>	<u>খেইখিনা</u>	<u>জিখেই</u>	<u>ঃখেইখিনা</u>
৩	০	৪	০

মুঠ দুবাৰ বজাব।

খ)

<u>খেনি তাখে</u>	<u>নিতা খেনি</u>	<u>তাক্র খিনা</u>	<u>খিনা খিনা</u>
x	০	২	০
<u>খিতা খাখি</u>	<u>খিতা খিতা</u>	<u>তাখিৰ খিতা</u>	<u>খিতা খিতা</u>
৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

<u>খেইতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>তাখিতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>খিততাক ধিনাধিনা</u>	<u>খেঃই ঙ্গ</u>
x	o	২	o
<u>খেইতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>তাখিতিতাঃতিতাঃ</u>	<u>খিততাক ধিনাধিনা</u>	<u>খেঃই ঙ্গ</u>
৩	o	৪	o

অসিবে

চুটা তাল

ক)

						<u>খিতাঃক</u>
<u>দিধিনা</u>	<u>খেঃইখি</u>	<u>ৰাঃতাঃ</u>	<u>খিতাঃক</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>ঃ্গ</u>
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

						<u>দিধিনা</u>
<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>খেঃই</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>খেঃই</u>
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ ছুবাৰ বজাব।

পুন ক আৰু খ একেলগে চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

							<u>ধিনাথে</u>
<u>নিধেনি</u>	<u>তাৰাথে</u>	<u>নিধেনি</u>	<u>তাতাথে</u>	<u>নিধেনি</u>	<u>খিতাঃক</u>	<u>দিধিনা</u>	<u>খেঃই</u>
x	o	x	o	x	o	x	o

ক)

ধিনা	ধেই	ধিনা	জিধেই	ধেই	ধেই	ধিনা	ধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
ধিতা	ধেই	ধিতা	ধিতেই	ধেই	ডতা	ধিতা	

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

ধিনা	তাক্র	ধিনা	তাক্র	ধিনা	ধেনি	দাও	তাক্র
x	o	x	o	x	o	x	o
ধিতা	তাক্র	ধিতা	তাক্র	ধিতা	ধিতি	দাও	

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

গ)

তাধে	নিতা	ধেনি	তাক্র	ধিনা	ধিনা	ধেনি	ধিতি
x	o	x	o	x	o	x	o
তাধি	তিতা	ধিতি	তাধিৰ	ধিতা	ধিতা	ধিতি	

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ঘ)

ওবব	ধেই	স	ওবব	ওবব	ধেই	স	ওবব
x	o	x	o	x	o	x	o
ওবব	ধেই	স					

মেলা-যতি ভাঙ্গৰ

ক)

ধেনি x	বিখি ২	বিনদা ৩	খিতি x	তাখি x	বিখি ২	বাডঙ ৩	SS
তাখি	বিখি	বিনদা	খিতা	দিখি	নাডক	খেডই	SS
ধেনি	বিখি	বিনদা	খিতি	তাখি	বিখি	বাডঙ	SS
তাখি	বিখি	বিনদা	খিতা	দিখি	নাডক	খেডই	SS
ধেনি	বিখি	বিনদা	খিতি	তাখি	বিখি	বাডঙ	SS
তাখি	বিখি	বিনদা	খিতা	দিখি	নাডক	খেডই	SS
ধেনি	বিখি	বিনদা	খিতি	তাখি	বিখি	বাডঙ	SS
তাখি	বিখি	বিনদা	খিতা	দিখি	নাডক	খেডই	খিতা
দিখি	নাডক	খেডই	খিতা	দিখি	নাডক	খেডই	খিতা
দিখি	নাডক	খেডই	খিতা				

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

ওবৰ x	ওবৰ ২	খিনা ৩	ডঙ x	ওবৰ ২	ওবৰ ৩	খিনা ৩	ডঙ
ওবৰ	ওবৰ	খিনা	ডঙ				

ক)

ধেই	খিত	ধেই	খিত	দিদিধেই	তাকধেই
x	০	২	০	৩	০
দিদিধেই	ধেই	খিনাথেনি	তাকথেনি	তাতাথেনি	তাকথেনি
৪	০	x	০	২	০
খিতাথেনি	তাকথেনি	তাকখিনা	ধেই		
৩	০	৪	০		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

তাকখিনা	ধেইখিতি	তাকখিনা	ধেই	তাকখিনা	ধেইখিতি
x	০	২	০	৩	০
তাকখিনা	ধেই				
৪	০				

ক আৰু খ একেলগে দুবাৰ বজাব।

বাসন নাচ

নাচ ১

ভাল দোহানী

খেই	খি ড় তা	খেই দাও	খেই দাও	তা	খি ড় তা
১	২	৩	৪	৫	৬
খিতা তাখি	তাও ঙ	তাতা	তাতা খিতা	খেনি দাও	খেনি দাও
৭	৮	৯	১০	১১	১২
খিনা	তাতা খিতা	দিখি নাখি	নাও ঙ		
১৩	১৪	১৫	১৬		

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

বাজনা ১

খেনি	তিনি তিনি	তিনি তিনি	তিনি দাও	খিতা	তিনি তিনি
১	২	৩	৪	৫	৬
তিনি তিনি	তিনি দাও	বাতা	তাতা খিতা	বাতা তাতা	খিতা দাও
৭	৮	৯	১০	১১	১২
খিনা	খিনা খিতা	খিনা নিতা	খিতা দাও		
১৩	১৪	১৫	১৬		

বাজনা ২

তাক	খেনি খেনি	তাক খেনি	খেনি না	খিতা	খেনি খেনি
১	২	৩	৪	৫	৬

ধেনদা খিতা	থেনি না	তাক	ধেনি তিনি	তাক ধিনা	ধেনি তিনি
৭	৮	৯	১০	১১	১২

খিতা	ধেনি ধেনি	খিতা ধেনি	ধেনি ধেনি
১৩	১৪	১৫	১৬

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাজমা ৩

ধিনা	ধিনা খিতা	ধিনা ডানা	ধেনি তাখি	তাখি	তাত খিতা
১	২	৩	৪	৫	৬

খিতা খিতা	দিধি নাখি	তাত	তাত খিতা	খিতা নিতা	ধেনি তাখি
৭	৮	৯	১০	১১	১২

ত্ৰিখি	তাত খিতা	খিতা নিতা	দিধি নাখি
১৩	১৪	১৫	১৬

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাজমা ৪

ধেই	খিব খিব	ধেই খিব	খিব খিব	তাঃ	খিব খিব
১	২	৩	৪	৫	৬

তাঃ খিব	তাতা খিতা	তাক	থেনি থেনি	তাক থেনি	থেনি না
৭	৮	৯	১০	১১	১২

খিতা	থেনি থেনি	খিতা থেনি	থেনি না
১৩	১৪	১৫	১৬

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ৰাজমা ৫

ধেৰ	খিতা খিতা	ধেৰ খিতা	খিতা খিতা	তাঃ	খিঃ খিঃ
১	২	৩	৪	৫	৬

নাঃ খেঃই	নাঃ খেঃই	খিৰ	খিতা খিতা	খিৰ খিতা	খিতা খিতা
৭	৮	৯	১০	১১	১২
তিঃন	খা ঙক	নাঃ খেঃই	নাঃ খেঃই		
১৩	১৪	১৫	১৬		

নাচ ২

একতালি

ক)

খেঃইতিনিতিনি	তাঃতিনিতিনিতিনি	তাঃতিনিতিনি	তাঃখিনাদিখিনাক
x	০	২	০
খিতাতিনিতিনি	তাঃতিনিতিনিতিনি	খিতাতিনিতিনি	তাক্ৰখিনাদিখিনাক
৩	০	৪	০

মুঠ চাৰিবাব বজাব।

খ)

খিনা নিতা খিতা নিতা	খিতি তিনি দাঃও	খিতা নিতা খিনা নিতা	খিনা খিতা খেঃই
x	০	২	০
খিনা নিতা খিতা নিতা	খিতি তিনি দাঃও	খিতা নিতা খিনা নিতা	খিনা খিতা খেঃই
৩	০	৪	০

মুঠ ছবাব বজাব।

গ)

তাতানিতাখিনানিতা	খিনাখিতাখেঃই	তাতানিতাখিনানিতা	খিনাখিতাখেঃই
x	০	২	০
তাতানিতাখিনানিতা	খিনাখিতাখেঃই	তাতানিতাখিনানিতা	খিনাখিতাখেঃই
৩	০	৪	০

<u>ধিনানিতাধেনিদাঃ</u>	<u>খিতানিতাখিতিদাঃ</u>	<u>ধিনানিতাধেনিদাঃ</u>	<u>খিতানিতাখিতিদাঃ</u>
x	০	২	০
<u>ধিনানিতাধেনিদাঃ</u>	<u>খিতানিতাখিতিদাঃ</u>	<u>ধিনানিতাধেনিদাঃ</u>	<u>খিতানিতাখিতিদাঃ</u>
৩	০	৪	০
<u>ধিনানিতাখিতানিতা</u>	<u>ধিনাখিতাধেই</u>	<u>ধিনানিতাখিতানিতা</u>	<u>ধিনাখিতাধেই</u>
x	০	২	০
<u>ধিনানিতাখিতানিতা</u>	<u>ধিনাখিতাধেই</u>	<u>ধিনানিতাখিতানিতা</u>	<u>ধিনাখিতাধেই</u>
৩	০	৪	০

ঘ)

<u>খেইখিখিবাঃকধেনি</u>	<u>তাকধিনাধেনিদাঃ</u>	<u>খেইখিখিবাঃকধেনি</u>	<u>তাকধেনিধেনিদাঃ</u>
x	০	২	০
<u>খেইখিখিবাঃকধেনি</u>	<u>তাকধিনাধেনিদাঃ</u>	<u>খেইখিখিবাঃকধেনি</u>	<u>তাকধেনিধেনিদাঃ</u>
৩	০	৪	০

আক এবার বজাব।

ঙ)

<u>ধেবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>খিবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>তাখিবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>তাকধিনাধেনিদাঃ</u>
x	০	২	০
<u>ধেবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>খিবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>তাখিবখিতাখিতিদাঃ</u>	<u>তাকধিনাধেনিদাঃ</u>
৩	০	৪	০

মুঠ ছবার বজাব।

চ)

<u>ধেবখিতাখিবখিতা</u>	<u>খিবখিতিতাকধিনা</u>	<u>ধেবখিতাখিবখিতা</u>	<u>খিবখিতিতাকধিনা</u>
x	০	২	০
<u>ধেবখিতাখিবখিতা</u>	<u>খিবখিতিতাকধিনা</u>	<u>ধেবখিতাখিবখিতা</u>	<u>খিবখিতিতাকধিনা</u>
৩	০	৪	০

ধেৰখিতাখিতাখিতা	খিৰখিতাখিতাখিতা	ধেৰখিতাখিতাখিতা	খিৰখিতাখিতাখিতা
x	0	২	0
ধেৰখিতাখিতাখিতা	খিৰখিতাখিতাখিতা	ধেৰখিতাখিতাখিতা	খিৰখিতাখিতাখিতা
৩	0	৪	0
জিধেইতাতাতাও	খিতধেইতাতাতাও	খিতধেইতাতাতাও	খিতধেইতাতাতাও
x	0	২	0
ধিনাখিডতা	দিধিনাডক	ধেই	ড
৩	0	৪	0

কৃষ্ণৰ আন নাচ

কালীৰ শিৰত

গা-মান

চুটা তাল

থেইনি	তাক	থেইনি	তাক	থেইনি	তাক	থেইনি	তাক
x	0	x	0	x	0	x	0

মুঠ দুবাৰ বজাব।

বাজনা ১

ক)

তাগেবেগে	তাগেবেগে	তাগেবেগে	তাকথে	নিথেনি	ধিনা	খিড
----------	----------	----------	-------	--------	------	-----

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

নিথেনি	তাকথে	নিথেনি	তাকথে	নিথেনি	ধিনা	খিড
--------	-------	--------	-------	--------	------	-----

পুনৰ ক আৰু খ একেলগে দুবাৰ বজাব।

মুঠ দুবাৰ বজাব।

গ)

							দিধিনা
দিধিনা	দিধিনা	ধেই	দিধিনা	দিধিনা	দিধিনা	ধেই	দিধিনা
x	o	x	o	x	o	x	o
দিধিনা	দিধিনা	ধেই	দিধিনা	দিধিনা	দিধিনা	ধেই	দিধিনা
ধেই	দিধিনা	ধেই	ধিনাথে	নিথেনি	তাতাথে	নিথেনি	তাতাথে
নিথেনি	থেনদাঃ	দিধিনা	ধেই	ঃ			

বাজনা ২

গা-মান ১ ছবাব বজাব।

ক)

							ধেগ্র
ধেঃথেনি	ধেগ্র	ধেঃথেনি	ধেগ্র	ধেঃথেনি	তাঃথেনি	দাঃ	ধেঃথেনি
x	o	x	o	x	o	x	o
নিঃথেনি	তাঃথেনি	দাঃ					

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

খ)

							ধেধেনি
ধেধেনি	ধেধেনি	ধেই	ধেধেনি	ধেধেনি	ধেধেনি	ধেই	ধেধেনি
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেধেনি	ধেধেনি	ধেই	ধেধেনি	ধেধেনি	ধেধেনি	ধেই	ধেধেনি
ধেই	ধেধেনি	ধেই	ধিনাথে	নিথেনি	তাতাথে	নিথেনি	তাতাথে
নিথেনি	থেনদাঃ	দিধিনা	ধেই	ঃ			

লনৌ-চুৰি নাচ ১

চুটা তাল

গা-ৰাম

থেঁড়নি	তাঁড়ক	থেঁড়নি	তাঁড়ক	থেঁড়নি	তাঁড়ক	থেঁড়নি	তাঁড়ক
x	o	x	o	x	o	x	o

মুঠ দুবাৰ বজাব।

ৰাজনা ১

ক)

তাততাত	খিততাত	তাঁড়ক	থেঁড়ই	জিৰথেঁড়ই
x	o	x	o	x

খ)

তাঁড়ক	থেঁড়ই	জি	থেঁড়গি	তাঁড়ক	থেঁড়ই	জি	ধিৰনা
x	o	x	o	x	o	x	o
থেঁড়নি	থেঁড়নি	তাঁড়ক	তাত	থেঁড়নি	থেঁড়নি	তাঁড়ক	

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

গ)

থেঁড়নি	থেঁড়নি	তাঁড়ক	তাত	থেঁড়নি	থেঁড়নি	ধিৰনা
x	o	x	o	x	o	x

তাঁড়ক

x

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

ঘ)

ধেখিতি

থেনদাডক	তাখিতি	থেনদাডক
x	o	x

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

ঙ)

ধেইখি

ৰাডাথনি	তাথেনি	থেনদাডক	তাডগুখি	ৰাডাথনি	তাথেনি
x	o	x	o	x	o

থেনদাডক

x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

চ)

তাথেনি

থেনদাডক	তাথেনি	থেনদাডক
x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ছ)

দিখিনা

দিখিনা	দিখিনা	ধেই
x	o	x

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

জ)

দিখিনা

x	o	x	o	x	o
ধেই	দিখিনা	ধেই	ধেইধে	ইধেই	তাকধে
ইধেই	তাখিতি	দদগু	তাতাডক	তাথেনি	ধেইধে
ইধেই	তাতাডক	তাখিনা	ধেই	স	

ইয়াৰ পিছত গীতৰ লগৰ নাচ হ'ব।

নাচ ২

চুটী ভাল

গা-মান

						তাক
খেঁচনি	তাক	খেঁচনি	তাক	খেঁচনি	তাক	খেঁচনি
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ চাৰিবাব বজাব।

ভাঙনি ১

				জিদ্‌খেই
তাততাত	খিততাত	তাক	খেই	SS
x	o	x	o	x

গাঁচাৰ ১

					খেঁচনি
তাক	খেই	SS	খেঁচনি	তাক	খেই
x	o	x	o	x	o
SS	খিহনা	খেঁচনি	খেঁচনি	তাক	তাততাত
খেঁচনি	খেঁচনি	তাক			

মুঠ আঠবাব বজাব।

পুনৰ ভাঙনি ১

গাঁচাৰ ২

						খিহনা
খেঁচনি	খেঁচনি	তাক	তাত	খেঁচনি	খেঁচনি	তাক
x	o	x	o	x	o	x

মুঠ আঠবাব বজাব।

পুনৰ ভাঙনি ১।

ক) খেঁধিতি

<u>খেনদাডক</u>		<u>তাখিতি</u>		<u>খেনদাডক</u>
x		o		x

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

খ) খেঁইখি

<u>ৰাথেনি</u>		<u>তাথেনি</u>		<u>খেনদাডক</u>		<u>তাওখি</u>		<u>ৰাথেনি</u>		<u>তাথেনি</u>
x		o		x		o		x		o

খেনদাডক

মুঠ আঠবাৰ বজাব।

গ) তাথেনি

<u>খেনদাডক</u>		<u>তাথেনি</u>		<u>খেনদাডক</u>		<u>তাথেনি</u>		<u>খেনদাডক</u>		<u>তাথেনি</u>
x		o		x		o		x		o

খেনদাডক

মুঠ ছুবাৰ বজাব।

ঘ) দিখিনা

<u>খেঁই</u>		<u>দিখিনা</u>		<u>খেঁই</u>		<u>খেঁইখে</u>		<u>ঈইখেই</u>		<u>তাকখে</u>
x		o		x		o		x		o

<u>ঈইখেই</u>		<u>তাখিতি</u>		<u>দদাও</u>		<u>তাতাডক</u>		<u>তাথেনি</u>		<u>খেঁইখে</u>
--------------	--	---------------	--	-------------	--	---------------	--	---------------	--	---------------

<u>ঈইখেই</u>		<u>তাতাডক</u>		<u>তাখিনা</u>		<u>খেঁই</u>		<u>ঈ</u>
--------------	--	---------------	--	---------------	--	-------------	--	----------

কংসৰ বঙ্গশালাত

চুটী ভাল

আবন্তগি

ক)

তাহেই

খিবখিবখিবখিব

x

খিবখিবখিবখিব

o

খিবখিবখিবখিব

x

খ)

ধেহগিবগিব

জেহথেনি

তাঃখিবখিব

তাঃথেনি

মুঠ আঠবাব বজাব।

সঁচাব

ক)

ধেহগিবগিব

ধেহগিবগিব

ধেহগিবগিব

জেহথেনি

তাঃখিবখিব

তাঃখিবখিব

তাঃখিবখিব

তাঃথেনি

মুঠ চাৰিবাব বজাব।

খ)

ধেহগিবগিব

জেহথেনি

তাঃখিবখিব

তাঃথেনি

মুঠ চাৰিবাব বজাব।

গ)

তাঃখিবখিব

তাঃখিবখিব

x

তাঃখিবখিব

o

তাঃথেনি

x

মুঠ চাৰিবাব বজাব।

ঘ)

দিখিনা

<u>দিখিনা</u>		<u>দিখিনা</u>		<u>খেই</u>
x		o		x

মুঠ চাবিবার বজাব।

ঙ)

দিখিনা

<u>খেই</u>		<u>দিখেনা</u>		<u>খেই</u>		<u>খেইখে</u>		<u>ইখেই</u>		<u>তাকখে</u>
x		o		x		o		x		o
<u>ইখেই</u>		<u>তাখিত্তি</u>		<u>দদই</u>		<u>তাতাডক</u>		<u>তাকখেনি</u>		<u>খেইখে</u>
<u>ইখেই</u>		<u>তাতাডক</u>		<u>তাকখিনা</u>		<u>খেই</u>		<u>ই</u>		

ভোজন-বেহাৰ নাচ

ৰামদানি

চুটা তাল

				<u>নিতাডখেই</u>		
<u>খিৰখিৰখিৰখিৰ</u>		<u>খিৰখিৰখিৰখিৰ</u>		<u>খিৰখিৰখিৰখিৰ</u>		<u>খিৰখিৰখিৰখিৰ</u>
x		o		x		o
<u>খিৰখিৰখিৰখিৰ</u>		<u>গিৰগিৰগিৰগিৰ</u>		<u>গিৰগিৰগিৰগিৰ</u>		<u>গিৰগিৰগিৰগিৰ</u>
<u>গিৰগিৰগিৰগিৰ</u>		<u>খিহনা</u>		<u>খিডতা</u>		<u>খিহনা</u>
<u>খিডতা</u>		<u>খিহনা</u>		<u>খিডতা</u>		<u>খিহনা</u>
x		o		x		o
<u>খিডতা</u>		<u>খিহনা</u>		<u>খিডতা</u>		<u>খিহনা</u>

১৩	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
x	o	x	o	x	o
খিডতা	ধিনাড	১৩	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	১৩	ধিহনা
খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
১৩	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
খিডতা	ধিহনা	১৩	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	১৩	ধিহনা
খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা	খিডতা	ধিহনা
১৩	ধেইড	১১	ধেইড	খিখিখিখি	খিখিখিখি
খিখিখিখি	দদও	১১	ধেইধেই	দিধিনাও	ধিনাডও
ডতা	খিডত্‌ডাখ	তাডও	দিধিনাডও	ধিনাখিখি	তাডধিনাডও
ধিনাডও	দিধিনাডও	ধিনাডও	খিতাডও	ধেইধেই	দাডও
ডতা	খিডত্‌ডাখ	তাডও	দিধিনাডও	ধিনাখিখি	তাধিনাডও
ধিনাড	দিধিনাডও	ধিনাডও	খিতাডও	ধেইধেই	দাডও
ডতা	খিডত্‌ডাখ	তাডও	দিধিনাডও	ধিনাখিখি	তাডধিনাডও
ধিনাডও	দিধিনাডও	ধিনাডও	খিতাডও	ধেইধেই	দাডও
১১	তাডধেই	দাডও	খিত্‌ধেই	দাডও	জিদ্‌ধেই
ইদ্‌ধেই	ইদ্‌ধেই	দাডও	ধিহনা	ধেডনি	তাডতাড

নিচ্তা	নিচ্ততা	খেচনি	তাত্তা	নিত্তা	নিচ্ততা
x	o	x	o	x	o
খেচনি	তাত্তা	তাত্তা	তা	খেচই	খেচইখিখি
খিখিখিখি	দ	স	খিহ্না	খেচনি	তাত্তা
নিচ্তা	নিচ্ততা	খেচনি	তাত্তা	নিচ্ততা	নিচ্ততা
খেচনি	তাত্তা	নিত্তা	নিচ্ততা	খেচনি	তাত্তা
তাত্তা	তা	খেচই	খেচইখিখি	খিখিখিখি	দ
স	খিহ্না	খেচনি	তাত্তা	নিচ্তা	নিচ্ততা
খেচনি	তাত্তা	নিত্তা	নিচ্ততা	খেচনি	তাত্তা
নিত্তা	নিচ্ততা	খেচনি	তাত্তা	তাত্তা	তা
খেচই	খেচইখিখি	খিখিখিখি	দ	স	খেচইখেচই
দিখিনা	খিনা	ত	খিত্তা	তা	দিখিনা
খিনাখিখি	তখিনা	খিনা	দিখিনা	খিনা	খিত্তা
খেচইখেচই	দা	ত	খিত্তা	তা	দিখিনা
খিনাখিখি	তখিনা	খিনা	দিখিনা	খিনা	খিত্তা
খেচইখেচই	দা	ত	খিত্তা	তা	দিখিনা
খিনাখিখি	তখিনা	খিনা	দিখিনা	খিনা	খিত্তা
খেচইখেচই	দা	ত	খিত্তা	তা	দিখিনা
খিনাখিখি	তখিনা	খিনা	দিখিনা	খিনা	খিত্তা

[illegible]

বিন্দনাখিতি	তাখিবিখি	বিন্দনাখিতি	তাতাডকথে	নিডতাখিডনা	থেইখি
x	o	x	o	x	o
বিন্দনাখিতি	তাখিবিখি	বিন্দনাখিতি	তাখিবিখি	বিন্দনাখিতি	তাতাডকথে
নিডতাখিডনা	তাখিতি	দাডে	ধেনিতা	খিতিতা	ধেনিতা
খিডতা	SS	SS	SS	SS	ধিহ্না
নিডতা	থেহ্নি	তিডনি	দাডে	SS	বিন্দ
খাডক	থেই				

গীতৰ নাচ

পৰিতাল

ঘাত ১

তা খি	তি তা	থেই ঙহ নি	তা খি
x	২	o	৩
তাড থেই	তাড ঙত তাড	খিড তাড	জিড ঙদ থেই
৪	o	৫	৬
নিড তাড ঙক	থেই ইড	খিতা ঙে	জিড ঙন্ হড
o	x	২	o
খাড ঙক	থেই SS	SS SS SS	
৩	৪	o	

গা-ঝাল

তাড ঙে	তাও খিতি	তাক থেই SS	ধিনা তাখি
x	২	o	৩
নাও খিতি	তাক থেই SS	ধিনা তাতা	তাও SS
o	o	৫	৬
SS SS SS			
o			

তিনিবাহ বজাব।

ভাঙনি ১

তাও	ভাতা		ধেই	SS		জিন্	ধেই	খিনা		ধেনি	ভাৰি
x			২			০				৩	
নাও	ধেনি		ভাৰি	ভিতা	ভিতি		ভাৰি	ভিথে		ডই	নাৰু
৪			০			৫				৬	
ধেই	SS										
০											

পুনৰ গা-মান

ভাঙনি ২

ভাড	ডে		ভাড	ডে		খিত্	খিড	নাড		ধেহ্	নি
x			২			০				৩	
দাড	ডে		খিড	নাও	খিড		নাও	খিড		নাড	ডে
৪			০			৫				৬	
খিড	নাড										
০											
নাড	খিড		নাড	ডে		খিড	নাড	খিড		নাড	খিড
x			২			০				৩	
ধেড	ডই		খিড	ভাড	ডে		খিন্	SS		খাড	ডক
৪			০			৫				৬	
SS	SS										
০											

কোক

							খিড	নাড	ডে		
খি	খি		দাড	ডে		SS	SS	SS		ভাড	ডে
x			২			০				৩	

তাস	১৩	ধিঃ	নাস	১৩	ধি	ধি	দাস	১৩
৪		০			৫		৬	
ধিঃ	নাস	১৩						
০								
ধি	ধি	দাস	১৩	ধিঃ	নাস	১৩	ধি	ধি
৫	২	০		৩		৪	০	
ধিঃ	ধিঃ	নাস	১৩	ধিঃ	নাস	১৩	ধিঃ	নাস
৫	৬	০		৫	২	০		
ধিঃ	ধিঃ	নাস	১৩	ধিঃ	নাস	১৩	ধিঃ	নাস
৩	৪	০		৫	৬	০		
ধিঃ	তাস	ধিঃ	নাস	তাস	১৩	তাস	১৩	তাস
৫	২	০		৫	৬	০		
তাস	ধিঃ	তাস	তাস	ধিঃ	তাস	তাস	ধিঃ	তাস
৩	৪	০		৫	৬	০		
ধিঃ	তাস	ধিঃ	নাস	ধিঃ	নাস	ধিঃ	নাস	ধিঃ
৫	২	০		৫	৬	০		

জাহান তাল

গা-মান

ধেন	দাক্	ধেঃ	১ন	দাস	১ক	ধেই	১১
৫	২	৩		০		৪	
জিন্হ	ধাক্	ধেঃ	১ন	দাস	১ক	১১	১১
৫	২	৩		০		৪	

এইখিনি চাবিৰাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

১১	১১	ধেঃ	১ই	১১	১১	ধেঃ	নিস
৫	২	৩		০		৪	

ভিড	তাড	ঔ	তাড	ধেহ্	নিড	তাড	ধেই
x	২	৩		০		৪	
ঈ	ঈ	জিদ	ধিড	নাড	ধেই	ঈ	ঈ

ভাঙনি ২

										তিন দাও
খি	খি	নাড	ধেই	তাড	নিড	তিন দাড	খি	খি	নাড	ধেই
x		২		৩		০	x		২	
তাড	নিড	তিন দাড	খি	খি	নাড	ধেই	তাড	নিড	তিন দাও	
৩		০	x		২		৩		০	
খি	খি	নাড	ধেই	তাড	নিড	ঈ	ঈ			
x		২		৩		০				

ভাঙনি ৩

জিদ	ধেড	ঈ	ধেই	ঈ	ঈ	ঈ	ঈ
x				০		২	
জিদ	ধেড	ঈ	ধেই	ঈ	তাড	ধিড	তাড
খিত্	ধেড	ঈ	ধেই	ঈ	ধেড	ধিড	তাড
ধেহ্	নিড	তিড	তাড	ঔ	তাড	ধেহ্	নিড
তিড	তাড	ঔ	ঈ	খিত্	ঈ	ঈ	ঈ
দিড	দিড	ধেড	ঈ	দিড	দিড	ধেড	ঈ
তাড	তাড	তাড	ঔ	দিড	দিড	ধেড	ঈ
তাড	তাড	তাড	ঔ	ধিড	তিড	দা	ঔ

ଭିନ୍	ଦା	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ବାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ
x				୦		୨	
ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି	ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି
ତାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ	ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି
ତାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ଦାଠ	ଝଠ
ଭିନ୍	ଦାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ବାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ
ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି	ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି
ତାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ	ଦିଠ	ଦିଠ	ସେଠ	ଝି
ତାଠ	ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ଦାଠ	ଝଠ
ଭିନ୍	ଦାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ବାଠ	ଝଠ	ଝଠ	ଝଠ
ଭିନ୍	ଦାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ଭିନ୍	ଦାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି
ସେଠ	ତାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ବାଠ	ତାଠ	ସେଠ	ଗିଠ
ତାଠ	ତାଠ	ଝଠ	ଝଠ	ସ୍ଥି	ଝଠ	ଝଠ	ଝଠ
ସ୍ଥି	ବାଠ	ଝଠ	ଝଠ	ସେଠ	ଝଠ	ସ୍ଥି	ଝଠ
ସ୍ଥି	ତାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ତାଠ	ନିଠ	ତାଠ	ଝଠ
ସ୍ଥି	ବାଠ	ଝଠ	ଝଠ	ସେଠ	ଝଠ	ସ୍ଥି	ଝଠ
ସ୍ଥି	ତାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ତାଠ	ନିଠ	ତାଠ	ଝଠ
ସ୍ଥି	ବାଠ	ଝଠ	ଝଠ	ସେଠ	ଝଠ	ସ୍ଥି	ଝଠ
ସ୍ଥି	ତାଠ	ସ୍ଥି	ସ୍ଥି	ତାଠ	ନିଠ	ତାଠ	ଝଠ

খিঃ	নাঃ	সঃ	সঃ	খেঃ	সঃ	খিঃ	সঃ
x				০		২	
খিঃ	তাঃ	খিঃ	তিঃ	তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ

ভাঙনি ৪

খেঃ	সঃ	ইঃ	সঃ	খেঃ	সঃ	দাঃ	সঃ
x				০		২	
খিঃ	তিঃ	তিঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খেঃ	সঃ	ইঃ	সঃ	খেঃ	সঃ	দাঃ	সঃ
সিঃ	তিঃ	তিঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খেঃ	সঃ	ইঃ	সঃ	খেঃ	সঃ	দাঃ	সঃ
খিঃ	তিঃ	তিঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খিঃ	তিঃ	তাঃ	সঃ	জিঃ	সঃ	খেঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খিঃ	তিঃ	তাঃ	সঃ	জিঃ	সঃ	খেঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
খিঃ	তিঃ	তাঃ	সঃ	জিঃ	সঃ	খেঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	জিঃ	সঃ	খিঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ	সঃ
তাঃ	নিঃ	তাঃ	সঃ	জিঃ	সঃ	খিঃ	সঃ

ভা	নি	তাঃ	সঃ		সঃ	সঃ		সঃ	সঃ
x					o			২	
ভা	নি	তি	খ		জিঃ	সঃ		ধিঃ	সঃ
ভা	নি	তাঃ	সঃ		সঃ	সঃ		সঃ	সঃ
জি	ধেই	তি	খ		জি	ধেই		তি	খ
জি	ধেই	তি	খ		যি	তাঃ		সঃ	সঃ
ধেঃ	সঃ	সঃ	সঃ		তাঃ	সঃ		খিতা	তাখি
তাঃ	সঃ	খিতা	তাখি		তাঃ	সঃ		সঃ	সঃ
খিত									

চুটা ভাল

গা-মান

খিত্তি	নাঃ ধেই	খিত্ঃ	ধিঃনা	খিত্তি	ধিঃনা
x	o	x	o	x	o
খিত্ঃ	ধিঃনা	খিত্তি	নাঃধেই	খিত্ঃ	ধিঃনা
খিত্তি	নাঃ ধেই	খিত্ঃ	সঃ		

ভাঙনি

ধেই	ধেইদাও	খিত্ঃ	দিঃদি	ধেই	ধেনি	দাঃও	দিঃদিঃ
x	o	x	o	x	o	x	o
ধেই	ধেইদাও	খিত্ঃ	ধেনি	দাঃও	ধেইদাও	খিত্ঃ	

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

							খেই
SS	খেই	SS	খেই	SS	খেই	SS	বিন
x	o	x	o	x	o	x	o
তাক	খেনি	তিনি	দাও	SS	খিবি	তাক	খেই
দিদি	খেই	SS	SS				

যতি-ভাল

গা-মান

তাক্ষিতা	খেইদাও	তাক্ষিতা	খিত	তাক্ষগি	তাক্ষিতা
৭	৮	০	x	০	২
খিতাক	খেই	খগিতিনি	তিনিতিনি	তাক্ষগি	তাক্ষগি
০	৩	৪	০	৫	০
দাও	খিতাক				
৬	০				

ভাঙনি ১

এই ভাঙনি গা-মানৰ দৰে সপ্তম তালৰপৰা উঠিছে।

খিনা	খেই	খেনদা	খিতা	খেই	খেই	খেনদা	খিতা
৭	৮	০	x	০	২	০	৩
খেই	খেনখিতা	তাক্ষগি	তাক্ষগি	তাক্ষিনাক	খেই	খিনা	খেই
৪	০	৫	০	৬	০	৭	৮
খেনদা	খিতা	খেই	খেই	খেনদা	খিতা	খেই	খেনখিতা
০	x	০	২	০	৩	৪	০
তাক্ষগি	তাক্ষগি	তাক্ষিনাক	খেই	খিনা	খেই	খেনদা	খিতা
৫	০	৬	০	৭	৮	০	x

খেই	খেই	খেদুদ	খিতা	খেই	খেন্খিত	তাকখি	তাকখি
০	২	০	৩	৪	০	৫	৬
তখিনাক	খেই	খিনা	সেই	খেন্তাতা	খিত	তাকখি	তখিতা
৬	০	৭	৮	০	×	০	২
খিতিতাক	খেই	খিগিতিনি	তিনিতিনি	তাকখি	তাকখি	দাও	খিত
০	৩	৪	০	৫	০	৬	০
তাক	খেই	SS					
৭	৮	০					

ভাঙনি ২

তাকখিত	তাকখিত	তাত্তাও	SS	খেনিতাখি	নাওখেনি
×	০	২	০	৩	৪
তাত্তাও	তাকখিত	তাকখিত	তাত্তাও	SS	খেনিতাখি
০	৫	০	৬	০	৭
নাওখেনি	তাত্তাও				
৮	০				

চুটকলা

ভাঙনি

খেই	দাও খিত	খেই দাও	খিত SS	তাত	তাক SS
×	২	৩	০	৪	৫
তাক তাক	তাক SS	তাত	তাক SS	তাক তাক	তাক SS
৬	০	×	২	৩	০
খেই	দাও খিত	খেই দাও	খিত SS	খেই	দাও খিত
৪	৫	৬	০	×	২
খেই দাও	খিত SS	খিত	খিনা খিত	খেই দাও	খিত SS
৩	০	৪	৫	৬	০

তাস x	তাস তাস ২	খিড তিড ৩	তাস ঢক ০	ধেই ৪	দাও SS ৫
তাস খিড ৬	বিন খাস ০	ধেই x	SS SS ২	SS SS ৩	SS SS ০
তাত্ ৪	তাস SS ৫	তাস তাস ৬	তাস SS ০	তাস x	তাস SS ২
তাস তাস ৩	তাস SS ০	ধেই ৪	দাও খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০
ধেই x	দাও খিত্ ২	ধেই দাও ৩	খিত্ SS ০	খিব ৪	খিনা খিত্ ৫
ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০	তাস x	তাস তাস ২	খিড তিড ৩	তাস ঢক ০

ধেই x	দাও SS ২	তাস খিড ৩	বিন খাস ০	ধেই ৪	SS SS ৫	SS SS ৬	তাস SS ০
তাত্ ৪	তাস SS ৫	তাস তাস ৬	তাস SS ০	তাস ৪	তাস SS ৫	তাস SS ৬	তাস SS ০
ধেই ৪	দাও খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০	ধেই ৪	দাও খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০
খিব ৪	খিনা খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০	তাস ৪	তাস SS ৫	তাস SS ৬	তাস SS ০
ধেই ৪	দাও SS ৫	তাস খিড ৬	বিন খাস ০	ধেই ৪	SS SS ৫	SS SS ৬	তাস SS ০
তাত্ ৪	তাস SS ৫	তাস তাস ৬	তাস SS ০	তাস ৪	তাস SS ৫	তাস SS ৬	তাস SS ০
ধেই ৪	দাও খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০	ধেই ৪	দাও খিত্ ৫	ধেই দাও ৬	খিত্ SS ০
ধেই ৪	দাও SS ৫	তাস খিড ৬	বিন খাস ০	ধেই ৪	SS SS ৫	তাস SS ৬	তাস SS ০
ধেই ৪	দাও SS ৫	তাস খিড ৬	বিন খাস ০	ধেই ৪	SS SS ৫	তাস SS ৬	তাস SS ০

ধেই	দাড	ডে	তাড	খিড	বিন	খাড	ধেই	সস	সস	তাড	ডে	তাড	ডে
x	২		৩		০		৪	৫		৬		০	
জিদ	খেড	ডেই	তাড	তাড	খিড	তিড	তাড	খেড	নিড	খেড	ডেই	সস	সস
জিদ	ধেই	ডেই	তাড	তাড	খিড	তিড	তাড	খেড	নিড	খেড	ডেই	সস	সস
জিদ	ধেই	ডেই	তাড	তাড	খিড	তিড	তাড	খেড	নিড	খেড	ডেই	সস	সস
তাড	তাড	তাড	তাড	তাড	খিড	খিড	তাড	খেড	নিড	খেড	ডেই	সস	সস
বাড	তাড	তাড	তাত	তাড	খিড	তিড	তাড	খেড	নিড	খেড	ডেই	সস	সস
বাড	তাড	তাড	তাত	তাড	খিড	তাড	খেৰ	খিনা	ডে	খেৰ	খেৰ	খিনা	ডে
খেৰ	খিনা	ডে	খেৰ	খেৰ	খিনা	ডে	খেৰ	খিনা	ডে	খেৰ	খেৰ	খিনা	ডে
খেহ	নিড	তাড	খিড	নাড	তাত	তাড	খেহ	নিড	তাড	খিড	নাড	তাত	তাড
খেহ	নিড	তাড	খিড	নাড	তাত	তাড	খেহ	নিড	তাড	খিড	নাড	তিনি	খিতি
নাড	খেড	ডেই	খেড	ডেই	খেড	ডেই	ধেই	দাড	ডে	খিড	তত	সস	সস
ধেই	দাও	ডে	তাড	ডক	সস	সস	ধেই	দাড	ডে	তাড	তাড	খিড	তিড
তাড	তাড	খেৰ	জিদ	খিড	নাড	ডে	তাড	তাড	ডে	তাড	তাড	তাড	ডে
তাড	তাড	ডে	তাড	তাড	তাড	ডে	তাড	তাড	খেৰ	জিদ	খিড	নাড	ডে
খিড	তাড	খেৰ	জিদ	খিড	নাড	ডে	খেড	নিড	তাড	খিড	তিড	তিড	নিড
তাড	নিড	তাড	খিড	তিড	তিড	নিড	ধেই	দাড	তাড	তাড	খিড	বিন	খাড
ধেই	সস	সস	সস	সস	সস	সস							

পৰিভাল

গা-মান

তাস	১৩	তাও খিতি	তাক ধেই	১১	খিনা	তাখি	নাও খিতি	তাক ধেই	১১
x		২	০		৩		৪		০
খিনা	তাতা	তাও	১১	১১	১১	১১			
৫		৬		০					

তিনিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

তাও তাতা	খেই	১১	জিদ	ধেই	খিনা	খেনি	তাখি	নাও	খেনি	তাখি	তিতা	খিতি
x		২	০			৩		৪		০		
তাখি	তিথে	১ই	নাক	ধেই	১১	১১						
৫		৬		০								

পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি ২

তাস	১৩	তাস	১৩	খিত	খিড	নাও	ধেহ	নিড	দাস	১৩	খিড	নাস	খিড
x		২		০			৩		৪		০		
নাস	খিড	নাস	১৩	খিড	নাস	খিড							
৫		৬		০									
নাস	খিড	নাস	১৩	খিড	নাস	খিড	নাস	খিড	ধেই	১ই	খিড	তাস	১৩
x		২		০			৩		৪		০		
খিন	১১	খাস	১৩	১১	১১	১১							
৫		৬		০									

কপক ভাল

গা-মান

ধেই	দাও	ধেই	দাও	তাতা	খিতি	বাও	দিচ্	দাও	১১	১১	১১
x		২		০		৩		৪		০	

মুঠ ছবাৰ বজাব।

ভাঙনি

						থেই থেই
তাধে নিতা	খিতি দাও	তাতা খিতা	ধেৰ খিত	থেই দাও	তাতা খিতি	
x	২	০	৩	৪	০	
দিধি নাক	থেই দাও	তাতা খিখি	বাও দ্ৰিক্	দাও SS	SS SS	

চোক

ধেৰ খিতা	ধেৰ খিতা	খিতা খিতা	ধেৰ খিতা	ধেৰ খিতা	খিতা খিতা	
x	২	০	৩	৪	০	
ধেৰ খিতা	ধেৰ খিতা	খিতা খিতা	ধেৰ খিতা	থেই SS	থেই থেই	
তাধে নিতা	খিতি দাও	তাতা খিতা	থেই খিতা	থেই দাও	তাতা খিতা	
দিধি নাও	থেই দাও	তাতা খিখি	বাও দ্ৰিক্	দাও SS	SS SS	

ভাঙনি ১

চুটা তাল

থেই	খিত	SS	জিহ্	নাও	SS	SS	তাঃ
x	০	x	০	x	০	x	০
থেই	খিত্	SS	জিহ্	নাও	SS	SS	তাঃ
থেই	খিত্	SS	জিহনা	খিতি	নাথেই	খিত্	খিনা
খিতি	নাথেই	খিত্	খিনা	খিতি	নাথেই	খিত্	খিনা
খিতি	নাথেই	খিত্	SS				

এইখিনি গা-মান বজাব।

ভাঙনি ২

							তাক
							০
খেই	জিদখে	ঈথি	নাধি	নাও	ধিহ্না	ঈ	ধিনাঈ
x	০	x	০	x	০	x	০
ধেনি	দদঈ	ঈ	ধিঈনা	ধেব	ধিঈনা	ঈ	তাক
খেই	জিদখে	ঈথি	নাধি	নাও	ধিহ্না	ঈ	ধিনাঈ
ধেনি	দদঈ	ঈ	ধিঈনা	ধেব	ধিনা	ঈ	তাক
খেই	জিদখে	ঈথি	নাধি	নাও	ধিহ্না	ঈ	ধিনাঈ
ধেনি	দদঈ	ঈ	ধিঈনা	ধেব	ধিঈনা	ঈ	তাক
খেই	জিদখে	ঈথি	নাধি	নাও	ধিহ্না	ঈথি	নাধি
নাও	ধিহ্না	ঈথি	নাধি	নাও	ধিহ্না	ঈ	তাতা
ধেব	ধিনা	ধেব	ধিনা	ধেব	ধিনা	ঈ	তাতা
ধেব	ধিনা	ধেব	ধিনা	ধেব	ধিনা	ঈ	তাতা
ধেব	ধিনা	ধেব	ধিনা	ধেব	ধিঈনা	ঈ	তাতা
ধিঈব	ধিধিধি	ধিঈব	তাপিধি	ধিঈব	ধিধিধি	ধিঈব	ধিঈব
ধিঈব	তাপিধি	ধিঈব	ধেগি	তিতা	নিতি	তানি	তিতা
নিতা	খেই	ধিবা	ঈ	ঈ	খেই	ধিনাঈ	ওধি

নাও	ধিনাঃ	ওধি	নাও	ঃঃ	বিন্	থাক	ধেহ্‌নি
x	o	x	o	x	o	x	o
তিনি	দাও	ঃঃ	খিতি	তাক	খেঃই	দিদি	খেঃই
ঃঃ	ঃঃ						

যতি-তাল

গা-মান

তঃখিতা	ধেইদাও	তাখিতা	খিঃতি	তাকধগি	তাখিতা
৭	৮	o	x	o	২
খিতিতাক	ধেইঃ	ধগিতিনি	তিনিতিনি	তাকধগি	তাকধগি
o	৩	৪	o	৫	o
দাঃও	খিতিতাক	ধেইধেই	ধেইঃ	ঃঃ	
৬	o	৭	৮	o	

তাঃনি ১

তাক্ৰধিনা	ধিনাঙনা	তাক্ৰধিনা	ধিনাঙনা	তাক্ৰধিনা	ধিনাঙনা
x	o	২	o	৩	৪
ধেইধেই	ধিঃহনা	ঃকখেঃ	নিঃতা	খেঃই	বাঃতা
o	৫	o	৬	o	৭
খেঃই	ধেনুখিতা	খিতাঃ	ঃকখে	নিঃতা	খেঃই
৮	o	x	o	২	o
বাঃতা	খেঃই	ধেনুখিতি	তাক্ৰধিনা	ধিনাঙনা	তাক্ৰধিনা
৩	৪	o	৫	o	৬
দিধিনাখি	তাক্ৰধিনা	ধিনাঙনা	ধেইধেই	ধিনাঃ	ঃকখে
o	৭	৮	o	x	o

নিচতা	খেই	ৰাচতা	খেই	ধেনখিতি	খিতা
২	০	৩	৪	০	৫
ডকথে	নিচতা	খেই	ৰাচতা	খেই	ধেনখিতি
০	৬	০	৭	৮	০
তাক্ৰিহি	খিনাঙান	তাক্ৰিহি	দিহিনাখি	তাক্ৰিহি	খিনাঙান
×	০	২	০	৩	৪
খেইখেই	খিহনা	ডকথে	নিচতা	খেই	SS
০	৫	০	৬	০	৭
					৮

পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি ২

তাত্ৰিতি	তাত্ৰিতি	তাত্ৰাত	SS	ধেনিতাখি	নাওধেনি
×	০	২	০	৩	৪
তাত্ৰাত	তাত্ৰিতি	তাত্ৰিতি	তাত্ৰাত	SS	ধেনিতাখি
০	৫	০	৬	০	৭
নাওধেনি	তাত্ৰাত				
৮	০				

চুটকজা

ভাঙনি

তাত	তাত্ৰে	জিদ্ৰি	নাত	তাত	তাত
×	২	৩	০	৪	৫
তাত	তাত	তাত	তাত	তাত	তাত
৬	০	×	২	৩	০
তাত	তাত্ৰে	জিদ্ৰি	নাত	খিত	তাত্ৰে
৪	৫	৬	০	×	২

জিহ্বা	ধিঃ	নাঃ	সঃ	তাঃ	তাঃ	ধেই	ধিঃ	তাঃ	ধেঃ	সই
৩		০		৪		৫		৬		০
ধিঃ		নাঃ	নিঃ	দাঃ	সঃ	সঃ	সঃ	ধেই	তাঃ	ধিঃ
৫		২		৩		০		৪		৫
নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	দাঃ		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ
৬		০		৫		২		৩		০
ধেই		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	দাঃ		নাঃ
৪		৫		৬		০		৫		২
নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	ধেই		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ
৩		০		৪		৫		৬		০
দাঃ		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	ধেই		তাঃ
৫		২		৩		০		৪		৫
নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	দাঃ		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ
৬		০		৫		২		৩		০
ধেই		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	দাঃ		ত্রিঃ
৪		৫		৬		০		৫		২
দাঃ	সঃ	তাঃ	ধিঃ	তিন		খাঃ	সঃ	তাঃ	সঃ	ধিঃ
৩		০		৪		৫		৬		০
নাঃ		ধেঃ	সই	ধেঃ	সই	ধিঃ	তাঃ	ধিঃ		নাঃ
৫		২		৩		০		৪		৫
দাঃ	সঃ	ধিঃ	সঃ	ধেই		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ
৬		০		৫		২		৩		০
দাঃ		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	ধেই		তাঃ
৪		৫		৬		০		৫		২
নাঃ	ধেই	ধিঃ	ধেই	দাঃ		তাঃ	ধিঃ	নাঃ	ধেই	ধিঃ
৩		০		৪		৫		৬		০

ধেই ১	তাত্‌ খিতি ২	নাঃ ধেই ৩	খিতা ধেই ০	দাও ৪	তাত্‌ খিতি ৫
নাঃ ধেই ৬	খিতা ধেই ০	ধেই ১	তাত্‌ খিতি ২	নাঃ ধেই ৩	খিতা ধেই ০
দাও ৪	তাত্‌ খিতি ৫	নাঃ ধেই ৬	খিতা ধেই ০	ধেই ১	তাত্‌ খিতি ২
খিনা গান ৩	ধেই ঙ্গ ০	দাও ৪	জিক্‌ তিঃ ৫	দাঃ ঙ্গ ৬	তাত্‌ খিতি ০
তিন্ ১	খাঃক ২	তাত্‌ তাত্‌ ৩	খিঃ তিঃ ০	নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫
ধেই ঙ্গ ৬	খিঃ তাত্‌ ০	খিঃ ১	নাঃ নিঃ ২	ধেই দাও ৩	তাত্‌ খিতি ০
নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫	খেঃ দাও ৬	তাত্‌ খিতি ০	নাঃ ১	খেঃ ঙ্গ ২
ধেই দাও ৩	তাত্‌ খিতি ০	নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫	ধেই দাও ৬	তাত্‌ খিতি ০
নাঃ ১	খেঃ দাও ২	ধেই দাও ৩	তাত্‌ খিতি ০	নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫
খিঃ নাঃ ৬	খেঃ নিঃ ০	দঃ ১	দঃ ঙ্গ ২	তাও তাও ৩	তাও তাও ০
তাও ৪	তাধে নিতা ৫	খিত্‌ জাধে ৬	নিতা খিতি ০	খিঃ ১	নাঃ নিঃ ২
ধেই দাও ৩	তাত্‌ খিতি ০	নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫	ধেই দাও ৬	তাত্‌ খিতি ০
নাঃ ১	খেঃ ঙ্গ ২	ধেই দাও ৩	তাত্‌ খিতি ০	নাঃ ৪	খেঃ ঙ্গ ৫

ধেই দাও	তাত্‌ খিতি	নাড	ধেড ঙই	ধেড দাও	তাত্‌ খিতি
৬	০	×	২	৩	০
নাড	ধেড ঙই	খিড নাড	ধেড নিড	দড	দড ঙও
৪	৫	৬	০	×	২
সস সস	সস সস	তাও	তাও তাও	তাও তাও	তাও তাও
৩	০	৪	৫	৬	০
তাও	খিতা খিখা	খিনা ঙানা	ধেড ঙই	তাও	তাও তাও
×	২	৩	০	৪	৫
তাও তাও	তাও তাও	তাও	খিতা খিখা	খিনা ঙানা	ধেড ঙই
৬	০*	×	২	৩	০
তাও	খিতা খিখা	খিনা ঙানা	ধেড ঙই	তাও	খিতা খিখা
৪	৫	৬	০	×	২
খিনা ঙানা	ধেড ঙই	খিত্‌	তাড ধেই	তাত্‌ তাত্‌	খিড তাত্‌
৩	০	৪	৫	৬	০
জিনহ্‌	থাড ঙক	তাড ঙক	তাড খিড	বিন্‌	থাড ঙক
×	২	৩	০	৪	৫
জিহ্‌	খিত্‌ ধেই	দড	দড ঙও	তাড নিড	তাড খিড
৬	০	×	২	৩	০
বিন্‌	থাড ঙক	জিহ্‌ নাড	খিত্‌ ধেই	দড	দড ঙও
৪	৫	৬	০	×	২
তাড নিড	তাড খিড	বিন্‌	থাড ঙক	জিহ্‌ নাড	খিত্‌ ধেই
৩	০	৪	৫	৬	০
ধেই	দাড ঙও	তাড খিড	বিন্‌ থাড	ধেই	সস সস
×	২	৩	০	৪	৫
তাড ঙও	তাড ঙও	ধেই	দাড ঙও	তাড খিড	বিন্‌ থাড
৬	০	×	২	৩	০

ধেই ৪	SS SS ৫	তাস ১৩ ৬	তাস ১৩ ০	জিদ x	খেস ১ই ২
তাস তাস ৩	খিড তিড ০	তাস ৪	খেস নিড ৫	খেস ১ই ৬	SS SS ০
জিদ x	খেস ১ই ২	তাস তাস ৩	খিড তিড ০	তাস ৪	খেস নিড ৫
খেস ১ই ৬	SS খিড ০	বাস x	তাস বাস ২	তাস তাস ৩	খিড তিড ০
তাস ৪	খেস নিড ৫	খেস ১ই ৬	SS SS ০	বাস x	তাস তাস ২
তাস তাস ৩	খিড তিড ০	তাস ৪	খেস নিড ৫	খেস ১ই ৬	SS SS ০
বাস x	তাস তাস ২	তাস তাস ৩	খিড তিড ০	খেস ৪	খিড নাও ৫
খেস খেস ৬	খিড নাও ০	খেস x	খিড নাও ২	খেস খেস ৩	খিড নাও ০
খেস ৪	খিড নাও ৫	খেস খেস ৬	খিড নাও ০	খেস x	নিড তাস ২
খিড নাও ৩	তাস তাস ০	খেস ৪	নিড তাস ৫	খিড নাও ৬	তাস তাস ০
খেস x	নিড তাস ২	খিড নাও ৩	তিনি খিতি ০	বাস ৪	খেস ১ই ৫
খেস ১ই ৬	খেস ১ই ০	খেস x	দাস ১৩ ২	খিড ১ত ৩	SS SS ০
খেস ৪	দাস ১৩ ৫	তাস ১৩ ৬	SS SS ০	খেস x	দাস ১৩ ২

তাত্‌ তাত্‌	খিড্‌ তিড্‌	তাত্‌	তাত্‌ খেৰ	জিদ্‌ খিড্‌	নাত্‌ ঙ্‌
৩	০	৪	৫	৬	০
তাত্‌	তাত্‌ ঙ্‌	তাত্‌ ঙ্‌	তাত্‌ তাত্‌	তাত্‌	তাত্‌ ঙ্‌
x	২	৩	০	৪	৫
তাত্‌ তাত্‌	তাত্‌ ঙ্‌	তাত্‌	তাত্‌ খেৰ	জিদ্‌ খিড্‌	নাত্‌ ঙ্‌
৬	০	x	২	৩	০
খিড্‌	তাত্‌ খেৰ	জিদ্‌ খিড্‌	নাত্‌ ঙ্‌	খেই	নিড্‌ তাত্‌
৪	৫	৬	০	x	২
খিড্‌ তিড্‌	তিড্‌ নিড্‌	তাত্‌	নিড্‌ তাত্‌	খিড্‌ তিড্‌	তিড্‌ নিড্‌
৩	০	৪	৫	৬	০
খেই	দাত্‌ ঙ্‌	তাত্‌ খিড্‌	বিন্‌ খাত্‌	খেই	ঙ্‌ ঙ্‌
x	২	৩	০	৪	৫
ঙ্‌ ঙ্‌	ঙ্‌ ঙ্‌				
৬	০				

পৰিতাল

গা-মান

তাত্‌ ঙ্‌	তাও খিতি	তাক্‌ খেই	ঙ্‌	খিনা তাখি	নাও খিতি	তাক্‌ খেই	ঙ্‌
x	২	০		৩	৪	০	
খিনা তাত্‌	তাও	ঙ্‌	ঙ্‌ ঙ্‌ ঙ্‌				
৫	৬	০					

তিনিবাব বজাব।

তাঙনি ১

তাও তাত্‌	খেই	ঙ্‌	জিদ্‌ খেই	খিনা	খেনি তাখি	নাও খেনি	তাখি তিতা	খিতি
x	২	০	৩	৪	০			
তাখিতিখে	ঙ্‌	নাক্‌	খেই	ঙ্‌	ঙ্‌			
৫	৬	০						

পুনৰ গা-মান।

ভাঙনি ২

তাস ১৩	তাস ১৩	খিত্ৰ নাস	খেহ্ৰ নিত্ৰ	দাস ১৩
x	২	০	৩	৪
খিত্ৰ নাস	নাস খি	নাস ১৩	খিত্ৰ নাস	খিত্ৰ
০	৫	৬	০	
নাস খিত্ৰ	নাস ১৩	খিত্ৰ নাস	খিত্ৰ নিত্ৰ	খেহ্ৰ ১৫
খিত্ৰ তাস ১৩	খিত্ৰ ১১	খিত্ৰ ১৩	১১ ১১ ১১	

চুটকলা

গা-মান

খেই	তাত খিত্ৰ	খিত্ৰ নাস	খিত্ৰ তিত্ৰ	তাস	খিত্ৰ তিত্ৰ
x	২	৩	০	৪	৫
দাস ১৩	খিত্ৰ ১১				
৬	০				

মুঠ ছবাব বজাব।

ভাঙনি

খেই	তাত খিত্ৰ	খিত্ৰ নাস	খেনি দাও	খিনা	খিনা নিত্ৰ
x	২	৩	০	৪	৫
খিত্ৰ খিত্ৰ	তাত খিত্ৰ				
৬	০				
খিত্ৰ	খিনা নিত্ৰ	খিনা খেনি	দাস ১৩	খেহ্ৰ	খিনা ১৩
x	২	৩	০	৪	৫
খেই ১৩	১১ ১১				
৬	০				

চোক

বাত্	তাত্ খিতি	তাক্ ধেই	তাতা খিতা	ধিহ্	নাড নিড
x	২	৩	০	৪	৫

দাড ঙঙ	দাড ঙঙ
৬	০

বাত্	তাত্ খিতি	তাক্ ধেই	তাতা খিতা	ধিহ্	নাড নিড
x	২	৩	০	৪	৫

দাড ঙঙ	দাড ঙঙ
৬	০

বাত্	তাত্ খিতি	তাক্ ধেই	ধেনি দাও	ধিনা	ধিনা নিতা
x	২	৩	০	৪	৫

খিতা খিতি	তাত্ খিতা
৬	০

খিতা	ধিনা নিতা	ধিনা ধেনি	দাড ঙঙ	ধেব	ধিনা ঙক
x	২	৩	০	৪	৫

ধেড ঙই	ঙঙ ঙঙ
৬	০

জাহান-ভাল

গা-মান

ধেন্	দাক	থেড ঙন	দাড ঙক	ধেই ঙঙ	জিন্হ
x	২	৩	০	৪	x

ধাক্	থেড ঙন	দাড ঙক	ঙঙ ঙঙ
২	৩	০	৪

মুঠ চাবিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ১

(SS	(SS	(খেড	(ডই	(SS	(SS	(খেড	(নিড
x	২	৩		০		৪	
(তিড	(তাড	(ডঙ	(তাড	(খেড	(নিড	(তাড	(খেডই
(SS	(SS	(জিদ	(খিড	(নাড	(খেই	(দাড	(ডঙ

ভাঙনি ২

						(দাড	(ডঙ
						০	
(খেহ্	(নিড	(দাড	(ডঙ	(খেড	(নিড	(দাড	(ডঙ
x	২	৩		০		৪	
(খেহ্	(নিড	(দাড	(ডঙ	(খেড	(নিড	(দাড	(ডঙ

ভাঙনি ৩

						(খিড	(নাড
						০	
(দিড	(দিড	(খেড	(ডই	(তাত্	(তাড	(খিড	(তিড
x				০		১	
(তাড	(নিড	(দাড	(ডঙ	(খিত্	(SS	(খিড	(তিড
(তাড	(খিড	(বিড	(খিড	(বিন্	(দাড	(খিড	(তিড
(তাড	(নিড	(দাড	(ডঙ	(খিত্	(SS	(খিড	(নাড
(দিড	(দিড	(খেড	(ডই	(তাত্	(তাড	(খিড	(তিড
(তাড	(নিড	(দাড	(ডঙ	(খিত্	(SS	(খিড	(তিড

ভাঃ	খিঃ	বিঃ	খিঃ	বিন্	দাঃ	খিঃ	তিঃ
x				o		২	
ভাঃ	নিঃ	দাঃ	ঃও	খিত্	ঃঃ	খিঃ	নাঃ
দিঃ	দিঃ	খেঃ	ঃই	ভাত্	ভাঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	নিঃ	দাঃ	ঃও	খিত্	ঃঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	খিঃ	বিঃ	খিঃ	বিন্	দাঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	নিঃ	দাঃ	ঃও	খিত্	ঃঃ	খিঃ	নাঃ
দিঃ	দিঃ	খেঃ	ঃই	ভাত্	ভাঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	নিঃ	দাঃ	ঃও	খিত্	ঃঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	খিঃ	বিঃ	খিঃ	বিন্	দাঃ	খিঃ	তিঃ
ভাঃ	নিঃ	দাঃ	ঃও	খিত্	ঃঃ	ঃঃ	ঃঃ
ভিন্	দাঃ	খিঃ	খিঃ	বাঃ	ঃও	ঃঃ	ঃঃ
ভিন্	দাঃ	খিঃ	খিঃ	বিন্	দাঃ	খিঃ	খিঃ
বিন্	দাঃ	খিঃ	খিঃ	বিন্	দাঃ	খিঃ	খিঃ
খেই	ভাঃ	খিঃ	খিঃ	বাঃ	ভাঃ	খেঃ	নিঃ
ভাঃ	ভাঃ	ঃও	ঃঃ	খিঃ	ভাঃ	ঃঃ	ঃঃ
খিঃ	নাঃ	ঃঃ	ঃও	খেঃ	ঃব	খিঃ	ঃব
খিঃ	ভাঃ	খিঃ	তিঃ	ভাঃ	নিঃ	ভাঃ	ঃক
খিঃ	নাঃ	ঃঃ	ঃও	খেঃ	ঃব	খিঃ	ঃব

খিঃ ()	ভাত ()	খিঃ ()	তিঃ ()	তাত ()	নিঃ ()	ভাত ()	সক ()
x				o		২	
খিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	খেঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	সঃ ()
খিঃ ()	ভাত ()	খিঃ ()	তিঃ ()	তাত ()	নিঃ ()	তাত ()	সক ()
খিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	খেঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	সঃ ()
খিঃ ()	তাত ()	খিঃ ()	তিঃ ()	তাত ()	নিঃ ()	তাত ()	সক ()
খেঃ ()	সঃ ()	ইঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
খেঃ ()	সঃ ()	ইঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
খেঃ ()	সঃ ()	ইঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
খেঃ ()	সঃ ()	ইঃ ()	সঃ ()	নিঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()	দঃ ()	দঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()
তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
খিঃ ()	সঃ ()	নাঃ ()	সঃ ()	খিঃ ()	সঃ ()	মাঃ ()	সঃ ()
খিঃ ()	সঃ ()	খেঃ ()	সঃ ()	দাত ()	সঃ ()	সঃ ()	সঃ ()
তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()	তাত ()	সঃ ()

খেড	৫ই	খিড	তাস	৫৫	৫৬	খেড	৫ই
x				০		২	
বাস	৫৫	তাস	৫৫	তাস	৫৫	তাস	৫৫
জিদ	খেই	তিড	খাস	জিড	খেই	তিড	খাস
জিদ	খেই	তিড	খাস	খিড	তাস	৫৬	৫৫
খেই	৫৫	৫৫	৫৫	তাস	৫৬	খিতা	তাখি
তাস	৫৬	খিতা	তাখি	তাস	৫৬	৫৫	৫৫
খিত	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫	৫৫

চুটা তাল

গা-মান

খিডতি	নাডখেই	খিত	জিহনা	খিডতি	জিহনা
x	০	x	০	x	০
খিত	জিহনা	খিডতি	নাডখেই	খিত	জিহনা
খিডতি	নাডখেই	খিত	৫৫		

ভাঙনি

ভাঙ	খেবখিতা	খিতাখিতা	খিবখিতা	খিতাখিতা	খিতখিতা
x	০	x	০	x	০
খিতাখিতা	জিহনা	৫খেনি	নিডতা	খেডনি	তাসতা
খেডনি	খেন্দাও	৫ক	৫৫		

মুঠ দুবাৰ বজাব।

					খেই
SS	খেই	SS	খেই	SS	বিন্
x	০	x	০	x	০
খাডক	খেইনি	তিনি	দাডও	SS	খিডতি
তাডক	খেই	দিদি	খেই	SS	SS

যন্তি-ভাল

গা-মান

তাডখিতা	খেইদাও	তাখিতা	খিডতি	তাকধগি	তাখিতা
৭	৮	০	x	০	২
খিতিতাক	খেইড	ধগিতিনি	তিনিতিনি	তাকধগি	তাকধগি
০	৩	৪	০	৫	০
দাডও	খিতিতাক	খেইখেই	খেই	SS	
৬	০	৭	৮	০	

ভাঙনি ১

তানাঙানা	খিতিতাখি	তানাঙানা	খিতিতাখি	তানাঙানা	খিতিদাও
x	০	২	০	৩	৪
SS	খিনাদিখি	নাকধেনি	খেইখিতি	তাকখেই	তানাঙানা
০	৫	০	৬	০	৭
খিতিদাও	SS				
৮	০				
তানাঙানা	খিতিতাখি	তানাঙানা	খিতিতাখি	তানাঙানা	খিতিদাও
x	০	২	০	৩	৪
SS	খিনাদিখি	নাকধেনি	খেইখিতি	তাকখেই	তানাঙানা
০	৫	০	৬	০	৭
খিতিদাও	SS				
৮	০				

ভানাভানা	খিত্তিভাখি	ভানাভানা	খিত্তিভাখি	ভানাভানা	খিত্তিভাও
x	০	২	০	৩	৪
স্	খিনাদিখি	নাকধেনি	ধেইখিত্তি	তাকধেই	ভাঃখিত্তা
০	৫	০	৬	০	৭
ধেইদাও	তাখিত্তিতা	খিঃতি	ভাকধগি	তাখিত্তিতা	খিত্তিতাক
৮	০	x	০	২	০
ধেইঃ	খগিত্তিনি	তিনিতিনি	ভাকধগি	তাকধগি	দাঃও
৩	৪	০	৫	০	৬
খিত্তিতাক	ধেইধেই	ধেই			
০	৭	৮			

ভাঙনি ২

ভাঃখিত্তি	ভাঃখিত্তি	তাত্ভাও	স্	ধেনিতাখি	নাওধেনি
x	০	২	০	৩	৪
তাত্ভাও	ভাঃখিত্তি	ভাঃখিত্তি	তাত্ভাও	স্	ধেনিতাখি
০	৫	০	৬	০	৭
নাওধেনি	তাত্ভাও				
৮	০				

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

পৰিতাল

ভাঙনি

					খিঃ ভাঃ ধেই
ভাঃ খিত্তা	খিঃ নাস	খিঃ নাস নিঃ	দাঃ ঙ	দাঃ ঙ	খিঃ ভাঃ ধেই
x	২	০	৩	৪	০
ভাঃ খিত্তা	খিঃ নাস	খিঃ নাস নিঃ	দাঃ ঙ	দাঃ ঙ	খিঃ ভাঃ ধেই
৫	৬	০	x	২	০

তাত্‌ খিতা	খিঃ নাঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ নাঃ নিঃ
৩	৪	০	৫	৬	০
দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	ধেই দাঃ দাঃ
×	২	০	৩	৪	০
দাঃ দাঃ	দাঃ দাঃ	খিঃ তাঃ ধেই	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ তাঃ ধেই
৫	৬	০	×	২	০
তাত্‌ খিতা	খিঃ নাঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ তাঃ ধেই
৩	৪	০	৫	৬	০
তাত্‌ খিতা	খিঃ নাঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ তাঃ ধেই
×	২	০	৩	৪	০
তাত্‌ খিতা	খিঃ নাঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ নাঃ নিঃ
৫	৬	০	×	২	০
দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	খিঃ নাঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	দাঃ ঙঃ	ধেই দাঃ দাঃ
৩	৪	০	৫	৬	০
দাঃ দাঃ	দাঃ দাঃ	খিঃ তাঃ ধেই	দাঃ দাঃ	দাঃ দাঃ	খিঃ তাঃ ধেই
×	২	০	৩	৪	০
তাত্‌ তাঃ	খিঃ নাঃ	ঙঃ ঙঃ ঙঃ	খিঃ তিঃ	তাঃ ধেঃ	নিঃ ঙঃ তাঃ
×	২	০	৩	৪	০
খিঃ তাঃ	ঙঃ ঙঃ	ঙঃ ঙঃ ঙঃ	ঙঃ ঙঃ	ঙঃ ঙঃ	খিঃ ঙঃ নাঃ
৫	৬	০	×	২	০
নিঃ তাঃ	ধেঃ নিঃ	তিঃ ঙঃ নিঃ	দাঃ ঙঃ	ঙঃ ঙঃ	খিঃ ঙঃ ঙঃ
৩	৪	০	৫	৬	০
খাঃ ঙঃ	ধেঃ ঙঃ	ঙঃ ঙঃ ঙঃ			
×	২	০			

বন-প্রবেশ

ধুকনি তাল

গা-মান

ভাঙনি ১

খি	SS	SS	SS	ষাড	ডত	তাড	তাড	ডও	SS	খিড	ডও
x	২		x	২		x	২		x	২	
খেড	নিড	SS	তাড	খেড	ডহ	নিড	দাড	ডও	SS	তিড	ডন
দাড	খিবি	SS	SS	ষাড	ডত	তাড	তাড	ডও	SS	জিড	ডন
খিড	নাও	ডও	SS	জিড	ডন	খিড	নাড	ডও	SS	খিড	ডহ
নাড	নিড	SS	তাড	খিড	ডব	খিবি	তাড	ডক	SS	খেড	ডই
তাক	খেড	ডন	জিক	দাড	ডও	তিন্দাখিখি	ষাড	ডও	জিক	দাড	ডও
x	২		x	২		x	২		x	২	

গা-মান ১

তাত	তাড	ডও	তাত	তাড	ডও	তাত	তাড	ডও
x	২		x	২		x	২	
তাত	তাড	ডও	তাত	তাড	ডও	তাত	তাড	ডও

ছবাব বজাব।

গা-মান ২

জিনহ	থাড	ডক
x	২	

মুঠতে ৮ বাব বজাব।

ভাঙনি ২

স	খে	ই	স	তা	ও	খিনা	ও	খি
x	২		x	২		x	২	
নাও	খি	না	ও	না	ও	স	খে	ই
দাও	খি	তা	খেই	দা	ও	স	তা	ও
তাও	খি	ত	খিনা	ও	খি	নাও	খি	না
ও	না	ও	স	তা	ও	খিনা	ও	খি
নাও	খি	না	ও	না	ও	স	খি	ত
খে	নি	স	তা	খে	ই	নি	দা	ও
স	খে	ই	দাও	দা	ও	দাও	তা	খে
নি	খে	ই	স	খে	ই	খেই	খে	ন
জিক	দা	ও	তিন্দাখিখি	বা	ও	জিক	দা	ও
x	২		x	২		x	২	

মুঠ ৮ বার বজাব।

ভাঙনি ৩

তা	খে	ই	খেই	দা	ও	তা	খেই	ই
x	২		x	২		x	২	
খেই	দা	ও	তা	খে	ই	খেই	দা	ও
তা	খে	ই	খেই	দা	ও	তা	খেই	ই
খেই	দা	ও	তা	খে	ই	খেই	দা	ও

তাস	খেস ডই	সস	তাস ডও	ধিনা	ডও ধিস
x	২	x	২	x	২
নাও	ধিহ্ নাস	ওধি	নাস ডও	সস	খেস ডই
দাও	খিতা সস	খেই	দাও ডও	সস	তাস ডও
তাও	খিস ডত	ধিনা	ডও ধিস	নাও	ধিহ্ নাও
ওধি	নাস ডও	সস	তাস ডও	ধিনা	ডও ধিস
নাও	ধিহ্ নাস	ওধি	নাস ডও	সস	খিস ডত
খেহ্	নিস সস	তাস	খেস ডই	নিস	দাস ডও
সস	খেস ডই	দাও	দাস ডও	দাও	তাস খেস
নিতা	খেস ডই	সস	খেস ডই	খেই	খেস ডন
জিক	দাস ডও	তিনদাখিখি	বাস ডও	জিক	দাস ডও

মুঠ আঠাবাব বজাব।

ভাঙনি ৪

তাস	খিস ডত	খিতি	দাস ডও	তাস	খেস ডই
খেই	দাস ডও	তাও	খিস ডত	খিতি	দাস ডও
তাস	খেস ডই	খেই	দাস ডও	তাস	খিস ডত
খিতি	দাস ডও	তাস	খেস ডই	খেই	দাস ডও
তাস	খিস ডও	খিতি	দাস ডও	তাস	খেস ডই
খেই	দাস ডও	তাও	খিস ডত	খিতি	দাস ডও

তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও	তাড	খিড ঙত
x	২	x	২	x	২
খিডি	দাড ঙও	তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও
তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও	তাড	খেড ঙই
খেই	দাড ঙও	তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও
তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও	তাড	খেড ঙই
খেই	দাড ঙও	তাড	খেড ঙই	খেই	দাড ঙও
তাড	খেড ঙই	ঙ	তাড ঙও	খিনা	ঙ ঙখি
নাও	খিড নাড	ওখি	নাড ঙও	ঙ	খেড ঙই
দাও	খিড তাড	খেই	দাড ঙত	ঙ	তাড ঙত
তাও	খিড ঙত	খিনা	ঙ ঙখি	নাও	খিড নাড
ওখি	নাড ঙও	ঙ	তাড ঙত	খিনা	ঙ ঙখি
নাও	খিড নাড	ওখি	নাড ঙও	ঙ	খিড ঙত
খেই	নিড ঙ	তাড	খেড ঙই	নিড	দাড ঙও
ঙ	খেড ঙই	দাও	দাড ঙও	দাও	তাড খেড
নিতা	খেড ঙই	ঙ	খেড ঙই	খেই	খেড ঙন
জিক	দাড ঙও	ভিন্দাখিখি	বাড ঙও	জিক	দাড ঙও

পুনৰ গা-মান বজাব।

ভাঙনি ৫

থুকনি তাল

SS	তাত্ তাত্	খিখি	ৰাড্ ঙে	SS	তাত্ তাত্
x	২	x	২	x	২
খিখি	ৰাত্ তাত্	খিখি	ৰাত্ তাত্	খিখি	ৰাত্ তাত্
খিখি	ৰাত্ তাত্	খিখি	ৰাত্ তাত্	দিখেই	তাত্ তাত্
দিখেই	তাত্ তাত্	দিখেই	তাত্ তাত্	দিখেই	SS SS
খেই	তাত্ ঙে	খিনা	ঙে খিড্	নাঙ	খিড্ নাড্
ঙখি	নাড্ ঙে	SS	খেড্ ঙেই	দাঙ	খিড্ তাত্
খেই	দাড্ ঙে	SS	তাত্ ঙে	তাঙ	খিড্ ঙত্
খিনা	ঙে খিড্	নাঙ	খিড্ নাড্	ঙখি	নাড্ ঙে
SS	তাত্ ঙে	খিনা	ঙে খিড্	নাঙ	খিড্ নাড্
ঙখি	নাড্ ঙে	SS	খিড্ ঙত্	খেই	নিড্ SS
তাত্	খেড্ ঙেই	নিড্	দাঙ ঙে	SS	খেড্ ঙেই
দাঙ	দাড্ ঙে	দাঙ	তাত্ খেড্	নিতা	খেড্ ঙেই
দাঙ	দাড্ ঙে	দাঙ	তাত্ খেড্	নিতা	খেড্ ঙেই
SS	খেড্ ঙেই	খেই	খেড্ ঙন	জিক্	দাড্ ঙে
তিন্দাখিখি	ৰাড্ ঙে	জিক্	দাড্ ঙে		
x	২	x	২		

পুনৰ পা-মান বজাব।

ଭାଣ୍ଡାରି ୬

ଧୁକନି ତାଳ

SS	ତାଽ	ଽଓ	ସିତା	ଽଓ	ସିଽ	ତାସି	ତାଽ	ଽଓ
x	୨		x	୨		x	୨	
SS	SS	SS	SS	ତାଽ	ଽଓ	ସିତା	ଽଓ	ସିଽ
ତାସି	ତାଽ	ଽଓ	ସିତା	ଽଓ	ସିଽ	ତାସି	ତାଽ	ଽଓ
ସିତା	ଽଓ	ସିଽ	ତାସି	ତାଽ	ଽଓ	ସିତା	ଽଓ	ସିଽ
ତାସି	ତାଽ	ଽଓ	ସିତା	ଽଓ	ସିଽ	ତାସି	ତାଽ	ଽଓ
ସିତା	ସେଽ	ନିଽ	ତାସି	ନାଽ	ଽଓ	ସିତା	ସେଽ	ନିଽ
ତାସି	ନାଽ	ଽଓ	ସିତା	ସେଽ	ନିଽ	ତାସି	ନାଽ	ଽଓ
ସିତା	ସେଽ	ନିଽ	ତାସି	ନାଽ	ଽଓ	ସିତା	ସେଽ	ନିଽ
ତାସି	ନାଽ	ଽଓ	ସେଽ	ତାଽ	ଽଓ	ସିନା	ଽଓ	ସିଽ
ନାଓ	ସିଽ	ନାଓ	ଓସି	ନାଽ	ଽଓ	SS	ସେଽ	ଽଽ
ଦାଓ	ସିଽ	ତାଽ	ସେଽ	ଦାଽ	ଽଓ	SS	ତାଽ	ଽଓ
ତାଓ	ସିତା	SS	ସିନା	ଽଓ	ସିଽ	ନାଓ	ସିଽ	ନାଓ
ଓସି	ନାଽ	ଽଓ	SS	ତାଓ	ଽଓ	ସିନା	ଽଓ	ସିଽ
ନାଓ	ସିଽ	ନାଽ	ଓସି	ନାଽ	ଽଓ	SS	ସିଽ	ଽତ
ସେଽ	ନିଽ	SS	ତାଽ	ସେଽ	ଽଽ	ନିଽ	ଦାଽ	ଽଓ
SS	ସେଽ	ଽଽ	ଦାଓ	ଦାଽ	ଽଓ	ଦାଓ	ତାଽ	ସେଽ

নিডা	খেড ঙই	সস	খেড ঙই	খেই	খেড নিড
x	২	x	২	x	২
দাও	খেড ঙই	সস	সস সস		

ভাঙনি ৭

চুটা তাল

							খেইনিদাও
খেইড	খেইনিদাও	খেইড	খেইনিদাও	খেইনিডা	খিনাও	জিখেই	খিনাও
x	০	x	০	x	০	x	০
খেই	সস						

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব।

ভাঙনি ৮

চুটা তাল

							খেইখিত
সেখেই	খিতাডে	খেইড	তাতখেড	নিডাড	খেইখিত	দাওড	খেইখেই
x	০	x	০	x	০	x	০
খেইখেই	তাতখিতা	খেইড	তাতখেড	নিডাড	খেইখিত	তাততাত	খিতাখিত
তাততাত	খিতাখিতা	সেখিত	খিতাডে	খেইড	সস	সস	

ভাঙনি ৯

চুটা তাল

							নাডখেই
নাডখেই	নাডখেই	তাতনি	তিন্থাড	সক	তিন্থাড	সকখিত	নাডখেই
x	০	x	০	x	০	x	০

নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃনি	তিন্ খাঃ	ঃক	তিন্ খাঃ	ঃকখি	নাঃধেই
x	o	x	o	x	o	x	o
নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃনি	তিন্ খাঃ	ঃক	তিন্ খাঃ	ঃকখি	নাঃধেই
নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃনি	তিন্ খাঃ	ঃক	তিন্ খাঃ	ঃকখি	নাঃধেই
নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃনি	ঃধেইখিতা	ঃধেই	খিতাঃও	খেইঃ	তাঃধে
নিঃতা	খেইখিতা	দাঃও	খেইখেই	খেইখেই	তাঃধেনিতা	খেইঃ	তাঃধে
নিঃতা	খেইনি	নাঃতা	খিঃবনি	তাঃতা	খিতাখিতা	ঃওখিতা	খিতাঃও
খেইঃ	ঃঃ	ঃঃ	নাঃধেই	নাঃধেই	নাঃধেই	তাঃনি	খিঃনা
ঃানা	খিঃখিঃ	তাঃক	খিঃনাঃ	ঃানা	খিঃখিঃ	তাঃক	খিঃনা
ঃানা	খিঃখিঃ	তাঃক	খিঃনাঃ	ঃানা	খিঃখিঃ	তাঃক	খেঃখিতা
ঃওখেই	খিতাঃও	খেইঃ	তাঃধে	নিঃতা	খেইখিতা	দাঃও	খেইখেই
খেইখেই	তাঃধেনিতা	খেইঃ	তাঃধে	নিঃতা	খেঃখি	তাঃতা	খিঃবখি
তাঃতা	খিতাখিতা	ঃওখিতা	খিতাঃও	খেইঃ	ঃঃ		

ভাঃনি ১০

চুটা তাল

							তানিতা
খিতাঃধেই	তানিতা	খিতাঃধেই	তানিতা	ধেনিতা	ধেনিতা	খেইঃ	তানিতা
খিতাঃধেই	তানিতা	খিতাঃধেই	তানিতা	ধেনিতা	ধেনিতা	খেইঃ	তানিতা
খিতাঃধেই	তানিতা	খিতাঃধেই	তানিতা	ধেনিতা	ধেনিতা	খেইঃ	তানিতা

খিতাধেই	তানিতা	খিতাধেই	তানিতা	ধেনিতা	ধেনিতা	ধেই	ধেইখিতা
x	o	x	o	x	o	x	o
সেই	খিতাও	ধেই	তাং	নিতা	ধেইখিতা	দাও	ধেইধেই
ধেইধেই	তাধেনিতা	ধেই	তাং	নিতা	ধেই	তাং	খিখি
তাং	খিতাখিতা	সেই	খিতাও	ধেই	সেই	সেই	ধেই
ধেই	দাও	সেই	তাং	তাং	ধেই	তাং	নিতা
খিখি	তাং	নাং	নাং	নাং	দাও	দাও	দাও
দাও	দাও	দাও	ধেই	তাং	নিতা	খিখি	তাং
নাং	নাং	নাং	দাও	দাও	দাও	দাও	দাও
দাও	ধেই	তাং	নিতা	খিখি	তাং	নাং	নাং
নাং	দাও	দাও	দাও	দাও	দাও	ধেই	তাং
নিতা	খিখি	তাং	নাং	নাং	নাং	দাও	দাও
দাও	দাও	দাও	দাও				

ভাঙনি ১১

চুটা তাল

					ধেইধেই
ধেইধেই	দাও	সেই	খিতাধেই	দাও	খিতাধেই
x	o	x	o	x	o
দাও	খিতাধেই	ধেইধেই	খিতাধেই	দাও	খিতাধেই
দাও	খিতাধেই	দাও	খিতাধেই	ধেইধেই	খিতাধেই

ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
x	o	x	o	x	o
ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥିତାସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଦାଽଓ	ସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇଦାଽଓ	ସ୍ଥେନିତାସ୍ଥି	ନାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଽଽ	ସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇଦାଽଓ	ସ୍ଥେନିତାସ୍ଥି	ନାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଽଽ	ସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇଦାଽଓ	ସ୍ଥେନିତାସ୍ଥି	ନାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଽଽ	ସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥେଇଦାଽଓ	ସ୍ଥେନିତାସ୍ଥି	ନାଽଓ	ସ୍ଥିତସ୍ଥେଇ
ଽଽ	ଽଽ	ଽଽ	ନାଽସ୍ଥେ	ନିଽତା	ଜ୍ଞିଦସ୍ଥେ
ନିଽତା	ଜ୍ଞିନତାସ୍ଥ	ତିନିତାସ୍ଥି	ଦାଽଓ	ଽଽ	ନାଽସ୍ଥେ
ନିଽତା	ଜ୍ଞିଦସ୍ଥେ	ନିଽତା	ଜ୍ଞିନତାସ୍ଥ	ତିନିତାସ୍ଥି	ଦାଽଓ
ଽଽ	ନାଽସ୍ଥେ	ନିଽତା	ଜ୍ଞିଦସ୍ଥେ	ନିଽତା	ଜ୍ଞିନତାସ୍ଥ
ତିନିତାସ୍ଥି	ଦାଽଓ	ଽଽ	ନାଽସ୍ଥେ	ନିଽତା	ଜ୍ଞିଦସ୍ଥେ
ନିଽତା	ଜ୍ଞିନତାସ୍ଥ	ତିନିତାସ୍ଥି	ତାଽତାଽ	ଽକସ୍ଥେଇ	ତାଽତାଽ
ଽକସ୍ଥେଇ	ତାତାଽଓ	ଽଽ	ଜ୍ଞିନତାସ୍ଥେ	ନିତାସ୍ଥିତା	ସ୍ଥିନାଽଓ
ଦାଽଓ	ତାତାତାଽ	ଽକ	ସ୍ଥେଇସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ତାଽସ୍ଥେଇ
ଦାଽଓ	ଜ୍ଞିସ୍ଥେଇ	ସ୍ଥିତାସ୍ଥିତି	ଽନାଽଓ	ଽଽ	ସ୍ଥେଇସ୍ଥେଇ
ସ୍ଥେଇସ୍ଥେଇ	ଦାଽଓ	ଽଽ	ତାଽଓ	ତାଽଓ	ନିଽସ୍ଥି
ନିଽସ୍ଥି	ନିଽସ୍ଥି	ସ୍ଥେଇ	ତାଽଓତା	ସ୍ଥିତିନାଽ	ସ୍ଥେଇ

স	তা	তা	দি	দি	দি
×	০	×	০	×	০
খেই	তাওতাত	খিতিনা	খেই	স	তা
তা	দি	দি	দি	খেই	তাওতাত
খিতিনা	খেই	স	তা	তা	দি
দি	দি	খেই	তাওতাত	খিতিনা	খেই
স	তা	তা	তাবেই	ইতি	তাধই
তানি	তাক্খিনা	ইখ	নাধেই	তানি	তাধেই
ইখি	নাধেই	তানি	তাধেই	স	তা
তা	তাবেই	ইতি	তাধেই	তানি	তাক্খিনা
ইখি	নাধেই	তানি	তাধেই	ইখি	নাধেই
তানি	তাধেই	স	তা	তা	তাবেই
ইতি	তাধই	তানি	তাক্খিনা	ইখি	নাধেই
তানি	তাধই	ইখি	নাধেই	তানি	তাধেই
স	তা	তা	তাতা	খিনা	খিতা
খিনা	খিনা	খেনি	দা	স	তাওতাত
খিতিনা	খেই	সেই	তা	খিতা	খেইখেই
খেইখেই	দা	স	খিত্বেই	দা	খিত্বেই
দা	খিত্বেই	খেইখেই	খিতাবেই	দা	খিতাবেই

ওপৰঞ্চি ক ৪ দেৱদাসী-নৃত্য

বাজনা ১

তাক	ধিনা	ধিঃ	নাঃগুৰু		তাক	ধিঃ	নাঃ	তাঃগুৰু
x					o			

মুঠ চাৰিবাৰ বজাব লাগে।

আ	কি	ধেই	ঃঃ		ধেই	তাঃ	তা	ঃঃ
---	----	-----	----	--	-----	-----	----	----

মুঠ দুবাৰ বজাব লাগে

আ	কি	ধেই	ঃঃ					
---	----	-----	----	--	--	--	--	--

চৰা ঘাত

					ধিনিকি	ধিনিকি	খিতা	ঃঃ
					o			

খিতিকি	খিতিকি	ধিনা	ঃঃ		খিতা	তান্তা	ধিনা	তাঃ
x					o			

ধিনিকি	ধিনিকি	খিতা	ঃঃ		খিতিকি	খিতিকি	ধিনা	ঃঃ
--------	--------	------	----	--	--------	--------	------	----

খিতা	তাঃতা	ধিনা	তা		বিদ্ধেই	বিদ্ধেই	ধেনিতাখি	ধেই
------	-------	------	----	--	---------	---------	----------	-----

বিদ্ধেই	বিদ্ধেই	ধেনিতাখি	ধেই		ধেনিতাখি	ধেই	ধেনিতাখি	ধেই
---------	---------	----------	-----	--	----------	-----	----------	-----

ধেনেখি	তাঃগুৰু	ধেনেখি	তাঃগুৰু		ধিনা	তা	ধেনেখিতা	ধিধিনাক
--------	---------	--------	---------	--	------	----	----------	---------

তা

ৰাজনা ২

<u>তাকিবগিনা</u> <u>গিনগিনিড্</u> <u>তাকিবগিনা</u> <u>গিন্গিনিড্</u>		<u>তাকিবগিনা</u> <u>গিনগিনিড্</u>
x		o

গিনিভাগি নাঃ

<u>গিন্ন্</u> <u>ভিন্গিন</u> <u>গিন্ন্</u> <u>ভিনভিন</u>		<u>গিন্ন্</u> <u>ভিনভিন</u>
x		

গিনিভাগি নাঃ

মুঠ দুবাৰ বজাব লাগে।

চৰা স্বাত

<u>খিতিভাতা</u> <u>খিতিভাতা</u> <u>খিতিভাতা</u> <u>তাঃ</u>		<u>খিতিভাতা</u> <u>খিতিভাতা</u> <u>খিতিভাখি</u> <u>তাঃ</u>
x		o

<u>খিতিভাখি</u> <u>তাঃ</u> <u>খিতিভাখি</u> <u>তাঃ</u>		<u>ধেনেখি</u> <u>তাঃগুক</u> <u>ধেনেখি</u> <u>তাঃগুক</u>
---	--	---

<u>ধিননাত্</u> <u>তাঃ</u> <u>ধেনিখিতা</u> <u>ধিধিনাক</u>		<u>তাঃ</u>
--	--	------------

ৰাজনা ৩

<u>গুক</u> <u>ঃঃ</u> <u>ধেনেখি</u> <u>তাঃআখি</u>		<u>ধেনেখি</u> <u>তাঃ</u> <u>আকি</u> <u>ধেই</u>
x		o

ধেনেখি তাঃস্তাত্ তাঃ গুক

চৰা স্বাত

		<u>বিদুধেই</u> <u>ধিনভা</u> <u>তখিতা</u> <u>খিতিভা</u>
		o
<u>বিদুধেই</u> <u>ধিনভা</u> <u>তখিতিভা</u> <u>খিতিভা</u>		<u>তখিতিভা</u> <u>খিতিভা</u> <u>তখিতিভা</u> <u>খিতিভা</u>
x		

খিকিতা	খিকিতা	খিকিতা	খেনেজাখি	খেইখেই	জা	খিন্তা	খিন্তা
x				o			

খিন্তা	খিন্তা	খিন্তা	জাতা	জাতা	তা	SS	SS
--------	--------	--------	------	------	----	----	----

বাজনা ৪

খিবিহ	খিবিহ	খিতা	ডতা	খিবিহ	খিবিহ	খেত্বে	নিতা
x				o			

মুঠ ছব্ব বজাব লাগে।

চবা দাত

খিবিবি	খিবি	খিবিবি	খিবি	খিতা	ডতা	খিবিবি	খিবি
x				o			
খিবিবি	খিবি	খেত্বে	নিতা	খেত্বে	নিতা	খেত্বে	নিতা
খেত্বে	নিতা	খিন	নখি	খিহ	ডতা	খিন	নখি
তিড	ডতা	খিসি	কিখি	নাড	ডতা	খিনি	কিখি
নাড	ডতা	খিবিবি	খিবিবি	খেই	SS	SS	SS

বাজনা ৫

খেড	ডইধেনে	খিন্নাত	গুক	খেড	ডইধেনে	খিন্নাত	উবিড
x				o			
জাতা	খিতা	গুক	গুক	খেড	ডইধেনে	খিন্নাত	গুক
খেড	ডইধেনে	খিন্নাত	উবিড	জাতা	খিতা	গুক	গুক

চবা দাত

তাতখি	তাতগুক	খিহিড	ডত	উবিহ	জাতা	খিতা	SS
x				o			

মুঠ ছব্ব বজাব লাগে।

খেই	গু	ধিরা	ডতগু		ধিরা	ডতগু	তাকধিন্	নাডক
x					o			
খেই								

বাজনা ৬

খে	ইধেনে	ধিরা	গু		খে	ইধেনে	ধিরা	উবিং
x					o			
স্তাত্তা	খিত্তা	গু	গু		খে	ইধেনে	ধিরা	গু
খে	ইধেনে	ধিরা	উবিং		স্তাত্তা	খিত্তা	গু	গু

চবা দ্বাত

ধিরাডতা	খিত্তিতাখিত্তা	স্তানাডখিত্তা	স্তাত্তাডতা		ধিরাডতা	খিত্তিতাখিত্তা
x					o	

স্তাত্তাখিত্তা স্তাত্তাডতা

ধিরাডতা	খিত্তিতা	ধিরাডতা	খিত্তিতা		খেইগু	ধিরাডতাগু
x					o	

ধিরাখিত্তাক খেই

খেইগু	ধিরাডতাগু	ধিরাখিত্তাক	খেই		তাকখেইগু	খিনাখিত্তা
x					o	

দিখিনাডক খেই

বাজনা ৭

খে	ইধেনে	ধিরা	গু		খে	ইধেনে	ধিরা	উবিং
x					২			

স্তা	স্তা	গু	গু	ধে	ইধেনে	ধিমা	গু
৫				০			
ধে	ইধেনে	ধিমা	উবিং	স্তা	স্তা	গু	গু
৫				০			

চবা স্বা

ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু
৫				২			
ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু	ধিমা	নাগু
০				০			

বাজনা ৮

ধেইগু	ধিনতাক	তিন্তিন	তিন্তাক	ধেইগু	ধিনতাক	তিন্তিন	তিন্তাক
৫				০			
ধেইগু	ধিনতাক	তিন্তিন	তিন্তাক	ধেইগু	ধিনতাক	তিন্তিন	তিন্তাক
৫				০			
ধেইগু	ধেংধেই	ধিনিং	৫৫	ধেইগু	ধেংধেই	ধিনিং	৫৫
৫				০			
ধিনিকি	নাগু	ধিতিকি	তাংতা	ধিতিকি	তাংতা	ধেইগু	ধেংধেই
৫				০			

ধিনিত

বাজনা ৯

ধেইগু	ধিন্তাক	তিন্তিন	তিন্তাক	ধেইগু	ধিন্তাক	তিন্তিন	তিন্তাক
৫				০			
ধেইগু	ধিন্তাক	তিন্তিন	তিন্তাক	ধেইগু	ধিন্তাক	তিন্তিন	তিন্তাক
৫				০			
ধিন্না	তাংতা	ধিন্না	ধিনিং	ধিন্না	তাংতা	ধিন্না	ধিনিং
৫				০			
ধিন্না	তাংতা	গুধিনা	ধিনিং	ধিত			
৫				০			

বাজনা ১০

ধাঃগু	ধিন্নাঃগু	ধাঃগু	ধিন্নাঃগু	ধাঃগু	ধিন্নাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ
x				o			
উবিঃতাঃ	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	থিত্	ধাঃগু	ধিন্নাঃগু	ধাঃগু	ধিন্নাঃগু
ধাঃগু	ধিন্নাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ	উবিঃতাঃ	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	থিত্

চবা বাত

ধিন্নাঃগু	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ	ধিন্নাঃগু	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ
x				o			

ধঙ্গিমা ১১

ধিন্না	তিন্ভিন	ধিন্না	তিন্ভিন	ধিন্না	তিন্ভিন	থিত্	তাক	ধেই
x				o				
গু	ss	ss	ss	ধিন্না	তিন্ভিন	ধিন্না	তিন্ভিন	
ধিন্না	তিন্ভিন	থিত্	তাক	ধেই	গু	ss	ss	ss

আক এবা বজাব লাগে।

চবা বাত

ধিন্নাঃগু	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ	ধিন্নাঃগু	থিতাঃগু	ধিন্নাথি	তাঃ
x				o			

বাজনা ১২

ধিন্নাঃগু	গু	ধিন্নাঃগু	গু	ধিন্নাঃগু	গু	থিত্	তাক	ধেই
x				o				

মুঠ চাবিয়ার বজাব লাগে।

তপস্বি ৩৪

সঙ্গীত নাচৰ বিষয়ে তৌকা

উত্তৰ ভাৰতৰ কথক নাচত লয় বাখিবলৈ সাবঙ্গী বা হাৰ্মোনিয়ম ব্যৱহাৰ কৰা হয়। ইয়াৰ অৰ্থ এয়ে যে বিলম্বিত লয় বা যেই কোনো লয়তে নাচৰ টুকুৰা বজোৱাৰ লগে লগে নাচ চলি থাকে। এই টুকুৰা বজোৱা শেষ হোৱাৰ লগে লগে আহি বাজনা বন্ধ। তাৰ পিছত সাবঙ্গী বা হাৰ্মোনিয়মক আশ্ৰয় কৰি প্ৰকৃত লয়বপৰা দ্বিতীয় এটা টুকুৰাত ধৰা হয়। কিন্তু সঙ্গীতাত হাৰ্মোনিয়ম বা সাবঙ্গীৰ দৰে যন্ত্ৰৰ ব্যৱহাৰ নাই। তাৰ ফলস্বৰূপে এটা টুকুৰাৰ পিছত আন এটা টুকুৰাত ধৰোঁতে যদিও তাল ঠিকেই থাকে, লয়ৰ এটা অবিৰাম গতি চলি নাধাকে।

বৰগীতৰ তালৰ গা মান আৰু নাচৰ গা মান স্তৰীয়া হোৱা দেখা যায়। এই বিষয়ত বৰ্তমান পুথিৰ নাচৰ তালবোৰৰ লগত *Rhythm in the Vaishnava Music of Assam* পুথিৰ গীতৰ তালবোৰ মিলাই চাব পাৰি।

পৃ° ১৫৪ ॥ চালি নাচৰ গীতৰ পৰিতালৰ গা মানত সঙ্গীতাসকলে অকল সমস্তহে (‘ধেনি’ত) চাপৰি দিয়ে, বাকী ঠাইত নাচৰ তালিৰে মানৰ (হালি বা খালি) দৰে মাত্ৰাবোৰ দেখুৱাই যায় মাথোন।

পৃ° ১৬০ ॥ চালি নাচৰ মেলা-নাচৰ তৃতীয় সঁচাবত মধ্যলয় পৰিছে।

পৃ° ১৬০ ॥ চালি নাচৰ মেলা নাচৰ চতুৰ্থ সঁচাবত আড়িলয় পৰিছে।

পৃ° ১৮৪ ॥ মিশ্ৰতাল সম্পৰ্কে পাতনি চাওক। এই মিশ্ৰ তালখন এটা বিশেষত্ব। ইয়াক চাৰিখনীয়া তাল নামেই জনা যায়।

পৃ° ২৪১ ॥ ধেমালিৰ থিয় চাহিনি চুটা তালৰ ৬ অংশৰ লয়ৰত বায়নে খোল বজোৱা বন্ধ কৰিব, বায়নে ভৰি মান ধৰি (ভৰিৰে ছন্দ বাখি) হাতেৰে লয়খত জলক মাৰিব।

ব° ধেমালি (বজ ?), গুৰুৰ্জন (গুৰুবজন ?), ছৌৰ (চৌৰ ? ছোৰা ?), বৰশেটীয়া-ধেমালি, ইত্যাদি নামবোৰৰ উৎপত্তি অৰোধ্য।

চিত্র-ফলক-সূচী

List of Plates

I

সূত্রধারী

Sutradhara

ওবা	১	1	<i>orā</i>	the beginning pose
কাতি চটা	২	2	<i>kāti chaṭā</i>	sidewise motion
আঁঠুবা	৩	3	<i>āṭhūwā</i>	kneeling pose
তাক্ ব-ব	৪	4	<i>tākṛ r r</i>	
	৫	5	বজ্র	
			king	
ন-ধেমালিৰ খোলৰ চটা	৬	6	চটা	motion with <i>khol</i> in Na-dhemālī
			chata	
প্রথমে প্রণামে	১	1	ওজা	salutations
ব্রহ্ম/ব্রহ্মা	২	2	oja	brahman/Brahmā
উদ্ধাবিলা	৩	3	II	rescued lifted up
প্রলয় জলত	৪	4		in the cosmic waters
স্বব	৫	5		the gods and
নাগে	৬	6		the Nāgas
ধবিলা	৭	7		supported held up
মন্দার গিৰি	৮	8	III	the Mandara mountam
ভূমি	৯	9		the earth
অদিতি	১০	10		Aditi
একপাত শবে	১১	11		by one arrow shaft
অর্গে	১২	12		to heavens
গজেন্দ্রে	১৩	13		the Elephant King
গ্রাহ	১৪	14		the ,Alligator

মৎস্য	১	IV	1 Matsya the Fish Incarnation
কূৰ্ম	২		2 Kūrma, the Tortoise Incarnation
নরসিংহ	৩		3 Narasimha the Man Lion Incarnation
বামন	৪		4 Vāmana the Dwarf Incarnation
পৰাশুরাম	৫		5 Paraśurāma
হলিৰাম	৬	V	6 Halārāma Balarāma
বরাহ	৭		7 Varāha the Boar Incarnation
শ্রীৰাম	৮		8 Rāma, the Dāśarathī
বুদ্ধ	৯		9 the Buddha
কল্কি	১০		10 Kalki

হাতবি-সচাবব হাত

hastas of music of hastas

প্রণাম	১	VI	1 <i>pranāma</i> salutations
মোরোপা	২		2 <i>moropā</i> (?)
মকরা গুচুওলা	৩		3 <i>makarā guchuwā</i> removing spiders
কর্তনী	৪		4 <i>kartanī</i> cutting
তপ	৫		5 <i>tapas</i> penance
জপ	৬		6 <i>japa</i> muttering
মৎস্য	৭		7 Matsya
কূৰ্ম	৮	VII	8 Kūrma
রাজা	৯		9 <i>rājā</i> , king
সূর্য	১০		10 Sūrya, the Sun-god
বায়ু	১১		11 Vāyu, the Air god
বহ্নি	১২	VIII	12 Vahnī the Fire-god
হাফী	১৩		13 <i>hārī</i> , elephant
পাঁজিকাঠ	১৪		14 <i>pāṇikaṭa</i> , spinning from cotton rol
কই	১৫		15 Vāṇa, the Dwarf Incarnation

মাটি-আখৰা

exercises aground

আৰম্ভণি	১	IX	1 <i>ārambhanu</i> the beginning
কাতি লন	২		2 <i>kān lan</i> sidewise bending
থিয় লন	৩		3 <i>thiya lan</i> , straight bending
ম'বাই পানী খোৱা	৪		4 <i>marāi pānī khowā</i> peacock drinking water
কাছ বান্ধ	৫		5 <i>kācha bāndh</i> the tortoise knot
পানী সিঁচা	৬		6 <i>pānī-sichā</i> , bailing water
গেবোৱা চোৱা	৭		7 <i>gerowā chowā</i> looking up the heel
হাত সলোৱা	৮		8 <i>hāt salowā</i> shifting from hand to hand
আঁঠুৱা	৯		9 <i>āthuwā</i> , mosquito-curtain
ঝুম্বা নাচৰ ভালৰ আঁধাৰ বকলা	২, ১	X	1 2 manuscript of <i>bols of jhumurā</i> on a long Agar wood bark strip (18th cent)
কমলাবাৰী সজ			3 <i>chālī nritya</i> (Jarābārī)
জৰাবাৰীৰ চালি নাচ	৩		
ডুবৰ অলঙ্কাৰ	১	XI	1 <i>Dubi</i> ornaments
সূত্ৰধাৰীৰ পাগ, নেপুৰ	২		2 <i>sūtradhāra s pāgri</i> anklet Krishna's headgear
ত্ৰিককৰ টুপী			
বজা, গোপবালক আদিৰ টুপী, নেপুৰ			
সত্ৰীয়া অলঙ্কাৰ	৩		3 <i>sattriyā</i> ornaments
ঝুম্বা নাচ	৪		4 <i>jhumurā nritya</i>
জৰাবাৰীৰ বজাৰ মুখা	৫		5 a mask for a king (Jarābārī)
সত্ৰীয়া ওজা পালি	৬		6 <i>oṛā pālī</i> of sattrā

দেৱনটীৰ নাচ

devadasi-nritya

৬—১	XII	1—6
১২—৭	XIII	7—12
১৮—১৩	XIV	13—18

শ্রীহস্তমুক্তাবলী

Hasta-muktavali

XV

অসংযুত-হস্ত

asamyuta-hastas

পদ্মকোষ ২, পতাক	১	1 patāka, 2 padmakōṣa
কর্তবীমুখ ৪, হংসপক্ষ	৩	3 haṁsamukha, 4 kartarīmukha
ত্রিপতাক ৬, অলপদ্ম	৫	5 alapdma, 6 tripatāka
শিখর ৮, মুষ্টি	৭	7 muṣṭika, 8 śikhara
সর্পশিৰা ১০, অর্ধচন্দ্র	৯	9 ardhachandra, 10 sarpaśīras
খটকাযুথ ১২, সূচিমুখ	১১	11 suchimukha, 12 khaṭakāmukha
শুকতুণ্ড ১৪, অৰাল	১৩	13 arāla, 14 śukatuṇḍa
কাঙ্কুল ১৬, সন্দংশ	১৫	15 samdaṁśa, 16 kāṅgula
কপিথ ১৮, উর্বনাত	১৭	17 ūrṇanābha, 18 kapittha
হংসপক্ষ ২০, মৃগশীর্ষ	১৯	19 mṛigaśīrṣa, 20 haṁsapakṣha
চতুৰ ২২, তাম্রচূড়	২১	21 tāmraçhūḍa, 22 chatura
চলমধুকব, ভ্রমর ২৪, মুকুল	২৩	23 mukula, 24 bhramara, chalan-madhukara
কৃষ্ণসারমুখ ২৬, কদম্ব	২৫	XVI. 25 kadamba, 26 kṛṣṇasāramukha
সিংহাস্ত ২৮, ঘ্রোণিকা	২৭	27 ghronika, 28 simhasya
তন্ত্রীমুখ ৩০, অঙ্কুশ	২৯	29 amkuśa, 30 tantrīmukha

সংযুত হস্ত

samyuta-hastas

গজদন্ত	১	1 gajadanta
বর্ধমান ৩, কপোত	২	2 kapota, 3 vardhamāna
নিষধ ৫, অঞ্জলি	৪	4 añjali, 5 niṣadha
অবহিত ৮, উৎসঙ্গ ৭, কর্কট	৬	6 karkaṭa, 7 utsaṅga, 8 avahittha
দোল ১১, মকর ১০, স্বস্তিক	৯	9 svastika, 10 makara, 11 dola
মৰাল ১৩, পুষ্পপুট	১২	12 puṣpapuṭa, 13 marāla
খটকাবর্ধমান	১৪	14 khaṭakāvardhamāna

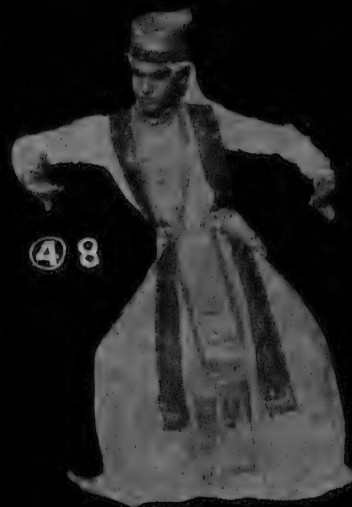
① 5

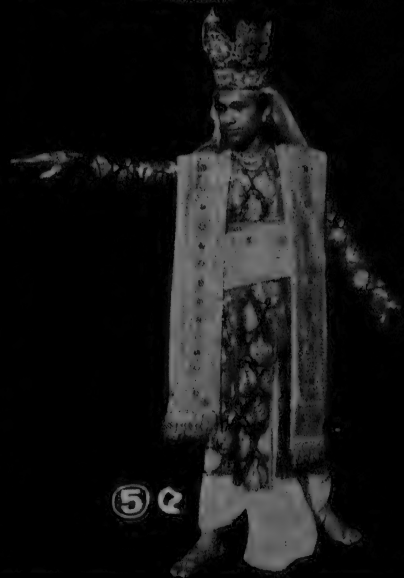
② 2

③ 6

④ 8

⑤ 2

⑥ 6

① 5

② 2

③ 6

④ 8

⑤ 4

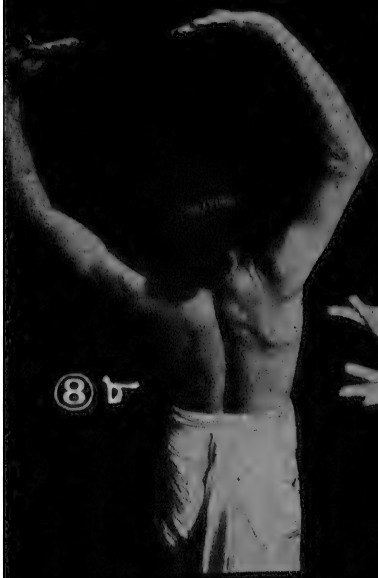
⑥ 3

⑦ 9

⑨ ९

⑧ ८

⑩ १०

⑫ १२

⑪ ११

⑬ १३

⑭ १४

III

① १

③ ७

② २

④ ४

⑤ ८

⑥ 6

⑦ 7

⑧ 8

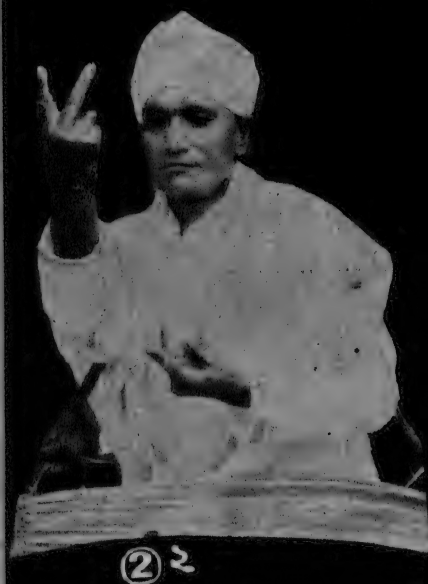

⑨ 9

⑩ 10

V

8
५

9
६

10
७

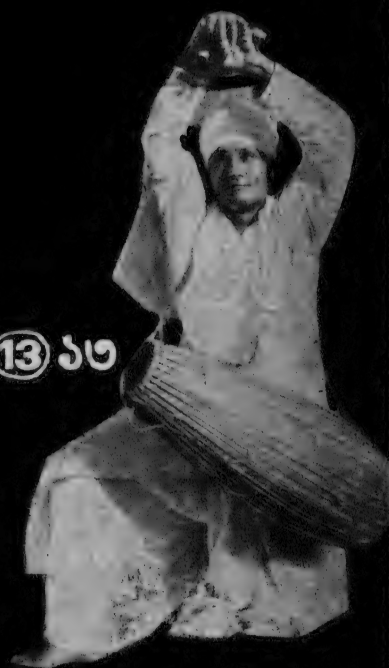
11
८

VII

⑫ ১২

⑬ ১৩

⑭ ১৪

⑮ ১৫

① 5

② 2

③ 6

⑤ 5

④ 8

⑥ 6

⑦ 9

⑧ 4

⑨ 2

IX

① 5

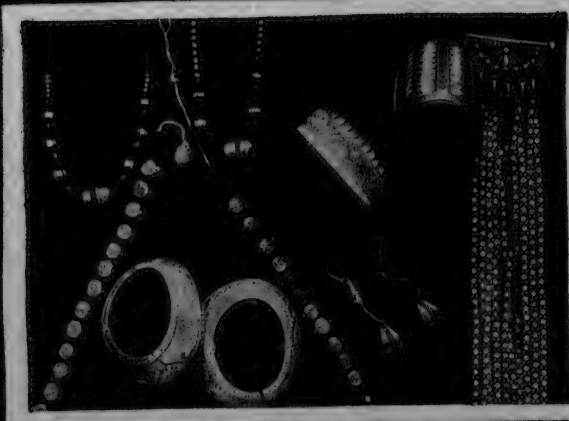
④ 8

② 2

⑤ 2

③ 6

⑥ 6

① ५

② २

③ ७

④ ८

⑤ ९

⑥ ७

⑦ ୧

⑧ ୮

⑨ ୨

⑩ ୧୦

⑪ ୧୧

⑫ ୧୨

XIII

13 50

14 58

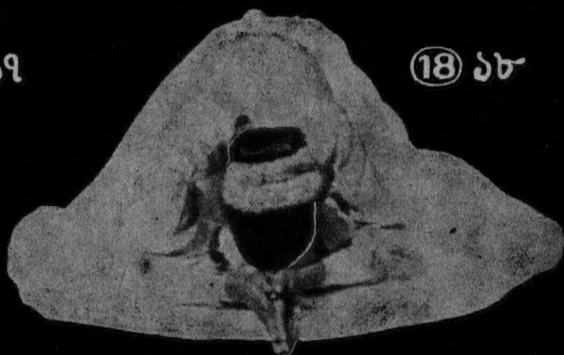
15 52

16 56

17 59

18 57

